

ОЛТУН ЁРУҒ

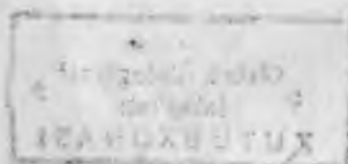
1-китоб

“Олтин ёруғ” сўтраси туркий халқлар маданий ҳаётидаги қадимги ёзма ёдгорликлардан биридир. Бу асар буддавийлик оқимининг акидаларини илгарн сургани ва туркий халқлар руҳий, маънавий ҳаётида муҳим рол ўйнагани билан ҳам аҳамиятлидир. Айни пайтда туркий халқларнинг IX-X асрлардаги ўзига хос тил хусусиятларини, туркий адабий тил тараккиётини бу асар ўзида тўлиқ мужассам этади. Туркий халқлар учун муштарак бўлган бу ёзма ёдгорлик туркий тили халқлар тарихида уйғур тилидан сўнг ўзбек тилига илк бор таъдил қилинмоқда.

Сўз боши, изоҳлар ва қадимги туркийдан ўзбекчага таъдил муаллифи
Насимхон Раҳмон

Маъсул муҳаррир:
филология фаилари доктори, профессор
Ҳамидулла Дадабоев

Тақризчилар:
филология фаилари номзоди, доцент
Зиёдулла Ҳамидов,
филология фаилари номзоди, доцент
Музаффар Маматқулов,
Жўра Худойбердиев

ISBN 978-9943-09-775-3

Ўзбекистон Республикаси
Фаилар академияси “Фан”
нашриёти. 2009 йил.

0⁶

КОМИЛЛИК МАНЗИЛИГА ЙЎЛ

Инсониятни солихликка етаклашда дунёнинг турли жойларида муштарак нурлар мавжуд бўлиб, бу йўللар бир манзилга олиб боради. Манзил – инсон, инсон қули. Хиндистонда – буддавийлик. Эронда – монийлик. Яқин Шарқ мамлакатларида – ислом. Ақидалару эътиқодлар туринча бўлса-да, мақсад бир. Ана шу муштарак йўللар бир манзилда – комиллик манзилда туташибди. Бугун биз кўп гапирётган маънавиятнинг шировард натижаси ҳам жамиятга комил инсонни тарбиялаб етиштиришдан иборат бўлган эди ва шундай бўлиб келди.

Комилликка эришган жонзотлар орасида энг олийси инсондир. Комиллик панду насихатларга кулоқ тутишинигина эмас, амалдаги хатти- ҳаракатини, мушоҳадани талаб этади. Комилликнинг даъваткор қудрати адабиётдадир. Ҳадимдан шундай бўлиб келган ва бугунгача давом этиб келмоқда. Ғарихга назар ташласак, Марказий Осиёда истиқомат қилган туркийзибон халқларнинг исломиятгача бўлган адабиёти бу жиҳатдан намунадир. Ған V-IX асрларда заминимизда яратилган монийлик ва буддавийлик окимидаги адабиёт дўрисида кетяпти. Бу давр туркий тилли адабиётда аниқ мақсадга – комил инсонларни тарбиялашга йўналтирилган алоҳида даъвату ақидаларни қўрамыз. Ған жамиятнинг бунга муҳтожлигида эмас, балки соғлом жамият барпо қилиш, руҳан собит ва уйғок насл яратишга интилишда бу даврнинг алоҳида ўзига хослигидадир.

Исломгача яратилган ёзма обидалар орасида монийлик окимидаги шеърлар, “Хуастуанифт” (ёки “Монийларнинг гавбаюмаси”), буддавийлик окимида мансуб “Майтри смит”, “Олтун ёруғ” (яъни олтинг ситғари нур) ҳамда кўнлаб буддавийлик ва монийлик матилари парчалари ҳамма даврда ҳам Марказий Осиё туркий халқларининг ижодий маҳсули бўлиб қолган. Мазкур адабий ёдгорликлар орасида “Олтун ёруғ” дostonи диққатга сазовор бўлиб, бир неча асрлар давомида Туронзаминда маънавий муҳитнинг барқарорлашувида катта хизмат қилди. Асар буддавийликка мансуб бўлиб, кашф этилган илм сифатида халқнинг шуурий изланишлари, эътиқод бутунлиги орқали пайдо бўлган. Асар туркий тилли халқлар орасида эътиборга молик асар бўлгани учун ҳам X–XVIII асрлар давомида ўн марта кўчирилган ва шарқдаги кўн тилларга таржима қилинган. “Олтун ёруғ” асари ўз даврида буддавийликка эътиқод қилувчи кавмлар орасида кенг тарқалган. Бу асар улар эътиқод қиладиган буддавийлик қонунаридан иборатдир. “Олтун ёруғ” мазмунан ва моҳиятан буддавийликнинг маҳаяна мазҳабига оиддир.

Маҳаяна “катта гилдирак” ёки “нажотнинг катта йўли” деган маънони билдириб, буддавийликда асосий йўналишлардан биридир. Маҳаяна мустакил йўналиш сифатида милодгача I асрда илк буддавийлик мактаби маҳасатчики асосида ташкил топган. Маҳаянанинг тўлиқ шаклланиши милоднинг бошларига – суғралар алоҳида гуруҳ сифатида пайдо бўлган даврга тўғри келади. Маҳаяна йўналишини буддавийлик билан шугулланган Нагаржуна, Ашвагошона,

Шағдаракитга. Чандракитги каби буюк файласуфлар ривожлантирдилар. Махаянанинг бошка буддавийлик йўналишларидан фарқи нимада? Нима учун уни "капта гилдирак" деб атайдилар? Ҳан шундаки, махаяна тарафдорларининг карашича, фикрини оидинлашуви фақат роҳибларгагина эмас, балки жамики маъшуқотлар учун жондир. Махаянанинг асосий фарқи хусусияти шундан иборат. Махаянада ҳамма пажот топиши мумкин, бу йўлда инсонга буддалар ва бӯдисатвлар ёрдам берадилар, деб каралади. Хинаяна йўналишига мансуб *арханти* тимсоли ўрнига, бӯдисатв тимсоли шакллантирилган. Бӯдисатв олий рухий етукликка эришиб, нирвонга кетмайди, балки ҳамма пажот топишга эришиши учун ёрдам бериши мақсадида сансарада қолади. Айтиши мумкинки, хинаяна издошларига: "Фақат яққа қолатда, узок вақт шахсан ўзини ўзи қомил қилиши роҳиблик орқали пажот топа олади", деб таълим беради. Махаяна қуйидагича ўғит беради: "Ҳамма учун йўл очик. Боринлар, сизларга будда ва бӯдисатвлар ёрдам берадилар. Агар бу йўлга киришга заиф бўлсангиз, оддий одам бўлиб қолинлар, аммо Будданинг қондалари ва амрларига риоя қилинлар, нирвонга етишиши учун капта қадам шудир".

Бунинг маъноси шуки, махаяна йўлига кирган инсонлар бу йўналишининг барча ақидаларини бажарадилар. Қолаверса, буддалар ва бӯдисатвлар худди бошка одамларнинг *карма* (инсон бутунлай қайта тугилиши жараёнида юз берадиган жамики яқини ва ёмон ишлар йиғиндиси)сини ўз зиммасига олаётгандай бўлади. Улар ўз жасоратлари билан олийжапоб қармони яратадилар ва азоб-уқубатлар орқали имондиларга ўтказадилар. Шунинг учун махаянадаги азоб-уқубат олий донишмандликка тенглаштирилади.

Махаянада Будда тимсоли батафсил ишлаб чиқилган. Бу "Олтун ёруғ" да ҳам ўз ақсини тошган. Будданинг уч танаши концепцияси ҳам шу оқимда пайдо бўлган. Махаянада ўтминдаги, ҳозирги ва келажакдаги буддалар бор. Буларнинг ҳаммаси битта моҳиятга эга бўлиб, бу моҳият *дармада* ўз ифодасини тошган.

Махаяна мифологияси инсоният яратган маданият тарихининг муҳим бир қисминдир. Буддавийлик учун алоҳида хусусиятга эга бўлган мифологик образлар ва сюжетларни яратинишига ингилиши махаянада алоҳида намоён бўлади. Махаянадаги мифологизация реал инсонларни, аниқ географик муҳитдаги шаҳарларни, маълум бир географик шароитни, маълум бир буюмларни қамраб олади ва мураккаб мифологик сюжетлар яратилади. Махаяна мифологиясига кўра, Будда дармони – нўм хазинасини фақат ўз шогирдларига ваъз қилиб қолмайди. Унинг атрофида бӯдисатвлар, худолар ва бошка мифологик нерсонажлар йиғиладилар. Уларнинг миқдори кўпинча сон-саноксиз деб айтилади. Улар махаяна таълимотига кўра, Шақямуни маълум вақт ваъз қилган аниқ шаҳарлар, дарёлар, тоғлар, ўрмонлар бўлиб қолмай, фикр оидинлашувида эришган абадий рамзлар ҳамдир. Масалан, махаяна таълимотига кўра, Шақямуни Гирдиракут тоғида ваъз қилган. Бу тоғ Ражагрих шаҳри ёнида. Шақямуни бу тоғда фақат ҳаётлигида эмас, балки ҳамма замонларда ваъз қилади. Гирдиракут тоғи Ҳиндистоннинг аниқ бир жойида эмас, балки ҳамма жойидадир. Хулаас, махаянанинг алоҳида хусусиятларидан бири – турли аниқ мамлакатларни мифологик таъсирлашдир.

Тема адабиёт махаяна мазхабида катта вазифани бажаради. Махаянага бир адабиётлар шунчалик кўпки, бу йўналишни кўпинча сўтралар буддизми ва ҳам айтадилар. Буларнинг ҳаммаси биргаликда шунга олиб келдики, айнан буддавийликнинг бошқа йўналишларига қараганда оддий халқ учун бу фалсафий қарашлари бўлган донишмандлар учун буддавийлик ўртасида айниқдай фарқ юзага келган. Айнан махаяна туфайли буддавийлик ҳақиқатимул диний—фалсафий оқимга айланди. Буддавийлик етиб борган мамлакатларда буддавийликкача бўлган иноич—эътиқодларни ҳам махаяна дунанини қамраб олди. Натижада бу мамлакатларда махаяна буддизми ўзига хос хусусият касб этди.

Махаяна таълимотининг қадимги туркчадаги номи *ulugh kolungu*. Махаяна таълимоти Ўрта Осиёда кенг тарқалган. Айниқса, Кушон давлатида шох Қанишка ҳукмронлиги (унинг ҳукмронлиги милодий 78 йилдан бошланган) ширди махаяна кенг тарқалиб, расмий диний оқим даражасига кўтарилди. Қанишка буддавийлик тарихида “иккинчи Ашок” (милоддан олдинги 274/268 – 209/231 йилларда ҳукмронлик қилган шох, у Бактрияга, Сўғдага миссионерлар юборган) номи билан шухрат қозонди. Қанишка даврида махаяна мазхабининг асосий қондаларини тарғиб қиладиган кўплаб асарлар яратилди. “Олтун ёруғ” асарининг қадимги туркийдаги тўлиқ номи “*Altun onglug, yaruq, yaltiriqligh, darta kotulmsh nom iliki atligh nom bitig* – Олтин рангли, ёруғ, ялтироқ, ҳамма тарафдан устун турадиган нўм подшоҳи номли нўм битиги” деб номланиб, шундан “Олтун ёруғ” деб номланиб келади. Асарнинг санскритча номи “Суларишабрахаса” дир.

“Олтин ёруғ”нинг асл матни тахминан милодий I асрда яратилган. Бу асар бошдан—охир махаяна мазхабини тарғиб қилишга қаратилди. Савол туғилади: нима учун айнан махаяна мазхаби асосида яратилди ва Қанишка ҳам айнан шу таълимоти ёйиш учун хизмат қилди? Зотан, махаяна таълимотида ички шайхонлик, рухий, маънавий соғломлик бош ўрин тутди. Қолаверса, Марказий Осиёдаги азалий маънавий мухит ҳам махаяна мазхаби билан уйғуллашади. “Олтин ёруғ”нинг асл нусхаси яратилиш даври, биринчидан, айнан Кушон империясининг кучайиб, Ҳиндистоннинг катта қисмини эгаллаб олган даврга тўғри келади. Иккинчидан Кушон империяси Марказий Осиёдаги туркий қавмлар давлати бўлгани боис, бу империя ҳукмронлигига қадар буддавийлик Ўрта Осиёда, хусусан, Жанубий Ўзбекистон ҳудудида энди ёйилиб бораётган эди.

Албатта, маълум бир диний—фалсафий оқимнинг ёйилиб, илдиз отиши учун ички шарт—шароит бўлиши зарур эди. Шубҳасиз, буддавийлик маҳаллий дин қобилиги ёриб чиқиб, бу даврда дунёвий дин даражасига кўтарилган. “ҳар бир одамнинг мижози билан ҳамроҳ бўлиб бораётган эди. У инсонда мавжуд маънавий маҳаллий муносабат билан муносабатсиз бўлиб, маҳаллий дин унга ўхшамайди. Дунёвий дин бир халқнинг эътиқоди бўлиб қолмай, шу халқнинг маънавий ва ижтимоий қурилмаси билан шунчалик зич бирикиб кетган бўлади”.¹ Бу зичлик, бир томондан, бошқа халққа ёйилишига ҳалакат бермади, балки халқнинг маънавий ва ижтимоий қурилмасини бошқа халқларга етказди.

¹ Ёшнинг Қадимги илақ йўли маданияти. – Шинжон халқ нашриети. 2003. 130-бет

Иккинчидан, ўзга муҳитдан кириб келган дунёвий динлар – буддавийлик, монийлик маълум маҳаллий шароитга мослашиб, шу халқнинг маънавий мулкига айланади.

“Олтуи ёруғ”нинг яратилишида туркий қавмлар ҳам иштирок этган деган фикримизга Ўрта Осиёнинг қадимий мифологияси ва афсоналаридаги қахрамонлар исмининг мазкур ёзма ёдгорликда учраши бир далилдир. Жумладан, “Олтуи ёруғ”нинг биринчи китобида Эрлик хон (Эрклиг деб ҳам айтилади) тимсоли бор. Эрлик хон турк–мўғул мифологиясида кенг тарқалган. “Олтуи ёруғ”да бу тимсол Қу тауни ёвуз қилмишлари учун ҳукм қилмоқчи бўлади, чунки Эрлик хон марҳумлар шохлиги ҳукмдоридир (Эрклигининг дугавий маъноси ҳам қадимги туркий тилда “қудратли ҳукмдор”дир). Афсоналарга кўра, Эрлик қадимда руҳоний бўлиб, авлиёликнинг энг юқори даражасига эришган ва ғайритабиий қудратга эга бўлган эди. Унинг ўлими ҳақида икки ривоят бор: биринчиси – у ўғирликда айбланиб, тўхматнинг қурбони бўлган, иккинчиси – талончиларнинг жиноятларига беихтиёр гувоҳ бўлиб қолган. Оқибатда талончилар томонидан ўлдирилган. Шуниси ажабланирлики, Эрликнинг боши олингандан кейин ҳам, унинг танаси тирик қолган. Эрлик қалласи ўрнига ҳўкизининг бошини ўриатиб олиб, қўрқинчли киёфага эга бўлиб қолган. Хуллас, Эрлик инсонлар тасаввурида ҳалокат келтирувчи иблис сифатида қолган. “Ўлим голиби” Ямандаг Эрликни мағлуб қилиб, ер ости дунёсига жўнатиб юборган. Шундай қилиб, Эрлик нариги дунёнинг ҳукмдори ва ҳақами бўлиб қолган. Гарчи Эрлик билан Ямандаг ўзаро душман бўлса–да, икковининг ҳам киёфаси бир–биринга ўхшатилиб бутлар ясалаверган (масалан, Мўғулистонда).

“Олтуи ёруғ” мифологияси Ўрта Осиё халқлари мифологияси билан уйғунлигини исботловчи далиллар кўп. Жумладан, Зерван ва Хўрмузд мифологик образларининг маъно ҳамда вазифалари зардуштийлик билан буддавийликда, хусусан, “Олтуи ёруғ”да уйғундир.

Зерван (ёки Азруа) илк бор “Олтуи ёруғ”нинг биринчи китобида (17–саҳифасида) учрайди. Асарда “барҳаёт” Зерван ва Хўрмузд Тангрилар таңгриси бурхондан кейин мавқе тутган таңгрилардир. Биринчи китоб таржимони Нўмчи Танвасин муаллим Зерван билан Хўрмуздга таъзим қилишини баён этади. Асарининг кейинги саҳифаларида Зервандан кўра, Хўрмузд фаол мифологик образ сифатида кўринади. Унинг сифатлари кўп: Таңгриларнинг қудратлиси, таңгрилар хони, бўдисатъ ва х.

“Олтуи ёруғ”даги барча таңгрилар, маҳаранчалар, ёрдамчи руҳларнинг ўз вазифаси бор. Аммо барча таңгрилар орасида Хўрмуздгина Таңгрилар таңгриси бурхонга мазмундор, чиннакам нўмини – қонуни етказишга қодир (II, 27б). Хўрмузд қудрати туфайли Таңгрилар таңгриси бурхоннинг эътирофига сазовор бўлган, унда бурхоннинг қудратига тенг қудрат бор (III, 2а). Бурхон Хўрмуздни Кавсикия деб атайдди. Кавсикия – душманлар ва иблислар устидан голиб бўлган, момақалдирок ва уруш таңгриси Индранинг номидир.

Шу ўрнида “Олтуи ёруғ”га “Авесто”даги мифологик образлар қай тарзда кириб келгани мавҳум бўлиб қолмаслиги учун баъзи кузатишлар ҳақида тўхталамиз.

Ана шу Хўрмуздининг хинд мифологиясидаги ўхшаши таиғри Индра билан Индра тугилиши билан қадимги хинд адабиётида космогоник мифологиянинг иккинчи босқичи бошланган (биринчи босқичи азалда оламнинг яратилишига оид мифлардан иборат)². Дуалистик фазо айнан Индра тугилгандан кейин бошланган (Хўрмузд билан Ахриман тугилгандан кейин дуалистик қараш бошланганига эътибор берайлик). Индранинг асосий вазифаси тоғову оламдан реал оламни пайдо қилишдан иборатдир. Индра оламга зулмат ва нурни, кун ва тушни, ҳаёт ва ўлимни олиб келади. Иккинчи космогоник босқич айнан “Ригведа”да аниқ аке этган.³ Ана шу далилларга таянган ҳолда “Авесто”да асос бўлган мифология билан “Ригведа” (II минг йилликнинг аввалиги ярмидан кейин яратилган деб тахмин қилинади), ёки айтинч суваронки, қадимги хинд мифологияси ўртасидаги алоқалар ведалар пайдо бўлган даврдан бошланган. (Веда – “муқаддас билим”, Ригведа – “муқаддас билимлар мадҳияси” демаклик). Тарихий муносабатлар “Авесто”даги мифология билан ведалардаги мифологиянинг қариндошлик алоқаларини ўрганишга имкон беради.

Бун тарқалган пуктан назарга кўра, II минг йилликдан олдин Ўрта Осиёдан, хусусан, Амурдарё ва Сирдарё оқими бўйлаб жойлашган ўлкадан бориб Орол ва Каспий денгизларигача чўзилган юртдан Ҳиндистонга арийлар қабиласи бостириб кирган (М. Майрхофер, И.М.Дьяконов, Т. Боррау ва бошқа кўп шарқшунослар шу фикрда). Ана шу даврдан бошлаб арийларнинг алоҳида қабилалари турли томонга кўча бошлаганлар. Бу кўчиш II минг йилликнинг ўрталарига тўғри келади. Улар Ўрта Осиёдан Афғонистонга, у ердан Ҳиндикуш тоғлари орқали Ҳиндистонга – ҳозирги Папжоб вилоятига ўтганлар. Арий дегани Ҳиндистондаги қабилалар кўйган эмас, балки Ўрта Осиёдан борган қабилаларнинг ўзлари олиб борганлар. Арийлар “нафакат харбий истеъдоди билан, балки бадний сўз соҳасидаги иқтидори билан ҳам ажралиб турганлар. Бу қабилаларнинг энг асосий хазинаси мадҳиялар бўлиб, келгусида ҳам қилган Ригведаларнинг асосида ана шу мадҳиялар ётган эди”.⁴ Арийларнинг бошқа ўлкалардан Ҳиндистонга киргани тўғрисида бошқа фикрлар ҳам бор.⁵ аммо кўпчилик рус ва Европа шарқшунослари арийлар бадний кўн томонларига Ўрта Осиёдан тарқалганини айтадилар.

“Ригведа” билан “Авесто”нинг қариндошлиги масаласини далилларда олишлар, тарихий алоқалардан ташқари, лингвистик оминларга ҳам таянадилар. Муъаласселарнинг фикрича, “Ригведа” билан “Авесто” тилининг бири-бирига яқинлиги (айниқса, “Ригведа”даги мандал ва “Авесто”даги готлар) шу даражадаки, баъзан иккала ёзма манбадаги мати бир архаик матиннинг икки вариантига ўхшаб кўрилади, фақат товушлар мослиги қоидаларида фарк бор, деб асос. Ана шу яқинлик туфайли ҳам айрим олимлар ўтган асрнинг биринчи ярмида “Авесто”даги баъзи шеърлар “Ригведа” тилига таржима қилинган.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўқув-тарбия вазирлиги ташкилотидан берилган маълумот. 2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўқув-тарбия вазирлиги ташкилотидан берилган маълумот. 3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўқув-тарбия вазирлиги ташкилотидан берилган маълумот. 4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўқув-тарбия вазирлиги ташкилотидан берилган маълумот. 5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўқув-тарбия вазирлиги ташкилотидан берилган маълумот.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўқув-тарбия вазирлиги ташкилотидан берилган маълумот. 2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўқув-тарбия вазирлиги ташкилотидан берилган маълумот.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўқув-тарбия вазирлиги ташкилотидан берилган маълумот. 4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўқув-тарбия вазирлиги ташкилотидан берилган маълумот.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўқув-тарбия вазирлиги ташкилотидан берилган маълумот.

деган фикрга келдилар. “Авесто”дан килинган бу таржималарни ведаларнинг аслиятидан фарқлаб бўлмаган.

“Ригведа” билан “Авесто”нинг тили жумладан, поэтик путкнинг яқинлиги таджикотчиларнинг диққатини тортган. Ҳар икки ёзма ёдгорликдаги мифологик мерос ҳар бирдир – иккаласи ҳам арийлар мифологиясидан озикланган. Аммо диний тизим “Авесто” ва “Ригведа”да фарқли бўлгани учун ҳар иккаласида ҳам бу тизим ўз тараққиёт йўлидан кетди. Тил ва мифологик мероснинг ҳар иккала манбада бирлиги айрим сўзларнинг маъно ва вазифалари солиштирилганда маълум бўлади. “Ригведа”да *deva* – “Авесто”да *daeua* сифатида талаффуз килиниб, биринчисида “худолар” маъносини, “Авесто”да эса бу сўз “иблислар” маъносини билдиради. “Авесто”да *ahura* сўзи “Ригведа”да *asura* деб айтилади ва биринчисида фақат худоларни (масалан, Ахурамазда ёки Хурмузд) билдиради. “Ригведа”да худолар (масалан, Митра, Варуна каби) нинг эпитети вазифасида қўлланади.

“Ригведа” билан “Авесто”нинг мифологик қаҳрамонлари ўртасидаги умумийлик шунини кўрсатадики, исларнинг лингвистик жиҳатдан бирлиги, қолаверса, ҳар иккаласида вазифа ва сюжет жиҳатидан ўхшашлиги улар ўртасидаги қариндошлик алоқаларидан далолат беради. “Ригведа”да – *Yama*, “Авесто”да – *Yima*, “Ригведа”да – *Vata*, “Авесто”да – *Vita*, “Ригведа”да – *Vayu*, “Авесто”да – *Vayu* ва ҳ. исларда айнан шунини кўриш мумкин.

“Ригведа” ва “Авесто” икки диний тизимга мансуб бўлса ҳам, иккаласи учун умумий бўлган культлар бор. Жумладан, *олов* култи ҳар иккаласида заминда қурбонлик қўйдиришни, осмондаги қуёш ва бошқа самовий илоҳларга оид ҳамма ҳусуиятларни қамраб олади; ёки *муқаддас ўсимликлар* култи тўғрисида маълумот берилганда, ҳар иккала манбада ҳам бу ўсимликлардан боқий умр ато қиладиган ичимлик тайёрланиши тўғрисида сўз кетади. Шунингдек, ҳар иккала манбада мадҳия–ибодатлар ҳам умумий мазмунга эга.

Умуман олганда, ҳар иккала халқнинг ёзма ёдгорликларини жалб қилган ҳолда, умумий мифологияни ўрганиш келгусида амалга ошириладиган вазифалардан биридир. “Олтун ёруғ”даги Зерван ва Хурмузднинг мифологик асосини ведалардан, ҳусусан, “Ригведа”дан бошлаш масаласига кўп ойдинлик киритади.

* * *

“Олтун ёруғ”да бурхоннинг эътироф этишича, Хурмузд жамики инсонларни қилмишлари, гуноҳлари учун пушаймон қилдириб, тавбага олиб келади. У, инсонларни ёвуз қилмишларидан поклагин, деб бурхондан илтимос қилади (111. 26). Хурмузднинг бу ишини Таңрилар таңгриси маъқуллайди ва жамики инсоният гуноҳларидан покланиши учун қандай амалларни бажариш лозимлиги тўғрисида Хурмуздга йўл–йўрик беради. Бу амаллар – ҳамма бурхонларга таъзим қилиш, яъни иззат–ҳурмат қилиш, зехни очилганларга таъзим қилиш, маҳаяна таълимотини тарғиб қилувчиларга таъзим қилиш ва ҳоказолардан иборат. Аммо амаллар фақат шулардан иборат эмас, балки инсонлар қилган гуноҳларини эътироф этиб тавба қилишлари ҳам лозим. Зотан,

инсонлар ёвуз, ёмон қонуналарга эрганиб, ҳатто дўзахга ҳам тазйик ўтказган, газабнок бўлиб, нафрат ва подонлиги туфайли жонзотларга зулм қилган, яхши-ёмон инларни ажрата олмай, тана хоҳини билан иш қилиб жонзотларга жабр қилган, тилига эрк бериб, кўнглида ёмон ишларни келтириб гуноҳ қилган, ёмон ният билан бурхоннинг танасидан қон чиқарган, тўғри, ҳақиқий нўмдан нафратланган, нўмдан нафратланиб, ундан юз ўгирган, соф ниятли руҳонийлар орасида игво кўзгаб, жанжал чиқарган, ҳатто ота-онасини йўқ қилдирган, гуноҳу айбларни фақат ўзи қилиб қолмай, бошқаларни ҳам шундай ярамас ишларга ундаган ва ўзи бу қилмишларидан хурсанд бўлган, пок одамларга иллату гуноҳларни тўнкаган, ёмонни яхши деб мактаб, яхшини ёмон деб қўллаб-қувватлаб, у нуқсонлидир, у шайтондир, деб ҳукм чиқарган.

Хуллас, дунёда нимаики иллатлар бўлса, инсоният шуларнинг ҳаммаси ижрочиси. Шунчалик кабоҳатга ботган инсониятнинг гуноҳлари учун афв сўраб. Хўрмузд бурхон олдида воситачи бўлади, гўё Мусо пайгамбар барча Исроил халқининг гуноҳлари учун афв сўраб Худога илтижо қилгандай. Шундай қилиб, Хўрмузд катта ижтимоий вазифа бажаради – бурхондан инсоният учун бахт сўрайди, инсониятни тўғри йўлга солинадан, яхшилик илдинини мустаҳкам қадандан иборат вазифани амалга оширинини бурхондан илтимос қилади ва жамиятни соғлом қилиш учун курашади.

Бурхоннинг берган ўғитлари, йўл-йўриқлари ҳамма будисатвларнинг ҳаёти учун мезон, улар бу йўлни қундалик вазифа сингари қабул қилишлари керак: “Беш оламдаги жонзотлар учун ўз танасининг шу тарика шодлигини, хурсандчилигини, озиқ-овқатини, қурол-яроғини (кўза) тутмайдилар, жонларини, бошларини фидо қилиб, ҳаётини бериб, сабр қилиб, чидайдилар. Шу тарика будиставлар бу сингари (воқеалар) бўлишини биладилар, ўзлари тинч, шод бўладиган сабаблар орқали ҳам энг (кағтик) азобларни гушуниб етадилар, жонзот безовталанса, азобланса, у тинчликни, хурсандчиликни истамайди. (Улар) ўзларининг таналарини фидо қилиб, бошқалар (оёса бундан) эзгулик, хурсандчилик топадиган бўлса, таналарини, ҳаётларини шунчалик аямайдилар. Шундай қилиб, бу тахлитда будисатвлар ўзларининг тинчлигини, шодлигини тиламайдилар, (балки) таналарини, ҳаётларини аямайдилар, шу билан ўзидан юқори турадиганларнинг қўркув- азобларини, ўзидан қуйидагиларнинг хўрликларини, ёмон ниятли душманларнинг азоб-уқубатга солишини (ва шунга ўхшаш) кўн (азобларнинг) турларига сабр қиладилар, бардош берадилар. Шудир ўзларининг тинчлигини, хурсандчилигини истамасдан, таналарини, жонларини аямасликка ишониб, сабр қилмоқ фазилатига эришмоқ (дегани)” (IV 14a).

“Олтин ёруғ”нинг тузилиши ҳам “Авесто”ни оёлагиди. “Авесто”да Зардушт Хўрмузддан қонун сўрагани ва Хўрмузд Зардуштга жавоб берган каби. “Олтин ёруғ”да Хўрмузд бурхондан турли нўмлар – қонун-қоидалар, йўл-йўриқлар сўрайди.

Зерван, Хўрмузд, уларнинг атрофига йиғилган барча гангирлар инсониятнинг ҳалоскорин, муҳофаза этувчиси бўлиш билан бирга, “олтин нур”ни – буддавийлик ақидаларини ёшовчилардир. Бу нурга итбат этиб, унинг йўл-йўригидан юрадиган юртнинг подшоҳи “биринчидан, соғ-саломат, хавф-

хатарсиз бўлади, иккинчидан, умри узун бўлади, учинчидан, лашкарининг куч-қудрати ошиб кўпаяди, душманлари бўлмайдди, тўртинчидан, эл-улус шод-хуррам, тўғри, қонуи-қонда бўйича яшайди” (111, 33 а.б).

Бу ваъда эмас, балки амалга ошириши мумкин бўлган ҳақиқатдир. Қолаверса, ҳақиқат фақат шундан иборат эмас. Бурхоннинг ўғитлари, Зерванга, Хўрмуздга ва таңгрилар орқали берган ўғити юртни, инсонларни маънавий томондан соғлом қилади, молпараселлик иллатидан халос қилади, иллатлардан халос бўлишининг маҳсули сифатида инсонлар бир-бирларига меҳр-оқибатли бўладилар. Ҳукмдорга ўзининг халқи, атрофдаги душманлар ҳам соғва-салом келтириб дўст тутинадиган бўладилар, бунинг натижаси ўларок шон-шўҳратга эришадилар, ўзининг намоён қиладилар, ҳамманинг иззат-ҳурматига сазовор бўладилар. Пошхоқдан тортиб халқигача узок умр кўрадилар, тинч-омон яшайдилар (111 35 а.б – 36 а.б).

Зерван, Хўрмузд ва тўрт маҳаранч таңгрилари, худди эртак, эпос қаҳрамонлари сингари, инсониятни бахт-саодага элтувчи қудратли куч бўлиш билан бирга, уларнинг душманларини, эзгуликка қарши кучларни тумтаракай қочирадилар. Зотан, азалдан – яратилиш давридан бери Зерван билан Хўрмузднинг вазифаси шундай бўлган эди. “Хуастуанифт”нинг бошланишидаги Хўрмузд билан Зерванга оид воқеалар ҳам бунинг далилидир. Айни пайтда улар инсоният қалбидан жой олиб, “баҳодирлик, мерганлик, фазилат, маҳорат, билимни уларнинг кўнгилларига жо қилиш” учун бурхонга ваъда берадилар. Бу фазилатлар фақат руҳий маънода эмас, балки жисман инсон қалбида жо бўлиши лозим. Уларнинг ҳукмдорлардан тортиб халқигача жисмонан соғ-саломат яшашининг асосий шарт – бурхон берган тўғри қонуи-қондалар, қонулар таркибидagi ёрликлардир. Инсоният йўлидаги азоб-уқубатларни бартараф қилиш, шунингдек, ахлоқин жамиятнинг соғломлиги учун асосий шарт қилиб қўйиш, донолик мушоҳада орқали руҳий етуқликка олиб боришнинг ширвард мақсади – покомил бу оламни қомилликка етказишдир. Инсон ҳеч қачон азоб-уқубатдан, кексайишдан, ҳасталик ва ўлимдан холи бўла олмаган. Бунинг имкони ҳам йўқ, зотан, ҳаёт шундай қурилган. “Олтин ёруғ”нинг мақсади – инсоният азобни тушуниши, уни бартараф этиш йўлини аниқлаши.

“Олтин ёруғ”да буддавийлик фалсафаси, юқорида кўриб ўтганимиздай, ахлоқий-таълимий қарашлар асосига қурилган. Умуман олганда, бу фалсафа инсониятни қамтарликка, ҳокисорликка, ундайди, инсонлар мол-дунёнинг ўткинчи жаннини, арзимас эканини ҳис қилишларига ундайди, жонзотларга, инсонларга бўлган севгисиз бўйича жонларини мол-дунёни, иссиқ жонни азобга дучор қилишга даъват қилади. Айниқса, устозларга, улугларга, ота-онага ҳурмат асарда алоҳида ўрни эгаллайди. Бу ахлоқий муаммоларга “Олтин ёруғ”да алоҳида эътибор берилиши бежиз эмас. Чунки инсоният ҳар доим гуноҳ қилишга мойил. “нонок инсонлар олами”да инсонларнинг қилмишлари кўп.

Асарда уч қимматбахо хазина тушунчасига алоҳида эътибор қаратилган. Буддавийликда уч хазина ниҳоятда қадрланган, шунинг учун ҳам ҳар доим буддавийликка эътиқод қилувчилар бу уч хазинани кўз-кўз қилиб эмас, балки ўзларига мажбурийат сифатида олиб, эътиқоднинг асосий таянчи сифати деб

билганлар. Хўш, бу уч хазина нималардан иборат? *Ебузлик қилмаслик. Яхшилик қилиш. Ақлни поклаш.*

Бу уч мажбурият “уч захар” ёки уч турли ёмон қилмиш деб аталадиган қарарли одат ва қўниқмаларга – очқўзлик ёки шаҳвоний истак, нафрат, йўлдан ўзини ёки подонликка қарши қўйилади. Будданинг ўпта ваъдаси ана шу уч турли ёмон қилмишларга барҳам беришга қарши рухий куч сифатида яратилган. Бу ваъдалар қуйидагилардир: 1. Жонли мавжудотларга ҳеч қандай қарар етказмасликка ваъда бермаман. 2. Агар ўз хоҳиши билан бермаса, ҳеч қимдан ҳеч нарса олмайман. 3. Эр–хотин ўртасидаги вафодорликка раҳна солмайман. 4. Ёлгон гапиришдан ўзимни тияман. 5. Ўз устимдан назоратни йўқотмаслик учун маст қилувчи ичимликлардан ва гиёҳвандликдан сакланаман. 6. Менжайликдан воз кечаман ва гарчи мумкин бўлса ҳам кўн таом емайман. 7. Рақсга тушишдан, мусика тинглашдан, қўшиқ айтишдан, сахнада ўзимни кўрсатишдан воз кечаман. 8. Гулчамбарлардан фойдаланишдан, атир ва турли тақинчоқларни ишлатишдан воз кечаман. 9. Баланд ўриқликларда ўтиришдан, қилин тўшақда ётишдан воз кечаман. 10. Олтин ва қумушдан фойдаланмайман.

Инсоният “уч хазина”га боғланиб, “уч захар”дан қочинишга интилишни мақсад қилиб олишни лозим (IV 9б–10а). Дарвоқе, одамзоднинг табиати доимо дунёвий лаззатга мойил бўлиб келган. Дунёвий лаззат – инсон учун бошнана, маскан. Фақат ташки олам инсоннинг тана истакларини қондира олади. Кимдир пул ва бойликдан лаззат топиб, уни ўзига маскан деб билади, кимдир гиёҳванд моддалардан, кимдир лаззатли овқатдан, кимдир денгиз бўйида дам олишдан лаззат топиб, ташки оламнинг хузур–ҳаловатини ҳаётнинг асосий мазмуни деб билади, ўзини бахтиёр, ҳамма нарсага эришган деб ҳисоблайди. Аммо инсон умр бўйи ботиний озошлиқни – ботиний маскани излайди.

“Олтун ёруғ”нинг ўрғанилиши. Асаринг 1910 йили рус олими С.Е. Малов Хитойнинг Гансу вилоятига қарашли Виншугу кинйлогидagi буддавийлар ибодатхонасидан топган. Асар қўлёзмаси 355 ыарак (710 саҳифа)дан иборат бўлиб, 1687 йили кўчирилган. Ҳозирда бу нусха Санкт–Петербургнинг Осиё музейида сакланади. Бу асарни биринчи марта В.В.Радлов ва С.Е. Малов эски уйғур–турк алифбосида чоп эттирганлар⁴. “Олтун ёруғ”ни ана шу уйғур–турк ёзувидаги нусхаси асосида В.В.Радлов олмон тилига таржима қилди. В. Радлов таржимани ниҳоясига етказгач, таржимада қўлаб хатолар ўзига маълум бўлди. Шундан сўнг 466 саҳифадан иборат бу таржимани В. Радлов тўлон қилдирмади. Унинг вафотидан сўнг С.Е.Малов сўз боши ёзиб, бу таржимани чоп эттирди.

В.В.Радлов ва С.Е.Малов нашридан сўнг “Олтун ёруғ” бўйича жаҳон туркологиясида бир қатор ишлар амалга оширилди. Бу ёдгорлик бўйича илк бор иш олиб борган олим Фридрих Вилгельм Карл Мюллердир. Мюллер “Олтун ёруғ”нинг бошқа нусхаларидан саккизта нарчани 1908 ва 1910 йиллар-

⁴ Радлов В.В., Малов С.Е., Суварнапрабхаса (Сутра Золотого блеска) – Текст уйғурской редакции Санкт–Петербурга, 1913–1917, XV + 723 с.

⁵ Radloff Dr. W. Suvarnaprabhasa (Das Goldglanz Sūtra). Aus dem Uigurischen ins Deutsche überetzt, nachdem Tode des Übersetzers mit Einleitung von S.E.MALOV hevansgegeben, I–III бўлим 1–256–бетлар; IV бўлим, 257–352–бетлар, V бўлим 353–466–бетлар.

даёқ транслитерация килиб, олмончага таржима қилган эди⁸. Ф.В.К. Мюллер яна Радлов–Малов нашрининг 1913 йилда чоп этилган 192 саҳифадан иборат I-II бўлимини қисман транслитерация қилди ва бу транслитерацияни ўрни–ўрни билан хитойча мағн билан солиштирди. Ф.В.К. Мюллернинг бу иши хозирда Германиядаги Майнз кутубхонасида сақланади.

В. Банн ва А. Габэн Радлов–Малов нашридан 133–141–саҳифаларни транслитерация қилиб, олмончага таржима қилди.

Кейинги тадқиқот турк олимлариники бўлиб, улар орасида энг сермахсули Рашид Раҳматий Арат эди. У 1934 йили илк бор Радлов–Малов нашрини транслитерация қила бошлади. Аммо бу иш охирига етмай, ярмида тўхтаб қолди. Арат “Олтуғ ёруғ”нинг I, Ib – IV 54b (жами 304) саҳифаларини транслитерация қилди¹⁰. Бу тадқиқот хозирда Анкарада Турк култур тадқиқот марказида Арат кутубхонасида сақланади.

Яна бир турк олими Саодат Чигагойнинг “Олтуғ ёруғ” юзасидан олиб борган ишлари диққатга сазовор. У бу асардан “Қу тай” ва “Шаҳзода ва барс” афсоналарини илк бор Туркияда чоп эттирди.¹¹

Яна бир турк олими Шиноси Текиннинг “Олтуғ ёруғ” матнини нашрга тайёрлаш борасидаги хизматларини эътироф этиш лозим. У ўтган асрнинг 60–йилларидан бошлаб “Олтуғ ёруғ”ни хитойча таржимаси билан солиштирди, асарини айрим парчаларини танилаб олиб транслитерация қилди, уйғур–турк ёзувидаги бошқа ёзма ёдориликлар юзасидан ҳам тадқиқотлар олиб борди¹².

✓Турк олими Чевал Қоя Радлов–Малов нашри асосида 1994 йили “Олтин ёруғ”ни тулик ҳолда чоп эттирди. Чевал Қоя нашрининг афзаллиги шундаки, у Берлин Фанлар Академияси ва Майнз фондидаги 20 га яқин нуسخа парчаларини Радлов–Малов нашрига солиштирди ва бирмунча мукаммал нашрни амалга оширди. Чамаси, “Олтуғ ёруғ” тилининг мураккаблигини назарда тутиб, турк тилига таъдил қилмаган.

Олмон олимларидан Г. Елхерс, Р. Финч, П. Зиеме, К. Рохборн ва бошқа катор турк, француз олимларининг амалга оширган таржималари ҳам “Олтуғ ёруғ”нинг Европа мамлакатларига ёйилишига катта хизмат қилди. Радлов–Малов уйғурча матнини нашр қилганларидан кейин ўтган асрнинг ўрталарида Россияда ҳам “Олтуғ ёруғ”га эътибор қаратилди. С.Е. Малов ҳам юқорида айтиб ўтилган икки афсонани транслитерация қилиб, рус тилига таржимасини амалга оширди.¹³ Э.Р. Тенишев 1953 йили “Олтуғ ёруғ” грамматикаси бўйича номзодлик диссертациясини химоя қилди. Айни пайтда бу олим “Олтуғ ёруғ” билан “Қутаду билиг”нинг тилини солиштириб, “Олтуғ ёруғ” “Қутаду билиг”

⁸ Müller F.W. K. Uigurica APAW (Abhandlungen der preubischen Akademie der Wissenschaften). 1908, 3-60; F.W.K.Müller Uigurica APAW 1910 1-110

⁹ Bang-A.v. Gaben W. Uygurische Studien Ungarische Jahrbücher 10/3, 1930, 193-210

¹⁰ Рашид Раҳматий Аратнинг “Олтин ёруғ” транслитерациясига оид ишлари унинг қуйидаги илмий нашрларида бор: R.R. Arat: F.W.K.MÜLLER-W.JENTZ: Soghdische Texte II, Berlin, 1934, 65-70; R.R. Arat. Türk dili üzerinde araştırmalar: Uygur devrine ait dil örnekleri: “Altun Yarık” İstanbul, 1936; R.R. Arat. Uygurlarda istifalılara dair TM, 7-8/1, 1942, 56-81; R.R. Arat. Eski Türk şiiri. Ankara, 1965.

¹¹ Çağatay S.S. Altun Yarıktan iki parça. Ankara, 1945.

¹² Бу ҳақда қarang: Ceval Kaça. Uygurca Altun Yarık. Ankara, 1994, s. 53.

¹³ Малов С.Е. Памятники древнетюркской письменности. М – Л.: 1951, –бетлар.

яратилган даврда таржима қилинган тўғрисидаги фикрларини илгари сурди.¹⁴ Ушбекистонда ана шу икки афсона С.Е.Малов нашри асосида ҳозирги ўзбек тилига таъдил қилинди¹⁵. Хитойлик Гинг Шимши 1958 йили “Олтин ёруғ”ни буддавийлик ақидаси нуқтаи назаридан ўрганишни бошлаган эди. Асарни ҳозиргача буддавийликка эътиқод қилувчилар “Хамма (парса)дан устуи гурадиган нум подшохи” деб этироф этиб келадилар. Шунинг учун бу асар асрлар давомида ханзу, уйғур, мўғул, тибет, манчжур тилларига таржима қилинган. “Олтин ёруғ”нинг катта ҳажмдаги нусхаси Радлов–Малов нашри бўлиб, қўлёзmannинг тахминан ўн беш фоизи зарарланган ва ўчиб кетган. Берлиндаги Турфон коллекциясида бу асарнинг бошқа нусхаларига оид юзлаб нарчалар топиляпти. Келгусида туркологларнинг саёй–ҳаракатлари натижасида бу асарнинг янги саҳифалари юзага чиқини шубҳасиз.

“Олтин ёруғ”нинг тузилиши ва бўлимлари

“Олтин ёруғ” сўдури (сутра)лардан ташкил топган. *Сўдури* санскритча сўз бўлиб, “ҳикматли сўз, киска йўлланма” маъносини билдиради.¹⁶ Бу терминнинг бошқа маънолари ҳам бор.¹⁷ Ҳар бир бўлимда буддавийликнинг муҳим жиҳатлари тўғрисида Тангрилар тангриси бурхон билан Хўрмузд ҳамда бошқа тангрилар ўртасида савол–жавоб кечади. Буддага берилган савол билан мавзу бошланади. Будда саволга жавоб бераётганда, орада хикоялар ҳам киритилади.

“Олтин ёруғ”нинг Радлов–Малов нусхаси 10 китобдан (tagzine) иборат. Ҳар бир китоб бир печа бўлимларини – жами 31 бўлимни ўз ичига олади.

Süü ülüşh (қирини) бўлими қуйидаги киемлардан ташкил топган:

1. Бу нум хазинаси билан эзгуликка эринган жонзотлар – бошланиши йўқ. 16b1 – 1. 9a\16.

2. Қуи чинг деган бекиннинг хотини тўғрисидаги хикоя – 9a\17 – 1. 14b\17.

3. Тўрт махаранч тангриларга назр бериш ҳақида – 14b\18 – 16b\9. Бу бўлим тибетчадан таржима қилиниб, хитойча таржима орасига киритилган. Танвасин муаллим аслзодалардан бири бўлган Қумғон тутунгнинг илтимоси билан таржима қилган. Бу бўлимнинг таржимаси тўғрисида 1 бўлим, 16–саҳифада шундай маълумот берилади: “Нумчи Танвасин муаллим, Қумғон тутунгнинг илтимоси билан қуён йилининг бешинчи ойида тибет тилидан уйғур тилига ўғирдим”.

4. Саккизта улуг ўринлардаги ибодатхоналарнинг мадҳияси – 16b\10 – 18b\22.

Бу бўлимни аслзодалардан бири Нагурчунининг илтимоси билан Амогашири Ачари санскритчадан таржима қилган. Асарда бу ҳақда шундай маълумот берилади: “Олийжаноб улуг устоз Нагарчунини сабабли яратилган саккиз улуг ўрнидаги ибодатхоналарни мадх (қиламан). Мен, Амогашири Ачари, ҳинд тилидан турк–уйғур тилига тангри бурхон туғилган сизир

¹⁴ Тейшенев Э.Р., “Қутадғу билиг” и “Алтын ёруғ”, – ж. “Советская тюркология”, 1970, 4, стр. 24–31

¹⁵ Раҳмон Н., Турк хоқонлиги, Тошкент, Абдулла Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти, 1993, 130–бет.

¹⁶ Ричендуб Будон, История буддизма, – Евразия, Санкт–Петербург, 1999, 48–бет

¹⁷ Ричендуб Будон, Шу асар, 11ча бет

йилининг тўртинчи ойи. ўн тўртинчи (қунида) ағдариб, ўз қўлим билан тамомладим. охирига етказдим”.

I китоб

1-бўлим. 34a\12 – 34d\52 – бўлимнинг бошланиши йўқ.

2-бўлим. 34e\1-34s – бўлимнинг бошланиши йўқ.

II китоб

3-бўлим. Ҳақиқатдан тугилганларнинг уч танасини фарқламок – II.1a\4 – II. 1a\7.

4-бўлим. Тушда олтин дўмбирани кўриб тавба қилмок – II. 29b\4 – II. 48b\23.

III китоб

5-бўлим. Ишга зарар келтиришга барҳам бермок – III.1a\2 – III.28b\1.

IV китоб

6-бўлим. Пок юртларнинг ҳар бирида дарни деб аталадиган таянч нўмларни ўқитмок – IV. 1a\4 – IV. 73a\1.

V китоб

7-бўлим. Нилуфар гулга киёслаш билан мактов – V. 1a\6 – 6a\5.

8-бўлим. Қизил олтин (деган) сеҳр-жоду сўзларини ўқитмок – V. 6a\6 – V. 14a\17.

9-бўлим. Йўқ, қурук моҳиятни ўқитмок V. 9a\17 – V. 14a\16

10-бўлим. Йўқ, қурук моҳиятга таяниб, орзу қилган истакларини қондирмок V. 14a\ 17– V. 17b\ 19.

11-бўлим. Тўрт маҳаранч Тангри(лар) тангриси инсонлар жамоагини кўрмоғи – V. 27b\20 - V. 30a\15.

VI китоб

12-бўлим. Тўрт маҳаранч Тангрилар тангриси инсоният жамоатини кўрмоғи – V. 30a\16 – VI. 30b\10

VII китоб

13-бўлим. “Богланмаслик” деган дарни нўмини ўргатмок – VII.1a\4 - VII. 4a\5.

14-бўлим. Чингамали номли дарни нўмини ўргатмок – VII. 4a\7 - VII. 8a\9 .

15-бўлим. Сарасвати номли тангри кизининг илтимос қилмоғи – VII. 8a\11- VII. 20a\23.

VIII китоб

15-бўлим. Бўлимнинг бошланиши тушган. VIII. 1a\... - VIII. 8b\15 –

16-бўлим. Ширикени номли тангри кизининг илтимос қилмоғи – VIII. 8b\18 - VIII. 11b\5.

17-бўлим. Ширикени (номли) бахт-саодат тангриси хотини мол-дунё орғитирмоғи – VIII. 11b\7 - VIII.16a\10.

18-бўлим. Васундари номли ер маликасининг илтимос қилмоғи – VIII. 16a\11 - VIII. 21b\1.

19-бўлим. Санчаначави номли тангрилар жангчисининг илтимос қилмоғи – VIII. 21b\2 - VIII. 25b\6.

20-бўлим. Ҳуққдорларнинг тўғри қонунини сўзламок – VIIIю25b\7 - VIII.38b\10.

IX китоб

- 21—бўлим. Сучати номли ҳукмдорнинг сабабини ўқитмок – IX. 16\4 - IX. 6\15.
- 22—бўлим. Тангрилар (ва) шайтошларни кўримок – IX. 6\16 - IX. ?12.
- 23— бўлим. Бу бўлим ўчиб кетган.
- 24—бўлим. Бу бўлимнинг боши ўчиб кетган – IX. 21a\1 - IX.27b\6.
- 25—бўлим. Удаканишади (номли) эркакнинг иш-амалларини ўргатмок – IX. 27b\6 - IX. 31b\16.

X китоб

- 26—бўлим. Бўлимнинг бошланиши ўчиб кетган – X. ? – X.23b\17.
- 27—бўлим. Ўнта тарафдаги бўдисатвларнинг Тангри(лар) тангриси бурхонга ҳамду сано ўқимоғи – X. 23b\18 – X. 26a\8.
- 28—бўлим. Сўмакити (номли) бўдисатвнинг Тангри(лар) тангриси бурхонга ҳамду сано ўқимоғи – X. 26a\9 – X. 28a\7.
- 29—бўлим. Бўди дарахти тангрисининг Тангри(лар) тангриси бурхонга ҳамду сано ўқимоғи – X. 28a\8 – X. 30a\17.
- 30—бўлим. Сарасвати (номли) тангри кизининг Тангри(лар) тангриси бурхонга ҳамду сано ўқимоғи – X. 30a\18 – X. 32a\12.
- 31—бўлим. Бу судур хазинасини итоат эттирмок – X. 32a\13 – X. 38a\5.
- Китоб “buyan ävitmäk” (олийжаноб хатти-харакатни йўналтирмок) бўлими билан тугайди. Бу бўлим 9 саҳифани ўз ичига олади.

“Олтин ёруғ”нинг жанр хусусиятлари

“Олтин ёруғ”нинг жанр хусусиятлари тўғрисида дастлаб С.Е.Маюв ўз муносабатини билдирган.

Марказий Осиё худудида истикомат қилган қадимий қавмларнинг ижтимоий ҳаёти, маданий-маънавий ҳаёт тарзи археологик материаллардан кўра, ёзма манбаларда тўлақонли ўз аксини тошган. Қадимий ёзма манбаларни ёзма адабиёт сифатида талкин ва таҳлил этиш, уларнинг жанр хусусиятларини белгилаш масаласи хали кун тартибига қўйилган эмас.

Маълумки, ёзма матнларни жанрларга ажратишда турли белгиларга таянилади. Соф адабий белгиларга асосланган ҳолда жанрларга ажратиш – кейинги ҳодиса. Шу боис адабиёт тарихи олдида шундай вазифа туради: факат жанрларнинг ўзини эмас, балки жанрларга ажратиш тамойилларини ўрганиш, алоҳида жанрлар ва уларнинг тарихини эмас, балки маълум даврдаги жанрлар тизимини ўрганиш маълум натижаларга олиб келади. Илк мумтоз давр(XI аср):дан кейинги жанрларни тизим ҳолида ўрганиш борасида маълум натижаларга эришилган. Аммо илгарига борган сари адабий жанрларга ажратиш тамойиллари мураккаблашиб бораверади. Зотан, ёзма ёдгорликлар адабий вазифадан ташқари, ноадабий вазифаларни ҳам у ёки бу даражада бажаради¹⁸. “Хуастуанифт”. “Олтин ёруғ” асарлари бунга бир мисолдир. Бу ёзма ёдгорликларнинг қайси жанрга мансублигини аниқлаштиришида аниқ бир фикр йўқ. Мазкур ёзма ёдгорликларнинг қайси жанрга мансублигини

¹⁸ Лихачев Д.С. Исследования по древнерусской литературе. — Л.: “Наука” ЛО, 1986, с.57.

белгилашда уларни юзага келтирган ижтимоий—маданий муҳитни ҳам назарга тутиш керак. Дарвоқе, мазкур ёдгорликларнинг ноадабий вазифаси — маълум диний оқимларни кенг омма орасига ёйиш ва инсониятни эзгуликка етаклаш вазифаси ҳам ёзма ёдгорликларнинг алоҳида жанр сифатида шаклланишида хизмат қилган.

“Хуастуанифт” монийлик оқими ва унинг ақидаларини баён қилишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган асардир. Асарнинг йиғма матнини нашрга тайёрлаган Л. В. Дмитриева “монийларнинг тавба ибодати” деган таъриф билан чекланади.¹⁹ Унинг вазифаси “Хуастуанифт”нинг тўлиқ матнини тиклаш бўлган эди. С.Е. Малов ҳам бу ёзма ёдгорликнинг парчасини эълон қилганда, “ибодат” терминини ишлатади. “Ибодат” қадимги туркий адабиётда жанр белгиларига эгами, деган савол туғилиши табиий. Бу саволга жавоб беришда, шубҳасиз, жанрлар туғрисидаги бутунги мезонлар аҳамиятли бўла олмайди. Бу даврдаги жанрларни аниқлашда ёзма ёдгорликнинг ўзидан олинган терминга эътибор қаратиш ва жанрни ўша термин билан аташ ўриqli бўлади. “Хуастуанифт”нинг ҳар бир бўлими сўнгида муаллиф моний жамоаси аъзоларининг илғари қилган гуноҳлари учун Тангри Хўрмуздга илтижо қилиб, *олтунч* (илтижо) терминидан фойдаланади ва тавба қилади. Бизнингча, ана шу термин “Хуастуанифт”нинг жанр хусусиятини ўзида ифода этади. Ҳар бир бўлимининг мазмунидан келиб чиққан ҳолда, муаллиф *олтунч* терминини такрорлайди.

Қадимги туркий адабиётда ҳам жанрлар бир—бирига боғлиқсиз яшай олмайди, улар ўзаро муносабатда бўлган ҳолда бир тизимни ҳосил қилади.

“Олтун ёруғ” асари эса, “Хуастуанифт”дан фарқли равишда, *судур*лардан ташкил тошганилигини юқорида айтдик. Судур адабий жанр сифатида рус адабиётшунослари томонидан қайд этилган.²⁰ Аммо “Олтун ёруғ” фақат судурлардан иборат эмас, балки асар бошида ва охирида, ҳар бир бўлимда афсоналар, хикоятлар бор. “Судур” жанри, бизнингча, бу иккала афсонани камраб ололмайди. Бунинг устига, “Олтун ёруғ” худди “Қутадғу билги”даги сингари сюжет қурилишига эга эканини кўрамиз. Тангрилар тангриси бурхон билан Хўрмузд ўртасидаги савол—жавоб шундан далолат беради. Хуллас, “Олтун ёруғ”нинг “Қутадғу билги” билан бир жанр доирасида қараш ўриqli.

“Олтун ёруғ”нинг таржумони *Сенги Сели Тудун*нинг луғавий маъноси ҳақида туркологлар шундай фикрга келганлар: *Сенги* — туркийча исм, *Сели* — санскритча бўлиб, “устоз, мураббий” маъносини билдиради; *Тудунг* ушунини буддавийликда энг юқори мавқедадан бирини кўрсатади.

* * *

“Олтун ёруғ”да рухий камолотга интилиш жамиятнинг ҳамма томонини ва ҳамма қатламни камраб олган. Ҳаммасининг остида инсонга муҳаббат ётади. Инсоннинг камолоғи учун, биринчи навбатда, мамлакатда адолат барқарор бўлмоғи, қонун—қоидалар амал қилмоғи лозимлиги — асардаги муҳим ақидалар—

¹⁹ Дмитриева Л. В. Хуастуанифт (введение, текст, перевод). — “Туркологические исследования”, изд. АН СССР, М. — Л. 1963, стр. 214

²⁰ Буддизм. Словарь. — М. “Республика”, 1992, 233—бет.

дан дир. Конун-қоидаларга амал қилиш – буддавийлик ақидастарига риоя қилиш-ни англатади, яъни солиҳлик, поклик ҳар бир одамнинг шиори бўлиши керак. Жумладан, асарнинг учинчи бобида бу ҳақда шундай дейилади: “Қайси бир юртдаги подшоҳ, бек, амалдор тўғри конун-қоида бўйича юрса, бу китобдаги фармонлар бўйича юрса, халқи ҳам шу китобдаги конун бўйича юради”.

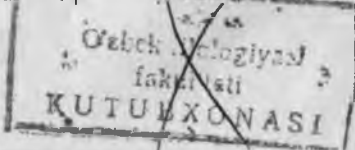
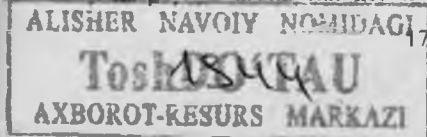
✦ “Олтин ёруғ”нинг шу бобида яна айтилишича, инсоннинг шон-шухрати унинг мулкidan эмас. “Бойлик, – дейилади бу асарда, – конунни оёқ ости қилишга олиб боради. Инсон бойликдан нафратлансагина, конун-қоидага ҳурмат қиладиган бўлади. Инсон бу оламдан манфаат изламагандагина, шон-шухратга эришиб, таъмағирликка, фаолиятсизликка, руҳсизликка чек қўяди”. Ҳақиқий намоён қилиш, кўнчилиқнинг иззат-ҳурматига сазовор бўлиш ҳам манфаат изламаганда пайдо бўлади. “Олтин ёруғ” асаридаги “ҳақиқий билим”ни – кашф этилган илмни юрагига жойлаш олгандагина, инсон фазилатлилар қаторига ўтади. Ҳақиқий билимни эгаллаган одам бу дунёда солиҳ ҳаёт кечириб, жамики жонзотларнинг азоб-уқубатларига шерик бўлади. Жонзотларга нажот бағишлаш, уларнинг азобларига шерик бўлиш, жон фидо қилиб бўлса ҳам ёрдам бериш – “Олтин ёруғ”даги яна бир муҳим ақидадир. Ана шу ақидага амал қилган одам “таналарни, тирик жонларни ўлдирмайди, бировнинг мол-дунёсини тортиб олмайди, ўғирлик қилмайди, бошқаларнинг хотинига боғланмайди, ёлғон гапирмайди, тухмат қилмайди, кўпол, ёқимсиз сўз сўзламайди, тилёғламалик қилмайди, ҳасад қилмайди, бошқаларга ғазабнинг сочмайди” (IV). Бир сўз билан айтганда, оддий ҳаётнинг ҳақиқатини (факат илохий ҳақиқатини эмас!) англаб, унга риоя қилиш шундир.

Очқўзликка олиб келадиган оқибатлардан ҳам ташани, ҳам қўнчилиш тийиш яна бир фазилатдир. Ғазабнинг олдини олиш, қўнғилдан қирларни кетказиб руҳан покланиш, билимлик ва ақллиқнинг пайдо қилиш каби қатор фазилатлар ҳам инсониятнинг безағидир, деб уқтирилади асарда. Ҳар бир саҳифада бу сингари ҳақиқатга дуч келаверамиз.

Кўришиб турибдики, ботинан ва зоҳиран қомил, руҳан собит инсонни тарбиялаш масаласи исломиятдан олдин ҳам жиддий масала бўлиб кўтарилган. Қадимий Ўзма ёдгорликлардаги бу сингари ақидалар маънавий баркамол инсонни тарбиялашда бугун ҳам муҳим аҳамиятга эга.

“Олтин ёруғ” ва қадимги туркий адабий тил. “Олтин ёруғ”, туркий тилларни даврлаштириш назариясига кўра, қадимги турк даври (V-VII асрлар)га мансуб. Шунингдек, Ўзма ёдгорликлар тили, хусусан, турк-уйғур ёзувидаги Ўзма ёдгорликларнинг тили нуқтан назаридан ҳам “Олтин ёруғ” қадимги туркий Ўзма адабий тил шаклланиган даврга алоқадор. “Олтин ёруғ”дан ташқари, турк-уйғур ёзувидаги монийлик оқимига оид қатор Ўзма ёдгорликлар, ҳуқуққа оид ҳужжатлар, буддавийликка мансуб “Майтри ёмиғ” ва бошқа жадрлардаги Ўзма ёдгорликларнинг тил хусусиятлари ҳам қадимги турк давридаги Ўзма адабий тил хусусиятларининг ўзида гавдалантиради. Бу даврдаги адабий тил, хусусан, турк-уйғур ёзувини яратган қавмлар тили Қорахонийлар давридаги (XI-XII асрлар) адабий тилининг шаклланишига ҳам таъсир кўради.

Албатта, туркий қавмлар ўрнашган ҳудудлардаги қадимги туркий адабий тили бу давр учун ягона тил деб ҳисоблаш чикарийинг бир ёқимликка олиб

келиши, яъни VII-X асрларда туркий кавмлар яшаган ҳудудда амал қилган адабий тил ўзгармаган деган хулосага олиб келиши мумкин эди. Машхур турколог Амир Нажиб “бир неча адабий тиллар” тўғрисидаги қарашларини илгари сурганда²¹, ҳақин эди. Бир неча адабий тилларнинг шаклланишига асосий сабаблардан бири – туркий кавмларнинг Марказий Осиёдан тортиб ғарбга томон турли ҳудудларга қадимдан ёйилиб кетганидир. Агар Олтой давридаги туркий тилларни адабий тилнинг ибтидоси деб қарайдиган бўлсак, “бир неча турли адабий тиллар” туркий кавмлар ҳаётида фақат ўрта асрларда эмас, балки аввалдан муҳим роль ўйнаганини кўриш мумкин. Бу тилларнинг энг қадимги даврлардан амал қилганини фонетик қонуниятлар ва ҳодисалар ҳам кўрсатади. Жумладан, ротацизм ($r = z$) ва ламбдаизм ($l = sh$) ҳодисасига туркологлар алоҳида эътибор қаратиб, Олтой даврининг асосий хусусиятларидан бири сифатида эътироф этадилар. Аммо бу қарашларнинг ақси ҳам бор. Масалан, XX аср бошларида венгер олими З. Гомбоз z ни Олтой даврида бирламчи, r ни эса кейинги ҳодиса, деб, sh – бирламчи, l эса иккиламчи ҳодиса деб қараган эди²².

Биз бу ўринда Олтой назарияси тўғрисидаги қарашларни таҳлил қилмоқчи эмасмиз, балки қадимги туркий адабий тилларнинг шаклланиши тўғрисида тўхталиб, Олтой давридан бошлаб бир неча туркий тиллар амалда бўлганини кўрсатмоқчимиз, ҳолос. Албатта, қадимги туркий тилларга тарихий нуқтан назардан ёйлошилса, биринчи навбатда, уларнинг амал қилиш доирасига эътибор қаратиш керак бўлади.

Қадимги туркий адабий тил Марказий Осиёнинг турли ҳудудларида амал қилиш жараёнида маҳаллий диалектларнинг таъсири остида ўзгаришга учрагани табиий ҳол. Шунинг учун ҳам айрим туркологлар (масалан, Амир Нажиб) турли ҳудудлардаги туркий тилларга нисбатан “адабий диалект” терминини қўллаганлар. У ёки бу гуруҳдаги ёзма ёдгорликларга нисбатан “адабий диалект” “адабий тил” тушунчаси ўрнини босади²³. Бу қараиш фақат ўрта асрлардаги ёзма ёдгорликларга нисбатан эмас, балки қадимги турк давридаги ёдгорликларга нисбатан ҳам қўлланиши мумкин. Масалан, урхун ёдгорликлари тили билан енисей ёдгорликлари тили ўртасидаги (хусусан, товуш тузилишидаги), урхун–енисей ёдгорликлари билан турк–уйғур ёзма ёдгорликлари тили ўртасидаги (товуш, морфологик тузилиши, лексика) фарқлар шундай фикрга ундайди. Бу фарқлар таҳлилида ёзув турлари ва хусусиятларини назарда тутиш лозим. Шубҳасиз, бу туркологияда долзарб масала бўлиб, хусусан, қадимги туркий тиллар бўлгани ва Марказий Осиёнинг қатта ҳудудидан ғарбга ёйилганини далиллашга хизмат қилади.

“Олтин ёруғ” тилида VII-VIII асрдаги қадимги туркий тил хусусиятлари ҳам сақланган. Бу хусусият, аниқроқ, ҳар иккала гуруҳдаги ёзма ёдгорликлар тилининг d гуруҳ тилларига мансублигида кўринади. Масалан: *adgü* (эзгу,

²¹ Нажиб А.Н. Исследования по истории тюркских языков XI-XIV вв. – М.: Главная редакция Восточной литературы, 1989, стр. 3

²² Бу ҳақда қараиш: Гуммаев Ж. Становление и развитие алтайской теории и алтаистики – Туркестан, 2006, 66–67-бетлар

²³ Нажиб А. Южурдаги асар, 7-бет

яхни), *adgüti* (яхшилаб), *qodup* (қўйиб), *qodli* (қўли), *adaq* (оёқ), *qod-* (қўй-), *yadilmamish* (ёйилмаган) ва х. Ёки Олтой давридаги *r* дан *z* га ўтган ҳолат ҳам "Олтин ёруғ"да учрайди: *közünli* (кўринди), *közünür azun* (ҳозирги олам), *közünür öd* (ҳозирги замон). Хуллас, "Олтин ёруғ"нинг қадимги туркий тилларга ҳос умумий товуш хусусиятларига ва товуш ўзгариш қонуниятларига тўхталмай²⁴, унинг тили *d* гуруҳ тилларига маъсуб экалитини қайд этиш билан чекланамиз. Махмуд Қошғарийнинг "Девону лугатит-турк"да туркий қабилалар тилидаги товуш ўзгаришларига боғлиқ ҳолда гуруҳлашни берилган²⁵ бўлиб, "бир печа туркий адабий тил" тушунчасини асослашда унинг тасвифи ҳам муҳим далил бўлиши мумкин. Бунинг устига, V-VII асрлардаги лексик қатлам, грамматик шакллар ва унлилар тизими ҳам "Олтин ёруғ"да давом этган.

Барча даврдаги адабий тил сингари, IX–X асрлардаги туркий тил адабий тил мезонлари асосида шаклланган, буни юкоридаги тил хусусиятлари ҳам курсатиб туради. Адабий тил – тарихий категория, бу даврдаги адабий тил ўзгаришсиз ҳамма даврда битта вазифани бажара олмайди, чунки "жамиятнинг тараккиёт даражаси, халқнинг умумий маданий савияси, шунингдек, адабий тилнинг шаклланиш даражаси"²⁶ бирдай эмас. Адабий тилнинг мазкур мезонлари бевосита қадимги туркий тилларга ҳам тааллуқлидир. IX асрга келганда ижтимоий–маданий ҳаёт, қадимги туркий жамиятдаги дунёқараш VII–VIII асрдагига нисбатан кескин ўзгарди. Бунинг натижасида адабий тилда ҳам кескин ўзгаришлар юз берди. Бир сўз билан айтганда, "Олтин ёруғ" IX–X асрдаги туркий адабий тилнинг муҳим хусусияти – поливалентлик, яъни шу даврдаги халқнинг ҳамма эҳтиёжларини қондириш билан адабий тил вазифасини бажаради. Бу даврдаги тил орфоэник, орфографик, грамматик ва луғавий жиҳатдан маълум ўлчовга эга.

Адабий тилнинг амал қилиш доираси даврлар ўтиши билан ўзгармай қолмайди. Бу ўзгаришларга фақат ижтимоий–сиёсий, маданий муҳит сабаб бўлиб қолмай, этник жараёнлар ҳам адабий тилнинг ўзгаришига сабаб бўлади. Жумладан, IX–X асрдаги қадимги туркий адабий тил VII–VIII асрдаги туркий тилнинг фонетик ва морфологик мезонлари асосида шаклланди, яъни адабий тил тараккиётда узлуксизлик давом этди. Тилнинг синтактик қурилиши, туркий тилларнинг луғат таркибидаги кескин ўзгаришлар "Олтин ёруғ"нинг IX–X асрдаги адабий тил намунаси сифатидаги вазифасини белгилаб берди. Бу вазифа – туркий қавмлар орасида маълум ақида ва гояларни тарғиб қилишдан иборат бўлди. Аммо "Олтин ёруғ"нинг синтактик қурилишидаги ўзига ҳослик – бир гап доирасида бир печа оборотларнинг қўллангани ва қабилалар тилларидан бу даврдаги адабий тилга қўшлаб сўзлар кириб келгани икки давр тиллари ўртасида кескин фарқлар бор деган фикрга олиб келади.

"Олтин ёруғ" IX–X асрдаги қадимги туркий тилнинг алоҳида, ўзига ҳос қурилиши бўлиб, Шарқий Туркистон ва унинг атрофларидаги қавмлар учун

²⁴ Қадимги туркий тилдаги бошқа фонетик ўзгаришлар ҳақида қараи: Баскаков Н.А. Введение в изучение тюркских языков. – М.: "Высшая школа", 1969, стр. 160.

²⁵ Қошғарий Махмуд. Девону лугатит-турк. – Тошкент, 1 жилд. Ўзбекистон Фанлар академияси нашриети, 1960, 68–бет

²⁶ Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990, стр. 270.

(1â) uma qung...¹

Ib. süü birtkä

1 (Namo Budday)²a²⁻³. 2 (Namo Darmay)a⁴. 3 (Namo Sangay)a⁵. 4 (Amti munta) b nomnung kïngürü 5 ulalmish süü tiltaghïn az tãngïncã 6 (yana) uqilalim. Bu y(ã)m altun 7 õnglüg y(a)ruq yaltiriqligh qopta 8 kötrülmish nom ilikï atl(i)gh nom 1 ärdinïg boshghuntaçi tuttaçi 10 oqidaçi tingladaçi bitüdaçi 11 bitütaçi tüzünlar oghl tüzünlar 12 qizi toyin shamananç upasi 13 upasanch tört türlüg tïrin quwraqlarning 14 könglüngüzlärtã antagh 15 saqinçingizlar tursar. barmu. 16 ärkï, antagh tinl(i)ghlar kïm. bu nom 17 ärdinï tiltaghinta bu oq 18 közünür azunta ädgü tüşkã 19 tägdäçi. Birtük ädgü tüşkã tägdäçilär 20 ärsär. kïmlär tägdilär. 21 ärkï tip muntagh saqinçingizlar 22 tursar, ämti bu saqinçingizlar 23 iyin bu nom ärdinï tiltaqinta ädgügã мазмуни:

Кириш тўпلام

биринчи варақ

1 Буддага таъзим. 2 Дармага таъзим. 3 Сангага таъзим. 4 (Энди бу ўринда) бу нўмнинг 5 батафсил сабабини (аниқлаб) хохишимизни амалга оширайлик. 6 таълим берайлик. Булар – олтин 7 рангли. ёруғ. ялтирок. ҳамма (нарса)дан 8 устун турадиган нўм подшохи номли нўм 9 хазинани сақлаб. ушлаб турувчи. 10 ўқигувчи, тинглаувчи, кўчирувчи, 11 кўчиртирувчилар – аслзодалар ўгли, аслзодалар 12 қизи. будда монахи. монах аёли, тингловчи ўғил 13 (ва) қиз(дан иборат) тўрт турли жамоатдир. 14 (Агар) уларга кўнглингизда шундай 15 ўй-ниятларингиз бор бўлса, (яъни) бормидики 16 шундай жонотлар бу нўм 17 хазина савобидан шу 18 хозирги оламда яхши самарага 19 эришувчи?! “Факат яхши самарага эришувчилар бор 20 бўлса. кимлар эришди?” 21 деб ўйласаларингиз. 22 энди шу ўй-ниятларингизга 23 асосан бу нўм хазинаси савоби билан эътуликка

2â (süü iki)

¹tãgmish tinl(i)ghlarigh sözlã(mïsh kãrgãk). ²Ani y(ã)mã qop süzüg (kõnt arigh)³ köngülïn eshitinglär. ⁴Qaju ödün tükäl bilgã (t(ã)ngri) ⁵tãngri⁶ burxan bu yirtünçü yir suwda ⁷togha belgürã y(a)rliqar ⁸bïsh ältk yil tönï tinlighlarqa ⁹asigh tushu qilip bïsh asanki nayut ¹⁰saninça tinlighlar oghlanin ozghurup. ¹¹qutgharip nirvanqa kïrũ y(a)rliqamishta ¹²kïn. nomlugh y(a)rliqi õngtũn ¹³Tawghaç ilintã kingürũ yadilduqta ¹⁴t(ã)ngri Tawghaç qan ödintã ¹⁵Gitsu Samatso atl(i)gh budis(a)tv açari ¹⁶küntũn Yingaq suw yolinta kitip. ¹⁷Änatkãk yirinkã barip tükäl ¹⁸bilgã t(ã)ngri t(ã)ngri¹⁹ burhaning ²⁰iduuq qutlugh säkiz çayti ²¹qilmish yir orunlarin tükäl körüp. ²²otuz artuq

¹ Китобнинг бошланиш саҳифаси ўчиб кетган

²⁻³ Кавс ичидаги бу сўз тикланган. “бурхон” деб тиклаш ҳам мумкин, чунки “будда” ўрнида асосан “бурхон” сўзи ишлатилган

⁴ Дарма санскрит. – илдиэ, асос. қонун. таълимот қаби ўнта маънога эга. Будда дармани сугралардан, яъни ўзининг ваъз ва насиҳатларидан иборат. деб айтаган ва бу ўринда таълимотни назарда тутган. Дарма тугрисиди батафсил маълумот олиш учун қараши: Будон Ричендруб. История буддизма. – “Евразия”. Санкт-Петербург. 1999. 34–37-бетлар.

⁵ Санга санскрит. – будда мифологиясида уч хазинадан бирини – будда жамоатини билдиради.

⁶ Туркия нашрида шу сўз ўрнида kirtgũnç.

loqih il uluslarigh ²¹kāzīp y(i)g(Ōrmī yili tūnī yorip, ²²bu nom ārdini bashlap ālik
tūmān ²¹shloklug qamagh sāni tōrt yüz.

МАЪНИИ:

(иккинчи варақ)

1. Қиринган жонзотлар² тўғрисида ҳикоя қилиш керак. 2 Уни яна бутунлай тоза.
3 фойда 3 кўнгул билан тингланглар. 4 Қачонлардир қомил, доно. (Тангрилар-
нинг) 5 тангриси бурхон бу олам заминиди 6 тугилиб (оламга келди. 7 У) қирк
кўн бил ҳамма жонзотларга 8 фойда, манфаат келтириб, сон–саноксиз
қўн юрдаги 9 жонзотлар болалар(ни сансарала⁸) қутқарди. 10 халос қилди.
11 нирвонга² кириб, марҳамат тоңди. Шундан 11 кейин нўм ёрлиғи шарқдан
12 Табғач элидан кенг тарқалганда. 13 тангри Табғач хони замонида 14 Китсу
замонда номли будисатв¹⁰ муаллим 15 жанубдан – Ўингак еуви йўли бўйлаб
кириб, 16 Анаткак¹¹ юртига борди. У тугал 17 доно. Тангриларнинг тангриси
бурхоннинг 18 муқаддас саккизта ибодатхона 19 барпо қилган юртларини
қўлак кўриб чиқди. 20 Ўттизтадан ортик катта эл–халқларни 21 кезиб, йиғирма
беш тугилари юриб, 22 бу нўм хазинани (ўгиришни) бошлади. Эзлик туман¹² 23
шарқини, жами миқдори тўрт юзта

2b

1. Anātkākā nom bitiklarig ²(qalisiz ötkür)üp tawghaç tilinça ³(āwütüp, yāmā) .bu
nom ārdinig tawghaç ⁴(tilinçā) tükātüp, taqī ādgūtī ⁵(kingürü) yadilmazqan, ötrü ol
bāghinā Inçiyu atk(i)gh baliqta ⁷çang baghliḡ Kuu tau atliḡ bir bāḡ ⁸baliḡ bāḡi ertī.
Ol bāḡ baliḡ ⁹bāḡi bolup ārtī, kād ölitçī ¹⁰bolti. Kīn bir tushta qiz ashu ¹¹tiltaghinta ud,
tōyü, tonguz, ¹²qaz, ördāk ¹³taghiquda ulati ¹³öküş tālim özlüḡlarig ölürip, ¹⁴ulugh
sh içgü qilti. Āsh qilu ¹⁵tükātmishā kīn on kūn ārtmäzkān, ¹⁶ötrü ol bāḡ bālingtāḡ,
bāghinā iḡlādī. Inçip iḡlāyü ¹⁸birla ök saw söz qodup, ¹⁹tutar qapar ārkān, ölüp barti.

Санацка эришган жонзотлар – қайта тугилган жонзотлар

Сансара санскр. – “сарсон бўлиш”, “турли ҳолатлар орқали ўтиш” деган маънони билдиради. Ҳиндларнинг илк
асрий маросимларида дуневий мавжудотларни англаган. Бу маросимлар жонзотларнинг тугилишидан мақсад
бу бир мавжудотдан бошқасига ўзгариши, шунингдек, бу ўтиш жараёни қўн берадиган оламларда ўзгарган
сонли мавжудотларнинг уришуви билан боғлиқ. Оламнинг бехудалиқларини бартараф қилишнинг метафорик
қарор сифатида сансара океан орқали кечиб ўтади. Сансара гоёси натурфилософияда оламнинг вақтида пайдо
булган вақтида йўқ бўлиши тўғрисидаги тасаввур билан боғлиқ.

Нирвон санскр. – “сулиш” маъносини билдириб, будда диний–мифологик тизимда асосий тушунчалардан
бири, онинг олий даражадаги ҳолатини билдиради, сансаранинг акси. Сансара мавжудотларидан факат инсон
нирвонга эриша олади ва буддага айланади. Инсон нирвонга ҳаётлиғида ҳам эришиши мумкин, деб
қаролади, аммо ўлимдан кейингина тулик эришиши мумкин. Нирвонга айланган мавжудотлар назарий
қарор сансарага қайта олмайдилар. Аммо буддавийлик мифологиясида шундай сюжетлар учрайдики,
нирвон мавжудотлар” одамларга, бошқа мавжудотларга сансара кишанларини узиб чиқишга ёрдам беради.
Маъна мифологиясида будисатвлар шундай қиладилар

Будисатв санскр. – “онинг тинчлашувиغا интилувчи мавжудо” маъносини билдириб, бурхонга айланишга
қарор қилган инсон ёки бирор мавжудот. Бундай қарорга келишга қайта тугилишнинг туғанмаслигидан –
қарордан чиқишга ҳаракат қилиш ва жамикчи тирик мавжудотларини азоб–укубатдан қутқаришлар, деб
қаролайдилар. Махаяна таълимотида будисатвнинг йўли ҳаммага маълум. Шунинг учун Урта Осиёда
қарор қилган қарор тошган махаяна таълимотини *будисатвайна* *будистанин*; *аракеси* деб ҳам айтадилар.
Будисатвнинг йўли “онинг тинчлашу руҳини қутариш”дан бошланади ва шундан кейин будисатв (олатда
қарор бурхоннинг ёки бошқа будисатвнинг иштирокида) ҳамма тирик жонзотларни сансара кишанларидан
қутқаришга ваъда беради.

Анаткак – Ҳиндистон.

Эзлик туман – беш миллион

Туркча нашрида ötāk

²⁰Ölüp bütün ätözi tumilip, t(ä)k ²¹yalinguz yüräki tashinta bir taңču ²²äti tomilmadi Ani ²³körüp äwintäki kishlar ulugh mazmuni:

1 хиндча нум битигларни 2 (битта ҳам) колдирмай, табгач тилига 3 (угирди яъни) бу нум хазинани табгач 4 (тилида ҳам) тугатди. Шунингдек, (бу нум) яхши, 5 (кенг) тарқалмаган 6 вақтда Инчйу номли шаҳарда 7 чапг кабиласидан Ку тау деган бир бек 8 шаҳар беги эди. У бек шаҳар 9 беги бўлиб турганда, аввал кўп (жонзотларни) қатл қилган эди. Сўнг вақти (келиб) кизининг тўй (бўлгани) 11 сабабидан сугир, кўй, тўнгиз, 12 гоз, ўрдак, товуқ каби 13 кўплаб жонзотларни ўлдириб, 14 қатта зиёфат қилди. 15 Зиёфатни тугатгандан кейин ўн кун ўтмасдан 16 ўша бек дахшатли, 17 оғир хасталикка йўлиқди. У шунчалик (қаттиқ) хасталандики, 18 гап–сўздан қолиб, 19 тутқапоқ (қасалига йўлиқиб), оламдан ўтди. 20 Ўлгандан (кейин) бутун аъзолари совиб, фақат 21 ёлғиз юраги сиртида бир парча 22 эти совимай қолди. Буни 23 кўриб, хонадонидagi одамлар қатта

3a süü (üç)

¹yighit sighth qil(u ölügü) ²sämäklägäli (.. ältmäzkän), ³üç kün ärtip ba(rti, Törtüng) ⁴kün tangta ärtä ört... ⁵turur ärkän, ol bäg tiriip kälip, ⁶örü olurup ash, içgü qolti. Ani körüp, ⁷qamagh qashi qadashi ⁸bashlap kim ol törüä yighilmish, ⁹Naça kishlar ärti ärsär, olar ¹⁰barça qorqup, balingläp iraq tashilar, ¹¹qaçtilar, olarning täzmishün ¹²körüp, ol Kuu tau atl(i)gh bäg ¹³örü olarni oqiyu inça tip tidi: ¹⁴“Älänglä, ädgülärim, m(ä)n tiriilmishkä ¹⁵sizlar nägülgü ança käd qaçar(siz)lar? ¹⁶Qorqamanglar, m(ä)n ämti sizlärkä ¹⁷tiriilmish tiltaghimin sözläyin, ¹⁸burhanlarning nomining ¹⁹ulugh türügün y(ä)mä äshitinglä”, tip ²⁰tidi. Ötrü inça tip sözlädi:” ²¹M(ä)n iğlädükdä, äng bashlayu manga ²²tört yäklär yaqin kälti. Birägüsü ²³bädük bärkä tutmish, ikintisi mazmuni:

(Учинчи) варақ

1 йиги–сиги қилиб (мурдани) кўмишга (олиб) бормадилар, 3 уч кунни ўтказдилар. (Тўртинчи) 4 кун тонг шаҳарда (улар) куй(иб–ёниб) 5 турганларидла, ўша бек тирилиб келди, 6 юқорига ўтирди (ва) овқат, ичимлик сўради. У(нинг ахволини) кўриб, 7 ҳамма уруг–аймоғи 8 бошлашиб, бу маросимга йигилган эдилар. (Бир) қанча одамлар бор эди, улар(нинг) 10 ҳаммаси кўркиб, ваҳимага тушиб, узокроққа бориб) турдилар, 11 қочдилар. Уларнинг қочиб бораётганини 12 кўриб, ўша Ку тау деган бек 13 кейин уларни чақириб шундай деди: 14 “Қайтинглар, яхшиларим, мен тирилганимга 15 сизлар нима учун дарров қочиб 16 кетяпсизлар? Қўркманглар, мен энди сизларга 17 тирилишим сабабини айтиб 18 берайин, бурханлар нўмининг 19 кун турличалигини энди эшиттинглар”. 20 Кейин (у яна) шундай деб сўзлади: 21 “Қасал бўлганимда, энг аввал менга 22 тўртга шайтон яқин келди. Биттаси 23 йўтон қамчи тугган, иккинчиси

¹(orugh tutmish... .. üçünç...) ²İ tolghuq ³(tutmish, törtünç) bir kök ton(lugh) ⁴atlig bæg ärmish). Qaçan bu ⁴(tört yäklär mini bir) äw qapughinga ⁵(äلتükt)ä ötrü. ol kök tonlugh ⁶bæg atin qodi tushup mini oqidi. ⁷M(än ol bægning özingä ⁸tägüktä koyunintün bir kägdä ⁹bütik üntürüp, manga oqidi. ¹⁰Oqisar m(än), ol bütik çintä ¹¹ol kökni bizing ashta ölürgüç ¹²ud. qoyn. tonguz bashlap ünliglarning ¹³sawı turur. Sawın inçä tir: ¹⁴“Biz, qamaghun yilqilarning, öngrä ¹⁵yalangau azunlartaqi ayigh qiling (lar) ¹⁶(kü) çintä bu oghurta yilqi azun(in)ta ¹⁷toghdamuz ärti. Ötäg ¹⁸birim, ötäglägütlüg yil, ay öd ¹⁹qolu saqish tolsar tükäsär. munta ²⁰ätöz qodup, kishi azuninta ²¹toghar ärtimiz. İnçip bizing ²²yilqi azunintaqi ozghuluq qutrulghuluq ²³ödümüz, künümüz taqi

мазмуни:

1 (аркон тутган, учинчиси) кон (тутган, түртинчиси) күк 3 түнли, от минган бек экан. Качонки бу 4 (түрт иблис мени бир) үй дарвозасига 5 олиб боргандан кейин, уша күк түнли 6 бек отдан тушиб, мени чакирди. 7 Мен у бекнинг олдига 8 борганимда, (у) куйнидан бир коғоз 9 битигини чикариб, менга уқитди. 19 Укисам, бу битигда 1 (уша кунги бизнинг зиёфатда ўлдирилган) 12 еигир, куй, тунгиз каби жониворларнинг 13 сўзи битилган экан. (Уларнинг) сўзлари куйидагича: 14 “Биз, хамма хайвонлар, олдин 15 инсоният дунёсида килган ёмон қилмишлар 16 сабабидан энди хайвонот оламида 17 туғилган экдик. Карзимизни тўлайдиган, 18 бурчимизни ўтайдиган йил, ой вақт 19 миқдорини тугатсак эди, унда 20 киёфамизни ўзгартириб, инсоният дунёсида 21 туғ(ил)адиган булар эдик. Шундай қилиб, 22 хайвонот оламидан айрилиб, қутуладиган 23 вақтимиз, кунимиз ҳам

4ä (süü tört)

¹tükämäzkän, (Inçiu baliqtaqi çang) ²baghliqh Kuu tau (atliqh bæg bizän¹⁴) ³ölärtü. Aning (üçün biz) ⁴qamaghun ikiläyü yana yil(qi azun) ⁵toghquluq ötägkä ämgäk(kä tägärbiz). ⁶Bu muntagh ämgäk tolghaqqä tägmish ödtä, bu mungumuzni, ämgäkimizni ⁸aça yada uqidu sözlägäli ughuluq ⁹küçümüz, küsünümüz yoq ärti. Q(a)nta ¹⁰taqi otringhuluq, turushghuluq küçümüz ¹¹bolghay? Bu mungumuzni ämti qilinch ¹²tängriş öngarsun“, tip öüntilär. ¹³Anin bizni sini alqali iddi¹⁴ munçulayu saw turur. Bu sawlarigh ¹⁵bütiktä m(än) tükäl oqiyu tükä(tim). ¹⁶Ötrü ol kök tonlugh bæg “(Tuta) ¹⁷tägüniglärl!“, tip qiqirtuqta, <ol> ¹⁸üç yäklär manga yaqin kälip, birisi ¹⁹oruq üzä boyunimin bati, birisi ²⁰tolqaqta tinimin alti, biri ²¹bädük bärkä üzä mini tüz ²²töbürü uru, iki iligimän qadari

мазмуни:

1 туғамасдан, (Инçийу шахридаги чанг) 2 кабилалик Ку тау (деган бек бизни) 3 ўлдирди. Шунинг (учун) 4 хаммамиз қайтадан яна хайвонот (дунёсида) 5 туғиладиган бурчдан, азоб–уқубатдан (шикастландик). 6 Бундай азоб–уқубатдан шикастланган 7 замонда бизнинг бу қайғуларимизни, азоб–уқубатларимизни 8 очкичасига тушунтириб сўзлаб берадиган даражада 9

¹⁴ Туркия шаҳрида бизни.

¹⁵ Туркия шаҳрида шу сўз қушилган.

малоримиз йўқ эди. Қандай қилиб 10 яна қаршилик қилишга, бардош беришга қучимиз 11 бўлени?! Бу қайғумизни энди яратган 12 Таңгри ўнгарсин". деб илтижо қилдилар. 13 Шунинг (учун) бизни сени олиб келгани юборди. 14 Бу хабар (битигда) бор". Бу сўзларни 15 битигдан мен охиригача ўқиб битир(дим). 16 Кейин ўша кўк тўнли бек: "Ушланглар уни!" деб 17 бақирган эди. 18 учала иблис менга яқин келди. биттаси 19 арқон билан бўйнини бўғди, биттаси 20 қонга мени солди. биттаси 21 йўгон камчи билан бошимга 22 урди. иккала қўлимни қайриб.

4b

¹(бар соға тағдин уингак) ²төбүн ³(төңдарī бір yolча iltū) bartilar ⁴(Ançulayu tavrati iltūr) ārkān. yol ⁴(ortasinta tāgmışçā)ta^{4a} ol mini āltāçī ⁵(yāklār)ingā tīp tūdīlār: "Ayu ārā. bīznī sīnī alghali ⁷(id)duqta. ashnuça an bitū)ktā ⁸körtīlār. an bitīg içintā ⁹sāning öz yash sānī saqishi ¹⁰tūkāmāyūk ārmıştāg. s(ā)n munça ¹¹munça tinlighlarigh ölütmüşkā ¹²ol sāning isīg öz ālmıçlārning ¹³oghurinta. aning sānī ¹⁴(algh)ali iddīlār. muni s(ā)n bilmīsh ¹⁵(kārgāk)". tip muni tūdīlār. ¹⁶(Bu sawi)gh āshīdīp m(ā)n ötrū olarqā ¹⁷inçā tīp tūdim: "Aya ādgülārīm. ¹⁸(ā)ngrīlārīm. kīm m(ā)n ol ¹⁹ōddā yalanguqlarning yūrtıñçūlīg ²⁰āi kōz üzā ayigh qilinç qilmishigh ²¹körür bīlir ārtīm ārsār. y(ā)mā ²²nāng ol ayigh qilinçning āmīf-²³qi tāk yawlaq tūshūn utlisin mawmūni:

1 (Боисўқа тоғи томонда) чўққини 2 тўнтариб, бир чақиримга олиб бордилар. Шундай қилиб, олдинга мени олиб) борарканлар. йўл 4 ўртасига борганда, ўша мени олиб бораётган 5 (иблислар) менга шундай дедилар: "Эй 6 инсон, биз сени олиб келгани 7 борганимизда, аввало Тақдир китобига 8 қарадилар. Тақдир китоби ичда 9 сенинг умринг миқдори 10 туғамас бўлгандай, сен шунча— 11 шунча хайвонларни ўлдирдинг. 12 Ўша сен умрларига зомин бўлганлар 13 орқали, шу сабабдан сени 14 олиб келгани юбордилар. Сен буни билишинг 15 керак", деб шу гапларни айтдилар. 16 (Бу сўз)ни эшитиб, мен уларга 17 шундай дедим: "Ой яхшиларим, 18 таңгриларим! Агар мен у 19 найтда инсонларнинг бу дунёлик 20 кўзи (Уинг)да Эмон иш қилганимни 21 кўриб, билган бўлсам, (булар) Йаманин ²²бойлиғи (бўлса), ўша Эмон ишларининг хозирғидай 23 оғир натижа (ва) оқибатларини

5a (süü bish)

¹bilmāz ārtīm. Yana mīntūdā... ²nāçā nāçā kī(shīlār)ning (sansiz) ³saqishsiz özlü(güg ölmāk)lārīg ⁴körtüm. Nāng (bu kīshī) ⁵bālgülüg otquraq tūshingā tāgmışlārın ⁶īdī körtüküm yoç ārtī aning tīkīn ara yana m(ā)n mūnitāg irzīm ⁸bāklānīp, ölmāk āmgākkā ⁹tāgdīm. Nā al altagh qilsarmān. ¹⁰tūkīlāyū tūrig öz bulghay ārtīm ārkī? ¹¹K(ā)ntū özüim bilmātīn yazmīsh. yangilmīsh ¹²ayigh qilinçimni k(ā)ntū ökünüp ārtī.

^{1a} 1–4—қаторлардаги кавс ичда остирган сўзлар Туркия наشريдан олинди.

⁵ Нама санскр. — мурдалар шохлигининг ҳукмдори. Нама дастлаб ўладиган деб тасаввур қилинган бўлиши мумкин "Ригведа" даги Нама ва унинг эгизак синглиси Ямнга бағишланган маҳжияга қура. Нама "ўлганлардан биричиеси" дп. Шу тариқа у бошқаларнинг улиши учун йўл очиб берган. Буддавийликдаги диний мифологияк тасаввурларга мувофиқ, жонзоғлар ўлгандан кейин Наманин олдда хозир бўлишлари лозим, ўлган манкудотларнинг жаннатта лойиқ еки подофиқсиниши Нама ҳал қилади.

13 Yūñçisiz titir. āmtī nāçūk qilayin? 14 tīp tūdīm. Muntagh tīsār m(ā)n. 15 Ötrü ol yāklār māngā inçā tūdīlār. 16 "Ay ārā! Kim sanīng tīsīg 17 Öz alimçīlarning otuz 18 artuq baghliḡ. tutuḡluḡ tinl(i)ḡhlar 19 ḡngīn ḡngīn Ārklīḡ qanīng qarshīsīntā 20 qīng kōzīn salīnmīsh qaraqlīḡhīn 21 sīnū tūtā tururlar. Qaçan 22 anta tāḡdūktā. Ārklīḡ qanīng 23 qadīr qatīḡ qiyīn alimçīlarning
мазмуни:

(бешилчи варақ)

1 билмас эдим. Яна шу тарика (мендан бошқа) 2 канча-канча одамлар 3 (сон-) саноксиз жонзотларни ўлдирган)– 4 ларини кўрдим. Аммо (ўша кишилар)нинг 5 очик-ойдин тушига кирган (нарсалар)га 6 яхши эътибор бермаган эдим. шунинг (учун) 7 икки орада яна мен hozirgīday tīlim 8 боғланиб. ўлим азобига 9 дучор бўлдим. Қандай амал-чорасини қилсам. 10 қайтадан тирик жон бўлар эдим? 11 Ўзим билмасдан янглишиб. хато қилиб 12 ёвуз қилмишим учун ўзим пушаймон бўлдим. 13 Энди тамом азоб тортиман. Энди нима қилайин? 14 деб сўрадим. Шундай деганимдан 15 кейин ўша иблислар менга шундай дедилар: 16 "Эй инсон! Сен иссиқ 17 жон(ини) олганлардан ўттиздан 18 ортиги – боғланган, ушланган жонзотлар 19 алоҳида қудратли Эркили хонини 20 каршисидā 21 душманлик кўзини чакчайтириб. ўша кўзлари 21 билан сени кутиб турурлар. Қачон 22 у ерга борсанг. Эркили хон 23 жуда қаттиқ қийнаб ўлдирилганларнинг

5b

1.. aḡhir tōrūsī içintā 2.. antaқи açīḡ tarqa 3. āmḡāklārīntīn) ozḡhali qutru 4 (qali u)maghays(i)n". tīp munçīlayu sōz(lāsār)lār. 5 Bu sawīḡh āshūtīp m(ā)n ötrü "taқи otquraq qorqīnçīm. āmḡākīm 7 östāltī. Mānḡ mānḡ sayu 8 kādķīrā tōbūn tūshā ḡnḡlūrtī. 9 tarta kīntīrtī. uru. soqa taқи 10 taқи kād tawratīlār. Ötrü 11 m(ā)n yana olarqa yalbaru inçā tīp 12 tūdīm: "Ay āḡḡūlārīm. m(ā)n özüm 13 tānḡlāsārm(ā)n. āmḡākīm tīn tī 14 ozḡhum qutruḡhum yoq turur. Amī 15 m(ā)n sīzlārķā ötūnūrm(ā)n. valbarurm(ā)n. 16 (bu) mānīng alimçīlarimqa 17 tūshūp. Ārklīḡ qan ūskūntā ayduqta 18 tāḡdūktā, nātāḡ qilayin? 19 Ani manga ayu bīrīnḡlār". tīp tīsārm(ā)n. 20 ötrü olar māngā inçā tīp 21 tūdīlār: "Ay ārā! S(ā)n bīrūk ķīm 22 ol s(ā)n ölüḡḡūçī tinliḡh üçūn 23 öķünç kōnḡūl örtūp. nāçūķīn ārsār
мазмуни:

1...қаттиқ қонуни остида 2 ...у ердағи оғир 3 (азоблардан) қутулмағайсан". 4 дея сўзладилар. 5 Бу сўзни эшитганимдан кейин мен 6 янада қаттиқ кўрдим. азобларим 7 орғди. Улар ҳар тарафга 8 аланглаб. (мени) настра тушириб. олдинга 9 тортиб. кейинга тортиб. уриб-сўқиб. яна 10 (бекиниг хузурига) ниҳоятда шошилтирдилар. (Шундан) кейин 11 мен яна уларга ёлвориб. шундай 12 дедим: "Эй яхшиларим, мен ўзим 13 ўйлаб қарасам. азобларимдан асло 14 қутулмоқлик йўқ. Энди 15 мен сизлардан ўтишиб сўрайман. Ёлвораман: 16

18 Эркили хон – мўғул ёзури – турк- мўғул мифологиясида марҳумлар шохлигининг ҳукмдори, ер ости дунёсида олий ҳакам, шайтон, демиург яратган биринчи тирик мавжудот. Буддавнийлик афсоналарига қура, Эркили қадимги олий даражадаги монах бўлиб, гайритабiiий қудратга эга бўлган. Эркили хон шохлиги ер остида деб тасаввур қилинган.

(Узим) Улдирганларнинг 17 (кўлига) тушгач. (улар мени) Эркниг хон олдига сўроқка 18 олиб борганларида. мен нима килай? 19 Шунини менга айтишлар. деб сўраган эдим. 20 улар менга шундай 21 дедилар: “Эй инсон! Агар 22 ўша ўзинг Улдирган жонзотлар учун 23 кўнглингда ўкинч пайдо бўлса. қандай бўлмасин.

6a (süü alti)

¹köngülüngig süzüg.. . . . ²yürtününg (umughi inaghi tükäl bİlgā) ³T(ā)ngri t(ā)ngrisi (burxan nomlamish) ⁴altun önglög. (y(a)ruq, yaltrighligh) ⁵qopta köttürilmish nom İlİkİ atlıgh ⁶nom bitİktİg tükäl bütün ⁷bitİtgükā köstİsh öritkālİ usars(a)n. ⁸bu ämgäkİngİn ozghali. qutrulghali ⁹ughay ärtİng. tİp tİdİlär. Bu ¹⁰sawıgh nä äshİtü bİrlä ök ötrü ¹¹m(ā)n bashtİnqİda bashtİnqİ yti süzüg ¹²köngülüm üzä ol ol tin(i)ghlarigh ¹³ölrütmİsh ayıgh qılınçqa ökünü ¹⁴qadİnu qodİru süzüg kİrtgünç (köngül)tä ¹⁵turup. Ötrü altun önglög. (y(a)ruq. ¹⁶yaltrighligh) qopta köttürilmish nom ¹⁷İlİkİ atlıgh nom ärdİnİg tolu. ¹⁸tükäl bitİtgükā köngül örtİtm. ¹⁹Yana bu nom ärdİnİg bitİtkālİ qut ²⁰küstİsh öritmİsh buyan ädgü qılınçım ²¹küçüntä ol ol tin(i)ghlarigh yİlqi ²²azuntaqi açıgh tarqa ämgäklärİntİn ²³ozghugha qutrulghugha b(ä)k mazmunı:

(олтинчи варақ)

1 кўнглингни иок қилгин...2 Дунёнинг (умид–ишончи қомил. доно) 3 Тангри тангриси бурхон қонун (қилиб) берган 4 “Олтин рангли. (ёруғ. ялтирок). 5 ҳамма (нарс)дан устун бўлган нўм подшохи” номли 6 нўм битигини тугал. тўлик 7 битишга хошиш ўйғотишни (чин дилдан) истасанг, 8 бу азобларингдан халос 9 бўлар эдинг”. дедилар. 10 (Бу) сўзни эшитишим биланок, 11 мен биринчиларнинг биринчиси²⁰ (бўлиб) етти тоза 12 кўнглим²¹ билан ўша жонзотларни 13 улдирган ёвуз қилмишим учун тавба қилдим, 14 дадилланиб. (ёвузликни) ташладим. тоза содиқ (қўнғил) билан 15 туриб, сўнгра “Олтин рангли. ёруғ, 16 ялтирок. ҳамма (нарс)дан устун бўлган нўм 17 подшохи” номли нўм хазинани тўлик, 18 тугал битишга кўнглимни боғладим. 19 Яна бу нўм хазинани кўчиртириш учун бахт, 20 орзуни пайдо қилиб, савоб ишим 21 қудрати билан ўша жонзотларни хайвонот 22 оламидаги оғир азоблардан 23 қутқариш учун бек(ка)

6b

¹(qatıgh süzüg köngülİn) qut qolunı ²(ötüg ötünü qatıgh)²² ünİn qıqıra ³(bİrtİ: “Bu qopta kötrİlmİsh nom ⁴(İlİkİ atlıgh nom ärdİnİng tükäl ⁵(bitİtİp. . . t(ā)nrİ) azunta tapiqİ(sİ ⁶bolghay)m(a)n. İşİg öz alimçİlarİmning ⁷yawlaq köngüllärİ shashİsun”. ⁸tİp tİyü ünümİn İdİ üzmadİn. ⁹qıqıra bartİm. Ança yoriyu ¹⁰aning ärä bir baliq qapiqi ¹¹közüntİ. Ol baliq qapiqça kİgürİp. ¹²bir bök içİngä ältİp taghtİn yingaq ¹³özläntürİlär. Taghtİn yingaq(qa) ¹⁴körsäm(ā)n. törtä Ärklİg ¹⁵(qan) olurur. Bärü. yazısİnta ¹⁶(sansız s)aqıshsız kİshİlärİng ¹⁷(boy)unları baghaghuluq. İlİglärİ.

²⁰ биринчи тарини биринчиси – жонзот бۇдасатига айланганини билдиради
²¹ етти тоза кўнгли – буддавийликнинг махаяна таълимотида эътиқод қўйганликни билдиради.
²² Как исцелити сүз Туркия наширдан

¹⁸adaqlari b(ā)klig sawlarin ¹⁹ayitu ḡāglārīn adirtlayu turur(lar). ²⁰Ol yazi içi yana bütürü ²¹yalbarmaq, aghirinmaq, möngrämək, ²²inçiqlamaqda ulati äshükälī ²³umaghuluq ünlarī üzä yangqura

мазмуни:

¹содик. тоза күнгил билан ваъда бериб. ²(баланд) овоз билан бакирдим: ³“Хамма нарсадан устуи бўлган нум ⁴(подшохи номли нум хазина)ни тўлик. ⁵(туғал битириб) Тангри дунёсида (унинг) хизматкори ⁶(бўлмай)ман. (ўзим) жонини олувчиларнинг ёвуз ниятлари барҳам топсин”. ⁸деб овозимни тўхтатмасдан ⁹бакиравердим. Шу тарика юравердим. ¹⁰ўша орада бир шаҳар дарвозаси ¹¹кўринди. (Улар) ўша шаҳар дарвозасидан мени киритиб. ¹²бир девор ичига олиб борди(лар ва) тоғ томонга ¹³юзлангирдилар. Тоғ томонга ¹⁴карасам. тўрида Эркил хон ¹⁵ўтирибди. Бориб. (унинг каршисидаги) чўлда ¹⁶(сон-)сапоксиз одамларнинг ¹⁷(бўй)инлари боғланган. кўллари. ¹⁸оёқлари (арқон билан) маҳкам боғланган(ини кўрдим. Улар) сўзларини ¹⁹айтиб. бурчларини (хам) айтар эдилар. ²⁰ўша чўлнинг ичи бутунлай ²¹ёлворини. дод – фарёд. ²²ох-воҳ(лар)га тўлалигини эшитдим, ²³(шунда) чидаб бўлмас овозлар узра ниманидир эшитгандай

7a (süü yiti)

¹turur. Aning (ara yamishçi) ²⁴yaqlär Ärklig (qanqa): “(Kuu tau atligh ärig) ³kältürtümüz”. tip ö(tüntilär). ⁴Atimin äshitü birlä (inçi tip tidi): “⁵Äy yumushçilar, ol yal(angucning) ⁶ayigh qilinçi ärtüğü (ökiush) ⁷ulugh yazuqlugh äriür. Ani nägülig ⁸munça kaç kältürtüngüzlär? Ämt ⁹aning turushçilarin oqinglar. ¹⁰sawlarin ayitalim”. tip y(a)rliqadi. Ärklig qanning bu y(a)rliqin äshidip. ol ¹¹mini älttäç yumishçilar yügürü ¹³tashqaru ünür üntädilär. çiqirtilar. ¹⁴Tilap istap. bulmatin yanturu ¹⁵yana kälip: “Bulmatimiz”. tip. ö(tüntilär) ¹⁶Ärklig qan yana yumushçi yaqlärig ¹⁷tidip bagh tutugh qayusi ¹⁸tinlighlar arasinta istatkali iddi. ¹⁹Ötrü ol yumushçi yaqlär kälip ²⁰istap tüzüda ayitip y(ä)mä ol ²¹bulmadin yanturu kälip: “Bulmadimiz”. tip ²²ötüntilär. Ärklig qan ötrü ²³üçünç qata bish yol ärkligingä

мазмуни:

(Еттинчи варақ)

¹бўл(дим). Шу (орада ўша ёрдамчи) ²иблислар Эркил (хонга: “Ку тау исмли одамни) ³олиб келдик”. дедилар. ⁴Исимни эшитиши билан (Эркил хон шундай деди): “⁵Эй хизматкорларим, бу одамнинг ⁶ёвуз килмиши ниҳоятда (кўп). (у) ⁷бениҳоя гуноҳкордир. Уни нега ⁸бунча кеч олиб келдингизлар? Энди ⁹унинг даъвогарларини чакириб келинглар. ¹⁰(уларнинг) даъволарини эшитайлик”. деб фармон берди. ¹¹Эркил хоннинг бу фармони эшитиб. ўша ¹²мени олиб келган хизматкорлар югуриб ¹³ташқари чикиб. чакирдилар. бакирдилар. ¹⁴(даъвогарларни) излаб. кидириб тополмасдан. қайтиб ¹⁵келиб: “Топмадик”. деди(лар). “Кейин ¹⁶Эркил хон яна хизматкор иблисларни ¹⁷ийгиб. (даъвогарларга) кишан уриб, (уларни) тутиб (келинглар деб)”. қайси(дир) ¹⁸жонзотлар орасидан кидиришга юборди. ¹⁹Сўнгра ўша хизматкор

²⁴ Қавс ичидаги сўзлар Туркия нашридан.

²⁴ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

рухлар келиб, ²⁰ кидириб ҳаммадан сўраб – суриштириб, яна у(ларни) ²¹ тонмадилар, кайтиб келиб: “Тонмадик”. деб ²² айтдилар. Эрклик хон (шундан) кейин ²³ учинчи марта Беш йул ²³ хукмдорига

7b

¹ . . . g özdāçī ² . . . tükintā ³ . . . agh turushlugh ⁴ . . . (ta)qi tinl(i)ghlarning ⁵ . . . tip munilayu bitüg ⁶ . . . ligh bīsh yol ārkligī- ⁷ ngā (yanduru) tāgdüktā, aning ara ol ⁸ (yāk)ning yumushçisi bir yāk ⁹ bir bitük ältü kalīp Ārklig qanqa ¹⁰ birti. Ārklig qan anī āçīp ¹¹ oqıduqta anta antagh antagh saw ¹² ünti: “Antagh antagh küntā ¹³ yalanguq yirtñçüsintākī çang bagh(ligh) ¹⁴ Kuu tau atligh kīshī özlüglārīg ¹⁵ (ölür)mīsh üçün ökünüp, tayunup ¹⁶ altun önglög, (y(a)ruq, yaltrighligh), ¹⁷ qopta kötürülmīsh nom ilikī atligh nom ¹⁸ ārdinīg tözü tükāl bitügükā ¹⁹ kösüş öritip qut qolti. Ol ²⁰ aning küçintā ol çang baghligh Kuu ²¹ tau atligh kīshī ölürgüçī yilqi ²² azuntaqi ança ança tinl(i)ghlar ²³ yilqi azunintin özüp kīshī azuninta

мазмуни:

¹ . . . кутулгучи ² . . . ³ . . . турадиган. . . ⁴ . . . яна жонзотларнинг ⁵ . . . деб шундай битиги ⁶ . . . Беш кўл хукмдорига ⁷ кайтиб борган эди, шу орада ўша ⁸ Эрклик хоннинг хизматкори бўлган бир иблис ⁹ бир битигни олиб келиб, Эрклик хонга ¹⁰ берди. Эрклик хон уни очиб ¹¹ ўқиган эди, унда шундай – шундай сўзлар ¹² эшитилди: “Фалон кунда ¹³ инсоният оламидаги чанг қабиласидан ¹⁴ Ку тау исмли одам жонзотларнинг хаёғини ¹⁵ (ол)гани учун ўқиниб, пушаймон бўлди, ¹⁶ (У) “Олтин” рангли, ёруғ, ялтироқ, ¹⁷ ҳамма (парса)дан устун нўм подшохи номли нўм ¹⁸ хазинани тўлиқ, тугал кўчиртиришга ¹⁹ истак пайдо қилиб, хам сўради. ²⁰ Шу сабабли ўша чанг қабилалик Ку ²¹ тау исмли одам ўлдирган хайвонот ²² оламидаги ҳар бир жонзот ²³ хайвонот оламидан қутулиб, инсонлар оламида

8ā (süü sākiz)

¹ (oghdilar). . . ² amī aning. . . ³ tāginmāz. Muni (munçulayu nomça) ⁴ adirtlap üzā (yarliqasun) ⁵ tip muntagh ötüg (ötünilär. ⁶ Bu) ⁷ ötüg bitükig o(qiyu) ⁸ tükātip, ötrü Ārklig qan ⁹ artinğü ögrünçlig sawinçlig ¹⁰ bolup, manga inça tip yarliqadi: ¹¹ Ya Kuu tau. tinlighlarigh ölürtinğ ¹² ārsār, y(ā)mā āmin yürüntāgin ¹³ tükāl qilghali udung, kīm s(ā)n ¹⁴ qayu ödün bāk qatigh süzüg ¹⁵ kirtügünç köngülin nom ilikī atligh ¹⁶ nom ārdinīg bitütüp bir ödüntā ¹⁷ tapiççisi bolghuqa köshüş ¹⁸ öritinğ. Ol buyaningning ¹⁹ küçintā s(ā)n ölümişçā tinlighlari ²⁰ yilqi azunintaqu āngāktin ²¹ ozsun, qutrulsunlar²² tip qut ²³ qoluntung. Bu tiltaghün ol ança ²⁴ tinl(i)ghlar yilqi azunintaqi āngāktin ²⁵ ozup, kīshī azuninta toghtilar.
мазмуни:

(саккизинчи варақ)

¹ т(угилдилар) . . . . . ² Энди унинг . . . . . ³ эришмас. Буни (шу тарика нўм бўйича) ⁴ фарқлаб, (бу) билан марҳамат қилсин ⁵ . . . . . деб шундай илтимос (қилдилар. Бу) ⁶ илтимос битигини ўқиб ⁷ тугатгандан кейин, Эрклик хон ⁸ жула

²⁰ Беш йул – буддавийлик ақидасига кўра, дарахт, жин, алвасти, хайвонот, инсон ва таширини назарда тутати.

²¹ Кавс ичидаги сўзлар Туркия наширдан.

²² Кавс ичидаги сўзлар Туркия наширдан.

²³ Туркия наширида шу сўз ўрнида кәлн.

хам севишиб. ⁹менга шундай деб жавоб берди: ¹⁰“Эй Ку тау, жонзотларни ўлдирган ¹¹бўлсанг ҳам, яна бунинг давосини ¹²охиригача қилгани бел боғладинг. Сен ¹³қайси (бир) замонда(ги) бек (бўла туриб) мустаҳкам, соф, ¹⁴содик кўнгил билан нўм подшоҳи номли ¹⁵нўм хазинани кўчиртириб, айни замонда ¹⁶(бурханнынг) хизматкори бўлишга истак билдирдинг. ¹⁷Бу хайрли ишинг ¹⁸қудрати билан, “мен ўлдирган жонзотлар ¹⁹хайвонот оламидаги азоблардан ²⁰халос бўлиб, қутулсинлар”, деб, эсон-омон (инсоният дунёсида) қайтадан вужудга келсинлар деб ²¹сўрадинг. Шу сабабдан ана ўша ²²жонзотлар хайвонот оламидаги азоблардан ²³халос бўлиб, инсоният оламида туғилдилар.

8b

¹ . . . . . -kip turush ² . . . . . .yoq ³ . . . . . . ikiläyü tiring ⁴ -(yorimaq) yorighali barghil ⁵(sän tiring)larning yol(inça buyan) ⁶ädgü qilinçar ⁷ (qil) tatighigh idarmä, özl(lüg)- ⁸üg ölmäm. ädgü tawraqa ⁹ashlamaghil. ayigh qilinç qilma, ¹⁰ädgü qilinçligh kimî. köprük itgil. ¹¹yaratghil“, tip munçulayu tutuzup, ¹²ötrü minî boshuyu itü. M(ä)n ¹³boshu ¹⁴y(a)rliqqa tägür, ol baliqdin ¹⁵üntüm, nä ünä birlä ök q(i)lti. ¹⁶Tül tüşäp odunmishtäg tiritügüm ¹⁷bu ärür“, tip tidi. Bu sawlarigh ¹⁸äshidip, ol törütä yighilmish qamagh ¹⁹kishilär adintilar. mungaddilar. ²⁰Tükäl bilgä t(ä)ngri t(ä)ngrisi ²¹burxan nomunung ulugh törlüg ²²kücingä, közüningä artuqraq ²³süzüg körügünç köngül öritip. ²⁴yüz artuq kishilär bu nom ärdinigh

мазмуни:

¹.. .луриш.. ².. .йўқ ³.. . қайтадан тирик ⁴.. .лоргани боргин ⁵.. . – ларнинг йўл ⁶.. .яхши ишлар ⁷.. .лаззатини йўқотма, ⁸жонзотларни ўлдирма, асл молларга ⁹очкўз бўлма, ёмон иш қилма, ¹⁰эзгу ишлар(нинг) кема, кўприк(ини) яраттиг ¹¹.. .деб мана шуларни буюриб, ¹²кейин мени кўйиб юборди. Мен ¹³озод (бўлиш тўғрисидаги) фармонга эришиб, у шаҳардан ¹⁴чикишим биланок, ¹⁵туш кўриб уйғонгандек, (бўлдим ва) тирилганим ¹⁶шудир“. деди. Бу сўзларни ¹⁷эшитиб, маросимга йирилган ҳамма ¹⁸одамлар хайрон бўдилар, ажабландилар. ¹⁹Қодир доно Таггри(ларнинг) таггриси ²⁰бурхан нўмининг улуг, хосиятли ²¹куч-қудратига кўн ²²тоза, ишончли кўнгил уйғотиб, ²³юздан ортик одам бу нўм хазинапи

9a (süü toquz)

¹bilügü . . . ²ülgüsüz (sansız) ³.. . ⁴özlüg ölmäm. . . . . ⁵ol oghurta Tawgha(ç ilintä bu nom) ⁶ardini taqi ädgütü ki(ngürü yadilmamish) ⁷ärü. Baliq ulush(ta bu nomugh) ⁸istäp tapishmadi. Näçädä « kin » I(nçiu) ⁹at(i)gh baliqtaqi Suwadigsi at(i)gh ¹⁰sangramta tapiship. ötrü qodturup ¹¹alti. Ol Kuu tau atligh bäg bashin

²⁹ Туркия нашрида boshugh.

³⁰ яхши ишлар(нинг) кема, кўприк(ини) яраттин – чамаси, кема ва кўприк ясаш хайрли ишлар бўлгани учун, эзгу ишлар нўнга ухшатишмоқда, шунингдек, оламнинг беҳудаликларини бартараф қилишнинг метафорик тасвири сифатида *сансара* океан орқали кечиб ўтади. Махаяна таълимишга буддизатга бош ўрин тутиб, у нафақат ўзига, балки ҳамма сансарага нажот бериш тўғрисида гамхўрлик қилади. Буддизатга ўзининг эзгу фаолиятини амалга оширишида кема ва кўприкдан фойдаланади.

³¹ Кавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

³² Кавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

³³ Кавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

¹¹inançlari awıntäkî ulughı. ¹²kıçığı barça bir azunta özlüg ¹³öbürğü saw birtäm qodup. bir yıntäm ¹⁴bu nom ärdinög boshghuntılar. tuttilar. ¹⁵bitittlär. (oqidilar), ¹⁶oqittilar. ¹⁷Yana anta kın ol oq Inçiu ¹⁸balıqta Anqu atl(i)gh qıytaqi ¹⁹Künçing atlıgh bägning kışhisi ²⁰bir yıl tünı uzun iğläp. ash(tin) ²¹kıttıp. saw söz qoddi. ögsüz ²²yatti. Ögsüzi arasinta laylagh ²³sözläp. aghrighlanıp basa basa
мазмуни:

(тўққизинчи варақ)

¹кўчиртириш . . . ²бехисоб . . . ³жонни ўлдирмас. . . ⁴ўша вақтда Табгач (элида бу нўм) хазинаси ⁵хали яхши. (кенг ёйилмаган) ⁶эди. Шаҳару кишлоқ(ларда бу нўмни) ⁷кидиридилар. (аммо) тона олмадилар. Шундай қилиб. Инçийу ⁸отли шаҳардаги Сувасдиғси помли ⁹ибодатхонадан топишиб. кейин сўраб ¹⁰олдилар. У Ку тау исмли бек бошчилигидаги ¹¹инончлардан¹⁴ (тортиб) уйдаги катгаю ¹²қичиги – хаммаси бу оламда жонзотларни ¹³ўлдирши (деган) сўзни бутуллай (хотираларидан) ўчириб. доимо ¹⁴бу нўм хазинани ўргандилар. (унга) риюя қилдилар. ¹⁵кўчиртиридилар. (ўқидилар). ¹⁶ўқитдилар. ¹⁷Яна шундай кейин ўша Инçийу ¹⁸шаҳрининг Анку деган маҳалласидаги ¹⁹Куи чинг деган бекнинг хотини ²⁰бир йил(дан) ортик анча хаста бўлиб. овқат(дан) ²¹қолди. тилдан (хам) қолди. ақлдан ²²озди. (У) ақлдан озиб ётганда. бехуда ²³гапларни ганириб. огирлашиб, бора-бора . . .

9b

¹. . . si birlä ². . . ärti ³. . . (äm)gämışhingä ⁴. . . daçi ünmädi ⁵. . . aning ämgäk ⁶. . . kün artuqraq ani ⁷. . . dilar. Bu sawıgh baliq bägi ⁸(Kuu tau) atlıgh bäg äshitip k(ä)ntü özi ⁹barip. ol bägkä inçä tıp sözlädi: ¹⁰“Bu sänning kışhingning bu ämgäkın ¹¹bu bülgülärin körsärm(ä)n. ol yirtäki ¹²ışig öz alimçilari birlä ¹³turushur. oshughlugh turur. Än ¹⁴bitikdä sawi taqi adirip barmayıq ¹⁵. . . in işig özi üzülmäz. ¹⁶Ämti s(ä)n nomlugh sawıgh birtin urup. ¹⁷altun önglüg. y(a)ruq yaltıriqlıgh. ¹⁸qopta kötrülmışsh nom iliki atl(i)gh ¹⁹nom ärdinög tawratı bititgıl. ²⁰Aning içintäki törüçä « kışing üçün »²² k(i)shanti qilghil. ²¹Ol nom ärdinı yana bu tägrä adin ²²yirtä yoq. Yalanguz mäning awımtä ²³ök bar ärir. Ani alıp qodurtghil tidi.

мазмуни:

¹. . . bilan ². . . эди. ³. . . азоб чекишига ⁴. . . чикмади. ⁵. . . унинг азоби ⁶. . . кундан ортиқроқ уни ⁷. . . Бу сўзни шаҳар беги ⁸(Ку тау) исмли бек эшитди (ва) ўзи ⁹бориб. ўша бекка шундай деди. ¹⁰“Хотинингнинг бу азоблари ¹¹аломатларига назар солсам, у ердаги¹² жон олувчилар билан ¹³рўбарў тур(гандай) турибди. У ¹⁴битикдаги сўзни яна кидириб бормай туриб. ¹⁵. . . жони узилмас. ¹⁶Энди сен нўмли сўзларни ўнг томонда жойлаштириб. ¹⁷“Олтин рангли. ёруғ ялтироқ. ¹⁸хамма (нарс)дан устун нўм подшохи” номли ¹⁹нўм хазинани тезлик билан кўчиртиргин. ²⁰Ундаги қончи-қондалар бўйича <одаминг учун> тавба қилгин. ²¹Ўша нўм хазина яна шу атрофдаги бошқа ²²ерда йўқ. Фақат менинг уйимда ²³бор. холос. Уни олиб келиб кўчиртиргин. . .

¹⁴инончлар – амалдорлар деганидир.

¹⁶Кўштироқ ичидаги сўз Туркия наширдан.

¹⁸У ердаги – бу олам назарда тутилган

10a (süü on)

¹ "Ol Kün çing (atlıgh bāg) (tärk tavrati) ² baliq bāgi (savinça bu nom ärdiniġ) ³ ulugh törün [tokun] ⁴ bütkäli bahladı . . . ⁵ tükämäzkän (Künçing atlıgh bāgning) ⁶ kişisi öngüli, öglänti (öngläntü) ⁷ birlä ök ötrü inçä tip tidi. ⁸ q(ı)ltı: "M(ān) ögsüz bolup. sızlar(nı) ⁹ bilmāz boltuqta. üzüksüz ud. qoyn. ¹⁰ tonguz. taghiqu. qaz. ödiräk bu muntaq ¹¹ tinlighlar bir küntä üç qata ¹² kälip ashunmaqlashu täġip mini isururlar. ¹³ soqarlar. Äfimin, yinimin ¹⁴ yira yirta tartarlar. yirarlar. ¹⁵ K(āntü-k(āntü) işig özlärin qolular ¹⁶ ärti. Ol amgäklär ärtiġü ¹⁷ siqilip umughsiz. inaghsizin ¹⁸ ämgänür ärtim. Bu künki küntä ¹⁹ ol tinlighlar kälgüllük ödintä ²⁰ kälmadilar. Näçätä kin ol ²¹ yaghiladaçı işig öz qoltaçı ²² ud. qoyn. tonguz. taghiqu. qaz. ödiräktä ²³ ulati tinlighlar barça ügshilip

мазмуни:

¹ Кун чинг (номли бек).. ² шахар беги.. ³ улуг маросим (билан) ⁴ күчиртиришга бошлады.. ⁵ тугатмасдан.. ⁶ согайди. ўзига келди. (согайинши) биланок шундай деди: ⁸ "Мен хушсиз бўлиб сизлар(ни) ⁹ танимас (холатда) бўлганимда. бехисоб сигир. куй. ¹⁰ тўнғиз. товук. ўрдак каби ¹¹ жонзотлар бир кунда уч марта ¹² йиғилишиб келиб. мени ўраб олардилар. ¹³ ўрардилар. Этимни. танамни ¹⁴ торткилаб. судрардилар. бўлиб ташлардилар. ¹⁵ Хар бири ўзининг жонини сўрап ¹⁶ эди. Бу зулмлар (мени) жуда ¹⁷ эзиб. умид. ишончдан маҳрум қилиб. ¹⁸ азоб тортар эдим. Бугунги кунда ¹⁹ ўша жонзотлар келадиган вақтида ²⁰ келмадилар. Шундан кейин ўша ²¹ уришиб. жонларини сўрайдиган ²² сигир. куй. тўнғиз. товук. ғоз. ўрдак ²³ каби жонзотлар(нинг) ҳаммаси ўзгариб

10b

¹ . . . [bolup manga] ² yaqin ³ (kälip yälä in)çä ⁴ tip tidi: ⁵ "(büzni yaghi) ⁶ yawlagh törü ⁷ (da ölürip) ⁸ işig özümnü ⁹ (qolu turtung ärsär) ¹⁰ y(ä)mä inçip y[ana] ¹¹ (amti saning ating)ga ¹² bizni üçün ¹³ (buyan) ädgü qilinç qiltılar. Ol ¹⁴ (buyan) ädgü qilinç küçintä yilqi azunin taqi ¹⁵ ämgäkimizün ozup. qutulup. ¹⁶ kişî körkülüġ boltumuz. Amti ¹⁷ taqi süni örlätkäli. ämgätkäli ¹⁸ kälmez biz. Säning y(ä)mä ötüġ ¹⁹ büfminġ ärti biz. Y(ä)mä ämgätkün ²⁰ özümüz. qutraltumuz". tip munça ²¹ (sözlä)p. yitirünip bartılar. ²² Olar barmish(ta) kin ötrü. m(ān) inç ²³ boltum". tip tidi. Ötrü antada kin ²⁴ ol qunçuyar kün küningä ²⁵ ädgü bolup öngräkidäġ işsiz. ²⁶ kām(süz bol)ü. Bu sawigh äshidigmä. körgümä ²⁷ ol baliqtagi kişîlär ötrü ²⁸ bir iküntisigä ashunmuqlashu ²⁹ özlüg ölürmäkig qodup. arıġh mazmuни:

¹ . . . (бўлиб менга) яқин ² (келиб) шундай деди: ³ " . . . эмон одат ⁴ (дан) улдириб). исенк жонимизни ⁵ . . . яна шундук қилиб. . . . га биз учун ⁷ . . . яхши ишлар

¹ Қавс ичидаги сўзлар Туркия нашридан.

² Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

³ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁴ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁵ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁶ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁷ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁸ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁹ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

¹⁰ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

¹¹ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

¹² Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

¹³ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

¹⁴ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

¹⁵ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

¹⁶ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

¹⁷ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

килдилар. У ⁸ яхши ишларининг қудрати билан ҳайвонот оламидаги азобларимиздан халос бўлиб, кутулиб. ¹⁰инсон киёфасига (эга) бўлдик. Энди ¹¹яна сенига азоб бергани ¹²кеймаймиз. Сенинг ҳам мажбурият(инг), ¹³карзинг тугади. Биз ҳам азоб-укубатдан ¹⁴озод бўлдик, кутулдик, деб шундай ¹⁵сўзлаб, ғойиб бўлдилар. ¹⁶Улар кетгандан кейин, мен хотиржам ¹⁷бўлдим, деди. Шундан кейин ¹⁸уша малика кундан-кунга ¹⁹яхши бўлиб, илгаригидай соғлом ²⁰бўлди. Бу воқеани эшитган, кўрган ²¹уша шаҳардаги кишилар ²²бир-бири билан аҳил бўлиб, ²³тирик жонзотларни ўлдиришни бас қилиб, пок

11 а (süü ikī yigirmi)⁴⁴

¹öz il... (sayu)⁴⁵..²bu nom ärdinäg (sözlädilär, yana)⁴⁶..³anga yaqin baliq(lartaqi suzaqlartaqi)⁴⁷..⁴kishilär y(ä)mä bu sawigh (äshädip yumq)⁴⁸..⁵arigh buyan ädgü qil(linç)liäh isiq öz ⁶iyin boltılar. Y(ä)mä (bu özlügläräg ⁷ölürmäk ärsär. ärtüngü (yawlagh) ⁸ayigh qilinç titir. Äni üçün ⁹tükäl bilgä (ä)ngri (ä)ngri¹⁰ burxan bish çaxshapt, on qarmaptlar ¹¹ičintä, bu özlügläräg ölürmäkkä ¹²çaqshaptiäh bashta uru ¹³y(ä)rliqadi. Özlüg ölürmäknäg ¹⁴ayigh qilinç nätäg aghir ärsär. ¹⁵ölürmäknäg y(ä)mä buyan ädgü ¹⁶qilinç y(ä)mä an(ça oq) ülgüsüz, ¹⁷qolusuz titir. Änin ikī (türüg ¹⁸bushida qorqinçsiz köngül bushi. ¹⁹nom bushi bular ikägününg tühi ²⁰utlisi ärtüngü ulugh titir. ²¹Burxan qutinga qatighlantaqi ²²budistvlarning ulugh yrliqançuçi ²³köngüllärin bütürtäqi qorqinçsiz

мазмунин:

¹хаёт.. ..бу нўм хазинапи.. ..унга яқин шаҳар.. ..оламлар ҳам бу хабарни.. ..пок, тўғри ишлар.. ..қиладиган бўлдилар. Яна (кимки тирик жонзотлар)ни ⁷ўлдирадиган бўлса, жуда (ёмон), ⁸ёвуз қилмиш ҳисобланади. Шунинг учун ⁹ҳаммадан доно таңгри таңгриси ¹⁰бурхон беш муқаддас бурч,⁵¹ ун айб⁵⁴ ¹¹ичида бу тирик жонзотларни ўлдирмаслик ¹²амрини биринчи ўринга қўйган. ¹³Тирик жонзотларни ўлдириш ¹⁴ёвуз қилмиш (эқани) нақадар оғир бўлса, ¹⁵ўлдирмаслик янада олийжаноблик, тўғри ишлар янада шунчалик улуғвор, ¹⁷бекисдир. Шунинг (учун) икки турли ¹⁸садакадан – хотиржам кўнгил салакаси ¹⁹(ва) нўм садакаси(дан иборат) бу иккаласининг самараси. ²⁰натижаси жуда улуғдир. ²¹Бурхон саодатидан мустаҳкам бўлувчи ²²бўдисатвларининг улуғ марҳаматли ²³кўнгилларини кўркувсиз

⁴⁴ 12 а.б. саҳифалар туркча нашрда 11 а.б. саҳифалар деб курсатилган, мати давоми эса уйғурча ва туркча нашрда бир хил. Умуман, 1 варак ҳамма нашрда ҳам йўқ.

⁴⁵ Кавс ичиндаги сўз Туркия нашридан.

⁴⁶ Кавс ичиндаги сўз Туркия нашридан.

⁴⁷ Кавс ичиндаги сўз Туркия нашридан.

⁴⁸ Кавс ичиндаги сўз Туркия нашридан.

⁵¹ беш муқаддас бурч – буддавийликка эътиқод қилувчиларининг ўзларини тутини шарт бўлган курсатмаларни ўз ичига олади. Булар кўндалилардир: 1. Жонли мавжудотларга ҳеч қандай зарар бермасликка ваъда бермаш. 2. Агар ўз хоҳиши билан бермаса, ҳеч кимдан ҳеч нарса олмайман. 3. Эр-хотин уртасидаги вафодорликка раҳна солмайман. 4. Ёлғон гапиршидан узимни тийман. 5. Уз устимдан наъоратни йўқотмаслик учун маст қилувчи ичимликлардан ва гиеҳандликдан сактанаман. Мана шу беш муқаддас бурч ёки қоида Будданинг унта эғу ишларининг бештаси бўлиб, уч турли захарга – очкузлик, нафрат ва нодонликка қарши дори бўлиб хизмат қилади. Буддавийлик ахлоқи ана шу бешта муқаддас бурчни асос қилиб олади.

⁵⁴ ун айб – Будданинг унта амрини бажармаслик натижаси бўлиши мумкин.

¹ (köngül bushi)⁴⁵ (tükäl bil)gä bil'k(lig) ² ((ā)ngri (ā)ngri bur) xan titir. ³ (Apam birök kimkä)⁴⁶ sansarlıgh ⁴ ... .. (oz)maq qutrulmaglıgh ⁵ (ögrünç sävinç)ki⁴⁷ k(ā)rgäk ärsär, ⁶ (ötrü olar)⁴⁸ ürük uzatı ⁷ (özlüg)läriğ ölürmäktin ⁸ (tidis)unlar.⁴⁹ Ädinlarqa qorqınçsız ⁹ köngül bushi bärmäklig iduq ¹⁰ nomta üzüksüz ögrätig qilsunlar. ¹¹ Apam birtik bu törülärtä ¹² ögrätinkäli usarlar, ashnuça ¹³ k(ā)ntülari öngrä ölüri tükätmish ¹⁴ tinlıghlar üçün bu nom ärdinig ¹⁵ bitüsünlar, oqisunlar, oqitsunlar. ¹⁶ ((ā)ngri ((ā)ngri bur)xanning ¹⁷ bu nom ärdinig nomlayu y(a)rliqamüş ¹⁸ körkim, bädizin bädizätsünlar. ¹⁹ adınlarigh y(ā)mä ²⁰ özlüg ölürmäktin tidsunlar. ²¹ Yana y(ā)mä üç ödgä burxanlarning ²² momlugh y(a)rliqining ²³ (tö)zi ärsär. äng ilki öz

мазмуи:

¹ (киладиган – ҳаммадан доно), билимдон ² (тангри тангриси бурхон)дир. ³ ... .. сансорлик⁴⁰ ⁴ ... .. озод бўлиш – қутулиш ⁵ ... .. керак бўлса, ⁶ узок вақт ⁷ (жонзот)ларни ўлдиришдан ⁸ тийилсинлар, Бошқаларга қурқувсиз ⁹ қалб садақасини ато қилиб, муқаллас ¹⁰ қонундан мутассил таълим берсинлар. ¹¹ Агар бу қонуиларни ¹² ўргатадиган бўлсалар, аввало ¹³ ўзлари олдин ўлдириб, жонини олган ¹⁴ жонзотлар учун бу нўм хазинани ¹⁵ кўчиртисинлар, ўқисинлар, ўқитсинлар. ¹⁶ Тангри тангриси бурхоннинг ¹⁷ бу нўм хазинасини ўргатиб, (унинг) марҳаматли ¹⁸ қиёфасини, нақшини безасинлар. ¹⁹ Бошқаларни ҳам ²⁰ жон олишдан тийсинлар. ²¹ Яна уч замондаги⁴¹ бурханларнинг ²² нўмлик эрлигининг ²³ илдизи бўлса, энг олдин

13 a (süü uç yigirmi)

¹ ät'öz ... .. ² ashigh tüşhü qilu... .. ³ adin tinlg'har(qa... .. ashigh) ⁴ tusu qilayin tisar (ulugh)⁴² ⁵ y(a)rliqançuçi köngül(in bilgä biligl'g)⁴³ ⁶ bu iki tür'üg ädgül(ärkä tükäl)lig ⁷ bolghu k(ā)rgäk. Bu iki (tür'üg) ⁸ ädgülärkä tükällig bolmaqning ⁹ oghrayu tiltag'hi yana bu nom ärdini ¹⁰ içintäki özlügläriğ ölürmämäk ¹¹ burxanlarning üç ät'öz tözin ¹² könishinçä türü bilmäk uqmaq ärür. ¹³ Äni üçün kim qayu toyin shamnanç, ¹⁴ upasi, bopasänç, tört tür'üg tirin ¹⁵ quvragh bu nom ärdini içintäki arigh sözin ¹⁶ äshütü tinglayu ögrät(inü) bilsärlär. ¹⁷ anig tüşhi (utlusi)⁴⁴ sözläyü ¹⁸ yitinsiz titir. Bitütäkali qodurghali ¹⁹ kösüsh turghursarlar. ²⁰ q'lti öngtün Tawghaç

⁴⁵ Қавс ичидаги сўзлар Туркия нашридан.

⁴⁶ Қавс ичидаги сўзлар Туркия нашридан.

⁴⁷ Қавс ичидаги сўзлар Туркия нашридан.

⁴⁸ Қавс ичидаги сўзлар Туркия нашридан.

⁴⁹ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁴⁰ сансаралик (к. хинд.) – “сарсонлик”, “турли ҳолатлар орқали утиш” маъноларини билдиради, диний-ахлоқий қарашлар тизимида туғилиш мақсади билан боғлиқ дуневий мавжудотни ва бир мавжудотларнинг аҳо-уқубатлари ўтишини билдиради. Буддавийлик диний-мифологик тизимида сансара тирик мавжудотларнинг аҳо-уқубатлари ва қайта туғилиши билан муқаррар боғлиқ бўлган ибодидони, яъни бошланғич нуқтани аниглади.

⁴¹ уч замондаги – ўтган, ҳозирги ва келаси замонни аниқлатиб, Будданинг тарихий қиёфаси абадийлигини кўрсатади ҳамда дарма(ил)диз, асос қонуни, таълимот қави ўнта маъно)нинг абадий ҳақиқатини бир жойда ва замонда жонлантириб намоён қилади. Дарма ҳақиқатнинг абадий тамойили бўлиб, ҳамма замонлардан ва маконлардан юқорида туради.

⁴² Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁴³ Қавс ичидаги сўзлар Туркия нашридан.

⁴⁴ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

Intakī Kuo²³ tau atli(gh) bāgtāg yūgārū otquraq²² ulugh tūshūngā utlisīngā tūgīrlār.

²¹ Anin bu bīsh çöbdk kalyük bulghanyuq²⁴ yawlagh bolmīk tml(i)ghlar közünür.

мазмун:

¹ тана ...² фойда килиб, ...³ бошка жонзотлар(га), ... фойда⁴ етказайин деса, мехрибон кўнига (билан), ...⁵ бу икки турли яхши ишда комиллик⁶ бўлишининг⁷ бўлмоги керак. Бу икки (турли) яхшиликда комиллик бўлишининг⁸ алоҳида сабаби – бу нўм хазина⁹ ичидаги жонзотларин ўлдирмаслик, ¹⁰ бурханларнинг уч танасининг¹¹ илдизини¹² Заҳикатдан тўғри билдиш, уқишдир. ¹³ Шунинг учунким, ҳар қандай тўйин¹⁴, шамнанч,¹⁵ уласи¹⁶, уласи¹⁷ (каби) тўрт тоифа¹⁸ жамоа бу нўм хазина ичидаги муқаддас¹⁹ сўзини эшитиб, тинглаб, урганиб оласалар. ²⁰ У (сўз)нинг фойдаси, муқофотини сўзласалар. (уларнинг ўзи)²¹ тоабал²² бўлар. Агар (нўмни) ёзишга, кўчиришга²³ истак билдирсалар, ²⁴ худди Табғач элидаги Ку²⁵ тау деган бек сингари юкори (даражадаги), аниқ, ²⁶ катта натижага, муқофотга эришадилар. ²⁷ Шунинг (учун) бу беш турли зулмат²⁸ билан қопланган²⁹ ёмон замондаги жонзотлар ҳазир бўлади.

136

(azunta aghirtsuy irjinçu ayigh¹ qilinçlarim arisun alqinsun.) kinkī² (azunta).....burxanlar³ (ulushinta toghayin t)ip kūsāsārlār. (bu nom)⁴ ārdīni tçintākī⁵ yarliḡḡa qatigh)-lansunlar⁶ kīnīnkā⁷ (qop tūrlūḡ)⁸ kōsūshlārī <kōngūl>⁹ iyin qanip¹⁰ avip alqinip tūtrūm tāri)ng¹¹ budistwlar yorighinga¹² (kīrip)on tūrlūḡ pramiṭlar ishīn¹³ bütürüp üzālīksīz yīḡ ūstūnkī kōnī¹⁴ tūz tuymaq atliḡ burxan qutin bulup. ¹⁵ qamagh tōrt toghum, bīsh azun, alti¹⁶ yoltaqi tinliḡ oghlanlarining ulugh¹⁷ umughī, inaghi bolghali ughaylar. ¹⁸ <Anin> bu nom ārdīnīḡ boshghunghali, tutghali. ¹⁹ oqighali, oqitghali, bītūḡālī, bītūḡālī²⁰ oḡratīḡ qilghali k(ā)rgāk. ²¹ (Tū)zūnlārīm, bu awant tiltagh ūzā²² kīnkī y(ā)mā maytri burxanta²³ ulatī alqu burxanlarigh uqatmadin. ²⁴ (sāv)- mādm utghuraq tosqaysizlar. ²⁵ Anin bu nom ārdīnīḡ çin kīrtū sūziḡ²⁶ kīrtūḡiṅç kōngūl ūzā ayamis. ²⁷ aḡhirlamish k(ā)rgāk. Sadu, ādgū, liḡhsu.

мазмун:

¹ (Оламда оғир), ёмон (гуноҳу қилмишларим арисин, йўқ бўлсин) Кейинги² (оламда) бурханлар (юртида, бурхонлар)³ (кишлогнда туғилайин) деб орзу қилсалар, ⁴ (бу нўм) хазинаси ичидаги⁵ (ёрлиḡ буйича юрсинлар), кейинги

⁶⁴ бурханларнинг уч танаси – Будда танасининг кўринишлари бўлиб, бурханларнинг турли шакллари – уларнинг покдомон, мутлак моҳиятини ифода этадиган Асосий Фазовий Тана, Хузур-ҳаюват Танаси ва Зоҳирий Танадир. Асосий Фазовий Тана қолган икки Тананинг асосини ташкил қилади. Ҳар учала Танани бир шайхнинг мезони – доғишмандликдир

⁶⁵ тўйин – будда монахи

⁶⁶ шамнанч – монах аёл

⁶⁷ уласи – будда қонуналарини тингловчи эркак

⁶⁸ уласиғи – будда қонуналарини тингловчи аёл

⁶⁹ тоабал – абадийлик тўшунчаси. Шарқдаги диний оқимларда, айниқса яҳудонарастликда, кейинчалик христианликда кенг тарқалган ва омманинг эътиқодини мустаҳкамлашда Худо еки пайғамбарлар томонидан бериладиган вазодир

⁷⁰ беш турли зулмат – Буддага ишонмасдан адашишга ишора

⁷¹ Тақдордан бошлаб шу жойгача кавес ичидаги сўзлар Туркия наширдан.

⁷² Кавес ичидаги сўзлар Туркия наширдан

⁷³ Кавес ичидаги сўз Туркия наширдан

⁷⁴ Қўштирноқ ичидаги сўз Туркия наширдан

⁷⁵ Кав ичидаги сўзлар Туркия наширдан

⁷(хилма-хил) орзуларига. <кўнглига> мувофик етишиб. ⁸ (мақтаб, ҳамду сано айтиб чуқур, мазмуни.) бўдисатвлар йўл-йўригига ⁹(киришиб), ўн турли эзгу ишларни ¹⁰туғаллаб, абадий юксаклик, тўғри ¹¹идрок номли бурхон саодатига эришадилар. ¹²хамма тўрт кайта туғилиш ¹³беш дунё ¹⁴олти ¹⁵йўлдаги ¹⁶жонзотлар болаларининг буюқ ¹⁷умид – ишончлари амалга ошади. ¹⁸<Унинг> бу нўм хазинасини ўрганишни, (унга) риоя қилишни, ¹⁹ўқишни, ўқитишни, кўчиришни, кўчиртиришни ²⁰одат қилиш лозим. ²¹(Эй) асзодаларим, шу сабабдан, ²²хам охириг Майтри бурхондан ²³(тортиб) ²⁴яна ҳамма бурхонлар олдида саросимага тушмай, ²⁵(уларни) батафсил эгаллаб оласизлар. ²⁶Шунинг учун бу нўм хазинани чинакам солих, пок, ²⁷содик кўнгли билан сўзлаш, ²⁸кадрлаш керак. Яхши, яхши, яхши!

14a (süü tört yigirmi)

I kilmär... ² bir iki qati... ³ ning üçün... ⁴ azunta küshülä bashqa... (kögül) ⁵ öritsärklär, dyan (saqinç) ⁶ ang bashlayuça köngül (bir) ⁷ uçluğ qilip anta kin Sakymuni burxanigh ⁸ Grtirakut taghta tisdant (tirig) ⁹ (äsän) i üzä tört yingaqqi burxan(lär) ¹⁰ birlä arslanligh örgünlär üzä ¹¹ b(ä)k baghdashinu olurlarin saqinip. ¹² Somakitu bodistw bashin säkiz bölük ¹³ tirin quwraghqa nom nomlayur saqinghu ol. ¹⁴ Anta basa k(ä)ntü öz basira... ¹⁵ Yaqsha ulatilarigh sözläyü... ¹⁶ Nuti apıçramani... – larintaqi... ¹⁷ qilip yi... ol ötünü bish ¹⁸ ögdışi birlä qilu tapin(u udunu) ¹⁹ yunturup, soqundurup üç inagh... ²⁰ (ägünmäk bodi köngül öritmäk... lüg ²¹

⁷ ўн турли эзгу ишлар – Будданинг ўнта таълимотига ишора. Будданинг таълимоти қуйдагилардан иборат. 1. Жонли мавжудотларга ҳеч қандай зарар бермасликка ваяда бераман. 2. Агар уз хоҳиши билан бермаса, ҳеч қимдан ҳеч нарса олмайман. 3. Эр-хонин уртасидаги вафодорликка раҳна солмайман. 4. Елгон гаширишдан ўзини тияман. 5. Уз устимдан назоратни йўқотмаслик учун маст қилувчи ичимликлардан ва гисхандликдан сақланман. 6. Меңкайлиждан воз кечаман ва гарчи мумкин бўлса ҳам, кўп таом емайман. 7. Рақсга тушишдан, мусика тинглашдан, қушиқ айтишдан, саҳнада узимни кўрсатишдан воз кечаман. 8. Гудчамбарлардан фойдаланишдан, атир ва турли тақимюкларни ишлатишдан воз кечаман. 9. Балаид уридикларда ўтиришдан, қалин тушакда ётишдан воз кечаман. 10. Олтин ва қумушлардан фойдаланмайман. Қадимги туркий шеърлар орасида “Ун турли эзгуликнинг мадҳи” шеъри ҳам бор.

⁸ тўрт кайта туғилиш- буддавийликдаги тўртга босқични англатади.

⁹ беш дунё – чамаси, бу ўрғинда бешта нарсанинг – моддалар(кўз, кулоқ, бурун, тил ва “тананинг онг билан боғлиқ махсули”)нинг, туйғуларнинг (ижобий, салбий ва нейтрал), англашнинг, ҳиссий билишининг ва онгнинг мажмуу тушунилади.

¹⁰ олти йўл – сансаранинг олти шохлигига ишора қилади. энг юқорида девлар – самовий худодлар, уларнинг ўнг томонида ҳасадгўй худодлар (самовий худодларга ҳасад қиладиганлар), улардан қуйида абадий оч руҳлар, қуйи шохликда азоб-уқубатда қолган мавжудотлар, улардан чап томонда ҳайвот, энг қуйида ишоний жойлашган. Ҳеч қим ҳеч қачон у ёки бу шохликда абадий қолиб қетмайди.

¹¹ Майтри бурхон – туркийча *Манитра* деб ҳам айтилади ва “дустликка алоқадор” деган маънони билдириб, будда мифологиясида *бўдисат* ва яқинлашиб келаётган оламдаги *Будданинг* образидир Фақат Майтрини буддавийликнинг ҳамма йўналишлари эътироф этади. Майтри маҳаяна таълим отини тарғиб қилдиган илк асарлардаёқ учрайди. Инсонларнинг умри узунлиги 84000 йилга етганда, Майтри туғилади ва бу пайтда бутун олам адолатли будда ҳукмдорларидан бирининг қўл остида бўлади. Бугун оламдаги буддавийликка эътиқод қилувчилар учун Майтрининг келиши худди Исо Масихнинг ер юзига иккинчи марта келишига ухшайди. Марказий Осиё мамлакатларида *Манитри* култи жуда кенг тарқалган. Шунингдек, Махмуд Қошарий ҳам *Манитра* тўрисида қисқа маълумот берган, баъзи туркий афсоналарда ҳам Майтура Тагирнинг ёрдамчи руҳлари сифатида талкин қилинади (ҳаранг: Узбек мумтоз адабиёти намуналари, Тошкент, Фан, 2003, бет)

¹² Қавс ичидаги сўз Туркия наширдан.

¹³ Қавс ичидаги сўз Туркия наширдан.

¹⁴ Қавс ичидаги сўз Туркия наширдан.

tört apiramanilarigh sawlap, sözläp, ²² kshanti çambugh qilinu ²¹ tügätdükda²⁴
Sakimuni burxan birlä ²⁴ tört burxanlarigh uluti yana

мазмуни:

¹ кимлар .. ² бир, икки, бирин-кетин, ³ (Шу)нинг учун.. ⁴ Дунёда эзу бошга..
(күнгил) ⁵ уйготсалар, мушохада.. ⁶ Энг аввал (эзгу) ниятни (асосий) ⁷ максат
қилсин. Шундан кейин Шакйимуни бурхоини ⁸ Гиртиракут тоғида – Тишданги
(тирик..) ⁹ (соғ-омонлиги) учун түрт тарафлаги бурхонлар ¹⁰ билан арслоншик
тахти устида ¹¹ астойдил оёқларини йиғиб ўтирганларини ўйлаб, ¹² Сумакигу
бўдисатв бошчилигидаги саккиз булак ¹³ жамоатга нўм ваъз қилишни ўйлашлари
лозим, ¹⁴ Ундан кейин ўз жони билан.. ¹⁵ Якша²⁶ кабиларни сўзлаб.. ¹⁶ Нути
апичрамани²⁷.. ¹⁷ қилиб.. ўша пайтда беш ¹⁸ мадхияси билан хизмат қилиб, (унга
итоат этиб), ¹⁹ ювинтириб, тозалаб, учта қуйни.. ²⁰ стук комил күнгилни кўзгагиб..
²¹ түртга апирамани²⁸ сўзлаб, ²² тавба – тазарру маросимини бажо айлаб,
²³ туғатганда, Шакйимуни бурхон билан ²⁴ түртта бурхонни ва бошқа яна

14b

¹ ... in ² .. özkä ³.(ardinaghuqa)²² (Sa)kimuni ⁴(burxan)²³ tört burxan ⁵.. larimta
olurur. ⁶(Tört türlüg)²⁴ ürün quvraghlar üzä ⁷.. -ur m(ā)n bushi üi ⁸(sī) ulati alqu
qamagh tinligh(larga) ⁹ bu sudurugh nomlayu oqiyurm(a)n". tip ¹⁰ (ōt)ünü, yana
ōznüng ögnüng, ¹¹ qangning bushi idisi bashlap, nom ¹² oghushintaqi tinlighlarning
üç ¹³ ödkī özlüg ölürmish. "İstg ¹⁴ (ō)z barimta ulati ād taw(a)rliḡh ¹⁵ alqu ötäg
bürim, aghir ayigh qilinçimizni ¹⁶ aritu(rn(a)n sū)zürm(a)n, tip ¹⁷ köngül öritkil. Yana
bu sudurugh ¹⁸ nomlayuta aningtin (azu) kīn tört ¹⁹ (maxara)ñç tngriärkā yawghan
turma. ²⁰.. .. äksükün yitkürkälī yüz üziklig ²¹ d(ā)rnini sözläp kshanti qilinip, ²² aç
manggal slok sözläyü darmatan ²³ birgü ol. Bu nomugh oqip tükätmiştä ²⁴ yoq
qurugh pratia pramitigh sözläp

мазмуни:

¹ .. жон(и)га ³ (Ардинағуға) Шакйимуни ⁴ (бурхон) түрт бурхон ⁵ .. -ларимда
ўтирибди. ⁶ (Түрт турли) жамоатлар билан.. ⁷ .. -урман садака қилиб ⁸ .. яна
яхши ҳамма жонзот(ларга) ⁹ бу сутрани²⁵ ваъз қилиб, ўкиб бераман, деб
¹⁰ айғини, яна ўз онағнинг, ¹¹ отангнинг садака(сига) хўжайин қилиб, нўм
¹² қавмидаги²⁶ жонзотларни уч ¹³ замондаги жонзотларни ўлдирган, иссик, ¹⁴ жон

²⁴ Уйғурча нашрда tügätü

²⁵ Шакйимуни бурхон – Сиддхартха (атоқли от) ва Гаутама (уруг номи) сифатида ҳам маълум; будда мифологиясида заминдаги охириги Будда бўлиб, дхармани ваъз қилган, дхарма асосида эса будда таълимоти ривожланган. Шакйимуни мифологик образи асосида шубҳасиз, реал инсон – буддавийликнинг асосчиси этади. У милодгача биринчи минг йилликнинг урталарида (кўпчилик олимларнинг фикрича, 566-476 ёки 563-473 йилларда) яшаган (Туликрок маълумот олиш учун қараг: Мифы народов мира. М.: 1992, 637-638-бетлар)

²⁶ Гиртиракут тоғи – Қадимги Ҳиндистондаги бир тоғнинг номи. Ривоятга кўра, Шакйимуни мана шу тоғда кўп йил яшаб, динни тарғиб ва ташвиқ қилган. Шунга кўра, буддавийликдаги кўп ривоятлар шу тоғ билан алоқалор

²⁷ Якша (санскр.) – иблис мавжудотларидан бир гуруҳи.

²⁸ Нути апичрамани – маъносини аниқлаш имкони бўлмади

²⁹ апираман (санскр.) – “ўлчови йўқ” деган маънони билдириб, комилликнинг сифатларидан биридир

³⁰ Кавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

³¹ Кавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

³² Кавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

³³ сутра (санскр.) – Будданинг ваъз, насихатлари.

³⁴ нўм қавми – буддавийликка эътиқод қилувчи, бир жамоага уюшган одамлар.

бойлигидан, яна бошқа мол – дунёдан, ¹⁵хамма қарз (ва) оғир гуноҳларимиздан (Узимни) ¹⁶поклайман. (оклай)ман. деб ¹⁷кўнгил боғлагин. Яна бу сутрани ¹⁸ваъз килгандан, кейин тўрт ¹⁹(махарач²²) тангриларга ёмонлик килма. ²⁰.. айбини ювгани юз бўғинли ²¹дарнини сўзлаб, тавба қилиб, ²²(унинг) бахт-саодатини мадхия қилиб, таълимотни ²³бериш керак. Бу нўмни ўқиб тугатгандан кейин, ²⁴фақат пратия²¹, прамитни²¹ айтиб,

kam

15 ā (süü bish yigirmı)

¹azu.. ²bosh tüsh.. ³shiriqashi bu.. ⁴(uygh)ur tiligä.. ⁵y(ä)mä tört m(ä)xa(ranç l(ä)ngri)(lärkä) ⁶yawghan bali bi... ⁷lar yana äng ilki üç ... ⁸üç qata inagh tägünip, anta ötrü ⁹alqu tnl(i)ghlarning ashighlighinga ¹⁰burxan qutin bulayin, burxan qutin bulghu ¹¹üçün, nomugh shasanigh ilki ulushugh ¹²közädgü üçün tört m(a)haranç tängriklärä ¹³turma ötünäyin", tip bodi kön(gül) ¹⁴örütkil, Anta basa öz ät öz... ¹⁵sürt. Ol Wçirapani saqinghil, kö(k) ¹⁶önglög, bir (basligh), iki qoollugh, ¹⁷Ong iligintä (Waçi)r, sol iligintä ¹⁸çang tutar saqinip, yür(äk) ¹⁹içinta linxua, kün tilgäni(nfng) ²⁰otirasinta kök önglög xung ²¹üzik saqinip, ol xung üzik tägzinü ²²d(a)rniligh monçuq lägzinü turur saqinip ²³d(a)rnisin täginçä yaraghinça birgär sart ²⁴qilu sözlägü ol. D(a)rnisi bu ärtir:

мазмуни:

¹Ёки.. ²эркин фойда.. ³Ширикаши.. ⁴уйгур тилига²⁵.. ⁵яна тўрт махарач тангри.. ⁶ёмон мис.. ⁷яна энг аввал уч.. ⁸уч дафъа умид – ишончга етишиб, шундан кейин ⁹хамма жонзотларнинг манфаатлари учун ¹⁰бурхон бахт-саодатини тилай, бурхон бахт-саодатини тилаш ¹¹учун, нўмни, таълимотни, мамлакатни ¹²кўриклаш учун тўрт махарач тангрига ¹³назр берай, деб комил кўнгил ¹⁴найдо килгин. Шундан кейин ўз танаинга.. ¹⁵сурт, Уша Вачирананни²⁶ ўйлагин. (Унинг) кўк ¹⁶рангли, битта (боши бор), икки кўли бор. ¹⁷Ўнг кўлида (Вачи)р, чап кўлида ¹⁸кўнгиракча ушлаб туради, (деб) фикр кил, қалбдаги ¹⁹нилуфар (янглиг) куёш нури чамачори(нинг) ²⁰уртасида кўк рангли хунг²¹ ²¹бўғини (борлигини) фикр кил, уша хунг бўғини айланар, ²²дарни бор мунчок айлашиб туради, (деб) фикр кил, ²³(унинг) дарнисига етишгунча, комил бўлгунча, сабр ²⁴қилиб ваъз қилиш лозим. Дарни куйидагичадир:

⁹² махарач/махаранч (санскр.) – улут хон деган маънони билдириб, “тўрт махарач” будда динига оид ривоятларда кул тилга олинадиган оламнинг таъичи бўлган тўрт самовий подшоҳин кўрсатади

⁹¹ пратия (санскр.) – “кўзин катта очиб қараш” деган маънони билдириб, учта захардан биттаси, бошқаларга зиён-захмат етказадиган кўнгилининг асоси деб айтилади.

⁹⁴ прамит – Будда ҳолатига эришни йўлида юз берадиган руҳий комиллик (сахийлик, ахлоқлик, сабр-тоқатлик, довоирақлик, мушоҳада қилишга лаёқатлик, донишмандлик)

⁹⁵ Уйгур тили – Бу асар таржима қилинган пайтда ўғуз қавмига мансуб уйгурлар Марказий Осиёнинг шарқий қисмида турк ҳоконлиги ўрнига ўзларининг давлатини барпо қилиб, 100 йил давомида ҳукмронлик қилган эди Турк ҳоконлиги даврида ҳам, уйгур ҳоконлиги даврида ҳам ўғузлар Марказий Осиёнинг ҳамма ҳудудларига, хусусан, Ўрта Осиёга ҳам кенг ейилган эди. Ўғуз гуруҳидаги туркий тилларга мансуб бўлган “уйгур тили” термини мазкур асарнинг фақат уйгурларга тегишли эканини эмас, балки туркий қавмларнинг ҳаммасига тегишли эканини аниқлатади. Маҳмуд Қошғарий уйгур тилига хос сўзлар тўғрисида фақат уч жойдагина (яъни учта сўзни) айтади, холос (1 жилд, 491-бет). Бундан, қазимги туркий тилдан алоҳида “уйгур тили” бўлмаган, деган ҳулоса келиб чиқади. Қолаверса, “Олтин ёруқ” буддавийлик асари экан, буддавийлик оқими Маркатий Осиёга, хусусан, Шарқий Туркистонга ҳам, айнан Ўзбекистон тўғрисида ёзилган

⁹⁶ Вачиранан – буддизатнинг исми

⁹⁷ хунг – магиқ хусусиятга эга бўлган бўгин номи.

1... 2... bir azu 3... üzä 4... (üç) qata uuma 5 (hung) ...-layu ol turma 6 (taluy) 98
 öglütäg kīng 7... misln saqīnu qutat 8... ötrü öngdün kök qaliqta 9 (tört) m(à)xarañç
 t(ā)ngřilärīg. bir 10 y(i)grmī gantarwilar. on ulugh luu qanlari 11 toquz ulugh
 kumbantilarigh ängäyü 12 Wayshirawani m(a)xarañçning tırını quwraghi 13 bolmish.
 Säkiz at kültüntäçilär ärsär. 14 (sisqur)mish altuntäg sarigh önglög 15 (kör)klä ärdini
 tutar. al sarigh 16 önglög purnabat(ri) idish tutar. 17 kök önglög m... ärdinlig 18 ...
 bashin tutar. qara önglög 19... qiliç tutar. sarigha 20... önglög sabiraçana böktä 21
 (tuta)r. kök xarmdi önglög koxa 22... wsdana ärdinlig süngü tutar. 23 Yörüngil
 sarigh önglög pañçiki kurikar 24 äw tutar. qizil yörüng önglög

мазмуни:

1... 2бир ёки 3... узра 4... (уч) дафъа дуо... 5... ўша назр таоми 6(денгиз) дарёдай
 кеш 7... фикр килиб бахтли бўл... 8... кейин шарк томондан кўк осмонда(ги)
 (тўрт) махаранч тағрнини. ун 10бир гантарви 99, ўпта аждархо хоши 100 11туккизта
 катта кумбантларни 101 тушуниб етиб. 12Вайширавани 102 махарачиниг жамоати
 13бўлган. Саккизта машхур қудувчилар эса 14(товлапаёт)ган олтиндай сарик
 рангли 15чиройли хазинани ушлайти. кизхини-сарик 16рангли Пурнабатри 103
 идини ушлаган. 17кўк рангли... хазинага эга бўлган 18... бошини ушлаган. қора
 рангли 19... қилич тутган. сарикдан 20... рангли Сабирачана 104 ханжар 21тутган.
 кўк хармди рангли кoxa 105 22... Велана қимматбаҳо найза тутган. 23Ок сарик
 рангли Панçики 106 курикор 107 24уй (қаср)ни эгаллаган, оқ кизил рангли

16a (süü alti yigirmi)

1... 2 sarigh önglög astup m... 3 qabi tutar. Yäklär quwraghin ärkçä 4 äwiräçi. taghtin
 yingaqiqh közättäçi 5 tuttaçi-ya öngi öngi körkügä! 6 Sizni ögä yükünürm(ä)n. 7 Tört
 m(à)xarañçlara. quwraghingizlar 8 birlä bu yaqisliq 9 tapighimizni tägñip. burxan
 shasinigh 10 küzätip bushi idisn qaghanigh 11 baslap. köni nomlugh ilig ulusugh 12
 közätü. biziñgä y(ä)mä turqaru umugh 13 inagh bolup. kümäk közätmäk qilu 14 alqu
 tidigh adalarimizni amirtquru. 15 öz yash qut buyaning öklitü 16 y(ä)rlıqanglar. tip bir
 ögditä 17 birär bu qut qolunugh sözläyü azu 18 adaqta bir oq yighip sözlär. 19 munta
 basa nägü köstüshä ärsär. 20 qut qolunup. buyanin burxan 21 qutinga äwirip. turma
 shishini 22 üntürmishtä. tört m(à)xarañç t(ä)ngřilärīg 23 tırını quwraghi birlä öz 24
 özlirshü. körkkläringä azu bayanlaringa 25 sīngmishlärin saqinip turmani
 мазмуни:

98 Каве ичиндаги сүз Туркия нашридан.

99 гантарви – хушбўй хидларга ҳамоханг уйнайдиган мифологик мавжудотлар

100 аждархо хоши – бундавийлик ривоятларига кўра, ҳеч қандай куч ишлатмасдан, яини пайдо қилиб, елгир
 егдир оладиган, жонотлар қўнғилидаги шўбхаларни йўқота оладиган мифологик образ назарда тутилган

101 кумбант – иблис мавжудотлари ғурухларидан бири.

102 Вайширавани – оламни эгаллайдиган тўрт самовий худолардан бирининг исми, шамолнинг ҳамоячиси.

103 Пурнабатри – бир шахснинг номи.

104 Сабирачана – иблислардан бирининг исми.

105 бу сўзларнинг маъносини аниқлаш имкони бўлмади

106 Панçики – иблислардан бирининг номи

107 курикор – бирор буюмнинг номи бўлса керак, деб тахмин қилдик

1.. 2.. сарик рангли эступ¹⁰⁸.. 1 тутар (ва шундай деб айтар): "(Эй) иблислар жамоатини ўз хоҳиши буйича 4 бошқарадиган, тоғ томонини кузатиб турадиган, 5 (бизни) саклайдиган, ажойиб кўрклигимиз! 6 Сизни маҳж килиб, сажда этаман. 7 (Эй) тўрт маҳаранч, жамоатларингиз 8 билан бирга, сизларга бу назримизни 9 етказайлик, бурхон амрларига 10 риоя килиб, садака эгаси ҳоқон 11 бошчилигида тўғри нўми бор эл-улусларни 12 назорат қилайлик, биздан ҳар доим умид 13 килинг, (бизни) саклаб, назорат қилинг 14 ҳар қандай қаринликка, хавф-хатарга барҳам бериб, 15 ҳаётимизни, бахтимизни баракали қилинглр". 16 деб бирор маҳхияда 17 бу илтимосимизни айтайлик, ёки 18 оҳиратда (хаммасини) бир қилиб сузлаб берсак, 19 ундан кейин қандай оғзуси бўлса, 20 марҳамат сўрасак, саодатли ишларимизни бурхон 21 бахт-саодати учун бағишласак, назр шишини¹⁰⁹ 22 тинглаганда, тўрт маҳаранч тангрларининг 23 жамоати билан моҳиятан 24 мослашиб, (узинг) киёфасига ёки танасига 25 сингишганини англаб, назр таомларини

16b

1 .. 2.. ..si.. ..-az. 2 .. .. ..yatiz yirtä tükkül. 1 Bu tört m(ä)xaranc (ä)ngriärkä turmä 4 birgü yangin bodi d(ä)rma baqshi 5 yaratmişigh. Nom Tanwasin açari 6 Qumqan tutungnung ötüki 7 üzä tawishqan yil bishinç ayin 8 töbüti tilintin uyghur tilingä 9 ävirüim. 10 Namu buddaya. Namu darmaya. Namu 11 sanggaya. Änätkä tilingä 12 asda mxa isdana çayidira 13 istudira; töbüti tilingä naz 14 çinbu irkatki çot irdila 15 isduba. uyghur tilingä 16 säkiz ulugh orunlartaqi çayitilarning 17 ögdisi uri bolmiş Mançushiri 18 bodis(ä)tw qutinga yükünürm(ä)n. Yirtinçinüing 19 yalanguz baqshisi lumbinawan 20 arighta togha y(ä)rliqadi. 21 Kapilawasdu baliqta ärmäk qilu y(ä)rliqadi: 22 "Yüz kolti ädgü ädrämlig ärdinilär 23 üzä ügülig yaratighligh ädgün 24 barmishning çayitilaringa yükünürm(ä)n. 25 Maghat taqi mxabodi sögütinüing mazmunı:

1.. 2.. кенг ерда боғланиб кол. 3 Бу тўртала маҳаранч тангрларга назр 4 бериш йўлини комил дарманинг устози яратганини 5 (билдим.) Нумчи Танвасин муаллим, 6 Кумгон тутунгниг¹¹⁰ илтимоси 7 билан кўён йилининг бешинчи ойида 8 гибет тилидан уйғур тилига 9 уғирдим. 10 Будлага таъзим. Дармага таъзим. Сангага 11 таъзим. Хинд тилида: 12 asda mxa isdara çayidira 13 istudira. Тибет тилида: naz 14 çinbu irkatki çot irdila 15 isduba. Уйғур тилида: 16 саккиз улуг жойдаги ибодатхонасини 17 маҳхия(чи) ўгли бўлган Манчишири 18 будисатв рухига таъзим қилайлик. Оламнинг 19 ёлғиз устози (бўлган бу будисатв) Лумбинаван¹¹¹ 20 богида тутилди. 21 Капилавасти¹¹² шахрида мавжуд бўлиб, (шундай) деди: 22 "Ниҳоятда чексиз аъло сифатли кимматбахо

¹⁰⁸ эступ (санскр.) – қозонча, ўтир

¹⁰⁹ шишини (санскр.) – маъноси номаълум бўлган учун, узича қолдирик

¹¹⁰ тутунг (хит.) – уявон номи

¹¹¹ Лумбинаван (санскр.) – буддавийлик ривоятларига кўра, мукаддас жой (боғ)нинг номи. Ривоят қилишларича, Шақямуннинг онаси Махамая ота-онасининг уйига кетаётиб, Лумбинаванга келганда, Шақямунини туққан экан. Лумбинаван ҳозирги Непал ҳудудидадир.

¹¹² Капилавасти (санскр.) – "фазилатларга бой" демакдир. Буддавийлик ривоятларига кўра, мукаддас шахар номи. Милоддан олдинги VI-V асрларда бу ерга Марказий Осиёдан сак уруғи келиб урнашган, деган маълумотлар бор.

тошлар ²³ билан безатилган. Эгулик (билан) ²¹ Борувчинини ¹¹¹ ибодатхонасига
сажда киламан. ²² Магаддаги махабути дарахтинини ¹¹¹

17a (süü jiti j(i)girmi)

¹ altininta Nrayançan (öğüz)nüñg ² qidighinta oluru y(ä)rliqap. ügüsüz. ³ öküsh king
alqigh ädgülüg ädrämlig ⁴ tuyunmaqning tayaqi bolmish ⁵ çaytiqa yükünürmân.
Qasqawsal ⁶ İltä Baranas baliqta ⁷ äwrilmädük darma çakir nomlugh fligänig ⁸
äwirü y(ä)rliqap. qadghu nizwanilarigh ⁹ üzdäçi kästäçi tört ¹⁰ türlüg inyana bİlgä
bİflıklig ¹¹ çaytilarqa yükünürm(ä)n. Shirawasat ¹² baliqta arkal adinlarning küçin
küsinin ¹³ qisqarip kävüp. Çit tığınning ¹⁴ yimishlikintä ulugh nit ¹⁵ körünçük körkütü
y(ä)rliqap üç ¹⁶ türlüg orunlarning ornaghin yig üstünki ¹⁷ bütürmäk qiltäçi tirtilarigh
¹⁸ utmiş yigätmish çaytiqa yükünürm(ä)n. ¹⁹ Sanggas baliqta abandar ölangtä ²⁰ inä
y(ä)rliqaduqta baqshimüz ²¹ i(ä)ngitlär k(ä)ntü öz ärgüläringä ²² kirtlär. Äzrua.
Xormuzaning toqirlari ²³ üzä adaghinta tapinturulmish ²⁴ Ästrawastristaqi t(ä)ngitlär
<üzü> ¹¹⁵ ayatilmish

мазмун:

¹ остида Нрайанчан ¹¹⁶ (дарёсининг) ² буйида утириб, бенихоя ³ кўп, кенг.
олийжаноб фазилатли ⁴ билимининг асоси бўлган ⁵ ибодатхонага таъзим киламан.
Каскавасол ⁶ юртидаги Баранас ¹¹⁷ шаҳрида ⁷ айлантирилмаган дармачакир ¹¹⁸
конун чархини ⁸ айлантириб, кайгу хисларини ⁹ узадиган, бартараф қиладиган
гўрт ¹⁰ турли, нийана ¹¹⁹, доно, билимли ¹¹ ибодатхоналарга таъзим киламан.
Сиравасти ¹²⁰ ¹² шаҳрида турган бошқаларнинг куч-қудратини ¹³ камайтириб,
занфлаштириб, Чит тегинининг ¹⁴ боғида қатга, чиройли ¹⁵ манзара бўлиб
қуринадиган, уч ¹⁶ турли тахтни энг юкори (ўринга) ¹⁷ олиб чиқадиған, сохта
найғамбарларни ¹⁸ ситган, даф қилган ибодатхонага таъзим киламан. ¹⁹ Сангаиш
шаҳрида Абандар маъсозорида ²⁰ учрашганда, устозларимиз ²¹ таңгирлар
ўзларининг маконларига ²² жойлашдилар. Азруа ¹²¹. Хўрмуздинни ¹²² бархаёдлиги
билан ²³ (уларнинг) пойида сажда қилган. ²⁴ Астравастристаки таңгирлар
иззатлаган

¹¹¹ Эгулик билан Борувчи – Будданинг сифатларидан бири

¹¹² махабути дарахти – ривоятга кўра, Шахмуини шу дарахт остида “улуг туёунмоқ (сажда қилмоқ)”ка эришган экан

¹¹³ Туркия шаҳрида шу сўз қўйилган.

¹¹⁶ Нрайанчан (санскр.) – қадимги Хиндистондаги бир дарёнинг номи

¹¹⁷ Баранас (санскр.) – “дарё кесиб ўтган шаҳар” деган маънони билдириб, бу шаҳар Гаңг дарёсининг ўрта оқимининг чап тарафида жойлашган. Будданин мурдлари тавоб қиладиган муқаддас жой.

¹¹⁸ дармачакир (санскр.) – буддавийликда Будданин қонуни бўлиб, айтаётган чархга ухшатилади. Чарх айланган сари, жонотлар қалбидаги ёмон ниётлар йўқолади, деган ақида қолган.

¹¹⁹ нийана – ҳазирча маъносини аниқлаш имкони бўлмади

¹²⁰ Сиравасти – қадимги даврдаги бир шохлик ва шаҳар номи.

¹²¹ Азруа – Зерван, зардуштийликда “Зерван”, санскритчада “Брахми” деб номланган. Шунинг учун Махабрахми Зерваниннг санскритча номидир, деб айтиш мумкин. Зерванийлик – маздакийлик таълимотиға эйдир Зерванийлик ҳам эгуликнинг, ҳам евузликнинг ибодоси, бу оламда юз берадиган ҳамма ходисаларини, жумладан, эгулик билан евузлик ўртасидаги курашни ҳам, инсоннинг тақдирини ҳам Зерван белгилайди. Маздакийликка эид равишда, зерванийликда тушқун рух ҳукмрон, зерванийлик таълимоти бўйича, заминий оламда “зулмат беги” ҳукмрондир.

¹²² Хўрмузд – “Авесто”даги эгулик худоси. Ўрта Осиёга буддавийлик кириб келганда, буддавийликдаги худо Пандра билан Хўрмузд айнан бир деб қаралган

¹ chaytiqa yökünürm(ā)n. Öngdün ²irsi qarshi bolmish bursang quwraghigh. ³ burxan baqshi shrawaklarigh töz ⁴ baz qilip. raçakr(a)h kántä pippilangh ⁵ ögüzä ädgü öglü bulunglugh yingaqqligh ⁶ çaytiqa yökünürm(ā)n. İsig ⁷ öz tawranmaçin idmaq üzä ikintiläyü ⁸ yana isig özin atishdit ⁹ üzä tutup waysali känütä ¹⁰ Çimbäl at(i)gh yımıslıgdä atishdit ¹¹ üzä tuta y(ä)rliqamis çaytiqa ¹² yökünürm(ā)n. Kusanagir baliçta alqu ¹³ qamagh tin(i)ghlarigh kushal ädgü qilinçta ¹⁴ inçip yaratmaq qilip to<n>qalar ¹⁵ arıgı qoosh sala sögütning ikün ¹⁶ arasinta nirvan bulmish ol iduq ¹⁷ çaytiqa yökünürm(ā)n. ¹⁸ Sakymuni burxanning säkiz ulugh ¹⁹ çaytilarili K(i)rtirakut taghda ²⁰ ulati adin öngi on bulung ²¹ yingaqqlartaqili adin öngilartä ²² y(ä)mä Y(ar)liqadaçi nomlugh ²³ at'özlärkä y(ä)mä ängfidip öçmiş ²⁴ amrilmishlarqa ürük uzati

мазмуни:

¹ибодатхоналарга таъзим қиламан. Шарқдаги ²авлиё қарши бўлган монахлар жамоатини. ³бурхон устознинг таълимотини бутунлай ⁴узлаштириб. Рачакрох ⁵шаҳрида ⁶Липтилангух дарёси (бўйи)да эзу ният билан бурчакдаги ⁷ибодатхонага таъзим қиламан. Исник ⁸жондан воз кечишга. иккинчидан. ⁹исник жонни назр қилишга ¹⁰риоя қилиб. Вайсали шаҳрида ¹¹Чимбал деган боғдан назр қилишга ¹²риоя этаман (ва) марҳаматли ибодатхонага ¹³таъзим қиламан. Кусанагир шаҳрида ҳамма ¹⁴жонзотларни тоза қўнғил билан. яхши хулқ-атвор билан ¹⁵шундай яратиб (ва) қонил қилиб. ¹⁶жойи Қўш сола дарахтининг орасидан (бўлган ва) (ўзи) нирван бўлган шу муқаддас ¹⁷ибодатхонага сажда қиламан. ¹⁸Шакйимунни бурхоннинг саккиз улуг ¹⁹ибодатхонаси ва Киртиракут тоғида ²⁰яна бошқа – бошқа ўлта тарафдагилар бошқа (жой)ларда ҳам марҳамат қиладиган нўмга. бор ²¹таналарни хайрон қолдириб. ожиз. беозор. ²²тинчланганларга доимо

18ä süü säkiz y(i)girmütä tolu bolti

¹ töz töpüm üzä yökünürm(ā)n. Muntagh ² alqu ilik ataghlartin öngi ödrülüp. ³ yöläştürgülügsüz öglüg arıp. arıgh öz ⁴ tözlig burxanning nomlugh at'özi ⁵ kök qaliqqa oqshati tinlighlarta ⁶ köni kirtü yaptaçi yadiltaçiqqa ⁷ yökünmākim üzä çayü köngüllüg ⁸ kăzikimtä yıghilmish. qarlıgh Kratirakut ⁹ taghqa oqshati arıgh yürüng buyanlarim ¹⁰ ärsär. ani üzä inçip alqu ¹¹ qamagh tin(i)ghlar oghushi dyanning mängisün ¹² toyup burxan qutin bulmaqlari üçün ¹³ tüzün ulugh baqshi Nagarçuni üzä ¹⁴ yaratilmish säkiz ulugh orumlartaçi ¹⁵ çaytilarning ögdisin m(ā)n amogashiri ¹⁶ açari änatkāk tilitin türk ¹⁷ uyghur tilinçä t(ä)ngri burxan toghmish ¹⁸ ud yilin törtünç ay tört y(i)girmikā ¹⁹ aghdarip öz iligim qoduru ²⁰ tägintim. ²¹ Bu nomugh oqighuta äng bashlayuça dyanigh ²² saqinip tabigh ötünüp bu säkiz çayti ²³ yökünüg sözläyü yökünüp yana nomnung ²⁴ bir shlok änatkākçä azu türkçä

мазмуни:

¹бутун вужудим билан таъзим қиламан. Худди шунингдек. ²ҳамма ҳукмдор деган унвоидан алоҳида ажратиб олиниб. ³киёслаб бўлмайдиган (даражада) ақли бўлиб. пок ⁴моҳиятга эга бурхоннинг нўмли танасига ⁵қўқ осмонга

¹²¹ уйгурча нашрда tukalar.

¹²⁴ Рачакрох – “хон турадиган шаҳар” маъносини билдиради. поиттахт шаҳар.

Ўхшаиш жоизотларни ⁶тўғри, чинакам килиб яратувчига ⁷таъзим қиламан. Шу тарика кимдир сингари кўнгилли ⁸каторига кўшилган, қор (билан қопланган) Қратиракут ⁹тоғига ўхшаиш пок, ошпоқ хайрли ишларим ¹⁰(бор). Булар билан бирга, жамики, ¹¹жоизотлар уруғини мушоҳада ҳушхолиғи ¹²билан тўйдириб, бурхон бахт-саодатига эришени, деб (тилайман), ¹³олийжаноб улуг устоз Нагарчунинг ¹²⁵сабабли ¹⁴яратилган саккиз улуг ўриндаги ¹⁵ибодатхоналарни мадҳ (қиламан). Мен, Амоғашини ¹⁶Ачари, ҳинд тилидан турк – ¹⁷уйғур тилига таңғри бурхон тугилган ¹⁸сигир йилининг тўртинчи ойи, ўн тўртинчи (қунида) ¹⁹ағдариб, ўз қўлим билан тамомладим, ²⁰охирига етказдим. ²¹Бу қонушни ўқиганда, энг олдин мушоҳада ²²қилиб, ҳурмат бажо келтириб, бу саккиз ибодатхонага ²³ҳурматини изҳор қилиб, таъзим (қилиш лозим), яна нўмнинг ²⁴бир мисра ҳиндча ёки туркча

18b

¹ atin atar yūkūnūp yi darma ² sözlāp bu nomugh oqighu ol. ³ Atin atar aya qawshurup oqighu ⁴ shloki bu ārūr: ⁵ altin önglög y(ä)ruq yalt(i)riqligh ⁶ qopra kötrülqānīsh nomlugh çin ⁷ ārdīnkā arigh yīg üstīnkī ⁸ köñi tüzünī tuymaqigh bulturaçi ⁹ töz ārkliqkā ayaghuluq aghir ¹⁰ tayshing ulugh m(ā)xayana kölunggūllārnīng ¹¹ king tāring aghilighi fīmīshkā ¹² alqu qamagh sudurlarning ¹³ ilīkī qaniya sizīngā ögā ¹⁴ yūkūnū tāginürm(ā)n. ¹⁵ Satu ādgū ¹⁶ liqhsu. ¹⁷ Tay çing kü qangshi y(i)g(i)rmī altinç otçuqtaqi oot ¹⁸ qutlugh tawishqan yil kuyxua wixarqa tayaqligh. ¹⁹ Bīlgā taluy shabi, ratna wçirning ötükingā tungkuwan ²⁰ sosaqinta onunç ay y(i)g(i)rmī tōrti qutlugh kūn ²¹ üzā bitiyū tolu bolti. Kīnkī tüzünlārkā ötük bolsun. ²² Satu.

мазмун:

¹ помини айтиб, таъзим қилиб, дармани ²сўзлаб (кейин), бу нўмни ўқин лозим. ³Номини айтиб, иккала қўл кафтларини (бир-бирига) қовуштириб ўқийдиган ⁴мисра бундир: ⁵“Олтин рангли ёруғ ялтирок, ⁶ҳамма (нарса)дан устун турадиган нўм подшоҳи” отли нўм ҳақиқати ⁷ҳазинасига (сажда қиламан), пок, олий ⁸тўғри, самимий фахм-идрокка эриштирувчи ⁹чинакам қудрат эгасига (сажда қиламан), ҳурматга сазовор ¹⁰тайшининг ¹²⁶ – улуг махаяна, яъни катта гилдиракнинг ¹¹кенг, чуқур ҳазинаси деб ном олган, ¹²ҳамма сутраларнинг ¹³подшоҳи, хони, сизни мадҳ қилиб ¹⁴(сизга) сажда қиламан ¹⁵Яхши, яхши, ¹⁶яхши! ¹⁷Улуг Чин сулоласи, машхур Кангшу (хукмронлиги)нинг ¹²⁷ўн олтинчи йили ўчоқдаги ўт (каби) ¹⁸қутлуг товушқон (йили) Қуйха ибодатхонасига асос (солиган), ¹⁹доно Талуй Шабн, Ратна Вчирнинг илтимоси билан Дунхуан ¹²⁸ ²⁰шаҳрида ўнтинчи ойнинг йигирма тўртинчи қунида ²¹битириб, тугатилди. Кейинги асждоларга илтимос бўлсин. ²²Яхши. ¹²⁹

¹²⁵ Нагарчунинг – махаяна таълимоти таркибидаси бир мазҳабнинг ижодкорларидан бири.

¹²⁶ тайшининг – махаяна таълимотининг хитойча номи.

¹²⁷ Кангшу – Чин сулоласининг Кангшу деган хони исми.

¹²⁸ Дунхуан – Хитойнинг Гансу вилоятидаги шаҳар.

¹²⁹ Туркия нашри билан уйғурча нашр тузилиши шу ўринда фарқ қилади. Радлов–Малов нашрида охирида берилган тахминан 20 саҳифа Туркия нашрида (75–82–саҳифалар) 1–киتاب сифатида берилган. Чевал Коя Мюллернинг 1908 йилдаги нашрига, Майнз фонидасида нарчаларга ва бошқа нусхаларга таянган. Уйғурча нашрига эса Радлов–Малов нашридаги тартиб сақланиб, охирида берилган. Биз ҳам Радлов–Малов нашридаги тартибни риоя қилдик.

II. tågzinç

lâ

.....¹

11. 1b (ikinti birkiyâ)

¹ (Namo buddaya). ² (Namo darmaya). ³ (Namo sanggaya). ⁴ (Àltun önglüg yaruq yaltiriqligh) ⁵ (qoqta kötrülmish nom iliki) ⁶ (atligh nom bitiktâ) ... ⁷ (*kirtüdin kâlmishlärning üç*) ⁸ (*ütözün adirtlamaq atligh üçünç*) ⁹ (*bölük ikinti tågzinç*) ¹⁰ (yarliqa)mishta kin ol qamagh türin ¹¹ quwragh arasinta agasa karpi kök ¹² qaliq aghiliqi atl(i)gh bir bodistw bar ¹³ ärti. Ötrü ol bodistw olurmish ¹⁴ orunintin örü turup öng ängintäk ¹⁵ tonin açinip, ongtingi ¹⁶ tüzün çökütp, ayasin qawshurup. ¹⁷ aghir ayamaqin t(ä)ngri t(ä)ngrisi burxan ¹⁸ adaqinta yinçürü töpün yükünüp ¹⁹ körtü qaninçiz körklä adinçigh ädgü ²⁰ altunlugh linxua çäçäklärin ²¹ ärdinilig pra kushatrin aghir ayagh ²² tapigh qilip t(ä)ngri t(ä)ngrisi

II китоб

мазмуни:

¹Буддага таъзим. ²Дармага таъзим. ³Сангага таъзим. ⁴“Олтин рангли, ёруғ, ялтирок, ⁵хамма (нарс)дан устун турадиган нум подшохи” номли китобда... ⁷(хақиқатдан туғилганларнинг уч) ⁸(танасини фарқламоқ деган учинчи) ⁹(бўлим, иккинчи тўплам). ¹⁰... (марҳамат қил)ганда, ўша хамма ¹¹жамоат орасида Агаса карпи – Кўк ¹²осмон хазинаси исмли бир бўдисатв бор ¹³эди. Сўнг у бўдисатв ўтирган ¹⁴ўрнидан туриб, ўнг елкасидаги ¹⁵тўнини осилтириб, ўнг ¹⁶тизаси билан чўк тушиб, қафтларини қовуштириб, ¹⁷катта хурмат билан Тангриларнинг тангриси бурхон ¹⁸пойига бош эгиб, таъзим қилиб, ¹⁹хотиржам, очик чеҳра билан, алоҳида, яхши, ²⁰олтин қилуфар туллар билан, ²¹қимматбаҳо байроқлар билан зўр хурмат – ²²эҳтиром кўрсатди. (Шундан кейин) Тангриларнинг тангриси

II. 2â ikinti bölük iki

¹burxanqa inça tip ötünti: “²Äti kötrülmish, ayaghqa tågimlig ³t(ä)ngrim, qamagh bögü biliklig burxanlarning ⁴burxan qutin bulmishta ⁵kiniki bu muntagh mungadinçigh iduq on ⁶türlüg yoriqlari yana nirwanta ⁷olurup adinar üçün qilmish ⁸(adruq) adruq al altaghlar ädgü(läri)”. ⁹Birük antagh ärsär, ol antagh ¹⁰(mungäd)inçigh iduq yoriqlari içinta ¹¹... -ki ät'özlär yana ol ¹²(ät'özlär)kä tågdaçi ish kötügläri ¹³ymä nätag ärkü? Yana inçip ¹⁴burxan qutin kösädäçi bodistwlar ¹⁵mxastwlar ymä kirtütün kâlmishlärning ¹⁶kkirsiz arigh täringtä ¹⁷täring inçkä yöbrüglüg nomlugh yrliqlarinta ¹⁸örtüglüg kizläklüg bodistwlar ¹⁹yorighinta nätägin bishrununlar, ²⁰nätägin yoriyurlar ärkü tip” ²¹ötünti. Ol ödün ²²tükäl bilgä t(ä)ngri t(ä)ngrisi burxan

мазмуни:

2a иккинчи бўлим иккинчи (варақ)

¹бурхонга шундай деб илтимос қилди: ²“Эй номи машхур, хурматга сазовор ³тангрим! Жамики доно, билимли бурхонларнинг ⁴бурхон бахт-саодатидан

¹ Бу саҳифа учиб кетган.

⁵ кейинги бундай ажойиб мукаддас ўн ⁶ турли йўриклари², яна нирванда ⁷ бўлиб, бошқалар учун қилган ⁸ турли-туман иш-амаллари, (қилган) яхшиликлари (шудир). ⁹ Агар шундай бўлса, ўша ¹⁰ ажойиб мукаддас йўриклари ичида ¹¹ таналари, яна ўша ¹² танадан (воз) кечиб (билан боғлик) хатти-ҳаракатлари ¹³ энди қандай бўлади? Яна шу тариқа ¹⁴ бурхон бахт-саодатини орзу қилувчи будисатвлар, ¹⁵ мағаствилар ҳам ҳақиқийликдан пайдо бўлганлар, ¹⁶ (Улар) кирсиз, пок, энг теран, ¹⁷ нозик маъноли нуми бор ёрликлар билан, ¹⁸ будисатвларнинг яширин ¹⁹ ҳаёт тарзи қандай қилиб пайдо бўлади. ²⁰ Қандай қилиб (шу тарзда) ҳаёт кечирар эканлар?" ²¹ деб сўради. Бу пайтда ²² ҳамма (нарс)га қодир, Тангриларнинг тангриси бурхон

2b

¹ inçā tip y(ā)riqadi: ² Ya tüzünlār oghliya! Antagh ³ ārsār, āmtī s(ā)n tītrū tinglaghil ādgūtī ⁴ oēil saqinghil. M(ā)n inçip sanga ⁵ burxanlar āt'ōzin ol āt'ōzkā ⁶ tāgkūlūg īshīn kōtūgīm, alin altagh ⁷ in aça yada, kīngūrū nomlayū ⁸ birayin. Tüzünlār oghliya, y(ā)mā ⁹ qamagh kīrtūtīn kālmīsh, kōnī t(üz) ¹⁰ tuyuqlilarning üç tūrlūg āt'ōzlārī ¹¹ tūr. qayular ol üç (tīp) ¹² tīsār. inçā qlti: āng (īlkī) ¹³ blgūrtmā āt'ōzlārī, ikintī ¹⁴ tūsh āt'ōzlārī, üçüncū nomlugh ¹⁵ āt'ōzlārī ārūr. Bu üç tūrlūg ¹⁶ āt'ōzlārīntā qamagh burxanlarning ¹⁷ āt'ōzlārī kōnī tūz tuymaq burxan ¹⁸ quti atlgħ iduq bilgā biliglārī ¹⁹ barça qalisiz tōzū tūkāl tutulurlar, ²⁰ ani üçün kīmlār bīrūk bu ²¹ üç tūrlūg āt'ōzlārīg kōnīsīnçā ²² uqsarlar bīlsārīlār ötrū ular trk ²³ ödün sansartaqi toghmaq ölmāklig mazmuни:

¹ шундай деб жавоб берди: "Эй аслзодалар ўгли! Шундай ³ экан, энди сен диққат билан тинглаб, ⁴ мушоҳада қилгин. Мен шу тариқа сенга ⁵ бурхонларнинг танасини, ўша танага ⁶ оид иш-амалларни, бунинг усул-чораларни ⁷ очик баён қилиб, батафсил сўзлаб ⁸ берайин. (Эй) аслзодалар ўгли! Яна ⁹ жамики ҳақиқийлик пайдо бўлган, ҳақиқий ¹⁰ хис қилувчиларнинг уч турли таналари (бор) деб қаралади. "Қайсилар ўша уч (турли таналар)?" ¹² деб сўраса, (булар) қуйидагилардир: биричи ¹³ белгуртма таналар, ⁴ иккинчиси ¹⁴ туш таналар, ⁴ учинчиси ¹⁵ нумлик ¹⁵ таналардир. ⁴ Бу уч турли ¹⁶ таналарда, ҳамма бурхонларнинг ¹⁷ таналари (ва) "ҳақиқий зехли бурхон ¹⁸ бахт-саодати" номли мукаддас дополиқнинг ¹⁹ ҳаммаси битта қолмай тўлик, тугал бўлади. ²⁰ Шунинг учун қимки бу уч ²¹ турли таналарни ҳақиқат билан ²² уқиб олсалар, билиб олсалар, улар тез ²³ вақтда сансародаги туғилмоқ, ўлмоқ (дан иборат)

II. 3a (ikinti üç)

¹ tot tolvi açigh āngāklārīntin ² ozup, qutrulup tāngāsīzin yīg ³ üstünkī burxanlar ādgūsingā ⁴ tāgdāçī bolurlar. Ol y(ā)mā üç ⁵ tūrlūg āt'ōzlārīntā āng īlkī ⁶ blgūrmā

² ўн турли йўриклари – яъни ўн турли эму ишлар, Будданинг ўн моддадан иборат таълимоти бўлиб, унинг ваъзалари ва насиҳатларидан иборат, бунинг изоҳи асл матнининг 13-б варағида берилган

¹ белгуртма таналар – буддаларнинг зоҳирий танаси; одатда буддалар жонзотларга фойда келтирганларида, шу жонзотларнинг ҳаммаси жинсий тафовути, орзу-ниятларига мослашган ҳолда ўзгариб, киефаси ўзгариб турадиган танадир

² туш таналар – буддалар, будисатвлар жонзотларга фойда келтирганларида, фойда келтиришни жонзотларнинг тушида аён қилиш, будда ва будисатвларнинг руҳига, ҳаёлотига кириш орқали яширин киефада бўладиган, бошқаларга фойда келтирадиган таналардир.

³ нумлук таналар – "танага жамики будда қондалари жамланган" деган маънони билдиради; Нумлук тана учала тананинг асоси, деб қаралади. Шу сабабдан у "аслий тана" дейилади.

ät'öziük bodistwlar nätägün⁷ bulurlar ärkî tip (tîsär).⁸ ani y(ä)mä inça bilmish k(ä)rgäk: (tüz)ünlär⁹ oghliya. qlti kîrtütün¹⁰ kälmişlär äng (ilki...) ¹¹...kä qatighlanghuluq bishrunm(aq orun)¹² tçintä alqu bish azun tînl(i)ghlar¹³ oghlani üçün adruq adruq ädgü¹⁴ nomlarigh öküsh bishrunurlar ögrätinürlär¹⁵. Änçulayu oq bishrunu ögrätinü¹⁶ bishrunmaqligh ädgü törününg¹⁷ tolmaqinga bütmäkingä tägîrlär, ol¹⁸ antagh tolmish butmish bishrunmaqlari¹⁹ küçintä ulugh ärsinmäkkä tägîrlär²⁰ ol ärsinmäkläri küçintä tînl(i)ghlar-²¹ning tapinça tînl(i)ghlarning tapi iyin²² yoriyurlar. Tînl(i)ghlarning tapi iyin

мазмуни:

(иккинчи бӯлим, учинчи варақ)

¹хаддан ортик азоб. уқубатлардан ²халос бўладилар. бекнёс. энг ³олий бурхонлар марҳаматиға ⁴сазовор бўладилар. "Яна бу уч ⁵турли таналардан биринчисига, ⁶белгуртма танаға бӯдисатвлар кандай эришадилар?" деб (сўрасалар). ⁸буни куйдагиға тушунтириш керак: "Эй аслзодалар ўгли! Ҳақиқийликдан ¹⁰келган биринчи ... ¹¹(ўрин)ға эришадиган, комил бўладиган (ўрин). ¹²деб жамики беш дунё жонзотларининг ¹³болалари учун турли-туман яхши ¹⁴қонунлар (тўғрисида) кўп халға чўмадилар. ўрганадилар. ¹⁵Шу тарика улар халға чўмиб, ўрганиб, ¹⁶комил бўлишнинг эзгу қоидаси ¹⁷моҳиятини. ишончини эгаллайдилар. Ана ¹⁸шундай моҳият. ишонч (билан) комил бўлиш. лари ¹⁹сабабидан энг олий куч-қудратға эға бўладилар. ²⁰Ана шу куч-қудрат билан жонзотларнинг ²¹орзу-умидлари бўйича, жонзотларнинг хоҳиш-иродаси натижасида ²²юрәдилар. Жонзотларнинг хоҳиш-иродаси натижаси билан

3b

¹yorip tînl(i)ghlarning oghushlarin tözlärin² adirtligh bilirlär. uqarlar.³ Tînl(i)ghlarning oghushlarin tözlärin⁴ adirtligh bilmishtä kin ötrü⁵ ödüg qolugh kütmätin, ödüg⁶ qolugh bosh ärtümätün orunlarqa yarashi⁷ ödkä qoluqa yarashi qiliq ärigkä⁸ (yarashi) nom nomlaghuqa yarashi⁹ (tînligh)-²adirtinqa yarashi öngi¹⁰ (öngi) adruq adruq tüü түrlüg körklä¹¹ (blgürtmä) ät'öz b(i)lgürtüp tînl(i)ghlarqa¹² (art)uq asigh tusu qilurlar. ¹³Bu tütir äng ilki blgürtmä ät'öz. ¹⁴Bu blgürtmä ät'öz ymä üç түrlüg¹⁵ tütir. Qayu ärrür üç tip tîsär. ¹⁶inçä qlti äng ilki ulugh blgürtmä¹⁷ ät'öz. ikintü kîçig blgürtmä¹⁸ ät'öz. üçünç iyin blgürtmä ät'öz. ¹⁹äng ilki ulugh blgürtmä ät'öz qayu ²⁰ärür tip tîsär. inçä qlti on²¹ orunta öngtün tört түrlüg²² qatighlanmaqin qatighlanur. Tushta²¹ qatighlantaçi bodistwlarqa iki

мазмуни:

¹юриб, жонзотларнинг уруғларини, илдизларини ²аник билиб оладилар. англайдилар. ³Жонзотларнинг уруғларини, илдизларини ⁴аник билиб олгандан кейин, ⁵вақт-соатини кутиб ўтирмай, вақтин бўш ўтказмай, (хар қайси) ўринларға лойик, ⁷вақтға лойик (жонзотларнинг) хулк-атвориға ⁸лойик, нўмни наъз қилишға лойик, ⁹(жонзотнинг) фаркиға лойик, бирип-¹⁰кетип, турли-туман, хар кандай, чиройли, ¹¹(белгуртма) танани зоҳир қилиб, жонзотларға ¹²(кўп) фойда етказадилар. ¹³Мана шу биринчиси (бўлиб, у), белгуртма тана

¹Каяс ичидаги сўз Туркия наширдан.
²Виңурча нашрда шу сўз ўрнида тоғи.

107 24
(дейилади). ¹⁴Бу белгуртма тана яна уч турли ¹⁵булади. “Кайсилар бу уч (турли белгуртма тана)?” деб сўраса, ¹⁶(булар) куйидагилардир: биринчиси – катта белгуртма ¹⁷тана, ¹⁸иккинчиси – кичик белгуртма ¹⁸тана, ¹⁹учинчиси – эргаштирувчи белгуртма тана(дир). ¹⁹ “Биринчиси – катта белгуртма тана қандай ²⁰булади?” деб сўраса, бу куйидагичадир: ўнга ²¹уринида ²²олд томонда тўрт хил ²²харакат билан (максадга) эришади. (Бир) вақтда ²¹(максадга) эришувчи будисатвларга икки

II. 4 ā ikinti ört

¹ ming qolaç ulugh āt'öz blgürtüp ² blgürtmä arigh sözüg burxanlar ulushinta ³ turup bir yintām mxayana ⁴ ulugh kölüg tayshing nomugh oq nomladaçi ⁵ āt'öz ärsär, ol titir ulugh ⁶ blgürtmä āt'öz. İkinti kiçig ⁷ blgürtmä āt'öz qayu äriür tıp ⁸ tısär, inçä qlti: iki türlüg ⁹ kiçig költüglüglärkä qut bulmaduq ¹⁰ mitik partaqçan tinlgħlarga ¹¹ <kälti bü bizng bahshimiz> ¹² Sakymuni t(ā)ngri t(ā)ngri'si burxan alti ¹² y(i)girmī çigh bişh tsun āt'öz blgürtüp, ¹³ kin kältäçi Maytri t(ā)ngri t(ā)ngri'si ¹⁴ burxan ming çigh āt'öz b(i)lgürtüp ¹⁵ kkrliğ tapçaligh yalanguqlar yirtinçüstintä ¹⁶ turup üç türlüg qutqa ¹⁷ qatighlanghuluq. Kishili t(ā)ngri(i)li ¹⁸ azuninta toghghuluq iki y(i)girmī ¹⁹ bölükün <bölmüş> ¹⁴ qati qari nomlarigh nomladaçi ²⁰ āt'öz ärsär, ol titir kiçig ²¹ blgürtmä āt'öz, üçünç iyin blgürtmä ²² āt'öz qayu äriür tıp tısär,

мазмуни:

¹нинг қулоч улуг тана (киёфасини) зоҳир қилиб, ²зоҳир бўлган пок сўзни бурханлар юртида ³туриб доимо махаяна (таълимотини) – ⁴“катта гилдирак”, (яъни) тайшинг нўминингина ваъз қиладиган ⁵тана бўлса, у улуг ⁶белгуртма тана (дейилади). “Иккинчиси – кичик ⁷белгуртма тана қандай булади?” деб ⁸сўраса(лар), бу куйидагичадир: икки турли ⁹“кичик гилдирак”ларга, ¹⁴бахт-саодат топмаган, ¹⁰роҳиб бўлмаган жонзотларга ¹¹<келди бу бизнинг устозимиз> Шакъймунни тангри тангриси бурхон ўн олти ¹²чиг, ¹⁴беш тсуң ¹⁶(катталиқдаги) танасини зоҳир қилади. ¹³кейин келадиган Майтри тангри тангриси ¹⁴бурхон минг чиг (катталиқдаги) танасини зоҳир қилади, ¹⁵(шу тарика у) нопок инсонлар дунёсида ¹⁶туриб, уч турли бахт-саодатга ¹⁷эришади. Инсонлар ва тангрилар ¹⁸дунёсида туғиладиган ўн икки ¹⁹<қисмларга бўлинган> нўмларни ваъз қилувчи ²⁰тана эса кичик ²¹белгуртма тана(дир).

⁸ катта белгуртма тана – будисатвларнинг махаяна мазхаби қондаларини ваъз қилаётган киёфага кирган ҳолати.
⁹ кичик белгуртма тана – будисатвларнинг Шакъймунни бурхон, Майтри бурхон киёфасига кириб, бахт-саодатга эриша олмаганларга нўмин ваъз қилаётган ҳолати

¹⁰ эргаштирувчи белгуртма тана – будисатвларнинг ҳар хил киёфага кириб, жонзотларни эзгуликка, шодликка ундаб, эргаштирган ҳолати.

¹¹ ўн урин – буддавийлик дарवेशлик фаолиятидаги ўн босқинчи кўрсатади: “Олтин ёруқ”нинг кейинги бўлинларида бу ўн ҳолатнинг номи ва хусусиятлари айтилади

¹² Қўшгиринок ичиндаги сўз Туркия нашридан.

¹³ Қўшгиринок ичиндаги сўз Туркия нашридан.

¹⁴ кичик гилдирак – буддавийликнинг хинаяна таълимотини билдиради: милодгача I асрда шакланган бўлиб, бу мазхабининг таълимоти махаяна мазхабига қараганда чекланган “Хинаяна” терминини махаяна мазхаби тарафдорлари буддавийликдаги чекланган ҳодисаларга, масалан, будисатвнинг йули ҳар томонлама эмас ва ҳамма ҳам будисатв бўла олмайдиган, деган ақидага нисбатан жорий қилганлар.

¹⁵ чиг – узунлик ўлчови бўлиб, 1 чиг 30см.дан иборат. Махмуд Кошгарий бу сўзни куйидагича изоҳлайди: “Туркларнинг газ ўлчови бирлиги У гагининг учдан иккисига тенгдир. Кучманчилар у билан буз ўлчайдилар” (Девону лутатит – турк, II җилд, 141-бет).

¹⁶ тсуң – ўлчов бирлиги бўлиб, 1 тсуң 3,2см.дан иборат.

“Учинчи – эргаштирувчи белгуртма ²²тана кайсидир?” деб сурасалар, бу куйидагичадир:

4 b

¹ inça qlti: tört toghum, bîsh ² azun, alti yol içintä tüü türlüg, ³ adruq adruq, öngi öngi körk ⁴ mängiz blgürtüp, nätag yangin ashigh ⁵ tushu qilip adinlarigh ädgükä, ⁶ mängikä yaratghulugh ärsär, antagh ⁷ nom yangin äwrilip ol nom körk ⁸ mängizlär üzä ol oq nomladaçi ⁹ ät'öz ärsär, ol titir tün blgürtmä ¹⁰ ät'öz. Bu titir blgürtmä ät'öznüng ¹¹ üç türlüg bolmaqi. İkinti ¹² tüş ät'öz qayu ätir, ol tüş ät'özüg ¹³ ymä bodistwlar nätagin bulurlar, ¹⁴ ärkî, tip tösär, ani ymä inça ¹⁵ bilmish, uqmish krgäk. İnça qlti: ¹⁶ qamagh kirtütin kälmiş köni tüz ¹⁷ tuyuqlilar inçip bilgä bilik, ädrämläri ¹⁸ üzä ömüsh topulmiş bodistwlarqa ¹⁹ sansarli nirwanli tüzün ²⁰ tüpin bir tatighligh ärtügün biltür- ²¹ kälir uqturghalir üçün çin kirtü ²² ärtüktäg tözüg nomlaghalir üçün ²³ bar ät'öz körümlüg tinlighlarning

мазмуни:

¹ турт кайта тугилиш, беш ² дунё, олти йул ичида турли-туман, ⁴ айрим-айрим, бошка-бошка, чирой, ⁴ юз күрсатиб, шу йуллар билан фойда, манфаат келтириш оркали бошкаларни яхшиликка, ⁶ шодликка эринтирилса – ана шундай ⁷ нумли киёфага кириб нумнинг ⁸ киёфаси оркали бошкаларга нум ваъз қилувчи тана бўлса, белгуртма тана (дейилади). Бу белгуртма тшанинг ¹¹ уч тури бўлади. “Иккинчи ¹² туш тана кайси? Уша туш танага ¹³ бӯдисатвлар қандай (йуллар) билан эришадилар ¹⁴?” деб сурасалар, уни қуйидагича ¹⁵ билиб, уқини керак. Булар қуйидагичадир: ¹⁶ ҳамма хақиқатдан пайло бўлган, тўғри ¹⁷ англайдиганлар шу тарика доно, билимли, фазилатларни ¹⁸ фахмлайдиган бӯдисатвларга ¹⁹ сансара ва нирван(нинг) илдизи ²⁰ бир (хил) лавзат эканини ²¹ билдириб, уқтиради, хақиқий ²² бўлган мохиятни ваъз қилади, ²³ мавжуд танаси кўриниб турадиган жонзотлардаги

II. 5a ikinti bish

¹ birtam öçmäk üzäkî qorqinçlarin- ² tarqarip ögirtürgälir säwintürgälir ³ üçün, yana ülgülänçsiz, ⁴ tänglänsiz burxanlar nominga tüz, ⁵ bashlaghi qilghalir üçün, çin kirtü ⁶ öz bürä yarashi kirtününg kirtüsü ⁷ kirtütä kirtü bilgä bilik ⁸ üzä öngräkî, qut qolunmaqlari ⁹ küçintä ötrü iki qırq ulugh äranlärning ¹⁰ blgüsingä tükällig säkiz ¹¹ on iyin ädgülär üzä tügüg ¹² yaratighligh qulaçaça tägirmî körklä ¹³ yoriqin, ansiz ulugh çoghulugh yalin- ¹⁴ ligh körtü qaninçsiz körklä közläri- ¹⁵ ning tatighi bolmiş burxanlarning iduq ¹⁶ ät'özlärin körkütüp, kösüntürüp ulugh ¹⁷ ashigh tushu qilu yrliqayurlar ärsär, ¹⁸ bu titir ikinti tüş ät'öz bu ät'- ¹⁹ öz ymä iki türlüg titir. Bir öz ²⁰ tägüngülüg tüş ät'öz, İkinti adin- ²¹ lar tägüngülüg tüş ät'öz öz tägüngülüg ²² tüş ät'öz ärsär, alqu burxanlar- ²³ ning alqinçsiz ulugh nom mängisün

мазмуни:

¹ бутунлай ҳалок бўлиш тўғрисидаги кўркувларни ² тарқатиб, хурсанд қилади. ³ Яна (уларни) беҳисоб, ⁴ ажойиб бурхонлар нумига тўғри йул кўрсатувчи қилади. (Шунинг учун) чинакам, самимий ⁶ мохиятга муносиб, энг хаққоний, ⁷ энг ишончли донолик, билим ⁸ билан илғари(дан) бахт сўраганлари ⁹ кучидан ўттиз икки улуг одамларнинг ¹⁰ белгиларида қомиллик (бўлади), Саксон ¹¹ турли

яхши (фазилят)лар билан безаган. ¹²(бир) қулоч (келадиган) думалок. чиройли ¹³коматини. бенихоя катта. ялтираб турадиган (киёфасини). ¹⁴қуриб тўймайдиган чиройли кўзларининг қувончи бўлган бурханларни муқаддас ¹⁶киёфаларини кўрсатиб. катта ¹⁷фойда. манфаат олиб. марҳамат топсалар. ¹⁸бу иккинчи туш тана (дейилади). Бу тана ¹⁹яна икки турли бўлади. Бири – ўзи эришадиган туш тана(дир). Иккинчиси – бошқалар ²¹эришадиган туш тана(дир). Ўзи эришадиган ²²туш тана ҳамма бурханларнинг ²³абдий. улуг нўми билан

5b

¹ māngīlātācī. Ulalmaq sapilmaqligh ² kāzīkīn ūzūksūz māngī tāgīntācī. ³ alti qaçigh blgīlārī ūzā uçsuz. ⁴ qidighsiz bish bilīklār ūzā bīshār ⁵ bīshār atqanghularigh ūdighsiz qawsu- ⁶ ru bīltācī onuñ orunqa tāgmish ⁷ qamagh sansardaқи bīlgūlūg nomlarigh- ⁸ la bittayir indinintaқи ay t(āngrīg ⁹ kōrūrçā adirtligh bīltācī pūtmish ¹⁰ buyanligh tolmish yīwīgīg bodistw- ¹¹ lar ymā Wçiranupam*dyan örītip ¹² burxan qutin bulmish kshan öd- ¹³ kā tāgmākīnçākā tāgī bodistwlar- ¹⁴ ning kōz bilīkī ūzā kōrgālī adirt- ¹⁵ laghali. bolmaghulug tinligh tinsiz ikī ¹⁶ türlüg yirtīnçūlārīg bīrgārū āt'ōz- ¹⁷ i tçīntā sīghurghali udaқи. ¹⁸ ōngrākī qum saninça burxanlarning ¹⁹ āt'ōzlārī bīrlā aritī ūdīlīshmadaқи. ²⁰ kōrk māngīz adruқи ūzā tolp ²¹ sansar içīntākī. ap ymā tngri yir- ²² lārīntākī. ap ymā yalanguq yirtīnçū- ²³ lārīntākī alqu türlüg kōrktā māngīz-mazmūni:

¹шод бўлади. Узлуқсиз давом этадиган ²тартиб бўйича. доимий шодликдан баҳра оладиган ³олти сезги ⁴атоматлари билан. боши (–охири) йўқ. ⁴чексиз беш (турли) билим ⁵билан етишган. ⁶хис-туғиуларини чексиз (холда) бирлаштириб. ⁷будувчи. унингчи ўринга ⁸етган. ⁹ҳамма сансардағи белгили нўмларни ⁸худди кўз олдидағи оғи тангрини ⁹қўргандай аниқ билиб. дунёга келган. комиллик (билан) муқаммал безаган бўдисатвлар ¹¹ҳам Вçiranupam мушоҳадасини зоҳир қиладилар. ¹²Бурхон бахт-саодатига эришган оний лаҳзага ¹³етишиши билан келган бўдисатвларнинг ¹⁴кўз билими орқали қуриб. фарқлаб ¹⁵бўлмайдиган. жонли (ва) жонсиз – икки ¹⁶турли дунёни бирлаштириб. тана ¹⁷ичига сиғдира оладиган. ¹⁸олдинги(дай) қум сонича бурхонларнинг ¹⁹таначари билан. асло (кўзга) ташланмайдиган. ²⁰ғузай юз улуглиғи билан. бутунлай ²¹сансар ичидағи. ҳам тангри ерларидағи. ²²ҳам инсоният дунёсидағи ҳар турли чиройли юзи билан.

II. 6a ikintı alti

¹ tā. ōngtā blgūtā. ūtğtā. yaratıghta ² barçata utmish yīgātmiş. ūlgū- ³ lānçsīz tānglānçsīz. oqshatghuluqsuz. ⁴ yūlāshdūrgūlūksūz arigh sūzūg ōng ⁵ ārīp bod sin ūlgūsī ūzā ⁶ ūlgūlāgālī bolmaghulug tōrt türlüg ⁷ kkīrsīz arigh. bīlgā bilīk ⁸ kōngūl bōlklūg arighsīz bīsh yapigh ⁹ tōzlūg. üç asanki alti bramit ¹⁰ yūz mxakalp içīntākī arigh ādgū ¹¹ qılınçlarning āngāyū tūshī utlīsī ¹² bolmish ulugh ārdīnī līnxua çaçāk ¹³ ilīkī atlıgh iduq ol burxanlar ¹⁴ oruninta olurup. burxan qutin bulmish ¹⁵ qayū

¹ олти сезги – кўз, қулоч, бурун, тил, бадан ва тафаккурни кўрсатади. Будданиёликда бу олталаси гуноҳ ва жинойтнинг манбан деб қаралади
² беш турли билим -
³ унингчи урин – ҳар бири саккинта шоҳобчадан иборат унта босқични босиб ўтиб, буддага айланган киёфани билдиради

tözkärinçsiz iduq ät'öz¹⁶ ärsär. ol titir öz tägingülüg tüsh¹⁷ ät'öz. Adinlar tägingülüg tüsh¹⁸ ät'öz ärsär. inçä qlti: on orun-¹⁹ taqi bodistwlarining tözlärinçä, yildiz-²⁰ laringa yarashi kösüntäçi blgürtäçi on²¹ türlüg. adinlar tägingülüg tüsh ät'öz²² ärtür. Ol ymä nltäp ärkî tip tösär

мазмуни:

1rangî bilan. bilimni bilan. ishi. 2xamma (narca)si bilan ustun bülğan 3behisob (na) bekiçe. 4xshani iyuk. 5solishtirib bulmaydigan (darajada) nok rangda 6buladilar. (Ular) tana katgaligini 7ulçab bulmaydigan türü turan (aslo) kiri iyuk. nok. dono. bilimli. 8(akli tula) kalb. pora-pora. kiri. besh xususiyat²⁴. 9uçta sana b bulmaydigan (narcalar)²¹. olti bramit.²² 10üz mxaqalb²¹ ichidağı nok. yaxni 11inilari. bundan tashqari. gülovi (va) muqofotlari 12bülğan katga hazina – 13tinaufar gul 13podshoxi” nomli muqaddas üsha burxonlar 14urinda utiradilar. burxon baxt-saodatini tongan 15kayisi tengeniz muqaddas tana 16bulca. u (tana) üzi urinadigan tuş 17tana (deb ataladi). Boşqalar urinadigan tuş 18tana esa kuyidağıçadir: (y) ün urindağı 16budisatwlarining mohiyatiga. ilidzlariga 17muvoфик kurlinadigan. zoxir buladigan ün 21turli. boşqalar urinadigan tuş 18tadir. 22“Bu tana kayisi tanadir?” desa.

6b

1inçä qlti: yangirti burxan qutin 2bulmish burxanlar özlärintä basaqi 3burxan qutin bultaçi on orun- 4taqi bodistwlarigh köngüllärin süzüp. 5yütgülläri tawratqulari oghurinta. 6ötrü bashtingi oruntaqi bodistw- 7larigh ikmti orunta kirgürgälir 8üçün. ang ilki bir türlüg ät'öz 9blgürtüp. arigh süzük burxanlar ulush- 10inta ornanip. bir yintäm ulugh küç- 11lüg tayshing nomugh oq nomlayu yrliqa- 12yurlar. Ol ymä bir türlüg ät'öz- 13nüng ulughi kishigi näçä tänglig 14bolur tösär. ät'özning idizi 15altmish tümän kolti nayut bara. 16qas qawishighi. ikün araqi orun 17lakshaning bädüki bish Sumur 18taghqa. iki közning ülgüsü. 19tört taluy ögüz suwining yaltriq- 20inçä bolur. qlti kidin yingaqqi 21Sukawadi atligh yirtinçüdäkî Abida 22inçä burxantäg. Abida inçä burxan 23ärsär. bashtingi oruntaqi bodistw-
мазмуни:

1(y) kuyidağıçadir: kaytadan burxon baxt-saodatini 2tongan burxonlar 3ustaridan keyin 4burxon baxt-saodatiga urinadigan ün urindağı budisatwlarining 5küngillarini noklab. 6zür berib kuchaytiruvchilari. tezlaştiruvchilari (bülğanligi) sababidan. 7birinchi urindağı budisatwlarini 8ikkinchi uringa kütariş 9uçun eng birinchi bir hil tana 9zoxir buladi. (U tana) nok burxonlar uluşida²⁴ 10urnaşib. doimo buyuk. kudratli 11tayshini nümşigina vaъz kilaadi. 12“Üsha bir hil tananing 13katga-kichikligi kayisi darajada 14(bular)?” desa. tananing ägasi 15(xar biri) oltmish tumanlan – bir milliard ulçov (mikdorinçä). 16koş(lar) tutashuvi. (yâni) ikki koş

²⁴ besh xususiyat – budavniylikda besh ta xususiyatni ifoda etadi: 1 rang 2 his-tuynu 3 fikr 4 xatti-xarakat 5 bilish

²⁵ uçta sana b bulmaydigan (narcalar) – zamoni anglatadi

²⁶ olti bramit – nirvanga etib borishga aloqador olti xil amal: 1sadaqa 2tarxiz saklan 3saor-kanoat 4 vish nok tutgan holda oga bosish 5suqutda yurish 6akl-idrok bilan ish tutish

²⁷ mxaqalb – “benixoy uzok vakit, masofa” degan maъnoni bildiradi. Bu söz bir milliard 346 million iligä tengdir

²⁸ uluş – bu urinda: Budavniy makon kiltan joyin, budisatwlarining boşqa shakliga kirish nuqtavi olti bosqich

орасида(ги) жой¹⁷ белгисининг катталигича бешта Шумер¹⁸ тоғининг, икки кўз нури миқдорича,¹⁹ турт денгиз, дарё суви қўшилган жойининг ялтираганича²⁰ бўлар, яъни гарб тарафдаги²¹ Сукавади номли оламнинг Обида²² тангриси бурхондай (бўлар.) Обида тангри бурхон²³ биринчи ўриндаги бўдисатвларни

II. 7 a ikinti yili

¹ larigh ikinti orunqa kigurgu uchun ² blgurtmis ang ilki bir turlug adin-³ lar tagingulug tush at'oz titir. Adin-⁴ lar tagingulug timishi arsar. Kim adin-⁵ lar ol korkug korup, nomlugh yrliqin⁶ ashutip, alti qaqighlari²⁵ barqa bir yintam⁷ qutrulmaq tozlug ogridun mangi⁸ tagintirlar. Anin adinlar tagingulug⁹ tip titir. Bu yorignug tagshutuncha¹⁰ oz tagingulug tush at'oz yorigin¹¹ uqmish k(ā)rgak. Bu titir tush at'oz-¹² nung iki turlug bolmaqi. ¹³ Uchun nomlugh at'oz qayu arur, ol ¹⁴ at'ozug yma bodistwlar natagin¹⁵ bulurlar arki tip usar, ani yma¹⁶ incha bilmiş krgak. Incha¹⁷ qiti qayu ol antagh alqu turlug¹⁸ nizwanilar tidigh adalarintin¹⁹ ongi tariqmish bir yintam aqigh-²⁰ siz arigh adgu nomlar uzā tanuq-²¹ lamis ongsuz bodsuz toghmaqisiz²² ocmaksiz alqu blgulartin mazmunı:

¹ ikkinchi ўринга кўтарини учун ² зохир қиладиган энг аввалги бир тури бошқалар ³ етишадиган туш тана деб аталади. Бошқа ⁴ (тана)лар етишадиган дегани (шуки). бошқа (таналар ўша чиройни кўриб, нўмли ёрликни ⁶ эшигадилар, олти сезги аъзолари(нинг) хамма(сидан) (уларнинг) бир хилда ⁷ нажот топадиган табиасти шод-хуррамликка ⁸ эришади. (Шунинг учун) унга бошқалар эришадиган (тана) ⁹ дейилади. Бу талкиннинг ўзгариши (деганда) ¹⁰ ўзи эришадиган туш тана талкинини ¹¹ тушуниш керак. Мана шундай туш тана ¹² икки турли бўлади. ¹³ "Учинчи нўмли тана қайси?" деб, "Ўша ¹⁴ танани бўдисатвлар қандай (йўллар) билан ¹⁵ топадилар," деб сўрасалар, уни ¹⁶ юкоридагидай билиш керак. Шундай ¹⁷ қилиб, қайси бири юкоридагидай ҳар турли ¹⁸ ширванларнинг қаршилиги(дан келадиган) қуфатлардан ¹⁹ холи (бўлиб) узоклашиб кетган, ҳар доим безовталанмайдиган, ²⁰ пок, яхши нўмлар орқали тасдиқланган, ²¹ рангсиз, тапасиз, туғилмайдиган, ²² йўқолиб (хам) кетмайдиган, ҳар қандай аломатлардан

7 b

¹ iraq ktmish. Tābrāmāz qabshumaz ² turulmish amrilmish artuktā kin²⁰ ³ artaqi kirtuning kirtushi kirtu-⁴ tā kirtu bilgā bilik arsar, ol ⁵ titir uchun nomlugh at'oz. Bu nom-⁶ lugh at'oz iki uc turlug bolmaq ⁷ torusi yoq. Anin bu at'oz ⁸ bir turlug ok titir. Tuzunlar⁹ oghliya, bu uc turlug at'oz-¹⁰ lartā ongraki iki turlug ¹¹ at'ozlar arsar, tak yirtinchi-¹² lug ad uzā bar titirlar. ¹³ Uchun nomlugh at'oz arsar, cin kirtu ¹⁴ toz uzā bar titir. Kim ongra-¹⁵ ki iki turlug at'ozlarning ¹⁶ bu nomlugh at'oz tozi tubi¹⁷ arur, nā uchun tip usar, kirtu-¹⁸ nung kirtusi kirtuta kirtu ¹⁹ tozta ongi adirtsiz tip, toz ²⁰ qodtaqi bilgā biliktā adin burxan²¹ nomi y(ā)rliqi buluqmas uchun, burxan-²² lar arsar tukallig bilikkā tukal-²³ lig alqu nizwanilarigh yidi mazmunı:

²⁵ Уйгурча нашрда шу сўз урида қарғиш (дарвоза) деб уқилган

²⁶ Туркия нашрда шу икки сўз урида artuktagin.

¹уюклашиб кетган. ²тинч-хотиржам (ҳолат) ўтгандан кейин ³юз берадиган ҳақиқийнинг ҳақиқийси, ҳақиқийдан ⁴(ҳам) ҳақиқий доно билим эса, у ⁵учинчи нумли тана (дейилади). Бу нумли ⁶тана(нинг) икки, уч турли бўлмок ⁷қонуни бўк. Шунинг учун бу тана ⁸бир турли (бўлади), дейилади. (Эй) асладалар ⁹ўгли, бу уч турли танадан ¹⁰олдинги икки турли ¹¹тана эса факат эса дунёвий ¹²ном билан мавжуддир, дейдилар. ¹³Учинчи нумли тана эса чинакам, ҳақиқий моҳият ¹⁴билан мавжуддир, дейилади, яъни бу нумли тана олдинги ¹⁵икки турли тананинг ¹⁶илдизи, асоси ¹⁷эрур. Нима учун деганда, ҳақиқийнинг ¹⁸ҳақиқийси, ҳақиқийдан (ҳам) ҳақиқий ¹⁹моҳиятдан алоҳида (бўлиб) ажралмасдир, деб асос бўлувчи доно, билимли, яши бурхон ²¹нуми(нинг) ёрлиги топилмайди. (Шунинг) учун бурхонлар ²²мукаммал билимга (эга бўлиб), комил (бўлиб), ²³ҳамма низвоиларни ²⁷хиди

II. 8a (ikīnū sākīz)

¹yuqi birlā qalisiz birtām tarqarmis ²arigh sūzūg burxanlar oruninta ³oq omanu y(a)rliqamish ārūrlār. Āni ⁴ūçün nom kirtünūg kirtūsī kirtū- ⁵tā kirtū bilgā biliktā burxanlar- ⁶ning alqu nomi qalisiz tutulur. ⁷Taqi ymā tüzünlār oghliya, ⁸alqu burxanlar özkā adinaghuqa ⁹asigh tusu qilsarlar, tūbīngā ¹⁰ūzlāmçūsīngā tāgī asigh tusu ¹¹qilu y(a)rliqayurlar. İncip yana öz- ¹²kā asigh tusu qilmaq ārsār, nom ¹³kirtünūg kirtūsī tūtir. Adinaghu ¹⁴qa asigh tusu qilmaq ārsār, kirtū- ¹⁵tā kirtū bilgā bilik tūtir. İncip ¹⁶bu özkā adinaghuqa asigh tusu ¹⁷qilmaqliq işlārīg ārkīnçā tapinça ¹⁸qilghali, umaqtin ötkürü. Öngī- ¹⁹öngī, adruq adruq, ülgüsiz sansiz ²⁰iş kütüglār bütār üçün, anin ²¹burxanlar nomi ymā olar oruninta ²²ülgüsiz sansiz, öngī öngī adirilur- ²³lar.

мазмуни:

¹билан (ҳам) қолдирмай, бутунилай тарқатиб (юборади ва) ²тоза, пок бурхонлар ўрнига ³(чикиб) жойлашиб, марҳамат топадилар. Шунинг ⁴учун (бу) нум ҳақиқийнинг ҳақиқийси, ҳақиқийдан (ҳам) ҳақиқий доно, билимли бурхонларнинг ⁶ҳамма нуми(га) битта ҳам қолдирмай рию қиладилар. ⁷Яна (эй) асладалар ўгли. ⁸ҳамма бурхонлар ўз(лар)ига, бошқаларга ⁹фойда, манфаат келтирсалар, ¹⁰таг-туғигача, охиригача фойда, манфаат ¹¹келтириб, марҳамат топадилар. Шундай қилиб, яна ўзига ¹²фойда, манфаат келтирадиган бўлса, нум ¹³ҳақиқийнинг ҳақиқийси бўлади. Бошқаларга ¹⁴фойда, манфаат келтирадиган бўлса, ¹⁵ҳақиқийдан (ҳам) ҳақиқий доно билим дейилади. Шундай қилиб, ¹⁶бу ўзига, бошқаларга фойда, манфаат ¹⁷қилмок ишларини ўз ихтиёрича, ҳоҳлаганича ¹⁸қилганда, имконият туфайли, алоҳида-алоҳида, ¹⁹хар хил, ҳисобсиз, сон-саноксиз ²⁰ишларни тугатиш учун, ²¹бурхонлар нуми яна ўзаро ²²ҳисобсиз, сон-саноксиз, алоҳида (турларга) ажраладилар.

8b

¹Tüzünlār oghliya, inçā qlti ²igēt yanglug saqinçlar böküşlār. ³Tayaqinga adruq adruq niswanilar ⁴tip sözlälür, adruq adruq iş kötüg- ⁵lār tip sözlälür, adruq adruq tūsh ⁶utlilar tip sözlälür. Ançulayu ⁷ymā nom kirtünūg kirtūsīngā ⁸tayanip, kirtütā

¹нивои (сугдча) – ҳавас, даҳшатли, қўрқинчли, дилхасталик, азоб маъноларида қўлланган. Бошқа туркий матнларда жонзотларнинг бадан ва кўнглини бетокат қилиб, азоб-уқубатларни келтириб чиқарадиган рухий ҳолатнинг номини ифодалайди.

kürtü bilgä bilik-⁹ kâ tayinip, adruq adruq burxan-¹⁰ lar nomin nomlayur. Adruq adruq¹¹ pratyikabutlar nomin nomlayur.¹² Adruq adruq shrawaklar nomin¹³ nomlayur. Inçip yana bu muntagh nom¹⁴ kürtününg kürtüsingä tayanip¹⁵ kürtütä kürtü bilgä bilikkä¹⁶ tayanip burxanlar nominga ärsin-¹⁷ mäkkä tükällig bolmaq bu qamaghdä¹⁸ bashtinçi saqinghuluqsuz sözlägülük-¹⁹ süz titir. Inça qlti kök qaliq²⁰ qoyughinta bädiz bädizäp bodugh tür-²¹ tüp adruq adruq körk mängizlar²² üntürkälî usar, bu yüinçsiz tutun-²³ çsiz iş kütüg titir. Ançulayu ymä

мазмуни:

¹(Эй) аслзодалар ўгли. шундай қилиб. ²ёлғонга ўхшаш ўй-фикрлар босиб келади. ³(Шу сабадан) асосга кучли ҳиссиётлар (бор), ⁴деб сўзлайдилар, турли-туман гўлов ва мукофотлар (бор), ⁵деб сўзлайдилар, турли-туман натижа(га олиб келади), деб сўзлайдилар. Шундай қилиб, ⁷яна нўм ҳақикийнинг ҳақикийсига ⁸таянади, ҳақикийдан (хам) ҳақикий доно билимга таянади, натижада турли-туман бурханларнинг ¹⁰нўмини ваъз қиладилар. Турли-туман ¹¹пратйикабутлар²⁰ нўмини ваъз қиладилар. ¹³Турли-туман шраваклар²⁰ нўмини ¹³ваъз қиладилар. Шундай қилиб, яна бундай нўм ¹⁴ҳақикийнинг ҳақикийсига таянади. ¹⁵ҳақикийдан (хам) ҳақикий доно билимга ¹⁶таянади, (натижада) бурхонлар нўмининг қудратига ¹⁷туғал эга бўлиш – бу энг ¹⁸илгариги хаёлга (хам) келтириб бўлмайдиган, сўзлашга имконсиз (нарса) дейилади. ¹⁹Шу тарика кўк осмон ²⁰қалинлигича безаниб, танани поклаб, ²¹турли-туман чиройли юзлар пайдо қилса, бу чексиз, чегарасиз (катта) ²³иш дейилади. Шундай қилиб, яна

мазмуни:

Me'z. bor

II. 9a (ikinti toquz)

¹ nom kürtününg kürtüsingä tayanip ² kürtütä kürtü bilgä bilikkä tayanip ³ burxanlar nominga ärsinmäkingä ⁴ tükällig bolmaq bu ymä antäda ⁵ taqi yitinchsiz tutunchsiz alp ish ⁶ kütüg titir. Tüzünlar oghli-⁷ ya, nom kürtününg kürtüsü kürtü- ⁸ ta kürtü bilgä bilik bular ikägü ⁹ barça adirtsiz tüp tüz tuttaçi ¹⁰ tözlüg ärip, inçip burxanlarning ¹¹ küç- ¹¹ intä ärkünçä tapinça adira işlä- ¹² gülük iş kütüggä tükällig bolmaq ¹³ nätäg ärkî tip üsär, ani ymä ¹⁴ inçä bilmiş k(ä)rgäk: inçä qilti ¹⁵ bögü biliglig burxanlar nirvanqa ¹⁶ kîrü y(a)rliqamislantina kin qut ¹⁷ qolunmaqligh ärsinmäklärî küçintä ¹⁸ adruq adruq adinlarqa asigh tusu- ¹⁹ lugh ulugh ish kütüglarig tükäl ²⁰ bütürü y(a)rliqamaqlari nätäg ärsär. ²¹ ançulayu oq nom kürtününg kürtü- ²² si kürtütä kürtü bilgä bilik

мазмуни:

¹нўм ҳақикийнинг ҳақикийсига таянади, ²ҳақикийдан (хам) ҳақикий доно билимга таянади, ³(натижада) бурхонлар нўмининг қудратини ⁴(узларида) мукамал пайдо қиладилар. (натижада) бу ⁵яна чексиз, чегарасиз буюк иш- ⁶амал дейилади. (Эй) аслзодалар ўгли. ⁷нўм ҳақикийнинг ҳақикийсидир, ⁸ҳақикийдан (хам) ҳақикий доно билим(дир), бу иккаласини ⁹тамомила ажратиб бўлмайди, у туппа-тўғри тутиб турадиган ¹⁰асосга эгадир. Шу тарика бурхонларнинг куч- ¹¹қудрати, орзу-ниятлари орқали фарқлаб ¹²қилинадиган иш-амалларнинг қомиллиги(га) қандай

²⁰ пратйикабут – нирвонга етишган будда, ammo у хали бошқаларнинг нирвонга етишларига ёрдам бериш қудратига эга эмас.

²⁰ шравак – Будданинг шоғирди, унинг таълимотига эргашувчи.

¹⁶ Туркия нашрида шу ўринда bularning сўзи қўшилган

эришилади. деб (сўра)салар. уни ¹⁴куйидагича билиш лозим: “Шу тарика ¹³доноликка эга бўлган бурхонлар нирвонга ¹⁶етишгандан кейин, бахт-саодатга ¹⁷эришадилар. хукмронликка эга бўлганлари кудратидан ¹⁸турли-туман бошқаларга фойда (келтиралиган) ¹⁹буюк иш-амалларни бутунлай ²⁰охирига етказдилар. марҳамат (киладилар. улар) шунга муносиб холда. ²¹пўм хакикийнинг хакикийси. ²²хакикийдан (хам) хакикий доно билим

9b

¹küçintä ärkınca tapınca adira ²ishlägülik ish kütügkä tükällig ³bolmaq ymä antagh oq titir. ⁴Taqi ymä bodistwlar mxastwlar ⁵saqinçsiz duranqa kirsärlär. ⁶öngräki qut qolumaqligh küç- ⁷läringä tayanip ötrü ol dyan- ⁸tin turup adruq adruq ish kütüg- ⁹lärin bütürür ärsär, ançulayu oq ymä ¹⁰bu iki türlüg nomlar adirtsar¹¹, ¹¹tüp tüz tuttaçi oq ärip. bular- ¹²ning uq küçintä ärkınca tapınca ¹³ishlägülik ish kütügüg bütürkäli ¹⁴bultuqar. İncä qlti künnüing ¹⁵ayning idi öngi adirmaçi yoq. ¹⁶kösüngününg suwnung ymä öngi ¹⁷adirmaçi yoq. yruqnung yaltriq- ¹⁸ning ymä öngi adirmaçi yoq. bu ¹⁹üçägününg qawismaqinta ötkürü ²⁰ötrü köliki blgürär. ançulayu nom ²¹kirtününg kirtüsi kirtütä kirtü ²²bilgä bilikning ymä adirmaçi ²³ütümäki yoq. İncip qut qolunmag-mazmuni:

¹кудрати билан ўз ихтиёрича, ўз орзуси бўйича фаркланади. ²килинадиган иш-амалларни ³тўлик тамомлаш шундай булади. ⁴Яна будисатвлар, мағаствилар ⁵уй-хаёлга берилмай мушоҳадага киришсалар, ⁶олдин бахт-тиламлик кучига ⁷таянадилар. кейин ўша мушоҳада (ҳоли)да ⁸булиб, турли-туман иш-амалларни ⁹битирадилар, шундан кейингина ¹⁰бу икки турли пўмни фарқлаб оладилар, ¹¹(уни) тенг билиб, ¹²буларнинг қудрати билан ўз ихтиёрича, орзуси бўйича ¹³бажарадиган иш- амалларни битиришга ¹⁴муяссар булади. Шундай қилиб, кун (ва) ¹⁵ой факат рангда фарқи қилмайди ¹⁶кўзгу (ва) сув ҳам рангда ¹⁷фарқ қилмайди (ва) ялтирок (парса) ¹⁸хам рангда фарқи қилмайди. Бу ¹⁹учаласи бирлаштирилгандан ²⁰кейин (бунинг) аломати (шунини) кўрсатадики, пўм ²¹хакикийнинг хакикийси, хакикийдан (хам) хакикий ²²доно билим (эканини) яна ажратиб ²³булмайди. Шундай қилиб, бахт-саодатга эришмоқлик

II. 10â (ikintî ülüsh on)

¹ligh ürksinmäki üzä tinlghlar- ²ning yoninça yighinça töz yiltiz- ³laringa yarashi adintlar tägin- ⁴gülik tüş ät'özüg, blgürtmä ⁵ät'özüg blgürtürlär. ⁶İncä qlti: kün ay t(ä)ngriälär- ⁷ning y(ä)ruqlari köligi blgürtmis- ⁸läritäg taqi yämä tüzünlär ⁹oghliya. incä qlti ülgüstz ¹⁰öktüş suvlarta kösüngülärtä ¹¹kün ay t(ä)ngriälärning y(ä)ruqlarına ¹²tayaqlighin kök qaliqing köligä- ¹³sī adruq adruq <adin>³³ öng körk blgülar- ¹⁴tı birlä adirtligh körünürlär. ¹⁵İncip bu <kök>³⁴ qaliq yana özi öngsüz ¹⁶blgüsüz titir. Ändagh ärip <yana> kün ¹⁷ay t(ä)ngriälärning y(ä)ruqlarına tayan- ¹⁸maq üzä önglüg blgütüg köligäk

³¹ Туркия нашрида шу сўз ўрнида адиртсиз.

³² мағастви – атоқли ол бўлиб, шахзодаларнинг бирининг исми. Мағастви будисатига (буддага) айланган. йулбарс ва унинг болалари сансара кишанларини узиб чиқишга у ердам беради. Чамаси. “Олтин ерук”да Мағастви будисатининг тимсолига айланган ва шунинг учун “мағаствилар” деб қўпликада қўлланган

³³ Туркия нашрида шу сўз орттирилган.

³⁴ Туркия нашрида шу сўз қўшилган

19 körkitür kösüntürür. Ançulayu yana 20 qutruldaçi tin(i)ghlar ymā nomlugh 21 at'öznüing köligäsi titirlar. 22 Inçip yana nomlugh at'öz yana мазмуни:

1 kudratini эгаллаш билан жонзотлар (узларининг) 2 юриш-туриши хулк-атвори билан келиб чикишига 3 мос. бошқалар мушарраф буладиган 4 туш танани. белгуртма 5 танани намоён қиладилар. 6 Шундай қилиб. (улар) кун. ой худоларининг 7 нурлари сояси(ни) намоён 8 қилгандай булади. (Эй) аслзодалар 9 угли! Шундай қилиб. бехисоб 10 кун сувларда. күзгуларда 11 кун. ой худоларининг нурларига 12 таяниш орқали кук осмоннинг акси. 13 турли – туман ранги. 14 белгилари ажралиб кўришиб туради. 15 Шу тарика бу <кук> осмоннинг мохияти рангсиз. 16 белгисиз дейилади. Шундай қилиб. (кук осмон) кун. 17 ой худоларининг нурларига таяниш 18 орқали (узини) ранг-баранг, белгили, кўланқали (жанини) 19 кўрсатади. кўрсатқизади. Шундай қилиб. 20 нажот топадиган жонзотлар ҳам нўмли 21 тананинг акси дейилади. 22 Шу тарика яна нўмли тананинг

10b

1 özi öngsüz blgüsüz titirlar. 2 Özi antagh öngsüz blgüsüz ärip. 3 qut qolonmaqligh küçingä 4 tayanmaq üzä önglüg blgültüg 5 iki türlüg at'özlärig adruq 6 adruq körk mängizläri birlä 7 körkitür. közüntürür. Tüz 8 nomlugh at'öz oghrinta yana adruq 9 adruq körk mängizläri ariti 10 bultuqmas. Tüzünlär oghli- 11 ya, alqu burxanlar barça bu 12 iki türlüg at'özläringä tayaq- 13 lighin <kök> 14 qaliqligh nirwanigh y(a)rliqayurlar. 14 Yalanguz nomlugh at'özkä tayanip 15 qalisiz nirwanigh y(a)rliqayurlar. 16 Nä fiçin tip tısär. alqu 17 adin nomlar barça äng töbin- 18 tä alqinmaqlighlar üçin anin 19 inçä y(a)rliqayurlar. Taçi 20 ymā tüzünlär oghliya, alqu 21 burxanlar bu oq üç türlüg 22 at'özlärkä tayanmaq üzä 23 ornamamaq nirwanigh y(a)rliqayur. мазмуни:

1 мохияти рангсиз. белгисиз дейилади. 2 (Унинг) мохияти шу тарика рангсиз. белгисиз булади. (аммо) 3 бахт-саодатга эришмоқлик кудратига 4 таяниш орқали рангли. белгили 5 икки турли танани турли- 6 туман киёфалар билан 7 кўрсатади. кўрсатқизади. Бир хил 8 нўмли тана сабабидан яна турли – 9 туман киёфалар асло 10 тонилмайди. (Эй) аслзодалар угли. 11 жамики бурхоилар барча бу 12 икки турли танага таяниш орқали 13 нокомил нирвонни лозим кўрадилар. 14 Факат нўмли танага таянибгина 15 комил нирвонни лозим кўрадилар. 16 “Нима учун?” деб сўрасалар. жамики 17 бошқа нўмларининг барча(си) энг охирида йуқолиб кетади (шундай) бўлгани учун унга 19 шуни лозим кўрадилар. 20 (Эй) аслзодалар угли! Жамики 21 бурхонлар шу уч турли 22 танага таяниш орқали 23 урип топмайдиган нирвонни маъкул кўрадилар.

II. 11a (ikinti bir y(i)girmii)

1 Ani yana natägin y(a)rliqayurlar ärkü 2 tip tısär. qlti bu üç türlüg 3 at'öztä adinlar tägingülig tüş 4 at'özlü. blgürtmä at'özlü ikägü 5 ärsär täk yirtinçiltüg ad üz- 6 ä bar titirlar üçün. çin kirtü 7 tüz at'öz ärmäzlär üçün. 8 kshan kshan ödtä toghdaçi. öçtä- 9

¹⁵ Туркия нашрида шу сўз қушилган.

çilär üçün. basa basa közün-¹⁰ täçi bğürdäçilär üçün tiligh¹¹ y(a)rpligh täbrämaz qamashamaz ärmäzlär¹² üçün. anin nirwanta turmaz¹³ ornanmazlar. İncip nirwan sansar täk¹⁴ yirtinçütlüg ad üzä ök¹⁵ bar ärmaz. çin kirtü tözintä bärü¹⁶ bar nom titir. İdmä bğürtmä¹⁷ ät'öznüng tayanghuluqi ärmaz çin¹⁸ kirtü ät'öznüng tayanghuluqi titir.¹⁹ Kshan kshan ödtä toghdaçi öçtä-²⁰ çä ütlüg ürlügsüz ärmaz.²¹ Uzun ödüñ artamaqsız buzul-²² maqsız toghmaqsız öçmäksüz mäñgü²³ titir.

мазмуни:

¹ "Уши яна нима учун маъкул кўрадилар?"² деб (сўрайди)лар. Шу (нинг учунки) бу уч турли танадан бошқалар эришадиган туш тана ва белгуртма танани – (бу) иккаласи бўлса. фақат бу дунёга тегишли ном орқали "мавжуд деганларни учун (нирвонда жой олмайди), чинакам, ҳақиқий, тўғри тана бўлмагани учун (ширвонда жой олмайди),⁸ бир лахзали замонда тугилиб, йўқолиб кетадиган бўлгани учун (нирвонда жой олмайди), кейин кўринадиган,¹⁰ зоҳир бўладиган бўлгани учун (нирвонда жой олмайди), доимий,¹¹ мустаҳкам, тебранмас, имконсиз бўлмагани¹² учун, у нирвонда жой олмайди,¹³ ўрнашмайди. Шу тарика нирвон. сансар¹⁴ (бу) дунёга алоқадор ном орқали¹⁵ мавжуд эмас. (балки улар) чинакам,¹⁸ ҳақиқий тананинг таянчи дейилади.¹⁹ Бир лахзалик замонда тугилиб, йўқолиб²⁰ кетадиган (белгуртма тана) ўчадиган (бўлади, у), абдий эмас,²¹ (чинакам ҳақиқий тана эса), узок замонларда ўткинчи бўлмаган, айинмаган,²² тугилмайдиган, йўқолиб кетмайдиган, мангу (тана)²³ дейилади.

II б

¹ Basa basa közüntäçi bğürtäçi² tözlüg ärmaz. Bir tanuqlamaq üzä³ näçäkä tägi⁴ tägsilmäksüz izil-⁴ mäksüz qoramaqsız közünmäksüz⁵ bälgürmäksüz tözlüg titir. Tisiz⁶ y(ä)rpsiz ornaqsız ärmaz ärtüñgü ti-⁷ ligh y(ä)rpligh ornaqligh türük amel⁸ täbrämaz qamsamaz tözlüg titir.⁹ Nirwan muntagh yangligh üçün anin¹⁰ ol iki türüg ät'özlär nirwan-¹¹ ta turmazlar örnänmäzlär. Nomlugh¹² ät'öz bu iki türüg ät'özlär-¹³ täk tisiz yrpsiz közüntäçi¹⁴ bğürtäçi toghdaçi öçdäçi kshan¹⁵ kshan ödtä ärt(ä)däçi ärmaz ärsär.¹⁶ ymä incip iki ärmaz tözlüg¹⁷ titir. İki ärmaz tözlüg üçün¹⁸ anin nomlugh ät'öz ymä nirwan-¹⁹ ta turmaz ornanmaz. Ani üçün²⁰ qamagh burxanlar bu üç türüg²¹ ät'özläringä tayanip nirwanta²² ornanmamaqigh yrliqayurlar. Bu²³ titir ornan(ma)maqligh²⁴ nirwan.

мазмуни:

¹ (У) бирин-кетин кўришиб, зоҳир бўладиган² моҳиятга эга эмас. (балки) бир (марга) тасдиқлан билан³ қачонларгачадир ўзгармайдиган, қайта тугилмайдиган, сезмайдиган,⁴ қичраймайдиган, кўринмайдиган,⁵ зоҳир бўлмайдиган моҳият дейилади. (У) мустаҳкам (эмас),⁶ беқарор (хам) эмас. (балки) гоят⁷ мустаҳкам, барқарор, доимо осойишта,⁸ тебранмас, ўзгармас, моҳият дейилади.⁹ Нирвон бунга ўхшагани учун унинг¹⁰ уша икки турли танаси нирвонда¹¹ ўрин топа олмас, жойлашмас. Нўмди¹² тана, бу икки турли тана каби,¹³ киёфасиз, беқарор, кўришиб турадиган,¹⁴ зоҳир бўладиган, тугилмайдиган, ўчадиган, бир лахзалик¹⁵ замонларда ўткинчи бўлмайдиган бўлмагунча,¹⁶ (у) шу

⁴⁶ Уйғурча наشرда наçä katagi.

⁴⁷ Уйғурча наشرда ornanmaqligh.

тариқа иккита бўлмаган мохият¹⁷ дейилади. Иккита бўлмаган мохият (бўлгани) учун¹⁸ унинг пузли танаши яна бирвонда¹⁹ урин топмас, жойлашмас. Шунинг учун²⁰ жамики бурхонлар бу уч турли²¹ танага таяниб бирвонда²² жой олишга муяссар бўла олмайдилар. Бу²³ жойлаша олмайдиган бирвон дейилади.

II. 12ā (ikinti iki y(i)girmi)

¹ Tüzünlär oghliya. qamagh qut² bulmaduq yalanguqlar üç türlüg³ tözlär üzä tidilmishqa balmishqa⁴ üç ät'özün iraq öngi ötrülüp⁵ üç ät'özkä tägü umazlar. ⁶ Qayular ol üç türlüg tözlär tip⁷ tısär. İncä qlti⁸ äng ilki alquqa atqanghulugh⁹ tuyaqligh töz. İkinti adin-¹⁰ largha tayanip turghulug töz. Üçünç¹¹ tükällig butmis kirtü töz. ¹² Munçulayu üç türlüg tözlärig¹³ tınlıghlar oghlani uqmamishlari¹⁴ üçün. öçürmämishlari üçün¹⁵ aritmamishlari üçün anin¹⁶ üç türlüg ät'özlärkä¹⁷ tägü umazlar. Bu oq üç türlüg¹⁸ tözlärig uqmishlari üçün. ¹⁹ öçürmishlari üçün. aritmişlari²⁰ üçün anin bögü bilıglıg burxan-²¹ lar üç ät'özkä tägürlär. ²² Taqi ymä tüzünlär oghliya mazuini:

¹ (Эй) асздодалар ўғли! Жамики бахт-саодатга² эриша олмаган инсонлар уч турли³ мохияти билан ушланиб, боғланиб қолганда, уч танадан нур чакнайди. аммо⁴ уч танага эрина олмайдилар. ⁵ “Қайси бирлари ўша уч турли асос?” деб⁶ сўрасалар, улар қуйидагилардир: ⁷ энг биринчиси – ҳаммага тегинли (бўлиб), ⁸ бор нарсага боғланиб қолган мохият, иккинчиси – бошқаларга⁹ таяниб гурайдиган мохият, учинчиси – ¹⁰ қомил бўлган ҳақиқий мохиятдир. ¹¹ Шундай қилиб, уч турли мохиятини¹² жонзот болалари англамаганлари¹³ учун, ушлаб қолмаганлари учун, ¹⁴ поклай олмаганлари учун¹⁵ уч турли танагача¹⁶ ета олмаелар. Бу уч турли¹⁷ танани тушунганлари учун, ¹⁸ ушлаб қолганлари учун, поклаганлари¹⁹ учун доно билимли бурхонлар²⁰ уч танага этишадилар. ²¹ Яна (эй) асздодалар ўғли!

12 b

¹ Bu qamagh tınlıghlar üç türlüg köngül-² üg tarqaru kitarü umayuqlari³ üçün üç ät'özün iraq öngi⁴ ötrülüp, üç ät'özkä tägğäli⁵ ümāzlär. Qayular ol üç türlüg⁶ köngüllär tip tısär. İncä qlti⁷ äng ilki toghmish ishlig köngül. ⁸ İkinti, tözkä tübkä tayaqligh⁹ köngül, üçünç töz tıp köngül. İncip¹⁰ bögü bilıklıg burxanlar bu üç¹¹ türlüg köngültä äng ilki kävmäk¹² yolqa tayanip toghmish ishlig köngül-¹³ üg tarqaru y(a)rliqayurlar. İkinti¹⁴ tarqarmaq yolqa tayanip tözkä¹⁵ tüpkä tayaqligh köngülüg tarqaru¹⁶ y(a)rliqayurlar. Üçünç adirmaq yol-¹⁷ qa tayanip töz tıp köngülüg¹⁸ tarqaru y(a)rliqayurlar. İncip¹⁹ toghmish ishlig köngülüg tarqaru²⁰ y(a)rliqamishlari üçün blgürtmä²¹ ät'özüg blgürtü y(a)rliqayurlar. ²² Tözkä tüpkä tayaqligh köngülüg²³ tarqaru y(a)rliqamishlari üçün mazuini:

¹ Бу ҳамма жонзотлар уч турли кўнгулни² йўқотшига қодир бўлмаганлари³ учун, уч танадан йирок⁴ кетиб, уч танага этишолмайди. ⁵ “Қайсилар ўша уч турли кўнгул?” деб сўрасалар, (булар) қуйидагилардир: ⁶ энг биринчиси – туғма ишли кўнгулдир, ⁷ иккинчиси – мохиятга таянган кўнгулдир, ⁸ учинчиси – мохият кўнгулдир. Шундай қилиб, ⁹ доно, билимли бурхонлар бу уч¹⁰ турли кўнгулдан биринчи – кетмок¹¹ йўлга таяниб, туғма ишли (алока) кўнгулни

туш-уш

¹¹йўқотишни лозим кўрадилар. Иккинчидан, ¹⁴йўқотмок йўлига таяниб, мохиятга ¹⁵таянган кўнгулни йўқотишни лозим кўрадилар. ¹⁰Учинчидан, априлмок йўлига ¹⁷таяниб, мохият кўнгулни ¹⁸йўқотишни лозим кўрадилар. Шундай қилиб, ¹⁹тузма ишли кўнгулни йўқотишни ²⁰лозим кўрганлари учун бе-гуртма ²¹танани зоҳир қилишни йўқотишни лозим кўрадилар.

II. 13 ā (ikintī üç y(ï)girmī)

¹adinlar tāgīngülüg tūsh āt'ōzūg ²kōrkütü y(a)rliqayurlar. Tōz tūp ³kōngülüg tarqaru y(a)rliqamishlari üçün ⁴nomlugh āt'ōzūg tanuqlaghali bütürgäli ayur- ⁵lar üçün. alqu burxanlar bu muntagh ⁶oghur yīgh üzä üç āt'ōzkā ⁷tükällig y(a)rliqayurlar. ⁸Tüzünlār oghliya alqu burxanlar- ⁹ning āng ilki blgürtmä āt'ōz- ¹⁰lārī alqu burxanlar birlā bir ishlīg ¹¹titir. İkintī tūsh āt'ōzlārī ¹²alqu burxanlar birlā bir kōngüllüg ¹³titir. Üçünç nomlugh āt'ōzlārī ¹⁴alqu burxanlar birlā bir tōzlüg ¹⁵titir. Taqı ymä qamagh burxanlar- ¹⁶ning āng ilki blgürtmä āt'ōz- ¹⁷lārī tinlghlar kōngülünçä. tin(i)ghlar ¹⁸yoninçä, öküsh türlüg bolip öngī ¹⁹öngī adruq adruq kōrk māngüz. ²⁰blgürtür üçün. anin öküsh titir. ²¹İkintī tūsh āt'ōzlārī on orun- ²²qa tāgīnīsh bodistw (larning bir) mazmunı:

¹Бошқалар эришадиган туш танани ²кўрсатишни лозим кўрадилар. Мохият ³кўнгулни йўқотишни лозим кўрганлари учун, ⁴нўмли танани тасдиқлагани (унга) гувоҳлик бера олади. ⁵(Шунинг) учун жамики бурхонлар бундай ⁶йўл билан учала танага ⁷тугал эришадилар. ⁸(Эй) асзодалар ўғли! Жамики бурхонларнинг ⁹энг биринчи белгуртма таналари ¹⁰жамики бурхонлар учун бир(дир), (бир-бири билан) қариндош(дир) ¹¹дейлади. Иккинчи – туш таналари ¹²жамики бурхонлар билан бир кўнгуллик ¹³дейлади. Учинчи – нўмли таналари ¹⁴жамики бурхонлар билан бир мохият(ни ташкил қилади) ¹⁵дейлади. Шунингдек, ҳамма бурхонларнинг ¹⁶энг биринчи белгуртма таналари ¹⁷жонзотлар кўнгулига (ва) жонзотлар ¹⁸худик-атвориға кўра кўн турли бўлиб, хилма- ¹⁹хил, турли – туман тимсол(ларни) ²⁰зоҳир қилади. (Шунинг) учун у қўн бўлади. ²¹Иккинчи – туш таналари ўнинчи ўринға ²²етган бўдисатвлар бир)

13b

¹türlüg kōngülünçä bir yüntām ²yonin- ³çä bīrārkin ök bolup bīrār tūr- ⁴lüg kōrk māngüz blgürtür üçün. ⁵anin bir ök titir. üçünç nom- ⁶lugh āt'ōzlārī alqu türlüg kōrk ⁷māngüzlārün öngī tariqmish kōrk ⁸māngüz öng bod blgüsī üzä ⁹adqanghulusuz üçün anin bir y(ā)mā ¹⁰ārmāz ikī y(ā)mā ārmāz titir. ¹¹Tüzünlār oghliya, bu üç türlüg ¹²āt'ōzlārī āng ilki blgürtmä ¹³āt'ōz ārsār, tūsh āt'ōzkā tayaqligh- ¹⁴in b(ā)lgürtāçī titir. İkintī tūsh ¹⁵āt'ōz ārsār, nomlugh āt'ōzkā tayaq- ¹⁶lighin blgürtāçī titir. Üçünç nom- ¹⁷lugh āt'ōz ārsār. kīmkā ārsār, y(ā)mā ¹⁸tayanmatin turtāçī çin kirtü tōz. ¹⁹tūp āt'ōz titir. Nāng inçip ²⁰tayanghulug orni yoq üçün, anin ²¹adinça tayaqlighin blgürtāçī ārmāz. ²²Munçulayu bu üç türlüg āt'ōzlārīg ²³(antagh oghur)ī yīghī bar ürlüglüg (māngüz tip tīgülük), antagh oghurī mazmunı:

¹⁸ Уш ўрин – бўдисатвлар эгаллаган босқичлар, улар шу босқичда охириги марта тугилиш имкониятига эга бўладилар.
¹⁹ Уйғурча нашрда yüntām.

хил натақлари (бўйи)ча, алоҳида йўсинда ²“факат биттадан бўлади, бир хил киффани зоҳир қилади. (Шуни)нг учун ⁴у ягона дейилади. Учинчи – нўмли таналари турли-туман киффалардан ⁶бошқача, йўқолиб кетган киффа, ⁷ранг, тана аломатлари билан ⁸(ушга) боғлиқ бўлмайди. (Шуни)нг учун, у “битта ҳам эмас, иккита ҳам эмас”, дейилади. ¹⁰(“Эй) аслзодалар ўғли! Бу уч турли ¹¹танадан энг биринчиси белгуртма ¹²тана туш танага таяниши ¹³билан зоҳир бўладиган (тана) дейилади. Иккинчиси – туш ¹⁴тана эса нўмли танага таяниш ¹⁵билан зоҳир бўладиган (тана) дейилади. Учинчиси – нўмли ¹⁶тана қайси биринга бўлса ҳам, ¹⁷таянамасдан мавжуд бўладиган, чинакам, хақиқий, асос ¹⁸тана дейилади. Шундай қилиб, ¹⁹таянадиган ўрни йўқ (бўлгани) учун, у ²⁰бошқа (тана)ларга таяниш орқали пайдо бўладиган (тана) эмас. ²¹Шу тарика бу уч турли тана ²²шундай усул(лар)и бор доимий, ²³шундай усули

II. 14 a

¹yighi bar ўrlüksüz mǎngü ärmǎz tıp ²üǧülük, olar näçükün antagh ³tüǧrlār tıp tǎsār, inçā qlti ⁴alqu burxanlarning äng ilki b(ä)lgürt - ⁵mā ät'özlārī ürük uzati nom ⁶tülgänin äwürip orun orun sayu ⁷qutruttaçä tün(i)ghlarça tiltaghlari ⁸iyin al altağh qılı yrlıqap asıgh ⁹tusi qılmaqlıgh ulaghi sapıghı näçäkä ¹⁰tağ⁴⁰ üsülmämäkī käsilmämäkī ol ¹¹ürüǧlüǧ mǎngü tıp tıtır. inçip yana ¹²ol oq b(ä)lgürt mā ät'özlārī töz ¹³ä'töz ärmǎz üçün yana işlāmīsh ¹⁴ishī kötüǧi tükäl kösünmǎz üçün ¹⁵anın ürüǧsüz mǎngü ärmǎz tıp tıtır. ¹⁶İkinți tüş ät'özlārī ärsār. ¹⁷süüdün bärü ulaghi sapıghı üzülmǎz ¹⁸käsilmǎz üçün alqu burxanlar- ¹⁹ning qamaghlıghsız äǧürlārī barça ²⁰anta tutulmaz üçün tünlgh oghush- ²¹i nätäǧ alqımaz ärsār, ol ät'öz- ²²nüǧ ishī kötüǧi y(ä)mä änitäǧ mazmunı:

¹бор ўткинчи, абдий бўлмаган (тана), деб ²айтилади. “Улар нима учун шундай ³деб айтилади?” деб (сўрасалар), бу куйилагичадир: ⁴жамики бурхонларнинг энг биринчи белгуртма таналари доимий равишда нўм ⁶силдирагини айлантиради, турли жойлардаги ҳар бир ⁷нажот тонадиган жонзотларга, (уларнинг нажот топиш) сабаблари(га) ⁸мувофик йўл – йўриklarини бажаришни лозим топади, фойда ⁹келтириш (йўл-йўриklarига) рия қиладиган (бўлади). Шу тарика ¹⁰охирингача узилиб қолмагани, тўхтаб қолмагани (учун), у ¹¹доимий (ва) абдий деб айтилади. Шундай қилиб, яна ¹²уша белгуртма таналари асос ¹³тана бўлмагани учун, қилган ¹⁴иш – амаллари тамомила қутилмаган бўлгани учун, ¹⁵у нодоимий (ва) абдий эмас, деб айтилади. ¹⁶Иккинчи – туш таналар ¹⁷азалдан буён (қонуи-қонидлага) рия қилиб келадиган, узлуксиз, ¹⁸тўхтаб қолмайдиган (бўлгани) учун, жамики бурхонларнинг ¹⁹хаммасига тегишли бўлмаган эгуликлари(нинг) барчаси ²⁰бу ерда тўсилиб қолмайдиган (бўлгани) учун, жонзот қавми ²¹шу тарика йўқолиб кетмайди, уша тананинг ²²иш-амаллари ҳам шу сингари

14b

¹ök alqınmaz üçün anin ürüǧlüǧ ²mǎngü tıp tıtır. Tüş ät'öz yana ³töz tıp ärmǎz üçün, işlāmīsh ish- ⁴i kötüǧi y(ä)mä tükäl kösünmǎz üçün, ⁵anın ürüǧsüz mǎngü

⁴⁰ Уйғурча наһрида меча kadägi

ärmaz tıp titir. ⁶Üçünç nomlugh ät'özläri üfğlög ⁷nom ärmaz üçün. adinsigh bolmaq (q)ölgü-⁸sı yoq üçün. kök qalıqtäk ⁹atqanmaqsız üçün çin kırtü töz ¹⁰tıp titir üçün. anın yıntäm ¹¹ürlüglög mängü tıp titir. Näng ¹²ürlügsüz mängü ärmaz tığülük ¹³boltuqmaz. Bu titir üç türlüg ¹⁴ät'özlärning antagh oghri yighi ¹⁵bar ürlüglög mängü tıp tığülük: ¹⁶antagh oghuri yighi bar ürlüksüz ¹⁷mängü ärmaz tığülük. ¹⁸Tüzünlär oghliya! Adirtsız ¹⁹tüp töz tuttaçı bilgä bilikkä ²⁰öngi taqi yığrak bilgä bilik boltuq- ²¹maz. Nom kırtünüg kırtüsintä ²²öngi taqi yığrak bilgülük nom boltuqmaz ²³nom kırtünüg kırtüsü ärür.

мазмуни:

¹йүкөлмас (бўлгани) учун доимийдир. ²абადийдир. деб айтілади. Туш тана ҳам ³асос бўлмагани учун. қилган иш- ⁴амаллари яна бутунлай кўринмас (бўлгани) учун. ⁵у доимий эмас. абадий эмас, деб айтілади. ⁶Учинчи – нўмли таналари яратилган ⁷нўм бўлмагани учун. бошқача зоҳир бўлмоқ аломати ⁸йүк (бўлгани) учун. кўк осмондай ⁹эркин бўлгани учун. чинакам. ҳақиқий моҳият ¹⁰бўлгани учун. у доимийдир. ¹¹абадийдир. деб айтілади. Бироп нарса ¹²доимий эмас. абадий эмас. деб айтіладиган (ҳеч нарса) ¹³асло бўлмайди. Мана шу уч турли ¹⁴тананинг бундай усули ¹⁵мавжуд. доимий, абадий. деб айтіладиганидир. ¹⁶ундай усули мавжуд. доимий (ва) ¹⁷абадий эмас. деб айтіладигани (дир). ¹⁸(Эй) аслзодалар ўғли! Ажратиб бўлмайдиган ¹⁹моҳиятта риюя қиладиган доно билимдан ²⁰бошқа янада яхшироқ доно билим бўлмайди. ²¹(Бу) нўм – ҳақиқийнинг ҳақиқийсидан ²²бошқа янада яхшироқ. белгили нўм топиламайди. ²³(Бу) нўм ҳақиқийнинг ҳақиқийси дейилади.

II. 15 ä

¹bilgä bilik kırtünüg kırtüsü ²ärür. İki türlüg kırtünüg kırtüsü ³kırtütä kırtü ärtüktäg töz ⁴yänä tözi bir y(ä)mä ärmaz. Äni ⁵üçün nomlugh ät'öz bilgä bilik ⁶öçmäk üzä arigh süzüg ärür. Bilgä bilikli öçmäkli ari- ⁸mish süzülmish üçün. anın arımaq ⁹süzülmäkkä tükällig titir. ¹⁰Taqi y(ä)mä tüzünlär oghliya! ¹¹Üç ät'özüg bölsär. adırsar. ¹²tört türlüg bolur. Qayu ol ¹³tört tıp tısar bar antagh ¹⁴ät'öz blgürtmä ät'öz tıp titir. ¹⁵Tüş ät'öz tımaz. bar antagh tüş ¹⁶ät'öz tıp titir. blgürtmä ät'öz ¹⁷tımaz. Bar antagh ät'öz blgürtmä ¹⁸ät'öz ymä titir. tüş ät'öz ¹⁹y(ä)mä titir. Bar antagh ät'öz ²⁰blgürtmä ät'öz y(ä)mä tımaz tüş ²¹ät'öz y(ä)mä tımaz. Qayu ärkı ol ²²antagh ät'öz blgürtmä ät'öz

мазмуни:

¹Доно билим ҳақиқийнинг ҳақиқийси ²эрур. Икки турли ҳақиқийнинг ҳақиқийси ³ҳақиқатдан ҳам ҳақиқат бўлганидай. (у) моҳият(дан бўлади). ⁴Яна (унинг) моҳияти битта эмас. Шунинг ⁵учун нўмли тана доно билим ⁶йүколиши билан пок бўлади. ⁷Доно билим йүколиб. ⁸(нўмли тана) пок бўлгани учун. у ⁹покланмоқдан комил (бўлади). дейилади. ¹⁰(Эй) аслзодалар ўғли! ¹¹Уч (турли) тана бўлинса. ажратилса. ¹²(улар) тўрт турли бўлар. “Қайси бирлари ўша ¹³тўрт (турлиси)?” деб сўрасалар. (унинг) биттаси (шуки), бундай ¹⁴тана белгуртма тана деб айтілади. ¹⁵туш тана деб айтілмайди. Битта(си эса) шундайки. туш ¹⁶тана деб айтілади. белгуртма тана ¹⁷деб айтілмайди. Бири шундай тана(ки) белгуртма ¹⁸тана деб ҳам айтілади. туш тана ¹⁹деб ҳам айтілади. Бири шундай

танаки. ²⁰ белгуртма тана деб ҳам айтилмайди. туш ²¹ тана деб ҳам айтилмайди.
“Қайси биридир ўша? (Қайсиниси) шундай тана(ларки). белгуртма тана

15b

¹ titip tūsh āt'ōz tūmātaçi tip ² tīsār, inça qlti: burxanlar ³ nirwanqa kīrīp qut qolunmaqhligh ⁴ ārksinmāklārī ūzā tinlghlar kōsūsh- ⁵ inça ōngī ōngī adruq adruq kū ⁶ kālīglār ūzā yaruqlugh kōrkdāsh- ⁷ lārīn orun orun sayu qodu ⁸ yrliqap. ol kōrkdāshlārī ūzā ⁹ tinlghlarqa ulugh ashigh tushu qilu ¹⁰ yrliqayurlar ārsār. ol titir ¹¹ blgūrtmā āt'ōz titip tūsh āt'ōz ¹² tūmādaçi āt'ōz. Qayu ārūr ¹³ ol tūsh āt'ōz tūtip blgūrtmā ¹⁴ āt'ōz tūmādaçi tip tīsār. ¹⁵ inça qlti: burxanlar burxan ¹⁶ qutin bulmishta kīn on orun- ¹⁷ qa yaghumish on orunqa tāgmīsh ¹⁸ bodistwalarigh sūzgalī bodistwlar ¹⁹ ūçūn on qatin ōngin ōngin ²⁰ kōrkītmīsh bīr yīntām kķirsiz ²¹ tapçasiz arigh sūzūg burhanlar ²² ulushinta ornanip ulugh tūrlūg ²³ bodsin kōrk māngiz ūzā

мазмуни:

¹ деб айтиладигани (ва) туш тана деб айтилмайдигани?” дея ² сўрасалар, бу куйидагичадир: бурхонлар ³ нирвонга кириб. мархамат кўрсатишни сўрайдилар. ⁴ хукмронликлари билан жонзотлар орзу-ниятлари буйича хилма-хил. ўхшани йўк ⁶ кароматлари оркали нур гўзаллигини ⁷ ўрни-ўрнига қўйиб. ⁸ мархамат килади. Ўша гўзалликлари оркали ⁹ жонзотларга катта фойда. манфаат келтиради. ¹⁰ мархамат қилганлари учун. у азоб чекадиган ¹¹ белгуртма тана дейилади ва туш тана ¹² дейилмайдиган тана (дейилади). “Қайси ¹³ ўша туш тана бўлиб. белгуртма ¹⁴ тана бўлмайдигани?” деб сўрасалар. ¹⁵ бу куйидагичадир: бурхонлар бурхон ¹⁶ бахт-саодатига эришганларидан сўнг, ўн ўрнига ¹⁷ яқинлашиб, ўн ўринга етишган ¹⁸ бўдисатвларни поклайдилар. (улар) бўдисатвлар ¹⁹ учун ўн дафъа айрим-айрим ²⁰ кўрсатилган, бир (хилда) доимо тоза. ²¹ бўлганмаган. пок бурхонлар ²² элида ўрнашадилар, буюк (ва) турли-туман ²³ тана. киёфа. чиройли юз билан

II.16a

¹ nom nomlataçi qayu adinlar tāgīngū- ² lūk tūsh āt'ōz ārsār, ol titir tūsh ³ āt'ōz titip, blgūrtmā āt'ōz- ⁴ tūmā- ⁴ tāçi āt'ōz. Qayu ārūr ol antagh ⁵ āt'ōz blgūrtmā āt'ōz y(ā)mā tūtāçi ⁶ tūsh āt'ōz y(ā)mā tūtāçi tip tīsār. ⁷ inça qlti burxanlarning qaliligh ⁸ nirwanta turmish qayu āt'ōzlārī ⁹ ārsār ol titir blgūrtmā ¹⁰ āt'ōz y(ā)mā tūtāçi tūsh āt'ōz y(ā)mā ¹¹ tūtāçi āt'ōz. Qayu ārūr ol ¹² antagh āt'ōz blgūrtmā āt'ōz y(ā)mā ¹³ tūmātaçi tūsh āt'ōz y(ā)mā tūmātaçi ¹⁴ tip tīsār. inça qlti: ¹⁵ burxanlarning qayu nomlugh āt'ōz - ¹⁶ lārī ārsār. ol titir blgūrtmā ¹⁷ āt'ōz y(ā)mā tūmātaçi tūsh ¹⁸ āt'ōz y(ā)mā tūmātaçi āt'ōz. ¹⁹ Tūzūnlār oghliya. bu nomlugh ²⁰ āt'ōz ārsār. ikī tūrlūg nom yoqi ²¹ bultuqmazi ūzā ārtīngū bākiz blgū- ²² lūg ārūr. Adinlar nātāglātī

мазмуни:

¹ нўм ваъз қиладиган. қайси бир бошқалар эришиб. ² азоб чекадиган туш тана дейилиб. ³ белгуртма тана ⁴ дейилмайдиган танадир.. “Қайси биридир ўша? (Қайсиниси) шундай ⁵ тана(ки). белгуртма тана ҳам дейиладигани. ⁶ туш тана ҳам дейиладигани?” деб сўрасалар. ⁷ бу куйидагичадир: бурхонларнинг

⁴¹ Уйгурча нашрда шу сўздан кейин *ута* қушилган.

колдикли ⁸нирвонда⁴² жой олган кайси бир таналари булса, ⁹у азоб чекадиган белгуртма ¹⁰тана ҳам дейилади, туш тана ҳам ¹¹дейилади (у шунака) танадир. “Кайси биридир уша? ¹²Ундай тана белгуртма тана ҳам ¹³дейилмайди, туш тана ҳам ¹⁴дейилмайди?” деб сўрасалар, бу қуйидагичадир: ¹⁵бурунларнинг қандайдир нўмли таналари ¹⁶булса, у азоб чекадиган белгуртма ¹⁷тана ҳам дейилмайди, туш ¹⁸тана ҳам дейилмайди. (у шунака) танадир. ¹⁹(Эй) асзодалар ўгли! Бу нўмли ²⁰тана эса икки турли нўм юкори (ўринга) ²¹эришмагани учун жуда ялтирок, белгили ²²булади. Бошқалар” қандай қилиб

16b

¹ ikī türlüg nom yoqi boluqmazi ² üzä bkiz blgölüg äriür tip tısär. ³ inça qłti: bu nomlugh ät'öztä ⁴ bälgüli bälgününg oruninli ikägü ⁵ barça yoq titirlar. Qłti bälgüli ⁶ bälgününg oruninli nätäg ⁷ yoq ärsär. ançulayu oq y(ä)mä bar ⁸ y(ä)mä ärmäzli yoq y(ä)mä ärmäzli. ⁹ bir y(ä)mä ärmäzli. öngi y(ä)mä ¹⁰ ärmäzli. sanlıgh y(ä)mä ärmäzli. ¹¹ sansız y(ä)mä ärmäzli. y(a)ruq y(ä)mä ¹² ärmäzli qarangghu y(ä)mä ärmäzli. ¹³ Bu ikirär türlüg blgü atqaghi ¹⁴ bolmish nomlar y(ä)mä antagh oq yoq ¹⁵ titirlar. Qłti bu nomlugh ät'öz ¹⁶ nätäg bu ikirär türlüg nom yoqi ¹⁷ üzä bkiz blgölüg ärsär, ançula- ¹⁸ yu kirtütä kirtü bilgä bilik y(ä)mä ¹⁹ blgü ol blgünüg orni ol tip körmäz. ²⁰ Bar y(ä)mä ärmäz, yoq y(ä)mä ärmäz tip ²¹ körmäz. Bir y(ä)mä ärmäz. öngi y(ä)mä ²² ärmäz tip körmäz. Sanlıgh y(ä)mä ²³ ärmäz sansız y(ä)mä ärmäz tip körmäz.

мазмуни:

Икки турли нўм юкори ўринга эришмагани 2учун ялтирок, белгили булади?” деб сўрасалар, 3бу қуйидагичадир: бу нўмли танада 4белги ва белгининг ўрни – иккаласи 5асло йўқ дейдилар. Шу тарика белги 6ва белгининг ўрни қанчалик 7йўқ булса, шунчалик бор 8хам эмас, йўқ ҳам эмас, 9 биттаси ҳам эмас, бошқаси ҳам 10 эмас, санокли ҳам эмас, 11бехисоб ҳам эмас, ёруғ ҳам 12 эмас, зулмат ҳам эмас. 13 Бу икки турли белгининг тасаввур – тушунчаси 14 бўлган нўмлар ҳам шу тарика йўқ 15 дейилади. Шу тарика бу нўмли тана 16 нима сабабдан бу икки турли нўмнинг юкори ўрни 1 билан ялтирок, белгили булади. дейилганда, шунчалик 18 хақикийнинг хақикийси доно билим, яна 19 (бу) белги уша белгининг юкори ўрнидир, деб қаралмайди. 20 Бор ҳам эмас, йўқ ҳам эмас, деб, 21 қаралмайди. Битта (деб) ҳам эмас, бошка деб ҳам 22 эмас, деб қаралмайди. Санокли ҳам, 23 эмас, бехисоб ҳам эмас, дея қарамайди.

II. 17 a

¹ Yruq y(ä)mä ärmäz, qarangghu y(ä)mä ärmäz ² tip körmäz. Anin inça bilmish ³ krgäk: bllgölük nomi kkirsiz arigh ⁴ ärsär, biltäç bilgä biliki y(ä)mä ⁵ kkirsiz arigh bolur. Bu ikägü ⁶ birlä ärsär süzilsär, ötrü ⁷ öngi adirmaz ötürmäz, blgü ⁸ tutmaz bolur. Adirmaz ötürmäz, ⁹ blgü tutmaz bolsar, ötrü äkin ara ¹⁰ öçmäksiz üstilmäksiz bolmish üçün ¹¹ anin bu nomlugh ät'öz artamadin ¹² buzulmadin täbrämädin qamshamadin örükün ¹³ amilin ärtükdäg mängün turup ¹⁴ alqu burxanlarning öngi öngi ¹⁵ adruq adruq işlärin kütüglärin ¹⁶ barça bütürgäli blgürtgäli ¹⁷ utaçi tip titir. Tüzünlär ¹⁸ oghliya bu nomlugh ät'öznüg ¹⁹ awantin tiltaghin bllgölük ²⁰ körükin.

⁴² колдикли нирвон – комилликка эришмаган танадир.

turghuluq orunin tüşhün ²¹ utlisin. tayanghuluq bashlaqin ärtüngü ²² alp saqinghuluq. alp sözlägülik tüp ²³ titir.

мазмуни:

1 Ёруғ ҳам эмас, коронгу ҳам эмас, 2 деб қаралмайди. Буни қуйидагича тушуниш 3 лозим: белгили нум тоза, пок 4 бўлса, биладиган доно билими ҳам 5тоза, пок бўлур. Бу иккаласи 6 орқали тоза, пок бўлса, (шундан) кейин 7 бошқа ажралиб турмайдиган, белги(ни) 8сакламайдиган бўлади. Ажралиб турмайдиган, 9 белги(ни) сакламайдиган бўлса, кейин икковининг орасида 10 йўқомайди, сузилмайдиган бўлгани учун, 11бу нумли тана бузилмасдан, тинч, 12айнимасдан, кимирламасдан, ҳаракат қилмасдан, тинч, 13хотиржам ҳолда, абаллий туради, 14жамики бурхонларнинг ҳар хил, 15турли-туман иш-амалларининг 16хаммасини ижро этади, қурсатади, 17(шунинг) учун ғалаба қилади, дейди. (Ой) асзодалар 18ўгли! Бу нумли тананинг сабабини, белгили 20киёфасини, турадиган ўринини, тўлов (ва) 21мукофотини, таянадиган асосини ниҳоятда 22тасаввур қилиш кийини, тушуниш (ҳам) кийиндир, деб 22айтади.

17 b

¹ anin kimlär birük bu yöriğüg ² bilsär: bu nomlugh ät'öz mxayan tigmä ³ tayshing ulugh kölük ärtir. Burxanlar ⁴ tözi ymä bu oq titir. Burxanlar ⁵ aghiliqi ymä bu oq ärtir. bu oq nomlugh ⁶ ät'özkä tayaqlighin äng ilki ⁷ adishtit köngülüg öritip, bishrun-⁸ maq yir içintäki bishruntaçi ⁹ köngülüg, <ävrilñesiz yirtäki köngülüg>⁴³, bir toghum üzä ikinti ¹⁰ orunlugh bolghu köngülüg wazirtäk ¹¹ bk qatigh köngülüg, burxanlarning ¹² täbränçesiz köngülüg ulati qamagh ¹³ ülgülänçesiz tängläñesiz burxan- ¹⁴ larning ädgülärin barçani oq ¹⁵ bälgürtkäli bolur. Bu oq nomlugh ät'özkä ¹⁶ tayanip saqinghuluqsuz sözlägülik- ¹⁷ süz ulugh samadi dyan blgürär. Bu ¹⁸ oq nomlugh ät'özkä tayanip alquni biltä- ¹⁹ çä ulugh⁴⁴ bilgä bilik bälgürär. Anin ²⁰ bu nomlugh ät'öz tayaqintin blgürmiş ²¹ ulugh samati dyanli ulugh bilgä ²² bilikläning tayaqinga ashnuqi iki ²³ ät'özlär blgültüg bolur. Qlti yana

мазмуни:

1 У кимлардирки, агар бу шархни 2 билса (яъни) у нумли тана махаяна деб аталадиган 3 Тайшинь деган "катта гилдирак" дир, (деб билса), бурхонларнинг 4 мохияти ҳам шудир. Бурхонлар 5 хазинаси ҳам шудир. Бу нумли 6 танага таяниш орқали, энг аввало, 7 хузур- халоватли кунгулни күзгатиб, комилликка 8 эришган ер ичидаги комилликка эришадиган 9 кунгулни, <ўзгармас ердаги кунгилини>, бир тугилиш билан иккинчи 10 ўрида бўладиган кунгулни, олмосдек 11 мустахам, каттий кунгулни, бурхонларнинг 12 ўзгармайдиган кунгулини, тилини, 13 беулчов, қислаб бўлмайдиган бурхонлар 14 эзгуликларининг хаммасини тўлик 15 зоҳир қилган бўлади. Бу нумли танага 16 таяниб, ўйлаб (охирнга) ета олмайдиган, сўзлаб тугага олмайдиган 17 улуг сомади⁴⁵ мушоҳадаси зоҳир бўлади. 18 Бу тўлик нумли танага таяниб, ҳамма биладиган 19 нумли доно билимини зоҳир қилади. У 20 бу нумли танага

⁴³ Күш гиринок ичидаги сўз Туркия лашридан.

⁴⁴ Унгурича нашрда шу сўз ўрида nomlugh.

⁴⁵ сомади – диний мушоҳада турларидан бирининг номи.

таъриқидан зоҳир бўлган 21 улуг сомади мушоҳада, улуг, доно 22 билимнинг таъриқидан олдинги икки 23 тана пайдо бўлади. Шундай қилиб, яна таъриқ:

II. 18 a (ikinti säkiz ygrmi)

¹ bu nomlugh ät'öz... ² tayanmaqi üzä m(ängü) ³ titir. Ulugh samati (dyanqa tayanmaqi)- ⁴ i üzä mängü titir. (Ulugh bilgä) ⁵ bilikkä tayanmaqi üzä (mängü) ⁶ titir. Anı üçün burxanlar ⁷ mängü turtaçi, ärkınçä qiltaçi, ⁸ inç mängülig arigh süzüg tip titir- ⁹ lar. Ulugh samati dyanqa tayaqlighin ¹⁰ Sirungga Samabodita ulati dyan- ¹¹ lar ulugh nomnung turuqinta ulatining ¹² turuqlar ulugh ädgü öglü köngül ¹³ yrliqançuçi köngül tolp drnilar ¹⁴ alqu küü kälüg ädränilär alghu... ¹⁵ mäklär. alqu nomlarning tözintä ¹⁶ tutulmaqlari ¹⁷ alqu barça ¹⁸ blgülük bolurlar. Bu ulugh bilgä ¹⁹ bilikkä tayanip on küçlär, tört ²⁰ qorqınçsız bilgä biliklär, tört ²¹ tidighsız tilangurmaqlar. yüz säkiz ²² on türlüg qamaghlighsız ängäyük. ²³ ädgülär tolp qamagh tanglaghuluq mazmunı:

1 бу нўмли танага 2 таяниш билан (абадийдир) 3 дейлади. (У) улуг сомади мушоҳадаси 4 билан мангудир, дейлади. (Улуг, доно) 5 билимга таяниш билан (абадий) дейлади. Шунинг учун бурхонлар 7 абадий мавжуд бўладиган, ўз эрки бўйича (иш) қиладиган, 8 хотиржам, абадий пок, деб айтилади. 9 Буюк сомади мушоҳадасига таянган учун, 10 Сирунга Самабодидан, яна мушоҳадаларнинг улуг нўмнинг киффаси каби 12 киффалар улуг, эзгу ниятли кўнгул, 13 меҳрибон қалб, тўлик хазиналар, 14 жамки нўмларнинг мохиятига 16 асосланиши (билан) ҳаммаси 17 белгили бўлади. Бу улуг доно 18 билимга таяниб, ўнта куч, тўртта 19 жасур доно билим, тўртта 20 бениҳоя гапга чечанлар, бир юз саксон 21 хил, улушга тегишли бўлмайдиган (даражада) хайрон қоладиган, 22 яхшилар тамомила танг қоладиган.

18 b

¹ (lugh nomlar ulati saqinghulusuz) sözlägülüksüz ² (nomlar alqu barça) blgülük bolurlar. ³ (Nätäg) Çintamāni ärdini- ⁴ (kä tayanip), (ü)lgülänçsız tänglänçsız ⁵ (öngi ön)gē adruq adruq yinçü çäç ⁶ qas altun kümüş äd tavarlar ⁷ barça bälgürär ärsärlär, ançulayu ⁸ oq ymä ulugh samati dyanligh ulugh ⁹ bilgä biliklig Çintamani ärdini- ¹⁰ kä tayanip ülgülänçsız tänglänçsız ¹¹ öngi öngi adruq adruq burxan- ¹² lar nomi, burxanlar ädgüsü tüz ¹³ tükäl blgülük bolurlar. Munçulayu ¹⁴ nomlugh ät'öz samati dyan bilgä ¹⁵ bilik ärsär, alqu bälgülärtin könösiz ¹⁶ (är)tip blgükä tlinmäk, artuqraq ¹⁷ blgükä yapshinmaq mängü ymä ärmäz. Bu ¹⁸ (bo)ldaçi ymä ärmäzlär. Ol

⁴⁶ Уйгурча нашрда ulatining

⁴⁷ Уйгурча нашрда tutulmishlari.

⁴⁸ Сирунга Самабоди – бизнингча, будда мифологиясидаги худолардан еки хукмдорлардан бири бўлиши мумкин. Бундай мифологик номлар асарнинг кўп ўринларида учрайди.

⁴⁹ ўнта куч – Будданинг ўнта ваддаси бўлиши мумкин

⁵⁰ тўртта жасур доно билим – будданийликнинг тўртта олий ҳақиқати, тўрт олий ҳақиқатни босқичма – босқич ўзлаштириб олганлар буддага айланганлар.

⁵¹ тўртта бениҳоя гапга чечанлар – тўртта рух, булар Эриқ хошининг ердამчиларидир. Маъжур асардаги Кв гай афсонасида тўртта рухнинг фаолияти кўринади.

⁵² 1-2-сатрлардаги кавс ичидаги сўзлар Туркия нашридан.

⁵³ Кавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

ymä ¹⁹ ortun yolugh бүтүрмәк tip titir. ²⁰ Artuqraq tuymaq bar tip atqanmaq ²¹ tözi artuqraq tuymaq ymä yoq. Üç ²² tip sanliq bar tımäk ymä ök alqu nom- ²³ larta üç oghurin yoq titir.

мазмун:

1 (... нумлар яна тасаввур килиб бұлмайдиған), сўзлаб тамом килиб бұлмайдиған 2 (нумларнинг хаммаси) белгилі бұласи. 3 Чинтамани хазинаси(га таяниб) ⁴ бехисоб 5 хар хил. турли-туман марварид, гавхар 6 каш, олтин, кумуш, мол-дунё – 7 хаммаси топиладиган бұлса, шу тарика 8 хамина улуғ сомати мушоҳадасига, улуғ. 9 доно билимди Чинтамани хазинасига 10 таяниб, бехисоб. 11 хар хил, турли-туман бурхонлар 12 нуми, бурхонлар фазилати бир хил(да). 13 мукамал (равинда) юзага келади. Шу тарика 14 нумли тана, сомати мушоҳадаси, доно 15 билим бұлса, жамики аломатлардан шохақий 16 деб аломатга боғланмоқ, кўпроқ 17 аломатга ёнишиб олмақ хам абдий эмас. Бу 18 (бұладиган) хам эмас. У 19 чинакам йўлни ижро этмоқ деб айтылади. 20 Кўпроқ зехи бор деб (шуларга) боғланмоқ 21 – аслига кўп зехи йўк (демакдир). Учта 22 деб санамоқ. (шу нарсалар) бор демок – жамики нумларда 23 уч замон йўк демакдир.

II. 19 á (ikinti toquz ygrim)

¹ Uklımäki äsilımäki ärsär, ol ymä tülkä. ² yilwika oqshadi ärür. Bishrunghuluqsuz ³ tutghuluqsuz titir. Nommung öz tözi ⁴ ançulayu oq adruq tözlärining toghqu- ⁵ lugh oruni titir. Öüm qanining il- ⁶ intä bürtämigün osmiş sansarlıgh ⁷ qarangghutin köñin käçmiş alqu ⁸ äränlärning büttürü umaghuluqintin. ⁹ qidighqa käçgülik alqu burxanlarning ¹⁰ bodistwlarıning oruni ärür tip ¹¹ bilmish k(ä)rgäk. Tüzünlär oghli-ya ¹² yöläshtürsär kimlär birük altun tash- ¹³ in kösäyü alqu yir orunlarta tiläp ¹⁴ altun tashin bulsar, yünçkä sip ... ¹⁵ bütküsüz qawishghusuz qilip ... ¹⁶ dyunlıgh öt üzä.. (sizghurup) ¹⁷ artuqraq arıgh süsüg bolmişta ¹⁸ kin ol altun üzä bilärsüktä ik(ätü) ¹⁹ äsringü adruq adruq üdglärig köngülin- ²⁰ çä büttürsär, üzätmish altun tözi ²¹ ymä täghshilmäz. Tüzünlär oghliya ²² adin kim qayu tüzünlär oghli tüz-
мазмун:

1 Катталаниш- кичрайиш эса у хам тушга. 2 сехргарликка ўхшайди. Нокомиллик. 3 ўзлаштиролмастик дейилади. Нумнинг ўз мохияти 4 шу тарика турли мохиятларнинг туғиладиган 5 ўрни дейилади. 6 ўлим хони юртида 6 бутунлай нажот тошган. сансарали 7 зулматдан солихлик билан кечиб ўтган жамики 8 инсонларнинг хаммаси умид билан 9 киргокка кечиб ўтганда. (бу) жамики бурхонларнинг 10 бундасатвларнинг ўрнидир. деб 11 билиш керак. (Эй) асизодалар ўғли. 12 киёслаб кўрилса (хам булади). Масалан, ким агар олтин тошни 13 хоҳласа, хамма жойлардан тилаб. 14 олтин тошни топса, юшка... 15 булак – булак килиб (сомади) 16 мушоҳадасига хос ақл (билан) жойлаштирса. 17 ниҳоятда шок бўлгандан 18 кейин. ўша олтин билан биларзукдан ... 19 гоят турли – туман зеб – зиннатларни қўнгли хоҳлаганича 20 ясаса, кесилган

¹⁹ Чинтамани хазинаси – марварид шодаси бўлиб, қимда шу марварид шодаси бўлса, унинг истаклари қондирилади. Бунда қўлга киритган эртақимно еттига хазинанинг биттаси хам Чинтамани хазинаси дейилади. Айни пайтда Чинтамани хазинаси – азайимхонлик дуоларидан бирининг номи

²⁰ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан

олтинини хаммаси 21 яна ўзгармайди. (Эй) аслзодалар ўгли. 22 бошқа ким (бўлса ҳам) қайси аслзодалар ўгли. аслзодалар

19 b

¹ ўнлар қизи а̀рсар, ymā yirtinçūtā ² ādgū qilinçta yorighli kōsāsār, bular ³ ançulayu kālmişhig àrsār, ymā ançulayu ⁴ kālmişhning quwraghin kōsāsārlār, artuqraq ⁵ ayayu aghirlayu tapinip inçā tip ötün-⁶ sār, ati kötrülmisā, qayu ārür ⁷ ādgū qilinç, qayu ārür ayigh qilinç, qayu ⁸ ārür kōni kirtü bütürgülüg tiltagh üzā ⁹ artuqraq arigh yorighlig bulurlar taparlar. ¹⁰ Burxan ati kötrülmishlār ymā bu sansar-¹¹ taçi tün(i)ghlarning münçülüyü ayur ¹² ötünmişlārıntā muntagh saqinti: ¹³ tüzünlār oghli àrsār, ymā tüzünlār ¹⁴ qizi àrsār, ymā bular barça ¹⁵ (kōni kirtü) nomugh āshükālī kōsāsārlār, ¹⁶ artuqraq aringhali kōsūshlīg àrsārlār, ¹⁷ bularqa kōni kirtü nomugh nomlazun-¹⁸ lar, saqinur. Ani āshümāk üzā yangin ¹⁹ ta kōngülintā qilip, yinçürü saqinç ²⁰ turghurup, qatighlanmaq küçintā irmāk ²¹ yalarmaqligh ayigh qilinçligh örtüglāri ²² barça tariqar, alqu boshghunghuluq ²³ orunlarta artuqraq kirtügünçüg örütüp mazmunı:

1 кизи бўлсин, яна оламда 2 яхши ишлар килиб юрини(дек) хаёт тарзини қабул қилса, булар 3 шу тарика келганини⁵⁶ ҳам, 5 шу тарика 4 келганиниг жамоатини ҳам орзу қилсалар, кўпрок 5 иззат–хурмат билан таъзим қилиб, шундай деб илтижо қилсалар, 6 (эй) номи улугланган (тангрим), қайси бири 7 яхши иш, қайси бири ёмон иш, қайси 8 бири тўғри, хақиқий, ишончли сабаб туфайли кўпрок пок хаёт тарзига эришадилар”. 10 Бурхон номини олиб юрганлар ҳам бу сансарадаги 11 жонзотлариниг шу (тарзда) айтадиган 12 илтимосларидан шундай ўйладилар: “13 Аслзодалар ўгли бўлсин, яна аслзодалар 14 кизи бўлсин, яна булар хамма 15 (тўғри, хақиқий) нўмни эшитини орзу қилсалар, 16 янада юксалишни орзу қилсалар, 16 янада юксалишни орзу қилсалар, 17 уларга тўғри, хақиқий нўмни ваз қилсинлар”. (деб) 18 ўйлади. Уни эшитиб, бешқатдан 19 мушоҳада қилади, тиз чўкиб, ўй–фикр 20 кўзгатиб, интилиш кучи билан, сесканиш, 21 шубҳаланиш (билан) ёмон ҳуқли яширин (гуноҳлар)и 22 – хаммаси тарқаб кетади, борлиқни ўрганадиган 23 босқичларда кўп ишонч–этикод кўзгатади.

II. 20 ā (ikintī ūlūsh ygrmī)

¹ kōngülīn ornatmaq qilip tozinlarigh ² toruldurup bashinçi orunqa kīrūrlār. ³ Bastinçi oruntaçi kōngülkā tayanip ⁴ ūkūsh tinlghlarning asighinga qatighlan-⁵ mishtaçi tidigh adalarigh tarqarip ⁶ ikintī orunqa kīrūrlār. Ol orunta ⁷ ... -gh alquni bilmākkā adart-⁸ (taçi tidigh) adalarigh tarqarip üçinç ⁹ (orunqa kīrūrlār.) Ol orunta kirtü ¹⁰ ... alquni ötgürgükā adart-¹¹ (taçi tidigh adalari)gh tarqarip törtünç ¹² (orunqa kīrūrlār.) Ol orunta ¹³ (adartdaçi tidigh) ¹⁴ (adala)riğ tarqarip bishinç orunqa ¹⁵ (kīrūrlār.) Ol orunta alquni b(ā)lgükā ¹⁶ atqantaçi tidigh adalarigh ¹⁷ tarqarip altinç orunqa kīrūrlār. Ol ¹⁸ orunta bilgū tōzlīg yorighqa adartta-¹⁹ çi tidigh adalarigh tarqarip yitnç orun-²⁰ qa kīrūrlār. Ol orunta bilgūğ öçürmäk-²¹ kā adartdaçi tidigh adalarigh tarqarip ²² sākzinç orunqa kīrūrlār. Ol orun-

⁵⁶ келган – комил бўлиб, бўдисатвга айланганлар.

мазмуни:

1 кўнглини мустаҳкам қилади. терс (кўнглини) 2 кетказди. (буларнинг натижасида) биринчи ўринга қирадилар. 3 Биринчи ўриндаги кўнглига таяниб. 4 кўп жонзотларнинг манфаати учун уриниш йўлидаги тўсик. қаршилиқ. кулфатларни бартараф қилиб. 6 иккинчи ўринга қирадилар. Бу ўринда 7 ҳамма (нарсани) билишига зарар 8 берувчи қаршилиқ. кулфатларни бартараф қилиб. учинчи 9 (ўринга қирадилар). Бу ўринда ҳақиқий 10 ...ҳамма (нарсани) заифлаштириш учун хавф 11 тугдирувчи қаршилиқ. кулфатларни бартараф қилиб. тўртинчи 12 (ўринга қирадилар). Ўша ўринда 13 (зарар берувчи қаршилиқларни). 14 (халакит берадиган нарсаларни) бартараф қилиб. бешинчи ўринга 15 (қирадилар). Ўша ўринда ҳамма белгига 16 зарар берувчи қаршилиқ. 17 кулфатларни бартараф қилиб. олтинчи ўринга қирадилар. Ўша 18 ўринда белги(га). моҳият(га) асосланган ҳаёт тарзига хавф 19 тугдирадиган қаршилиқ. кулфатларни бартараф қилиб. еттинчи ўринга 20 қирадилар. Ўша ўринда белгини йўқ қилишга 21 хавф тугдирадиган қаршилиқ. кулфатларни бартараф қилиб. 22 саккизинчи ўринга қирадилар. Ўша ўринда

20b

1 ta blgü tughmaqqa atqantaçi tidigh 2 adalarigh tarqarip toqzunç orunqa 3 kürürlär. Ol orunta tuyunmaq üzä 4 kirtü tözüg bilmäkkä adartaçi tidigh 5 adalarigh tarqarip onunç orunqa 6 kürürlär. Ol orunta bilgülig nom- 7 larning tidighlarigh alqu orun ... 8 tidigh adarunaqlarin tarqarip (añçulayu kälmiş) 9 lar oruninga kürürlär. (Ol) 10 añçulayu kälmişning orun 11 arigh süsüg ärip inç(ä artuqraq) 12 arigh süsüg tip bil- 13(mışh käreäk. Qayular ol üç tır tısär) 14 äng ilki nizvaniligh (aritmaqlari) 15 üçün ikintı ämgäk artuqraq (aritmaqlar)- 16 i üçün üçünç b(i)lgüg aritmaqlar- 17 i ärür. Qlti ädgü altunugh sisquru 18 särgürsär, töz tumanligh kkürälr yuqlun- 19 madin öz tözi arimish süzülmiş 20 altun tözi b(i)lgürär. Arigh süzüg 21 altun tözi ymä yoq ärmäz bar 22 titir. İnçä qlti çooq suwigh turghu- 23 rup artuqraq särgürsär. suwning öz mazuini:

1 белги пайдо қилишга бўлган қаршилиқ. 2 кулфатларни бартараф қилиб. тўккизинчи ўринга 3 қирадилар. Бу ўринда билиш⁸⁷ орқали 4 ҳақиқий моҳиятни англашга хавф тугдирадиган қаршилиқ. 5 кулфатларни бартараф қилиб. ўнинчи ўринга 6 қирадилар. Бу ўринда белгили нўмларнинг 7 қаршилиқларини ҳамма ўрин(ларига) қарши хавф–хатарни бартараф қилиб (шу тарика келганлар) 9 ўринга қирадилар. 10 Шундай қилиб. келган(лар)нинг ўрни 11 пок. тоза бўлиб. (уни) тинч. 12 пок. тоза деб (билиш керак). 13 (Қайсилар ўша учови деб сўрасалар). 14 энг биринчи – кучли хиссиётни (бартараф қилиш) 15 учун. иккинчи – азобни кўпроқ бартараф қилишлари 16 учун. учинчи – белгини покламоқлари 17 (учун)дир. Шу тарика яхши олтинни эритиб. 18 ушлаб қолса. асос(га) ўн минглаб қирлар ёпишмасдан. 19 туб асос покланган. тозаланган бўлади. 20 Олтиннинг асоси зоҳир бўлади. Пок. тоза 21 олтиннинг асоси яна

⁸⁷ билиш – бу ўринда билиш назарияси эътиборда тутилган бўлиб, энг юқори ўринда борлиқни билишнинг диний асоси, яъни борлиқни чинакамига билишнинг энг юқори даражага эришиши назарда тутилган.

йўқолмай, бор 22 (бўлиб) қолаверади. Шундай қилиб, кўп суви тўхгатиб (қулиб), кўпроқ ушлаб қолса, сувнинг асл

II. 21 a (ikinti bir otuz)

1 tōzi arigh sūzūg suw oqusi b(i)lgūrār. 2 Ol suw tōzi yoq ārmāz, ymā bar titir. 3 Ançulayu nomlugh āt'ōz ymā qop tūrlūg 4 nizwaniligh āmgāklārīg tarqarip āt'ōz- 5 nūng osal simtagh kkīrlārīn aridip arigh 6 sūzūg burxanlar tōzin b(i)lgūrtmīs 7 ārūrār⁵⁸... ol ārtūkdāg tōz ymā 8 (yoq ārmāz bar) titir. Inçā qlti bulit 9 (toz tuman) barmanular ūzā kōsīksīz tūz 10... (kōk) qaliq oghushi nātīg ārīmīs 11 (ārsār) ançulayu oq kōk qaliq 12 (antagh) arigh sūzūg bolur oq 13 ...14 ... ançulayu oq nomlugh āt'ōz alqu 15 ... larigh y-... bīrlā ārīmīsh- 16 lār ūçūn artuqraq arigh sūzūg 17 tīp titir. Bu iki āt'ōzlār tōzi 18 yoq ārmāz ymā bar titirlar. Taqi ymā 19 ydōlashtīrsār, kōk qaliq ara umilip 20 tītrū tūl tūshāyū, tūlīntā yānā ulugh 21 suwqa āt'ōzi toqidilip barir ārkān. 22 İligi ūzā qoldamlayu adaqi ūzā

мазмуни:

1 асосида тоза, пок сувнинг (бир) тури пайдо бўлади. 2 У сувнинг мохияти йўқолмайди, яна мавжуд бўлиб қолаверади. 3 Шу тариқа нўмли тана ҳамда тамомила турли-туман 4 нирвонлар азоб-уқубатлардан холи бўлиб, тананинг 5 кераксиз, заиф чикитларини тозалайди, пок, 6 тоза бурхонлар илдизини зохир 7 қилади. Уша ўткинчи (?) мохият ҳам 8 йўқ бўлмайди, балки бор бўлади. Шундай қилиб, булут 9 (чанг, тўзон) брахманлар узра қўланкасиз, текис 10 ... (кўк) осмон табақаси⁵⁹ қандай пок бўлган 11 (бўлса), шу тариқа фақат кўк осмон 12 (шундай) пок, тоза бўлади. 13 ...14... Шу тариқа нўмли тана жамики 15... билан боғланиб қолганлари 16 учун янада пок, тозадир. 17 деб айтилади. Бу икки (турли) таналар асоси 18 йўқ бўлмайди, (балки) бор бўлади. Яна 19 солиштирилса, кўк осмонда осилиб, 20 тесқари туш кўради, тушида қатта 21 сувга танаси урилиб борар экан, 22 қўлини ҳаракатга келтириб, оёғи билан

II. 21b

1 tīpinū āt'ōzi kōngūli ūzā ol sub- 2 nung īndīn qidighinga kāçmīsīn 3 tūsāyūr ārsār, dōtrū ol tūlīntīn⁶⁰ 4 odunmisinta ap dōgūz qidighi ap ymā 5 suwta āmgānmāktā ulati suwlar nāng 6 idi kōzūnmāz. Kōngūl tōzi yoq ārmāz 7 bar titir. Sansarta tāgsīnmākīg toyu- 8 nu tūkātmāk kōngūlnūng arimaq (sūzūl)- 9 māki ārtūr ol burxanlar (yoq) 10 ārmāz bar titir. Ançulayu yāmā 11 indaqi adruq toyunmaq ... 12 arigh sūzūg tīp titir ... 13 (Taqi yāmā tūzūnlār oghliya) 14 (bu nomlugh āt'ōz)⁶¹ 15 nizwaniligh tidighlarigh artuqraq ārit- 16 mīshlārī ūçūn tūsh āt'ōzūg bālgūr- 17 tūr. Āt'ōznūng kkīr tapçaligh dōrtū- 18 gīn bīrtām aritmīsh ūçūn b(i)lgūrtmā 19 āt'ōzūg bālgūrtekālī uyurlar. 20 Bīlgā bīlīknīng tidighlari artuqraq 21 ārīmīsh sūzūlmīsh ūçūn nomlugh āt'ōz 22 kōzūnūr. Inçā qlti kōk qaligh

мазмуни:

⁵⁸ Уйғурча нашрида *orimlar*.

⁵⁹ Кўк осмон табақаси – будисатвларнинг энг юқори даражаси.

⁶⁰ Уйғурча нашрида *tūlīntā*

⁶¹ 13-14-сатрлардаги кавс ичидаги сузлар Туркия нашридан.

1 тепиниб, танаси ва кўнгли билан у сувнинг нариги қирғоғига кечиб ўтади, (шундан) кейин 3 туш кўрган бўлса, у тушидан 4 уйғонади, ўрта дарё қирғоғига (келади), яна 5 сув (уни) азобга солганда, қайтадан сувлар асло 6 зоҳир бўлмайди. Кўнгул моҳияти йўқ бўлмайди. 7 осмон эса бор бўлади. Сансарлада қайта туғилмоқни руҳоний 8 ижро этиш(и орқали) кўнғилнинг (поклан)моғи 9 (найдо) бўлади. ўша бурхонлар (йўқ) эмас, (балки) бор бўлади. Шундай қилиб, 11... турли руҳоний бўлмок... 12 пок. тозадир, деб айтилади. 13 (Яна эй аслзодалар ўғли.) 14 (бу нўмни тана) 15 кучли эҳтирос (билан буладиган) зиддиятларни кўпроқ тоза қилганлари учун туш танани зоҳир қилади. 17 Тананинг кир, ифлос гуноҳини 18 тамоҳила тозалагани учун, белгуртма 19 танани зоҳир қилишга қодир бўлади. 20 Доно билимнинг зиддиятлари янада 21 пок бўлгани, тоза бўлгани учун нўмни тана 22 зоҳир бўлади. Шундай қилиб, кўк осмон

II. 22 a (ikinti iki otuz)

1 tayaqinga yashin yashinayur. yashin tayaq- 2 inga y(a)ruq közünür. Ançulayu oq nomlugh 3 ät'öz tayaqinga tüş ät'öz közünür; 4 tüş ät'öz tayaqinga b(i)lgürtmä 5 ät'öz közünür. Anin öz tözi 6 ar (tuqra)q ärimish süzümish üçün 7 (nomlugh) ät'öz közünür. Bİlgä 8 (bilik) ärimish süzümish üçün tüş 9 (ät'öz közünür) samadi dyan ärimish 10 (süzümish üçün) b(i)lgürtmä ät'öz 11 (közünür). 12 Ançulayu nom tözi ärtüktäg töz 13 ... .. öngi ärmäz. töz ärsär bir 14 tözlig ärtügdäg töz titir. Bİrdäm 15 qutrulmaq tözlig ärtügdäg töz ärsär. 16 indin qidigha käçtäçi töz titir. 17 Ançulayu oq antagh tözlig üçün. 18 alqu burxanlarning ät'özläri bir- 19 täg öngi ärmäz. bir tözlig titir- 20 lar. Birtik kim qayu tüzünlär oghli 21 ärsär. ymä tüzünlär qizi ärsär. 22 ymä ançulayu kälmişig ulugh mazmun:

Асосида чакмок чакнайди, (ушнинг) таянчида ёруг кўринади. Шундай қилиб, нўмни 3 тана асосида туш тана кўринади. 4 Туш тана асосида белгуртма 5 тана кўринади. Ушнинг хаёти моҳияти 6 янада тоза бўлгани, пок бўлгани учун 7 (нўмни) тана кўринади. Доно 8 (билим) пок бўлгани, тоза бўлгани учун, туш 9 (тана кўринади). Сомади мушоҳадаси пок бўлгани, 10 (тоза бўлгани учун) белгуртма 11 тана (кўринади). 12 Шундай қилиб, нўмнинг асоси бўлгандай, асос 13...бошқа эмас, балки асос мавжуд, (яъни) 14 асоси ўткинчи(?) асос дейилади. Бутунлай 15 нажот топмок асоси ўткинчи(?) асос бўлса, 16 нариги тарафдаги қирғокка кечиб ўтувчи асос дейилади. 17 Шундай қилиб, ўшандай асос (борлиги) учун 18 жамики бурхонларнинг таналари бир 19 хилдир, бошқача эмас, бир асос(га эга) деб айтадилар. Агар ким қайсидир аслзодаларнинг ўғли 21 бўлса, яна аслзодалар кизи бўлса, 22 шу тарика (оддий) туғилгани улуг

22 b

1 baqsim ol tip sözläyü 2 kirtgüntäçilärig ançulayu kälmiş- 3 ning ät'özi birlä ikisin⁶² bir yangligh 4 ärür tip bilmish k(ä)rgäk. 5 Anin üçün alqu wishaylarigh, çin 6 kirtü arimishin tanuqlamaqigh turqaru 7 ol nomlarta blgü on... 8 ...ikisin⁶²

⁶² Туркия нашрида ikisiz.

⁶³ Туркия нашрида ikisiz.

... 9 tüzünlär bishrunmaq ... 10 nätäg ikisîn⁶⁴ ... 11 ... 12 lari... (näçä tanglıq) 13 tidigh antirayuları⁶⁵ arisarlar (näçä) 14 tanglıg nomlarning öz tözi 15 ançulayu oq arigh süzüg yığ bİlgä 16 bİlikİg bulmaq bolur. näçä tanglıg 17 nom ançulayu ymä ärtükdäg tözlüg 18 arigh süzüg könİ bİlgä bİlik üzä 19 ançulayu oq alqu ärsİnmäk qut- 20 lugh ülüglüg barçani tuta 21 tükäl tolghurmaqi bolur. Alqu qİlmçlıgh örtüglärf arımaqi 23 bolur. Alqu qİlmçlıgh örtüglärf

мазмуни:

1 устоим ўшадир, деб 2 ишончларини (мустахкамлайди), шу тарика (оддий) кўтирилганини 3 танаси билан икковини бир хил. 4 деб билиш керак. 5 Шунинг учун жамики хиссий кузатувчанликларига, чинакам, 6 ҳақиқий покланганига гуноҳлик бергани доимо 7 ўша нўмлардан аломат (топмоги керак)... икковини кўпроқ...аслзодалар етуклиги...10 қандай (қилиб) икковининг 11...12 қанча...тенглик...13 зиддиятли чегаралари покланса, (қанча) 14 миқдордаги нўмлариниғ ўз асоси 15 шу тарика пок. тоза. яхши. доно 16 билимга эга бўлгани. ирингани аён бўлади. Қанча миқдордаги 17 нўм қавми яна ўткинчи(?) моҳиятга эга бўлган 18 тоза. пок. тўғри. доно билим билан, 19 шу тарика хар хил ҳукмронлик(ка), муқаддаслик(ка), 20 улугворлик(ка) ҳаммини олиб келади, 21 мукамал (ҳолда) охирига етказди. Жамики 21 қилмишлари(дан) – яширин (гуноҳ)ларидан пок бўлади. Жамики қилмишлари(дан) – яширин (гуноҳ)лари(дан)

II. 23 a (ikintı üç otuz)

1 birtämlätİ arıghu üçin anın çin kİrtü 2 töz üzä çin kİrtü bİlgä bİlig 3 üzä çinİnçä bİlgü tözin körsär. 4 ani çin kİrtü tİp bİlmİsh k(ä)rgäk. 5 Tüzünlär körmäkİ tİp titir. 6 Könİ tüz tuymaq burxan qutin 7 (bulmish)⁶⁶ öküsh tälİm tİnlgħarİgh İnç 8 (mängİlik qİlmaq)ları⁶⁷ tolp yärtİnçüg İrİnç 9 (kämäkläri öküsh tälİm)⁶⁸ ulugh quvraghning 10 (tängrİlİ yalanguql)İnİng⁶⁹ ädgültİg 11(asİghlıgh)İngä⁷⁰ no(mlugh tİlgänİg)⁷¹ 12 (ävrİlmäk)ları⁷² ärsär. ançulayu oq bİz 13 ulatı alqu tİnlgħlar ymä üzällİksİz 14 könİ tüz tuymaq burxan qutin bulup 15 öküsh tİnlgħlarİgh ämläyü öküsh tİnlgħ- 16 larİgh İnç mängİlİg qİlu tolp 17 yärtİnçüg İrİnçkär. öküsh tälİm ulugh 18 quvraghning t(ä)ngrİlİ yalanguqlİnİng 19 ädgültİg asİghlıghİ üçün nomlugh tİlgän- 20 İg äwİrü yrİqasunlar tİp tİtmİs 21 k(ä)rgäk. Särİpütüräyä bu ätür buyan 22 äwİrmäklİg ögmäk buyanlıgh ögmäkİ

мазмуни:

1 тамомила пок (бўлгани) учун, уни чинакам, ҳақиқий 2 моҳият орқали, чинакам, ҳақиқий доно билим 3 орқали, ҳақиқий белги моҳияти орқали кўрганда, 4 уни чинакам, ҳақиқат деб билмок керак. 5 (Бу) аслзодалар мушоҳадаси дейилади. 6 Тўғри мушоҳада бурхон бахт-саодатини 7 (топган)

⁶⁴ Туркия нашрида ikisizin.

⁶⁵ Уйғурча нашрида andimilari.

⁶⁶ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁶⁷ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁶⁸ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁶⁹ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁷⁰ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁷¹ Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁷² Қавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

кўп, бир талай жонзотларни хотиржам, 8 фойдали қилади. (Шу билан бирга бутун олам ҳузур—ҳаловати, 9 (бир талай, кўп) улуг жамоатнинг, 10 (илоҳий инсоният)нинг эзгулиги учун 11 (нўмли гилдиракни) 12 (айлантирмоқчи бўлсалар), шу тарика биздан 13 бошқа жамики жонзотлар ҳам чексиз, 14 чинакам мушоҳада, бурхон бахт—саодатини топсин, 15 кўп жонзотларни шифоласин, кўп жонзотларни 16 хотиржам, шод қилсин, бутун 17 оламда раҳм—шафқат қўзғатиб, кўп, катта 18 жамоатнинг худолар ва инсонларнинг 19 эзгулиги, фойдалилиги учун нўмли гилдиракка 20 яна марҳамат қилсинлар, деб айтиши керак. 21 (Эй) Сарипутрия!²¹ Шу эрур саодатли ишга 22 йўнаттирмоқ(нинг) мадҳияси, саодатли ишнинг ҳамду саноси!

23 b

1 ashnuqi buyanta utar yigätür, birki- 2 ä ülüşhingä yftmäz, oqshamaz. 3 yöläshürgälli ymä boltuqmaz, Sariputra- 4 ya. Kim qayu tüzünlär oghli, tüzünlär 5 qizi bu sutur nom ärdinög 6 alip täginip tutsarlar, oqisarlar, 7 adinlarqa ymä (oqisar) nom- 8 lasarlar könisicä körkütsärlär, 9 muning buyanligh ögmäki... .. 10 öküsh tälim ülgüsüz (sansiz bolur)²². 11 Sariputriya. Uç ... 12 ... qi qayu ... 13 tinlghtar ärsär, olar bärçä tü(käl)- 14 lig kishi ät özin bulup, kishi 15 ät özin bulup yänä brätyikäbüt 16 qutin bulrsarlar, kim qayu tüzünlär 17 oghli, tüzünlär qiz- 18 i olarqa ayançang köngülün tapinghu 19 üçün ash içkü, ton kädim tült 20 tüşäk iğlämishtäki ot ämtä 21 ulatilar üzä näçäkä tägä²³ ozati 22 tapinip udunup ayayu aghirlayu 23 birlä yana sumir taghça ärdinilig

мазмун:

1 (Буниси) олдинги фазилатли ишдан (шунчалик) устун келдики, илгаригиси 2 (кейингисидек) улудан²⁴ маҳрум бўлмайди. (Унинг) ўхшаши бўлмайди. 3 (унга) ўхшагани ҳам мавжуд бўлган эмас, (эй) Сарипутрия! 4 Қайси бир аслзодалар ўгли, 5 аслзодалар кизи мазкур (сутра)нинг нўм хазинасини 6 олиб, (уни қўлларига) ушласалар, ўқисалар, 7 бошқаларга ҳам (ўқитсалар), ваъз 8 қилсалар, тўғри (моҳиятини) ўрсатсалар, 9 бу саодатли ишнинг ҳамду саноси (гоят кўп бўлади), 10 бешхоя ўлчовсиз, сон—саноксиз бўлади. 11 (Эй) Сарипутрия! Уч 12 оламдаги қайси ... 13 жонзотлар бўлса, улар ҳамма комил 14 инсон танаенга етишиб, (яна) инсон 15 танаени топиб, яна пратйнкабутлар 16 бахт—саодатига эришсалар, қайсидир аслзодалар 17 ўгли, аслзодалар кизи 18 уларга иззат—хурматга тўла кўнгил билан хизмат қилиш 19 учун смак, ичмак, кийим—кечак, ўрип—20 тўшак (берса), хасталанганда (керак бўладиган) дори—дармон (ва) 21 бошқалар билан бир печа марта 22 хизмат қилса, таъзим қилиб, иззат—хурмат қилса, 23 (шу) билан бирга, яна Сумир тоғича (келадиган) қимматли

²¹ Сарипутрия – авлиё, маҳаяна таълимотини гулик эгаллаган комил инсон, асли тарихий шахс. Буддавнийликда машҳур муаллимлардан бири бўлиши мумкин

²² Қанс ичидаги сўз Туркия наширдан.

²³ Уйгурча наширда наса кадаки

²⁴ улуду – буддаларнинг эгаллайдиган жойи, бӯдисатвга айланмиш йулдаги олий даража

II. 24 a (ikintī tōrt otuz)

1 nēmāklār ūzā tolghurup tapinsar 2 udunsarlar, ol pratyikabut arxant- 3 lar nīrwonqā kīrmīshīntā kīn yānā 4 olarqa yūti ārdīnīlār ūzā īnčā 5 qlti altun kūmīsh yīnčū wayturi 6 çāç qash qizil yīnčū ārdīnīlār ūzā 7 (tūglīg) īdīz astuplar turghurup 8 (adruq) adruq yīnčā tooqr bralar 9 (kushatrlar) ūzā asip salinturup 10 ... sarlar salbudri 11 ya (kīm qayu tūz)- 12 ūnlār oghli, tūzūnlār qizining 13 bayan ādgū qilīnči ōkūsh tāgīmūr 14 ārkīmū Saripudri īnčā tīp ōtūntī. 15 Ōkūsh tāgīmūr atī kōtrūlmīshā 16 antagh tāgīmūr ādgūn barmīsha 17 tīp (ā)ngri (ā)ngriš burxan yīliqadi. 18 Kīm qayu tūzūnlār oghli tūzūnlār 19 qizi bu sutur ārdīnīg utsarlar. 20 ūmsārīlār, oqīsarlar, tolq qamagh 21 tinlghlarqa kōnīšīnčā ādgūtī nom- 22 lasarlar, ūzāliksīz kōnī tūzūntī

мазмуни:

1 хамду санолар билан бутунлай хизмат қилса, 2 таъзим қилса, ўша кратийкабут арханглар⁷⁷ 3 нирвонга кирганларидан кейин ҳам 4 уларга етти (хил) қимматбаҳо (тошлар) билан – 5 рўтин, қумуш, марварид, маржон, ёқут 6 феруза, қизил марварид (қабн) қимматбаҳо тошлар билан 7 (безатилган) баланд қозонларни ясайди, 8 турли–туман хилинраган байроқларни 9 кўтариб, оёқлатириб, 10 (хизмат қиладилар, эй) Саринутрия, 11 “(Қайси) аслзодалар 12 ўғлининг, аслзодалар қизининг 13 фазилатли, эзгу иши кўп хурматга сазовор бўлади?” 14 (деб) Саринутрия сўради, 15 “(Эй) кўп хурматли, номи узлуг (зот), 16 шундай хурматга сазовор яхши (иш) бор”, деб Тангри(ларнинг) тангриси бурхон жавоб берди, 18 “Қайси бир аслзодалар ўғли, аслзодалар 19 қизи бу сутранинг хазинасини қўлга киритсалар, 20 (бу хазина билан) ўзларини) қуроллантирсалар, ўқисалар, жамики 21 жонзоғларга тўғрилиқ билан (бу моҳиятни) яхшилаб ваъз қилсалар, узлуксиз (равншда) тўғри, хақиқий

24 b

1 tuyunghuqa qut qolunsarlar, aning 2 buyani ōkūsh tālīm bolur, Buyanlīgh 3 ōgmākī ashnuqī buyanta utar. 4 yīgātūr, Yūz ūlūshīntā bīr ūlūsh- 5 īngā ymā yīmāz, oqshamaz. 6 Ol nā ūçūn tīp tīsār, tūzūnlār 7 oghliya anin kīm qayu tūzūnlār 8 oghli, tūzūnlār qizi ... 9 ... gh orunta ōntīn singar ... 10 oghushlarintaqī atī kōtrūlmīsh ... .. 11 nomlugh tīlgān āwīr ... 12 ... bushi ... 13 ta qlti nom bushigh yīg tūstūnkī 14 yrliqayurmn, Ol ōdūn ol 15 quwraghta ārīgmā tūmān tūrīg ōz- 16 lūglār ōz ōz orunlarinta ōrū 17 turup qayutūn singar atī kōt- 18 rūlmīsh ārsār, andin singar yaqin harip 19 ong angnīnlarintaqī tonlarīn açi- 20 nīp, ong tūzlārīn çōkīdīp ayalar- 21 in qawshurup atī kōtrūlmīshkā 22 īnčā tīp ōtūntīlār: 23 atī kōtrūlmīsh–ā, bu sutur nom ārdīnīg

мазмуни:

1 хис–туйгулар билан бахт–саодат истасалар, бунинг 2 фазилати кўп бўлур, (Унинг) фазилатли 3 мадҳияси илгариги фазилатга суянади, 4 (уни) ўз ичига олади, Юз улушидан олдинги бир улуши 5 ҳам йўқолмас, ўхшамас, 6 “Нима учун шундай?” деб сўрасалар, (эй) аслзодалар 7 ўғли, шунинг учунки, (эй) аслзодалар

⁷⁷ кратийкабут арханглар – муқаддас авлиё, нирвонга етишни учун боралган йўлда энг охириги босқичга етишган одам, буддавийликнинг туртинчи босқичига етишганда, нажотга эришиш йўллари улар орқали топилади.

кизи...9...ўринда ўнг тарафда...10 табакаларидаги номи улуғланган...11 нўмли
 гилдирак...12 назр...13 (Шу) тарика нўм назрини жуда юкори 14 (деб) лозим
 кўраман. Бу вақтда ўша 15 жамоат орасида турадиган ўн минг тирик жонотлар
 16 ўринларидан туриб, 17 қайси тарафда номи 18 улуғ (тангрилар) бўлса, ўша
 тарафга яқин бориб, 19 ўнг елкаларидаги тўнларини ечиб, 20 ўнг тиззалари билан
 чўк тушиб, қафтларини 21 ковуштириб, номи улуғ (тангри)дан 22 шундай деб
 сўрасилар; 23 "(Эй) номи улуғ (тангри), бу сутра нўм хазинасини

II. 25 a(ikintī tōrt bīsh)

1 oqiyu sözlālm. Adinlarqa ymā kīngürü 2 aça yada könisñçā körkitālim. Bishrunu 3
 bütürü ür kaç²⁹ ödtün turguralim. 4 Nā üçün tīp tīsār. atī kötrül- 5 mīshā bīz amti
 munitāg ädgü nom 6 tiltaghinta üzālīksīz köñi tüz 7 (tuymaq) burxan qutī kösüş ... 8 ...
 anta ötrü tngirlār 9 ärkliġē Xormuzta atī kötrülmīsh 10 (tūkāl bil)kā tānghrīdām mantarik
 11 xua çāçāklār ... dīlār... 12 ... tükātīp ĩnçīp muntagh tīp 13 ötüñtī: atī kötrülmīshā, bu
 nom 14 ärdīñi ärsār. bodsitwalarning ädgülüg 15 yiltizin taritīp, toghum azunlugh 16
 örtüġlārñing yiltizin kästāçī 17 tīp sözlātülmīsh ärrür. Atī kötrülmīsh 18 yrliqadī: antagh
 ol. Kawsikiya. 19 antagh ärrür. Nā üçün tīp tīsār. 20 tngirlār ärkliġiyā mām ötkürü 21
 oyurmn ol. ĩnçīp sanghuluqsuz sansiz 22 kalp ödlār ärtmīshīntā ançulayu
 mazmunī:

Тўқиб сўзлайлик. Бошиқаларга ҳам ёйиб, таркатиб, 2 очик баён қилиб, чинакамнга
 кўрсатайлик. Мукамал қилиб, 3 охирига етказиб, илгариги вақтдан (олдинга)
 ўтказайлик. 4 "Нима учун?" деб сўрасалар, (эй) номи улуғ (тангрим), 5 биз энди
 бундай яхши ном 6 сабабидан абадий тўғри 7 (мушоҳада), бурхон бахт-саодати
 истаги...8...Шундан кейин Тангрилар(нинг) қудратлиси Хўрмузд²⁹ номи улуғ 10
 (Тангриларнинг тангриси бурхон)га илоҳий ўсимлик, 11 гул-чечаклар
 (бағишлади), 12 (Кейин)...туғатиб, шу тарика қуйидагича 13 илтимос қилди: "(Эй)
 номи улуғ (тангрим), бу нўм 14 хазинаси эса бундасатвларнинг 15 эзгулиги
 илдизларини олиб кетиб, туғилиш 16 сирларининг илдизларини тўсади", 17 деб
 сўзлайдилар. (Шундан кейин) номи улуғ (тангри) 18 (шундай деб) жавоб берди:
 "Шундай, (эй) Кавсикия³⁰, 19 шундай, Нима учун деб (сўрасалар, 20 (эй)
 Тангриларнинг) қудратлиси, мен шундай тушунтириб, уқирай, 21 Шундай
 қилиб, сон-саноксиз 22 калп³¹ замонлар ўтгандан кейин, шу тарика

25 b

1 kālmiş ayaghqa tāgimlik köñi 2 tüzünī tuymish yirtīñçüg uqmish 3 üzālīksīz äř
 tözün äranlārīg 4 turulturtaçī, tāngrlārñing yalanguç- 5 larning baqshisi, ulugh
 yruqnuğ 6 ögmäkī atliġ burxan atī kötrül- 7 mīsh yirtīñçütā blġürtmīsh ärtī. 8

²⁹ Уйғурча нашрида оғланс

³⁰ Хўрмузд - "Авесто"даги Эту рухлар худоси, Урта Оснега буддавийлик кириб келганда, буддавийликдаги худо Индра билан Хўрмузд айнан бир деб қаралган. Эту рухлар худоси Хўрмузднинг мазкур достонда учраши худо Индраин айнан тавдалантириши учун илгизилмаган, балки "Олтуғ ёруғ"нинг санскритчаси пайдо бўлишида туркий кавилар шитирик этган деган фикрга бир далилдир. Зота, "Олтуғ ёруғ" яратилган даврда (тахминан миллий 1 асрда) Кўшон империяси Хиндистонни ҳам ўз ичига олган эди.

³¹ Хўрмузднинг бошиқа номи экани матндан аниқлашди.

³² калп - замоннинг мифологияк дэври, реал вақтдан жуда илгари бўлган даврлар, бирон давр еки йил хисоби билан чегараланмаган давр назарда тутилади.

(Tngrī) lār ārkliḡiyā anç(ulayu) 9 kālmiş ayaghqa tāḡmliḡ (kōnī tüz)- 10 ünī tuymish ulugh yruqnung (ōgmākī) 11 (atliḡ) ol burxan ... 12 ... tükāl ārtī. 13 Aning yighilmish bashtinçī quwraghi bir 14 tūmān költī bar ārtī. Alqughun 15 yaḡhigh yançmiş aqighsiz ādgükā tāḡmiş 16 ārtīlār. Aning inçip ikintī sravak 17 quwraghi sākiz toquz on yüz 18 ming költī bar ārtī. Aning üçünçī • 19 shrawak quwraghi ārsār. toquz on 20 toquz yüz ming költī bar ārtī. 21 Olar barça yaḡhigh yançmiş aqigh- 22 siz ādgükā tāḡmiş ārtīlār. 23 Tāngrīlār ārkliḡiyā

мазмуни:

1 пайдо бўлган, ҳурматга сазовор, тўғри, 2 (хамма нарсага) аниқ билишга кодир, оламни идрок қиладиган, 3 юксак манқели эр, олиёжаноб эрларни 4 поклайдиган, мўмин қиладиган, тангриларнинг, инсонларнинг 5 устози, буюк нурнинг 6 мадҳияси номли бурхон номи улуғланган (ва) 7 оламда зоҳир бўлган эди. 8 (Тангрилар)нинг қудрати (билан) шу тариқа 9 келган эди. (улар) ҳурматга сазовор (эдилар), (тўғри, аниқ) 10 биладиган, буюк нурнинг (мадҳияси) 11 (номли) ўша бурхон...12...комил эди. 13 Унинг етук илк жамоати бир туман кўлти⁸² эди. Ҳаммалари 15 душмани янчган, окмайдиган⁸³ бахт-саодатга лойиқ 16 эдилар. Унинг шу тариқа иккинчи будда таълимот(ига мансуб) 17 жамоати саккиз – тўккиз юз 18 миң кўлти⁸⁴ чикар эди. Унинг учинчи 19 будда таълимотига мансуб жамоати эса тўксон 20 тўккиз- юз миң кўлти⁸⁵ чикар эди. 21 Улар ҳамма душмани янчган (эдилар), ҳиссиётсиз 22 бахт-саодатга лойиқ эдилар. 23 Тангрилар қудрати (билан)

II. 26a (ikintī altī otuz)

1 ol ödün ançulayu kālmiş ayaghqa 2 tāḡmliḡ kōnī tüzünī tuymish ulugh 3 yruqnung ōgmākī atliḡ ol tngri 4 tngriśī burxan birlā tngriḡiḡ 5 yirtinçütā birlā āzrūāliḡ 6 tū(zūn) lār ymā bramanlar birlā 7 (tinlḡlar)ning aśiḡliḡhi üçün 8 ...blḡürtmiş ārtī. Tngriḡlār 9 (ārklī) ḡiyā. ol ödā bir Gang 10 (ōḡtüz)⁸⁶ tūni atliḡ bir qunçuy 11 ...yighilmis ... 12 ... i ötrü bu nom ārdinḡi ati köt- 13 rūlmish ançulayu kālmiş ulugh yruqnung 14 ōgmākī atliḡ tngri tngriśī burxan- 15 ning üskintā aşıtip tuta ilfinü 16 tāḡniḡp alqu tinlḡlarqa kōnī 17 kirtüsünçā ayti körkütī. Ol 18 üsālīksiz kōnī tüz bodi tuyunmaq- 19 ta olurtī. Ol qunçuy ölgäysük- 20 tā tūshī āt'özün qodup ārkāk 21 ārkliḡiḡ bulup tapip turqaru oza- 22 ti. Tngriḡi yalanguqlining arasinta

мазмуни:

1 ўша замонда шу йўсинда пайдо бўлган, ҳурматга 2 сазовор, тўғри, аниқ билишга кодир, буюк нурнинг мадҳияси номли ўша Тангри(ларнинг) 4 тангриси бурхон билан, илоҳий 5 дунёда бирга Зерванга⁸⁷ (мансуб) 6

⁸² кўлти (санскр.) – ўн миллион.

⁸³ окмайдиган – “ҳаяжонга солмайдиган” маъносидadır, асосан, донмиё тавога, ҳаяжонга солмайдиган бахт-саодатга, дарма, яъни қонуни ва асосга нисбатан ишлатилади.

⁸⁴ саккиз, тўккиз юз миң кўлти – саккиз – тўккиз миллион.

⁸⁵ тўксон тўккиз, юз миң кўлти – тўккиз миллион тўккиз юз миң.

⁸⁶ Қавс ичидаги суз Туркия наشريдан.

⁸⁷ Зерван – “тақдир, қисмат” маъноларини англатиёт, олам эмбрионал ҳолатда бўлганда, Зерван Абодни олам деб таъриф этилган. Зерван бош худо бўлиб, дуалистик мифлар уйдан бошланган Монотеизм оқимида ҳам Зерван бош худоидир. Буддавийликда эса бошқа худолар кабир. Зерваннинг бош худо экани тўғрисида мифлар ҳам бор. Бу мифлар тўғрисида қараган: Н. Раҳмонов. Рухиятдаги нур муроди. – Тошкент, Абдулла Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти, Тошкент, 2002, 22–24–бетлар.

(аслзодалар). брахманлар билан 7 (тангриларнинг) фойдаси учун. 8 ... зохир бўлган эди. Тангрилар 9 қудрати (билан) у замонда олийжаноб 10 **Оғуз туну** исми бир малика 11 (бор эди. У) етук (эди). 12 (У) бу нўм хазинани номи улуг, шу йўсида келган буюк нурнинг 14 махфияси номли тангри(ларнинг) тангриси бурхоннинг 15 олдида эшитди. (бу нўм хазинага) таъзим қилиб, олиб кетди. 16 (Малика) етук бўлиб, жамики жонзотларга тўгри. 17 чинакамига сўзлаб, кўрсатди. У 18 юксак. тўгри зехнин хис қилиб 19 турарди. Ўша малика жон берай деб турганда. 20 (жон) аёл танасини тарк этиб. эркак 22 хукмдорга айланди (ва) абадий нажот тонди. Илохий зотлар орасида

26 b

1 toghup anta basa sākiz 2 tūmān tōrt mīng qata Chakrawart 3 qan bolup ārdini yruqin yaltirtači 4 atlgħ burxan bolti. Kawsikiya. 5 ol ōdtā ōngdūn yingaqta 6 yūz mīng kolti burxanlar ulushinta 7 nom nomlayu yrliqar ... 8 Ol ōdtā kōnīsīnčā kō... 9 tāgintim Kawsikiya ... 10 Qayular ol ati kōtrūlmīsh. (ançulayu)⁸⁸ 11 (kāl)mish ayaghqa (tāgimlīg ārdini)⁸⁹ 12 (yavuqin yal)tirtači⁹⁰ 13 atlgħ burxanning atin āshītūgūčā 14 ārsār. abiyas tiltagħligh alqu 15 qilinçligh ōrtūglārīn ūzārār 16 kāsārār. Ōlgāysūktā ymā yūgārūr 17 bolup. olar tīshī āt ōznūng 18 ūzlūnçūsī ārūr tīp hīlmīsh k(ā)rgāk. 19 Tūzūnlār oghliya. bu altun 20 ōnglūg yruq yaltirighliq qopta 21 kōtrūlmīsh nom ilikī suturnung 22 adruq adruq ādgū asighi bar ārūr. 23 Bodi tīgma nomlarigh kīngūrū yadmaq

мазмун:

1 туғилиб, ундан кейин саккиз 2 туману тўрт минг марта **Чакроварт**⁹¹ хон бўлди. хазина нурини таратувчи 4 деган бурхон бўлди. (Эй) Кавсия. 5 у пайтда ўнг тарафга 6 юз минг қўлти бурхонлар улушида 7 ваъз қилиб, марҳамат (айлади). 8 У пайтда тўғрилиқ билан ... етишдим, (эй) Кавсия... 10 Кимлар ўша номи улуг (шу тарика) 1 (кел)ган, хурматга (сазovor хазина) 1 (ни ялтират)увчи 13 деган бурхоннинг исмини эшитадиган 14 бўлса, абиёс⁹² сабабидан турли 15 қилмишлари(дан келган) гуноҳларини бас қиладилар. 16 Ўлай деганда, яна пайдо бўлиб қолади. 17 (бу) аёл танасининг 18 сўнгидир. деб билмоқ керак. 19 (Эй) аслзодалар ўғли, бу олтин 20 рангли. ёруғ ялтироқ, хамма (нарса)дан 21 устун турадиган нўм полшохи (отли) нўм сутрасининг 22 турли – туман эзгу фойдаси бордир. 23 (Бу) комил. ҳар бир нўмни кенг ёйиш

II. 27a(ikinti yili otuz)

1 bolur. Kim qayu toyinlar ap 2 ymā shamananchlar, ap ymā upasilar. 3 upasanchlar bu altun ōnglūg 4 yruq yaltriqligh qopta kōtrūlmīsh 5 nom ilikī sutur ārdinīg boshghunup 6 nomlayur. Ol ulushta tōrt tūrlūg 7 asigh tusularigh bulur. 8... (Qayular) ol tōrt tīp tīsār. 9 (āng ilki) ol iliklār qanlarning 10 (sūlūg kūçi) bolur.

⁸⁸ Кавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

⁸⁹ Шу сўз Туркия нашридан.

⁹⁰ Кавс ичидаги сўзлар Туркия нашридан.

⁹¹ Чакроварт – хонинг исми бўлиб, ривоятларга қўра, у қўлида доим айланиб турадиган чархга ўхшаш туморни ушлаб тураркан.

⁹² абиёс – рухий ығарин

İkinti. alqu 11... lar ...i bolurlar... .. 12 (Ü)çünç usun .... .. tidigh (ada) 13 lari amrilip yat yaghiqa basintur-14 matin inçkülüg mängilüg bolurlar.15 Törtünç kirtü nomugh açu yada 16 nomlayu yig adruq ädgüsingä 17 tägkälî tägimlig bolurlar. 18 Bîrük kîm çayu tüzünlär oghli. 19 tüzünlär qizining qulghaqlarin- 20 ta bu tütrüm täring yörüglüg nom 21 ilikining täring yörügî bîrkä 22 yolatquça ärsär. Ötrü olar mazmunı:

1 Būladı. Kaısen bir tūyinlar. 2 xatto shamnanchlar. xatto yana unasilar. 3 yasançlar²² bu oltin rangli. 4 ėrug yaltıroq. xamma narca(dan) ustun turadınçan 5 nūm podşoxı (otlın) nūm xazinani ũrgatıb. 6 vaız kınçalar. (ular) ũşa uluşda tūrt turli 7 foyda – manfaat topađı. 8 ... “(Kaısen) birni ũşa tūrtgasi?” deb sūrasalar. 9 (eng avvalı) ũşa. podşoxlarıning. xonlarıning 10 (jançovar kuchi pıdo) būladı. İkkınçıdan. xamma 11 soç–salomat būladı. 12 Uçınçıdan. xar doım (duşmandan kelađınçan) zıddıyatlarıni 13 bartarař kılıb. ėt duşmanğa xujum kıldırmaıdılar 14 tınc. şod–xurram būladılar. 15 Tūrtınçıdan. xakiķii nūmni talķin kılıb. ėinb. 16 vaız kılıb. yaxşı. turli fazilatlarğa 17 etişiniğa sazovor būladılar. 18 Ađar kaıseđir aslzodalalar ũđı. 19 aslzodalalar kizinińg kuloklarına 20 bu çuqur mañnoli nūm 21 podşoxinińg çuqur (mazmunlı) iũrini (bilan) 22 birğa 22 etkazılađınçan būlsa. keıyn ular

27b

1 burçan ärdinüg ayıghlamadin. nom ärdinüg 2 yñiklämäđin. bursang quwragh ärdinüg 3 üçüzlämäđin. tinliğ oghlanlari- 4 ning tarımadaq ädgülüg yiltizlar- 5 in tarıtturghaylar. Tarımış 6 ädgü yiltizların üklüttürüp ashturup bish- 7 rundurghaylar. Alqu yirtünçü- 8 däki tinlghlarıgh barça ... 9 içintäki alti bramit ... (iç) 10 imta yorighuqa bishrun ... 11 ... äriğçi (bolur)lar. (tip tngri) 12 (tngrişi burhan yrliqadı. Ötrü) 13 kök qalıq aghiliqi bodistw. Äzrua. 14 Xormuzta tört maxarança tängri 15 lirtä ulati qamagh tängriär tängri 16 tängrişi burçantın bu tütrüm täring 17 yörtüglüg nom yirliqin äşhütüp. 18 ötrü olurmış orunlarınin örü 19 turup. birtin singar ong angin- 20 lărintäki tonların açınıp. aya- 21 ların qawshurup. tizlärin çökütüp. 22 ayayu aghırlayu tngri tngrişi burçan 23 adaqinta üçürü töpün yükünüp. mazmunı:

1 burxon xazinasiđan nařratlanmasđan. nūm xazinasiđni 2 nazarğa ilmay kuyımasđan. budđa monaxlar jamoati xazinasiđni 3 mençimay kuyımasđan. jonçot bolalarıninińg 4 etiylağan ezgulik ildızlarıni 5 ũstirađınlar. əkkan 6 ezgu ildızlarıni katğa kılıb. loķsalıtırıb. 7 etişitirađınlar. Jamıki olamdağı 8 jonçotlarıning xamma ... 9 inçıdağı oltı bramit... 10 xulq–atvori bilan komil bұлğan... 11... būladılar”, (deb Tanğrilarınıńg) 12 (tanğrisi burxon javob berdi. Keıyn) 13 kük osmon xazinasi (bұлğan) būdisatw Zervan. 14 Xurmuzd. tūrt maxaranç tanğrilardan. 15 yana xamma Tanğri(larınıńg) tanğri 16 tanğrisi burxonđan buıday mazmundor. 17 iũlğa soladıńan nūm ėrliğini ėşitgäç. 18 (ular) ũtırığan ũrinılariđan 19 turıb. (xammasi) birđay ũng ejaçalariđağı 20

²² Юқорıdağı түшин, шаманач, унаси, унастич сўзлари изохи юқорıda берилган.

тўнларини ечиб, кафтларини 21ковуштириб, тиз чукиб, 22чексиз хурмат билан Тангри тангриси бурхон 23оёқларига таъзим килиб.

II. 28a(ikinti säkiz otuz)

1 tngri tngriš burxanqa inça tip 2 ötüntilär. Ärtüngü tanglançigh 3 mungadinçigh titir tngriñ bu nom ärdini- 4 ning tütrüm täring yörügü. Birük 5 qayu yir orunta. qayu qayu ulushta. 6 baliqta. bu tütrüm täring yörüglüg 7 (nosh)²⁴ tatighligh iki türlüg 8 bilgä bilikläring bilgülarinta 9 ... iduq bögü biliklig burqan 10 (nom tözin) tüpin uqittaçi biltürtäçi 11 ... lüg ... 12 ... lüg körk ... bu altun 13 önglüg yruq yaltriqligh qopta köt- 14 rülmish nom iliki nomlataçi oqitta- 15 çi bilgälär bar ärsär, ötrü ol 16 yirtä orunta ulushta baliqta 17 tört türlüg ulugh ashigh tusu bolghay. 18 Qayular ol tört tip tisär. inça 19 qiti äng ilki ol baliq ulushtaçi 20 ili qaning sülüg küçi ashil- 21 ghay küçätkäy. Aç qis ig kügän 22 yoghi yawlaq bolmaghay. Öz yash uzun mazuñi:

1 Тангри(лар) тангриси бурхонга шундай деб 2 утиндилар: “Ниҳоятда ажойибу 3 гаройиб экан. эй тангрим, бу нўм хазинасининг 4 мазмундор талкини! Аммо 5 қайси бир ерда, қайси бир қишлоқда, 6 шаҳарда, бу (сингари) мазмундор талкини, 7 (хаёт шарбатидай) ширин, икки турли 8 донолик (ва) билимларининг аломатларидан 9...муқаддас, доно, билимли, бурхон 10 нўм(ининг) асосини ўқитадиган, тушунтирадиган 11...12...бу олтин рангли, ёрут, ялтироқ, ҳамма (нарсдан) устун 14 нўм подшоҳини шарҳлайдиган, ўқитадиган 15 донишмандлар бор бўлса, ўша 16 ерда, (ўша) қишлоқда, ўша шаҳарда 17 турт турли катта фойда, манфаат бўлғай, 18 “Қайси ўша тўртовни?” деб сўраса, (булар) 19 қуйидагилардир: энг аввало, ўша шаҳар, қишлоқнинг 20 эли ҳам, хонининг харбий кучи (хам) ошадди, кучаяди. (У ерда) очарчилик, қаҳатчилик, хасталик, 22 ёмонлик бўлмағай. (Одамларнинг) умри узун.

28b

1 qutlugh ülüglüg inç mängilüg bolup, 2 köni nom törü ökligäy, ashilghay. 3 İkinti ordu qarshi ičintäki qatun- 4 lar, tigitlär, bağlär, buryuqlar 5 täwsüz kürsüz, äsüksüz armaqsiz 6 irsiz qarshisiz tüz baz ilingä 7 qaniga ayaghulugh amranghulugh²⁵ 8 äritür. Üçün il ulush (ning ičintä) 9 toyinlar dintarlar atligh (yalanguq)²⁶- 10 lar köni nomça törüçä ... 11 ... ädgülüg (yori)- 12 (ghali)²⁷ bolghay-13 lar. yoq quruq yala yangqu üzä 14 adaqip, ödsüz ölmün ölmägäylär. 15 Törtünç, ol il ulush iyäs ilik²⁸ 16 qan üç ödlär ičintä turqaru 17 tört ulughlari tüz yorighay. 18 Üruk uzati tngriär kügäy közät- 19 käy, ädgü ögli yrliqançuçi köngülün 20 bisizin biçqusuzin bodunin 21 qarasin üç ärdänikä ägkäy, inan- 22 turghay. Alqu tinlghlarigh burqan 23 qutiligh yolta yorizunlar, ögrätin- mazuñi:

²⁴ Уйғурча нашрида us tag

²⁵ Туркия нашрида шу сўз ўрнида aghulaghlu, аммо маънода фарқ йўқ, қадимги туркий тилда бу сўзнинг ҳам *итпати*, *хурматли* маъноси бор

²⁶ Қавс ичиндаги сўз Туркия нашридан.

²⁷ Қавс ичиндаги сўз Туркия нашридан.

²⁸ Туркия нашрида шу сўз ўрнида il

1 бахтиёр, тинч, шод-хуррам бўлади. 2 тўғри нўм қонунлари устивор бўлади, кучаяди. 3 Иккинчидан, сарой ичидаги хонимлар. 4 шахзодалар, беклар, амалдорлар 5 хийла-найрангсиз, ростғўй. 6 хасадсиз. (бир-бирларига) гаразсиз тинч-осойишта (бўладилар). Эл-юртига. 7 хонига ҳурматли. иззагли (муносабатда) 8 бўладилар. (Шунинг) учун эл-юрт (ичида) 9 монахлар, динтарлар²² деган (одамлар бўлгай). 10 (Улар) тўғри нўм бўйича, қонун-қондалар бўйича...11. Яхшилик (билан юрадиган) 12 бўлғайлар...Бехуда шубҳалардан 14 халос бўлиб, бевақт ажалдан ўлмагайлар. 15 Тўғридан, ўша эл-юртнинг эгаси элиг хон 16 уч замон ичида доимо 17 тўртгала улуглари (билан) тўғри муомала қилгай. 18 Абдий тангрилар (уларни) саклагай. 19 эзгу шиятли, шафқатли кўнгул билан. 20 пичоқсиз, қурол-яроғсиз халқ 21 оммасини уч хазинага итоат эттиргай, нишонтиргай. 22 “Жамики жонзотларни (ўша тангрилар) бурхон(нинг) 23 муқаддас йўлида юргизсалар, таълим берсалар.

II.29a (ikinti toquz otuz)

1 sūnlār ārtī tīp qut qoltaçi 2 kōsātçi bolghay. Bu tūr tōrt tūrlūg 3 asigh tusular. Bīr ymā atī kōtrūl- 4 mīsh tngřm bu nom ārdīnīg kīngūrū yadghu 5 ūçīn ūrūk uzatī bu nom bītkīg 6 oqidaçi tultaçi yalanguqlarigh iyn 7 (tapaçata kbyū kōzātū tutup, 8 (olur)mīsh orunlarinta 9 asigh tūsū qīlu bīrgāybīz tīp 10 ōtūntīlār. Ōtrū tngř 11 tngřsī burqan olarning ... 12 (bu) (ōtūglārīn) āshītū yarlıqap 13 ōgdī alqadi: ādgū ādgū tūzūnlār 14 oghliya! Çin kirtū ārtir bu ōtūn- 15 mīs ōtūgūngūzlār ulugh asighligh tusu- 16 lugh tūr. Bu saqīnmīsh saqīnç- 17 ingizlarqa amtī sīzlārni ōt- 18 lāyūrmān tutushurman. Bu saqīnçigh 19 iduq nom ilīkīn yadghuqa tawraning- 20 lar, qadighlaninglar. Bīrūk bu nom 21 ārdīnī kīngūrū yadilghuça ārsār. 22 ōtrū mānīg ādgū tīyūk kōnī kirtū

мазмун:

1 “ди” деб бахт тилайдиган. 2 қараб турадиган бўлгай. Мана шулар тўрт турли 3 фойда деб аталади. Бир яна, (эй) номи улугданган 4 тангрим, бу нўм хазинасини ёйиш, тарқатиш 5 учун доимо бу нўм битигини 6 ўқийдиган. (унга) рноя қиладиган, инсонларни (шунга) мувофиқ 7 босқинлардан (омон) саклаб, (нўм битигинга) рноя қилдириб, 8 ўтирган ўринларида... 9 фойда-манфаат келтириб беради”, деб 10 ёлвордилар. (Шундан) кейин Тангри(лар) 11 тангриси бурхон уларнинг...12 (бу илтижоларини) эшитди. марҳамат қилиб, 13 (уларни) мактади, олқади: “(Эй) аслзодалар 14 ўгли! Чинакам, хакикийдир бу илтижо 15 қилган ўтинчларингиз. (улар) кўп фойда, манфаат (келтиради). 16 “Бу ўйлаган ўйларингиз учун 17 эли сизларга (шундай) маслаҳат 18 бериб, мурожаат этаман: бу ўй(–ниятларингиз)ни 19 муқаддас нўм подшохи орқали ёйишга шошилинглар, 20 катъият кўрсатинглар. Агар бу нўм 21 хазинаси

²² динтар (сўзд.) – “танланган” деган маънони билдиради. Бу ўзига хос термин бўлиб, Шарқдаги нисбатан қадимий динларда қавм ёки халқ “Худо томонидан танланган” деб талқин қилинарди. Масалан, Библиянинг “ёки Аҳд қисмида айтилишича, Исроил халқи Худо танлаган халқдир. Бу терминнинг Мошій жамоаси аъзоларига, Мошійга эътиқод қилувчиларга нисбатан қўлланишидан маълум бўладиги, буддвийлик оқими билан барабар мошійлик оқими туркий қавмлар орасида кенг тарқалган. Аксарият ҳолларда қадимги туркларда буддвийлик ва мошійлик оқимлари бир-бирини тўлдирди

ёйилиб. тарқатиладиган бўлса. 22 (шундан) кейин менинг яхши деб айтиладиган тўғри, хақиқий

11. 29b

1 nomlugh shashnim yirtinçüta ür kaç 2 ödün adasizin inç äsan 3 turghay tıp yrliqati. 4 *Altun önglüg y(a)ruq yaltriqligh 5 qopta kötrülmüş nom iliki atligh 6 nom biftkü tültä altun köwrük 7 körüp kshanti qilmaq (atligh örtünç) hölük.* 8 Ol ödün sumakitu bodistw 9 bilgä tngri tngriäsi burxan(ning) 10 soqançigh tatighligh nom yrliqigh (äshitip). 11 ögrünç säwinç ... 12 ... nom ... ruqin 13 saqinu yaratinu öz ärküsingä barti. 14 Qaçan öz ärküsingä tägdüktä. 15 ötrü ol tünlä ök tüfntä bir 16 ärtä bädük altun köwrüg körür 17 tüşhäti. Ol ymä altun köwrüg 18 kün tngri tilgänitäg tägirmä 19 körklä yruq yaltriq üzä qop- 20 tin singlar <yirtinçularig barça bütürü>yaruto yalritu turur 21 ärti. Ol uruq yaltriq içintä 22 yänä sansiz saqichsiz ontin 23 singlarqi burxanlar ärdini söägüt-
мазмуни:

1 нўмли таълимотим (бу) оламда узок 2 замон хавф–хатарсиз, тинч–омон 3 янайди” деб жавоб берди. 4 *Олтин рангли, ёруғ, ялтирок, 5 ҳамма (нарса)дан устун нўм подшоҳи тушида олтин дўмбира 7 кўриб, тавба қилиш маросими (деган нўртинчи) бўлим.* 8 Ўша замонда *Сумакити* бўдисатв 9 доно Тангри(лар) тангриси бурхоннинг 10 меҳрибон. ёқимли нўм ёрлигини (эпитиб). 11 шод–хуррам...12...нўм...13 ўйлаб, қони бўлиб, ўз манзилига етиб борди. 14 Ўз манзилига етиб боргандан 15 кейин ўша кечасиёқ бир 16 ерда қатга олтин дўмбирани 17 тушида кўрди. Ўша олтин дўмбира 18 Қун тангри гилдирагидай думалок 19 киёфада, ёруғ, ялтирок (нур) билан ҳамма 20 томондаги <оламлارни тамомла шифолаб> , ёритиб, ялтиратиб турар 21 эди. Ўша ёруғ, ялтирок (нур ичида) 22 сон–саноксиз. ўнг 23 томондаги бурхонлар хазина дарахтлари¹⁰⁰

II.30a (ikintä ülüsh otuz)

1 lār altininta wayturi ärdini üzäki örgün- 2 lār üzäsintä olurup. ülgüsüz öküsh 3 ulugh tirtin quwraghlarigh tägrikläp, 4 ularqa nom nomlayu yrliqamishlari. 5 barça bākiz blgölüg adirtligh közün- 6 tilär. Ançulayu ol antagh köwrüg 7 (yaruqi) yaltriqi içi(nta) 8 (közünmiş) mungadinçigh saw- 9 (larigh) körür ärkän aning (ava)- 10 (bir braman iligintä) köwrük toqi- 11 (ghu ighaç kötürü kälip ol altun küvrügü) 12 (toqjip (ärtüngü ulugh) köwrüg yangqulugh 13 ün ünär bolti. Ol ün içintä 14 yänä aghir ayigh qilinçlarigh ökünmäk 15 ksanti çamxuy qilmaqqligh shlok nomlar 16 äshitülür bolur tüşhäti. 17 Ol äshitülmish shlok taqshutlarigh 18 sumakitu bodistwa adirtligh 19 uqur köngülintä ädgüti blgöläp. 20 öyü saqinu oq odunup kälti. Nä 21 odunu birlä kim ol tülintä altun 22 köwrüg ünintin äshitülmish näçä
мазмуни:

1 остида– *Вайтуру хазинаси*¹⁰¹ юкорисидаги тахтлар 2 устида ўтирган эканлар. (Улар) сон–саноксиз 3 қатга жамоаларни жалб қилиб. 4 уларга нўм ваъз қилиб.

¹⁰⁰ хазина дарахтлари – буддавийлик фалсафасида билиш дарахтини билдиради

¹⁰¹ Вайтуру – афсонавий қаҳрамонлардан бири бўлиши мумкин.

мархамат қилаётган эканлар. 5 ҳаммаси ялғирок, аниқ ажралиб кўринадилар. 6 Шундай қилиб, ана шундай дўмбира 7 (ёруғи), шуъласи ичида 8 (зоҳирий ажойиб) гўзал сўз 9(ларни) кўрар экан, шу (орада) 10 (бир брахман кўлидаги) дўмбира чалиниб (кетди. Брахман ёғоч кўтариб келиб, олтин дўмбирани) 12 (тақиллатди, шунда баланд) 13 овоз чиқди. (Сумақиту будисатв) ўша овоз ичида 14 яна оғир, ёмон қилмишларидан тавба қилиб, 15 тавба қилиш расм-русмларида ижро этадиган шеър нўмларни 16 эшитаётганини ҳам тушида кўрди. 17 ўша эшитилаётган шеърларнинг 18 Сумақити будисатв фарқини 19 англаб, юракдан яхшилаб тушуниб етди. 20 (Шундай) ўйлаб, хаёл қилиб, (бирдан) уйғониб кетди. 21 Уйғонини биланок ўша тушида олтин 22 дўмбира овозидан эшитилган қанча

30 b

1 shlok taqshutlar ärsär, barçani 2 oq shashudsuz bir äksük- 3 süz tükäl köngülüntä tütti. 4 Qaçan yrun yruduqta ymä ök ulugh 5 tñin quvragh üzä tägräkläp tapin-6 ghuluq udunghuluq äd tawarlar alip 7 Raçagrix kântü(n) 8 singlar qutlugh (Grativakut atligh)¹⁰² 9 (ta)gh ärti ärsär, ad... 10 barip tngri tngriäsi burxan (adaqin)- 11 (ta)¹⁰³ yit(ñçürü)12 (yid yipar hua çäçäk...)104 13 qilip ongarula üç yoli 14 tägzññp kñip, birtin singlar 15 olurup ayasin qawsurup aghir 16 ayamaqin tngri tngriäsi burxan 17 yöðningä tñrü körüp inça tip 18 ötünti. Ati kötrülmish 19 ayaghqa tägimlig tngrim, män tün 20 tünlä tülüntä körü qaniçsiz 21 körklä altun köwrüg körtüm. 22 Bir braman kälip toqiyur tüşädim.

мазмуни:

1 шеърлар бўлса, барчасини 2 хатосиз, бирон камчиликсиз 3 тўлик ёдлаб олди. 4 Қачонки тоғ ёришганда, яна қатта 5 жамоа юкорида ўраб олиб, 6 сажда қилиб, мол-дунё келтирди. 7 Раҷағрих шаҳри 8 тарафда қутлуғ (Пратийкабут деган) 9 тоғ бор эди, мол-дунё 10 бериб, Тангри(лар) таңгриси бурхон 11 (оёғига) сажда қилиб, 12 (хушбўй хидли нилуфар гуллар сочиб) 13 ўш томон билан уч марта 14 айланиб борди, бир томонга 15 ўтириб, қафт(лар)ини қовуштириб, гоят 16 чуқур хурмат билан Тангри(лар) таңгриси бурхон 17 юзига тикилиб қараб, шундай дея 18 гапирди: “(Эй) номи удуғланган, 19 хурматга сазовор таңгрим! Мен кеча 20 тунда жуда 21 чиройли олтин дўмбирани тушимда кўрибман, 22 Бир брахман қилиб, (дўмбирани) ураётгани тушимга кирибди.

II.31a (ikintı bir qirq)

1 ol köwrügtin ärtüğü yangqulugh 2 <ulugh>¹⁰⁵ bädük tükilüg ün ünär. Ol ün- 3 nüng tikisintün ksanti qilmaqligh yangigh 4 oqittaçi soqançigh tatighligh shlok 5 taqshut äshitilür. M(a)n yanä ani 6 birlä yumqi äshitip tözü tükäl 7 ... bolur m(a)n odunup 8 ... ymä ök ol shlok 9 ... bir äksüksüz tükäl köngül 10 ... üçün ämti 11 ... 12 ... ünmish äsitilmish 13 shlok nomlarigh ötüngäli kälü tägin- 14 ün. Köösühüm ol: ämti ai kötrülmish 15 tngrim, ulugh yrliqançüci köngüllüg 16 amramaqingin yügärü

¹⁰² Кавс ичидаги сўз Туркия наширдан.

¹⁰³ Кавс ичидаги сўз Туркия наширдан.

¹⁰⁴ Кавс ичидаги сўзлар Туркия наширдан.

¹⁰⁵ Қуштиронок ичидаги сўз Туркия наширдан.

qilu yrliqap. 17 bu ötügümün äshitü yrliqazun tıp. 18 ötrü shlok taqshut üzä inçä 19 tıp ötünü tägimü: 20 yüz bir shlok bashladı. 21 M(ä)n tün tünlä tülümtä ulugh 22 bädük altun köwrüg körtüm. Tügi

мазмун:

1 Уша дүмбирадан гоят жарангдор. 2 ниhoятда ёкимли овоз чиқаётган экан. Уша овозининг 3 шовкини орасидан тавба килмок учун нурдан 4 таълим берадиган азиз. ёкимли шеърлар 5 эшитиларди. Мен 6 унинг хаммасини эшитиб. түлик. комил 7... бўлибман. Уйғониб 8... яна Уша шеър 9...бирон камчиликсиз комил 10...учун энди 11...12 (овозаси ҳар ёкка) эшитилган 13 шеър нўмларини сўрагани келдим. Истагим шуки. (эй) номи улуғланган 15 тапгрим. улуғ. меҳрибон кўнгилли(лигингиз), 16 севгингиз билан юксак кадрлаб. марҳамат килиб. 17 бу ўтинчимни эшитиб. (менга) марҳамат килсангиз", деди. 18 Кейин шеър оркали шундай 19 деб ўтинди 20 (ва) юз бир(инчи) шеърни бошлади: 21 "Мен кеча тунда тушимда жуда катта 22 олтин дүмбира кўрдим. (Ушинг) тузилиши

31b

1 yaratighi ozghur sayu¹⁰⁶. altun önglög 2 yruqlugh qiti kün tngri tülgän- 3 itäg ontin singlar orunugh 4 yrutur yashutur. Ol tägirmä körklä 5 yruq içintä ärdini sögütlär- 6 ning altinlarinta wayturi ärdini- 7 lig asan örgün ... 8 ... ta ondin singlar 9 yruq yashuq kösünür ... 10 ülgüsüz üküsh yüz ming (tün) ... 11 ... quvraghlari (birlä) (nom nomlayu) 12 [y(a)rlıqayur burqan]larig 13 anta yanä (bir braman ülgintä köwrüg toqıghu iğaç kötürü kälip) 14 ol altun köwrügü yangqurutu toquyur. 15 Ol altun köwrügnüñ aghiz içintä 16 bu soqançigh shlok nomlar äshitülür. 17 Äsülmish shlok nomi bu ärür: 18 altun (önglög) yruq yaltiriqligh köwrügnün 19 soqançigh ün ünärman. Üç ming 20 ulugh ming yirünçülärtä tüzüntä 21 barçaqa tägir m(ä)n. Üç yawlaq yol- 22 taqi aghir ayigh qilinçlarin barça döçürür- 23 m(ä)n. ulati (alqu) yalanguqlar arasi¹⁰⁷ ängäk-

мазмун:

1 (хар қандай) дүмбирадан катта бўлиб. олтин рангли. 2 ёруғлиги худди Кун тапгри гарлишидай 3 ўнг томондаги жойларни 4 ёритиб. нур сочаётган эди. Уша думалок. гўзал 5 нур ичида хазина дарахтларининг 6 остларида — Вайтуру хазинаси бор 7 тахт...8... ўнг томондаги ...9 ёруғ нур кўринди. ...10 Сон-саноксиз. кўп. юз минг...11...кавмлари...12... бир...13 у ерда яна (бир брахман келиб). 14 Уша олтин дүмбирани гумбурлатиб чалди. 15 Уша олтин дүмбиранинг салоси ичида 16 ушбу ёкимли шеър нўмлари эшитилди. 17 Эшитилган шеър нўмлари қуйидагилардир: 18 "Олтин (рангли). ёруғ, ялтирок дүмбирадан 19 ёкимли овоз эшитаман. Уч минг, 20 минг-минглаб оламларнинг асосида 21 хамма (жой)га етиб бораман. Учала ёмон йўлдаги¹⁰⁸ 22 ёмон килмишларнинг хаммасини ўчираман. 23 яна инсонлар орасидаги азоб ва

¹⁰⁶ Туркча наширда. uz kyrsayu.

¹⁰⁷ Туркча наширда Петербург нسخаси (Радлов-Малов нашири)га таянган ҳолда *araki* деб ўқилган.

¹⁰⁸ Уч ёмон йўл - чамаси, уч замондаги суват килмишлар тўғрисида сўз кетяпти.

II.32a (ikintí ikí qirq)

1 líg siqishlarigh ymā kītārūrm(ā)n. 2 Bu altun kōwrtig ününñg çoĝh- 3 lugh yalinligh inçip küçintā alqu 4 nizwani qadghularning adartmaqi 5 barça ðeār alqinur. Qop qorqinç, 6 ayinç tariqip kītīp inçkülig āsān- 7 (līg qilti) q(a)lti ārklīg küç 8 (lūg alqu) ... ulugh arzilarning t(aqi) ... 9 (burqan)ligh qangimiz bu sansarligh 10 (ulug) taluy ðgüzññg ičñtā 11 (paramitlig yorigin barça bütürüp) 12 tükāl bilgā bilīgkā tēgdī. Udi 13 alqu tinliglarig tuyunmak bōlūklārka 14 tükālīg qilgali birtāmlātī 15 iłtdī ādgülārññg qoraguluklugi 16 nirvanlig inçgügā bu altun 17 kōwrtig tükisintün ünmiş sogançig 18 körklā iduq ün qopdin 19 singlar āshidtaçilārēg bulturur 20 Azrua itinlig ünüg tārtilār 21 üzālīksiz yig burqan qutinga 22 turqaru āvirārār kkirsiz

мазмуни:

1 машаққатларини ҳам йўқ қиламан. 2 Бу олтин дўмбира овозининг кучли. 3 бахайбат куч–қудратида жамики ҳиссиёти, кайгуларининг хавфи – 5 ҳаммаси ўчиб, йўқ бўлиб кетади. 6 Жамики қўрқув, ваҳима тарқаб кетиб, хотиржам, эсон 7(–омон бўлади). Қандай қилиб куч–қудрат 8 улуг... авлиёларининг... отамиз бу сансарали 10 (улкан) денгиз ичида 11 фазилатли йўл–йўригини тамомида ўзлаштириб, 12 комил, доно билимга эришди. Сигир (ва бошқа) 13 жамики жонзотларнинг англайдиган аъзоларини 14 комил қилгани, мукамал қилгани 15 олиб борди. Яхшилар муҳофаза этадиган 16 бирвон тинчилигига, бу олтин 17 дўмбира садосидан эшитиладиган майини 18 тўзаллик билан муқаддас овоз шодлигига 19 ҳамма тингловчиларни эришгирди. 20 Азруага жарангдор овозини етказарлар. 21 Абадий яхши бурхон бахтига (нўм гилдирагини) 22 дономо айлантирадилар. Тоza

32b

1 āng uz ... sogançig nom tilgāññ 2 saqinguluksuz sōzlāgūlūksuz kalp 3 ūdtā ūzātī tārñg turup 4 tōzlārñgā yiltizlariga yarashi nom nomlap... 5 asig qilur tinliglarqa ūzārār 6 kāsārār nizvani qadgulug 7 qamag āmgāklēg (aqin) ... 8... bilgā bilīgsizdā (ulati) 9 alquni tarqarur kītārūrlār 10 qaju tinliglar ūç yavlaq y(olta) 11 togmiş tūshmiş (tinliglar) 12 (āshidūr)lār... bu (altun küvrtig) 13 ününñg tükisig antaqaja 14 oq uyurlar...āmgāklārñññ ozup 15 burqankarqa inangali alquqa 16 tāgīrlār...ōngrāki ajunlarin 17 bilnāk bilīgkā ōyūrār bilīrlār 18 ōngrā ārtmiş ūdtākī yūz 19 mīng ajunlarin qamagun barça 20 kōntūlūp ongarilip atayurlar 21 arzilar ilikūn āshidgālī bolurlar. 22 Kīrtūdīn kālmişññg tārīngdā 23 tārīng nom yarligin bu altun küvrtigññg

мазмуни:

1 энг ...ажойиб нўм гилдирагини 2 фикр қилмайдиган, сўзламайдиган калп 3 замондан узок, анча нари бўлиб, илдизларига 4 яраша ваъз қилиб, 5 фойда келтирадиган жониворларга...6 узадилар. Ҳис–туйғулари 7 жамики азоб–укубатга тўла (бўлиб). 8 ақл– билимсизлигидан (яна) ҳаммани узоклаштирадилар. 10 Қайси бир жонзотлар, уч ёмон йўлда тутилган жонзотлар 12 эшитганларида бу (олтин) дўмбира 13 овозининг ҳаёлий шарқасини у ерда эшитадилар...Азоб–укубатлардан халос бўлиб, 15 бурхонларга ишонини учун ҳамма (ўрин)га 16 етиб борадилар...Шарқдаги оламларни 17 биладиган билимини англаб, билиб оладилар. 18 (Шундан) кейин ўтган замонда 19 юз минг

оламнинг ҳаммасини барча 20 тўғрилаб, унглаб номлайдилар. 21 Авлиёлар ҳукмдори (суви)ни тинглагани пайдо бўладилар. 22 Тўғриликдан келганини чуқур 23 (мазмуни) нум ёрлигини, бу олтин думбиранинг

II.33a (ikinti üç qırq)

1 yığ bastınqı ünñn ashitmiş oghur- 2 inta ozadı üzüksüz burxanlarqa 3 yaqın yaghuq tapıghçısı bolur udaçı 4 bolurlar. Qop qamagh tsuy ayıgh qilinçlar-5 intin öngñ ödrülgäli bir yıntäm 6 ... lär kkirsız arıgh alqu ädgü bölük 7 [tinliglar tıgrı]li yalanguqli 8 ... intä birök ... 9 ... [kirtgün]ç köngülñ 10 ... salar ... 11 ... 12 ... üg ... alqu küzämışh kösüşh- 13 üg köngül üzä qanturtaçıgh bütürtä çığ 14 awısh atlgh täğñçsız tamuta toghmiş. tüşh- 15 mışh. tinlghlar. yalınayu turur. ört yalın 16 üzä örtünü turur ä'özlüg- 17 lär. umughsuzın inaghısızın sansar- 18 lıgh tılgän içintä tägsıntäçilär. 19 äshüküçä ärsärlär muni oçıgh tarqa 20 ämgäkläri öçar alqınur. Kışılı 21 tıgrıli ulati brüt yilqılı 22 azunlarta täğingülük näçä ödkä¹⁰⁹

мазмуни:

1 илк овозини эшитган вақтда 2 доимий бурхонларга 3 яқин (яъни қариндош – Н.Р.) бўладилар, (уларнинг) хизматида бўлиши имкониятга 4 (эга) бўладилар. Ҳамма гуноҳларидан 5 алоҳида (ажратиб олингани) бир (хилда), доимо 6... тоза, пок, ҳамма яхши улуш 7 жонзотлар тағриси ва инсон 8 ...агар...9...кўнглини 10...11...12...жамикни истаган орзу–ниятларини 13 юракдан қондирадиган (қилиб ниҳоясига етказди). Чир 14 Арвиш деган тубсиз дузахда тутилган, (дўзахга) тушган 15 жониворлар, ёнаётган аланга ёлкинида 16 қуяётган талалар, 17 умид-нишондан маҳрум бўлган, сансарага тегишли 18 гилдирак ичида қайта тутилдиганлар 19 (бу нўмни) эшитадиган бўлсалар, унинг қазаби тарқаб, 20 азоблардан халос бўлади. Инсон 21 ва тағри, жинлар, хайвонлар 22 оламларига ёпишган қанча–қанча замонлардан

II.33b

1 birm ämgäk tolghaqları bar ärsär. 2 äshügäli bolsarlar bu altun köwrüg- 3 tin ünmiş ädgü ünüg alqughun 4 bolurlar. Ämgäktin öngñ ötrülüp 5 qutrulmaqqa tägkäl. 6 Ämti m(a)n uqıtu sözläyñ. Kshänti 7 qilghuluq yangıghkä ... g ... 8 ... qı ... in... tıg... 9 ... 10 ... 11 ... 12 (ayagh)qa täğimlig ... yüg 13 ulugh yrliqançuçi köngülläri üzä 14 irñçäküzñlär tsuyurqazunlar. 15 Yalanguz mını tinlghlarınıg idı yoq 16 inaghi tayaqi ymä ang yoq umugh- 17 i közätçısı. Ol antagh oshughlugh 18 irñçälärkä ulugh umugh inagh bolghali 19 utaçılara. Männing öngrä qilmish 20 tsuy irñçülärümñn ärtıngü aghir 21 ulugh ayıgh qilinçlarımın ämti on 22 küçlüğlärnıg üskintä k(ä)ntü 23 köngülüm üzä alquı ökünürmn.

мазмуни:

1 берн азоб тўғоклари бор бўлса 2 ва (бу нўмни) эшитгани тайёр бўлсалар, (улар) бу олтин думбирадан 3 эшитилган ёқимли овоз билан бирга 4 бўладилар. Азоб – укубатдан тамомила халос бўлиб, 5 қутуладилар, 6 Энди мен (буларни) тушунтириб, айтиб берай. Тавба 7 қиладиган янги ой қунигача (?) 8... 9... 10... 11... 12... ҳурматга лойиқ 13 буюк, марҳаматли кўнглилари билан 14 шафқат

¹⁰⁹ Туркия шаҳрида otak

кўратсинлар, меҳрибонлик қилсинлар. 15 Фақат жонзотларнинг "мен"и эгаси йўқ. 16 ишончли асосен ҳам йўқ. йўқдир умиди. 17 сакловчиси! Ушундай 18 бахтезликларга улуг умид. ишонч бўлмай 19 эргашувчиларга! Мен илгари содир этган 20 гуноҳу қилмишларим учун ғоятда огир. 21 жуда катта. ёмон қилмишларим учун энди ўнта кучлиларнинг¹¹⁰ олдиди 22 юрагимдан бутунлай тавба қилинман.

II.34a (ikinti' t'ört qirq)

1 Kirtünmädim ärsär alqu burxanlarigh 2 ayamadim ärsär qamagh ayaghuluq ädgülär- 3 ig. bishrunmadim ärsär alqu ädgü 4 törlärig turqaru qildim ärsär 5 qamagh ayigh qilinçlarigh. azu k(ä)ntü 6 özümnüing aghir ayaghimqa küwänü 7 ... äd tawar at yol 8 ... tül usal ... 9 ... qarü qiltim ... 10 ... 11 saqinçlar ... usun...- 12 ig sarsigh sawlarigh sözläyü öz 13 münümün idü ymä körünmädim. Turqaru 14 qiltim ärsär. qamagh ayigh qilinçlarigh. 15 Ürtik ozati biliksizlär qilqin 16 qilinu. biliksizlig qarangghu üzä 17 köngülüm örtülü yawiz yawlaq 18 ayigh öglilärkä iyin bolup. turqaru 19 qiltim ärsär. qamagh ayigh qilinçlarigh. 20 Azu ilinçü mängi oyun qiri oghurinta azu 21 ymä busush qadghu ängäk tolghaq 22 tiltaghinta azli öwkälü yaghi-mazmunü:

1 (Мен) ишонмас эдим ҳамма бурхонларга. 2 раҳм – шафқат қилмаган эдим жамики ҳурматга сазовор яхши (фазилятли жонзот)ларга. 3 яратмаган эдим ҳамма яхши 4 қонуларини, доимо қилган эдим 5 ҳамма ёмон қилмишларини. ёки ўзининг 6 огир гуноҳларимдан мамнун бўлиб. 7 ... мол – дунё. шон – шуҳрат 8 ... туш. бетанвиш ўй – хаёллар ... узок... 12 кўпол сўзларни сўзлаб, ўз 13 айбларимни асло кўрмаган эдим. Доимо 14 қилган эдим ҳамма ёмон қилмишларини! 15 Доимо гумроҳлар ҳулк – атворини 16 (ўзимда) пайдо қилиб. билсимизлик зулмати билан 17 қалбим қопланиб, ёвуз. кабиҳ. 18 ёмон ниятли (одам)ларга эргашдим, доимо 19 қилган эдим жамики ёмон қилмишларини! 20 Ёки кўнгилочар. қувнок ўпинга берилиб (ўша) пайтда. ёки 21 яна қулфат. кайғу. азоб – уқубат 22 туфайли маккор ва газабнок душманларга

34b

1 larqa ikirtip, ania mn qiltim 2 ärsär. qamagh ayigh qilinçlarigh. Yawiz 3 yawlaq kishilärkä yaqin barip. köni 4 qiyirghaq köngülning tölükü oghurinta 5 yoq çighay bolup. täwktir tiltaghinta 6 anin mn qiltim ärsär. qamagh ayigh 7 qilinçlarigh tsuytarigh. (Ädgü)- 8 lärig qilghali taplamasar mn ... 9 inçip qorqinç ayinç tiltagh (inta) 10 ötkürü azu ymä ärsiz ... 11 nom oghurinta ... mn qiltim ärsär 12 ... qamagh ayigh qilinçlarigh. Äzu 13 qorqu yinç köngül tiltaghinta azu 14 ymä öwkä qaqiqh üçkäk oghurin- 15 ta ulati açmaq suwsamaq ängäk- 16 kä siqilip anin mn qiltim ärsär. 17 qamagh ayigh qilinçlarigh. Äsh içkü 18 ton kädim tiltaghinta. azu ymä 19 tishi tinliçhqa budulmaq yapshinmaq 20 oghurinta nizwaniligh oot 21 üzä örtänip anin mn qiltim 22 ärsär. qamagh ayigh qilinçlarigh. 23 Burxan nom bursang quwragh iç mazmunü:

¹¹⁰ ўнта кучлилар – Будданинг ўнта таълимотини эғаллаб қомилликка эришганлар бўлиши мумкин

1 зулим ўтказдим. буларни мен қилган 2 эдим – жамики ёмон қилмишларини! Ёвуз. 3 ёмон одамларга яқин бориб. тўғри. 4 гариб кўнгулниги қудрати туфайли 5 камбағал. кашшоқ бўлдим, ёлғон сабабидан 6 буни мен қилган эдим – ҳамма ёвуз 7 қилмишларни. гуноҳларни! (Яхши иш)ларни 8 қилишни маъқулламасдан. мен... 9 шу тарика ваҳимаю кўрқув сабабидан 10 заифлаштирдим ёки яна кучсизлангирдим (сохта) 11 нўм туфайли ... мен қилган эдим 12 жамики ёмон қилмишларини! Ёки 13 кўрқув. ожиз кўнгили туфайли. ё 14 яна газабу жаҳл (қилиш), адоват (сақлаш) туфайли. 15 яна очкаш. чапқаш азобига 16 йўлиқтирдим. буларни мен қилган эдим – 17 жамики ёмон қилмишларини! Овқат еб. 18 (кийим) кийиш сабабидан, ёки яна 19 аёл зотиға ёнишмоқ. унга илакишмоқ 20 туфайли кучли ҳиссиёт алангасида 21 куйдим, буни мен қилган 22 эдим – жамики ёмон қилмишларини! 23 Бурхонга. нўмга, бурсанга. ^{III} жамоа йингииниға, уч .

II.35a (ikinti bish qirq)

1 ārdnūidā ayamaq aghirlamaq kõngülüm 2 toghmatin qiltim ārsār. munçulayu ayigh 3 qilinçlarigh. Mn āmtū alquni 4 kshanti ötünü tægünürm(ā)n. Ālqu 5 bratyikabutlar bodistwlar üzä 6 ymā ök aghir ayagh kõngül tutmatin 7 ... tursar bu muntagh ayigh qilinç 8 ... mn alquni kshanti 9 (ötünü) tægünürm(ā)n. Btlmäkim üzä 10 ... qi ... dim ārsār. ök 11 ... 12 qiltim ārsār bu muntagh ayigh qilinçlarigh. 13 Āmtū mn alquni kshanti ötünü 14 tægünürm(ā)n. Biliksiz bilig küwānç kõngül 15 oghurinta ulati azli öwkālī 16 nızwanılar iltaghinta 17 qiltim ārsār bu muntagh ayigh qilinç- 18 larigh. Āmtū mn alquni kshanti 19 ötünü tægünürm(ā)n. İnçp̄ ontin 20 singlar yirtinçütā tapighçisi bolayin. 21 Sansiz saqishsiz burxanlarqa 22 tartayin üntüräy’in. alqu tinligh mazuini:

1 хазинаға иззат – ҳурматни (ҳали булар) юрагимда 2 туғилмасдан (аввал) қилган эдим – бундай ёмон 3 қилмишларини! Мен энди ўлай деб. 4 тавба қилиб. ёлвориб азоб тортянман. Ҳамма 5 братийкабутлар, бўдсатвларни 6 яна иззат (қилдим. уларга) кўнгул боғладим. 7 (Шундай қилиб.) донмо (қилган) эдим бундай ёмон қилмишларини! 8 Мен ўлай деб. тавба қилиб, 9 (ёлвориб) азоб тортянман. Ақл – идроким билан 10 ... (қил)ган эдим. 11... 12... қилган эдим бундай ёмон қилмишларини! 13 Энди мен ўлай деб. тавба қилиб, ёлвориб, 14 азоб тортянман. Нодон ақл, умидвор кўнгили 15 туфайли. яна хошиш ва газаб 16 хислари туфайли 17 қилган эдим бундай ёмон қилмишларини! 18 Энди мен ўлай деб. тавба қилиб. 19 ёлвориб, азоб тортянман. Шу тарика ўнг 20 тарафдаги одамда (бурхоннинг) хизматкори бўлайин. 21 Сон – саноксиз бурхонларга 22 таъзим қилайин. юқори кўтарайин. жамики жонзот

35b

1 oghlanlarin qor qamagh āmgāklig 2 alp adalarintin qud qolunurmn. 3 Bish azun tinlgh oghlani üçün 4 alquni on orunta ornartayin, 5 yaratayin. Buyanligh bilgā biliklig 6 yiwiklār’in toshqurayin. Burxan qutin 7 bulup yirçiläy’in aznishlarigh. 8 Mn inçip qamagh tinlgh ... 9 āmgāktā yoriyin yüz kāl̄p ... 10 ārtā bilgā biliklig küç ... 11

^{III} бурсанг – буддавийликка этикод қиладиган аёллар жамоати.

turayin alqu ... 12 ... taluytin... qamagh 13 tinlgh oghlanlarininga kängürü nom- 14 lavin täringtä täring yig nomugh 15 qopta kötrülmish altun yruq 16 yaltriqlighigh alqu tsuy ayigh qilinç- 17 larigh tarqartaçigh. Bîrük qayu kishî 18 yüz ming kâlp öllärtä bärü qilmish 19 ärsär ärtin'gü aghir ayigh qilinçlarigh. 20 yänä bir ödünkä qinçghali 21 yadinghali usar, ol ayigh qilinç- 22 lari barça öçülür, alqinur. 23 Bu sutur nom ärdinfg umugh inagh

мазмун:

1 болаларининг хаммасини азоб (келтирадиган) 2 машаккат, кулфатлардан (халос килиб), бахтга эринтираман. 3 Беш олам(дагн) жонзот болалари учун 4 хамма нарсени ун жойда барпо киламан, 5 яратаман. Саодатли доно акл 6 (аслаха – анжомлари)¹¹² ни тўлдирайин. Бурхон бахт – саодатини 7 топиб, етказиб борайин йўлдан озгаларини! 8 Мен шу тарика жамики жонзот болалари билан 9 азоб – укубатга юрайин. юз калп ... 10 доно акл (эгаси)ни куч (– кудрат билан) 11 (юкори кўтар)айин. жамики (жонзот) 12 (болаларини) денгиздан (ўтказайин), хамма 13 жонзот болаларига мўл – кўл ваъз килайин. 14 терандан хам теран. яхши нўми. 15 хамма (нарса)дан устун (турадиган) олтин рангли, ёруғ. 16 ялтирок (нўм битиғи) хамма гуноҳлардан 17 фориғ килади. Агар қайси одам 18 юз минг кали замонлардан бери қилган 19 бўлса жуда огир, ёмон қилмишларни. 20 яна бир куни (ўша гуноҳлари) очилиб, 21 маълум бўлиб, қолса, ўша ёмон қилмишлари(нинг) 22 хаммаси ўчирилади. йўқ бўлади. 23 Бу сутра нўмининг хазинасига умид–нишонч (билан)

II.36a (ikintî altsh qirç)

1 tutup munçulayu öksär, bilinsär, 2 kshanti qilsar, munung küçüntä 3 t(ä)rk tawraq alqghali uyur alqu 4 qamagh ämgäklig ayigh qilinçlarigh. Yüz 5 ming türlüg yig dyan saqinçlarigh. 6 saqinçhuluqsuz sözlägülüksüz d(ä)mi tigmä 7 (ädrämläriç) ärkliçläriç (küçüçläriç) 8 (tuyunmaq bölükläriç) ürtük ozati bishrun- 9 (ay) in ögrätinäyin tägäyin. 10 (Vayduriligh on) orunlarça 11 ... (därmlär) ... 12 ... qi ... bolup burxanlar 13 ädgüsingä ozayin kâçäyin tughmaq 14 ölmäklig kâlkintin. Mn inçip 15 burxanligh taluy ögüz içintäki 16 täringtä ädgülüg aghiliq- 17 taqi saqinu yitnçsiz iduq bilgä 18 biliktä alqu tinlghlarigh tözü 19 tükäl ornatayin. Kö süshüm täginürm(ä)n. 20 ontin singlarçi burxanlara 21 körü yrliqar umugh inagh bolu yrliqaz- 22 unlar. Manga alqughun barça

мазмун:

1 риюа килиб, шу тарика (қилган гуноҳлари учун) пушаймон бўлса, англаб етса, 2 тавба қилса, бунинг кучи (сабабли) 3 жуда тезлик билан жамики 4 азоб берадиган ёмон қилмишлардан халос бўла олади. Юз 5 минг турли яхши мушоҳалани, 6 ўйлаб (охирига) етиб бўлмайдиган, сўзлаб тугатиб бўлмайдиган дуони, ҳар бир 7 (фазилатини), куч –кудратини 8 (билиш қисмларини) донмо мукамал қилиб борайин. 9 ўргатайин. (улугликка) етказайин. (Вайтури бор ун) ўринларга 11...12... бўлиб, бурхонларга хос 13 фазилатга эришай, етишай тугилмоқ. 14 ўлмоқ(дан иборат) тўлкиндан! Мен шу тарика 15 бурхонларга тегишли денгиз, дарё ичида, 16 энг тубида эгулик хазинасидаги 17 ўйлаб

¹¹² “аслаха – анжом” – фикрнинг оидиқлашуви учун зарур бўлган бодисати сифатлари.

охиринга етиб бўлмайдиган муқаддас дово 18 билим (сабабли) жамики жонзотларни тўлик. 19 тугал бошқарайин. Орзуимга етаман. 20 ўнг томондаги бурxonларни 21 кўриб. (улардан) марҳамат кутиб. умид қиламан. (улар) амр қилсинлар. 22 Менга бутунлай бор

36b

1 ulugh yirliqançuçi köngülläri üzä 2 irinçkäyü yrliqap ksanti birü yrli-3 qazunlar. Mn inçip öküsh kalp 4 ödlärtin bärü qiltim qorattim qamagh 5 ayigh qilinçarigh. Ol qilinçlarim 6 küçintä tägin gülük näçä ötügüm 7 ärsär. yalwara täginürmn (bolar)8 (barça) öçsün alginsun(lar. Qalti) 9 qilmish k(ä)ntü t... ayigh qilinç(lar) ... 10 (uzun) turqaru toghar ölmäk ... 11 ... köngül ... (tört türlüg) 12 törülär içintä ... in ... 13 qia ymä ögrünç mängi (säwinq) 14 burxanlar kntü yrliqançuçi köngül-15 lüg yrliqayurlar udaçi ärürlär. 16 adinlarning qorqinçin busushin 17 kitärgäli ködsühüm täginürmn. 18 Ksanti ötügümün ali yrliqap 19 busushtin ämgäktin qutqaru 20 yrliqazunlar. Qayu mäning 21 nizwanligh adartaçilarim ärsär. 22 ulati qilinçligh adartaçimim mazmun:

1 улуг шафкатли кўнгилилари билан 2 меҳр кўрсатиб. марҳамат қилиб. тавба қилмоққа (имкон бериб). июят кўрсатсинлар. Мен шундай қилиб. кўн қали 4 замонлардан бери қилдим жамики 5 ёмон қилмишларини! Ўша қилмишларим 6 сабабли айтадиган қанча илтимосим 7 бўлса. ёлқориб амалга ошираман. (Буларнинг) 8 (хаммаси) ўчиб кетсин. тугасин. (Қандай) 9 қилган ўзи ...ёмон қилмиш(лар)...10 Доимо тугадиган бўлмоқ...11...кўнгили...(тўрт турли) 12 қонунлар ичида...13 яна шодлик. хурсандчилик (билан) 14 бурxonлар(нинг ўзлари) шафкатли кўнгилига 15 эга бўлиб. меҳрибонлик қиладилар. (бошқаларини) эргаштирадилар.16 (Мен) бошқаларнинг кўркувини. гам-кайгуларини 17 кеткизмок учун хоҳишимни амалга ошираман. 18 Тавба (билан қилган) илтижонини қабул қилиб. 19 гам-кайгулардан. азоблардан халос қилиб. 20 июят қилсинлар. Агар менда 21 қучли хиссиётли хавф-хатар келтирадиган (нарсалар)им (билан) эса. 22 яна (ёмон) қилмишли зарар келтирадиган (нарсаларим) билан

II.37a (ikinti yiti qirq)

1 ymä közägü täginürmn. Y(a)rliqançu- 2 çi köngüllüg suw üzä yuyu aritu 3 yrliqap. arigh süzüg qilzunlar. 4 Qayu maning öngrä azunta 5 qilmish tsuyum ärsär. bu azunta 6 qilmish ayigh qilinçlarimün y(ä)mä 7 ... in alquni açinur. 8 ... alqughun barça tariq(ip) 9 ... k'izünlär. Qayu kin 10 ... ayigh qilinçlar 11 ... barça tip ... 12 ... yu qilmi ... birük qayu adin- 13 sigh qarshi qiliqlarim ärsär. olar- 14 ni idi yashuru buturu kizlämäzmn. 15 Ät özin üç tlin tört türlüg 16 köngültäki qilinç y(ä)mä üç türlüg 17 bolar. bamish bälämish ärürlär. Tinlgh- 18 larigh ilksintin¹¹³ bärü turqaru üzüksüz 19 bu üç türlüg qilinçlar tiltaghin- 20 ta qiltim ärsär. on türlüg 21 ayigh qilinçlarigh. Munçulayu äriush 22 öküsh ayigh qilinçlarimün ämti mazmun:

¹¹³ Туркия нашрида ilkisiztin

1 темир косовни кулга киритаман. Шунинг учун (бурхонлар мени) шафқатли 2 кўнгил (ва) сув билан поклаб, тозалаб, 3 марҳамат қилиб, тоза қилсинлар. 4 Қачондир илгарини оламда қилган гуноҳларим бўлса, бу оламда 6 қилган ёмон қилмишларимга (ўша гуноҳларим) 7 аниқ- равшан баҳо беради. 8 (Шу билан) бирга, ҳамма гуноҳларим йўқ бўлиб 9 кетсин. Шундан кейин 10 келгуси замондаги ёмон қилмишлар...11...ҳамма (шундай) деб 12 ...(агар қачондир) қилган гуноҳларим), агар қандайдир бошқача, 13 ёмон қилликларим бўлса, уларни маҳкам яшириб, сир тутиб сақламайман. 15 (Жонзотлар) тапаси билан, учта тили билан тўрт турли 16 кўнглида қилган ишлари ҳам уч турли 17 бўлади. (Узлари) боғланиб қоладилар. Жонзотларни 18 азалдан назр қилиб, муттасил 19 бу уч турли иш-амаллар¹¹⁴ сабабидан 20 қилган эдим ўн турли 21 ёмон қилмишларини! Шундай қилиб, 22 кўн ёмон қилмишларим учун эди

37b

1 мн алқуни ксанти ётүнү тәги- 2 нүрмн, ким мәнің қилмиш нәчә 3 қилиңларим әрсәр. әнгәкліг тüş 4 утиларигһ тükäl бirtäçег алқу-5 нә барча бурханлиғ қанғларим- 6 нинг үзкintä кirtү көңгүлүн 7 ксанти қилу тәгintüm. Бу Чамбу- 8 тивip атлғһ җirtinçү ичintä он 9 ыңақлartaқи улushларигһ ... 10 нәчә әдгү қилиң қилтақи ... 11 әрсәрләр ... 12 ... иyin ... қ ... 13 қолурмн. Он айигһ қилиңтин дңгә 14 ётрүлүр он әдгү қилиңлар yol- 15 inta yoridaқи болayin. Он yir 16 орунта ормашayin тоғһayin, ontin 17 singarқи бурханларигһ турқару 18 көрәyin. Ät'ozin тilin көңгүлүн 19 қилмиш нәчә buyanлиғ билгә билikли- 20 kä sapsi әдгү қилиңларим әрсәр, 21 ol әдгү yiltizлиғ buyanларимning 22 күçintä i(ä)rk ёдün üzälisiz 23 билгә билikг buturayin.

мазмун:

1 меп бутунлай тавба қилиб, илтижо 2 этарманки, менинг қилган қанча-қанча 3 қилмишларим бўлса, азоб тортадиган тана 4 мукофотларини тўлиқ берадиган 5 ҳамма бурхон оталаримнинг 6 олдида чин қалбимдан 7 тавба қилай. Бу Чамбутивип 8 деган олам ичида ўнта томондаги давлатларни... 9 неча яхши ишларин қиладиган ...11 бўлсалар...12...13 истайман. Ўнта ёмон қилмишдан алоҳида 14 ажралиб, ўнта эзгу ишлар йўлида 15 юрадиган бўлайин. Ўн ер 16 ўрида ўрнашиб, тугилиб, ўнг 17 тарафдаги бурхонларин доимо 18 кўрайин. Тапаси, тили, кўнгли билан 19 пайдо қилган қанчалар саодатли, доно, билимлига 20 мос эзгу ишларим бўлса, 21 ўша мупосиб яхши ишларимнинг мохияти, 22 қудрати билан тез орада абадий 23 доно билимини пайдо қилай.

II.38a (ikinti säkiz qirq)

1 Ämti mн yügärü on күçlüg 2 ayaghqa тәgimlilgälärning üs- 3 kintä aça yada ётүнäyin 4 әrtish ёкüş alp siqigh әнгәкләриг, 5 Biz biliksizimiz üzä aza münä 6 yangl ... üç bulmaglarta тәgzinmäk 7 alp әнгәк titir. M(ä)n mäning 8 (aghir ajiğh) қилиңларигһ қилу (täginnmäk) 9 (alp) әнгәк titir. M(ä)n mäning 10 ... amranmaqta tatur 11 ... - ä üs ... 12 ... qa tangila yorimaq 13 alp әнгәк titir. Бу җirtinçү yir suw- 14 qa qoturu atqanmaq yapshinmaq alp 15 әнгәк titir. Qutqa тәgkälfi 16 umadin

¹¹⁴ иш-амаллар – санскритча карма бўлиб, ҳар қандай ахлоқин ва ғайриахлоқин мақсадларин бидирган. Кенг маънода карма – одам қайта тутилганда амалга оширадиган яхши ва ёмон ишларининг жамондир

nizvanilarqa basitmaq 17 alp ämgäk titir. Köngülning saçuqi 18 üzä tälvä bolup, trsïkmäk tätrül- 19 mäk alp ämgäk titir. Yawiz yawlaq 20 ayigh öglilärkä tüşhüp yaqin 21 yaghuq bolmaq alp ämgäk titir. Toghmaq 22 ölmäk sansar içintä kkrïkmäk mazmun:

1 Энди мен юкори. ўн (баробар) кўп 2 хурматга сазовор (булган)ларнинг ёнида 3 очикчасига баён килиб, тушунтириб берай 4 кўп машаққат, жабру жафо азобларни! 5 Биз подон булганимиз учун адашиб, ховликиб, 6 янглишиб (юрган эдик, Энди билдикки), уч-мавжудотдан айлашиб ўтмок 7 жабру жафо, азоб-укубатдир. Мутгасил, узлуксиз 8 (огир, ёмон) қилмишлар килишга мубтало бўлмок 9 жабру жафо, азоб-укубатдир. Мен ўзимнинг 10 (танам) севгисидан бахраманд бўлиб 11... 12...хайрон бўлиб юрмок 13 жабру жафо, азоб-укубатдир. Бу оламга, ер-сувга 14 бутунлай боғланмок жабру жафо, азоб-укубатдир. 15 Бахт-саодатга эришолмай, 16 хисепётларга асир бўлмок 17 жабру жафо, азоб-укубатдир. Кўнгила парокандалини 18 билан телба бўлиб, дарбадар бўлмок 19 жабру жафо, азоб-укубатдир. Ёвуз, кабиҳ, 20 ёмон ниятлиларга кўшилиб, уларга яқин 21 бўлмок жабру жафо, азоб-укубатдир. Тугулмок, 22 ўлмак, сансара ичида булганмок.

38b

1 bāklānmāk alp ämgäk titir. Öwkä 2 bīlīgstzlig qarangghu üzä yoghu- 3 rup tsuy qilmaq alp ämgäk titir. 4 Sālkiz türlüg täqinçsiz орун- 5 larta toghmaq tüsmäk alp ämgäk 6 titir. Ariti buyansiz ädgu 7 qilinqsiz täkñ qorughin yorimaq 8 alp ämgäk titir. Ämtf m(ä)n (kshan) 9 (üdtä)...um qopta kötrülmish ... 10 üzükärmtä ökünü ... 11 qilu tägint(im, Ülgüstiz) 12 (küdi)siz ... (isig) 13 özümfin bärü umugh inagh (tarigh udugh qilur man). 14 Alqu ädgün barmishlarqa töpün 15 yinçürü yükünür, üzälksiz ädgülig talqu 16 ögüzkä ongayin. Altun- 17 lugh taghtag ulati ontin singlar 18 ulushlarigh yuruttaçigh ulugh yrliqan- 19 çuçi köngülün ötügümün tirä 20 yigha ali yrliqazun. 21 T(ä)ngrim szning altun önglüg 22 ät özüngünzüngh yruqi kkirisiz 23 arigh titir. Kök wayturi ärdim mazmun:

1 (унинг ичида) колмок жабру жафо, азоб-укубатдир. Фазаб, 2 подонлик, зулмат ичра юриб, 3 тупоҳ қилмок жабру жафо, азоб-укубатдир. 4 Саккиз турли етиб бўлмайдиган ўринларда 5 тугулмок, (ўша ўринларга) тушиб колмок жабру жафо, азоб-укубатдир. 6 Тамомила фазилатсиз, яхши 7 ишлар қилмасдан беҳуда юрмок 8 жабру жафо, азоб-укубатдир. Энди мен (бир лаҳзалик) 9 вақтда ҳамма (парса)дан юкори бўлган...10 ...узидиб қолишлардан пушаймон бўлиб (тавба) 11 қилиб (етишим). Ўлчовсиз, беэмомон 12 чексиз... 13 умримдан гўлов бериб, умид, ишонч (билан сажда қилурман). 14 Ҳамма эзгулик билан борганларга 15 таъзим қилиб, туганмас эзгулик (билан) депгиз, 16 дарёга осонликча олтин 17 тоғдай ва ўн тарафдаги 18 давлатларни шод қиладиган,

¹⁰ ita yigha ali yrliqazun — сўзма-сўз териб-ингиб али ёрлақасин; ao жәиәәәәәә ali санскритчада *аржакка оаржакка* маъносини билидиган бўлиши мумкин (қараңг: Древнетюркский словарь, 34-бет) Мазкур бирикмадан *ali* асл матида бундайликка эътиқод қилган жамоаларда муқаддас дарахт экани эътиқоддан холи эмас Шу билан бирга, мазкур сўз илтироқ этган жумла ибора бўлиши ҳам мумкинлигини назарда тутиб, маълуми бердик

улуг шафкатли 19 кўнгил билан илтижонмини 20 қабул қилишларини умид қиламан. 21 (Эй) Тангрим, сизнинг олтин рангли 22 танафизининг нури пок. 23 тозадир. Кўк Вайтури хазинасидай

II.39a (ikinti toquz qirq)

1 tag közüngününig süzüki 2 artingu süzük titir. Qutlugh 3 ültüglüg ädgülüg kü atingiz. alqu- 4 tin singar kötrülmish äritir. Ulugh 5 yirliqançuçi köngüllüg yafiningiz 6 üza qaranghularigh tarqaru 7 (kötarürsüz) ... shlok biliklig ulugh 8 ... up qoptin singar 9 ... titirsiz kkürsüz 10 (arigh) ... qingiz üza 11 ... 12 ... t(ä)ngriyä ärtüngü 13 arigh süzük soqigh yruqlughsiz 14 qop ünighlarning nizwaniligh 15 çolmaqlarin tarqarur kütürüsiz. 16 İki qirq türüg ulugh aranlar 17 bğüläri üza itüglig yaratighligh sız 18 säkiz on türüg iyin ädgülär 19 üza artuqraq tolu tükäl sız. 20 Buyanligh ulugh ädgüngüz saqinu yiti- 21 nçsiz tüzkäriñçsüz titir. Qlti 22 kün t(ä)ngri y(a)ruqi yadilurtäg

мазмуни :

1 кўзингизнинг поклиги (шунчаликки), ниҳоятда ялтироқ дейилади. Бахтли қисмат, 3 эгулик, машҳур исмингиз ҳамма 4 тарафдан таралгандир. Буюк 5 шафкатли кўнган(нгиз) (билан), ёлқинингиз 6 билан зулатларни тарқатиб 7 (йўқотиб борасиз)... ишғри, билимли улуг 8 ...ҳамма нарсадан 9... нинкор қилиб бўлмайдиган, тоза, 10 (пок)...билан 11...12 (Эй) Тангрим, ниҳоятда 13 тоза, пок (бўлиб), совуқ, нурсиз, 14 кўн жонотларининг кўркинчили 15 иллатларини баргараф қилиб, йўқотиб борасиз. 16 Утгиз икки турли улуг эрашлар 17 фазилатлари билан безатилгансиз. 18 Саксон турли мос фазилатлар 19 билан ниҳоятда мукаммалисиз. 20 Саодатли буюк фазилатингиз (билан) мушоҳада қил(асиз), 21 (фазилатингиз) чексиз, (унинг) тенги йўқдир. Худди 22 Кўн тангриси нури таралгандай

39b

1 tolp yirtinçüg y(ä)rütür sız. Öngün- 2 güz qirtishingiz süzüki Wayturi 3 ärdinläg kkirsiz tapçasiz titir. 4 Äzu y(ä)mä q(a)lti tolu tägürni ay 5 t(ä)ngri kök qalıqta türürtägsiz 6 süzüg körklä siparur ärdinlig 7 toortin yaltrayurtag (alt)un 8 (önglüg) ät özüngüz art... tr... 9 (yar)uq yaltiriqligh itüg(lig yaratighligh) 10 ärtüngü yalinayur yart ... (toghmaqligh) 11 ölmäklig q... 12 ... (iglämäk)13 qarimaq ölmäklig buzush qadghu- 14 lugh suwqa toqitmishlarin körip 15 munçulayu unsuz kötrünçsüz ängäklig 16 ulugh taluy suwin bilgä 17 biliklig y(ä)ruqunguz üza barça- 18 ni qoshurtunguz sughurtunguz. 19 Ämti m(a)n Ratna W(a)çir Toyin 20 yinçürü töpün yükünü täginürm(a)n ... 21 tükäl bilgä biligkä. Üç ming 22 ulugh ming yirtinçü itçintä mungat- 23 ghuluqsuz ayaghqa täginligkä

мазмуни :

1 бутун оламни ёритасиз. Рангингиз, 2 киёфангиз ялтироклиги Вайтури хазинасига ўхшайди, кир бўлмаган. 4 Ёки яна шу ҳолатда тўлиқ думалоқ Ой 5 тангри (сингари) кўк осмонда турадигандайсиз. 6 Ялтироқ киёфа билан суңуриб (тўзгитадиган), хазина(га) 7 тўрт (томон)дан нур сочаётгандай олтин 8 (рангли) танафиз...9 ёруғ, ялтироқ безатилганингиз 10 ниҳоятда тўзгитадиган...11 ўладиган...12...(касал бўлмоқ)лик, 13 кексаймоқлик, ўлмоқлик гам-қайғуси 14

билан сувга урдирганларини кўрдингиз, 15 шу тарика уенсиз, садосиз, азобли, 16 катта денгиз сувини, доно 17 билимли нурингиз билан (бутундай ёритиб) ҳаммага 18 нажот бердингиз, 19 Энди мен, Раъна Вочир Тўйин, 20 таъзим қилиб, (бош) эътибор 21 қомил доно билимга! Уч мингта, 22 қанча–қанча мингта олам ичра, шубҳасиз, 23 хурматга сазовор

II.40a (ikinti ültish qirq)

1 y(ā)ruqin yaltriqin yaltriyyur 2 altun önglög at özlügkä, 3 öngi öngi lakshanlar ädgülär 4 üzä tolu tükäl üglög yaratigh- 5 lighqa, Q(a)lti t(ä)ngrim taluy ögüz 6 suwining tämizimün nätäg alp 7 (bilgü)lük ärsär, yaghiz yirmi(ng) 8 (qogh qichmu) ghun y(ä)mä nätäg (sansiz) 9 (saqishsiz) ärsär q(a)lti Sumir tagh 10 (ning idizi) nätäg ülgülägülük(süz) 11 (ärsär q(a)lti kök) qaliq <qovayu y(ä)mä antagh oq> ärür, 12 (Kök qaliq) nätäg uçuz qidighsiz 13 (ärsär) ançulayu t(ä)ngrim sizng 14 ädgüläringiz y(ä)mä antagh oq ärür, 15 Älqu tinl(i)ghlar oghlanlar ariti bilgä- 16 li uqghali umazlar, Ülgüsüz 17 kalp ödlärkä tägi ötrü tütrü 18 yinçürü saqinsarlar bilgäli bolmas, 19 Sizng ädgülög taluy ögüzning 20 üçin qidighin, Bu yaghiz yir arqa- 21 sintaqi idiz taghlarigh basqughlar- 22 igh barça qoq qichmuqtäg ushatu-mazmunı :

1 нури ёруғи билан ялтираб нур сояяпти 2 олтин рангли танага, 3 турли–туман лакшанлар¹¹⁶, яхши (фазилатлар) 4 билан тўла, мукаммал яратилган (тангрим)га! 5 Шундай (қилиб, эй) тангрим, дарё, денгиз суви томчиси(ни билани) қанчалик кийин, 7 (белгилли) бўлса, кўнғир ер(нинг) 8 (майда зарралари) қанчалик қучли (сон–) 9 (саноксиз) бўлса, Шумер тоғи 10(нинг балинлиги) қанчалар беулчов 11 (бўлса, шу тарика кўк) осмоннинг <бепоёнлиги ҳам шунча>дир, 12 (Кўк осмон) қанчалик чексиз–чегарасиз 13 (бўлса), шу тарика (эй) тангрим, сизнинг 14 эвуликларингиз ҳам шунчадир, 15 (Буни) жамики жонзот болалари мукаммал донолик билан 16 англай олишга қодир эмас, Бёулчов, 17 қаш замонларга етганда ҳам (инсон болалари) бутун зеҳин билан тўғри 18 таъзим қилиб, ўйласалар ҳам, била олмайди, 19 Сиз яхшилик (келтирадиган) денгиз, дарёнинг 20 кирғоғини, бу кўнғир ер ортидаги 21 балинд тоғларини, чўкқиларини – ҳаммасини (улар) чанг зарраларидай майдаласа ҳам,

40b

1 ship sanin saqishin bilgäli bolghay, 2 Qil üçi üzä tamizim taluy 3 suwin ülgülägäli boltuqghay, 4 Inçip t(ä)ngrim sizng ädgüläringiz- 5 ning sanin saqishin bilgäli 6 bolmaz, Bırük alqu tinl(i)gh oghlani 7 birgärü turup yumqi ögsärlär küläsär- 8 lar ati (kötrülmish t(ä)ngrim) 9 (siz) ing kügülmish ... 10 ädgüläringizning it(igi yaratighi) 11 ... – dishlarinta ... 12 y(ä)mä tängin qil(ghali bilgäli) 13 uqghali umaghaylar, Taqi (y(ä)mä) 14 ayitmish k(ä)rgäk t(ä)ngrim, birkia 15 m(än) yalanguz özkäm bir tüküyäm 16 üzä t(ä)ngrim sizni tözü 17 tükäl ögkäl qanta ughay mn, 18 Ötünür m(än) amti, oqshatghuluq- 19 suz t(ä)ngrim sizng utrunguzta 20

¹¹⁶ лакшан – белги, аломат, Буддани бошқалардан ажратиб гурадиган хусусиятлардан биттаси

ölküş türlüğ ughrin¹¹⁷ yalwaru qut 21 qolunu täginür m(ä)n. Näçä mänig buyan 22 ädgü qilınclarım bar¹¹⁸ oq ärmış ärsär. 23 t(ä)rk ödüñ burxan qutın bulghuqa mazmunı:

1 (узиниң) хисоби дополик оркали аниқ бўлади. Сөч учи билан (бир) томчи денгиз 3 сувини ўлчај олади. Шундай қилиб, (эй) тангрим, сизнинг эзгуликларингизнинг 5 миқдори хисобини билиб 6 бўлмас. Агар ҳамма жонзот болалари 7 бирга жам бўлиб, бирга ҳамду сано ўкисалар, (сизни) шарафласалар, 8 (эй) ном (удуланган тангрим), 9 сизнинг юксалтирилган (исмингиз) 10 эзгуликларингизнинг (қилгани, яратганлари) 11...12...яна ярмин (билиб) 13 уқиб ола билмаслар. Яна 14 (шунини) айтиш керакки, (эй) тангрим, ёлғиз 15 мен ўзимнинг биргина тидим 16 билан, (эй) тангрим, сизга комил 17 ҳамду сано айтиш учун қандај ҳолда бўлғайман? 18 Ўтинарман энди (сизга), тешиг йўқ 19 тангрим! Сизнинг қаршингизда 20 кўп, турли хиссий аъзоларим билан илтижо қилиб, бахт 21 сўраётирман. Қанчалар менин саодатли, 22 яхши иш-амалларим бор бўлган бўлса, 23 тезда бурхон бахт-саодатини топиш(имга)

II. 41a (ikinci bir älik)

1 tüş birmäkläri bolzun. Kängürü 2 nomlap köñ nomugh ulugh asigh 3 tusu qilayin tinlighlarqa. Alquni 4 barça qamagh açigh ämgäklärinün 5 ozghurayin. qutqarayin. Ulugh küçlüg 6 Shmu süsün utayin yigätäyin. 7 Üruk uzati üzäliksez (nomlug) 8 (tilgänin) äviräyin täviräyin. Saqinghu- 9 (luqsuz uzun) ödüñ turqaru mängün 10... lug nosh¹¹⁹ tatighi 11(üzä tinligh)larigh tutqu (rayin) 12 ... turayin. Q(a)lti öngrä 13 ätmish ödkü alqutin yigätmiş 14 iduq burxanlar täg alti pramitlarigh 15 alquni barça tözi tükäl 16 toscurayin. buturayin. 17 Az öwkä biliksiz bilikig kazikça 18 qalisiz öçüräyin. Alqu nizvanilarigh 19 utup yigätip, qop ämgäkig 20 tarqarayin kütaräyin. Öruk ozati 21 üzüksüz öngrä azonugh bilmäk 22 bilgä bilikkä tägäyin. Öngrä mazmunı:

1 ижозат беришлари амалга ошсин. Қонунни 2 батафеил ваъз қилиб, тўғри нўм (билан) катта фойда келтирайин жонзотларга! Ҳаммасини 4 жамики аччиқ азоб-уқубатларидан 5 озод қилай. қутқарай. Катта, кучли 6 Шмү¹²⁰ лашкарини мағлуб қилай, йикитай. 7 Доимо, узлуксиз (нўмли) 8 (гилдиракни) айлантирайин. бурайин. Афсус-надомат (чекмай) 9(узук) замон, доимо, абдий 10 ...абдийлик шарабатининг тами 11 билан жонзотларни тўйдирайин. 12...Шу тарика илғари 13 ўтган замондаги ҳамма ерда юкори кўтарилган 14 мукаддас бурхонлардай олти прамитларнинг 15 ҳаммасини мукамал 16 тўлдирайин, охирига етказайин. 17 Маккорликни, нафратни, подон идрокни бутунлай, 18 (битта ҳам қолдирмай) йўқ қилайин. Жамики хиссиётларни 19 мағлуб қилиб, кўп азобларни 20 тарқатиб йўқ қилайин. Доимо, 21 узлуксиз, олдинги оламни билмок (деган) 22 доно билимга етишайин. Олдин

¹¹⁷ уйғурча нашрида оқ.

¹¹⁸ уйғурча нашрида уоқ.

¹¹⁹ уйғурча нашрида us.

¹²⁰ Шмү- буддавийлик ва моңғолик оқимларида тарқалган мифологик образ, моңғоликда Хўрмузлга қарши қуйилади. "Хуастуанифт" да Шмү зардуштийликдаги Ахриман тинсолени гавдалантиради.

1 ärtmish yüz mïng azunlarimin ödäçi 2 biltäçi bolayin. Yänä Sakymuni 3 tängri burxanigh turqaru unutmäsizsin 4 öyâyin saqinayin. Täringtä 5 täring iduq tayshing nom yarliqin 6 äshütâyin tinglayin. Bu qamagh 7 buyan ädügü qilinçlarimin tuta qut 8 qolunu täginürmân. Sansiz saqishsiz 9 burxanlarqa yaqin tapighçi (bolayin). 10 Qop qamagh ayigh qilinçlartin (tärk üdün) öngi 11 öngi ödrülây(in). (Taqi yämä) 12 alqu ädügü nomlarigh üz(üksüz) 13 bolayin. Tolp yirtinçüdäki (näçä) 14 qamagh tinligh oghlanlari barça (qop) 15 ämgäklärintin ozup alqu barça qop. 16 inçkü mängig bulmaqlari bolsun. 17 Näçä alti qaçigh bölükingä äksük 18 tinlighlar ärsär, olarni barça bir 19 yangligh äksüksüz tolu tükäl (qiltaçi) 20 bolayin. Qayu näçä öngätinçsiz uzun 21 iğin basitmiş tinlighlar ärsär 22 küçsürämish yawrumish torumish umughusuz 23 inaghsiz irinçlärig alqunung

мазмуни:

1 Утган юз миң оламларимни англаб, 2 биладиган бўлайин. Яна Шакямунни 3 таңгри бурхонни донмо унутмасликни 4 ўйлаб, фикр қилайини. Энг 5 теран муқаддас тайшини нум ёрлигини 6 эшитай, тинглай. Бу жамики 7 олийжаноб фазилатларимни (махкам) ушлаб, бахт 8 сўраб, (шунга) мушарраф бўлайини. Сон—саноксиз 9 бурхонларнинг яқин хизмати(га) хизматкор (бўлайини). 10 Жамики ёмон қилмишларни (тезда) бир— 11 биридан ажратиб (ташлайини). (Яна) 12 жамики яқини нумларни (муттасил) 13 тонайини. Жамики оламдаги қанча—қанча 14 ҳамма жонзот болалари (барчага хос) жамики 15 азоблардан халос бўлиб, тамомила 16 хотиржамлик ва шодликни тонадиган бўлсинлар. 17 Агар олтига ҳиссий аъзо қисملари 18 (билан) нуқсонли жонзотлар бўлса, уларнинг ҳамма(сини) бирдай 19 нуқсонсиз, қомил қиладиган 20 бўлайини. Ҳар қанча шифолаб бўлмайдиган, давомли 21 ҳасталик билан оғриган жонзотлар бўлса, 22 занф, умидсиз, 23 ишончсиз, бахтсизликни ҳамманинг

II. 42a (ikinti iki älik)

1 barçaning ämgäklärin kitärtäçi 2 öngättürtäçi bolayin. Y(ä)ruq yashuq 3 ärkliqlärkä qaçighlarqa öngkä 4 küneçkä tolu tükäl qilayin. Qayu 5 näçä ulugh iliglärkä qanlarqa 6 yazmiş ölümeçilär ärsär. qop 7 (äm)gäklär üzä saqilip busush 8 (qadghu) tururlar ärsär. ol antagh 9 (osughlugh) täkinmäkiç tägintäçi bärtinmiş 10 (ärsär) ölüm adalarintin 11 (ozdaçi) tarqartaçi ulugh umugh(i) 12 (inagh)i bolayin. Qayu bärkä qaghol 13 üzä bärkäkiç b(ü)ktä çighta bäklälmish 14 ärsärlär, tüü türlüç ämgäklär 15 qiyitlar tükäl tägip ätözläri 16 alangurmishlar ärsär ülgüsüz 17 qolusuz busush qadghularqa 18 ägirtip ärtiçü ämgänürlär ärsär 19 köngülläri uyalip siqilip batmiş 20 köngüllüçlärig olarni barça 21 birkärü bäk çuğh ämgäklärintin 22 boshutup birkä qaghal qiyin qiyit-mazmunni:

1 азобларини баргараф қиладиган, 2 яқинлайдиган бўлайин. (Уларни) ёруғ, нур сочувчи 3 куч — қудратга, нурга 4 сезги аъзоларига тўла, муқаммал қилайин. Ҳар 5 қанча қатга ҳукмдорларга, ҳонларга (инсбатан) 6 гуноҳ қилиб, ўлимга маҳкум бўлган бўлса, ҳамма 7 азоблари туфайли сиқилиб, ғам — қайғу (ичида) юрадиган бўлсалар, улар шундай 9 ҳис қиладиган 10 бўлсалар, ўлим қулфатидан 11 (қутқарувчи, қулфатларини) баргараф қилувчи буюк умиди, 12 (ишончи) бўлайини.

Қар қандай камчи, гаврон билан савалаб, камокда, зиндонда камалган 14 бўлсалар, қар турли азоблар, 15 машаққатлар келиб, таналари занфлашадиган бўлса. Уяновсиз, 7 сон – саноксиз гам – қайгуларга 18 кўмилган бўлсалар, 19 кўнгуллари бўлиб, сиқилиб, вайрон бўлар, 20 Чин юракдан уларининг барчаси(ни) 21 бирга, дичик азоб – уқубатларидан 22 халос қилиб, қаттиқ камчи азоблари

42b

1 lar tægüülük qadhularin tarqarta- 2 çi bolayin. Ölmäk üzäkî qorq- 3 inçlarin. Ämgäklärin birtäm kitär- 4 täçî bolayin. Qayu näçä açmaq suvsa- 5 maq ämgäklärin alangurmish qoqhsamish 6 tin(i)ghlar ärsär, adruq adruq tang 7 tangsuq tatighlar üzä toqturta-8 çi bolayin. Täglülär muni . . . 9 lar közlärî açilsun. (Aqhin)- 10 lar äshükälî bolsun. Aqs (aq adaq)- 11 lar ärsär yorighali uzunlar. (Aghinlar) 12 barça sözlägäli tozunlar. (Yoq¹⁵⁰) 13 çighay tinlghlar ärsär barça ärdünlîg 14 aghilîq tapzunlar. Aghilîqlari 15 qiznaqlari (barça) äd tawarlar üzä 16 tolzun toshzun. Alquni barça 17 üstünkî yîg ädgükä mängükä 18 tägürtäçî bolayin. Bir y(ä)mä tin(i)gh 19 idi ämgäklärîg tolghaqlîgh bolmazun- 20 lar. Qamagh kishilî t(ä)ngirîkâ 21 küzägüülük körügsägüülük bolzunlar. 22 Öng körk ärik barigh üzä artuq- 23 raq toqiligh bolzunlar. Qamaghta barça mazmun:

1 бошига тушишидан (саксайдиган), (пайдо бўладиган кулфатларин) тарқатувчи 2 бўлайин. Улим олдидан (уларининг) кўрқувларини, 3 азобларини тамомила кетказувчи 4 бўлайин. Қаччалар очкамок, сувсамок 5 азобидан кучсизланиб холдан тойган 6 жонзотлар бўлса, (уларин) турли ажойиб – 7 ғаройиб лаззат билан ушлаб турувчи 8 бўлайин. Кўзи очиклар эса буни (кўрсин), 9 кўзлари очилсин. (Карлар) 10 эшигадиган бўлсин. Чўлоқлар 11 эса юрадиган бўлсин. (Соқовларининг) ҳаммаси 12 сўзлайдиган (бўл)синлар. 13 Қашшоқ жонзотлар жамики хазинага 14 эга бўлсинлар, 15 омиборлари мол – товарга 16 тўлиб – тошсин. Ҳаммасини 17 юксак, яхши фазилатга, шодликка 18 етказадиган бўлайин. Биронга яна жонзот 19 қаттиқ азоб – уқубатга (дучор) бўлмасин. 20 Ҳамма инсонлар худони 21 хошлаб, истайдиган бўлсинлар. 22 Гўзал киёфаси, хулқ – алови билан кўнрок хушахлоқ бўлсинлар. Ҳаммаслари бирга

II. 43a (ikinti üç älik)

1 közünür azunta bir yintäm mänglîg 2 ärzünlär. Tügällîglik qut 3 üzä ilinçü mängîg köngülçä ashazun- 4 lar. Kîm ol tin(i)ghlar taplamish oyun 5 bädîzig köngüllärîntä saqinsarlar. 6 tängritäm tüzülmîsh yinçkä oyun 7 (lar ol tinlîghlarqa) bälgürzünlär. 8 (Taqi ol) tin(i)ghlarqa t(ä)ngirîtam 9 (soghi)q yollari bälgürzün. 10 (Altun öng)lüg linhua çaçak 11 (üzä a)langurzunlar. 12 (Ol) tin(i)ghlarning köngüllärîntäkî 13 taplarinça säwîglärinçä ash içkü. 14 ton kädîm ulati tölät töshäk- 15 lar y(ä)mä altun, kümîsh ärdünî 16 yinçü ärtîngü süzük Wayturi, saporir 17 yiwîg üsîg itîg yaratighqa barça- 18 qa tükällîg bolzunlar. 19 Näng y(ä)mä alqu tin(i)gh oghlanlari 20 ayîgh yawiz ünüg äshîtmäzünlär. 21 Közkä qarshi körügsämägüülük yawiz 22 önglärîg y(ä)mä körmäzünlär.

мазмуни:

¹⁵⁰ Туркия нашрида *нитс*

1 хозирги оламда бир(даї) доимо шод 2 бўлсинлар. Мукамал бахт-саодат 3 билан кўнглини хушлаб, шод кўнгили билан умр кечирсинлар. 4 Кимки ўша жонзотлар яхши кўрадиған ўйини 5 (ва) безакни хаёлларига келтирсалар. 6 гоят гўзал (тарзда хаёлда) зоҳир бўлған позик ўйинлар 7 ўша жонзотларга (зоҳир бўлсинлар). (Яна ўша жонзотлар олдида илоҳий тарзда) 9 (совук) йўллари (хам) зоҳир бўлсин. 10 (Жонзотлар олтин ранг(ли) нилуфар гул 11 (билан совуқнинг) кучини қирқсинлар. 12 (Ўша) жонзотларнинг кўнгилиларидағи 13 хоҳишларида, севгиларида, емак-ичмакларида. 14 тўлу либос(и)да, яна ўрин-гўшаклар(и)да). 15 яна олтин, кумуш хазинасида. 16 марварид(лари)да, ниҳоятда мусаффо Вайтури, Сабарир 17 (хазинаси каби) безакларида, яратилған нарсаларида – хаммасида комиллик бўлсин. 19 Буюмлар, яна ҳар қандай жонзот болалари 20 ёмон, ваҳимали овозни эшитмасинлар. 21 Кўзга зиён (келтирадиған), кўриниға зарар (берадиған) ёмон 22 рангларни кўрмасинлар.

43b

1 Bulmish tāgīmīsh kōrk māngīzlārī 2 ūzā barqa kōrklā bolzunlar. 3 Ōz ūz ādgū dglī kōngūllārī 4 ūzā alqughun sāwīshzūnlār 5 amrashzunlar. Ōrintīnčūdākī 6 qop tūrlūg kūsānčīg māngīlārkā 7 tūkällīg bolzunlar. Kūsāmīsh 8 (kū)sūshlārī k(ā)ntū k(ā)ntū kōngūllārī 9 bützūn qanzunlar. Bol . . . - 10 mish ād tawarqa āsilgā(lī bolmaz)- 11 unlar. Adin tīn(i)gh(lar) . . . 12 . . . ng bir tāg . . . 13 bolzunlar. Kōyūrgūlūk, saçghulug. 14 tūrtgūlūk, islaghuluq nāçā ādgū yid 15 yiparlar ārsār, āsrīngū kōrklā 16 tūū tūrlūg tūstūg ādgū hua 17 çaçaklar ymā küntāmāk üç öd- 18 tā ighaç sōgūlārītn ūzūk- 19 sūz yaghzun. Kōngūl iyin islātīp 20 artuqraq ōgrīnčīlūg sawīnčīlīg bolz-21 unlar. tōzūnī üçūn qut 22 qolurmn. Ani ūzā barqa tapinta- 23 çī bolzunlar. Antin singarqī mazmuni:

1 Эришған кўркли юзлари 2 билан хамма гўзал бўлсин. 3 Ўзларининг олийжапоб кўнгуллари 4 билан хаммалари севиносинлар. (бир-бирларини) яхши кўрсинлар. Оламдағи 6 кўп турли орзу қилинған шодникка 7 тўлсинлар. Орзу қилған 8 истақлари. ўзларининг кўнгилилари 9 бут бўлсин, қонсин. Бўл...10 мол-дунёға ошно бўлмасинлар...11 Бошқа жонзот 12 (ларға меҳрибон шафқатли) 13 бўлсинлар. Куйдириладиған, сочиладиған, 14 суртадиған, тутайдиған қанча яхши 15 хидларни эса рангоранг чирой билан 16 ҳар турли хушбўй хидли шамни, яхши гул- 17 чечакларни, яна уч (хил) пайтда 18 шох-шаббаларни мутғасил 19 ёқ(иб пайдо қил)син. Кўнгили (хоҳиши) бўйича ишлаб, 20 янада шодник, севиноч тоносинлар. 20 хаммаси учун бахт 22 тилайман. Шу(лар) орқали хамма (юкоридағиларға) эришадиған бўлсин. Бошқа томондан

II. 44a (ikinti tōrt ālīg)

1 alquta yīgātīmīsh bŭgū bilik- 2 līg burxanlarqa, üç tūrlūg 3 ulugh mūngūlūk arigh turugh soqančigh iduq 4 nom ārdīnīkā, botis(a)twlar 5 bratyikabutlar ulati alqu 6 arxantlar quwraghinga ōzūm 7 üçūn qut qolunu tāgīnūrīn(a)n. 8 . . . -staqī āt'ōzlūg bolm(ayin). 9 (Altī tūrlūg adaligh tidighligh 10 (azunlarta toghmayin 11 (yalanguqlar turguluk) orunta toghup 12 (al)ghuta yīg adruq bolayin. 13 Uzun ōdūn turqaru ondin 14 singarqī burxanlarqa yaqin tapighçī-15 si bolayin. Azun azunta bay

16 barimligh ädgü ävtä barqta 17 toghayin. Äd tawar. ärdini yinçü 18 üzä aghiliqim qiznaqim tolu bolz- 19 un. Öng körk at küü üzä 20 oqshatquluqsuz bolayin. Öz yash 21 uzuni üzä öküsh kalp ödlärig 22 ärtüräyin. Tishi ät özlüglär

мазмунни:

1 ҳаммадан голиб келган доно 2 бурхонларга, уч турли 3 улуг, гүзал, пок, меҳрибон мукаддас 4 нум хазинасига бӯдисатилар, 5 братийкабултар, суйтра ҳамма 6 архантлар жамоасида ўзим 7 учун бахт сўрайман, 8 ...турли хавф-хатар(ли), зиддият(ли) 10 оламларда туғ(ил)май. 11 (ўиничи) ўрида туғ(ил)иб, 12...яхши, ташланган бўлайин, 13 Узок замон доимо ўнга 14 томондаги бурхонларга яқин хизматкор 15 бўлайин, Ҳамма оламларда бой 16 –бадавлат, яхши уй–жойда 17 туғ(ил)айин, Мол–дунё, бойлик, марварид 18 билан хазиналарим, оморларим тўленн, 19 Рангу киёфа, шон–шуҳрат билан 20 тенгсиз бўлайин, Умр 21 узунлиги билан кўн калп замонларга 22 дойик бўлайин, Аёл (киши) таналари

44b

1 ўчин қут қолунрмн, Алқуғһун 2 тәғшәлип әркә әт өзүн булзунлар, 3 Yüräklig tädimlig yaruq yashuq bolup, 4 bilgä biliklig bolsunlar, Qamughin 5 barça bodis(ä)tlar yorighinta yorida- 6 çi bolzunlar, Bir yintam alti 7 pramitlar içinta qatighlansunlar, 8 tawransunlar, Usati (ontin) 9 singarki ülgüsüz sansiz (burxanlarig) 10 körsünlär, Ärdinilig (sögüt) 11 lär iliki altin(ta olur)- 12 mishlarin Wayturi (ärdinilig) 13 arslanligh idiz örgünlär (üzä)- 14 olurup, ürük usati üsüksüz 15 ulugh müngülük nom tilgänin äwürmiş-16 lärin qayu näçä öngrä ärtmiş 17 ödkü ulati bu közünür ödkü 18 y(ä)mä üç türlig bolmaqlarta tägsin- 19 gülük qilmis qilinçlarim ärsär 20 ulinçigh yarsinçigh üç yawlaq yolqa 21 baru tartdaçi üçün öttünü yalwaru täginürm(än, 22 Olar barça qalisiz tariqazun kitzün- 23 lär, Bu qamagh bomaqligh taluy ögüz

мазмунни:

1 учун бахт тилайман, Ҳаммаси 2 қайта туғилиб, әрқак танани тоненилар, 3 Юракли, жасоратли, нур (сочадиған) бўлиб, 4 доно, билимли бўленилар, Ҳамма, 5 жамки бӯдисатилар ҳаётда (олга) борадиган 6 бўленилар, Бир (хилда), доимо олти 7 брамитлар ичида мустаҳкам бўленилар, 8 (олдинга) интилиенилар, Мана шундай (килиб ўнга) 8 томондаги сон–саноксиз (бурхонларини) 10 кўрсенилар, Хазинали дарахтларининг 11 ҳукмронлиги ости(да) бўленилар), 12 Вайтури (хазинали) 13 арелон (сураги бор) баланд тахтлар (устид) 14 ўтириб, узок (вакт) доимо 15 улуг, табаррук нум ниждирағини айлантисин, 16 Печа (марга) олдинги — ўтган 17 замонга, яна бу ҳозирги замон, 18 яна уч турли мавжудлик (сабабидан) у ёқдан–бу ёққа айланиб ўтувчи 19 қилган гуноҳларим бўлса, 20 айланадиган, тескари учта ёмон йўлдан 21 тортиб чиқаринларини ўтиниб, ёлвораман, 22 Уларнинг барчаси тамомилда тарқалиб, йўқ бўлиб кетсин, 23 Бу жамки мавжуд бўладиган дарё, денгиз

II.45a (ikinti bish älig)

1 içinta çommish batmiş tinlgħlar- 2 iğh toghmaq ölmäklig törütä 3 tutulup, ärtin'gü b(ä)k bolmişlarigh 4 qut qolurmn, Bilgä biliklig yit 5 qilinç üzä ol

törtülärin biçayin 6 kışayin. tolp ämgäkläräntin oz- 7 (ghurayin). T(ä)rk ödin tuyunmiş 8 . . . täğüräyin. Bu çambudiwip 9 (atlıgh)¹⁸ (yir)tiñçütäkī nāçä qutluğh 10 . . . (tinli)ghlar ärsär. azu 11 (adin) yirtñçütäkī kñshilär 12 (kä). . . larta y(ä)mä olarning qilmish 13. adruq adruq buyan ädgü qilinçlarına 14 änti m(ä)n qop oghrin alquqa barça- 15 qa iyin ögirürm(ä)n säwinürm(ä)n. 16 Bu mäning iyin ögürmäklig 17 ädgülüg ögrädikim tiltaghinta 18 ulati ät özün tñlin köngülün 19 qilmish nāçä buyanlarim küçimtä 20 kshan kshan ödlärtä üzük-21 süz ädgü äslärim öklimäkī bolz- 22 um. T(ä)rk ödin bulayin üsälüksiz

мазмуни:

1 ичида чўмган жонзотларининг 2 туғилмоқлик. ўлмоқлик қонуниятни орқали 3 туғилган (жонзотларининг) гоят мустахкам бўлишларига бахт тилайман. Дону билимни. етти 5 иш—амаллари орқали ўша қонуниятларни қирқиб ташлайин. 6 кесиб ташлайин. (жонзотларни) тўлиқ азобларидан қутқарай. 7 Тезда хис қиладиган 8 . . . етказай. Бу Чамбудивини 9 (номли) юртда қанча муқаддас 10 . . . жонзотларга ёки 11 (бошқа) юртдаги одамлар(га) 12 (етиннай). Яна улар қилган 13 ҳар хил савобни. эзу ишларига (мадхия ўқиб севинай). 16 Бу менинг мадхия ўқимақ. 17 эзулик одатин сабабли (бўлиб). 18 яна тана. тил. кўнгул билан 19 қилган қанча мурувватларим қудратидан 20 энг кесика вақтларда доимо 21 эзу ишларим кўнаядиган бўлсин. 22 Тез вақт (ичида) тошайин узлуқсиз

45b

1 бурхан қутин. Nāçä mäning 2 t(ä)ngriñ sñznä ögmäktin yökünmäk- 3 tñ turmiş buyanlarim in kkür- 4 sñz tapçasiz köngülüm süzülmäk-5 līg arigh turugh ädgü qilinçlarim in 6 qut qolunu buyan äwüräm(ä)n. 7 Olar barça üçsüz qidighsiz . . . 8 altmış kalp ontin . . . 9 . . . g üç yawlaq yollartta) 10 osayin. Kim qayu ünliğh . . . 11 urilar . . . ärsär . . . 12 bäglär bramanlarin ulati (üstün)- 13 kī yīg oghushluğh tölzülärin (aya)- 14 larin qawshurup bir üçlüğh köngülün 15 t(ä)ngri burxanigh ögsärlär. olar 16 barça azun azunta 17 turqaru azunin ötäçi bolurlar. 18 Qaçıqlari arigh süzük. ät'öz. tīg- 19 lari tolu tükäl . münsüz qadagsiz 20 yīg adruq bñliklig ädrämliğ toz- 21 luğh yaraghligh ärkliğ bariqligh bolur- 22 lar. Kim käligmä ödlärtä qayu 23 qayu azunlarta. örnülärtä

мазмуни:

1 бурхон бахт—саодатини! Эй ажойиб менинг 2 таңғрим! Сизга ҳамду сано ўқимоқдаман. (сизга) таъзим қилоқдаман. 3 Қиладиган савобларим билан хосил бўладиган фазилатларимнинг пок. 4 тоза бўлиши. кўнғулнинг 5 пок. яхши бўлиши. ишларим(нинг) яхши бўлиши учун) 6 бахт сўрайман. (бу) эзу фазилатларимни давом эттирмаман. 7 Уларнинг ҳаммаси чекез. чегерасиз. . . 8 олғини қасп. ўн . . . 9 . . . уч ёмон йўللар(дан) 10 ошайин. Қайси жонзотлар. . . 11 . . . 12 беқлар. брахмонларининг яна зотли. 13 яхши уругини. асосини қўлларининг қафтларини 14 жуфтлаб. бир максад. (бир) кўнғил билан 15 таңғри бурхонини мактасалар. улар 16 жамки борлик оламда 17 доимо оламни ўйлайдиган бўладилар. 18 Ҳиссий аъзолари пок. тоза. тана тузилиши 19 тўлиқ. қомил. қайғусиз. ғамсиз 20 жуда юқори билимни. фазилатли. тўғри. 21

¹⁸ ушурча нашрида үн сив

ярокли, кудратли, бой-бадавлат бўладилар. 22 Кейин келадиган замонларда, қайси бир 23 оламларда. Уринларда

II.46a (ikinti alti älig)

1 tursarlar, turqaru kishili t(ä)ngr- 2 likä ayaghuluq körgülük bolurlar. 3 Näng y(ä)mä birli onli burxan- 4 larqa tus tolum bolup ädgi qiline- 5 lar qilmaq üzä bu nomlarigh äshükäli 6 (bol)maz. Yüz ming burxanlarta öküsh 7 (tälim ädgi) qilineçlarigh qilmish üç 8 . . . ning bu kshanti qilmaqlar 9 . . . äshükäli bolurlar tip 10 . . . - mish t(ä)ngrim altun (önglüg)¹² 11 (köwrüg)tün bu muntagh saw 12 (söz)lar. ashitilur. Kim m(ä)n bu shlok 13 (no)mlarigh tülüntä äshütir uduqum- 14 taqita yigräk b(ä)kiz b(ä)lgülük köngül- 15 ümtä tuta tägintün. Bu nä 16 tanglançigh mungadinçigh sawlar 17 ol tip ötünti. Öi ödün 18 t(ä)ngri t(ä)ngrisi burxan ol sumaki- 19 du bodistwatın tülüntin uqmish 20 bu shlok nomlugh ötügin äshütü 21 y(a)rliqap, ötrü sumakitu bodistw- 22 igh ögä alqayu y(ä)rliqadi
мазмуни:

1 турсалар, доимо инсонлар ва таңгрилар (олида) 2 изваги, кўзлари очик бўладилар. 3 Ҳар қандай битга ва ўнта бурхонлар билан 4 учрашиб, яхши ишлар 5 қилиш билан бу нўмларни эшитмайд. 6 Юз минг бурхонлардан қўн 7 (яхши) ишларни қилган уч 8 (замонда) бу тавба қилишларини 9 эшитгалилар, деб 10 . . . таңгрим олтин (рангли) 11 (дўмбира)дан бу синағари сўзин 12 сўзлайди, (ўша сўзлар) эшитилади. 12 Мен бу шеърини 13 нўмларни туширда эшитиб, уйғонганимда. 14 (уларни) яхшироқ, маҳкам белгил, фикримда 15 маҳкам тутдим. "Бу қандай 16 хайратда қолдирадиган сўзлардир?" 17 деб сўради. Шу вақт 18 Таңгри таңгриси бурхон ўша Сумакиду 19 бўдисатдан тушида уқиб олган 20 бу шеърини нўмлар ибодатини эшитиб, 21 марҳамат кўрсатиб, Сумакиду бўдисатвини 22 мактаб (шундай) жавоб берди:

46b

1 ädgi ädgi tüzünlar oghliya. 2 q(ä)li säning tülüntäki altun 3 köwrüg ününtin äshütilmish bu 4 burxanlar ögdisi'n kshanti qil- 5 maqligh shlok nomlugh kim qayu tin(i)gh- 6 lar äshükäli bularlar. öküsh 7 türüg tsuy irinçü oghir ayigh 8 qilineçari yoq (bo)lsun . . . (o) 9 (tür)lgäy, qutlari buyantari 10 ashilghay, ostalgay. (Nä üçin) 11 tip täsär, s(ä)n inçä (amü) 12 bilgil, bu muntagh (mungadinçigh tang)- 13 lançigh sawlar tüläki (antagh) 14 osughlugh çin körtü b(ä)lgülär barça 15 öngrä öngrä azunlartaqi 16 burxanlarigh tosmish ögmish 17 alqamish qut qolunmish tüstü 18 ögrätigingning küçintä yänä 19 bu azuntaqi közünür ödki 20 burxanlarning kükälig ädrämlig 21 küçlärin körkütmäkläri oghrin- 22 ta anin bu shlok nomlar 23 burxanlar ögdisi birlä sanga 24 ärür.

мазмуни:

1 "(Эй) эзгу аслзодалар ўгли! 2 Шундай қилиб сенинг тушинидаги олтин 3 дўмбира овозидан эшитилган бу 4 бурхонлар мактови билан тавба қилмоқлик 5 шеърини нўминини қайси бир жонотлар 6 эшитган бўлсалар, (уларнинг) қўн турли 7 гуноҳу айб, оғир, ёмон 8 қилмишлари йўқ бўлсин. . . 9 гирилгай, бахт -

¹² уйғурча наشريда köwrüg.

saodati 10 künaygāi, oshib borgai. (Nima uchun) 11 deb sūrasalar, sen shunday (deb endi) 12 bilgini: bu shudok ажойибу 13 гаройиб сўзлар тушдаги (ушандай), 14 шунга ўхшаш чинакам аломатлар (юз берди) жамики 15 олдинги оламдаги 16 бурхонларни учратил, макташ, 17 дуо қилиш, бахт тилани (каби) одийжаноб 18 одатларининг кучи билан яна 19 бу оламдаги ҳозирги замонда 20 бурхонларнинг шухратини, фазилатини, 21 қудратини кўрсатганлари учун 22 унинг бу шеърий нўмлари 23 бурхонлар мадҳияси билан (бирга) сенгадир.

II.47a (ikinti yiti ālig)

1. –lasarlar 2 . . . (kān)tū tutup 3 . . . larqarip inç māngī 4 (kā tāgīn'gāy). Kīmlār birūk adīnlar- 5 (igh qorq)neçliç āmgākliç qilmanglar. 6 Āt'ōzlārīn kōngüllārīn bir yīntām 7 inç qilinglar. Kīmlār olar-8 ning oghurinta shurati ödkā tāgī 9 nom ārdīnī ulagh sapighi üzūlmāz- 10 (ün) tīp y(ā)rlīqadī. Anta ötrū 11 ol ödtin wayshiriwani m(ā)xarānça 12 (olur)mish örūnūtūn ötrū turup 13 (tāngri) t(ā)ngriš burxanqa inçā 14 tīp ötüntī: ati kötrūlmīsh. 15 (ayaghqa t)āgīmliç t(ā)ngriš. māning 16 (çinta) mani ārdīnī atl(i)gh dārnīm 17 (ārūr)r. Ylanguq oghlanin inçkā 18 (māngī)¹⁵¹ kā tāgūrīāçī kōnī nomça 19 qatīghlantaçīlarning buy an bilgā 20 bilīkliç bu ikī türliç yīwāklārīn 21 bütürgükā art basut boltaçī 22 ārūr. Anī āmtī t(ā)ngriš bu nom ārdīnī- 23 kā māzmunī:

1 . . . 2 . . . 3 . . . йўқотиб, хотиржамликка, абадийликка 4 эришади. Бошқаларни 5 кўрkitиб, азоб берманглар. 6 Таналарнинг кўнгилларини доимо 7 тинч қилинглар. Буларнинг 8 сабабидан англаш¹⁵⁴ давридаги 9 нўм хазинасининг боғлиқлик тартиби узилмасинг¹⁵². 10 деб жавоб берди. Шундан кейин 11 ўша пайт Вайширавани маҳаранч 12 ўтирган ўридан туриб, 13 Тангри(ларнинг) таптриси бурхонга шундай деб илтимос қилди: “(Ўй) номи узуг, 15 хурматга сазовор таптрим! Меннинг 16 Читтамини хазинаси номли сеҳр – жоду сўзларим 17 бор. Инсон боласини тинчликка, 18 абадийликка етказувчи тўғри нўм бўйича 19 иттидувчиларнинг фазилати, донолиги, 20 билими бу икки турли зийнатин амалга оширишга ёрдам берадиган 22 бўлади. Шунинг учун энди, (ўй) таптрим, бу нўм хазинасига

47b

1 sūzūlmāk. . . 2 um tāgīnūr. . . 3 nom ārdīnīg . . . 4 m(ā)n ötūnmīsh bu Çintamani ārdīnī 5 atlīgh dārnīm y(ā)mā bīrlā sözlāsār- 6 lār. m(ā)n ötrū ürūk usati 7 tin(i)ghlarīgh köyū kōsātū tutup āmgāk- 8 īn tolghaqin kītārgāym(ā)n. 9 T(ā)ngriš birūk ol m(ā)n ötūnmīshā 10 qayu kīshī tutqalī saqīnsar . . . 11 çā āt'öz közātükülīk bu dārnīgh) 12 sözlāsūnlār. Dārnīsī bu ārūr. 13 Namu wayshurwani m(xarānça. . . 14 tatyada a a a . . . 15 kuru kuru urunu urunu sarwa . . . 16 kara kara m(xa yīkarpa m(xa 17 yīkarpa m(xarāncha raksa . . . 18 asiya sarwa sadwanānça swaxa. 19 Atī kötrūlmīsh t(ā)ngriš bu dārnīgh bīr 20 ituz qata sözlāp yörūng yīp 21 üzā bīrār tūgsūn munçulayu 22 yangin bīr ituz qata sözlāp 23 bīr ituz tūgsūn antata kīn māzmunī:

¹⁵¹ уйғурча нашрида, asan

¹⁵² бу сўзнинг санскритчаси буддавийликдаги алоҳида босқични билдиреди.

1 ... 4 ... мен айтган бу Чингамани хазинаси 5 помли дуоларимни яна бирга айтсалар. 6 мен шундан кейин доимо 7 жонзотларга раҳм – шафкат киладиган буламан. (уларни) асраб. азобиини. 8 машаққатини бартараф қиламан. 9 (Эй) тағрим. агар мен сўзлаганимдан кейин. 10 қайси бир одам (бу сўзларимга) роя килиб фикр қилса. 11 ... танани муҳофаза этадиган бу дуоларимни 12 айтсинлар. Дуоларим қуйидагичади: 13 Namu wayshurwani mxarapza. . . 14 tadyada a a a . . . 15 kuru kuru urunu urunu sarwa . . . 16 kara kara mxa yikagra mxa 17 yikagra mxarancha raksa . . . 18 asiya sarwa sadwananza swaxa. 19 (Эй) номи дуолаган тағрим. бу дуони 20 йигирма бир марта айтиб. (ҳар бир марта айтганда) ок ни 21 билан бир тугун (қилсин). шу 22 тарнка йигирма бир тугун (тугин). ушандан кейин

II.48a (ikintī sākiz ālig)

1 . . . (qu)qilu üzä 2 . . . qara küsi 3 . . . qabir saqpiç tögär 4 . . . (yürüng) küsi bularni taz ulush 5 (qilip) . . . tup tütsüg qilsun öz- 6 Tarigh suwqa kirip yangi arigh ton 7 kädip. İlikintä tütsüglüg 8 tuta bu tütsügüg örüp mîni 9 oqizun. Ötüntüktä bu dârnigh söz- 10 (lâs)ün. dârnisi bu ärür 11 (namo) wayshirawaniya namo tadaya- 12 ta iswarayaya akatça 13 . . . apamita danti iswar 14 . . . ima kardika sarwa satina 15 . . . iswara nama ananta 16 . . . brawisatça suwayamuk 17 sakraça swaxa. 18 Bu dârnigh yüz sākiz qata sözlär 19 antata basa timin Çintamāni 20 ärdini at(i)gh dârnigh sözläsün. 21 Sözlägälir ärkän bu yükünçüg 22 sözlär (timin) bu dârnigh sözläsünlär. мазмуни:

1 ... 4 ... (ок) шамни тенг миқдор(да) 5 (қуш) (хушбўй хидли) тугатки қилсин. Ҷизи 6 тоза сувга тушсин, яғни. тоза тўн 7 кийиб. қўлида тутатқини ушлаб. 8 бу тутатқини силжитсин (ва) бу (дуо)ни 9 ўқисин. Илтижо қилганда. бу дуони айтсин. 10 Дуо қуйидагичади: 11 (namo) wayshirawaniya namo tadaya – 12 ta iswarayaya akatza 13 . . . apamita danti iswar 14 . . . – ima kardika sarwa satina 15 . . . iswara nama ananta 16 . . . brawisatza suwayamuk 17 sakraza swaxa. 18 Бу дуони бир юз саккиз марта айтиб. 19 шундан кейин фақат Чингамани 20 хазинаси помли дуони айтсин. 21 (Дуони) айтар экан. бу ибодат (сўзлари)ни 22 (хам) айтиб. ушбу дуони ўқисинлар. мазмуни:

48b

1 Tügünçü bu (ärür yükünür män üç) 2 ärdinlär (qutinga yükünür män. Vayshiravani maharanç) 3 qa äd tawar (üzä) 4 tnl(i)ghlar kösüşin qantur(taçıqa) 5 alqu ish kötügläriç bütürt(äçü) 6 ka qamagh(qa) inç mängi birtäçü 7 bularqa ynçürü töpün yükünüp 8 bu Çintamani ärdini at(i)gh üsä 9 dârnigh sözläyür m(än). 10 Namj radna timiaya tadyada . . . 11 rawaniya mxaranchaya tadyada . . . 12 simi simi sumu sumu çanta 13 çanta çara çara sara sara 14 kara kara kiri kiri kur (kur) 15 muru muru çuru çuru sit . . . 16 musikantu aditia nada t - . . . 17 daxu swaxa namo wayshira . . . 18 ya swaxa tantadaya swaxa 19 maruta bari burna kaya swaxa. 20 Bu dârnigh tutup ashnu mäng sākiz qata 21 sözläsün. Antada kin bir 22 arigh äwta ud mayaqi üsä yir- 23 in suwap kēçik mantal qilzun.

мазмуни:

1¹⁵⁵Тугунчак шу(дирки, мен тугунга сажда қиламан), уч 2 хазина (бахти учун сажда қиламан. Вайширавани махаранчга) – 3 мол–дунё (билан) 4 жонзотлар орзусини қондирадингга, 5 (жонзотларнинг) ҳамма ишларини битирадингга, 6 ҳаммага тинчлик, шодлик, берадиган 7 булар(нинг ҳаммаси)га сажда қилиб, 8 бу Чинтаман хазинаси номли 9 дуони айтаман¹⁵⁶. 10 10 Namj radna tirniaya tadyada . . . 11 rawaniya mxarançaya tadyada . . . 12 simi simi sumu sumu çanta 13 çanta çara çara sara sara 14 kara kara kiri kiri kur (kur) 15 muru muru çuru çuru sit . . . 16 musikantu aditia nada t - . . . 17 dachu swaxa namo wayshira . . . 18 ya swaxa tantadaya swaxa 19 maruta bari burna kaya swaxa. 20 (Улар) бу дуога риоя қилиб, (дуони) бир минг саккиз марта 21 айтсин. Шундан кейин бир 22 покиза уйда сизгир гунгини ерга 23 суваб, кичкина мантал¹⁵⁵ чизсин.

III TEGZINÇ

III. 1a

üçünç ülüs bîr ol

1 Namu Bud(daya). Namu Dar(maya). (Namu Sang(aya). 2 Ältun önglüg yaruq yaltiriqlig qopda (kötrülmîsh nom) 3 ilgî atlig nom bitîgdä qilinç (adartmaqin dçürmäk 4 atligh bîshîne bölük üçü(nç tægziñç) 5 anti bu nom bashlaghin qutlughGi(tira)qut (taghda) 6 uqmish kârgäk anta ö(trü) ...ulugh...

мазмуни:

III КИТОБ

учинчи қисм биринчи (варак)

1 Буддага таъзим. Дармага таъзим. Сангага таъзим. 2 Олтин рангли ёруг. ялтироқ, ҳамма (парса)дан устун турадиган нўм подшохи отли нўм битигида *ишга (зарар келтиришга барҳам бермоқ) 4 номли бешинчи қисм, учинчи урам.* 5 Энди бу нўмнинг асосини муқаддас Гратракут (тоғида) деб 6 билмоқ керак. Шундан кейин... улуг...

III. 2a (üçünç ikî)

1 mängizlig, qutlugh, buyanligh, bilgä 2 biliklig, törülüg bolup ol yruq- 3 lar tçintä közünmîsh burxanlarigh 4 körgäli udilar. Ötrü ol ödün 5 t(ä)ngri qani Xormuzta t(ä)ngri qamagh 6 t(ä)ngriär quwraghî birlä, kang 7 ögüz qatuni ulati alqu ulugh 8 türin quwraghî birlä, tügäl bilgä 9 biliklig t(ä)ngri t(ä)ngriät burxan- 10 ning ol yruqlugh yalinçinga tartilip, 11 qamaghun barça t(ä)ngri burxan taba 12 kältülär. Qaçan t(ä)ngri t(ä)ngriät 13 burxan öskintä tægdüklärintä töbü- 14 lârîn ängittürüp, bish tilgänin 15 yirkä tægürüp yinçürü tübün yükünüp, 16 üç yoli ongarula tægziñp kitip 17 birtin singar olutilar. 18 Oluru tügätip ötrü t(ä)ngri qani 19 Xormuzta t(ä)ngri oghrayu t(ä)ngri t(ä)ngri- 20 si burqanning riti küü kâülug ädräm 21 küçin küsünin bulu tægünmîsh oghur- 22 inga, ötrü olurmish orunintin

¹⁵⁵ мантал – сеҳр–жоду қилинган тўртбурчак ски ҳар қандай шакл

учинчи (кисм) иккинчи (варак)

1 юзги мукаддас, такводор, доно 2 билимга, конунга эга бўлиб, ўша 3 нурлар ичида ҳозирги бурхонларни 4 кўргани кирдилар. Кейин шу вақт 5 Тангри(лар) хоин Хўрмузта тангри ҳамма 6 тангрилар жамоати билан, Ганг 7 дарёси маликани, яна ҳамма улуг жамоат билан қонил, доно, 9 билимли Тангри(лар) тангриси бурхоннинг 10 ўша нур сочаётган алаңгасини хис қилди, 11 ҳаммасини тангри 12 бурхон (деб) топди. Қачонки Тангри(лар) тангриси 13 бурхон олдига етиб келганларида, бопларини 14 қуйи солиб беш аъзосини 15 ерга тегизиб, таъзим қилиб, 16 уч марта ўшга айланиб ўтиб, 17 бир тарафга ўтирдилар, 18 Ўтириб олганларидан кейин, Тангри(лар) хоин 19 Хўрмузта тангри Тангри(лар) тангриси 20 бурхоннинг шарафли, шонли фазилатига, 21 куч-қудратига эга бўлиб етилди. (Шундан) 22 сўнг, у ўтирган ўридан

2b

1 örü turup birtinkî ong ängnintäkî 2 tonin açinip ong tizîn çükätip 3 ayasin qawshurup t(ä)ngri t(ä)ngrišî burxan- 4 qa inçä tip ötüntî: 5 adi kötrülmîš, ayaghqa tägimlik 6 t(ä)ngrim, ymā bu üzälliksiz üs- 7 tünkî yğ köñî tüz tuymaq atlg 8 burqan qutin kösätäçî tüzün- 9 lār oghli, tüzünlār qizi tayshing 10 yorigha yoriduiqta qamagh t(e)rs tätrü 11 tinlghtar birlā qadilip qawship, öngrä 12 qilmish tsuy irinçü aghir ayigh qilinç- 13 larin nātäg yangin ökünsār-bilinsār 14 kshanti qilsarlar, ol ayigh qilinçlari 15 ariyur alqinur ärkî t(ä)ngri tip 16 ayitu ötüntî, Änta ötrü t(ä)ngri 17 t(ä)ngrišî burxan t(ä)ngri qani 18 Xormuzta t(ä)ngrikā inçä tip 19 yrliqadi: ädgü ädgü! 20 Qawsikiya! S(ä)n amti ölgüsiz 21 öküsh tinlghtarigh ayigh qilinçligh kkîr 22 tabçalarin äritip, çin körtü arinmagh- 23 qa tägürüp, qutrulmaqligh ädgü üzä

мазмун:

1 туриб, ўнг елкасидаги тўнини очиб, ўнг тиззаси билан чўккалаб, 3 кафтларини ковуштириб, Тангри(лар) тангриси бурхонга 4 шундай деб илтимос қилди: 5 «(Эй) номи машхур, хурматга сазовор 6 тангрим! Яна бу абадий, юксак, 7 яхши, тўғри, тўғри туймак¹ исмли 8 бурхон бахт – саодатини орзу қиладиган аслзолалар 9 ўғли, аслзолалар қизи Тайшини 10 йўлида юрганда, ҳамма терс 11 жонзотлар билан араланиб, қўшилиб, илгари 12 қилган гуноҳу қилмишлари, оғир, (ниҳоятда) ёмон қилмишлари учун, 13 хулқ – атвори учун пушаймон қилса, (шуларни) англаб етса, 14 тавба қилса, ўша ёвуз қилмишлари(дан) 15 покланиб, халос бўлмасмикан, (эй) тангрим», деб 16 гапирди. Шундан кейин тангри(лар) 17 тангриси бурхон тангри(лар) хоин 18 Хўрмузта тангрига шундай деб 19 жавоб берди: «Яхши! Яхши! 20 (Эй) Кавсекия! Сен энди ўлмайдиغان 21 кўп жонзотларни ёвуз қилмишларидан, 21 ифлосликларидан поклаб, ҳақиқий, тўғри покланишга 23 етказмоқчисан, нажот топмоқчи яхшилиги билан

¹ туймак (санскр. bodhi) – буддавийликда бирон ҳодиса, воқеани англашда зехи очилиб ўткирлашувини билдиради

III. 3a (üçünç üç)

1 İnc mǎngilik qilghali küsüşim tol 2 yirtinçig irinçkâp qamagh tinlighlarigh 3 buyan ädgi qilinçligh ulugh äsidkâ 4 tärgälir üçin aning monçulayu 5 ärtinçü k(ä)rgäklig ötüg ötünür s(ä)n. 6 Ani anti ayu bäräyin tütrü tinglaghil 7 Qavshiqiya. Birök kim qayu tinlighlar 8 qilinç adartmaqi ughurinta üküsh 9 törlüg tsyu irinçü aghir ayigh qilinçlarigh 10 qilmish ärsärlär ötrü ol 11 tinlighlar bäk qatigh süzüik kirtügünç 12 köngülün yiti qinighda turup tünlä 13 küntüz alti üdtä birtin singar 14 ong ängünlärintäki tonlarin 15 açinip ong tüzlärin çökütüp ayalarin 16 qavshurup aghir ayaq köngüllärin bir 17 üçlügh qilip inçä tip timiş kargäk 18 anti biz işig özüümüzdin bärü 19 umugh inagh tutup parmanular saninça 20 sümimiz süngükümüz qop süzüik köngülümüz üzä töpümüzni yirkä tägürtip 22 pançamandal bish tilgänin yinçürtü 23 töpün yükünü tägmür biz. Közünür

мазмуни:

III. 3a²

учинчи (кием) учинчи (варак)

1 (уларни) хотиржам, хурсанд қилмоқчисан. (улар ўзларининг) хохиши билан қомил оламга шафқат кўрсатиб, жамикни жонзотларга 3 солихлик, қатта фойда 4 етказди(ган бўлган) лари учун, у(лар) (учун) бу сингари 5 ниҳоятда зарур (парсани) шитмос (қилиб) сўрайсан. 6 Уни энди айтиб берайин, диққат билан тингла. 7 (эй) Кавсия! Агарким жонзотлар 8 (ўзларининг) хатти – ҳаракати (билан) хавфли вазиятда қун 9 турли гуноҳин, оғир, ёмон қилмишларини 10 қилган бўлсалар, кейин у 11 жонзотлар мустаҳкам, пок, ҳақиқий ишонч, 12 етак билан, етти қарра гайрат билан турсинлар, тушу 13 қун олти замонда жануб томонга 14 елкаларидаги тунларини 15 очиб, унғ тиззалари билан чўк тушиб, қафтларини 16 қовуштириб, ҳурмат билан қўнғилларини бир 17 мақсадга йўналтириб, шундай деб айтсин: «(Шундай бўлиши) керакки, 18 энди биз иссиқ жонимиздан қечиб, 19 умид – ишончга эга бўлиб, зарралар миқјорича 20 танамизу вужудимиз, гојат пок қалбимиз 21 билан таомимизни ерга бериб, 22 панчамандал¹ – беш гилдиракка таъзим қилиб, (шунга) 23 мушарраф бўламиз... Ҳозирги

3b

1 üdkî ontin singarqi alqu qamagh burqanlarqa 2 üzäliksiz üstünkü yig köni 3 tüz tuymaqigh tuymishlarqa soghançigh 4 tatighligh nom tilgänin ävürtäçilärkä 5 tütrüm täring nomlugh tilgänig 6 tutdaçilarqa ulugh nomlugh 7 yulagh tamturtaçilarqa ulugh nomlugh 8 yaghmur yaghitdaçilarqa ulugh nomlugh 9 küvrügü yangqurtu toqidaçilarqa 10 ulugh nomlugh labayigh ürtäçilärkä 11 ulugh nomlugh tooghugh örü tikdäçilärkä 12 ulugh nomlugh yaruqugh örü 13 tutdaçilarqa inçip alqu tinlighlar 14 oghlanin inçkülüg mǎngilik asighligh 15 tusulugh qilghali küsüşim ürtig 16 uzati nom bushi birip azmishlarigh 17 yirçilap ulugh tüşkâ utliqa tägürüp 18 mǎngü mǎngig tanuqlatdurtaçilarqa 19 bu montagh osughlugh qamagh bügü biliglig 20

¹ уйсурча нашрида 3 а, б саҳифалар тушиб қолган

панчамандал (санскр) – Будда ҳолатига эришини бўлидаги унта босқичдан бешинчиси

burqanlarqa ol ati kötrülmishlärkä 21 ät'özüm üzä tülün üzä köngülümün 22 üzä qor ughurin töpümün ängitip 23 süzük kirtgünç köngülün yinçürü
мазмуни:

1 замондаги, ўрта томондаги ҳамма бурхонларга (таъзим қиляпман), 2 абадий юкори, яхши, тўғри 3 тўймакни хис қилганларга (таъзим қиляпман), меҳрибон, 4 азиз нўм гилдирагини айлаштирувчиларга (таъзим қиляпман), 5 чуқур, асосли нўмли гилдиракни ушлайдиганларга (таъзим қиляпман), буюк нўмли 8 ёмғир ётдирувчиларга, улуғ нўмли 9 дўмбираини жараплатиб урувчиларга (таъзим қиляпман), 10 улуғ нўмли қарнайни чалувчиларга, 11 улуғ нўмли байроқни юкори тикадиганларга (таъзим қиляпман), 12 улуғ нўмли нурни юкори 13 кўтарадиганларга (таъзим қиляпман), Шундай қилиб, жамики жонзотлар 14 боласини тинч, шодумон, фойдали 15 қилиш истаги билан доимо 16 нўм назри бериб, (йўлдан) озганларини 17 олиб бориб, буюк тўлов (ва) мукофотларга етишиб, 18 абадий бахт – саодатга гувоҳ бўлувчиларга (таъзим қиляпман), 19 бундай фойдали, жамики доноликка эга бўлган 20 бурхонларга, ўша номи улуғланганларга 21 танамни, тилимни, кўнглимни, 22 бутун ақлимни хайроп қолдириб (таъзим қиляпман), 23 нок, ишончга тўла кўнгил билан таъзим қилиб

III. 4a (üçünç tört)

1 tübün yükünü täginürmn. Ular qamagh 2 äti kötrülmish ayaghqa täginliklär 3 çin kirtü bilgä biliklär üzä, çin 4 kirtü közlär üzä, çin kirtü tanuq- 5 lamaqlari üzä, çin kirtü tüşülmäk- 6 kä tägmäklär üzä, alqu 7 oghurin biliklär, alqu oghurin körür- 8 lär, alqu qamagh tinçhlar oghlanlari- 9 ning qilmish nä türlük ädgülü ayigh- 10 li iki türüg qilinçlarin. Ançulayu 11 mini ymä (körü yrliqazun lar) bilü yrliqazunlar. 12 Qlti mn ilkişiz üzün sansartin bärü 13 ötkürü bü künki künkä tägi tört 14 toghum, biş azun, alti yoltaqi ulgh 15 lar birlä qatilu qarilu ayigh yawlaq törü 16 iyün ävrilip (üstün bavagirtin altin tüp arwish) tamuqa tägi⁴ üç näkm 17 sansar içintä, bir ältg orunlarta 18 az öwkä biliksiz biliktä ulati 19 utun nizwanilarning küçätüküntä 20 ötkürü qangli tilgäni täk üstün 21 altin arquru turquru aghdarilu 22 töngdärilü ävrilü täwriülü togha tägzä (nü)

мазмуни:

1 (срга) бош уриб, таъзим қиляпман, Улар(нинг) ҳаммаси 2 номи улуғланган, хурматга сазовор бўлганлари (билан), 3 чинакам, ҳақиқий, олий ҳақиқатни билишлари билан, чинакам 4 ҳақиқий кўзлари билан, чинакам, ҳақиқий гувоҳликлари 5 билан, чинакам, ҳақиқий фазилятларга 6 етишганлари билан ҳамма 7 замонни биладилар, ҳамма замонни қўрадилар, 8 жамики жонзотлар болалари 9 қилган не турли яхши (ва) ёмон 10 – икки турли қилмишларни (қўрадилар), Шундай қилиб, 11 азобни ҳам (кўриб), ашлаб, шафқат қилешилар, 12 Қандай қилиб мен ибтидоисиз, чекеиз сансардан ўтиб бориб, 13 бугунги қунга боғлиқ тўрт 14 тугишиш, беш дунё, олти йўлдаги жонзотлар 15 билан аралашиб, қўшилиб (таъйиқ ўтказдим), ёмон, ёвуз, қонунга 16 бирини – кетини эргатиб (юкорида бавағир,⁵ қуйида арвиш⁶) дўзахгача (таъйиқ ўтказдим), учта қандайдир

⁴ уйғурча наشريда *altin qamagh* деб ўзгартириб юборилган
бавағир (санскр.) – қонинини олий нуктаси.

17 сансара ичидаги кирк бир ўринларда 18 газаб, нафрат, нодонлик (туфайли тазйик ўтказдим), шу тариха 19 жирканч шахватнинг кучайганлиги (туфайли тазйик ўтказдим), 20 (шу) орқали арава гиёдирагидай баланд(дан) 21 куйи(га) зуънасига, кўндаланига айларилиб, 22 тўнтарилиб, айланиб, урилиб – сурилиб

4b

1 ilki ilki at'ozlarta, otrunqi 2 kinki at'ozlarta, bu at'ozin burxan 3 ardinig bilmatin, nom ardinig bilmatin, 4 bursang quwragh ardinig bilmatin, 5 adguli, ayighli iki turlug qilinç- 6 larigh bilmatin, at'ozin qilinu 7 yançtim arsär, tilin sözläyü yanç- 8 dim arsär, köngülin saçinu yançtim 9 arsär, yawlaç köngülin t(ä)ngri t(ä)ngri 10 burxanning at'ozlarta qan üntür- 11 tim arsär, köni kirtü nomugh ayigh- 12 ladim tantim arsär, tüz köngüllüg bursang 13 quwraghlarigh iki arqa qiltim arsär, 14 arigh turuq arxant dintarlarigh ölürtüm 15 arsär, ögümün qangimin yoqattur- 16 tim arsär, bu bish turlug utrunmaq 17 atlgħ tsuy ayigh qilinçlarigh 18 qiltim qurattim arsär, at'ozin, üç 19 tilin, tört köngülin, üç on 20 turlug qilinç yollarin buzdum artat- 21 tim arsär, bu ayigh qilinçlarigh k(ä)ntü 22 özüm qiltim arsär, adinaghuqa

мазмун:

1 энг биринчи таналарда, урта (ва) 2 кейинги таналарда бу тана(м)нинг бурхон 3 хазинасини билмасдан (тазйик ўтказдим), 4 рухонийлар жамоати хазинасини билмасдан, 5 (нима) мактовга сазовору (нима) ёмон – (бу) икки турли ишларни 6 билмасдан тана(м) билан килиб, тазйик 7 ўтказдим, Тили(м) билан сўзлаб 8 тазйик ўтказдим, кўнгли(им)да ўйлаб, гуноҳ килдим, 9 ёмон кўнгли билан Ташри(лар) ташриен 10 бурхоннинг танасидан қон чиқардим, 11 Тўғри, чинакам нўмдан нафратландим, 12 (Ундан) тондим, тўғри кўнгли рухонийлар 13 жамоатлари (орасида) жанжал келтириб чиқардим, 14 Пок, айбсиз архант² (ва) динтарларни³ ўлдирдим, 15 онамин, отамин йўқ килдирдим, 16 Мана шундай беш турли “қаршилангирмоқ” 17 деган гуноҳ (ва) қилмишларни 18 килдим, Тана билан учта 19 тил билан, тўртта кўнгли билан ўттиз 20 хил иш-амаллар билан йўларини буздим, 21 Бу ёмон қилмишларни 21 ўзим қилган бўлсам, бошқаларга

III. 5a (üçünç bish)

1 ayip-qilturtum arsär, qilu turmish- 2 larigh körtip iyün ögürtüm säwüntim arsär, 3 qiltaçilar birlä bir köngüllük boltum 4 arsär, qilmishlarin ymä tutup ög- 5 düm, alqadim arsär, ädgü qutlugh yalanguç- 6 lar üzä yoq quruq yala urup, 7 mün qadagħ sözlädim arsär, azu 8 ymä tängün tirasuqin çighin tsun- 9 in shingün qäwin körin kürliligin 10 tinçlarigh ärtüm äshüklärim arsär, azu 11 yawwizigh ädgü tip kögätdürüp, ädgük 12 (yawwiz tip qutiqarturup äsükük) kirtü ärmäz, ük ärtür tip titim arsär, 13 azuça ymä kkrilgħ tabçaligh yawwiz, 14 artaq ash içkülärig adinlarqa bürdim 15 arsär... inçip alti yol içintäki 16 ög qangqa qadash bolmish tinçlarigh 17 örlättüm ämgättim

¹ арвин – бирон суғранин номи бўлиши мумкин; бошқа қадимги туркий ёзма ёддорликларда ҳам «арвин элиги» (билмишлар ҳуққ.төри) деган ибора бор.

² ушғурча нашрида *bilmatin*.

³ ушғурча нашрида *ogul*.

⁴ архант – ирришга, хотиржамликка эришни йўлида охириг босқичга етишган авлиға

⁵ динтар – монийлик жамоасига мансуб одам, монийлик оқими жамоаси аъзоси

isig özlärin- 18 tın öngi adirtim ärsär. azu 19 wihar sängräm astupqa sanligh ädig 20 tawarigh. azu ymä törtün 21 singları bursang quwraghlarqa sanligh 22 ädig tawarigh (azuqa ymä yügärükü kösünügmä bursang quwraghlarqa sanligh ädig tawarigh) qantum altum oghurladim.

мазмуни:

1 (хам) айтиб килдирдим: килганларини 2 күриб, кейин мактадим. ўзим севиндим. 3 (Шундай) киладиганлар билан бир фикрда бўлдим. 4 Килган ишларини яна асос килиб олиб, мактадим. 5 дуо килдим. Яхши, муқаддас одамларга 6 йўк (ердаги) ёлгон, шубҳаларни ушлаб олиб, 7 иллату гуноҳларни тункадим, ёки 8 яна тенги, тарозуси, чиги¹¹, теуни¹², 9 ишиги¹³, киви¹⁴, кур курлиги¹⁵ орқали 10 жонзотларни йўздан урдим. Ёки 11 ёмонни яхши деб мактаб, яхшини 12 (ёмон деб қўлаб-қувватлаб, у нуқсонлидир, у) ҳақиқий эмас, (у) шайтондир, дедим. 13 Ёки яна кир, ёмон, ёвуз 14 кабир егулик-ичгуликларни бошқаларга бердим. 15 Шу тарика олти йўл ичидagi 16 она, отага қариндон бўлган жонзотларга 17 азоб бердим, несик жонларидан 18 эргарок жудо килдим. Ёки 10 саждагоҳ ва ибодатхона қурилинларига тегишли (деб қўлаб) мол-мулкни, ёки яна тўрт 21 тарафдаги рухоний жамоатларига тегишли 22 (қўлаб) мол-мулкни (ёки яна юқоридаги истақлари бор рухонийлар жамоатларига тегишли мол-мулкни) ўғирладим, олиб келдим, талон-ғарож килдим.

5b

1 ärikimçä tapimça işlätim ärsär. 2 tngri tngriš burxanning iduq nom- 3 lugh yrliqinça ä(v)rilmädim, yorimatim 4 ärsär. baqshilarning ulughlarning 5 körkümish busghunmish öfünçä ärikimçä 6 inçip ävrilmädim ärsär. (bu) yänä 7 burxan pratuikabut arxant bu üç 8 türlüq qutlughlarqa täggülük köni 9 nomta yoritaçilarigh körüp söküp sarsir 10 tutap üçzläp köngüllärin qarinarla 11 irinturtum, borçinturtum, örlätim ängät- 12 tim ärsär. özümtä yiglarig körüp 13 künilädim ärsär. özümtä yawizlarigh 14 körüp üçzlädüm asqançulatim ärsär. 15 nom bushita, tawar bushita azlantim 16 qiyirghaqlantim ärsär. biliksiz bilik- 17 kä örlütüp (ä)rs tätrü körüm üzä 18 köngülüm köküzüm tätrilip ädgü törülür- 19 tä bishrunmatin ögrätimätin. Anru 20 ayigh qilinçlarigh oq ashtim öklütim 21 ärsär. burxanlarning ulsuz tübstüz 22 ädgülär üzä ülgü täng turup

мазмуни:

1 Ўз эрким бўйича, хоҳишим бўйича сарф килдим. 2 Тангри(лар) тангриси бурхоннинг муқаддас нўми 3 йўл-йўриғига риоя килмадим, (ўша йўл-йўриқлар бўйича) юрмадим. 4 Устозларнинг, улугларнинг 5 кўрсатмаси, насиҳатлари, илтимоси, талаби бўйича 6 шу тарика юрмадим. Яна 7 бурхон, пратийкабут, авлиё – бу уч 8 турли муқаддасларга алоқадор тўғри 9 нўмда юрадиганларини кўрган(им)да, уларни сўкиб, ҳақорат килиб, 10 азоб бериб,

¹¹ чиг – хитойча узунлик ўлчови бирлиги бўлиб, тахминан 30 см.га тўғри келади.

¹² теун (хитойча) – 3,2 см.га тўғри келади

¹³ шиг (хитойча) – ҳажм ўлчови бирлиги, тахминан 1.035 литрга тўғри келади

¹⁴ кив – ўлчов бирлиги бўлиши мумкин

¹⁵ кур курлиги – ҳажм ўлчови бирлиги

(улардан) нафратландим, кўнгилларини, таналарини 11 беҳаловат қилдим, азобладим, раижидим, 12 Ўзимдан яхшиларни кўрганимда, 13 (уларга) ҳасад қилдим, Ўзимдан ёмонларни 14 кўрганимда, (уларни) камситдим, (аммо уларга) ҳушомат (хам) қилдим, 15 Нўм садақа қилишда 16 кизганчилик қилдим, Нодонликка етишиб, тере тасаввур билан 18 кўнглим, қалбим (хам) тесқари бўлиб қолди, яхши қонуларни 19 ўрганмадим, Доимо 20 ёмон қилмишларнигина кўнайтирдим, оширдим, 21 Бурхонларнинг чексиз 22 яхшиликлари(нинг) ҳажмига ва ўлчовига риоя қилиб (турган бўлсам хам)

III. 6a (üçüncü alti)

1 ayıghladım tantım ärsär, nomugh nom ärmaz 2 tip tidim ärsär, nom armazig¹⁶ nom ol tip 3 kökättürtüm ärsär, muni munçulayu 4 töri bügä qilmish quratmish qop 5 türlüğ tsuy İyüncü aghir ayıgh 6 qilinçlarimin ämti büktüñki bu 7 künütä qamagh ontin singarqi bügü 8 bilıǵlıǵ burxanlar çin kirtü arıgh 9 süzük bilgä bilıklärü üzä, çin 10 kirtü y(a)ruq yashuq közlärü üzä, çin 11 kirtü tanuqlamaqlari uqmaqlari üzä 12 çin kirtü tüzülmäkkä tägmäklärü 13 üzä, atqughun birtäg bilü 14 yarlıqazunlar, 15 Alqughun birtäg körü yrılıqazunlar, 16 Ämti m(ä)n kirtküñç köngüllük ärtmiş, 17 ög qanğlarım İdaga toyın sundari 18 tärü tärım azghan çäçäk tärım 19 tolp nom ughushintaqi tinğhlar birlä 20 İsiğ özümtün bärü umugh inagh tutup 21 ol qamagh burqanlar üsküntä bu qamagh 22 aghir ayıgh qilinçlarimin ani barça qalisiz 23 ökünürm(ä)n, bilünürm(ä)n, açınurm(ä)n.

мазмун:

1 уларни ҳақоратладим, рад қилдим, (Уларнинг) нўми – нўм эмас, 2 деб айтдим, Нўм бўлмаган (нарсан)ни (бу) нўмдир, деб 3 мактадим, Мана шундай 4 тартиб бўйича қилмишларни кўнайтирган кўп 5 турли гуноҳ, зулм, оғир, ёмон 6 қилмишларининг энди бугунги 7 кунда жамики ўнг томондаги доно ақл эгалари – 8 бурхонлар чинакам, пок, 9 (ниҳоятда) тоза доно билимлари билан, чинакам 10 ёруғ, нурли кўзлари билан, чинакам 11 гувоҳлик берганлари, тушунганлари билан, 12 чинакам мувофиқликка эришганлари 13 билан, ҳаммани бирдай билиб, 14 (хаммага) марҳамат қилсинлар, 15 Ҳаммани бирдай кўриб, марҳамат қилсинлар, 16 Энди мен ишончли кўнгилини пайдо қилган 17 онам, оталарим (учун), Идага (учун), рухоний Сундари (учун), 18 Ғари тарим¹⁷, Ўзган чечак тарим (учун), 19 ҳамма нўм кавмидаги жонзотлар учун 20 иссиқ жонимдан кечиб, умид, ишончини (маҳкам) тутиб, 21 ўша ҳамма бурхонлар олдида, ана шу ҳамма 22 оғир қилмишларининг хаммаси (учун) бутунлай 23 нушаймон бўлганман, (гуноҳларимни) тан олянман, ташвишланыпман.

6b

1 yadinurm(a)n yashurmazm(a)n baturmaz- 2 m(ä)n örtmāzm(ä)n kizlāmāzmn, 3 Qilmayuuq ayıgh qilinçlarıǵıñ ikilāyü 4 taqi qilmazm(a)n, Qilmish ayıgh qilinç- 5 larimin barçanı ökünü bilünü 6 kisanti ötünü täğinürm(a)n, Qayu 7 mänıñğ üç yawlaq yollarta kāmıştäçü 8 tamu prit yılqu azuninta asuri- 9 lar yirintä ulati säkiz türlüğ 10

¹⁶ уйғурча назирада *armaz* үж деб уқилган.

¹⁷ тарим - хонлар наслидан бўлган аёллар ва бозалар исмига қўшиб айтиладиган унвон. Одагда уларга мурожаат қилинганда, шу суз айтилган (қараңг Девопу лугатиг-турк, I жидд, 376-бет).

chamxuz orunlarqa iltäçü aghir 11 ayigh qilinçlarim ärsär. ular barça 12 qalisiz yumqi
 arzun, alqinzun. 13 tishit kshanti bolzunlar. 14 Kün kälügmä ödlärtä yawlaq tüsh- 15
 m otisim ashaghali tägümlig 16 bulayin. Qlti (näçök) öngrä ärtmis öd- 17 täki alqu
 ulugh bodistwlarining burxan 18 qutinga qatighlanur ärkän. ökünüp 19 bilimip kshanti
 chamxuy qilinip tsuy 20 irinçü aghir ayigh qilinçlari nätag 21 ariti alqinti tishit kshanti
 bolti. 22 lar ärsär. Änçulayu oq mäning ymä 23 ularning tak tsuy irinçü
 mazmunı:

1 (kilmişlarimni) batafseil aytib berjanman, yashirmayanman, saklab
 usirmayanman. 2 berkittmayanman. 3 Qilmaidigan ёмон килмиşларни иккинчи
 марта 4 қилмайман. Қилган ёмон қилмиşларимнинг 5 ҳаммаси (учун) тавба
 қилинман. 6 илтижо қиялпман. Шундай қилиб, 7 мени учта ёмон йўлларга олиб
 борувчи – 8 дўзах, жин, хайвонот оламига, иблислар 9 юртига, яна саккиз хил
 10 бориб бўлмайдиган жойларга олиб борадиган оғир. 11 ёмон
 қилмиşларимдир. Уларнинг ҳаммаси 12 бутунлай, битта (хам) қолмай йўқ
 бўлсин, бартараф бўлсин. 13 (гуноҳлари учун) бутунлай тавба қилсинлар. 14
 Сунгра келажак замонларда ёмон тўлов (ва) 15 (ёмон) мукофотдан фойдаланиш
 учун кераксиз 16 бўлайин. (Шу) тарика илгари ўтган замондаги 17 жамики улуг
 бўдисатвлар бурхон 18 бахт–саодатига етишган экан, (улар энди) пушаймон
 бўлганлар. 19 англаб, тавба қилиш маросимини ўтказганлар, гуноҳу 20
 ёмонликлар, оғир, ёмон ишлари шу тарика 21 кеңирилган, покланган. (Ўзлари)
 тавба қилганлар. 22 Шундай қилиб, яна 23 улар каби гуноҳу

III. 7a (üçünç yiti)

1 aghir ayigh qilinçlarim arizun alqin- 2 sun alqinzun tishit kshanti 3 bolsunlar. Qilu
 tügätmiş qilinç- 4 larim arizun alqinzun. Qilmaduq 5 ayigh qilinçlarigh ikiläyü taqi
 qil- 6 maznan. Qlti näçük kin 7 kälügmä ödtäki alqu ulugh bodistw- 8 lar burxan
 qutinga qatighlantughlarinta 9 tsuy irinçü aghir ayigh qilinçlarin 10 kshanti chamxuy
 qilip, nätag aritdi- 11 lar alqindurtilar ärsär. Änçulayu 12 mäning ymä tsuy irinçü
 aghir ayigh 13 qilinçlarim ularning tak arizun. 14 alqinzun. tishit kshanti bolzun- 15
 lar. Qilu tügätmiş aghir ayigh qilinç- 16 larim arizun. alqinzun. Qilmaduq 17
 aghir ayigh qilinçlarigh ikiläyü taqi 18 qilmazmn. Qlti näçük ämti bu 19 közünür
 ödtäki ondin singlar 20 yirtinçülärtä ärkmä alqu ulugh 21 bodistwlar burxan qutinga
 qatighlanip 22 tsuy irinçü aghir ayigh qilinçlarin
 mazmunı:

1 ёмон қилмиşларим арисин, йўқ бўлсин, 2 бархам топсин. (гуноҳларим учун)
 тавба(м қабул) бўлсин. (Олдин) қилинган қилмиşларим 4 кеңирилсин.
 Қилмаган 5 ёмон қилмиşларни иккинчи марта яна қилмайман. 6 Шундай
 қилиб, 7 келажак замондаги жамики улуг бўдисатвлар 8 бурхон бахт–саодатига
 етишиш учун интиланганда, 9 гуноҳу қилмиşлари учун 10 тавба қилиш
 маросимини ўтказсинлар, (улар) қандай қилиб покланиб, 11 (гуноҳларини)
 бартараф қилган бўлсалар, шу тарика 12 менинг ҳам гуноҳу 13 қилмиşларим
 уларникига ўхшаб арисин. 14 йўқ бўлсин. (гуноҳларим учун) тавба(м қабул)
 бўлсин. 15 Қилган гуноҳу қилмиşларим 16 арисин, йўқ бўлсин. Қилмаган 17
 оғир ёмон қилмиşларни иккинчи марта яна 18 қилмасман. Шу тарика энди бу
 19 ҳозирги замонда ўнг тарафдаги 20 оламларда қучли, жамики улуг 21

будисатвлар бурхон бахт—саодагига етишинга интилиб, 22 гуноху оғир қилмишларидан

7b

1 ökünüp, qaqinip, bilinip, uqunup, 2 ksanti çamxuy qilip nātäg aritdi 3 alqindurtilar ärsär. Ançulayu oq 4 mäning ymä tsuy irinçu aghir 5 ayigh qilinçlarim ularning tāk ök 6 arizun, alqinzun, tishit kshanti 7 bolzunlar. Qilu tügätmiş aghir 8 ayigh qilinçlarim arizun, alqinzun, 9 Qilmaduq aghir ayigh qilinçlarigh iki— 10 läyü taqi qilmazm(ä)n tip munçu- 11 layu sözläyü ökünü, qaqinu, bilinü. 12 uqunu, kshanti çamxuy qilsarlar, 13 Ötrü tsuy irinçu aghir ayigh qilinç— 14 lar ariyur alqinur, 15 Qawsikiya bütük kım qayu tinlgilar 16 qayu qayu awant tiltagh oghrinta tsuy 17 aghir ayigh qilinçigh qilsarlar, 18 Ötrü ol tinlgilar ol ol qilmish ayigh 19 qilinçlarin äng mintin¹⁸ bir ksan 20 ödtä ymä kizlägülik yashurghuluq 21 ärmäz. Taqi nä ayitmiş krgäk bir 22 kün bir tün ulati üküsh tälim

мазмуни:

1 ўқиниб, пушаймон бўлганлар, (гунохларини) англаб, укиб, 2 тавба қилиш маросимини ўтказиб, шу тарика покланганлар, 3 (гунохларидан) фориғ бўлганлар. Шу тарика 4 менинг ҳам гунохларим оғир, 5 ёмон қилмишларим уларники каби 6 арисин, (гунохларим) бартараф бўлсин, тавба(м қабул) 7 бўлсин. Олдин қилган оғир, 8 ёмон қилмишларим арисин, (гунохларим) бартараф бўлсин, 9 Қилмаган оғир, ёмон қилмишларини иккинчи марта 10 яна қилмайман, деб шу тарика 11 сўзлаб, ўқиниб, пушаймон бўлиб, (гунохларини) англаб, 12 укиб, тавба қилиш маросимини ўтказсинлар, 13 Шундан кейин гунохлари, оғир, ёмон қилмишлар 14 арйиди, (гунохлари) бартараф бўлсин, 15 (Эй) Кавсикия, агар қайси жонзотлар 16 қайси бир сабаб важидан 17 гунох қилсалар, 18 сўнгра ўша жонзотлар ўша қилган ёмон 19 қилмишларини чинакам бир лаҳзалик 20 замонда яна яшира 21 олмас, Тагин шунини айтиш керакки, бир 22 кеча—кундузда янада кўп, бир талай.

III.8a (üçünç sākiz)

1 uzun ödlärtä kizläsär, yashursar, 2 qaçan birök ol tinlighlar ol antagh 3 aghir ayigh qilinçlarintin arimaq tilä- 4 sär, öz qilmish qilinçlaringa ärtüngü 5 uyatsar, aymansar, kın käligmä öd-6 tākī ayigh yawuz tüş birgüsingä 7 artughraq qorqsar, bälिंगläsär, ötrü 8 ol tinl(i)ghlar qlti bashia tamulmiş 9 tüntä tutunmiş küyär otugh öçürgälī 10 tawranurça, ol tsuy irinçu aghir 11 ayigh qilinçlarin aça yada ökünü 12 bilinü kshanti qilmish k(ä)rgäk, Ötrü ol 13 tsuy irinçu aghir ayigh qilinç(lari) ariyur, 14 alqinur, Taqi yämä kım qayu tinl(i)ghlar 15 azun azunta öküsh adligh tawar-16 ligh bay barimligh äwtä baraghta tugha-17 yin tip kösäsär, asu yämä äng ilkī 18 burxan qutinga yangirti köngül öri- 19 tip, maxayan nom içintä bishrunghali 20 ögrätینگälī saqinsar, ötrü ol tinl(i)gh-21 lar yämä ök ökünmäk yalvarmaqigh 22 kshanti qilmaqigh arigh süzük saw

мазмуни:

¹⁸ уйғурча нашрида *angintin*; бу сүз кадимги туркий тилда бирон маънони англатмайди

1 узок замоналар (гунохларини) яшириб юрса, 2 қачонки ўша жонзотлар ашандай 3 оғир, ёмон қилмишлари учун ниҳоятда 5 уялсанар, келажак замонда (ушга қилмишлари) 6 ёмон, ёвуз ялтижа беражагидан 7 кўпроқ қўрқса, ваҳимага кўнса, сўнгра 8 ўша жонзотлар бошқа рад қилинган 9 тунда тутаётган, қуяётган ўши учиргани (боргандай) 10 шунлиб, ўша гунохли, оғир, 11 ёмон қилмишларини очик—ойдин (айтиб), пушаймон бўлиб, 12 тушуниб, тавба қилиши керак. Кейин ўша 13 гунохли, оғир, ёмон қилмиш(лари) покланади, 14 оққ бўлади. Яна қим қайси (бир) жонзотлар, 15 олам(да) қайта тугилаётган(им)да, кўп мол—мулкки, 16 тўқин—соқин, хонадонда тугилай, 17 деб орзу қилса, ёки яна энг биринчи 18 бурхон бахт—салодатига қайтадан кўнни уйғотиб, 19 маҳаяна нўми ичида ҳаёлга чўмай, 20 таълим олай, деб ўйласа, ўша жонзотлар, 21 яна пушаймон бўлиш, илтижо қилиш, 22 тавба қилиш (билан), тоза, пок сўз

8b

1 üzä k(ä)ntü aghir ayıgh qilinçlıgh kkır-2 lärin tabçaların yumush arutmish 3 kargäk. Azu yämä üstünkü yig 4 oghushta, tüztä bramanlar oghush-5 inta, bäglär oghushinta toghayin. Ulati, 6 yiti ärdinikä tügällik, Çakira-7 vart ilig qan bulayin tip kös-8 äsar, yämä ök ökünmäk yalvarmaqlıgh 9 ksanti qilmaqlıgh arıgh süzük saw 10 üzä ayıgh qilinçlıgh kkırin tabça-11 sin arilti yumish arutmish kargäk. 12 Azu yämä Çatırmxarançing tıgrı 13 yırıntä, İstrayastırish tıgrı yırıntä, 14 Yäm tıgrı yırıntä, Tusit tıgrı 15 yırıntä, Nirmanarati tıgrı yırıntä, 16 Parinirmidawashawarti tıgrı yırıntä 17 toghayin tip közäsärlär yämä ök 18 ökünmäk yalvarmaqlıgh ksanti qilmaq-19 lıgh süzük saw üzä yawlaq ayıgh 20 qilinçlıgh kkırlärin tabçaların 21 yumish arutmish kargäk. Azu yämä 22 Brahmaqayıq atlıgh Azrua quwraghı 23 tıgrı yırıntä, Brahmapunıqıt atlıgh

мазмуни:

1 билан ўзининг оғир, ёмон қилмишли кирларини, 2 ифлосликларини ювиб, тозалаш 3 керак. Ёки яна нуфузли, яхши 4 қавмда асл брахманлар қавмида, беклар қавмида тугилайин, яна 6 етти хазинага қам—қўстез (эришай), 7 Чакираварт¹⁹ хон бўлайин, деб орзу 8 қилса, яна пушаймон қилиш, 9 илтижо қилиш, тавба қилиш (билан), тоза, пок 19 сўз билан ёмон қилмишли, кир, ифлослигини 11 тозалаб, ювиб поклалиши керак. 12 Ёки яна Чтурмахаранч²⁰ таңгри 13 юртида, Истрайастринш²¹ таңгри юртида, 14 Йам²² таңгри юртида, Тусит²³ таңгри 15 юртида, Нирманарати²⁴ таңгри юртида, 16 Париниртидавашавати²⁵ таңгри юртида 17 тугилайин, деб орзу қилса, яна 18 пушаймон қилиш, илтижо қилиш, тавба қилиш 19 (билан), пок сўз билан ёмон

¹⁹ Чакираварт – буддистлардан бири бўлиши мумкин

²⁰ Чтурмаханч (санскр.) икки сўздан – *çatur* (турт) *maharaja* (улуғ подшоҳ) сўзларидан иборат

²¹ Истрайастринш (санскр.) – “ўттиз уч ер” деган маънони билдиради Буддавийлик ақидасига кура, Сумер тоғи чуққиси марказ ҳисоблангани ҳолда, унинг турт томонининг ҳар бир тарафда саккиз олам бор, деб тушунилган. Бу оламлар қўшилганда, ҳаммаси ўттиз уч олам бўлади. “Истрайастринш таңгри ери” сўзи ана шу ўттиз уч юртни билдиради

²² Йам (санскр.) – орзу қилинган олти юртнинг бири

²³ Тусит (санскр.) – орзу қилинган юртнинг бири.

²⁴ Нирманарати (санскр.) – орзу қилинган юртнинг бири

²⁵ Париниртидавашавати (санскр.) – орзу қилинган олти юртнинг бири.

20 килмишларини, кирларини, ифлосликларини 21 ювиб, тозалашни керак. Ёки яна 22 Брахмукагик²⁶ исмли Азруа жамоати 23 (ва) таңгри юртида, Брахманучукит²⁷ исмли

III. 9a (üçünç toquz)

1 Azrua buyruqlari ärgülüg tñgrī yir- 2 intā, M(ā)xabrahmi atligh ulugh Azrua 3 ärgüsü tñgrī yirintā, Baritap 4 atligh āz yaruqlugh tñgrī yirintā, 5 Abramanaṭ atligh ölgüsüz yaruqlugh 6 tñgrī yirintā, Abaswar 7 atligh arigh yaruqlugh ünüg tñgrī 8 yirintā, Baritaship atligh az arigh 9 tñgrī yirintā, Abramanasuṭ atligh 10 ölgüsüz arigh tñgrī yirintā, Subakrs 11 atligh tolu arigh tñgrī yirintā, Anaba-12 rak atligh bulitsiz tñgrī yirintā, 13 Puniabarsap atligh buyan Toghma tñgrī 14 yirintā, Barxatbal atligh kñg 15 tñshlög tñgrī yirintā, Abarx atligh 16 buzulmaqsiz tñgrī yirintā, Adap 17 atligh çulmaqsiz tñgrī yirintā, 18 Sidarsa atligh uz kürür tñgrī yir- 19 intā, Sidarsan atligh uz közünür 20 tñgrī yirintā, Against atligh 21 öng alqinçusi tñgrī yirintā, 22 tughayin tñp közäsärlär, y(ā)mā ök mazuṃni:

1Азруа буйрукчилари истикомат қилиши учун тайинланган таңгри юртида, 2 Мхабрахми²⁶ исмли улуг Азруа 3 маскани (ва) таңгри юртида, Баритап 4 исмли озгина нури (бор) таңгри юртида, 5 Абраманан исмли ўлмайдиган нур 6 таңгри юртида, Абасавар 7 исмли пок нури, (пок) овозли таңгри 8 юртида, Баритасуи исмли унча пок бўлмаган 9 таңгри юртида, Абраманасуи исмли 10 ўлмайдиган тоза таңгри юртида, Анабарак 12 исмли булутсиз таңгри юртида, 13 Пинабурсан исмли химматли Тўғма таңгри 14 юртида, Бархатбал исмли кеңг, 15 мевага (бой) таңгри юртида, Абарх исмли 16 айнимайдиған таңгри юртида, Адап 17 исмли булуксон таңгри юртида, 18 Сидарса исмли яхши кўрадиған таңгри юртида, 19 Сидарсан исмли сеvimли кўринадиған 20 таңгри юртида, Аганист исмли 21 ранг йўқоладиған таңгри юртида 22 тугилайин, деб орзу қилсалар, яна

9b

1 ökünmäk yalwarmaqligh kshanti qil- 2 maq süzük arigh suw²⁸ üzä alqu 3 ayigh qilinçligh kkñrlärin tabçalarin 4 ariti yumish aritmish kärgäk, Asu 5 yāmā Soridpan qutin, Sakardagham qut- 6 in, Anagham qutin, Arxant qutin, 7 Pratyikabut qutin bulayin, tñp köz- 8 äsärlär, ilati üzlünçü orunqa 9 tägip tügäl bilgä bilikkä, 10 arigh süzük bilgä bilikkä, saqinghu- 11 luqsiz sözlägülüksiz bilgä bilikkä, 12 täbränçsiz bilgä bilikkä, köñi 13 tüz toymaq bilgä bilikkä tägäyin 14 tñp közäsärlär, y(ā)mā ök ökünmäk 15 yalwarmaqligh kshanti qilmaqligh arigh 16 silig suw üzä ayigh yawlaq qilinç-17 ligh kkñrlärin tabçalarin artugh 18 ariti yumish aritmish kärgäk, Nā 19 üçün tñp tisär, 20 Qawsiqiya alqu nomlar barça til- 21 taghtin ötkürü togharlar, tiltagh- 22 tin ötkürü öçärlär, anin m(a)n 23 kirtütin kälmish öngi öngi blgülärin

²⁶ Брахмигакук (санскр.) – брахми ва хинд динининг яратувчиларидан бири, брахми ва хинд динларининг уч асосли илоҳларидан бири

²⁷ Брахманучукит (санскр.) – брахми ва хинд динининг яратувчиларидан бири.

²⁸ Мхабрахми (санскр.) – икки қисмдан – maha (катта, улуг) ва brahmi (худо) ташкил тонган бўлиб, “улуг худо” маъносини билдиради.

²⁹ уйғурча нашрида saw (сүз).

мазмуни:

1 пушаймон қилиш, илтижо қилиш, тавба қилиш 2 (билан), тоза, пок сув ҳамма 3 ёмон қилмишини, кир, ифлослигини 4 тозалаб, ювиб покланиши керак. Ёки 5 яна Суридан бахт–саодатини, Скардагам бахт– 6 саодатини, Анагам бахт–саодатини, арханг бахт–саодатини, 7 пратийкабут бахт–саодатини тонайин, деб орзу 8 қилсалар, шу тарика охириги ўринга 9 этиб, мукаммал доно билимга, 10 тоза, пок доно билимга, мушоҳада қилиб 11 билиб бўлмайдиган, сўзлаб билиб бўлмайдиган доно билимга, 12 тиришиб билиб бўлмайдиган доно билимга, тўғри 13 мукаммал доно билимга эришай, 14 деб орзу қилсалар, пушаймон қилиш, 15 тавба қилиш (билан) тоза, 16 пок сув билан ёмон қилмишли 17 кирини, ифлослигини янада 18 тозалаб, ювиниб покланиши керак. Нима учун 19 деб сўраса, 20 (эй) Кавенкия, ҳамма нўмлар турли асосдан 21 ўтказилиб пайдо бўлади, (турли) сабабдан 22 ўтказилиб бархам топади. Шунинг учун мен 23 ҳақиқатдан келган бошқа–бошқа аломатларнинг

III. 10a (üçünç on)

1 tutmaqıgh,³⁰ öngi öngi bğülärin 2 öçmäkiğ yarlıqayurman. Nä 3 üçün üp üsär, tiltaghlari öngi 4 öngi üçün, Kawsiqiya, bürük 5 ärtmiş ödkî nomlar tiltaghlari küçüntä 6 öçsär alqınsar, ayıgh qılınçlıgh 7 kkir tabça idî ymä qılmasar, ötrü 8 toghdaçi nomlar inçip bu közünür 9 öddä toghmaqın toghqalı umazlar, 10 Közünür ödtä toghqalı umaghuçi 11 ärsär, ötrü kîn kälimgä ötdäki 12 tüsh birtaçi adartmaqi ymä ikilâyü 13 taqi turu umaz. Nä üçün turu umaz üp 14 üsär, alqu üğlig nomlar tözi 15 yoq quruq üçün, kirtütin kälmiş 16 mänsiz kishisiz tinlighsiz yashaghlisiz 17 üzä yarlıqançuçi bğü tözlüg nom- 18 larta töz üzä tutsar, toghmaqı 19 öçmäki³¹ yoq üçün. Yänä toghdaçi 20 nomlar ymä yoq quruq tözlüg üçün, 21 aning ökünmäk, yalbarmaqıgh kshanti 22 qılmaqlıgh arıghta arıgh süzüğ suw 23 üzä yumaqtın aridinmaqın ötrü
мазмуни:

1 мазмун–моҳиятини, ҳар хил аломатларнинг 2 йўқолиб кетмаслигини илтижо қиламан. Нима учун 3 деб сўрасалар, сабабларни ҳар 4 хил (бўлгани) учундир. (Эй) Кавенкия, агар 5 ўтган замондаги нўмлар сабаби кучидан 6 ўчиб кетса, йўқоляса, ёмон қилмишли, 7 кир, ифлос (инларин) асло қилмасе, сўнгра 8 пайдо бўладиган нўмлар бу ҳозирги 9 замонда тугилмок билан тугила олмайдилар, 10 Ҳозирги замонда (кайта) тугилгани қодир бўлмаса, кейин келажак замонда 12 фойда берадиган (ва) зарар келтирадиган – бу иккаласи 13 яна (бирга) тура олмайди. Нима учун бирга тура олмайди, деб 14 сўрасалар, жамки фаолиятдаги нўмларнинг ҳаммаси 15 йўқ, бехуда (бўлгани) учундир. Ҳақиқатдан пайдо бўлган 16 “Менсиз”, инсонсиз, жонзотсиз, беҳаётлик 17 билан, шафқатли аломат, асоси бор нўмлар 18 моҳияти билан

10b

1 kîn kälimgä ödlärtä ikilâyü 2 täbrätikälî toghurghali umaz. Yänä 3 ymä Kawsiqiya alqu nomlar barça 4 töz nomqa tayaqlıgh tütür. Ol tinlıgh 5 tayaq boltaçi töz nom yänä

³⁰ уйғурча нашрида tutmaqın.

³¹ уйғурча нашрида - öçmakar

sözlügülük- 6 söz tütir. Nä üçün sözlügülük- 7 söz tütir tip tösär. alqu blgü- 8 lärtin ärtmiş käçmiş kätmish üçün. 9 aning antagh tütir. Kawsikiya birük 10 kim qayu tüzünlär oghli. tüzün- 11 lär qizi bu muntagh tütrüm täring yürüg- 12 lük çinshu tigmä ärtükdäg nom töz-13 intä kërîp...aghîr ayagh qop süzüg 14 kirtkünç köngül örütir, nom tözin toyunu. 15 tigt yanglugh saqinçlarigh öçürü. 16 kshanti qilsar. antagh tsuy ünçü 17 aghir ayigh qilineç yoq öçmägülük ari- 18 maghuluq (muni munçulayu) bilinu uqunu kshanti 19 qilsar. bu tütir yoq tözlüg nomlarta 20 bar tözlüg nom bütmäki. Aning bu 21 yürügüg tutup. munçulayu ulugh ashigh- 22 in körüp. ökünmäk yalbarmaq kshanti 23 qilmaq üzä anin aghir ayigh qilineç-

мазмун:

1 келажак замонларда иккинчи марта 2 олға юргани. пайдо булгани кодир булмас. Яна 3 (эй) Кавсикия. жамки нумлар барча 4 асос нумга таянадигандир. дейилади. Уша жонзотга 5 таянч буладиган асос нум яна сўзлаб булмайдигандир. 6 дейилади. Нима учун сўзлаб 7 булмайдиган дейилади. деб айтса, жамки аломатларни 8 (четлаб) ўтгани. кучиб ўтгани. кетгани учун. 9 у шундай дейилади. (Эй) Кавенкия. агар 10 ким қайси асиздалар ўгли. асиздалар 11 кизи бу сингари мазмунли. теран маъноли. 12 ажойиб. ҳар бир ўтиб кетадиган одамдай. нум моҳиятига 13 кирса. нихоятда ҳурматли. ғоят пок 14 ишончли кўнгил қўзғатса. нум моҳияти билан тўйиб. 15 ёлгон. янглиш ўй-фикрларни (ўзидан) қувса. 16 тавба қилса. ишундай гуноҳу 17 оғир. ёмон қилмишларнинг йўқолмайдигани. аримайдигани 18 (булмас. Буни шу тарика) билиб. уқиб олиб. тавба 19 қилса. бундай айтиладиган асоси йўқ нумлардан 20 асоси бор нум пайдо булади. Унинг бу 21 талқинига риоя қилиб. шу тарика қатта фойдасини 22 кўриб. пушаймон қилиш билан. илтижо қилиш. тавба 13 қилиш билан унинг оғир. ёмон қилмишли

III. 11a (tūçünç bîr ygîrmî)

1 ligh kkîr tabçalarin birtäm öçür- 2 mâkin. ari(Ümaçin yarliqayurmn. 3 Yänä ymä qayu tinlighlar bîrök tört 4 türlüg nomlarqa tügällig ärsär. 5 ötrü ol tinlighlar tsuy ayigh qilineç- 6 ligh kkîr tabçalarig birtäm 7 aritghali uyurlar. Qayular ol 8 tört tip tösär inça qiti äng il- 9 ki. köni öngärü köngül turghurmaçtin 10 köni öggä tükällig ärsär. ikintî. tüt- 11 rüm täring yörtüglük nom tözintä ayigh-12 lamaqsiz çulwusuz ärsär. üçünç. yangi 13 boshghutlugh bodistwlar üzä ymä 14 tügäl bilgä biliklig ol tip ayan- 15 çang köngül örümish ärsär. törtünç. 16 alqu tinligh(lar) oghlaninga ädgü saqinç 17 saqinsar. Bu tütir tört türlüg 18 nomlar ayigh qilineçligh kkîr tabça-19 larigh birtäm öçürtäçi aritdaçi. 20 Ötrü tigrî tigrisi burqan bu 21 yürügüg taçi blgülük <oçitu>¹² yrliqaghali 22 shlok üzä ikilâyü inça tip 23 yrliqadi: bîr uçlugh köngülün üç

мазмун:

1 кир. ифлосликларини тамомила ўчиришни. 2 тозалашни илтижо қиламан. 3 Яна қайси бир жонзотлар тўрт 4 турли нумларга (инсбатан) комил булсалар. 5 кейин уша жонзотлар гуноҳли. ёмон қилмишли. 6 кир. ифлосликларини бутунлай 7 тоза қилгани кодир буладилар. "Қайсылар ўша 8 тўрт (турли нум)?" деб сўрасалар. (улар) қўйидагилардир: энг биринчиси. 9 тўғри. ишончли кўнгил

¹² Туркия шаҳрида шу сўз қиритилган

уйғоғиш билан 10 тўғри идрокли, комил бўлса, иккинчидан, асосли 11 (ва) чуқур талқинли нўм асосида 12 ҳақоратсиз, ғийбатсиз бўлса, учинчидан, янги 13 шогирд бўдисатвларга яна 14 мукаммал доно билимли (жонзот) удир, деб ҳурматли 15 хис – туйғу намоёни қилган бўлса, тўртинчидан, 16 жамики жонзот болаларига яқин ният 17 қилса, Мана шу тўрт турли 18 нўм ёмон қилмишли кир, ифлосликлардан 19 бутунлай халос қилади, арилади”. 20 Кейин Тангри(лар) тангриси бурхон бу талқинни, яна аломатни <ўқитиб> марҳамат қилиш учун 22 оят воситасида иккинчи марта шундай деб 23 гапирди: “Бир мақсад, (бир) кўнғил билан уч

11b

1 ärdinög köyü köshätü tutsar, tiring 2 nomlarta arighlamaqsiz çulwusuz 3 bolsar, tügäl bilgä biliklig <tip> ayan- 4 çang köngül turqursar, ädgü saçinç 5 saçinars, ariyur ayigh qilinç adartmaq-6 i. Taqi ymä Qawsikiya tört 7 türlüg ayigh qilinçlar ol alp tariq- 8 ghuluq kitgülik qayular ol tört 9 tip tısär, inça qlti äng ilki 10 bodistwlar yighinmaqinta ärtinögü 11 aghir ayigh qilinçigh qilmish ärsär, 12 ikinti, tayshing nomlarta til sal- 13 mish çulwu sözlämish ärsär, üçünç, 14 kntününg ädgü yiltizin birtäm 15 üzmiş käsmish ärsär, törtünç, 16 yirtinçükä artughraq ilinmiş yap- 17 shinmiş köngüllük ärsär. Bu tört 18 türlüg <ajigh> qilinçlar alp tariqghu- 19 luq ütirlär. Bu tört türlüg 20 alp tariqghuluq ayigh qilinçlarning 21 yüründägi yänä tört türlüg yig 22 üsdünki ögrätüglär titir. Ol 23 ögrätüglärtä ögrätinsar bu ayigh mazmunı:

1 хазинани сақлаб, (махкам) ушласа, теран 2 нўмларни ҳақорат қилмайдиган, ғийбат қилмайдиган 3 бўлса, мукаммал доно билим шудир, <деб> ҳурматли 4 кўнғил пайдо қилса, яқин ният 5 қилса, (ўзи) пок бўлади, баргараф бўлади ёмон қилмишларни ўша куч(дан) маҳрум қиладиган (бўлса), 8 (кучни) кеткизадиган (гуноҳлардан) қайсылари ўша тўрттаси?” деб 9 сўрасалар, (булар) қуйидагилардир: энг биринчиси, 10 бўдисатвлар тўғрида (қимдир) халдан ташқари 11 оғир (ёмон) қилмиш қиладиган бўлса, 12 иккинчидан, маҳаяна нўмларидан шубҳаланиб, 13 бўхтон қилиб, ғийбат сўзлайдиган бўлса, учинчидан, 14 ўзининг яқин илдизини бутунлай 15 узиб, кесиб ташлаган бўлса, тўртинчидан, 16 дунёга ортик боғланган, ёнишиб олган 17 хис – туйғулари билан бўлса, Бу тўрт 18 турли <ёмон> қилмишларни куч(дан) маҳрум қиладигандир, 19 дейдилар. Бу тўрт турли 20 куч(дан) қолдирадиган ёмон қилмишларнинг 21 давоси яна тўрт турли аъло, 22 юқори (даражадаги) таълимотдир, дейилади. Ўша 23 таълимотлардан (ўзи) ўрганса, бундай ёмон

III.12a (üçünç iki ygirmı)

1 qilinçlar tariqar, kitar. Qayu- 2 lar ol tört türlüg yig bashdinqi 3 ögrätüglär tip tısär, inça qlti 4 äng ilki ondın singarqi burqan- 5 larqa ögün köngülün yaqın tutup, 6 qilmish ayigh qilinçların yashurma- 7 tin buturmatın açā yada söz-8 lāmāk. İkinti alqu bish azun 9 tinlighlar üçün ol oq burxanlarigh 10 nom nomlayu yrliqaghuqa ödügçi 11 bolmaq. Üçünç qamagh tinlighlarning 12 qilmish ädgüläringä iyin ögirmäk, 13 Törtünç kntü ök qilmish buyan 14 ädgü qilinçların barçanı üzäliksiz 15

üstünkī yig kōnī tüz turmaq burxan 16 qutınga äwirmäk. Bu ärir tört 17 türlüg yig bashdinqi ögrätig- 18 lar tip yarlıqadi. Anta ötrü tngri 19 xani Xormuzta tngri tngri(lar) tngri - 20 sı burxanqa inça tip ötüg 21 ötüdü: "Ati kötrülmish ayaghqa 22 tagimlik tngrim. inçip bu yirtinçü mазмуни:

1 килмишлар таркалиб кетади. "Қайсилар 2 ўша түрт турли яхши, энг аъло 3 таълимотлар?" деб сўраса, (булар) куйидагилардир: 4 энг биринчиси, ўнг тарафдаги бурхонларга якин туриб, 5 идрокини, хис – туйгуларини 6 килган ёмон қилмишларини яширмасдан, 7 беркитмасдан очик – ошкора сўзламак. 8 Иккинчиси, ҳамма беш оламнинг 9 жонзотлари учун ўша бурхонларга 10 нўми ваъз килдириб, илтижо қилишга воситачи 11 бўлмок. Учинчиси, ҳамма жонзотларнинг 12 килган яхшиликларига мувофик равишда хурсанд бўлмок. 13 Тўртинчиси, ўзининггина килган хайрли, 14 яхши ишлари билан ҳаммани абадий, 15 юқори, яхши, тўғри, хакикий бурхон 16 бахт – саодатига йўналтирмоқдир. Мапа шулар түрт 17 турли яхши таълимотлардир". 18 деб жавоб берди. Шундан кейин таңгри 19 хони Хўрмузта таңгри таңгри(лар) таңгриси 20 бурхонга шундай деб илтимос 21 килди: "(Эй) номи улуғланган, хурматга 22 сазовор таңгрим! Шундай қилиб, бу оламдаги

12b

1 tāki tinlihlarta bar antagh tüzünlär 2 iduq tayshing nomtaqi yarlıqça 3 yoritaçilar. Bar ymä antagh tinliḡ- 4 lar iduq tayshing nomtaqi yarlıqça 5 yorimataçilar. Näçükün yänä tngrim 6 ol antagh iki öngi yorighta 7 yoridaçi tüzünlär oghli, tüzünlär 8 qizi bu qamaḡ tinliḡharning qilmish 9 buyan ädgü qilinçlarına iyün öḡir- 10 kälī boltuqar. Yänä tngri tngriḡ 11 burxan inça tip yarlıqadi: 12 "Qawsikiya kīm qayu tinliḡhlar ap 13 iduq tayshing nomtaqi yorigḡça yorighali 14 udaçi bolsunlar, ap ymä iduq 15 tayshing nomtaqi yorigḡça yorighali 16 umadaçi bolsun, umasarlar ymä 17 inçip ol tüzünlär oghli, tüz- 18 ünlär qizi tünlä күntüz alti 19 öddä birün singar ong angnin- 20 larintaqi tonlarin¹ açinip, ong tüz- 21 lärin çökädip, ayalarin qawshurup 22 aghir ayagh qop süzүg күrtкүнç 23 köngülin bir üçlüḡ öḡin köngülin mазмуни:

1 жонзотлар (ораси)да борки шундай аслзодалар, 2 (улар) муқаддас махаяна нўмидаги йўл – йўрик бўйича 3 юрадиғанлардир. Борки яна шундай жонзотлар, 4 (улар) муқаддас махаяна нўмидаги йўл – йўрик бўйича 5 юрмайдиғанлардир. Қандай қилиб яна, (эй) таңгрим, 6 шу сингари иккита бошка (-бошка) йўл – йўрик бўйича 7 юрадиған аслзодалар ўғли, аслзодалар 8 кизи бу жамики жонзотлар қилган 9 химматли, өзгу ишларига лойик (равишда) севинишга 10 сазовор бўладилар?" Яна таңгри(лар) таңгриси 11 бурхон шундай деб айтди: "12 (Эй) Кавсия, қайси бир жонзотлар хоҳ 13 муқаддас махаяна нўмидаги йўл – йўрик бўйича юришга 14 қодир бўлсинлар, хоҳ яна муқаддас 15 махаяна нўмидаги йўл – йўрик бўйича юришга 16 қодир бўлмасин(лар), қодир бўлғанлари ҳам 17 шу тарика ўша аслзодалар ўғли, аслзодалар 18 кизи кечаю күндуз олти 19 замонда жануб томонга ўнг елкаларидаги 20 тўнларини очиб,

¹ уйғурча наширда аонлар деб хато ёзилган.

ўнг тиззалари 21 билан чуққалаб, кафтларини (бир – бирига) ковуштириб, 22 кун хурмат – эхтиром (билан) гоят пок содик 23 кунгил билан, бир максад, идрок ва хис – туйгулар билан

III.13a (üçüncü üç yğırmı)

1 ondin singar yirtinçüdükä tınlıgh-2 larning qilmish buyan ädgü qilinçlaringa, ädgülük äwrishläringä iyin 4 ögirsär säwinsär, ötrü ol tüzün- 5 lär oghli, tüzünlär kizi ölgü- 6 lançsız tanglançsız buyan ädgü 7 qilinçıgh alırlar. Anta yänä ol 8 tüzünlär oghli, tüzünlär qizi 9 inça tıp tımış krgäk. 10 Qlti bu ontin singarçı yirtinçü- 11 dikı qamagh tınlıgh.oghlanining yügärtü 12 bu közünür ötdä qılu turur näçä 13 buyan ädgü qilinçlari ädgü awırshlari 14 ärsär, inça qlti bushi birmak 15 çaghshapt köshätmäk bilgä biliktä 16 ögrätinmäktä ulati. Ämti m(ä)n ularning 17 ol antagh buyan ädgü qilinçlaringa 18 ädgülük äwrishläringä artughraq iyin 19 ögürürmn säwinürmn. Bu männing 20 iyin ögürmäktin turmish buyan 21 ädgü qilinçlarim küçintä üzäksiz 22 üstünkü yğ tüz tuymaq 23 atlgħ burxan qutiligh ulugh tüşkä

маъмуни:

1 ўнг томондаги оламларнинг жонзотлари 2 қилган химматли, эзгу ишларига, 3 эзу саъй – ҳаракатларига мувофиқ 4 хурсанд бўлиб, севинса, кейин ўша аслзодалар 5 ўгли, аслзодалар кизи ҳисобсиз, 6 тенги йўқ химматли, эзгу 7 ишларини қилади. Унда яна у 8 аслзодалар ўгли, аслзодалар кизи 9 шундай деб динини керак: 10 "Шу тарика бу ўнг тарафдаги оламда 11 ҳамма жонзот бодасининг шу пайтдаги, 12 бу ҳозирги замонда қилиб турган қанча 13 химматли, эзгу ишлари, эзгу саъй – ҳаракатлари 17 шундай қилиб садақа бермок, 15 амр(ларга) риоя қилмок, доно билим билан машқ қилмок ва бонкалардир. Шуанда мен уларнинг 17 шундай химматли, эзгу ишларига, 18 эзу саъй–ҳаракатларига кун 19 хурсанд бўламан, севинаман. Бу менинг 20 ўз шод–хуррамлигимдан қилиб чиққан химматли, эзгу ишларим куч-қудратидан абдий, 22 юқори, яхши, химматли, тўғри идрок 23 деган бурхон бахт – саодатига эга улуг тўловга.

13b

1 utliqa tägdäçi blayin. Qlti 2 bu közünür ötdäki qamagh tınlgħar- 3 ning qilmish buyan ädgü qilinçlaringa 4 ädgülük äwrishläringä nätäğ iyin 5 ögürür ärsär, m(ä)n ançulayu ymä 6 öngrä ärtmiş ötdäki tınlgħ-7 larning qılu tğätmiş buyanlaringa, 8 kin kälğmä ötdäki tınlgħar- 9 ning qilghuluq buyanlaringa, alquqa 10 barça birtäk iyin ögürürmn, 11 säwinürmn. Yana ikintı oghur- 12 in bu oq közünür ötdäki ondin 13 singar yirtinçütä ärigmä qamagh 14 bodistwlarning näçä buyan ädgü 15 qilinçlari, ädgülük ishlari ärsär, 16 inça qlti äng ilki burxan qut- 17 inga yangirdi köngül örtmäk, 18 yuz kälplärig ärtürüp, aning 19 içintä qilghuluq ulugh buyanlarigh 20 bütürmäk, toghmaqsiz nom taplagħin 21 bulmaq, äwrilınçsız törügä tägmäk, 22 bir toghumlugh ikintı orunta 23 olurmaqta ulati ämti m(ä)n ol

маъмуни:

1 муқофотга етишадиган бўлайин. Худди 2 шу ҳозирги замондаги жамики жонзотлар 3 қилган эзгу ишларига, 4 яхши хулқ – атворларига қанчалар завқ–

шавк билан 5 хурсанд бўлса, мен шу тарика яна 6 олдин ўтган замондаги жонзотларнинг 7 қилган эзгу ишларига, 8 кейин келажак замондаги жонзотларнинг 9 қиладиган эзгу ишларига – ҳаммаси учун 10 бирдай завк – шавк билан шод бўламан, 11 севинаман, яна иккинчи замонда – 12 келажак замонда ўнга 13 томондаги оламда турувчи жамики 14 бӯдисатвларнинг қанчалар эзгу ишлари, 15 яхши ишлари бўлса (улар учун севинаман), 16 худди шу каби энг биринчи бурхон бахт–саодатига 17 яна истак пайдо қилмоқ, 18 пене замонларни ўтказиб, шу 19 орада қиладиган эзгу ишларни 20 бажо айламак, ибтидосиз нӯм мактовига 21 эришмоқ, собит қонун–қондага етишмоқ(дан), 22 бир тугилишдан, иккинчи ўринда 23 ўтиришдан (севинаман). Яна энди мен ўша

III.14a (üçünç tört ygırmı)

1 qamagh bodistwlarining ol antagh ädgü- 2 lüg ishläringä barça yilğitün 3 söngüktün bärükü qop süzük 4 kirtküñ köngülüm üzä aghir aya- 5 maqın artuqraq iün ögürürmn. 6 säwñürmn. Qlti bu köstünür öt- 7 däki bodistwlarining qılu turur buyan 8 ädgü qılınçlarına, ädgülüg ishläringä 9 nätäg iün ögürtür ärsärmn. 10 ançulayu ymä öngrä ärtmiş öt- 11 däki bodistwlarining qılu tükämüş 12 buyanlarına, kın kälğimä ödtäkı 13 bodistwlarining qılghuluq buyanlarına 14 alquqa barça birtäk iün 15 ögürürmn, säwñürmn, ögärmn. 16 alqayürmn. Yana ymä üçünç oghur- 17 in mn bu oq köshünür ödtäkı on- 18 tın singarqi yirtinçittä 19 ürğmä qayu näçä köñi tüz toyugh- 20 li iduq burxanlar ärsärlär, kım ol 21 qamagh burxanlar üzäliksiz üz- 22 dünkı yig köñi tüz tuymaqıgh 23 tuyup, alp bulghuluq burxan qutin bulup mazmuini:

1 жамики бӯдисатвларининг ўшандай яхши 2 ишлари учун жамики миядан, 3 суяқдан чиққан бутунлай нок, 4 ишончга тўла кўнглим билан, чуқур ҳурмат 5 билан, кўп завк–шавк билан шод бўламан, 6 севинаман. Худди бу ҳозирги замондаги 7 бӯдисатвларининг қилаётган эзгу 8 ишларига, яхши ишларига 9 қанчалар завк–шавк билан хурсанд бўлсам, 10 шу тарика яна олдин ўтган замондаги 11 бӯдисатвларининг бажариб тамомлаган 12 эзгу ишларига, кейин келажак замондаги 13 бӯдисатвларининг қиладиган эзгу ишларига– 14 ҳамма–ҳаммасига бирдай завк–шавк билан 15 шод бўламан, севинаман, хурсанд бўламан, 16 дуо қиламан. Яна учинчи пайтда 17 мен бу ҳозирги замондаги ўнга 18 томондаги оламда 19 турувчи қанчалик тўғри, чинакам хис қилган, муқаллас бурхонлар бўлсалар, ўша 21 жамики бурхонлар туганмас, энг 22 яхши, тўғри туймакни 23 хис қилиб, қийинчилик (билан) эришиладиган бурхон бахт–саодатига эришиб.

14b

1 imirğmä qamagh tinlgh oghlanı üçün 2 üzäliksiz nom tilğän äwirip, tidigh- 3 siz nom bushi birip nomlugh köwrüküg 4 toqip, nomlugh labayıgh ürüp, nomlugh 5 tughugh örü tikip, nomlugh yaghmur 6 yaghidip, bish azun tinlgh oghlanların 7 süzük kirtküñ köngül öritip, 8 nom bulunçına tægürüp, alqınmaqsiz 9 tügämäksiz inçkü mängi' üzä tutu- 10 rup, qlti budistwlarining pratyikabut- 11 larning arxantlarning ädgülüg 12 töz yiltizläringä tükällig qılu 13 yrliqamaqlıgh qayu iduq ishlärü ärsär, 14 amti mn ol qamagh burxanlarning 15 ol antagh iduq ishlaringa qop

söz- 16 ük körtkünç köngülin artughraq iyin 17 ögürürmn. säwünürmn. Ögä 18 alqayu. täginürmn. Qlti bu közünür 19 ötdäkī ondin singarqi qamagh 20 burxanlarning iduq ish kütüglär- 21 ingä¹⁴ nätäg iyin ögürür ärsär. 22 m(ä)n ançulayu oq ymä öngrä artmiş 23 ötdäkī ondin singarqi qamagh

мазмуни:

1 атрофдаги жамики жонзот боласи учун 2 туганмас нум гилдиракни айлаштирадилар, чек – чегарасиз 3 нум садакаси бериб, нумли думбирани 4 уриб, нумли қарийини чаладилар. нумли 5 туғни юкори тикиб, нумли ёмғир 6 ёдилрадилар. беш оламнинг жонзот(лари) болаларида 7 пок. тоза кўнгил кўзгатадилар. 8 нум истағига етишиб, абадий, 9 туганмас, хотиржам шодликни сақлайдилар. 10 шу тарика бۇдисатвларнинг, пратйнкабутларнинг, 11 авлиёларнинг яхши, 12 туғри мохиятларини комил қилиб, 13 марҳамат қиладилар, қандай муқаддас ишлари бўлса, 14 энди мен ўша жамики бурхонларнинг 15 ўшандай муқаддас ишлари учун тамомила пок, 16 ишончли кўнгил билан, кўн завк – шавк билан 17 шод бўламан, севинаман, мактаб, 18 (уларга) марҳамат қиламан. Шу тарика ҳозирги 19 замонда ўнга томондаги ҳамма 20 бурхонларнинг муқаддас ини – амаллари учун 21 қанчалар завкланиб шод бўлса, 22 мен (хам) шу тарика олдин утган 23 замондаги ўнга томонда ҳамма

III. 15a (üçünç bish ygürmī)

1 burxanlarning qilu tügätmiş iduq 2 ishläringä, kün kälügmä ötdäkī 3 ondin singarqi qamagh burxanlar- 4 ning ymä alquqa barça bür- 5 täk iyin ögürürmn. säwünürmn. 6 Ögä alqayu täginürmn tıp 7 munçulayu yangin bu muntagh sözläyü 8 iyin ögürmiş krgäk. 9 Anta ötrü ol tüzünlär oghli, 10 tüzünlär qizi ärtüngü ulugh 11 bädük buyanligh yükmäkig¹⁵ buyan- 12 ligh türkünig tözi tökäti qilmish 13 qazghanmiş bolurlar. Nä üçün 14 tıp üsär, a Qawsıqıya, inça 15 qlti Gang uguzdaki qum¹⁶ sanınça 16 üç ming ulugh ming yürtinçülär 17 bolsarlar, ol ança yürtinçü- 18 däkī tinlgılar barça arxant qutin 19 bulıp, aqıghsız ädgü¹⁷ törtügä tägmish 20 bulsarlar, anta yana kım ärsär 21 bir tüzünlär oghli, tüzünlär 22 qizi ol ança tänglig sansiz saqış- 23 siz arıgh turuq arxantlar quwraghınga

мазмуни:

1 бурхонларнинг баъжарган муқаддас 2 ишлари учун, кейин келажак замондаги 3 ўнга томондаги ҳамма бурхонларнинг 4 ҳаммаси учун бирдай 5 завкланиб шод бўламан, севинаман, 6 мактаб, (уларга) етишаман, деб 7 шу тарика, шу тарзда, сўзлаб 8 завкланиб хурсанд бўлиш керак, 9 Шундан кейин ўша аслзодалар ўгли, 10 аслзодалар кизи жуда улуг, 11 гоят саодатли “ходиса”ни, саодатли 12 йигинни тулик амалга оширган бўладилар, 13 (уларга) эришадиган бўладилар, Нима учун 14 деб сўрасалар, эй Кавсикия, (сабаби) қуйидагичадир: 15 Ганг дарёсидаги қум микдорича, 16 уч минг, печа–печа минг оламлар 17

¹⁴ уйғурча нашрида kütüglärinçä

¹⁵ уйғурча нашрида yükmäkik; yükmäk сўзи фалсафий термин бўлиб, сезги аъзолари билан объектив борчликнинг узаро алоқаси натижасида пайдо бўладиган ҳодисадир. Бу термин туб мохияти билан унча аҳамиятли бўлмаган ҳодисага нисбатан қўлланади.

¹⁶ уйғурча нашрида qum

¹⁷ уйғурча нашрида ogü

бўлсинлар. Уша оламлардаги 18 жонзотларнинг ҳаммаси авлиё(лар) бахт-саодатиини 19 топиб, алгов-далговсиз, яхши қонуғга етишган 20 бўлсалар, у ерда яна ким бўлса, 21 бир аслзодалар ўгли, аслзодалар 22 кизи ушанча микдордаги сон-сапоксиз 23 пок авлиёлар жамоатига

15b

1 bir azunta katgʻulʻuk tonin kadʻimin, 2 yʻgʻulʻuk iʻçkʻulʻuk ashin suwsusin, tʻushagʻulʻuk 3 toltin tushakin tʻelamishʻtaki 4 otin amin³⁸ bu tʻort tʻurlʻug 5 tapighin udughin tapinsar, udunsar³⁹ 6 ol ança çin kirtu bursang 7 quwraghlarqa tapinmaqtin turmish 8 ulugh buyan ädgü qilinçigh yamâ 9 bu iʻyin ögürmäklig buyan ädgü 10 qilbnçigh oqshatsar, yöläshtürsär. 11 ming ültüshintä biringä ymä 12 yitmäz. Nä üçün yitmäz tʻip 13 tüsär, tapigh udugh qilmaqtin 14 turmish buyan ädgü qilinç ärsär. san- 15 ligh saqishligh ülgülig qolulugh tʻitir. 16 Yanä alqu buyanlar barça anta 17 tütülmäz üçün, anin antagh tʻitir. 18 Iʻyin ögürmäktin tormish buyan 19 ädgü qilinç ärsär, sansiz saqishsiz 20 ülgüsüz qolusuz tʻitir. Yana 21 ätmih kältäçä küzünür bu üç öd- 22 kī buyanlar barça anta tutulur 23 üçün anin antagh bolur. Ani üçün

мазмуни:

1 битта оламда киядиган тўни билан, кийими билан, 2 егулик, ичгулиги билан, оши билан, суви билан, тўнаб қуядиган 3 ўрин-ғушаги билан, касал бўлганда (керак бўладиган) 4 дори-дармонлари билан, бу тўрт турли 5 хизматни ибодати билан сажда қилиб, илтижо қилса, 6 уша чинакам, хақиқий роҳиблар 7 жамоатига сажда қилиб турган, 8 улкан эзгу иши билан, яна 9 завкланиб шод бўлиши билан, эзгу 10 ишлари билан солиштирса, қисласа, 11 минг улушдан бирига ҳам 12 етмайди. "Нима учун етмайди?" деб 13 сўраса, хизмату ибодат қилишдан 14 ҳосил бўлган эзгу ишларнинг 15 сон-саноги бор, вақти, ўлчови бор, дейилади. 16 Яна ҳамма эзгу ишлар(нинг) барчаси у ерда 17 тутиймайдиганлиги (қабул қилинмайдиганлиги) учун шундай дейилади. 18 Завкланиб шод бўлишдан ҳосил бўладиган эзгу 19 иш эса сон-саноги йўқ, 20 ўлчови, вақти йўқ, дейилади. Яна 21 ўтган, келажак, ҳозирги – бу уч замондаги 22 эзгу ишлар(нинг) ҳаммаси у ерда тутийлади (қабул қилинади). 23 Шунинг учун (у) шундай бўлади. Шунинг учун, мазмуни:

III.16a (üçünç alti ygrmī)

1 [anin antagh bolur. Ani üçün]⁴⁰ kīn qayu tīnlgʻlar ölgʻulʻinçsiz täng- 2 länçsiz üsdünki yʻg buyan ädgü 3 qilinçigh qilayin tʻip kösäsärlär. 4 ötrü ol tīnlgʻlar bu iʻyin ögürmäk- 5 līg yʻg ögrätʻigdä üsüksüz tüt- 6 çä ürük usati ögrätinmiş 7 krgäk. Taqi ymä qayu uzun ton- 8 lugh tīnlgʻlar tʻishä ätözün ärip. 9 ärkäk ätözün bulayin tʻip kös - 10 äsärlär, ymä bu oq iʻyin ögr- 11 mäklig yʻg ögrätʻigda ögrätin- 12 miş krgäk. Siziçsizin ol kösüş- 13 i qangay, tükällig ärkäk ätöz- 14 üg bulghay. tʻip yarlıqadi. Anta 15 ötrü tngri qani Xormuzta tngri 16 tükäl bilgä tngri tngri 17 burxantin bu nomlugh yrliqigh 18 ashidu

³⁸ уйгурча нашрида nopin.

³⁹ уйгурча нашрида okünsar.

⁴⁰ кавс. ичидаги жумла ушур нашридан.

tügünip, yana tngri tngriši 19 burxanqa inça tıp ötünti 20 uqa tägintüm ati kötrülmüş 21 tngrim. İyün ögirmäklük buyan ädgü 22 qilinçning ulugh türlüg yëgin mazmunı:

1 [шундай булади. Шунинг учун] ким кайси жонзотлар беулчов, бекиёс 2 юкори, яхши, эзгу 3 ишларни килайин, деб орзу килсалар, 4 у жонзотлар завкланиб шод бўлишни, 5 яхши одатни доимий, 6 мутассил равнилда ўрганишни 7 керак. Яна қандайдир аёл 8 жонзотлар, аёллик танамни ўзгартириб, 9 эркак танасига эга бўлай, деб орзу килсалар, 10 яна завкланиб шод бўлишни, 11 яхши одобни ўрганишни 12 керак. Шубҳасизки, ўша орзуни 13 қонади, мукаммал эркак танасига 14 етишади, деб жавоб берди. Шундан 15 кейин тангри(лар) хони Хўрмузта тангри 16 қомил, доно, Тангри(лар) тангриси 17 бурхондан ваъз жавобни 18 эшитиб бўлгач, яна Тангрилар тангриси 19 бурхонга шундай деб илтимос қилди: 20 “Тшундим, (эй) номи улугланган 21 тангрим, завкланиб шод бўлишни, эзгу 22 ишларнинг улуг(лигини), турлича яхшилигини.

16b

1 atruqin anti köshüşüm täginür 2 tngri, ötügçi bulmaq buyan ädgü 3 qilinçning ulugh, türlük yëgin, adruq- 4 in nomlayu yrliqaghay ärti kim, 5 kinki tinlighlar uqzunlar, bilzün- 6 lar. Kin käligmä ötdäki budistw- 7 larigh yügärti nom tlgänin äwürtgü- 8 kä köshüş örüzünlar. Anti bu 9 közünür ötdäki burxanlarigh yügärü 10 nom tlgänin äwrügalä köngül turghur- 11 sunlar, tngrim tıp tidi. 12 Anta ötrü tügäl bilgä biliglig 13 tngri tngriši burxan Xormuzta tngri- 14 kä inçä tıp yarliqadi: inçä 15 ärsär, tngriär iligiyä, ütrü 16 tinglaghil. M(ä)n sanga nomlayu biräyün. 17 Qawsiqiya birük kim qayu tüz- 18 ünlar oghli, tüzünlar qizi 19 üzäliksiz üsdünki yig köni. 20 tüz tuymaq burxan qutin bulayin 21 tıp közäsärlär, ötrü ular 22 iduq tayshing nomtaqi yorighça yorip, 23 tünlä күntüz alti ötdä

мазмуни:

1 афзалигини! Энди орзуларимга етишаман. (эй) тангрим, 2 (Мен) илтимос қилувчи бўлиб эзгу 3 ишнинг улуг, турлича яхшиликларини, ҳар қилигини 4 ваъз қилиб, марҳамат қилгай эдиким, 5 кейинги жонзотлар уқиб олинлар, билиб қўйсинлар, 6 Сўнгра (улар) келажак замондаги будисатвларни 7 юкори нум гилдирагини айлангиринга 8 орзу – ниятларини қўрсатсинлар. Энди бу 9 ҳозирги замондаги бурхонларда юкори 10 нум гилдирагини айлангиргани истак найдо қилсинлар, 11 (эй) тангрим”, деб жавоб берди. 12 Шундан кейин мукаммал, доно билимли 13 Тангри тангриси бурхон Хўрмузта тангрига 14 шундай деб гапирди: “Ундай 15 бўлса, (эй) тангрилар хони, яхшилаб 16 тинглагин, Мен сизга ваъз қилиб берайин, 17 (эй) Кавсия. Агар ким қайси асизодатар 18 ўгли, асизодатар қизи 19 доимо юкори, яхши, тўғри 20 фахмлаш (билан) бурхон бахт – саодатини тонайин, 21 деб орзу қилсалар, кейин улар 22 муқаддас махаяна нумининг йўл – йуриклари бўйича юриб, 23 кечаю қундуз олти пайтда

III. 17a (üçünç yiti ygrmi)

1 qlti öngräki törüçä süzük 2 kürtkünç köngülin bir üçlügh 3 ögin inçä tıp tımış krgäk, 4 Anti m(ä)n işig özümüzün 5 bärü inanurbiz, ondin singarqi 6 qamagh

burxanlarqa qayu näçä 7 üsäliksiz üsdünki yığ köni 8 tüz tuymaq burxan qutın bulu 9 yrliqap. taqi nom tülğanın äwira 10 yrliqamaz (kan)⁴¹ nirwanqa kirgäli 11 oghrayu yrliqamish böğü biliklig 12 burxanlar ärsärlär. ol qamagh 13 burxanlar qatinga yllikimütin, 14 söngükümüztin bärü qop süzük 15 köngülümüz üzä tübümüzni yir- 16 kä tägürüp yinçürü tübün yükündip. 17 ötügçī bolu tägünürbüz. 18 Ol qamagh böğü biliklig burxanlar 19 ulugh yrliqançuçi köngül öritü 20 yrliqap. ulugh nom tülğanın äwira 21 yrliqazunlar. Ulugh nomlugh yaghmur 22 yaghitu yrliqazunlar. Ulugh

мазмунни:
1 шуниндек, олдинги қонун буйича пок, 2 содик қўнғил билан, бир мақсад 3 (билан), ният билан шундай деб айтиш керак: 4 “Энди мен иссиқ жонимиздан 5 кечиб нишонамиз ўнта томондаги 6 жамики бурхонларга! Қачонки 7 доимо устун, яхши, тўғри 8 фахмлаш (билан) бурхон бахт – саодатини топиб, 9 марҳамат кўрсатиб, яна нўм гилдирагини айлантирмаган 10 хон(ларни) ширвонга кир(гиз)иш учун, 11 тайёрлаш (учун) доно, билимли 12 бурхонлар бўлсалар, ўша жамики 13 бурхонлар бахт – саодати учун илигимиздан, 14 суягимиздан (воз) кечамиз, бутунлай пок 15 қўнғилимиз билан илдимизини ерга 16 тегизамиз, эгилиб, таъзим қиламиз, 17 илтижо килувчи ўларок етишамиз, 18 ўша жамики доно, билимли бурхонлар 19 улуг, марҳамат килувчи истак кўзгатиб, 20 илтифот қилиб, улуг нўм гилдирагини айлантириб, 21 марҳамат қилсинлар. Улуг нўмли ёмғир 22 ёлдириб, марҳамат қилсинлар. Улуг

17b

1 nomlugh yula tamturu yrliqazun- 2 lar. Kirtü nom tözlig yolugh oruq- 3 ugh y(a)ritu, yalritu y(a)rliqazunlar. 4 Näng inçip nirwanqa kirtü y(a)rliqa- 5 matin yirtünçütä ürkäç uzun 6 ödün mängün turu yrliqap. 7 alqu tinlg h oghlanlarin qop ämgäk- 8 lärintin osquru qutqaru yrliqap. 9 alqinmaqsz tögämäksiz inçkü 10 mängi üzä qamaghuni bir täk 11 inçgütük mängilik qilu yrliqaz- 12 unlar. Bu⁴² bizing ötügçī 13 bolmaqimiz tiltaghinta ötkürü 14 ütlüm näçä buyan ädgü qilinçlari- 15 miz turti ärsär. ol buyan ädgü qilinç- 16 larimizni barça üzäliksiz yig 17 köni tüz tuymagh burxan qutinga 18 äwira tägünürbüz. Qlti öngrä 19 ärtmiş, kın käligmä, amti közünür 20 bu üç ödkī budistwlar ötügçī 21 bulmaq buyan ädgü qilinçlarin nätäg 22 üsäliksiz üsdünki yig köni 23 tüz tuymagh burxan qutinga äwürdi

мазмунни:

1 нўмли маънада ёлдириб, марҳамат қилсинлар, 2 Ҳақиқий нўм моҳияти бор йўлни 3 ҳаракатга келтириб, ёритиб, марҳамат қилсинлар, 4 Шундай қилиб, ширвонга кириш (улар)га насиб бўлмай, оламда узок, узун 6 замон, абадий турсинлар, марҳамат қилиб, 7 жамики жонзот болаларини бутунлай азобларидан 8 халос қилсинлар, қутқарсинлар, марҳамат қилсинлар, 9 Йўқолиб кетмай, туғаб битмай, тинч – омон, 10 хўрсандик билан ҳаммасини бирдай 11 хотиржам, шод – хўррам қилиб, марҳамат қилсинлар, 12 Бу бизнинг илтимосчи 13 бўлишимиз сабабидан юз берган (бўлади, Шунинг) 14 натижасида қанчалар эзгу ишларимиз 15 пайдо бўлган бўлса, бу эзгу ишларимизнинг 16 ҳаммаси (билан), доний, яхши,

⁴¹ уйғурча нашрида yrliqamaz хан

⁴² уйғур нашрида шу сўздан олдин бular орттирилган

17 тўғри фахмлаш (билан) бурхон бахт–саодатига 18 эришамиз. Шунингдек, илгари 19 бўлган, кейин келадиган, hozirgi 20 –бу уч замондаги бодисатвлар илтимосчи 21 бўлиб, эзгу ишлари билан, каттонки 22 доимий, юкори, яхши, тўғри 23 фахмлаш (билан) бурхон бахт– саодатига эринган.

III. 18a (üçünç sâkiz yğmî)

1 lar äwîrârlâr äwîrgäylâr ärsâr. 2 ançulayu oq bîz ymâ ötügêçî 3 bulmish buyan ädgü qilînçimizni 4 üsâlikisiz üsdünkî yîg⁴³ könî tüz. 5 tuymaq burxan qutinga äwîrâ tâgînür- 6 bîz tîp tîmîsh krgâk. Bu tîtir 7 nom tilgânîn äwîrgükâ ötügêçî bulmaq- 8 ligh yîg ögrâtîg. Qawsîqiya bîrök 9 kîm qayu kîshî bu üç mîng ulugh mîng 10 yîrtîñçütâ tolu yîti ärdîni urup 11 kîrtütîn kâlmîshkâ aghir ayagh tapigh 12 udugh qîlsar. ikîntî yana bîr kîshî 13 kîrtütîn kâlmîsh yîg⁴⁴ nom tilgân- 14 in äwîrtgâli ötügêçî bulsar. munung buyani 15 ashnuqî yîrtîñçütâ tolu yîti 16 ärdîni urup bushi bîrmîsh buyanta 17 utar yîgâtîr. Nâ üçün tîp tîsâr. 18 ashnuqî buyan ärsâr. tawar bushi 19 tîtir. Kînkî buyan ärsâr, nom bushi 20 tîtir. Qawsîqiya üç mîng ulugh 21 mîng yîrtîñçütâ tolu yîti ärdîni 22 urup bushi bîrmâk buyan yâmâ tür- 23 sun. bîrök kîm qayu kîshî Gang mazmuhi:

1 эришаётган, эришадиган бўлсалар, 2 шу тарика биз яна илтимосчи 3 бўлганимиз (учун), эзгу ишимиз билан, юкори, яхши тўғри 5 фахмлаш (билан) бурхон бахт – саодатига етишамиз, 6 деб айтиш керак. Бундай 7 нўм гилдирагини айлангиришга илтимосчи бўлмок 8 яхши одадир, (эй) Кавенкия, Агарким 9 бирон одам бу уч минг, сон – саноксиз 10 оламда тўлиқ, етишган хазинани жойлаштириб, 11 хакикийдан пайдо бўлган (жонзот)га хурмат билан хизмат 12 килса, иккинчи томондан, яна бир одам 13 хакикийдан пайдо бўлган яхши нўм гилдирагини 14 айлангиргани хизматкор бўлса, уларнинг хизмати 15 олдинги оламда тўлиқ, етук 16 хазинани жойлаштириб, садака берган савобдан 17 (хам) юкори бўлади. Нима учун деб сўраса, 18 олдинги савоб (иш) мол–дунё садакасибир, 19 Кейинги савоб (иш) эса нўм садакаси 20 дейилади. (Эй) Кавенкия, уч минг, сон–саноксиз 21 оламда тўлиқ, етук хазинани 22 жойлаштириб, садака бермок(нинг) савоби яна бўлсин, 23 Агарким қайси бир одам Ганг

18b

1 ögüztâkî qum saninça üç mîng 2 ulugh mîng yîrtîñçülârtâ tolu yîti 3 ärdînilâr urup, qamagh burxanlarqa aghir 4 ayagh tapigh udugh qîlsar. ikîntî 5 yana bîr kîshî yalanguz bîr ök 6 burxanigh nom tilgânîn äwîrt- 7 kâli ötügêçî bulsar. munung buyan- 8 i yâmâ ök ashnuqî buyanta utar 9 yîgädür. Nâtâgîn utur yîgädür tîp 10 tîsâr. kînkîsî nom bushi tîtir. 11 Ashnuqîsî tawar bushi tîtir. Nom bushi- 12 ning yanâ bîsh⁴⁵ türlük yîg ashig- 13 i bar tîtir. Qayular ol bîsh tîp 14 tîsâr. inçâ qli: äng ilki nom 15 bushi ärsâr. özkâ adinaghuaqa 16 bîrlâ ashighligh tîtir. Tawar bushi 17 nâng inçêp antagh ärmâz. Ikîntî, 18 nom bushi ärsâr. tinlighlarigh üç 19 oghush yîrtîñçütîn üntürghâli 20

⁴³ уйгур нашрида шу сўз usdünkî сўздан олдин келган.

⁴⁴ Туркия нашрида kâlmîshîg nom.

⁴⁵ уйгур нашрида buslu.

udaçi tütür. Tawar bushi yalanguz 21 az amranmaq oghush yirtünçütin yämä 22 üntürü ärmüz. Üçünç. nom bushi 23 ärsär. tüz nomlugh ätözüg
мазмуни:

1 дәрсидәги кум микдорича (оламларда), уч минг, 2 сон – саноқсиз оламларда түлик, етук 3 хазиналарни жойлаштириб, ҳамма бурхонларга 4 иззат – хурмат (билан) хизмат қилса, иккинчидан, 5 яна бир одам әлғиз, таңхо 6 бурхоннинг нұм гилдирагини айлаштиргани 7 илтимосчи бўлса, бунинг савоб(лар)и 8 яна олдинги савоб (иш)дан 9 юқори бўлади. “Нима учун юқори бўлади?” деб 10 сўрасалар, кейингиси нұм садақасидир, 11 Олдингиси мол – дунё садақасидир, Нұм садақасининг 12 яна беш турли яхши, фойдалиси 13 бордир. “Қайсилар уша беш (тур)и?” деб 14 сўраса, (улар) куйидагичадир: биринчидан, нұм 15 садақаси бўлиб, (хам) ўзига, (хам) бошқа бировга 16 барабар фойдалидир, Мол – дунё садақаси 17 асло ундай эмас, Иккинчидан, 18 нұм садақаси бўлиб, жонзотларни уч 19 турли оламдан чиқариб олгани 20 кодирдир, Мол – дунё садақаси (эса) битта, 21 оз севадиган тонфа оламидан хам (жонзотларни) 22 чиқариб ола билмас, Учтинчидан, нұм садақаси 23 эса тўғри нұмли танани

III. 19a (üçünç toquz ygrmî)

1 arittaçi tütür. Tawar bushi yänä 2 yanturu ät ätözüg⁴⁶ ärsär, ökli- 3 tür. Törtünç. nom bushining töz- 4 i näçägä tәgi alqinçsiz tügätünç- 5 siz tütür. Tawar bushi tözi yana 6 t(ärkkäyä ödün alqintaçi, tükä- 7 taçi ärür. Bishünç nom bushi ärsär, 8 oghrayu biliksiz bilikigә üçägü- 9 ni tarqartaçi tütür. Tawar bushi 10 yalanguz az nizwanigh oq kävär, küçsi- 11 rätür. Ani üçün yämä Qawsiqya 12 ötügäçi bulmaqin turmish buyan 13 ädgü qilinç ölgülänçsiz, tänglänçsiz, 14 yöläshürtgülsiz tütür. Qlti m(än) 15 öngrä asankiligh uzun volta 16 bodistwlar yorighinta yoriyur ärkän, 17 Öküsh qurla burxanlarqa 18 nom tülghänin äwürtgäli ötügçi 19 boltum. Ol oq buyan küçintä burxan 20 qutin bultuqimta üç mïng ulugh 21 mïng yirtünçününg qanghi ulugh 22 Azrua tngri mïni nom tülghänin
мазмуни:

1 поклайдигандир, Мол – дунё садақаси эса яна 2 қайтадан тана бўлса, (у) қатғалашади, 3 Тўртинчидан, нұм садақасининг илдизи ўшагача доимий, туганмасдир, 5 Мол–мулк садақаси илдизи яна 6 тезлик билан йўқоладиган, тугайдигандир, 7 Бешинчидан, нұм садақаси эса 8 йингилиб, подоилликни, (яъни) уч (захар)ни 9 таркатади, дейилади, Мол–мулк садақаси эса 10 фақат оз хаяжоннигина бўлаштиради, 11 Шунинг учун хам (эй) Кавсикя, 12 илтимосчи бўлишдан хосил бўлган савоб (иш) ва 14 эзгулик – ўлчовсиз, солиштириб бўлмайдиған, 14 тенги йўқдир, Шу тарика мен 15 олдинги сон – саноқсиз, узун йўлда 16 бұдисатвлар йўл – йўриги бўйича юрар эканман, 17 кўн марта бурхонларга 18 нұм гилдирагини айлаштириш учун илтимосчи 19 бўлдим, Уша савоб (иш) кучидан бурхон 20 бахт – саодатини тонганимда, уч минг, сон – 21 саноқсиз оламнинг хони улуг 22 Азруа таңри мендан, нұм гилдирагини

⁴⁶ насларда ätözüg, бичиниңча, ätözüg бўлиши керак

1 Ўшғәлі өтүнті. Qltı m(ä)n öngrä 2 qamağh tinlıgh oghlanın ınc mängilüg 3 qılğhalır
 4 öngräki burxanlar- 4 ıgh nirwança kırı yrliqamazun. 5 ür kiç.⁴⁷ uzun ödün
 6 yrliqazunlar tıp ötüği 7 bultum. Ol oq buyan küçintä on (türlüg) 8
 9 tört türlüg (qorquңsız bilgä bilikning) ürtük ozati 9 ornanmış ök turughlar.
 10 Uluğ ädgü 10 öglı köngül uluğ yarliqañcuı köngül- 11 tä ulati savsız saqıshsız
 12 qamağh- 12 lıgh nomlarıgh tanuqlaghali bultum. Näçä- 13 tä birük m(ä)n nirwança
 14 kırı yrliqazar 14 m(ä)n. ymä ıncıp ädgütü ök nomlugh 15 shazinim öçülmätin
 16 alıpmätin 16 surati ödkä täğinçä kädki yirtinçü- 17 dä särilip turur. Yana yämä
 18 kawsiki- 18 ya qarı mäning nomlugh ätözüm 19 ärsär. arıgh süzüg oqshatghuluqsuz
 20 adruq adruq soquñıgh öng körk 21 bilgüların ülgülänçsız tänghlänçsız (bilgü
 22 bilgüların ülgülänçsız tänghlänçsız)⁴⁸ 22 ädgü ädrämlärin saqınu, sözläyü 23 yitınçsız
 24 tır. Qamağh bish azun

мамуни:

1 Янлаштиргин. деб илтимос килди. Шу тарика мен олдинги 2 жамики жонзот
 3 болларини тинч – омон, шод – хуррам 3 килиш учун, (улар) олдинги
 4 бурхонларни 4 нирвонга киритмасин (деб), 5 азалги узок замон(даги) оламда
 6 истикомат килиб, 6 мархамат топсинлар, деб илтимосчи 7 булдим. Уша савоб
 8 (иншинг) кучидан ун (турли) куч – кудрат. 8 гурт турли (жасур акл. билим)
 9 доимий (равишда) 9 урнашиб, туриб колди. Ғоят буюк. 10 акли кунгил билан,
 11 гоят мархамат киладиган кунгил билан 11 яна сон – сапоксиз жамики 12
 13 нумларга гувохлик бергани мувафак булдим. Шунингдек, 13 агар мен
 14 нирвонга кириб, мархамат топадиган булсам, 14 яна яхши нумли 15
 16 таълимотим учмасдан, йуқолмасдан, 16 сурати⁴⁹ замонга етгунча охириги
 17 оламда⁵⁰ 17 катий турибди. Яна (эй) Кавсикия. 18 менинг нумли танамнинг 19
 20 эса пок, тоза, тенгсиз, 20 гузал, ёкимли, ранг 21 аломатларига кўра тенги йуқ 22
 23 яхши фазилатлари булиб, (бу хақда) уйлаб, сўзлаб 23 тугатиб булмаиди.
 24 Жамики беш олам

III. 20a (üçünç ulush ygrmı)

1 tinlghlar oghlani ol nomlugh ätöz- 2 üm oghrinta ädgükä. mängikä 3 tägmäklärin
 4 yüz ming tümär kalp 4 ödlärkä täği nomlap. sözläp 5 tügätinçsız tıtır. Ol oq nom- 6
 7 lugh ätözüntä yana alqu nom- 7 lar barça qalisiz tutulurlar. Alqu 8 nomlarta yana
 9 nomlugh ätözüm 9 tutulmaz. Mängü mängi ärip ıncıp 10 mängi tıp atqantaçı körümkä
 11 sanmaz. Nizvanlıgh köngültä blgür- 12 mä(mä)ki⁵¹ üzä ikın ara üzülür 13 üçär.
 14 ostughlugh ärsär. y(ä)mä ıncıp 14 yana üzültäçi ol, atqanghuluq 15 üzülmäk körüm
 16 ärmäz, siyur tinlıghlar- 16 ning adruq adruq öngi ärmäz, körüm- 17 lärin, blgürtür
 18 adruq adruq 18 çin kirtü ärir körümlärin, yurar tinlıgh- 19 larning nizvanlıgh b(ä)k

⁴⁷ уйгурча наширда үркіç.

⁴⁸ кавс киçидәги сүзлар Туркия наширдан.

⁴⁹ Сурат – Замоннинг чексизлигини билдирувчи мифологик тасаввур булшин мумкин.

⁵⁰ “Охириги олам” тушуначасини бошқача диний оқиқлардаги олам хақидаги тасаввурлар билан аралаштирмаслик керак. Бу ўринда “охириги олам” – энг сунгги, мукаммал мавжудлик шаклидир.

⁵¹ уйгур наширда blgütäki

baghlarin 20 çughlarin antagh bagh çugh yoq kîm yürül- 21 mägülik shashilmaguluq
Oriturur 22 küsälämül ütmä ädgülüg töz yiltizlärin
мазмуни:

1 жонзотлар боласи ўша нўмли танам 2 туфайли эзуликка, тинчликка
етишишларини юз минг туман калп 4 замонларгача ваъз килиб, сўнги
тугатиб бўлмайди. Ўша нўмли 6 танамда яна жамики нўмларнинг 7 ҳамма
тўлик сақланади. (Аmmo) жамики 8 нўмларда нўмли танам 9 сақланмайди.
(Нўмли танамга) абадий шод – хуррамлик бўлса ҳам. 10 абадий шод – хуррам
деб аталадиган тасаввурга 11 тобе эмас. Кучли хиссиётли кўнгилда тобе
бўлмасдан 12 шу билан икковининг орасида узилиб, 13 йўқ бўлади. Шунини
яна шу йўсинда 14 узилади. лекин бир – бирига боғлиқ холда 15 узулма
тасаввур эмас. Бу жонзотларнинг 16 турли – туман ранги бўлмаган
тасаввурларини 17 намоён қилади. турли – туман, 18 хакикий тасаввурларини,
юрадиган жонзотларнинг 19 кучли хиссиётли, мустаҳкам арконларини,
тугунларини! Ундай аркон, тугун йўкки, ечилмайдиган 21 бўлсин! Панто
килинар 22 (кўнгилда) истакка мос деб аталадиган яхши илдишларини!

20b

1 (Antagh ädgülüg töz yiltiz yoq) kîm ömägülik yasharmaghuluq ürä 2 tügäp
bütmäyük, bushmayuk ädgülüg 3 töz yiltizlarigh bütürür, bishirur. 4 Bümish
bishmish ärsär, ötrü iz- 5 ghurur, qutqarur. İncip tığirtsiz 6 täbirtsiz alqu üki çughı 7
iraq, öngi ödrülmish, ürük amel 8 itıgsiz ärksmäkkä tügällik, 9 inckü mängilüg, üç
ödlärtä 10 ärtmiş ärtip yana üç ödlärtig 11 blgürttäçi, shrawaklar pratyikabui- 12
larning bilgüliklärintin ünmiş. 13 ärtmiş, öngi säcülmish alqu ulugh 14
budisatwlarıning bishruni yorighuluqi. 15 qamagh bögü biliklig burxanlarıning 16
adirtsiz birtäg tözi tübi 17 titir. Muntagh osughlugh nom- 18 lugh ätöztimün ymä
oghrayu öngrä- 19 ki qum saninça burxanlarig nom nom- 20 laghali nomlugh
ülgänin⁵² äwürtgäli 21 ötügçi bolmish buyan ädgü qilinç 22 küçintä tanuqlamish
bolinish äürümän. 23 Anin kîm qayu tinlighlar üzälliksiz

мазмуни:

1 (Ундай яхши илдиш бошқа йўқ)ки, ушлайдиган, кўкармайдиган (бўлсин), (бу
илдиш) тугатиб 2 охирига етказилмаган, етилмаган эзулик 3 илдишларини
етилтиради. 4 (Улар) етилгандан кейин 5 пажот беради. Шундай килиб, 6 тинч –
осойишта, ҳамма галваю гавгодан 7 узок, ранги ажраб туради, хотиржам, 8
зулмсиш ҳукронликка эриштирилади, 9 шод – хуррамликка (етиштиради), уч
замондан 10 ошиб ўтган бўлиб, яна уч замонни 11 кўрсатади. (Бу) Шраваклар,⁵³
пратйикабутларнинг 12 билим – доноликларидан ўсиб чиқиб, 13 илгарилаб
кетган, бошқа (томонларга) сочилиб кетган жамики улуг 14 бӯдисатвларнинг
хатти – харакати (ва) ишларидир (дейилади), 15 жамики доно билимли
бурхонларининг 16 ажралмас яхлит, бирдай асосидир 17 дейилади. Бундай
кўринишдаги нўмли 18 танам билан айнан азалий, 19 (деңгиз) куми сингари
(сон – саноксиз) бурхонларга (нўм) ваъз қилгани, 20 нўмли гилдирақини

⁵² Туркия нашрида tilgan

⁵³ шраваклар – Будданинг таълимоти ва будда таълимотиға эргашувчилар.

21 илтимосчи бўлган савоб, эзгу ишлари 22 кучи билан гувоҳлик
23 Шунинг учун қайси бир жонзотлар туғанмас.

III. 21a (üçünç bir ötüz)

1 юкәткә үйг көнә түз туымақ 2 бурхан қутин көзәсарлар, ötrü 3 улар бһрәр шлоқ бһрәр
4 ларигһ ном- 4 ларигһ номлағһали номлағһали уямә 5 ögrätimmiş кргәк. Бһрәр шлоқ 6
7 падақ ном номламақдін 7 турмish buyan ädgü қилінçиғһ тақи 8 үлгүләғәли
9 болтуқһали болтуқһали болтуқһали болтуқһали болтуқһали болтуқһали болтуқһали
10 ном номлағһали, болтуқһали үлған 11 äwürtgäli, нирванқа кirmätin yirtin- 12 cütä турғурғһали ötügçә болуп,
13 ötäyü ötünmäktin турмish buyan ädgü 14 қилінçining санин сақишин кim үлгү- 15
16 Ol ödün tngri qani Хормузта 17 tngri yana ök
18 бурханқа інçә тip ötündi: ati 19 көдрилmiş, аyaғһқа tägimlik tngrim, 20
21 көдрилmiş, кim qayu бурхан қuti 21 көдрилmiş, кim qayu бурхан қuti 21 көдрилmiş, кim qayu бурхан қuti
22 тизинләр қizi
23 tünki үйг көнә түз туымақ бурхан 24 қuti үçün үç tirlüg көлүңүлүк

мазмун:
1 үстүп, яхши, тугри туймак(ни), 2 бурхон бахт – саодатини орзу килсалар, 3 улар
бир шлоқ, бир падақ нумни 4 ваъз килиши учун, үкитиши учун ҳам 5 (бу
айтишларни) ўрганиши керак. Бир шлоқ, 6 бир падақ нумни ваъз килиши билан 7
8 қилиши бўлган эзгу, яхши ишни яна 8 (хеч нарса билан) ўлчаб, солиштириб бўлмас.
9 нима 9 нима айтиши керак? Бурхонларга 10 нум ваъз килгани, нумли гилдиракни 11
12 тургани илтимосчи бўлиб, 13
14 мазмун бериб, илтимос килишдан ҳосил бўлган яхши, эзгу 14 ишларнинг сон –
15 сонотини ким ўлчаб, 15 санаб бера олади?” дея жавоб берди. 16 Шу пайтда
17 таңгри(лар) хоши Хўрмузта 17 таңгри яна Таңгри(лар) таңгриси 18 бурхонга
19 шундай деб илтимос килди: “(Эй) помн 19 улугланган, хурматга сазовор таңғрим!
20 Ундай бўлса, қайси (бир) бурхон бахт–саодатини 21 орзу киладиган аслзодалар
22 аслзодалар кизи туғанмас, 23 юкәк, яхши, тугри туймак бурхон 24 бахт –
саодати учун уч турли гилдиракни

21b

1 номларта ädgü, қилінçқа қатигһлан- 2 sarlar, kusalamul tigmä ädgülüg 3 töz yiltiz
4 öksär, tarisarkar, 4 ol antagһ ädgü қилінçларин ädgülüg 5 yiltizларин nätäg бурхан
6 қutiinga 6 äwürgülüg ol тip ötündi. 7 Anta ötrü түгәл билгә билікліг 8 tngri tngriš
9 бурхан Хормузта 9 tngrikä інçә тip yarliқadi: 10 tngrišlar iligçә Qawsiqiya, кim 11
12 қayu бурхан қuti көдрилmiş үç 12 tirlüg көлүңүлүк номларта 13 bishruni қatигһлану
14 buyan ädgü қилінç 14 қилсарлар, ötrü ol tinliғһlar 15 tünlä күнтүз alti ötdä qop 16
17 süzük, kirtküңç көңгүлүн ol 17 қilmish buyan ädgü қилінçларигһ tuta 18 інçә тip tımış
19 кrgäk: 19 қayu манинг ilkisizim bärükü öd- 20 көрү bu күнкә күнкә tägçә үç ärdin- 21
22 lig таригһлағһ içintä saçmiş, таримish 22 näçә buyan ädgü қилінçларим ärsär, 23 qti
24 аyaça ash бirmish atudça

мазмун:

1 нумларда яхши ишларга тиришиб ҳаракат килсалар, 2 яхши уругли хар
қандай яхшиликнинг 3 илдизини тикса, экса, 4 у ўшандай яхши ишлари билан
5 эзгуликнинг 5 илдизларини қандай килиб бурхон бахт – саодатига 6

айлантиради?" деб сўради. 7 Шунда мукаммал доно билинли, 8 Тангри(шир)
тангриси бурхон Хўрмузта 9 тангрига шундай деб жавоб берди: 10 "Мен
тангрилар хони Кавсекия, кайси бир 11 бурхон бахт – саодатга (эришини)
орзуси билан уч 12 турли гилдирак⁵⁴ нўмлари билан 13 камол топиб, (шу йўлдан)
харакат қилиб, савобли, яхши иш 14 қилсалар, кейин ўша жонзотлар 15 кечлик
кундуз олти замонда тамомила 16 пок, ишончга тўла кўнгил билап ўша 17
қилган савоб, эзгу ишларига рия қилиб, 18 шундай деб айтиши керак: "19
Менинг азалдан тортиб бу замонга – 20 бу кунга қадар уч хазинали 21
хайдалган далага сочган, эккан 22 қанча савобли, эзгу ишларим бўлса, 23 худди
кафтча егулик берган, ховучида

III.22a (üçünç ikî otuz)

1 suw tutmish, tütüshlük, kārīshlīg 2 tinlghlarigh tüz baz qilmish, tüzün 3 bursang
quwraghlartin üç inagh 4 almish, çqsaptligh sanwarta turmish, 5 ökünü bilñnü kshantı
qilmish, ot- 6 layu yalbara ötügçī bol- 7 mish, öküsh türlüg oghrin İyün 8 ögirmish,
ulati äng mñntin⁵⁵ yilqı 9 azunintaqi irinç yrliq tinlghlarqa 10 mäñg saçmaq, ash
birmäktä ulati 11 tiltaghlartin <turmış>⁵⁶ qayu näçä buyan ädgü qilinç- 12 larim
ärsär, amti m(ä)n alqu qamagh 13 tinlghlar birlä alquni barça äsir- 14 kәнçsiz,
ökünçsiz köngülñ qamagh bish 15 azuntaqi tinlghlarqa ävira 16 täginür bız, yanı
mäññing qutrulmaq 17 bölüklig ädgü yiltizta 18 tutulmish qiti tükäl bilgä tängri 19
tängriši burxanning bilgüligi 20 körgüligi iduq tayshing nomlarqa 21 sanligh
ülgülänçsiz, täñglänçsiz, 22 tidighsiz, tutuqsuz arigh süztig
мазмуни:

1 сув тутган, ёктирмайдиган душман 2 жонзотларни итоат эттирган (бўлсам),
аслзода 3 роҳиблар жамоатларидан уч умид – 4 ишонч олган (бўлсам), амрларга
рия қиладиган санварда⁵⁷ турган (бўлсам), 5 (гунохлари учун) пушаймон
қилдирган, тавба қилдирган (бўлсам), 6 (уларга) пасихат қилиб, ёлвориб,
илтимосчи бўлган (бўлсам), 7 кўп турли ҳолатга мувофик 8 хурсанд бўлган
(бўлсам), шунингдек, азалдан бери хайвонот 9 оламидаги бахтсиз, ночор
жонзотларга 10 егулик сочмоқ, овқат бермоқдан, яна (шунга ўхшаш) 11
сабаблар билан (яна) қанчалар савоб, эзгу ишлар қилган 12 бўлсам, энди мен
жамик 13 жонзотларни, ҳаммани 14 (пок) кўнгил билан ҳамма беш 15
оламдаги жонзотларга бағишлайман, 16 (уларга) етишаман. Яна менинг
кутулмағ(имга) 17 тегишли, менга тобе бўлган, яхши илди(им)га 18 рия
қилган, шунингдек, қомил доно тангри 19 тангриси бурхоннинг зукколигига
(тегишли), 20 кўришга (тегишли), муқаддас тайинин нўмларга рия қилган 21
ўлчовсиз, бекиёс, 22 чексиз – чегарасиз, тоза, пок

⁵⁴ уч турли гилдирак – будданийликда нажот топишга олиб борадиган учта йўл.

⁵⁵ уйгур нашрида angmintu.

⁵⁶ Туркия нашрида шу суз қушилган

⁵⁷ санвар – бу суз бўдисатвага эришинидаги бир босқич бўлиши мумкин

1 näçä buyan ädgü qilinçlarım ärsär, 2 ularni yämä bîsh azun tinlgh 3 oghlaninga äwirä täginürm(ä)n. 4 Taqı ymä männing yrinç²⁴ umughsuz- 5 mung blgükä ilinmämäk köngültin 6 blgütin, yämä öngi bulmamaq 7 köngültin toghmish näçä buyan ädgü 8 qilinçlarım ärsär, ani alquni 9 barça bîsh azun tinlgh oghlaninga 10 äwirä täginürm(ä)n. Bu männing 11 irinç umughsuznung buyan ädgü qilinç- 12 larım küçintä qamağh bish azun tinlgh- 13 lar barça çintamani ärdinlig 14 ilikkä tügällik bulzunlar. 15 Ayaların yadtuqta tüü türlüg 16 ärdini yinçü yaghidip qamağh tinligh- 17 lar kösüşin qanturtaçi bolzun- 18 lar. Bayumaqligh mängilär 19 üzä, alqinçsiz bilgä biliklig 20 ädrämlär üzä, tükätinçsiz 21 ädgü nomta tilangurmaqlar üzä 22 tidighsiz bolup, ol qamağh tinlgh- 23 lar birlä üzäliksiz üstünki

мазмуни:

1 канчалар савоб, яхши ишларим бўлеа, 2 уларни ҳам беш оламнинг жонзот 3 боласига бағишлайман. 4 Яна менинг бахтсиз, бечора, 5 умидсиз аломатга боғланмайдиган кўнг(лим) сабабли, яна бошқа натижаларга етиштирган 7 кўнглимдан тугилган канчалар савоб, эзгу 8 ишларим бўлеа, унинг ҳаммасини 9 жамики беш оламнинг жонзот(лари) бола(лар)ига 10 бағишлайман. Бу мен – 11 бахтсиз, бечоранинг савоб, эзгу ишларим 12 қудратидан жамики беш олам жонзотларининг 13 ҳаммаси Чингамани хазинаси бор 14 қул сабабли комилликка етишкенлар. 15 Қўлларини чўзганда, хар турли 16 хазина ёғдириб, жамики жонзотлар 17 истагини қондирадиган бўлсинлар. 18 Бойимокеник шодлиги билан, туғанмас донолик, 20 фазилати билан, туғанмас 21 эзгу нўмлан ваъз қилишлари билан, 22 қаршиликсиз бўлиш билан, жамики жонзотлар 23 билан туғанмас, юксак

III.23a (üçünç üç otuz)

1 yğ köni tüz tuymaq burxan qutinga, 2 tügäl bilgä bilikkä trk tägmäküm bulz- 3 un. Yana bu muntagh buyan äwirämäklig 4 tiltaghtin ötkürtü ötlüm turmish 5 buyan ädgü qilinçlarigh yämä burxan 6 qutinga oq äwirä täginürm(ä)n. Qlti 7 nätäg öngrä ärtmiş öddä- 8 ki budistwlar budistwlar yorighinta 9 yorip qilmish buyan ädgü qilinçlarigh burxan 10 qutinga tükäl bilgä bilikkä äwürtü- 11 lar ärsär, anti közünür, 12 kin käligmä öddäki budistwlar 13 yämä qilmish buyan ädgü qilinçlarin 14 nätäg burxan qutinga tükäl bilgä 15 bilikkä äwürtülär, äwirärlär, äwirgäy- 16 lar ärsär, ançulayu oq yämä m(ä)n 17 äwrinçkänçig qogh parmanular saninça 18 tinlgh oghushlari birlä qop qamağh 19 qilmish buyan ädgü qilinçlarımın üz- 20 äliksiz üstünki yig köni tüz 21 tuymaq burxan qutinga tükäl bilgä 22 bilikkä äwirä täginürm(ä)n. Bu buyan 23 ädgü qilinçim küçintä qamağh bish

мазмуни:

1 Яхши, тўғри фаҳмлаш (билан) бурхон бахт–саодатига, 2 мукаммал доно билимга тезда етишай. 3 Яна шундай савоб (ишни) бағишлаш сабабидан, юксак натижани, 5 хосиятли савоб, эзгу ишларни ҳам бурхон 6 бахт–саодатига бағишлайман. Шу тарика 7 олдинги ўтган замондаги 8 бўдисатвлар, бўдисатвлар йўлидан 9 юриб, қилган савоб, эзгу ишларини бурхон 10 бахт–саодатига, мукаммал доно билимга

²⁴ Туркия нашрида шу сўз ўрнида аназ

бағишлаган 11 бўлса, энди Ҳозирги замондаги, 12 кейин келажак замондаги бўдисавтлар 13 ҳам қилган Савоб, эзу ишларни 14 шу сингари бурхон бахт-саодатига, мукаммал доно 15 Билимга, бағишлаган, бағишлаётган, бағишлайдиган 16 бўлсалар, шу тарика яна МЕН (хам) 17 доимо ҳаракатда бўлиб турадиган чаш-тузонлар микдорица 18 жонзот уруғ-аймоқлари билан бирга 19 қилган жаминки савоб, эзу ишларим билан 20 тоқоридан тутанмас, яхши, тўғри 21 туймак бурхон бахт-саодатига, мукаммал, доно 22 билимга етишаман. Бундай савоб, 23 эзу иш(лар)им қудратидан жаминки беш

23b

1 azun tinlghlar birla köni tüz tuymaq 2 burxan qutinga, tügäl bilgä bilik - 3 kä tk tãgmäkîm bulzun. Qlti 4 bu bîzîng baqshimiz qangimiz umugh- 5 umuz inaghimiz ulugh yarliqançuçi 6 köngüllüg tükäl bilgä ingri ingrisi 7 burqan Angmagat iltä. 8 Narayançan ögüz qidighinta. Mxa- 9 bodi sögüt töbintä. Wçirligh 10 wçirasan örgün üzäsintä bk 11 baghdashinu oluri yrliqap saqinghuluq- 12 suz, sözlägülsüz, tidighsiz arigh. 13 süzük alqinçisiz tükätinçisiz 14 nom aghiliqta ornanip, d(ä)ni tügä 15 ädrämlär Surunggashamabodi atligh 16 tärîng samati dyança tayaqlighin 17 qorqinçigh qashinçigh Shmnu qanin 18 ülgüsüz sansiz süüllüg 19 quwraghi birlä barçani utup 20 yigätip, qayu näçä tuyghuluq bilgölük 21 nom ärsär, alqinu barça bî kshan 22 öddä ködin tuyunup üzätk- 23 siz üstünki yig burxan qutin bulu mazmun:

1 одамнинг жонзотлари билан тўғри туймак(ка), 2 бурхон бахт-саодатига, мукаммал доно билимга 3 тез етишадиган бўлайин. Шу тарика 4 бу бизнинг устозимиз, отамиз, умид-инотчимиз буюк шафкатли 6 қалб эгаси, қомил, доно, Тағри(лар) тағриси 7 бурхон Ангмагат элида, 8 Нарайанчан дарёси бўйида, Мхабоди 9 дарахти остида, Вчирлиг 10 Вчирасан тахти устида махкам 11 оёқ чалиштириб ўтирибди, (у) мархамат кўрсатиб, хотиржам 12 сукут саклаб, ниҳоятда пок, 13 тоза, тутанмас 14 нум хазинасида жойлашган, (у) дарин деб аталадиган 15 фазилатлари (билан), Сурунгашамабоди номин 16 чуқур самати^а тафаккури билан қуролланган, 17 кўркинчи, ваҳимали Шмну хонининг 18 сон-саноксиз харбий 19 жамоаси билан қўниб, (уларнинг) ҳаммасини 20 мағлуб қилган, қанчалар билишга оид 21 нум(ларнинг) ҳаммасини бир лахзалик 22 пайтдан кейинноқ англаб, доимий, юксак, олийжаноб бурхон бахт-саодатини топган.

III.24a (üçünç dört otuz)

1 yarliqap artamaqsiz mängülüg nomugh. 2 artamaqsiz mängülüg asighigh, birtäm- 3 lārî tanuqlayu yrliqadi ärsär. ançu- 4 layu oq yamä bîz umughsuz qangim 5 idägä toyin ögin suntari azghan çäçäk tärîm 6 imärigmä alqu qamagh tinlghlar 7 birlä bu qamagh bîsh azun tinlgh oghlan- 8 larin birlä üsh alinip munçulayu yig 9 bashtinçi köni tüz tuymaqigh tuyup 10 üzälîksiz üstünki yig burxan 11 qutin bulayin. taqi ymä qlti nätäg 12 Ämitaayusi atlgh ingri burxan. 13 Wçarabrabi atlgh ingri burxan. 14 Kalinanbrabi atlgh ingri burxan. 15 Kunabrabi atlgh ingri burxan. Aksubi 16 atlgh

^а самати — чуқур диний мувоҳада кўринишларидан бири

Ingrī burxan, Singabrabasi 17 atlgħ ngrī burxan, Tasabراسي 18 atlgħ ngrī burxan, Bārasqari atlgħ 19 ngrī burxan, Brabanggari atlgħ 20 ngrī burxan, Buranbrabi atlgħ ngrī 21 burxan, Samantabrabi atlgħ ngrī 22 burxan, Suwastiki atlgħ ngrī burxan, 23 Kalāngari atlgħ ngrī burxan.

мазмун:

1 мархамат кўрсатиб, ўткинчи бўлмаган, яъни абадий нўми, 2 ўткинчи бўлмаган абадий фойдани бутушлай тасдиқлаб, мархамат қилган, Шундай қилиб, яна биз – умиддан маҳрум(лар), отам 5 Идага тўйинг⁶¹, онам Сунтари деган тоғак тарим⁶² 6 (бошчилигида) жамики жонзотлар 7 билан бирга, беш олам довоз болаларининг (хаммаси билан) 8 бирга иш қилиб, шу тарика энг 9 биринчи тўғри тўймакни ҳис қилиб, 10 доимий, юкори, олийжаноб бурхон 11 бахт-саодатини тонайлик, Яна шунингдек, 12 Амитаюси деган таңгри бурхон, 13 Винайабраби деган таңгри бурхон, 14 Калинанōраби деган таңгри бурхон, 15 Кушабраби деган таңгри бурхон, Аксеби 16 деган таңгри бурхон, Сникабраси 17 деган таңгри бурхон, Тасабраси 18 деган таңгри бурхон, Ратиакари 19 деган таңгри бурхон, Брабангари 20 деган таңгри бурхон, Буранбари деган таңгри 21 бурхон, Самангабраби деган таңгри 22 бурхон, Сувастики деган таңгри бурхон, 23 Калинансири деган таңгри бурхон.

24b

1 Alāngarkalyani atlgħ ngrī burxan, 2 Admāutari atlgħ ngrī burxan, 3 Dmādivāci atlgħ ngrī burxan, Subrawi 4 atlgħ ngrī burxan, Raçabraxmi atlgħ 5 ngrī burxan, Udaranidi atlgħ ngrī 6 burxanta, ulati muni munçulayu 7 õngrä artmiş ayaghqa tägimlg 8 bögü biliklig burxanlar qiti nātäg 9 õngrä ärtmiş, kin kältäci, ämti 10 közümär bu üç ödlärtä adin- 11 lar tägingülük tüş ätözlär blgü- 12 itmä ätözlär üzälük yig 13 üstünki köni tüz tuymaq burxan 14 qutin bulu yrliqamishlarin körkätü 15 yrliqar, nomlugh tlgän äwirip ülgü- 16 süz sansiz tinlgħlarigh ozghuru qut- 17 gharu yrliqadilar, yrliqayur- 18 lar, yrliqaghaylar ärsär, ançulayu 19 oq m(ān ymä qutrulmaq köshühtig 20 ngrim qamagh tinlgħ oghlanlari birlä 21 ol antagh yöläshürgülüksüz üstünki 22 yig tüzkärimçsiz ädgülärigh äksük- 23 süz tügäl bütürgäli ugaçi bolayin, mазмун:

1 Аланкаркалвани деган таңгри бурхон, 2 Адматуари деган таңгри бурхон, 3 Драмадивачи деган таңгри бурхон, Субрави 4 деган таңгри бурхон, Рачабрахми 5 деган таңгри бурхон, Удараниди деган таңгри 6 бурхон, яна шунингдек, 7 азалдан юксак, хурматга сазовор, 8 доно, билимли бурхонлар 9 илгари утган, кейин келадиган, ҳозир 10 кўришиб турган – бу уч замонда бошқалар 11 етишадиган туш танали, белгуртма 12 танали, доимий, олийжаноб, 13 юкори, тўғри тўймак(ли) бурхон 14 бахт-саодатини тонадилар, элтиборга сазовор бўлғандларини кўрсатиб, 15 мархамат тонадилар, нўмли гилдиракни айлангатириб, сон-16 саюксиз жонзотларни кутқариб, халос 17 қилдилар, Шу тарика (жонзотларга) мархамат қилган, мархамат қилаётган, 18 мархамат қиладиган бўлсалар, шу сингари (мен ҳам) 19 яна кутулмоқни орзу қилган, 21 (эй)

⁶¹ тўйин - будда монахи.

⁶² тарим - хон авлодидан бўлган аёллар ва болалар исмига қушнб айтеладиган унвон.

тангрим. жамки жонзот болалари билан бирга 21 ушандай тенгсиз. юксак. 22 олийжаноб. мукаммал фазилатларни бекаму кўст. 23 тугал пайдо қилишга кодир бўлайин.

III. 25a (üçünç bîsh otuz)

1 tip munçulayu yangin qilmish buyan 2 ädgü qilinçlarin äwira qut⁴¹ qolmish 3 krgäk. Bu tîr Qawsîqiya 4 tört türlüg alp tariqghulug tsuy 5 yrinçü aghir ayigh qilinçlarigh yma 6 tarqarghulug kîtärgülük yig 7 bashinçiq ögrätüglär. Anin ingri- 8 lar ilig'ya bîruk kîm qayu tüz- 9 ünlär oghli. tüzünlär qizi 10 süzük kîrtkünç köngüllüg tinlg'lar 11 altun önglüg yruq yltiriqligh qopta 12 kötrülmish nom iliki atlg' nom 13 ärdini içintäki qilinç adartmaqin 14 öçürmäk atlg' bölüküg bushghunsar. 15 tutsar, oqisar. sözläsär. oyu 16 saqinu unitmadin ötkürü yana adinaghu- 17 qa kîngürtü nomlayu bîrsarlar. 18 ötrü ol antagh tüzünlär 19 oghli. tüzünlär qizi süzük kîrt- 20 künç köngüllüg tinlg'lar ülgülänç- 21 siz tängläñsiz ulugh buyanligh tîr- 22 kîniç yig'qali tîrgäli ughaylar. 23 Nä üçün tîp tîsär. inçä

мазмуни:

1 деб шу тарика ана шундай ҳолатда қилган савоб. 2 яхши ишларни бағишлаб. бахт тилаш 3 керак. Мана шулар. (эй) Кавсия. 4 тўрт турли қийинчилик (билан) тарқатилган. гуноҳу 5 оғир қилмишларни яна 6 тарқатиб. кейин йўқотадиган (энг) олий. 7 энг биринчи таълимотлардир. Шунинг (учун) (эй) тангрилар 8 хони. агар қайси бир асждодалар 9 ўғли. асждодалар қизи 10 пок. чинакам кўнгилли жонзотлар(га) 11 олгин рангли. ёруғ. ялтирок. ҳамма (парсадан) 12 устун нўм подшоҳи деган нўм 13 хазина ичидаги иш-амаллар зарар келтиришини 14 бартараф қилиш деган бўлимини ўргатса. 15 (уни) қўлида ушлаб юрса. ўқиса. айтиб берса. ўйлаб. 16 фикрлаб. унутмасдан тушунтириб берса. яна бошқа(лар)га 17 батафенл ваъз қилиб берсалар. 18 кейин ушандай асждодалар 19 ўғли. асждодалар қизи пок. чинакам 20 кўнгилли жонзотлар ўлчовсиз. 21 қисси йўқ. кўн ҳузурбахш йиғинни 22 тўплагани кодир бўладилар. 23 “Нима учун?” деб сўраса. шу сингари

25b

1 qiti bu üç mîng ulugh mîng 2 yirtünçüdäki tinlg'lar barça 3 bir öddä qoluta tükällig 4 kîshî ätözîn bulup pratyikabut 5 qutin bulsarlar. anta yana kîm ärsär. 6 bir kîshî ol ança tänglîg 7 yangi qut bulmish pratyikabut 8 dintarlarqa bir azunta tört 9 türlüg tapighin udughin aghir 10 ayagh tapigh udugh qilip birär birär 11 pratyikabutlarqa. birär birär 12 Sumir taghça yiti ärdinilärig 13 ögüp bushi bîsär. qaçan yana ol 14 pratyikabutlar nirvanqa kîrtük- 15 lârîntä sharirligh söngüklärin yiti 16 ärdini üzä ikirär ygrmî yüçän 17 idiz körlä körü qaninçsiz asdup- 18 lar itip. ol sharirlarin anta 19 urup tüü türlüg xua çaçakin⁴² 20 yidin yiparin ärdini tuugh bra 21 kushatrilarin osati ayasar aghir- 22 lasar. tapinsar. ötünsär. Qawsîqiya 23 köngülüngdä nätäg ol... ol

мазмуни:

⁴¹ уйғур наширида *qut* сүзи туширилган

⁴² уйғур наширида *çaçak* is.

1 бу уч минг, неча-неча минг 2 оламдаги жонзотлар(нинг) хаммаси 3 бир
 минда (ва бир) масканда комил 4 инсон танасига эга бўлиб, пратйикабут 5
 бахт саодатига эришса, ундан яна қайси бири шунга баравар холда, 6 бирор
 минн шунга тенг 7 холда янги(дан) пратйикабут бахт-саодатига эришган
 пратйикабут 8 дингарларга бир оламда тўрт 9 турли хизмати билан хурмат-
 широм кўрсатиб, ҳар бири 12 Сумер тоғича (келадиган) етти хазинани 13
 вақтаб, назр берса, қачон яна ўша 14 пратйикабутлар нирвонга кирганларида,
 10 жасад суякларини етти 16 хазина билан ўн икки йучан¹⁾ (баравар) 17 гоят
 қиройин(ни) кўриб тўймастан, эсдулар ясаб, ўша суякларни унинг ичига
 солиштириб, турфа гулларнинг 20 хиду ифориини, хазина байроғини 21
 элтиер сайёраси сингари иззат-хурмат қилса, (унга) сажда қилса, (ундан)
 эришса, (эй) Кавсикия, 23 сенинг кўнглингда қанчалар ўша

111. 26a (üçünç alti otuz)

1 kishining bulmish buyan ädgü qilinçi 2 ärtüngü öküş ätürm(ä)n. Ötrü Xormuz-3 ta
 ingri ärtüngü öküş täginür 4 ingrim tip ötünti. Antagh ärsär 5 Qawsiqiya birük kim
 qayu tinlghtar 6 bu altun önglög yruq yatriq- 7 ligh qopta kötrülmish nom iliki 8 atlg
 nom ärdin'i içintäki qilinç 9 adartmaqin ðçürmäk atlg 10 hölüküg boshghunsar
 imar, oqisar. 11 sözläsär, öyü saqinu unitmltin 12 ötkürü yana adinlarqa nomlasar,
 13 bu buyan ädgü qilinçqa öngrä söz- 14 lägüçi buyan ädgü qilinç yüz ülüsh- 15 intä
 biringä ymä yümäz. Yüz 16 ming tümän kolti ülüshintä äng- 17 mintin ülgü täng
 yöllshürügh oqsha- 18 tigh üzä ymä ariti yümäz, 19 oqshamaz. Nä üçün oqshamaz
 ip 20 tisär, kim qayu bu tüzünlär 21 oghli, tüzünlär qizi süzüg 22 kirtkünç köngüllüg
 tinlghtar üz- 23 äliksiz iduq tayshing nomlugh yorighta
 mazmuni:

1 кишининг топган савоб, эзгу иши 2 жуда кўп бўладими?" Шунда Хўрмузта 3
 минги: "Жуда кўп (савоб, эзгу ишга) эришали, 4 тангрим". деб жавоб берди.
 Ундай бўлса, 5 (эй) Кавсикия, агар қайси бир жонзотлар 6 бу олтин рангли,
 ёрут, ялтирок, 7 ниҳоятда улугланган нўм подшохи 8 деган нўм хазинаси
 ичидаги "қилминларнинг 9 зарарини бартараф қилмоқ" деган 10 бўлимини
 ўрганса, (унга) рюя қилса, ўқиса, 11 сўзласа, (доимо) хаёлида ўйлаб,
 унутмасдан 12 ўтказиб юрса, яна бошқаларга ваъз қилса, 13 бу савоб, эзгу ишга,
 олдин айтилган 14 савоб, эзгу ишнинг юз қисмидан 15 бирига ҳам етмас, Юз 16
 минг туман кўлти қисмдан (бирига), 17 азалдан (мавжуд) ўлчовини
 солиштириш 18 билан ҳам бутунлай етишиб бўлмас, 19 унга ўхшамас, "Нима
 учун ўхшамас?" деб 20 сўраса, қайси бир аслзодалар 21 ўгли, аслзодалар кизи
 пок, 22 эътикодли кўнглига эга жонзотлар абадий, 23 муқаллас махаяна
 нўмининг йўл-йўригидан

26b

1 yorip ontin singarçi alqu 2 burxanlarigh üzäliksiz nom tilgänin 3 äwirä
 yrlıqaghularinga ötügçi 4 bolmaqlari üzä burxanlarqa ög- 5 külük alqaghuluq
 burxanlar ögürgülük, 6 säwtingülük bolurlar. Yana ymä 7 qiti alqu bushilar arasinta

¹⁾ йучан – улчов бирлиги.

nom 8 bushigh qamaghta bashtinçiq yġ ol 9 ġp yrliqayurm(ā)n. Ani üçün 11 Qawsıqıya. İncā bilġil. üç ārdññ- 11 lārķā aghir ayagh tapigh udugh qilmish 12 buyan ādgü qilinç. yilġdññ söngük- 13 tñ bārükī süzüg kirtkünç üzā 14 İsiġ özin tññ ārdññġ umugh 15 inagh tutup. üç inagh almaq buyan 16 ādgü qilinçqa yġtmāz. Üç 17 inagh almaq buyan ādgü qilinç, 18 yazınçesiz arigh çxshapt 19 közātmāk buyan ādgü qilinçqa 20 yġtmāz. Yasınçesiz arigh çxshapt 21 közātmish buyan ādgü qilinç qamaghta 22 tinlġhlarigh üç türlüg qutlarqa 23 köngül⁴¹ örütürgālī ötlāmāk buyan mазмуни:

1 юриб. Унта тарафдаги жамики 2 бурхонларнинг абадий нум гилдирагини 1 айлантириб, мархамат кўратишларига илтимосчи 4 бўлмоқлари билан бурхонларга маджия. 5 олқиш (айтадиган), бурхонларни севинтирадиган мамнун қиладиган 6 бўладилар. Яна шунингдек, 7 садакалар орасида нум 8 садакаси хаммасидан устун. яхшидир. 9 деб жавоб бераман. Шунинг учун 10 (эй) Кавсикия. шундай билгини, уч хазинага 11 иззат-хурмат кўрсатган. хизмат (ва) таъзим қилган 12 савоб. эзгу ишлар миялан. суякдан 13 ёриб қирган. пок эътикод. ишонч билан 14 иссиқ жонини саклаб, уч хазинани умид. 15 ишонч (деб) билиб. уч (умид-) ишончга эришмоқ (билан). савоб. 16 эзгу ишга эришолмас. Уч 17 (умид-) ишончга эришмоқ (билан). савоб. эзгу ишга. 18 тоза пок ваъдага 19 риоя қилмоқ (билан) савоб. эзгу ишга 20 етишолмас. Тоза. пок ваъдага 21 риоя қилиш (билан) савоб. эзгу ишлар. жамики 22 жонзотларни уч турли бахт-саодатга (эриштиришга) 23 истак пайдо қилиш учун маслаҳат бермоқ (билан) савоб

11. 27a (üçünç yiti otuz)

1 ādgü qilinçqa yġtmāz. Üç türlüg 2 qutlarqa köngül örütürgālī öt- 3 lāmish buyan ādgü qilinç üç ödkī 4 qamagh tinlġhlarınġ ādgülārīngā 5 tidigh ada qilmamaq buyan ādgü qilinç- 6 qa yġtmāz. Üç ödkī qamagh 7 tinlġhlarınġ ādgülārīngā tidigh 8 ada qilmamish buyan ādgü qilinç üç 9 türlüg qutlarigh bulġhuqa tidigh 10 ada qilmamaq buyan ādgü qilinçqa 11 (yġtmāz. Üç türlüg qutlarigh bulġhuqa tidigh ada qilmamish buyan ādgü qilinç) 12 qamagh tinlġh oġhlanin tört türlüg 13 yawlaq yollarantin trk tawraq ün- 14 türgügā ötlāmāk buyan ādgü 15 qilinçqa yġtmāz. Tört türlüg 16 yawlaq yollarantin trk tawraq üntür- 17 gügā ötlāmish buyan ādgü qilinç 18 tinlġhlarınġ qilmish ayigh qilinçlar- 19 in öküntürüp ksanti qilġha- 20 li ötlāmāk buyan ādgü qilinçqa 21 yġtmāz. Tinlġhlarigh qilmish ayigh 22 qilinçların öküntürüp ksanti qilġha- 23 li ötlāmish buyan ādgü qilinç alqu 24 āngākliġ folġhaqligh tinlġhlarigh mазмуни:

1 эзгу ишга етолмас. Уч турли 2 бахт-саодатга (эришингга) истак пайдо қилиш учун. маслаҳат 3 берадиган савоб. эзгу иш. уч замондаги 4 жамики жонзотларнинг фазилатларига зиён-захмат етказмаслик (билан қилинадиган) савоб. эзгу ишга 6 етолмас. Уч замондаги жамики 7 жонзотларнинг фазилатларига зиён-захмат 8 етказмаслик (билан) савоб. эзгу ишни, уч 9 турли бахт-саодатни топанларга зиён-захмат 10 етказмаслик (билан) эзгу ишга 11 етолмас. Уч турли бахт-саодатни топанларга зиён-захмат етказмаган савоб. эзгу иш 12 (билан). жамики

⁴¹ Туркия наширда шу сўз туширилган.

шаймон боласини түрт турли 13 ёмон йўлларида теъдан олиб 14 чикинша йўл-
 ник кўрсатиш (дан иборат) савоб. 15 эзгу ишга етолмас. Тўрт турли 16 ёмон
 шаймон ниҳоятда тезлик (билан) 17 олиб чикинша унит берган савоб. яхши иш-
 биллар. 18 жонзотларни килган ёвуз килмишлари 19 учун пушаймон килдириб
 савоб килгани (билан). 20 йўл-йўрик кўрсатгани (билан) савоб. эзгу ишга 21
 етолмас. Жонзотларни килган ёмон 22 килмишлари учун пушаймон килдириб
 савоб килдиргани (билан). 23 йўл-йўрик кўрсатгани (билан). савоб. эзгу иш(га)
 етолмас). жамики 24 азоб тортган, кийналган жонзотларни

27b

1 ozhurghuqa qutgharghuqa ötlämäk 2 buyan ädgü qilinçqa yitmäz. Alqu 3
 ängäklig tolghaqligh tinlighlarigh 4 ozhurghuqa qutgharghuqa ötlämish 5 buyan
 ädgü qilinç ängäk üzä yüräk- 6 läri yançilmish qorqinçta 7 siqishta turmish irinç
 yrliqh umugh- 8 suz inaghsiz tinlighlarigh boshumaq qut- 9 gharmaq buyan ädgü
 qilinçqa yitmäz. 10 Ängäk üzä yüräkläri yançulmish. 11 qorqinçta siqishta turmish
 umugh- 12 suz inaghsiz irinç yrliqh tinlighlar- 13 igh boshumaq qutgharmaq buyan
 ädgü qilinç 14 qamagh üç ödkî burxanlar üs- 15 kintä tinlighlar ädgüsintä iyin 16
 ögür ängäyü burxan qutin 17 kösütdürmäk buyan ädgü qilinçqa 18 yitmäz. Qamagh
 üç ödkî 19 burxanlar üskintä tinlighlar ädgü- 20 sintä iyin ögürir ängäyü burxan 21
 qutin kösütdürmäk buyan ädgü qilinç 22 tinlighlarning adinlarigh sök- 23 mäk
 toqimaq oyamaq ängätmäk

матнун:

1 оғод қилинша йўл-йўрик кўрсатиш (билан) 2 савоб. эзгу ишга етишолмас.
 Жамики 3 азоб чеккан. кийналган жонзотларни 4 оғод қилинша йўл-йўрик
 кўрсатиш (билан) 5 савоб. эзгу иш(га етишолмас). азобдан юраклари 6 эзилган.
 кўрқувда. 7 кийинчиликда қолган бахтсиз. умидсиз— 8 ишончсиз жонзотларни
 оғод қилиш (билан) 9 эзгу. савоб ишга етишолмас. 10 Азоб—уқубатдан
 юраклари эзилган. 11 кўрқувда. кийинчиликда қолган. умидсиз— 12 ишончсиз.
 бахтсиз жонзотларни 13 оғод қилмок (билан) савоб. эзгу иш(га етолмас). 14
 жамики уч замондаги бурхонларга. 15 жонзотларнинг фазилатларига мувофиқ
 16 хурсанд бўлиб. бунинг устига яна (уларга) бурхон бахт—саодатини 17 орзу
 қилдириш (билан) савоб. эзгу ишга 18 етишолмас. Жамики уч замондаги 19
 бурхонларга. жонзотлар фазилатига 20 мувофиқ хурсанд бўлиб. бунинг устига
 яна бурхон 21 бахт—саодатини орзу қилдириш (билан) савоб. эзгу иш(га
 етолмас). 22 жонзотларнинг бошқаларини ҳақорат 23 қилиш. уриш. (танасини)
 ўйиб олиш. азоб беришдан.

111. 28a

Ha ulati yawlaq qilinçlarigh qod- 2 trup. alqu ädgü törülärtä yaratınip 3 azun azunta üç
 ärdmüg 4 ayamaq aghirlamaqligh kösüshtä tur- 5 ghurmaq burxan qutiligh yorighlarigh 6
 bitürgükä qatighlanmaq buyan 7 ädgü qilinçqa yitmäz. Bu munça 8 türütig ädgülüg
 işlärlig bütür- 9 gälli ötlämäk buyan ädgü qilinç yala- 10 nguz nom ülgänin äwürtgükä
 ötüg- 11 çî bilmaq buyan ädgü qilinçqa 12 yitmäz. Anı üçün Qawsıqiya 13 ontin singar
 yirtinçütäkî qamagh 14 üç ödkî bögü biliklig burxan- 15 larigh nom ülgänin äwürtgükä
 altı 16 pramıtlarigh toshqurtghuqa attıgçi 17 bulsar. yana sansız saqış-18 siz ödlär

qolular artiqcha 19 nirvanqa kīrmāñin yirtinçuta 20 mangun turghuqa tutrum taring 21 nom tözñin aça yada oqitghuqa 22 ötüğçī bulsar. ol buyan ädğü мазмуни:

1 яна ёвуз килмишларидан воз кечтириб, 2 жамики эзгу конушлар буйича пайдо килиниб. (савоб, эзгу ишга етолмас). 3 (бу) олам(да) кайта тугилишдан (иборат) уч хазинани 4 чукур иззат-хурмат килиш орзусини пайдо килмок (билан). 5 бурхон бахт-саодатига (эришини учун унинг) йўл-йўриklarини 6 амалга оширишга жасорат кўрсатмок (билан) савоб. 7 эзгу хатти-харакатга етолмас. Бунча хилдаги 8 савоб ишларини охирига етказиш учун 9 ўғит бермок(дан иборат) савоб, эзгу ишга, ёлғиз 10 нўм гилдирагини айлангиришга илтимосчи 11 бўлиш(дан иборат) савоб, эзгу хатти-харакатга 12 етолмас. Шунинг учун (эй) Кавсикья. 13 ўнта томондаги оламнинг хамма 14 уч замонидаги доно, билимли бурхонлар 15 нўм гилдирагини айлангиришга, олти 16 брамитларни тўлдиришга илтимосчи 17 бўлса, яна сон-саноксиз 18 замонлар ўтгунча 19 нирвонга кирмасдан, оламда 20 мангу туришга, мазмунан чукур 21 нўм мохиятини, конуниятини ўкитишга 22 илтимосчи бўлса, бу савоб, яхши

28b

1 qilinq yöläshtürgülüksiz ök oqshat- 2 ghiluqsuz ärür tıp yrliqadi. 3 Ol ödün sansiz saqishsiz Azrua 4 t(ä)ngriñlar t(ä)ngri xani Xorinuzta 5 t(ä)ngri Gang ögüz qatuni, tört 6 m(a)xaranç t(ä)ngriñlar quvraghi 7 qamaghun barça olurmish orunlarintin 8 örtü turup ong änginlarñntäqi 9 tonlarin birtin singar açinip, ong tizlarin 10 çükütüp, ayalarin qawshurup aghir 11 ayamaqin töbülärin yirkä 12 tägürtüp yinçürü tübin yükünüp t(ä)ngri 13 t(ä)ngriñsi burxanqa inça tıp 14 ötüñtilär: ati kötrülmish ayagh- 15 qa tägimlig t(ä)ngrim biz qamagh 16 t(ä)ngriñlar quvraghi bu altun önglög 17 yruq yltiriqligh qopta köt- 18 rülmish nom iliki atligh nom ärdinig 19 ashidu täginip bu күntä inaru bu 20 nom ärdinig boshghunghali, tutqali, oqi- 21 ghali, sözlägäli, ötkürü yana adin- 22 larqa nomlaghali, bu nom ärdinä tçin- 23 täki yarliqça yorighali ötüñü мазмуни:

1 иш-амалларини солиштириб бўлмайтиди. (хеч нарсага) тенглаштириб бўлмайтиди”. деб жавоб берди. 3 Шу замон сон-саноксиз Азруа 4 тангрилари. Тангри(лар) хони Хўрмузта 5 тангри. Ганг дарёси маликаси. тўрт 6 махаранч тангрилар жамоати – 7 хаммаси ўтирган ўришларидан 8 туриб, ўн елкашаридаги 9 тўнларини жануб томонга очиб, ўнг тиззалари билан 10 чуқ тушиб, кафтларини жуфтлаб, гоят 11 хурмат билан бошларини ерга 12 тегизиб, таъзим килиб, бошини эгиб, Тангри(лар) 13 тангриси бурхонга шундай деб 14 илтимос килдилар: “(Эй) номи улуғланган, хурматга 15 сазовор тангрим! Биз хамма 16 тангрилар жамоати бу олтин рангли, 17 ёруғ, ялтирок, хамма (нарса)дан устун 18 нўм подшохи номли нўм хазинани 19 эшитиб, (унга) етишиб, бугундан бошлаб бу 20 нўм хазинани ўрғанайлик, (унга рия) килайлик, ўқийлик, 21 сўзлаб берайлик, тушунтириб берайлик, яна бошкаларга 22 ваъз қилайлик, бу нўм хазинаси ичидаги 23 конун-қондалар буйича юрайлик, деб илтимос

111. 29a ((üçünç toquz otuz)

1 t(ä)ngürbüz. Nä üçün tıp tısār, ati 2 kötrülmish-ä. bız qamagh t(ä)ngürilär 3 quwraghi tüzülmish üstünki 4 yig köni tüz tuymaq burxan quti 5 kösüshlög t(ä)ngürbüz. Bu nom 6 ärdini içintäki yorughlari, adruq 7 adruq nom bglüläri. ögrätینگülük 8 yorighlari. yana burxan qutin 9 bulghuqa ärtینگü ädgü yarashi äriürlär. 10 t(ä)ngürim. tıp ötinü tügätip, ötrü 11 ol Gtirragut tagh tübüsintä adruq 12 adruq tngürädäm körklä mantarik mxa- 13 mantarikta ulati t(ä)ngüri yirün- 14 täki xua çäçäkläring t(ä)ngüri t(ä)ngüri - 15 si burqan t(ä) birgärü saçti- 16 lar. Ol oq öddä bu üç ming 17 ulugh ming yirtinçü yir suv yunqi 18 täbrätü qamshati. Tngürädäm 19 altun köwrüklär kántin ätti- 20 lar. Bish türüg tüzülmish 21 yinçkä oyunlar ünü ashitildi. 22 Altun önglög yruqlar közüntü. 23 Ötrü t(ä)ngüri qani [Xormuzta t(ä)ngüri t(ä)ngürisi]⁶⁴ burqanqa

мазмуни:

1 килипмиз. “Нима учун?” деб сўраса(нгиз). (эй) номи 2 улугланган (танграм). биз ҳамма тангрилар 3 жамоати абадий, юксак. 4 яхши. тўғри туймак (дан иборат) бурхон бахт-саодатини 5 орзу қиламиз. Бу нўм 6 хазинаси ичидаги қонун-қоидалари, турли- 7 туман нўм аломатлари, ургатиладиган 8 қонун-қоидалари ҳам бурхон бахт-саодатини 9 топмоқ учун гоаят муносибдир. мосдирлар. 10 (эй) танграм”, деб жавобини тугатди. Кейин 11 ўша Гиртиракут тоғи этагида турли- 12 туман илохий нур билан ўсимликни. 13 махамандорикни⁶⁵, яна тангри юртидаги 14 пилуфар гулларни Тангри(лар) тангриси 15 бурхон устидан (хаммалари) биргаликда сочдилар. 16 Ўша зоҳоти бу уч минг, 17 неча-неча минг олам. ер сув-хаммаси 18 тебраниб ҳаракатга келди. Илохий 19 олтин дўмбиралар ўз-ўзидан чалиндилар. 20 Беш хил (килиб) тузилган 21 нозик қўйлар садоси эшитилди. 22 Олтин рангли нурлар кўринди. 23 Кейин тангри(лар) хони (Хўрмузта тангри Тангрилар тангриси) бурхонга

29b

1 inça tıp ötünü: “Ati küt- 2 rülmish ayaghqa t(ä)ngürim. 3 Bu altun önglög yruqlar közünmäki. 4 bish türüg tüzülmish inçkä 5 oyunlar ünü äshidilmäki. tngürädäm 6 altunlugh köwrüklär 7 kántin ätmäki, bu üç ming ulugh 8 ming yirtinçü yir suv yunqi 9 täbrämäki, qamshamaqi⁶⁶, bular barça 10 bu nom ärdini içintäki qilineç 11 adartmaqin öçürmäk bölüküg nom- 12 layu yrliqamaqning küçi küsünü. ädgü- 13 si ädrämüning irusi bglüsü t(ä)ngürim” tıp tidi. 15 Anta ötrü t(ä)ngüri t(ä)ngürisi burqan 16 inçä tıp yarliqadi: “Antagh ol. 17 antagh ol. Qavsiqiyä. klti s(ä)n 18 ötünmishtäg. İnçip bu munça 19 küü kälüg⁶⁷ ädrämlär barça bu nom 20 ärdinining qamaghqa birtäk 21 umugh inagh bolmaqliqh adruq 22 adruq asiqh t(ä)ngüri qilmaqliqh 23 budisatvlarning adruq adruq

мазмуни:

1 шундай деб илтимос қилди: “(Эй) номи 2 улугланган, ҳурматга сазовор танграм! 3 Бу олтин рангли нурлар кўринмоқда, 4 беш хил (килиб) тузилган нозик 5 қўйлар садоси эшитилмоқда, илохий, 6 олтиндан (ясалган) дўмбиралар

⁶⁴ кавс ичидаги сўзлар уйғур нашридан

⁶⁵ махамандорлик - илохий дарахтнинг гуллари номи.

⁶⁶ уйғур нашрида qamshalmaq.

⁶⁷ уйғур нашрида talig.

7 ўз-ўзидан чалинмоқда. бу уч минг неча-неча 8 минг олам. ер-сув – ҳаммаси
 9 тебраниб, ҳаракатга келмоқда. Булар(нинг) ҳаммаси 10 бу нўм хазинаси
 ичиндаги “Иш-амаллар 11 хавф-хатарини бартараф қилмоқ” (деган) қисмини вақт
 қиланти. (булар) 12 марҳамат қилмоқнинг куч-қудрати. (унинг) яхшилиги. 13
 фазилатининг аломати етиб 14 келганими. эй тангрим!” деб сўради. 15 Шундан
 кейин Тангри(лар) тангриси бурхон 16 қуйидагича жавоб берди: “Шундай, 17
 шундай. (эй) Кавсекия, худди сен сўраганингдайдир. бу сингари 19 олижаноб
 фазилатлар(нинг) ҳаммаси бу нўм 20 хазинасининг барчасига бирдай 21 умид-
 нишонча бўлади. турли- 22 туман фойда, манфаат келтиради. 23
 Бўдисатварининг турли-туман

111. 30a (üçüncü ülüş otuz)

1 ädgülük töz yiltrizlarin öklit- 2 mäk ashmaqligh tinlighlarning öngi- 3 öngi aghir
 tsuy irinçü ayigh qilineç- 4 ligh kkir tabçalarin yumagh arit- 5 maqligh çoghi
 yalining irüsü 6 blgüsü titir. Nä üçün tip 7 tisär. Qavsiqiya. qiti oyurmn. 8 öngrä
 ärtmiş ür iraq ölgü- 9 süz sansiz yüz mïng asanki kalp 10 ödlärlä ashnu bu yirtinçü.
 yir 11 suvta Raçaradanbräbasi atligh 12 t(ä)ngri burqannung öng⁶⁴ blgürä yrliqa- 13
 mish ärti. Ol arighin kälmish ayaghqa 14 tägmlik köni tüz tuyughli alti 15 yüz säkiz
 on kol kalp ödün 16 bu yirtinçüda turu yrliqap. tinligh- 17 larqa ulugh asigh tusi qilu
 yrliqadi. 18 Bashtinçi quwraghinga nom nomlayu 19 yrliqaduqta yüz mïng kolti
 nayut 20 tümän tinlighlar alqu alqighlarin 21 alqip nizwanligh kkirlärin tarqarip 22
 arxant qutin bulup üç türlüg 23 yruq bilgä bilik. alti türlüg

1 фазилатли мохият-илдизларини юксалтиради. 2 оширади, жонзотларининг
 бирин-кетин 3 оғир туноҳ, ёмон қилмишларини. 4 қирларини ювиб, тозалайди.
 булар(нинг ҳаммаси) жиља. нурнинг аломати дейилади. “Нима учун?” деб 7
 сўрасалар. (эй) Кавсекия. (мен) шундай ўйлайман: 8 илгари ўтган, азалий,
 улмас. 9 сон-саноксиз, калп 10 замонларда, олдинги бу оламда, ер- 11 сувда
 Раҷаранбрабаси номли 12 Тангри бурхон азалдан зоҳир бўлган 13 эди. У пок
 бўлиб келган эди. ҳурматга 14 сазовор, тўғри туйғули, олти 15 юз саксон туман
 калп замонгача 16 бу оламда яшаб, марҳамат кўрсатиб, жонзотларга 17 кўп
 фойда-манфаат келтириб, марҳамат қилди. 18 Илк жамоатга (нўмни) ваъз
 қилиб, 19 марҳамат кўрсатганда, юз минг туман, найут⁶² 20 туман
 жонзотларининг ҳаммаси олковларини 21 айтиб, кучли хиссиётларини
 (тарқатиб), қирларини тозалаб, 22 архант⁶³ бахт-саодатини топиб, уч турли 23
 нурли, донолик (ва) бизимга, олти турли

30b

1 bögülänmäk ädrämkä tidighsiz 2 ärklig boltilar. İkinci quwragh- 3 inga nom
 nomlayu yrliqaduqta toquz 4 on ming kolti nayut tümän tinlgh- 5 lar ymä bu
 ädgülärkä tügällig 6 bolup arxant qutin bultilar. 7 Üçüncü quwraghinga nom nomlayu
 8 yrliqaduqta toquz on säkiz ming 9 kolti nayut tümän kishilär ymä 10 ök arxant

⁶⁴ үйгүр наشريда шу сүз гушиб колган.

⁶² найут – нихояда катта миқдордаги узчов бирлиги

⁶³ архант – хотиржамликка – нирвонга эришни йўлида охириги боскичга етишган авлиё.

qum bultilar. T(ā)ngrī- 11 lār ilikīyā inçip m(ā)n ol ödtā⁷¹ 12 ol oghurta Ratnahrabi atlıgh qız ärtim. Ol üçünç 13 quwraghqa nom nomlayu yrliqamışta 14 ol Raçaradanbrabasi atlıgh t(ā)ngrī 15 burqantın yügärü bu altun önglüg 16 yruq pılıriqlıgh qopta kötrülmış 17 nom iliki atlıgh nom ärdinüg äshütip 18 örü üsäliksiz östünkī 19 yig köñi tüz tuymaq burxan qutı 20 kösiüşin boshghuntum, tuttum. oqıdum, 21 sözlädim. örü ol ödün t(ā)ngrī 22 t(ā)ngrisī burxan manga burxan qut- 23 lıgh alqış bürü yrliqap. inça tıp

мазмуни:

1 билиш фазилатига каршиликсиз 2 эга бұлдилар. Иккинчи жамоатта 3 нұм ваъз килиб, мархамат кўрсатганда, тўксон 4 миңг туман, найут туман жонзотлар 5 ҳам бу фазилатларга (етишиб) комил 6 бўлиб, арханг бахт-саодатини топдилар. 7 Учинчи жамоатга ваъз килиб, 8 мархамат килганда, тўксон саккиз миңи 9 туман, найут туман кишилар ҳам 10 арханг бахт-саодатини топдилар. (Эй) Тангрилар 11 подшохи, шундай килиб, мен уша замонда, 12 уша вақтта Ратнакраби номли киз эдим. У учинчи 13 жамоатга ваъз килиб, мархамат килганда, 14 уша Рачаратнапчаваси номли тангри 15 бурхондан энди бу олгини рангли, 16 ёруғ, келтирок, ҳамма (парса)дан устун 17 нұм подшохи номли нұм хазинасини эшитдим, 18 кейин беташвиш, юкори, 19 яхши, тўғри туймак (билан) бурхон бахт-саодатини 20 орзу (қилиб, уни) ўргандим, (унга) рноя қилдим, ўқидим, 21 сўзлаб бердим. Кейин у замон Тангри(лар) 22 тангриси бурхон менга бурхон бахт-саодати учун 23 ҳамду сано айтиб, мархамат килиб, шундай дея

111. 31a (üçünç bir qırq)

1 yrliqadi. Bu Ratnahrabi atlıgh qız kın 2 käligmä ödlantä bu Sablukatadi 3 atlıgh yirtünçü yir suwta arighin 4 kälmiş, ayaghqa tägimlig, köñi tüz 5 tuyughli, bilgü bilik Çqshaputqa 6 tügällig ädgü barmish yirtünçüg 7 uqmish, üzäliksiz är tözin äran- 8 lärig turulturtaçi. t(ā)ngrīlärning 9 yalanguqlarning baqshisi, kántin 10 tuymiş burxan ati kötrülmış tıp 11 bu on atqa tükällig. Shakyumuni atlıgh 12 burxan bolghay tıp yrliqadi. 13 İnçip m(ā)n Qawsıqiya ol ödtin bärü 14 burxan qutin bulghinçaghä tägi tört 15 türlüg yawlagh yollartin ärtip ozup 16 iki azunlarta toghdum. Bir 17 t(ā)ngrī yirtintä, ikintī yalanguq azun- 18 inta. T(ā)ngrī yirtintä tughduqum- 19 ta t(ā)ngrīlärta yig atruq boltum. Yaling- 20 uq azuninta toghduqumta yalanguq- 21 larta yig bashtinqi boltum. Aning 22 ikin arasinta yana säkiz on 23 tört yüz miñg qata altun tilgänlig

мазмуни:

1 гапирди: “Бу Ратнараби номли киз кейин келадиган замонларда, бу Саблукатади 3 номли оламда, ер-сувда лок бўлиб 4 келган, хурматга сазовор, тўғри 5 хиссиетли, ақл-билимга, аҳдага 6 содик, яхши, борган оламни 7 англаган, туганмас эрлик хусусияти билан (жамикни) эрларни 8 иттирадиган, тангриларнинг, 9 инсонларнинг, устози, ўзинча 10 хис килиб (билладиган) бурхон, номни улугдлаган, деб 11 (айтганман, шунинг учун) у ўнга номга муносиб Шакйамуни номли 12 бурхон бўлади”, деб жавоб берди. 13 Шундай килиб, мен (эй) Кавсекия, ўша замондан бери 14 бурхон бахт-

⁷¹ уйгур нашрида odun

саодатини топгунга қадар тўрт 15 турли ёмон йўللарни четлаб ўтиб. (ўша йўللاردан) ҳалос бўлиб. 16 иккала дунёда тугилдим. Бир(инчиси) – 17 тангри юртида. иккинчиси – инсонлар дунёсида. 18 Тангри юртида тугилганимда. 19 тангрилардан яхши. ортиқ бўлдим. Инсонлар 20 дунёсида тугилганимда. инсонларнинг 21 яхшиси. биринчиси бўлдим. 22 Икковининг орасида яна саксон 23 тўрт юз минг марта олтин гилдиракка (эга бўлган),

31b

1 yit' ärdinikä tügällig Çakrawart 2 qan bolum. Ol oq tiltaghtin ötkürü 3 ämfi yana üzäliktsiz üstünki 4 yig köni tüz tuymaq burqan qutin 5 bulup. atim küüm ontin singlar yirtin- 6 çütä kingürü yadilmish ärür. 7 tip yarliqadi. Tükäl bilgä t(ä)ngri 8 t(ä)ngri burqan munçulayu yrliqaduqta 9 ötrü ol Gtrirägüt tagh töbüsintäki 10 yighilmish üstüm t(ä)ngri. altun yalanguq 11 ulati tolup qamagh tirin quwragh aning 12 asarinta tak ärsär. bällingtäg bir 13 ärtüngü ulugh bädük yruqlugh tilgän 14 içintä bir angsez ulugh t(ä)ngri burxan 15 nom nomlayu oluru yrliqamishin körti- 16 lar. Ani körtip ötrü ol qamagh 17 tirin quwragh arçasi ärtüngü tangladi- 18 lar, mungaddilar. Ötrü t(ä)ngri xani 19 Xormuzta t(ä)ngri t(ä)ngri burxan- 20 qa inça tip ötüg ötündi: "Ati 21 kötrülmiş. ayaghqa tägimlik t(ä)ngrim. 22 ol yruqlugh tilgän içintä közünü²² 23 yrliqadaçi t(ä)ngri t(ä)ngri burxan nä

мазмуни:

1 етти хазинага тўлиб–тошган Чакраварт 2 хон бўлдим. Шу сабабдан талкин қилиб. 3 энди туганмас. юксак. 4 яхши. тўғри туймак (билан) бурхон бахт–саодатини 5 топдим. номим. шухратим ўшта тарафдаги оламда 6 кенгайиб, ёйиланти”. 7 деб жавоб берди. Қомил. доно. Тангри(лар) 8 тангриси бурхон шу тариқа жавоб бериб бўлгандан кейин. 9 ўша Гиртиракут тоғи остига 10 тўпланган юқоридаги тангрилар. пастдаги инсонлар 11 – йигилган жамики жамоатнинг ҳаммаси шу 12 орада ғоят хайбатли. 13 ниҳоятда буюк. катта нур гилдираги 14 ичида бир улуг тангри бурхоннинг 15 нум ваъз қилиб ўтиганини. марҳамат қилганларини кўрдилар. 16 Уни кўриб, кейин ўша жамики 17 жамоатнинг ҳаммаси ғоят хайратландилар. 18 ханг – манг бўлиб қолдилар. Кейин Тангри(лар) хони 19 Хўрмузта тангри Тангри(лар) тангриси бурхонга 20 шундай деб илтимос қилди: “(Эй) номи 21 улугланган. ҳурматга сазовор тангрим! 22 Ўша нур гилдираги ичида кўриниб. 23 марҳамат қилувчи Тангри(лар) тангриси бурхон қандай

32a (üçünç iki qırq)

1 atıgh t(ä)ngri burxan ärkü. azu küü 2 kälüg ädräm küçintä közünükmä 3 blgürtmä burxanmu ärkü azu ondın 4 singlarçi qayu qayu ärsär. yirtinçütä 5 ärigmä tüz t(ä)ngri burxanmu yrliqar 6 ärkü t(ä)ngrim” tip ötündi. Ötrü 7 tügäl bilgä t(ä)ngri t(ä)ngri burxan 8 inça tip yrliqadi: “Ai Qawsıqiya. 9 ol yruqlugh tilgän²³ içintä közünü 10 yrliqadaçi t(ä)ngri t(ä)ngri burxan ärsär. 11 näng blgürtmä üzä közünäçi blgürtmä 12 burxan ärmäz. Kim ol bayatin bärü 13 nom²⁴ nomlataçi manga burxan qutinga 14

²² уйғур наширида közünü

²³ уйғур наширида tilgän.

²⁴ Туркия наширида шу сөз урнинда m(a)n

qlqsh bürü yrliqadaçi Raçaratnaprabasi 15 atligh t(ä)ngri t(ä)ngriſi burxan kntü 16 özi yrliqar. Kim ol t(ä)ngri t(ä)ngri – 17 st burxan muntaqi qutrułdaçi 18 tinlighlarigh qutqaru tügätip bu 19 Sablukatadi atligh yirtinçunung soqa 20 öngdün yingaqinta yüz ming 21 Gang ögüzdäkı qum saninça burxan- 22 lar ulushinta Inaru Radanalanggari mazmuни:

1 номли тангридир? Ёки машхур 2 фазилат зохири бўлиш кучи. фазилат қудрати билан пайдо бўладиган 3 белгуртма бурхонми ёки ўнта 4 тарафдан қайси бири(дан) бўлса (хам), (бу) оламда 5 бўладиган хақиқий тангри бурхон марҳамат 6 қилади. (эй) тангрим?" деб жавоб берди. (Шундан) кейин 7 қомил. доно. Тангри(лар) тангриси бурхон 8 қуйидагича жавоб берди: "Эй Кавсикия, 9 ўша нур ғилдирағи ичида зохири бўлиб 10 марҳамат қиладиган Тангри(лар) тангриси бурхон 11 ҳар қандай белгуртма (тана) билан зохири бўладиган белгуртма 12 бурхон эмас. Азалдан буён 13 ваъз қилиб, мени бурхон бахт-саодатига 14 етказишга илҳом олиб, марҳамат қиладиган Раçаратнапрабаси 15 номли Тангри(лар) тангриси бурхоннинг ўзидир. 16 Ўша Тангри(лар) тангриси 17 бурхон шу тариқа қутулмоқчи бўлган 18 жонзотларни ҳилос қилиб, (бурчини) охирига етказди. бу 19 Саблукатади номли оламини ирçалайди. 20 олд томонида юз минг 21 Ганг дарёсидағи қум микдорича бурхонлар 22 мамлакатининг Инару Раданаланггари

32b

1 atligh ärdinän ügülg yirtinçütä 2 oluru ornani yrliqar. taqi nirwanqa 3 körü yrliqamatin tinlighlarqa asigh 4 tusu qilu. nom nomlayu yrliqar kim, 5 ämti sizlärkä yrughluk tlgän için-6 tä közünü yrliqadaçi t(ä)ngri 7 burxan ärsär. ol t(ä)ngri t(ä)ngriſi 8 burxan äür. Inçip yana Qawsiqiya 9 kim qayu tüzünlär oghli. tüz- 10 ünlär qizi süzüg köngüllüg tinligh- 11 lar bu Raçaratnaprabasi atligh t(ä)ngri 12 t(ä)ngriſi burxanning atin atap bk 13 qatigh süzüg kirtkünc köngülin öküsh 14 atasar. ol tüzünlär oghli, tüz- 15 ünlär qizi süzüg kirtkünc köngül- 16 lük tinleghlar budistwlar yolinta äwri- 17 linçsiz törügä tägip. burxan qut- 18 inga aghmaqsiz bulurlar. Taqi 19 ymä kim qayu uzun tonlugh tühü tinleghlar 20 bu t(ä)ngri t(ä)ngriſi burxanigh bk 21 qatigh süzüg kirtkünc⁷⁵ köngülin 22 öküsh atayu ögrätüg qilsarlar. 23 ädöz qutgharsugh ödtä ol t(ä)ngri

мазмуни:

1 номли хазина билан безалган оламида 2 бўлади, (у ерда) ўрнашиб, яна нирвонга 3 кирмасдан, жонзотларга фойда- 4 манфаат келтиради. нум ваъз қилиб, марҳамат қилади. 5 Энди сизларга нур ғилдирағи ичида 6 зохири бўлиб марҳамат қиладиган тангри 7 бурхон Тангри(лар) тангриси 8 бурхондир. Шундай қилиб, яна (эй) Кавсикия, 9 қайси бир аслзодалар ўғли. аслзодалар 10 кизи. пок кўнгилли жонзотлар бу Раçаратнапрабаси номли Тангри(лар) 12 тангриси бурхоннинг номини айтиб, ғоят 13 мустаҳкам. пок, ишончли кўнгил билан кўп (марта) 14 атаса, ўша аслзодалар ўғли. аслзодалар 15 кизи. пок, ишончли кўнгли (бор) 16 жонзотлар бўдисатвлар йўлида адашмасдан 17 қонунга етишадилар. бурхон бахт- 18 саодатига оғишмасдан эришадилар. Яна

⁷⁵ уйғур наشريда kirtkünc.

19 қайси бир аёл жонзотлар 20 бу Тангри(лар) тангриси бурхонни мустахкам, 21 пок, ишончли кунгил билан 22 кўп (марта) атаб, (шунни) одат қилсалар, 23 танани кутқарадиган пайтда ўша Тангри(лар)

111. 33a (üçünç üç qırq)

1 t(ä)ngri'si burxanigh körgäli bulghaylar. 2 Qaçun ol t(ä)ngri t(ä)ngri'si burxanigh 3 körgäli bulsarlar, ötrü ular 4 iklâyü taqi tishî azuninta kätilmägäy- 5 lâr. Qawsiqiyu bu altun önglög yruq 6 yltiriqligh qopta kötrülmish nom 7 iliki atligh nom ärdini ärsär. oq munçulayu 8 yangin adruq adruq asigh tusu qila- 9 çi bodistwlarıngh adruq adruq kusalamul 10 tigmä ädgülüg töz yiltizlarin öklit- 11 täci ashtaçi. Tinlighlarıngh öngi 12 öngi tüürlugh tsuy irinçü aghir ayigh 13 qilinçligh kkir tapçaların yudaçi 14 arittaçi ärtüngü ulugh ashighligh titir. 15 Anin kim qayu toyin shamnanç upasi 16 upasanc tört türlüg türin quvragh 17 qayulari ärsär, birtük qayu qayu yir 18 orunta bu nom ärdinigh oqisar. 19 sözläsär, kingürü nomlasarlar, ötrü 20 ol yir orunta tört türlüg ulugh 21 asigh tusi bulghay. Qayular ol tört 22 tip tısär, inça qiti: äng ilki ol 23 yir oruntaçi iliki qani iğsiz

мазмунни:

1 тангриси бурхонни кўрадилар. 2 Качон ўша Тангри(лар) тангриси бурхонни 3 кўрсалар, (шундан) кейин улар 4 иккинчи марта яна аёл(лар) дунёсидан йўқолмағайлар. 5 (Эй) Кавсиякия, бу олтин рангли, ёруғ, 6 ялтирок, ҳамма (нарсадан) устун нўм 7 подшохи номли нўм хазинаси эса, шу тарика 8 (шу) ҳолатда турли-туман фойда-манфаат келтиради. 9 бўдисатвларнинг турли-туман орзуларини. 10 ҳар қандай эзгулик (келтирадиган) илдиэларини кўнайтиради. 11 оширади, жонзотларнинг ҳар хил, 12 турфа гуноҳли, огир, ёмон 13 қилмишларини, нопокликларини ювиб, 14 тозалайди. Шундай қилиб, ниҳоятда катта фойда (беради, дейилади). 15 Шунинг учун қайси бир тўйин, шимнанч, упаси. 16 упасанч — (бу) тўрт турли жамоат(нинг) 17 қайси бири бўлса (хам), қайси бир 18 юртда бу нўм хазинани ўқиса, 19 сўзлаб берса, батафсил ваъз қилса, (шундан) кейин 20 ўша юртда тўрт турли катта фойда — манфаат топади. “Қайсилар ўша тўртта (фойда-манфаат)?” 22 деб сўраса, (бу) қуйдагилардир: биринчидан, ўша 23 юртнинг хони соғ-саломат

33b

1 aghriqsiz, adasiz tudasiz bolghay. 2 İkitü, özi yashi uzun bolghay. 3 Üçünç süüllüg küçi ashilip östälip. 4 yaghisiz yawlaqsiz bolghay. Törtinç 5 bodun qara bay mängilüg, köni 6 törtüçä äwriltäçi bolghay. Nä üçün 7 antagh bolur tip tısär, bu nom ärdinigh 8 ayayu aghirlayu yir oruntaçi ilik 9 qanigh, bägig, ishig bodunugh qaragh 10 Azrua Xormuzta tört m(a)xaranç 11 t(ä)ngri'lär bashin qamagh t(ä)ngri'lär 12 ürük ozati küyü közäti tutarlar 13 üçün anin antagh bolur. Ol ödün 14 t(ä)ngri t(ä)ngri'si burxan bu sawigh taqi 15 adirtligh bäkiz blgülük qilu yarliqaghali ol 16 quvragh arasinta ärtigmä t(ä)ngri'lär 17 quvraghinga ya tüzün t(ä)ngri'lärä 18 bu nom ärdinigh ayayur aghir- 19 layur yir oruntaçi ilik qanigh 20 bägig tishig bodunugh qaragh köyü

¹⁶ Туркия нашрида il

11. 21 ätū tutmaqingiz²² çin kirtü ärürmü 22 tıp ayitu yrliqadi. T(ä)ngrī t(ä)ngrīsī 23 bashin munça yrliqaduqta ötrü ol 24 Grtiragut tagh töbüsüntä yighilmish mazmunı:

1 хавф–хатарсиз бўлади. 2 Иккинчидан, умри узун бўлади. 3 Учинчидан, лашкарининг куч–қудрати ошиб, кўпаяди. 4 душманлари бўлмайди. Тўтинчидан. 5 халки–фукарolari шод–хуррам, тўгри. 6 конун–қоида бўйича шайди. “Нима учун 7 шундай бўлади?” деб сўрасалар, бу нўм хазинага 8 аттаг–хурмат билан муносабатда бўлиб, (ўша) юртнинг подшоҳини, бекини, амалдорини халкию оломонини 10 Азруа, Хўрмузта, тўрт махаранч, 11 тангрилар бошчилигидаги ҳамма тангрилар 12 доимо сақлаб келганлари 13 учун шундай бўлади. У пайтда 14 Тангри(лар) тангриси бурхон бу сўзни яна 15 туншурли, ажойиб, биладиган қилиб айтиш максалида ўша 16 жамоат орасида мавжуд тангрилар 17 жамоатиға: “Эй аслзода тангрилар, 18 бу нўм хазинани итат–хурмат 19 қилиб, юртнинг подшоҳини, 20 бекини, амалдорини, халқини, оломонини муҳофаза қилиб 21 сақлашингиз ҳақиқатми?” 22 деб сўради. Тангри(лар) тангриси 23 бурхон шундай деб сўраганда, (шундан) кейин ўша Гиртирагут тоғи этагида йнгилган.

III. 34a (üçünç tört qırq)

1 İtrilmish sansiz saqışsiz Azrua 2 Xormuzta tört m(ax)aranç t(ä)ngrilär 3 bashin qamagh t(ä)ngrilär ulugh küçlüg 4 yaklär quwraghi qamaghun barça 5 yumqi bir ünin antagh täginür atı 6 kötrülmishä, antagh täginür ädgün 7 barmisha, bürük qayu yir orunta bu 8 altun önglüg yruq yaltiriqligh qopta 9 kötrülmish nom iliki atligh nom ärdinig 10 oqıdaçi sözlädäçi kingürü yürä nom- 11 layu birtäçi tüzünlär qutlughlar 12 bar ärsärlär, ötrü ol yir orun- 13 taqi ilik qanigh biz qamagh t(ä)ngrilär 14 quwraghi vorimish turmish orun- 15 ta tünlä küntüz ürük usati köyü 16 közätü tutqay biz. Adasin tudasin, 17 yaghisin yawlaqin tarqaru külä- 18 rü birgäybüz. Öz yash çogh yalin 19 qut buyan küç küsün ashilghuluq ädgü İrü 20 blgülär körkükäybüz, süülüg 21 quwraghining köngülläringä kirip alp 22 atim, ädräm al çawish bilik ayu birgäy- 23 biz, t(ä)ngrim, tıp ötüntilär.

мазмуни:

1 тизилиб турган сон–саноксиз Азруа, Хўрмузта, тўрт махаранч, тангрилар 3 бошчилигида ҳамма тангрилар, катта, кучли 4 шайтонлар жамоати(нинг) ҳаммаси 5 бирга, бир овоздан шундай деб айтдилар: “(Эй) номи 6 улуғланган (тангримиз, биз) шундай эришамиз ноз–неъмагга, 7 (эй) борган (тангрим!) Агар қайси бир юртда бу 8 олтин рангли, ёруғ, ялтирок, ҳамма (нарсадан) 9 устун нўм подшоҳи номли нўм хазинасини 10 ўқийдиган, сўзлаб берадиган, батафсил ваъз 11 қилиб берадиган аслзодалар, мукаддаслар 12 бор бўлса, (шундан кейин) ўша юртдаги 13 подшоҳни биз ҳамма тангрилар 14 жамоати юрган, истикомат қилган жойда 15 туну кун доимо муҳофаза қилиб, 16 сақлаймиз, кулфату балоларни, 17 душманини, ёмонларни (хар томонга) тирқиратиб, кеткизиб 18 юборамиз, ҳаёт, нур, 19 бахт–саодат, куч–қудрат (қабиларни) кўрсатиб берамиз. Лашкар 21 жамоатининг кўнгиллариға ўрнашиб, баҳодирилик, 22 мерганлик,

²² уйғур наشريда tutmaqingiz

фазилат, махорат, билимни айтиб, уларнинг кўнглига жо киламиз. (эй) таңгрим”, деб жавоб бердилар.

34.b

1 Ötrü t(ä)ngrī t(ä)ngrīsī burxan qamagh 2 t(ä)ngrīlärning bu ötüglärin äshütü 3 yrliqar, ol qamagh t(ä)ngrīlär quwragh- 4 inta inça tıp yrliqadi: ädgü ädgü 5 tüzün t(ä)ngrīlär-a, bu sizlärning 6 ötünmiş ötügüngüzlär çin kirtü 7 ärür. Nä üçün tıp tısär, 8 birük qayu yır oruntaçi äl, 9 qan bäg iřhi könī törüçä 10 yorisar, bu nom ärdinī içintäki 11 yrliqça äwrilsär, ötrü bodunu 12 qarasi ymä ol nomça törüçä 13 äwriltäçi bolur. Birük il qan 14 bäg iřhi bodun qara nomça 15 törüçä yorisarlar. Ötrü sizlärning 16 tängridäm çoghunguzlar yalininguzlar 17 tiriningizlar quwraghingizlar 18 ashilur östälür⁷⁸. Ol yirig 19 orunugh ol ilik qanigh bägig 20 iřhig ol bodunugh qaragh⁷⁹ anin köyü 21 közätü tutarsizlar tıp 22 yrliqadi. Ötrü qamagh t(ä)ngrīlär 23 ymä antagh täginür t(ä)ngrim, tıp mazmunı:

1 Кейин Таңгри(лар) таңгриси бурхон хамма 2 таңгриларнинг бу илтимосини эшитиб, 3 мархамат килиб, ўша хамма таңгрилар жамоатига 4 шундай деб жавоб берди: “Яхши, яхши, 5 (эй) аслзода таңгрилар, сизларнинг 6 айтган илтимосларингиз хакикат 7 эрур, “Нима учун?” деб сўрасалар, 8 қайси бир юртдаги подшоҳ, 9 бек, амалдор тўғри қонун–қоида бўйича 10 юрса, бу нўм хазинаси ичидаги ёрлиғ бўйича юрса, (шундан) кейин халки, 12 оломони ҳам шу нўм бўйича, (шу) қонун–қоида бўйича 13 юрадиған бўлади. Агар эл, хон, 14 беку амалдор, халку оломон нўм бўйича, 15 қонун–қоида бўйича юрсалар, (шундан) кейин сизларнинг 16 илохий нур (ва) жилваларингиз, 17 жамоатларингиз 18 кўпаяди, ошади. Ўша юртнинг элини, хонини, бекини, 20 амалдорини, халқини, оломонини 21 муҳофаза қилиб, сақлайсизлар”, деб 22 жавоб берди. “(Шундан) кейин жамики таңгрилар 24 яна шундай ҳолга келади, (эй) таңгрим”, деб

III. 35a (üçünç biř qırq)

1 ötüntilär. T(ä)ngrī t(ä)ngrīsī burxan 2 yana inça tıp yrliqadi: 3 tüzün t(ä)ngrīlär-ä, qlti bu 4 nom ärdinī qayu qayu yır orunta 5 kīngürü yoriyur ärsär, nomlataçi 6 sözlätäçi tüzünlär qut- 7 lughlar ymä bar ärsär, ötrü ol 8 yır oruntaçi bäglärkä buyruq- 9 largha inançlargha tört türlüg 10 ulugh asigh tusu tütür. Qayular 11 ol tört tıp tısär, inça qlti: 12 äng ilki ol yır oruntaçi bäglär, 13 buyruqlar, inançlar bir ikintiskä 14 ayashtaçi amrashtaçi bolghaylar. 15 İkinti ilintä qaninta açighqa ayagh- 16 qa tägdäçi bolghaylar. Üçünç 17 atigh tawarigh üçüz tutup nomugh 18 törüg aghir tutdaçi bolghaylar. 19 yirtünçüg asighigh tilämädin 20 at küü bulunç alinç özim ök 21 källip qamaghqa ayaghuluq çiltägülik 22 bolghaylar. Törtünç özlärī yash- 23 lari uzun inç mängilüg bolghaylar.

мазмун:

1 жавоб бердилар. Таңгри(лар) таңгриси бурхон 2 яна шундай деб жавоб берди: “(Эй) аслзода таңгрилар, агар бу 4 нўм хазинаси қайси бир юртда 5 тарқалиб,

⁷⁸ уйғур нашрида östälük.

⁷⁹ уйғур нашрида qaragh

ёйилиб юрса, ваъз килувчи, 6 сўзлаб берувчи аслзодалар, муқаддаслар 7 ҳам бор бўлса, (шундан) кейин у 8 юртдаги бекларга, буйрукчиларга, 9 инончларга гўрт хил 10 катта фойдаси бўлади. “Қайсилар 11 уша гўрт хил фойда?” деб сўраса, (булар) қуйидагичадир: 12 энг аввало, уша юртдаги беклар, 13 буйрукчилар, инончлар бир–бирига 14 раҳмдил бўладилар. (бир–бирларини) яхши кўрадилар. 15 Иккинчидан, юртига, ҳукмдорига совға–салом, иззат–хурмат 16 кўрсатиладиган бўлади. Учинчидан, 17 мол–дунёдап нафратланиб, нўмни, 18 конун–қондани хурмат қиладиган бўладилар. 19 (бу) оламнинг фойдасини тиламасдан, 20 шон–шухрат топиб, ўзлигини 21 намоён қилиб, ҳамманинг иззат–хурматига 22 сазовор бўладилар. Тўртинчидан, уларнинг умри 23 узун, (ўзлари) тинч–омон, шод–хуррам бўладилар.

35b

1 Yana ymā bu nomugh nomlataçi toyin- 2 larqa dintarlarqa ymā tört türlüğ 3 ulugh asigh tusu tññr. Qayular ol 4 tört türlüğ tñp tñsār, inça 5 qłti: āng ilki tört türlüğ tapigh- 6 qa udughqa āksüksüz tüğāl täğdā- 7 çī bolghaylar. İkinñi inç köngül 8 üzā nom işhñ ishlatāçi bolghay- 9 lar. Üçünç taghlarta, arighlarta 10 qizil Arawadan¹⁰ orunlarta inçin 11 māngñn ārtāçi bolghaylar. Törtünç 12 közāmish kösüsleri köngül tñyn qanghaylar. 13 Bu nom ārdñnñ āsittāçi tutdaçi 14 bodunqa qaraqa ymā tört türlüğ 15 ulugh asigh tusi tññr. Qayular ol 16 tört türlüğ tñp tñsār, inça qłti: 17 āng ilki bodun qara bisiz biçqu- 18 suz bay māngñlīg bolghaylar. 19 İkinñi tñgsiz kāğānsiz açsiz qis- 20 siz yaghisiz yawlaqsiz bolghaylar. 21 Üçünç sadighçilar quvraghi kālī 22 bari ðkñsh ād tawar bultaçi bolghay- 23 lar. Törtünç yīg bashñinqi boyan

мазмуни:

1 яна бу нўмни ваъз қиладиган тўйинларга, 2 танланганларга, яна гўрт турли 3 катта фойда–манфаат келади. “Қайсилар уша гўрт турли (фойда–манфаат)?” деб сўраса, (улар) қуйидагичадир: 5 энг аввало, гўрт турли иззат–6 хурматга камчиликсиз, тугал 7 етишадилар. Иккинчидан, хотиржам кўнғил 8 билан нўм ишлари билан машғул бўладилар. 9 Учинчидан, тоғларда, ўрмонларда, 10 кизил Аравадан (деган) жойларда тинч, хотиржам бўладилар. Тўртинчидан, 12 қилган орзу–умидларига юракдан риоя қилиб коникадилар. 13 Бу нўм хазинасини эшитадиган, (унга) риоя қиладиган 14 халққа, оломонга яна гўрт турли 15 катта фойда–манфаат бўлади. “Қайсилар уша 16 гўрт турли (фойда–манфаат?)” деб сўрасалар, (улар) қуйидагичадир: 17 энг аввало, халқ, оломон қуролсиз¹¹, 18 бой–бадавлат, шод–хуррам бўладилар. 19 Иккинчидан, хасталик кўрмай, очлик кўрмай, 20 душмансиз бўладилар. 21 Учинчидан, савдогарлар жамоати келиб– 22 кетиб қўп мол–дунё топадиган бўладилар. 23 Тўртинчидан, (энг) яхши, дастлабки савобга.

111. 36a (üçünç alti qırq)

1 ādgü qilinçqa tüğällīg bolghay- 2 lar. Bu tññr bu nom ārdñnñ oghurin- 3 taçi törtār türlüğ adruq adruq 4 yīg asigh tusular tñp yrliqadi. 5 Bu yrliqigh āshñtñp ol ðdñn Azrua 6 Xormuzta t(ā)ngri, tört 7 mxaranç t(ā)ngriñār, bashñn qamagh t(ā)ngri- 8 lar

¹⁰ Туркия нашрида Aravadan

¹¹ “жанг кўрмай, тинч–омон” деган маънода

ulati yana ulugh tīrin quvragh qamagh- 9 un barça t(ā)ngrī t(ā)ngrīsi burxanqa 10 inça tīp ötüg ötüntilār: tāngläyü 11 qolulayu tāgīnsārbüz t(ā)ngrīm. tütrüm 12 tāring yörüglüg bu nom ārdīnī nāçäkā tāgī 13 yirtünçüdā turup yitlīnmāsār. batmasar. 14 ançaqa tāgī bu yirtünçüdā yitī qırq 15 türlüg bodibaqshqıq atlıgh tuyunmaq 16 arqalıgh nomlar öçmädin üzülmädin 17 turghay. Nāçātā bīrük bu tütrüm tāring 18 yärüglüg nom ārdīnī yitlīnsār 19 batsar. Ötrü ançata tuyunmaq 20 arqalıgh nomlar bashlap köni nomlar 21 kirtü yörüglär ymä barça yitlīngäy- 22 lār. batqaylar t(ā)ngrīm. tīp tīdīlār. 23 Ötrü t(ā)ngrī t(ā)ngrīsi burxan inça mазмуни:

1 яхши ишга тугал эринадилар. 2 Мана шу каби бу нум хазина сабабли 3 түрт турли. турли-туман. 4 яхши. фойда-манфаат (келадн)”. деб жавоб берди. 5 Бу ёрликни эшитиб, ўша зоҳоти Азруа. 6 Хўрмузга таңгри. түрт 7 маҳаранч. таңгрилар бошчилигидаги ҳамма таңгрилар. 8 яна катта жамоатнинг ҳаммаси 9 Таңгри(лар) таңгриси бурхонга 10 шундай деб илтимос килдилар: “(Биз) хайрат билан. 11 хаёлга чўшиб. (шунга) мушарраф бўлишни истаймизки. (эй) таңгрим. мазмуни. 12 чуқур йўрикли бу нум хазинаси не замонгача 13 бу оламда истикомап килиб. йўк бўлиб кетмаса. ботиб кетмаса. 14 шу пайтгача бу оламда ўттиз етти 15 турли Бодабакшик отли билим 16 ёрдамида нумлар йўқолмасдан. узилиб қолмасдан 17 яшайди. Агар қанчалар теран 18 нурли нум хазинаси йўк бўлиб кетса. 19 ботиб кетса. (шундан) кейин ўшанда билим ёрдамида нумларга бошчилик килиб. тўғри нумлар. 21 хақикий йўриқларнинг ҳам барчаси йўк бўлиб кетади. ботиб кетади. (эй) таңгрим”. деб айтдилар. 23 (Шундан) кейин Таңгри(лар) таңгриси бурхон шундай

36b

1 tīp yarlıqadi. 2 Antagh ol. antagh ol. tüzün t(ā)ngrīlār-ā. 3 Qlti sīzlār ötünmīshtāg 4 nāçäkā tāgī bu nom ārdīnī bar ārsār. 5 ançaqa tāgī köni nomlar kirtü 6 yörüglār yitlīnmāz batmaz. 7 Nāçädā bīrük bu nom ārdīnī yoq bolsar. 8 ötrü ançada köni nomlar kirtü 9 yörüglār yitlīnür yoqatir. 10 Ani üçün sīzlār qamagh tüzün- 11 lār. bu tütrüm tāring yörüglüg 12 nom ārdīnī içintäkī bīrār padakin. 13 bīrār shlokin. bīrār hōlükīn. bīrār 14 kāshīnīn bīr üçlüg qop süzüg 15 kirtükünç köngülīn oqinglar. sōz- 16 lānglār. boshghununglar. tutunglar. 17 saqīninglar. bishrununglar. adin 18 tinlighlarqa kīngürü aça yada 19 uqitīnglar. Kīm uzun 20 ödün inçkü māngīg bolghaysiz- 21 lar. alqīnēsiz buyan ädgü qilīnçigh 22 ymä alghaysizlar. tīp yarlıqadi. 23 Ol ödün ol qamagh ulugh tīrin 24 quvragh tükāl bilgā t(ā)ngrī t(ā)ngrīsi mазмуни:

1 деб жавоб берди: 2 “Шундай. шундай. (эй) аслзода таңгрилар! 3 Худди сизлар илтимос килганингиздай 4 қачонгача бу нум хазинаси бор бўлса. 5 ўша замон(гача) тўғри нумлар хақикий 6 йўриқлар йўқ бўлмайдн. ботиб кетмайди. 7 Агар қанчалар бу нум хазинаси йўк бўлиб кетса. 8 (шундан) кейин шу пайтгача (бор бўлган) тўғри нумлар. хақикий 9 йўриқлар йўқ бўлиб кетади. ботиб кетади. 10 Шунинг учун сизлар. ҳамма аслзодалар. 11 бу теран йўрикли 12 нум хазинаси ичидаги бирор қасидани. 13 бирор оятни. бирор қисмни. бирор 14

⁸⁷ уйғур яширида Анçата

парчани якдиллик (билан), бутунлай пок, 15 ишончли кўнгли билан ўқинглар, 16 сўзлаб беринглар, ўргатинглар, (бу нўм хазинасига) риюя қилинлар, 17 (уни) ёдингизда тутинглар, қомил бўлинглар, Бошқа 18 жонзоғларга батафеил, очикчасига 19 баён қилиб берингларки, (ўшанда узингиз) узок 20 вақт хотиржам, шод-хуррам бўласизлар, 21 доимо савоб, эву ни 22 ҳам қилган бўласизлар”, деб жавоб берди. 23 У замон уша жамики улут 24 жамоат қомил, доно Тангри(лар) таңгриси

111. 37a (üçünç yiti qırqta tolu bolti)

1 burxan y(a)rliqin tüz töbü- 2 lārıntā tuta tāgīnīp 3 ārtīngü uz ögrünçlüg 4 säwīnçliġ bolu 5 tāgīntīlār. 6 Altun önglüg yruq 7 ultiqırlıġ qopta kötrülmīsh 8 nom iliki atlıġ nom ārdīnī 9 içintā qilinç adartmaqin 10 öçürmək atlıġ nom yürükīn 11 uqıttaçi bīshīnç 12 ülüsh bölük üçünç 13 tāgīzīnç nom 14 bütük bītīyü yadilti. 15 Tayçing qangshi 16 alti otuz yıl üzā irīnç Ratnawīçir shabi 17 ārtmīsh öġ qanglarim ozghu qutrulghu üçün 18 bu üçünç küni⁸¹ öz ilğim üzā örgāntük 19 onunç ayning yğirmī sākīzī açılmaq qutluġ kün 20 üzā bītīyü tāgīntīm, tolu tūgāl bolti.

мазмуни:

1 бурхон ёрлигини юкориға кўтариб, 2 ушлаганича марҳамат қилиб, 3 гоаят шод- 4 хуррам бўлиб, 5 (хурсандчиликни) бошдан кечирдилар, 6 Олтин рангли, ёруғ, 7 ялтироқ, ҳамма (нарсадан) устун 8 нўм подшохи номли нўм хазинаси 9 ичида “иш-амалларнинг зарар келтирмоғини 10 йўқ қилмоқ” деган нўм талқинини 11 тушунтириб берадиган бешинчи 12 қисм, учинчи 13 ўрам нўм 14 битиги ёзилиб тарқатилди, 15 Улут Чин сулоласи қангши⁸² 16 йиғирма олтинчи йили (бу) ғариб Ратнавичир Шаби 17 (оламдан) ўтиб кетган оға-оналарига нажот бағишлаш учун, 18 бу учинчи куни ўз қўлим билан (бу) ўрганган (нўмни) 19 ўнинчи ойнинг йиғирма саккизи бошланган қутлуғ кунда битириб, охириға етказдим, Тўлик, тугал бўлди.

IV. 1a

(noom törtünç birkīā)

1 Namō Buddaya. 2 Namō Darmaya. 3 Namō Sangaya. 4 Altun önglüg yruq 5 ultiqırlıġ qopta kötrülmīsh 6 *nom iliki atlıġ nom bītiktā arıġ 7 yir orunlar sayuqi d(a)rnī 8 ügmā tutruq nomlarıġ uqıtmaq 9 atlıġ altınç bölük törtünç tāgīzīnç.* 10 Amti bu nom bashlaqin qutluġ Ğrtirakut 11 taġh töpüsintā uqmaq⁸³ k(ā)rgāk. Anta 12 ötrü Sinxan İmita Brabankari 13 atlıġ budistw ülgüsüz koltī ārūsh öküsh 14 quwraqi birlā olurmīsh orunlarintin 15 örü turup ong āngnīnlārıntāki ton- 16 larin açinip ong tizlārīn 17 çökīüp ayaların qawshurup t(ā)ngri 18 t(ā)ngrişi burxanqa yinçürü töbün 19 yükünüp tüü tirlüg adruq adruq 20 yid yıpar xua çaçaklar ārdinilig tughlar 21 pralar kuzatrilar üzā tapiq uduq 22 aġhir ayagh qilip anta ötrü

мазмуни:

⁸¹ Туркия нашрида кунни.

⁸² Хитойча сананинг номи бўлиши мумкин.

⁸³ Туркия нашрида уқмиш.

1 Буддага таъзим. 2 Дармага таъзим. 3. Сангага таъзим. 4 Олтин рангли. ёруғ. 5 ялтирок. ҳамма (нарсадан) устун 6 нўм подшоҳи номли нўм битикдаги “Пок 7 юрларнинг ҳар бирида дарни 8 деб аталадиган гаянч нўмларни уқитмок” 9 деган олтинчи бўлим. туртинчи урам. 10 Энди бу нўм ибтидосини қутлуг Гиртирагут 11 тоғи чуққисида уқмок керак. Шундан 12 кейин Синха Имида Брабанкарн 13 деган бўдисатв бехисоб кўлти, бир талай 14 жамоати билан ўтирган ўришларидан 15 туриб. ўнг елкасидаги тўнларини 16 очиб, ўнг тиззалари билан 17 чуқ тушиб, кафтларини (бир-бирига) ишкаб. Тангри(лар) тангриси бурхонга жамики ҳурмат билан 19 таъзим қилиб, ҳар хил, турли-туман 20 хушбўй хилли гул-чечаклар, кимматбаҳо туг- 21 байроқлар билан таъзиму 22 иззат-ҳурмат кўрсатиб, шундан кейин

1b

1 t(ā)ngri t(ā)ngriṣī burxanqa ṅcā tip 2 ḡtūntī: ati kōtrūlmīsh ayaqqa 3 tīgūmlīg t(ā)ngriṃ. qaç² türlüg tiltagħlar 4 üzā bodi tīgma tuyunmaq kōngülüg 5 bulur. Ol bodi tīgma tuyunmaq kōngül ol 6 ymā nātīg ärür. Ati kōtrūlmīsh-ā. 7 inçip ymā ol bodi tīgma tuyunmaq 8 kōngülüg, bu kōsānūr öddākī kōngül 9 üzā ymā bulqali boltuqmaz. Kīn 10 kālīgma öddākī kōngül üzā ymā 11 bulqali boltuqmaz. Bodi tīgma tuyunmaq⁴ 12 kōngülüg tuyunmaqta ḡngī ymā bulqali 13 boltuqmaz. Ol bodi tīgma tuyunmaq kōngü 14-lüg sözlägāli ymā boltuqmaz. Ol 15 kōngül yana ḡngsüz b(ā)lgūsüz, īshsīz 16 kōtüksüz ittāçīsīz yaratçaīsīz 17 titir. Tinliḡħlar yana ani ymā 18 bulqali boltuqmaz. bilgāli ymā bol- 19 tuqmaz. Antagħ ārṗ ati kōtrūlmīsh 20 t(ā)ngriṃ. siz yana nāçākīn ol bodi tīgma 21 tuyunmaq kōngül üzā alqu nomlarning 22 tāringtä tāring yörükārīn bilgāli uq- 23 qali udunghuz ärki. t(ā)ngriṃ. tip 2 ḡtūntī. мазмуни:

1 Тангри(лар) тангриси бурхонга шундай деб 2 мурожаат қилди: “(Эй) номи улуғланган, ҳурматга сазовор тангрим! Бир неча турли сабаблар 4 билан бўди² дейиладиган зехн очилишга эришилади. 5 Ўша бўди дейиладиган зехн очилиши 6 қандай бўлади. (эй) номи улуғланган (тангрим?) 7 Шу тарика яна ўша бўди дейиладиган зехн 8 очилишга ҳозирги замондаги орзулар 9 билан ҳам етишиб бўлмас. Кейин 10 келажак замондаги ҳиссиёт билан ҳам 11 етишиб бўлмас. Бўди дейиладиган зехн очилишга 12 билишдан бошқа(си билан) етишиб 13 бўлмас. Ўша бўди деган ҳар қандай зехн очилишга 14 сўзлаш билан эришиб бўлмас. Ўша 15 ҳиссиёт ҳам рангсиз, белгисиз, иш-ҳаракатсиз 16 яратувчисиз (бўлиб қолаверади). 17 Жонзотлар яна унга ҳам 18 эриша олмас. била олмас. Шундай қилиб. (эй) номи улуғланган 20 тангрим! Сиз қандай қилиб ўша бўди деган. ҳар қандай 21 мукамал билим билан ҳамма нўмларнинг 22 ниҳоятда теран йўриқларини билишга, 23 уқиб олишга мушарраф бўлдингиз. эй тангрим?” деб мурожаат қилди.

² уйгур нашрида қар.

³ уйгур нашрида шузмақ.

⁴ бўди – мукамал доноликка эришиш

IV 2a (noom törtünç iki)

1 Anta ötrü tükäl⁵ bilgä t(ä)ngri 2 t(ä)ngriš burxan ol Sinxan Imita⁶ 3 Prabangari atligh budistwqa inça 4 tip yrliqadi; antagh ol, antagh ol. 5 tüzünlär oghliya, qlti s(ä)n 6 ötünmishätäg inçip bu bodi tıgmä 7 tuyunmaq köngülüg Soqançigh tatighligh 8 inçkä nomnung işli kötüki inünäk⁷ 9 yaratmaqi alqu barça boltuqmaz. Ançulayu 10 oq yana tuyunmaqta köngül ymä 11 boltuqmaz. Bodi tıgmä tuyunmaqligh yana 12 sözlägäli boltuqmaz. Ol köngülüg ymä 13 sözlägäli boltuqmaz. Öngsüz b(ä)lgüsüz 14 işsiz kötüksüz titir. Alqu tinlighlar 15 ymä ani bulghali boltuqmaz. Nä üçün 16 tip tısär, ol bodi tıgmä tuyunmaq at- 17 li nomli b(ä)lgüli köngül(1)ü ikägü barça 18 çinshu tıgmä ärtüktäg kirtü 19 töz üçün, yana tanuqladaçili tanuqla- 20 ghuluqlı⁸ iki türliüg nomlar ikägü 21 birlä tüzülmäkkä tägmish üçün, yana yoq 22 tözlüg nomlartag saw söz üzä 23 b(i)lgülük adirtlaghuluq ärmäzlär üçün, 24 anin antagh titir. Tüzünlär

мазмуни:
1 Шундан кейин комил, доно, Тангри(лар) 2 тангриси бурхон уша Синханимита 3 Прабанкари деган будисатва шундай 4 деб жавоб берди: “Шундай, шундай, 5 (эй) аслзодалар угли! Худди сен 6 айтганингдай, шу тарика мукамал дополикка ёқимли, лаззатли. 8 доно нўмнинг ишини қилиши (билан), 9 яратини (билан) хамма хам эриша олмас. Шундай қилиб, 10 яна зехн очилишига етиша 11 олмас. Бўди дейиладиган хар қандай билимга яна 12 сўзлаш (билан) эриша олмас, у орзуга яна 13 сўзлаш (билан) етиша олмас, (булар) рангсиз, белгисиз, иш-харакатсиздир (дейилади). Жамик жонзотлар 15 хам уни топишга мушарраф бўла олмайди. “Нима учун?” 16 деб сўрасалар, уша “бўди дейиладиган билим” номли, 17 нўм ва аломат билан кўнгил — иккаласи 18 мутлақ чинакам йўл, хақикий (бўлгани) 19 учун, яна гувоҳлик берувчи ва 20 гувоҳланувчи — икки турли нўм иккови 21 биргаликда уйғунликка эришгани учун, яна мохияти йўқ 22 нўмлар сингари сўз билан 23 билиб, ажратиб олиб бўлмагани учун 24 шундай деб айтилади. (Эй) аслзодалар

2b

1 oghliya, budistwlar, mxastwlar 2 munçulayu bilgüçä ärsärlär, timin 3 ok alqu nomugh ötkürmiş tip 4 atanur. Yana tuyunmaqli tuyun- 5 maq köngüllü ikägün⁵ nomlaghali⁶ uyur- 6 lar bilürlär. Bodi tıgmä tuyunmaq köngül ärsär. 7 öngrä ärtmiş ödk⁷ ärmäz. Kin 8 kälıgmä ödk⁷ ärmäz, yügärü közü – 9 nür ödk⁷ ärmäz. Tuyuntaçi tinligh ymä 10 ärmäz. Öngrä ärtmiş ödk⁷ ärmäz, Kin 11 kälıgmä ödk⁷ ärmäz, yügärü közünür 12 ödk⁷ ärmäz. Aning içinta tuyuntaçi- 13 li toghuluqli bu iki türliüg blgülär çin 14 kirtü tüz bilgä biligtä yoq bolurlar. 15 Nä üçün yoq bolurlar tip tısär, alqu 16 blgü tözlüg itıglıg nomlar çin kirtü 17 tüzdä⁸ toghmish sizlar üçün, ol çin 18 kirtü tüz bilgä biligtä tuyunmaq boltuq- 19 maz. Tuyunmaqning atı yämä boltuqmaz. 20 Tinlighning tinligh tip atı boltuqmaz. 21 Arxantning arxant tip atı boltuq- 22 maz, pratyikabudning bratyikabud tip 23 atı bolmaz, budistwning budistw tip 24 atı boltuqmaz, burxanning burxan tip 25 atı boltuqmaz.

⁵ уйғур наشريда kükal.

⁶ уйғур наشريда Sinxa Imita.

⁷ уйғур наشريда tanuqlaghuluq.

⁸ уйғур наشريда tüzün.

мазмун:

1 ўгли, бӯдисатвлар, мағаствилар 2 шу тарика билган бўлсалар, ўша зоҳоти 3 ҳамма нумни шархлаганлар, деб 4 айтилди. (Улар) яна билим ва мукаммал билимга эришни — икковини ваъз қилиб ўқийдилар. 6 биладилар. Буди дейиладиган зехн очилиши эса 7 олдин юз берган (яъни ўтган) замонга оид эмас. Кейин 8 келажак замонга (хам) оид эмас, энди ҳозирги замонга (хам) 9 оид эмас. Ҳис қиладиган жонзот ҳам 10 бўлмас. (Улар) олдин юз берган замонга оид эмас, кейин 11 келажак замонга оид эмас, энди ҳозирги 12 замонга оид эмас. Унинг ичида ҳис қилинадиган ва 13 туғиладиган — бу икки турли аломатлар ҳақиқий. 14 тўғри, доно, билимдан маҳрум бўладилар. 15 “Нима учун маҳрум бўладилар?” деб сўрасалар, ҳамма 16 аломат (ва) моҳияти (бор), ҳаракатдаги нумлар ҳақиқий 17 моҳиятдан туғилмаганлари учун, ўша ҳақиқий. 18 тўғри, идроку билимни англашга эришмайди. 19 Билимнинг номи ҳам бўлмайди. 2 Жонзотнинг жонзот деган номи бўлмайди. 21 Архантнинг архант деган номи бўлмайди. 22 Пратйикабутнинг пратйикабут деган 23 номи бўлмайди. Бӯдисатвнинг бӯдисатв деган 24 номи бўлмайди. Бурхоннинг бурхон деган 25 номи бўлмайди.

IV 3a (noom törtünç üç)

1 yorimaq yorimamaqning ati yänä boltuq- 2 maz. Bu muntagh boltuqmasiz üçtin. Ötrü 3 ol tüzünlär qutlughtar alqu imarilmish 4 törlümish nomlar içintä ürükün amilin 5 arnanip, bu ürükün amilin ornannaqda tayaqlighin 6 ötrü tolu qamagh ädgü adramlarig ädgü 7 yiltizlarigh barçani tözü tükätü 8 öritkäli toghurqali uyurlar. Tüzünlär 9 oghliya, bu muntagh yangligh adruq adruq 10 yörüglüg bodi tögma tuyunmaq köngülüg 11 yana budistvlar on türlüg tiltagh- 12 lar üzä bulurlar, tükäl bütürürlär. 13 Qayular ol on tip tısär, inçä qılı 14 äng ilki tinlghlar köstüshinçä äd tawar 15 birmäk üzä, ikinti yazinçsiz arigh 16 çqshapt tutmaq üzä, üçünç qop oghur- 17 in särinmäk üzä, törtünç yti qinigh 18 qatighlanmaq üzä, bishinç imarilmish turul- 19 mish dyan üzä, altinç tüü türlüg 20 bilgä bilig üzä, yitinç öngi öngi 21 al altaq üzä, sakzinç köni ongaru² qut 22 qolunmaq üzä, toquzinç adruq küç 23 küsün üzä, onunç butmish bishmish 24 bilgä bilig üzä, bu ärür on türlüg mазмуни:

1 Юрмоқ (ва) юрмасликнинг номи ҳам бўлмайди. 2 Бундай бўлмаганлиги учун, кейин 3 ўша аслзодалар, муқаддаслар ҳамма йигик, 4 жамланган нумлар ичига абадий, хотиржам 5 ўрнашадилар, бундай хотиржам ўрнашишга эришиб, таяниб, 6 кейин ҳамма яхши фазилатларни, яхши 7 моҳиятни — барчасини бутунлай 8 (ўзларида) намоён қиладди, пайдо қиладди. (Эй) аслзодалар 9 ўғли, бу силгари турли-туман 10 йўриқни бӯди дейиладиган зехн очилишини 11 яна бӯдисатвлар ўн турли сабаблар 12 билан топадилар, тўлиқ охирига етказадилар. 13 “Қайсилар ўша ўн (турли сабаб?)” деб сўрасалар, (бу) қуйидагичадир: 14 энг аввало, жонзотлар орзу-истаклари бўйича мол-дунёдан 15 воз кечмоқ билан, иккинчидан, гуноҳсиз, пок (юриб). 16 амрларга риоя қилмоқ билан, учинчидан, кўп замонни 17 бошидан кечириш билан, тўртинчидан, ниҳоятда жиддий 18 катъият билан,

² уйғур наشريда шу сўз ўрнида көни.

бешинчидан, йнгиқ, ихчам 19 мушоҳада билан, олтинчидан, хар турли 20 донолик, билим билан, еттинчидан, турли-туман 21 усуллар билан, саккинчидан, тўғри 22 хузур-халоват сўраш билан, тўккинчидан, бошқа куч-23 қудрат билан, унинчидан, етук, 24 доно билим билан — мана шу ўн турли

3b

1 tiltaghlar üzä, ötrü bodistwlar bodi 2 tigmä tuyunmaq köngüllüg¹¹ bulurlar, tükäl 3 bultururlar. Munta ymä äng ilki 4 tinlghtar kösüşitçä ad tawar birmäk 5 üzä bodi tigmä tuyunmaq köngülüğ 6 nätägin bulurlar, nätägin bultururlar tip 7 tisär, inçä qlti tört diwip ardinin 8 itiklig¹² taghlar qani Sumir tagh al- 9 qugha nätäg asigh tusi qilur ärsär, ançu- 10 layu oq ymä bodistwlar bu köngül küçü 11 üzä ätöznüng isig öznüng ädning 12 tawarning ürlügsüzin¹³ yoqin quruqin 13 tuyunup, ol tuyunmaqlari küçintä ötrü 14 tinlghtar tapinça tinlghtar säwiginçä tinlghtar 15 kösüşinçä adin tawarin ädözün isig 16 özün tidarlar idalayurlar. Bu äng ilki 17 bushi bramitlight tiltagh titir. Bodi tigmä 18 tuyunmaq köngülüğ bulghuluq bütörgülük 19 bu ärir äng ilki äd tawar birmäk üzä 20 bodi tigmä tuyunmaq köngülüğ bulghuluq büt- 21 ürgülük tiltagh. İkinti yazinçesiz arigh 22 çxshapit tutmaq üzä bodi tigmä 23 tuyunmaq köngülüğ nätäkin¹⁴ bulurlar, nätäkin 24 bütürürlär tip tisär, inça qlti yütüñç- 25 siz yitiz yaghiz yir alqu ädlärin

мазмун:

1 сабаблар билан бӯдисатвлар бӯди 2 дейиладиган зехи очилишини тўлик эгаллайдилар. Буида яна, биринчидан, 4 жонзотлар орзу-истаклари буйича мол-дунёдан воз кечини 5 билан бӯди деган зехи очилишига 6 қандай эришадилар, (уни) қандай эгаллайдилар, деб 7 сўрасалар, (бу) куйидагича (юз беради): тўрт дивип¹⁵ хазина билан 8 безанган тоғлар хони Сумер тоғи ҳаммага 9 қандай фойда-манфаат келтирадиган бўлса, шу тарика 10 яна бӯдисатвлар бу кўнгулниги кучи 11 билан тананинг, иссиқ жоннинг, мол-12 дунёнинг ўткинчи эканини, арзимас эканини 13 ҳис қилиб, ўша билиш кучидан кейин 14 жонзотлар истаги буйича, жонзотлар севгиси буйича, жонзотлар 15 орзуси буйича мол-дунёни, иссиқ 16 жонни азобга дучор қиладилар, қурбон қиладилар. Бу энг биринчи 17 садақа (бўлиб), прамитли сабабдир дейилади. Бӯди 18 дейиладиган зехи очилишига эришини, эгаллаш 19 шудирки, биринчидан, мол-дунёдан воз кечмоқ билан 20 бӯди дейиладиган зехи очилишини топиш, эгаллаш 21 сабаб (бўлса), иккинчидан, бергунох, пок 22 наъда бермоқ билан бӯди дейиладиган 23 зехи очилишини қандай топадилар, (уни) қандай 24 эгаллайдилар, деб сўрасалар, (бу) куйидагича (юз беради): агар чексиз 25 кўнғир ер жамики мол-дунёни

IV. 4a (noom törtünç tört)

1 nätäk kätürür tutar ärsär, ançulayu y(ä)mä 2 budistwlar bu köngül küçü oghrinta burxan- 3 lar yrliqi çxshapit törününing asighlighin 4 ädgülügin tuyunup, ol tuyunmaqlari

¹¹ уйғур нашрида köngüller; шундан кейин bulurlar сўзи ҳам тушиб қолган.

¹² уйғур нашрида itikmak.

¹³ уйғур нашрида ürlügsüzin.

¹⁴ уйғур нашрида anta kin.

¹⁵ дивип – санскритча үлчөв бирлиги, яъне қандай маънода ишлатилганини аниқлаш имкони бўлмади.

küç- 5 intä säkiz türlüg öngi boshulmaq atligh 6 yighinmaq tözlüg çxshaptigh, üç türlüg 7 ädgü nomlarta tutulmaq atligh nom tözlüg 8 çxshaptigh, öküsh türlüg, asigh usi¹⁵ qil- 9 maq atligh adinaghua ädgülüg tözlüg 10, çxshaptigh, bu üç türlüg çxshaptlarigh, 11 ürük uzati b(ā)k qatigh yarinçsizin arigh 12 közätürlär, tutarlar. Bu ikintä 13 çxshapt bramitligh tiltagh titir. Bodi 14 tigmä tuyunmaq köngülüg bulghuluq bütürgü- 15 lük bu ärir ikintä yazinçsizin arigh ç(a)gh- 16 shapt turmaq üzä bodi tigmä tuyunmaq 17 köngülüg bulghuluq bütürgülük tiltagh. 18 Üçünç qop oghurin särinmäk üzä 19 bodi tigmä tuyunmaq köngülüg nätäkin¹⁶ 20 bulurlar, nätäkin¹⁷ bütürürlär tip tısär, 21 inça qlti ulugh küçüg qorqinçsizqa 22 tigmish kisari atligh arsanlar qani nätäk¹⁸ 23 qorqinçsizin ayançsizin¹⁹ köni yoriyur 24 ärsär, ançulayu ymä budistwlar bu mазмуни:

1 кандай кутариб, тутиб турадиган бўлса, шу тарика яна 2 бӯдисатвлар бу кўнгил кучи туфайли бурхонлар 3 амри, ваъдаси, конунининг фойдали эканини, 4 афзаллигини хис килиб, ўша англаш кучи билан 5 саккиз турли “озод бўлмок” деган 6 йигик моҳияти бор ваъдани, “уч турли 7 яхши нўмларга риоя килмок” деган нўм моҳияти бор 8 ваъдани, “кўн турли фойда–манфаат келтирмок” 9 деган бошқаларга яхшилик (келтирадиган) моҳияти бор 10 ваъдани — бу уч турли ваъдани 11 доимо катъият билан, гуноҳга (ботирмай), пок 12 (равнишда) мухофаза қилади, (уларга) риоя қилади. Мазкур иккинчи 13 ваъда брамитли сабаб дейилади. Бўди 14 дейиладиган зехи очилишини топадиган, эгаллайдиган 15 (сабаб) шудир. Иккинчидан, “беғуноҳ, пок ваъдага 16 риоя қилмок билан бўди” дейиладиган зехи 17 очилишини топиши, эгаллаши сабаб (бўлади). 18 Учунчидан, кўн вақт сабр қилмок билан 19 бўди дейиладиган зехи очилишини кандай 20 топадилар, (ўнга) кандай эришадилар, деб сўраса, 21 (бу) қуйидагича (юз беради): улуг, қудратли ботирликка 22 эришган Кесари²⁰ деган арслонлар ҳам нақалар 23 ботирлиги билан тўғри юрадиган 24 бўладилар, шу тарика яна бӯдисатвлар бу

4b

1 köngül küçü üzä särinmäknïng yïgïn 2 adruqïn tuyunup, ol tuyunmaqlari 3 küçintä ämgätmäkin uçmaq atlgh 4 särinmäkin, ämgäkin kötürmäk atligh 5 särinmäkin, nom kirtüsïn adirtlamaq 6 atlgh särinmäkin bu üç türlüg särinmäklärin 7 uruk özätï sararlar sarinur- 8 lar. Bu üçünç särinmäk bramitligh til- 9 tagh üzä titir. Bodi tigmä tuyunmaq köngül- 10 üg bulghuluq bütürgülük bu ärir. Üçünç 11 qop oghurin särinmäk üzä bodi tigmä 12 tuyunmaq köngülüg bulghuluq bütürgülük 13 tiltagh. Törtünç yti qinigh qatighlanmaq 14 üzä bodi tigmä tuyunmaq köngülüg 15 nätäkin²¹ bulurlar, nätäkin²² bütürürlär 16 tip tısär, inça qlti Wayumantal atligh 17 yül tilgän Narayan tonganing küçï 18 üzä wçirin qatighti toqip 19 nätäg saçilmaqsizin turur ärsär, ançu- 20 layu ymä budistwlar bu köngül küçï 21 üzä qatighlanmaqning yïgïn

¹⁵ уйгур наширида шу сўз тушино келган.

¹⁶ уйгур наширида anta kin.

¹⁷ уйгур наширида anta kin.

¹⁸ уйгур наширида qamitagh.

¹⁹ уйгур наширида aymishsizin.

²⁰ Кесари (санскр.) — атоқли от маъносиде келган.

²¹ уйгур наширида anta kin.

²² уйгур наширида anta kin.

adruqin 22 tuyunup, ol tuyunmaqlari küçintä bäk- 23 lämäk tünännäklig küçin
atl(i)gh 24 qatighlanmaqin ädgi nomlarigh içkämäk
мазмуни:

1 күнгилиниг куч-қудрати билан сабриниг яхшилиғини. 2 аяқо даражадалиғини
хис киладилар. Уша “билимлари 3 кучидан азоблашини укмөк” номли 4 сабр
килишига. “азобдан қутулмөк” номли 5 сабр килишига. “нүм хақикатини
фарқламоқ” 6 номли сабр килишига — бу уч турли сабрга 7 доимо токат кижиб,
бардош берадилар. 8 Мазкур учинчи сабр килиш брамитли сабаб 9 билан (юз
беради) дейилади. Буди дейиладиган зехи очилишига 10 эришиш. (уни) кандай
эгаллаш шу(ндан иборатдир). Учинчидан, 11 күн замоңлар сабр килиш билан
буди дейиладиган 12 зехи очилишини топиш. (унига) эришинини 13 сабаб
(шу)дир. Түртинчидан, ниҳоятда каттик тиришиш 14 билан буди дейиладиган
зехи очилишини 15 кандай топадилар. (уни) кандай эгаллайдилар. 16 деб
сўраса. (бу) куйидагича (юз беради): Вайуманга деган 17 йул-йүрик
гилдираги. Нарайан нахлавониниг кучи 18 билан оломоси каттик урса. 19
шунчалик сочилиб кетмасдан турадиган бўлса. шу тарика 20 яна буди сатрлар
бу күнгул куч-қудрати 21 билан дадил бўлмөкниг яхшилиғини. аяқо эканини
22 хис киладилар. “Уша билимлари куч-қудрати оркали 23 қувват олиш”
номли. 24 “дадил бўлмөк билан эзгу нүмларни олиб кирмөк”

IV. 5a(noom törtünç bish)

1 atl(i)gh qatighlanmaqin adinlarqa asigh 2 tusi qılmaq atlgh qatighlanmaqin bu 3 üç
türliüg adruqqa tükällig qatigh- 4 lanmaqin uzun turqaru tawranurlar 5 qatighlanurlar.
Bu törtünç qatigh- 6 lanmaq bramitligh tiltagh titir. Bodi tigmä 7 tuyunmaq köngülüg
bulghuluq бүтүргүлүк 8 bu ärür. Törtünç yñi qinigh qatighlanmaq üzä 9 bodi tigmä
tuyunmaq köngülüg bulghuluq 10 бүтүргүлүк tiltagh. Bishinç imärlimish torul – 11
mish dyan üzä bodi tigmä tuyunmaq köngül – 12 üg nätäkin bulurlar. nätäkin
bütürür- 13 lar tip täsär, mça qiti kim ärsär, bir 14 kishi ärdimin itüglig törtün yingaq-
qapigh- 15 ligh taptulugh äsringü ärdinilig kök²³ qaliq 16 içinta olurup tört
yingaqtingi 17 qapiglarintin kirmish soghiq²⁴ asin- 18 lar üzä nätäk soghinu
mängiläyür ülünçü- 19 läyür ärsär. ançulayu ymä budistwlar 20 bu köngül küçü üzä
dyanning soqançigh 21 tatighligh täring tözün tuyunup, ol tuyunmaq- 22 lari küçintä
çokmäkiğ qorqurmaqigh²⁵ blgü- 23 kä azlanmaqigh öngi küärir örügün 24 amilin
ärmäk atligh dyanigh alqu küü

мазмуни:

1 номли. “дадил бўлмөк билан бошқаларга фойда- манфаат келтирмөк” номли —
дадил бўлмөкниг бу 3 уч турли билан таңланганларни мукамал (равинда) жасур
4 қилмөкка доимо интиладигли, астойдил 5 ҳаракат киладилар. Бу түртинчи
(марга) дадил бўлиш брамитли сабаб дейилади. Буди дейиладиган 7 зехи
очилишини топиш. (унига) эришиш 8 шудир. Түртинчидан, жиддий (ва) кучли
дадиллик билан 9 буди дейиладиган зехи очилишини топиш. 10 (унига) эришиш
сабаби (шудир). Бешинчидан, йингик, жамланган 11 мушоҳада билан буди

²³ Туркия нашрида шу сўз қушилан.

²⁴ уйгур нашрида шу сўз тушиб қолган.

²⁵ уйгур нашрида қорқурмақин.

дейладиган зехн очилишини 12 кандай топадилар, (унга) қандай эришадилар, 13 леб сўрасалар, (бу) қуйидагича (юз беради); ким бўлса (хам), бироқ 14 одам хазинадан қилинган тўрт томони дарвозали, 15 ялтироқ, ола-була, хазинаси бор осмон 16 ичида ўтириб, тўрт тарафдаги 17 дарвозалардан кирган шабадалардан 18 канчалар салқинлаб роҳатланадилар, айланаб юрадилар, 19 шу тарика яна будисатвлар 20 бу кўнгли куч-қудрати билан мушоҳаданинг ёқимли, 21 мазали, теган моҳиятини хис қиладилар, ўша хиссиётлари 22 кудратидан таъвишу гамларини 23 аломатга, истакни бошқа (томонга) бурадилар, хотиржамликка 24 эришмоқ” деган мушоҳадани, жамики “шон-шўхрат

5b

1 kälīg ādrāmārīg bīgürtäçī küü kälīg ādrām- 2 ʾn tarttaçī at(i)lgh dyanigh adinaghunung 3 aç kizig²⁰ kīdāntā ulatī adalarigh 4 āngākārīg tarqartaçī inç māngilīg qilmaq 5 atlgh dyanigh bu üç türlüg adruqqa 6 tükällīg dyanigh uzun turqaru ārmāksiz- 7 ʾn ārnüksüzīn bishrunurlar õgrā- 8 tünürār. Bu bīshīnç dyan bramitlīg tīltagh 9 titir. Bodi tīg mā tuyunmaq kõngülüg bulghuluq 10 bütürgülük bu ārūr, bīshīnç imrilmish törülmish 11 dyan üzā bodi tīg mā tuyunmaq kõngülüg 12 bulghuluq bütürgülük tīltagh. Altīnç tūü 13 türlüg bilgā bilik üzā bodi tīg mā 14 tuyunmaq kõngülüg nātākīn²¹ bulurlar, nātākīn²² 15 bütürürār tip tīsār, inçā qltī kün tāngri²³ 16 kntū tīlgāntākī yruqī üzā nātāg tūntākī²⁴ 17 qarariqīgh tarqarur ārsār, ançulayu ymā 18 budistwlar bu kõngül küçī üzā bilgā bilik 19 adruqīning yīgīn üstīnkīsīn 20 tuyunup, ol tuyunmaqlari küçīntā, õtrū 21 mānsiz mānīngsīzīg bīlmākā oghrap bilgülük nom- 22 larigh tuyunu turmaq at(i)lgh çin kirtū bilgā 23 bilikīg bīsh türlüg bilgā bilik orunlar- 24 qa üç türlüg tīrkīlārīg bīlmāk 25 at(i)lgh çin kirtū bilgā bilikīg içtin

мазмун:

1 келтирадиган фазилатларни билдирувчи, шон-шўхрат келтирадиган фазилатни ўлчовчи” номли мушоҳадани, “бошқаларнинг 3 очкўзлик, хасислик, нунингдек, кулфатларни, 4 азобларни тарқатиб, хотиржам, шод қилмоқ” 5 номли мушоҳадани — бу уч турли танланганлар 6 мукамал мушоҳадани узок (вақт), уздуксиз, хормай-толмай, 7 ялқовланмай ўйлайдилар, 8 ўргандилар, Бу бешинчи мушоҳада брамитли сабаб 9 дейилади, Бўди дейиладиган зехн очилишини топиш, 10 (унга) етишиш шудир, Бешинчидан, йирик, жамланган 11 мушоҳада билан бўди дейиладиган зехн очилишини 12 топиш, (унга) етишиш сабабдир, Олтинчидан, ҳар қандай 13 ақл-билим билан бўди дейиладиган 14 зехн очилишини қандай топадилар, қандай 15 (унга) эришадилар, десалар, (бу) қуйидагича (юз беради): Кун таңгри 16 ўз атрофидаги нурали билан қандай қилиб икки 17 зудматни тарқатса, шу тарика яна 18 будисатвлар бу қалб куч-қудрати билан доно билимининг 19 ажойиблигини, яхшилигини, устулигини 20 хис қиладилар, ўша хиссиётлари куч-қудратидан, кейин 21 “МЕНсиз” ҳолатни

²⁰ уйғур наشريда qisning

²¹ уйғур наشريда anta kin

²² уйғур наشريда anta kin

²³ уйғур наشريда tagra

²⁴ уйғур наشريда iki

биямакка интилиб, билишга оид нумларни 22 хис қилиб яшамок” номли хақиқий доно 23 билимни, беш турли ақлу билим (мавжуд) жойларда 24 “уч турли жамоатни билмак” 25 номли хақиқий ақл–билимни, ички

1 V. 6a (noom törtünç alti)

1 singarçı nomlarigh uqtaçı kkürsüz arigh 2 bilgä biligkä tayaqligh tinlghtarça ashigh 3 tushi qilmaqligh atl(i)gh y(i)ti bilgä bilikig 4 bu üç türlüg adruqqa tükällig bilgä 5 biliklärig tunla küntüz¹⁰ armaqsizin 6 sönmäksizin bishrunup ögrätinip bilirlär 7 uqarlar. Bu altınç bilgä bilik 8 bramitligh tiltagh titir. Bodi tigmä 9 tuyunmaq köngülüg bulghuluq bütürgülük bu ärür 10 altınç tüü türlüg bilgä bilik üzä 11 bodi tigmä tuyunmaq köngülüg bulghuluq bü- 12 türgülük tiltagh. Yüñç öngi öngi 13 türlüg al¹¹ altagh üzä bodi tigmä 14 tuyunmaq köngülüg nätägün bulurlar nätägün 15 bütürürlär tip tısär. İncä qlti satigh- 16 çilar ulughi Sardawaxi alp yollarta 17 öng körtüg yirlärtä uz yirçi- 18 lär alin altaqin kntü quwraqin 19 nätäg ärdinilig oturuqqa tögürür 20 ärsär. ançulayu ymä budistwlar bu köngül 21 küçi üzä sansarligh ong körtügüg 22 ärtip, burxan qutiligh oturuqqa täggülär 23 üçün al altaqta usanmaqning yig- 24 in adruqin tuyunup, ol tuyunmaqlarining

мазмуни:

1 томондаги нумларни укадиған, тоза, пок ақл–билимга таянадиған жоңгозларга фойда–манфаат келтирмоқлик” деган ўткир ақл–билимни 4 — бу уч турли, турли тарафдан мукамал ақл – 5 билимларни туну кун ақланмай, 6 суеткашлик қилмай мушоҳада қилиб, ўрганиб оладилар, 7 уқиб оладилар. Бу — олтинчи ақл–билим билан (пайдо бўладиган) 8 фазилатли сабаб дейилади. Бўди дейиладиган 9 зехи очилишини топиш, (унга) эришиш шудир, 10 Олтинчидан, хар қандай ақл–билим билан 11 бўди деган зехи очилишини топиш, (унга) эришиш 12 сабабдир. Еттинчидан, хилма–хил, 13 турли усуллар билан бўди деган 14 зехи очилишини қандай топадилар, (унга) қандай 15 эришадилар, деб сўрасалар, (бу) қуйидагича (юз беради): савдогарлар 16 улуги Сардавахи баҳодир йўлларда, 17 қор қўчкиси (бор)¹² ерларда, довои(да) йўл қўрсатувчи бўлиб, 18 (ўзининг) йўл–йўриғи билан ўз жамоатини 19 қандайдир хазинаси (бор) оролга олиб 20 борали, шу тарика яна бўдисатвлар бу қўшул 21 қучи билан сансарали қор қўчкисини 22 четлаб ўтиб, бурхон бахт–саодати бор оролга етиб бор(адилар, у ерга етиб бор)гани 23 учун йўл–йўриққа ишонинининг яхшилигини, 24 таплаганини хис қилади, (шундан кейин) “ўша билимларнинг

6b

1 küçintä örü qilmish buyanlarin äwirä 2 birmäk atlgħ al altaqta usanmaqin 3 tinlgħlarigh örü tartmaq ozghurmaq atlgħ 4 al altaqta usanmaqin bu iki tür- 5 lüg al altaqlar içintä üruk özüti 6 ärtüğü käd usanurlar yıçanurlar. Bu 7 yitınç al altaq bramitligh tiltagh titir. 8 Bodi tigmä tuyunmaq köngülüg bulghuluq 9 bütürgülüg bu ärür yitınç öngi öngi al 10 altagh üzä bodi tigmä tuyunmaq köngülüg 11 bulghuluq bütürgülüg tiltagh. Säkzinç köni 12 ongaru qut qolunmaq üzä bodi tigmä 13 tuyunmaq

¹⁰ уйгур нашрида: күнтүн.

¹¹ уйгур нашрида шу сўз түк.

¹² яъни хавф–хатар маъносиди

köngülüg nätägin bulurlar. nätägin 14 butururlar ärkî tip tisar. inçâ qlti 15 bulitsiz tüntäki tolu tägirmî arigh süz- 16 ük ay tigrî kntü arighinga süzükingä 17 nätäg tügällig ärsär. ançulayu 18 ymä budistwlar bu köngül küçî üzä 19 iğit yanglugh saqinçlıgh bulitigh kütürp 20 bu oç köngülindig tükäl çin kirtü arigh 21 süzük tözlügin tuyunup, ol tuyunmaqları 22 küçintä ötrü burxan qutin kösümäk atlgh 23 qut qolonmaqin, adinlarin asigh¹⁴ tusulugh 24 mängilüg qilghali kösümäk atlgh qut qolonmaqin

мазмуни:

1 куч-кудрати учун килган савоб (иш)ларини бағишламоқ” 2 деган йул-йўриққа ишониш билан. 3 жонзотларни юксалтириш, куткариш” деган 4 йул-йўриққа ишониш билан — бу икки турли 5 йул-йўриқларга доимо, 6 ниҳоятда каттик ипонадилар, орзу қиладилар. Бу 7 еттинчи йул-йўриқ фазилатли сабаб дейилади. 8 Бўди дейиладиган зехи очилишини топиш. 9 (унга) эришиш шуدير. Еттинчидан, турли-туман йул-йўриқ 10 билан бўди дейиладиган зехи очилишини 11 топиш. (унга) эришиш сабабдир. Саккизинчидан, 12 “ишончли, бахт сўрамоқ билан (пайдо бўлувчи) бўди дейиладиган 13 зехи очилишини қандай тонадилар, (унга) қандай 14 эришадилар экан?” деб сўрасалар, (бу) куйидагича (юз беради): 15 булутсиз тундаги тўлни, думалок, тоза, пок 16 Ой тангри ўз тозадиги, поклиги (билан) 17 қанчалик қомил бўлса, шу тарика яна бўдисатвлар бу кўнгул кучи билан 19 ёлғондакам ўйловчи (сингари) булутни йўқотиб, 20 бу кўнгулнинг мукаммал, чинакам тоза, 21 пок асосини билиб, ўша билимлари 22 кудрати сабабидан бурхон бахт-саодатини орзу қилмоқ” деган 23 бахт сўрашини, бошқаларни фойда-манфаатли, 24 шод-хуррам қилгани орзу қилмоқ” деган бахт сўрашини —

IV. 7a (noom törtünç yiti)

1 bu ikî türlüq qut qolonmaqin turqaru 2 üzüksüz köni ongaru qut qolonurlar. Bu 3 säkizine qut qolonmaq bramitlıgh tiltagh 4 titir. Bodi tıgmä tuyunmaq köngülüg bul- 5 ghuluq bütürgülük bu ärür. Säkizine köni ongaru 6 qut qolonmaq üzä bodi tıgmä tuyunmaq 7 köngülüg bulghuluq bütürgülük tiltagh. 8 Toqzunç adruq adruq küç küsün üzä 9 bodi tıgmä tuyunmaq köngülüg nätägin bulur- 10 lar nätägin bütürürlär tip tısär. inçâ 11 qlti altun tılgänlig Çakrawart ilik qan- 12 larning alp är ärdinisi tört türlüq 13 süülüq quwraghin nätäg öz ärkınçä tapınça 14 äwirär ärsär. ançulayu ymä budistwlar bu 15 köngül küçî üzä arigh süzüg burxanlar 16 ulushin¹⁴ itmäkig tuyunup, ol tuyunmaqları 17 küçintä ötrü yınçürmäk adirtlamaq- 18 ligh küçin, bishrunmaq ögrätinmäklig küçin, 19 bu ikî türlüq küç küsün üzä ärkınçä 20 tapınça tinlghlarqa asigh tusi qilmaqin 21 küçänürlär küçänürlär. Bu ärür¹⁵ toqzunç küç 22 küsün bramitlıgh tiltagh titir bodi tıgmä 23 tuyunmaq köngülüg bulghuluq bütürgülük. 24 Bu ärür toqzunç adruq adruq küç küsün

мазмуни:

1 бу икки турли бахт сўрамоқни доимо, 2 муттасил (равишида давом эттирса) ишончли (равишида) бахт сўраган бўлади. Бу 3 саккизинчи бахт сўрамоқ химматли савоб 4 дейилади. Бўди дейиладиган мукаммал билимни топиш, унга эришиш

¹⁴ уйғур наширида *azıghların*, яна *asigh* сүзи ҳам тушиб қолган.

¹⁵ уйғур наширида *ulughin*

¹⁶ шу сүз Түркия наширида тушиб қолган.

шудир. Саккизинчидан, тўғри, хакиқий 6 бахт сўрамок билан бўди дейиладиган мукаммал 7 билимин топиш, (унга) эришини сабабдир. 8 Тўккизинчидан, “турли-туман куч-қудрат билан 9 бўди дейиладиган мукаммал билимга эришинини қандай топадилар. 10 (унга) қандай эришадилар?” деб сўрасалар, (бунинг сабаби) қуйидагичадир: 11 олтин гилдиракли Чакраварт хонларининг 12 ботир эр(лар) хазинаси тўрт турли 13 лашкари бор жамоатни қандай қилиб ўз хошиш-иродаси бўйича, орзуси бўйича 14 бошқарадиган бўлса, шу тарика яна бўдисатвлар бу 15 қалб қудрати билан тоза, пок бурхонлар 16 масканини яратмоқни аниқлайдилар, ўша билимлари 17 кучидан сўнг сажда қилиш (орқали) фарқлаш 18 кучи билан (кучаядилар, куч-қудрат оладилар), мукаммаллик ва билиб олиш билан боғлиқ куч-қудрат билан (кучаядилар, куч-қудрат оладилар), (ўз) хошиш-иродаси 20 бўйича жонзотларга фойда-манфаат қилмоқ билан 21 кучаядилар, куч-қудрат оладилар. Шудир тўккизинчи куч-қудрат (билан) 22 фазилатли сабаб дейиладигани, бўди дейиладиган 23 мукаммал билимга эришинини топиш, (унга) эришини (дегани). 24 Шудир турли томондан куч-қудрат

7b

1 üzä bodi tïgmä tuyunmaq köngülüg 2 bulghuluq bütürgülük tiltagh. Onuç bütmiş 3 bishmiş bilgä bilik üzä bodi tïgmä 4 tuyunmaq köngülüg nätägin bulurlar. nätäg- 5 in bütürürlär tip tösär. mçä qlti 6 kök qaliq qoyughinli altun tïlgänlig 7 Çakrawart ilik qanlı nätäg tidighsiz 8 ärsär, ançulayu oq ymä budistwlar 9 bu köngül küçü üzä alqu bilgülük nomlar 10 tözintä tidighsiz bolmaqigh tuyunup, ol 11 tuyunmaqlari küçintä ötrü alqu nomlarta 12 ärsinmäkkä tägip, abisik qilmaqligh 13 käziktä turup, nom mängisün ashanmaqligh 14 bilgä biligin, tinlgularigh bütürmäk bishurmaq- 15 ligh bilgä biligin, bu iki türüg 16 bilgä biliglar üzä tidighsiz tutughuz 17 bulurlar. Bu ätür onuç bütmiş bishmiş bilgä 18 bilik bramitligh tiltagh titir. Bodi tïgmä 19 tuyunmaq köngülüg bulghuluq bütürgülük 20 tiltagh bu titir. Tüzünlär oghliya, 21 on türüglär üzä budistwlar mxastwilar 22 bodi tïgmä tuyunmaq köngülüg bulghuluq bütü- 23 rgülük tiltagh. Muni munçulayu bu on türüg 24 tiltaghlarta tözi tükätü bishrunmiş 25 ögrätinmiş krgäk.

мазмуни:

1 билан бўди дейиладиган мукаммал билимга эришинини 2 топадиган, (унга) эриштирадиган тўккизинчи сабаб. Ўпинчидан, 3 “етук ақл-билим билан бўди дейиладиган 4 мукаммал билимга эришинини қандай топадилар, (унга) қандай 5 эришадилар?” деб сўрасалар, (бу) қуйидагича (юз беради): 6 осмон зулмати билан олтин гилдиракли 7 Чакроварт хон қанчалик чексиз 8 бўлса, шу тарика яна бўдисатвлар 9 бу қалб қудрати билан жамини аломати бор нўмлар 10 асосида қаршиликсиз бўлмоғини хис қиладилар, ўша 11 билимлари куч-қудратидан кейин жамини нўмлардан 12 устунликка эришадилар, назр қилмоқ учун 13 қаторда турадилар. Нўм шодлигидан баҳраманд бўлмоқлик ақл-билими билан, жонзотларни топмоқ, (унга) эришмоқлик 15 ақл-билими билан — бу икки турли 16 ақл-билимлар билан чексиз-чегарасиз 17 бўладилар. Шудир ўзинича тугал, етук ақл- 18 билим фазилатли сабабдир дейиладигани. Бўди дейиладиган 19 мукаммал билимга эришинини топадиган, (унга) эриштирадиган сабаб шудир. (Эй) аслзодалар ўғли! 21 Ўн турли (сабаб)лар (билан)

бўдисатвлар, мағаствилар 22 бўди дейиладиган мукаммал билимга эришиб, уни тонадиган, 23 (унга) эришадиган сабаб (шу)дир. Буни шу тарика, мана шу ўн турли 24 сабаблар (орқали) тўлиқ–туғал етказиш, 25 ўргатиш керак.

IV. 8a (noom törtünç säkiz)

1 Bu on türlüğ tiltaghtarigh yana budistw- 2 lar mxastwilar bishär bishär türlüğ nom- 3 larqa tayaqlighin timin ök tükäl büt- 4 ürülär, yana nätägin bütürülär ärkä 5 tip tısär, ani yämä inçä uqmish 6 krgük. Ymä budistwlar bish türlüğ 7 nomlarqa tayanip äng ilki bushi bra- 8 mitigh tükäl bütürülär. Qayular ol 9 bish tip tısär, inçä qiti äng 10 ilki kirtgünç ärkligkä tayanip, ikün- 11 ti yrliqançuçi köngülkä tayanip, üçünç 12 köstishsüz köngülkä tayanip, törtünç tinlgh- 13 larigh özkä içkärämäkkä tayanip, bishinç 14 tükäl bilgä bilikig kösamäkkä tayanip, 15 bu ärür bish. Munta ymä budistwlar äng ilki [kirtgünç ärkligkä tayanip]¹² 16 bushi bramitigh nätägin bütürülär kirtgünç 17 ärklig ymä qayu ärür tip tısär, kirtgünç 18 ärklig ärsär, köngülning süzilmäki ärür. 19 İnçip budistwlar ol kirtgünç ärklig tigmä 20 süzük köngülläri üzä äng ilki burxan 21 ärdinikä süzülülär. İkinti nom ärdinikä 22 süzülülär, üçünç tüzün bursang quwragh ärdinikä 23 süzülülär. Ol süzük köngülläri küçintä 24 ötrü arigh ädgü ädlärig tawarlarigh isirkän- 25 çsizin tidärlär idalayurlar, öküsh

мазмуни:

1 Бу ўн турли сабабларга, шунингдек, бўдисатвлар, 2 мағаствилар беш турли нўмларга 3 таяниш орқали ўша зоҳоти тугал эришадилар. 4 Яна, қандай эришадилар экан, 5 деб сўрасалар, буни шундай билиш керак: бўдисатвлар беш турли 7 нўмларга таяниб, энг аввал садақа саҳоватига 8 тугал эришадилар. “Қайсилар ўша салақа(саҳовати)?” деб сўраса, (бу) қуйидагичадир: 10 бириничидан, хақикий кучга таянади, иккинчидан, 11 шафқатли қалбга таянади, учинчидан, 12 (ўз) орзуси йўқ қўнғилга таянади, тўртинчидан, жонзотларни 13 ўзига жалб қилишга таянади, бешинчидан, 14 мукаммал ақл–билимни орзу қилишга таянади. 15 Шудир беш (турли нўм). Бу ерда яна бўдисатвлар: “Энг аввало, 16 садақа саҳоватига қандай эришадилар, хақикий куч яна қайсиниси?” деб сўраса(лар). (садақа) хақикийси 18 қўнғилнинг поқлигидир. 19 Шундай қилиб, бўдисатвлар хақикий куч дейиладиган 20 пок қалблари билан энг аввало, бурхон 21 хазинасига олиб бориладилар, иккинчидан, нўм хазинасига 22 олиб бориладилар, учинчидан, хақикий руҳонийлар жамоатига 23 олиб бориладилар. Ўша пок қўнғиллари кучи билан 24 пок, яхши мол–дунёсидан ўйлаб ўтирмай 25 воз кечадилар. қўп,

8b

1 tälim bushi birülär. Bu ärür kirtgünç 2 ärkligkä tayanip bushi bramitigh 3 bütürmäk, ikinti yrliqançuçi köngülkä 4 tayanip bushi bramitigh nätägin bütürür- 5 lar, yrliqançuçi köngül ymä qayu ärür 6 tip tısär yrliqançuçi köngül ärsär, 7 adinlarning ämgäkinkä köngülning 8 köymäki örtänmäki irinçkämäki ärür. 9 İnçip budistwlar ol antagh adinlarning 10 ämgäkinkä köydaçi örtänäçi irinçkädäçi 11 yrliqançuçi köngülläri üzä çighay ämgäkin 12 ämgäntäçilärig irinçkäyülär, biliksiz 13 ämgäkin ämgäntäçilärig irinçkäyülär. 14 qorqinç ämgäkin ämgä(ki)ntäçilärig irinçkäyür- 15 lar. Ol

¹² кавс ичидаги жумла уйғурча наشريда йук.

İrınçkämäklärı küçıntä, ötrü 16 yoq çıghay ängäkın ängäntäçı tınlghtarqa 17 tapınça kösüşhınçä äd tawar bushi bürür- 18 lär. Bılıksız ängäkın ängäntäçı tınlghtarqa 19 nom bılğä bılık bushi bürürlär. Qorçınç 20 ängäkın ängäntäçı tınlghtarqa qorçınçsız 21 köngül bushi bürürlär. Bu ärür yrılıqançuçı 22 köngülkä tayanıp, bushi bramıtıgh bütürmäk. 23 Üçınç kösüşhsüz köngülkä tayanıp, bushi 24 bramıtıgh nätäğın bütürürlär, kösüşhsüz 25 köngül ymä qayu ärür tıp tısär, kösüşhsüz

мазмунı:

1 Бір талай садака берадилар. Шудир хакикий 2 кучга таяниб, садака саховатига 3 эришиш (дегани). Иккинчидан, "шафкатли калбга 4 таяниб, садака саховатига кандай эришадилар, 5 шафкатли калб яна кандай булади?" 6 деб сўраса, шафкатли калб шуки, 7 (у) бошкаларнинг азобига юраги 8 куйиб, ўртанали, (унга) шафкат кўрсатади. 9 Шундай қилиб, бۇднсаглар юкоридаги — бошкаларнинг 10 азоблари учун куйиб—пишадиган, ўртанадиган, шафкат кўрсатадиган 11 рахмдил кўнгиллари билан кашшюклик азобидан 12 жафо тортадиганларга шафкат кўрсатади. Билимсизлик 13 азобидан жафо тортадиганларга шафкат кўрсатади. 14 Қўркув азобидан жафо тортадиганларга шафкат кўрсатади. 15 Шафкат кўрсатганлари сабабидан 16 йўқсиллик, кашшюклик азобидан жафо тортадиган жонзотларга 17 (уларнинг) орзу—истакларига кўра, мол—дунёни садака (қилиб) берадилар. 18 Билимсизлик азобидан жафо тортадиган жонзотларга 19 нўмнинг ақл—билимини садака (қилиб) берадилар. Қўркув азоби билан ваҳимага тушадиган жонзотларга кўркувсиз 21 кўнгилни садака қилиб берадилар. Шудир шафкатли 22 кўнгилга таяниб, садака саховатига эришмоқ (дегани). 23 Учинчидан, "орзусиз кўнгилга таяниб, садака 24 саховатига кандай эришадилар, орзусиз 25 кўнгил яна қайсиниш?" деб сўраса(лар) орзусиз

IV. 9a (noom törtünç toquz)

1 köngül ärsär, qłti bushi bürgülik ädingä 2 tawaringa, ol ädiğ tawarig täğıntäçı 3 dintarning säwınç utlı birmäkینگä, kın 4 ajuntaçı tüshینگä utlısinga, bu üçägükä 5 ilinmämak yapshinmamaq ärür. Inçip bodistw- 6 lar bu muntagh yanglıgh ilinçsiz tutunçsuz 7 kösüşhsüz köngülläri üzä alqu äd tawar- 8 larin alquqa birtäg işirkänçizın 9 tidarlar idalayurlar, bushi bürürlär. Bu 10 ärür kösüşhsüz köngülkä tayanıp, bushi 11 bramıtıgh bütürmäk. Törtünç tınlghtar-12 ıgh özkä içkärmäkkä tayanıp, 13 bushi bramıtıgh nätäğın bütürürlär, 14 [tınlghtarıgh özkä içkärmäk ymä] qayu ärür tıp tısär, tınlghtarıgh özkä 15 içkärmäk ärsär, qłti äd tawar birmäk 16 üzä, säwıgılığ sav³⁷ sözlämäk üzä, ädgükä 17 mängükä yar(a)tmaq üzä, bür işlıg 18 bolmaq üzä bu tört türlüg oghurin 19 ärür. Inçip budistwlar bu muntagh yang- 20 in tınlghtarıgh özlärینگä içkärkärllär üçün 21 ädlärin tawarların bılıklärin ädrämlärin 22 al altagh usanmaqların ançaq(a)ya ymä 23 işirkänätin barça yunglayurlar tidarlar 24 idalayurlar. Bu ärür tınlghtarıgh özkä

мазмунı:

1 кўнгил шуки, (бу) қуйидагича (булади): садака (қилиб) берадиган мол— 2 дунёсига, ўна мол—дунёга етказадиган 3 динларнинг севнич мукофотини нпном

³⁷ шу сўз уйғур нашрида йүк

килмоғига, кейин 4 (бу) дунёнинг фойда-манфаатига — бу учаласига 5 берилмаслик, ёнишиб олмасликдир. Шундай қилиб, бӯдисатвлар 6 шунга ўхшаш (хар нарсага) учмайдиған, 7 орзусиз кўнгиладари билан жамики мол-дунёларини 8 ҳаммага бирдай, қизғанмасдан бериб юборадилар, садака (қилиб) берадилар. Шудир 10 орзусиз кўнгилага таяниб, садака саховатига 11 эришимок (дегани). Тўртинчидан, “жонзотларни 12 ўзига яқинлаштириши билан 13 садака саховатига қандай эришадилар, 14 [жонзотларни ўзига яқин қилмок яна] қайсилардир?” деб сўраса, жонзотларни ўзига 15 яқин қилиш (бу) қуйидагича (юз беради): мол-дунёни (бошқаларга) бермок 16 билан, ёқимли сўзланмок билан, эзулик, 17 хурсандчилик пайдо қилини билан, битта ховничи 18 бўлмақ билан — мана шу тург турли сабаб билан 19 эринадн. Шу тарика бӯдисатвлар бу синғари 20 жонзотларни ўзларига яқин қилиш учун 21 мол-дунёларини, билимларини, фазилатларини, 22 чора-тадбир ишлатишларини, шунингдек, яна 23 қизғанмасдан ҳаммаси(дан) воз кечиб, бериб юборадилар. Шудир жонзотларни ўзига

9b

1 içkärmäkläringä tayanip bushi bramitigh 2 бүтүрмәк, бiшiнç тükäl билгә биликig күсәмәккә 3 tayanip bushi bramitigh nätägin бүтүрүрләр. 4 тükäl билгә биликig күсәмәк ymä qayu әрүр 5 tip тiсәр, тükäl билгә билик әрсәр, qiti 6 burxan qutin bulmish kshan ödk'i alqu 7 nomlarigh bahshisizin nomçisizin 8 kәntün tuyunmish kkirsiz arigh aqinsiz билгә 9 билик әртir. Көсәмәк әрсәр, ol antagh kkirsiz 10 arigh aqighsiz билгә билигig бүтүркәли 11 tawranmaq әрүр. Iнçip bodistvlar bu 12 muntagh yanqin kkirsiz arigh aqighsiz билгә 13 биликig күсәмәкләри üzä, alquqa ad 14 qanghuluq tözdä, yana adinlar tayaghinga 15 turmish töznüng kkirlig aqighligh bölükintä 16 tutulmish. Asük armaq igü yanglugh yilä- 17 yu törün¹⁴ blgürmiş yоq tözlig nоmlarning 18 yоq qurugh tözligin bilintü tolun бүтүmiş 19 çin kirtü tözda¹⁵ yana adinlar tayagh- 20 inga turmish töznüng kkirsiz arigh aqighsiz 21 bölükintä tuyulmish çin kirtü çinlayu nom üzä 22 blgürmiş bir tözlig nоmlarning soqançigh 23 barin ötkürüp ongarip, ötrü alqu äd- 24 läringä tawarlaringa tlinmäksiz yapshinmaq- 25 siz bolup alqu tinlgh oghlaninga birtäg

мазмунн:

1 яқинлаштиришига умид қилиб, садака саховатига 2 эришадилар (дегани). Бешинчидан, “мукаммал ақл-билимни орзу қилишига 3 умид қилиб, садака саховатига қандай эришадилар, 4 мукаммал ақл-билимни истамок яна қайсидир?” 5 деб сўрасалар, мукаммал ақл-билим қуйидагича (бўлади): 6 бурхон бахт-саодати билан эришган бир лахзалик замондаги жамики 7 нўмларни устозсиз, воизсиз, 8 ўз холича билиб олган, тоза, пок, ҳаяжонсиз ақл-9 билимдир. Истак эса шунчалик тоза, 10 пок, ҳаяжонсиз ақл-билимга эришишига 11 ҳаракат қилмокдир. Шу тарика бӯдисатвлар бу 12 йўсинда тоза, пок, ҳаяжонсиз ақл- 13 билимни иташлари билан ҳамманинг мол-дунёга (эхтиёжини) 14 қондирадиган моҳият(ни) топадилар), яна бошқаларнинг ёрдамига 15 муҳтож бўлган асоснинг кир, ҳаяжонсиз бўлагиди 16 ҳис қилинган

¹⁴ уйғур намунида төри.

¹⁵ уйғур намунида тозин.

ёлгон—яшиқ, сохта йўлда юриб, 17 қонун аломат берган, йўқ моҳиятли нўмларнинг 18 арзимас моҳиятини хис қилиб, тўлик тугатган 19 чинакам, ҳақиқий моҳият(ни) топадилар, яна бошқаларнинг ёрдамига 20 таянган моҳиятнинг тоза, пок, хаяжонсиз 21 бўлагида хис қилинадиган чинакам, ҳақиқий қилинган нўм билан 22 аломат кўрсатган бир моҳиятга эга нўмларнинг ёқимли 23 ҳаммасини талқин қилиб, равои қилиб, кейин жамики мол—дунёга 24 боғлаиб қолмайдиган, (маҳкам) ёпишиб олмайдиган 25 бўладилар, жамики жонзот боласи учун

IV. 10a (noom törtünc ülüsh on)

1 isirkançisizin tidarlar idalayurlar, bushi 2 bürürlär. Bu ärür tükäl bilgä bilikig 3 kösamäkkä tayanip bushi bramitigh bütürmäk 4 bu titir. Tüzünlär oghliya, bu bish türlüg 5 nomlarqa tayanip äng ilki bushi bramitigh 6 tükäl bütürmäk. Yana ymä bodistw- 7 lar bish türlüg nomlarqa tayanip ikinti 8 ç(a)hshap(u) bramitigh tükäl bütürürlär. Qayular 9 ol bish tip tısär, inça qlti äng ilki üç 10 türlüg qilinçlarigh aritmaqqa tayanip, 11 ikinti tinlgħlarigh örlätgülik bushurghuluq 12 tiltagħlarigh qilmamaqqa tayanip, üçünç 13 yawlagħ yollarigh b(ä)kläp ädgü yollarigh açmaq- 14 qa tayanip, törtünç arxant bratiyka bud- 15 lar oruntin⁴⁰ ärtmäkkä tayanip, bishñç 16 alqu ädgü nomlarigh tolu tükäl qilmaqqa 17 tayanip. Bu ärür bish, munta yämä budistw- 18 lar äng ilki üç türlüg qilinçlarigh 19 aritmaqqa tayanip, ç(a)hshap(u) bramitigh 20 nätägün bütürürlär, üç türlüg qilinçlarigh 21 aritmaq ymä qayu ärür tip tısär, üç türlüg 22 qilinçlarigh aritmaq ärsär, qlti ät özün 23 özlügrälüg ölmürmämäk, adinaghunung tawar- 24 in küçäp almamaq oghurlamamaq, adinlar- 25 ning mazmuini:

1 (мол—дунёсидан) кизганмай воз кечадилар, (уларга) садака қилиб 2 берадилар, Шудир мукаммал ақл—билимни 3 истамокка умид қилиб, садака саховатини ижро этмок 4 дейиладигани, Эй аслзодалар ўғли, бу беш турли 5 нўмларга таяниб, биринчидан, садака саховатини 6 мукаммал ижро этмок (керак), Яна бӯдисатвлар 7 беш турли нўмларга ишониб, иккинчидан, 8 ваъда саховатини мукаммал бажо айлайдилар, “Қайсилар 9 уша беш (турли нўм) ?” деб сўрасалар, (бу) қуйидагичадир: энг аввало, уч 10 турли қилмишларини йўқотишга таянадилар, 11 иккинчидан, жонзотларни хафа қиладиган, газаблантирадиган 12 сабабларни қилмасликка ишонадилар, учинчидан, 13 ёмон йўللарни тўсиб, яхши йўللарни очмокка 14 умид қиладилар, тўртинчидан, авлиё Ёратийка буддалар 15 ерларидан ўтмокка умид қиладилар, бешинчидан, 16 жамики яхши нўмларини тўлик, тугал бажармокка 17 умид қиладилар — мана шулар бешта (турли нўмлардир), Бунда яна “бӯдисатвлар 18 энг аввало, уч турли (ёмон) қилмишларидан 19 покланмокка умид қилиб, ваъда химматиға 20 қандай эришадилар, уч турли (ёмон) қилмишлардан 21 покланмок яна қайсидир?” деб сўраса(лар), уч турли 22 (ёмон) қилмишларидан покланмок қуйидагича (бўлади): танани, 23 (тирик) жонларни ўлдирмаслик, бошқанинг мол—дунёсини 24 тортиб олмаслик, ўғирлик қилмаслик, бошқаларнинг

⁴⁰ уйгур нашрида *огит угит*.

1 yutuzinga yapshinmamaq, tilin ästklämämäk. 2 çasut çasurmamaq, irig sarsigh saw söz- 3 lāmämäk, asghançulamamaq köngülün adin 4 kishinüng ädgüsingä azlanmamaq künilä- 5 mämäk, öwkä köngül tutmamaq, öwkälämämäk. 6 t(ä)rs köriim örümämäk ärür, inçip budistw- 7 lar bu muntagh yangin ät özdäkä tiltäkä 8 köngültäkä qilinçlarigh kirsiz tapçasiz 9 aritmaqlari üzä ötrü ç(a)hshap(u)t 10 bramitigh arighin süzügin küzätürlär tutar- 11 lar . Bu ärür üç türlüg qilinçlarigh 12 aritmaqqä tayanip ç(a)hshap(u)t bramitigh 13 bütürmäk. İkinü tınghlarigh örlätgü- 14 lüg bushurghuluq tiltagharigh qilmaqqä 15 tayanip ç(a)hshap(u)t bramitigh nätägin 16 bütürürlär, tınghlarigh örlätgülük bushurghu- 17 luq tiltagharigh qilmamaq ymä qayu ärür 18 tıp üsär, tınghlarigh örlätgülük 19 bushurghuluq tiltagharigh qilmamaq ärsär, qiti 20 adınlarigh sökmämäk toqimamaq siqmamaq 21 tangmamaq ürkünämäk qorqitmamaq solama- 22 maq bälämämäk açurmamaq suvsatmamaq quyash- 23 ta tumlighta ämgätmämäktä ulatı 24 tiltagharigh qilmamaq ärür. İnçip budistw- 25 lar bu muntagh yangin tınghlarigh bushurghuluq

мазмуни:

1 хотинига боғланиб қолмаслик. ёлгон гап гаширмаслик, 2 тухмат қилмаслик, қўпол, ёкимсиз сўз сўзламаслик, тилёгламаслик қилмаслик, қўшғил туфайли бонка 4 кишининг эғдулигига гайирлик қилмаслик, хасад қилмаслик, 5 газабга берилмаслик, (бонкаларга) газабини сочмаслик, 6 тескари тасаввур пайдо бўлишига йўл қўймасликдир. Шундай қилиб, бۇдисатвлар 7 бу синғари танадаги, тилдаги, 8 қўшғилдаги қилмишларини пок, тоза (қилиб) 9 тозаломоқлари билан, кейин ваъда 10 саховатини поклик, тозалик билан муҳофаза қиладилар, (унга) риюя қиладилар, Шудир уч турли қилмишларни 12 покломоққа умид қилиб, ваъда саховатига 13 ишонмоқ (дегани), Иккинчидан, “жонзотларни азоблайдиган, 14 газаблантирадиган сабабларни қилмасликка 15 умид қилиб, ваъда саховатини қандай 16 ижро этадилар, жонзотларин азоблайдиган, газаблантирадиган 17 сабабларни қилмаслик яна қайсидир?” 18 деб сўраса(лар), жонзотларни азоблайдиган, 19 газаблантирадиган, сабабларни қилмаслик, 20 бонкаларни сўқмаслик, урмаслик, (уларга) зулм қилмаслик, 21 хурқитмаслик, қўрқитмаслик, занжирбанд қилмаслик, 22 қамамаслик, оч қолдирмаслик, сувсиз қолдирмаслик, қўш (несиги)да, 23 совуқла азоб бермаслик (ва) бонка 24 сабабларни қилмасликдир, Шундай қилиб, бۇдисатвлар 25 бу йўсинда жонзотларни газаблантирадиган,

IV. 11 a (noom törtünç bir ygrmı)

1 ämgätgülük tiltagharigh qilmamaqlari üz- 2 ä ötrü ç(a)hshap(u)tigh arighin süzügin 3 yazınçısızın tutarlar küzätürlär, 4 Bu ärür tınghlarigh örlätgülük bushurghuluq 5 tiltagharigh qilmamaqqä tayanip ç(a)hshap(u)t 6 bramitigh bütürmäk. Üçünç yawlagh yollar- 7 igh b(ä)kläp ädgü yollarigh açmaqqä 8 tayanip ç(a)hshap(u)t bramitigh nätägin bütürür- 9 lar, yawlagh yollarigh b(ä)kläp ädgü yollar- 10 igh açmaq ymä qayu ärür tıp üsär, yawlagh 11 yollar ärsär, tamu prit yilqi asuri 12 lar yoli ärür. Adgü yollar ärsär, tıgrı 13 yiri kisi azuni ärür. İnçip budistw- 14 lar bu tört türlüg yawlagh yollarqa barghu- 15 luq ayıgh qilinçlarigh k(ä)nti özlärı qilmaz- 16 lar, yana adınaghuqa ymä ayıp qiltur- 17 mazlar, Ol

ayigh qilinçlarigh bodistwlar 18 k(ä)ntü özläri qilmamaqlari üzä 19 ötrü tört türlüg yawlagh yollarigh k(ä)ntü - 20 läringä b(ä)klämish⁴¹ bolur. Yana adinlarqa 21 ymä qilturmamaqlari üzä adinlarqa ymä 22 b(ä)klämish bolur. Bu iki türlüg yollarqa 23 barghuluq ädgü qilinçlarigh k(ä)ntü özlär⁴² 24 ymä qilurlar. yana adin adinaghuqa ymä qilturur- 25 lar

мазмуни:

1 азоб берадиган сабабларни қилмасликлари билан, 2 кейин ваъдага тозалик, поклик билан, 3 беғуноҳлик билан риоя қилдилар, (ваъдани) сақлайдилар, 4 Шудир жонзотларни азоблайдиган, тазаблангирадиган 5 сабабларни қилмасликка умид қилиб, ваъда 6 саховатини бажарадилар (дегани). Учинчидан, ёмон йўлларни 7 тўсиб, яхши йўлларни очмоққа 8 умид қилиб, "ваъда саховатини қандай ижро этадилар, 9 ёмон йўлларни беркитиб, яхши йўлларни 10 очмоқ яна қайсидир?" деб сўраса(лар), ёмон 11 йўллар дўзах, алвасти, хайвон, шайтон 12 йўлидир. Яхши йўллар эса тағри 13 ери, нисонлар оламидир, Шундай қилиб, бўдисатвлар 14 бу тўрт ёмон йўлларга борадиган 15 ёмон қилмишларни ўзлари қилмайдилар, 16 яна бошқаларга ҳам айтиб қилдирмайдилар, 17 Ўша ёмон қилмишларни бўдисатвлар 18 ўзлари қилмасликлари билан 19 кейин тўрт турли ёмон йўллардан ўзларини 20 сақлайдиган бўлади. Яна бошқаларга 21 ҳам қилдирмасликлари билан (бирга) бошқаларга (ўша йўлни) ҳам 22 беркигади. Бу икки турли йўлларга 23 (олиб) борадиган эзгу хатти-ҳаракатларини ўзлари 24 қилдилар, яна бошқаларга ҳам (ўша хатти-ҳаракатларини) қилдирадилар.

IV. 11b

1 ol ädgü qilinçlarigh budistwlar kntü öz- 2 läri qilmaq üzä, bu iki türlüg ädgü 3 yollarigh kntü özläringä açmiş bolur. 4 Yana adinlarigh ymä qilturmaqlari üzä, 5 adinaghuqa ymä açä birmish bolur. Bu 6 muntagh yangin ayigh törülärtin kntü 7 özläri tidinip adinlarigh ymä tidip 8 ädgü törülärtä kntü özläri yaratinip 9 adinlarigh ymä yaratip, yawlagh yollar qapighin 10 bkläp, ädgü yollar qapighin açä birmäklärlä- 11 ü üzä, ötrü ç(a)hshap(u)t bramitigh yazinç-

12 siz arigh tutarlar küzätürlär. Bu ürür 13 yawlagh yollarigh bkläp ädgü yollarigh aç- 14 maqqa tayanip ç(a)hshap(u)t bramitigh bütürmäk. 15 Törtünç arxant pratiykabutlar 16 orunintin⁴² ärtmäkkä tayanip ç(a)hshap(u)t bramit- 17 igh nätägin bütürürlär, arxant pratiykabut- 18 lar orunintin ärtmäk ymä qayu 19 ürür tip tisar, arxant pratiykabut- 20 lar ornı ärsär, qiti alqu nomugh alti 21 biliklärlä üzä adirtlamaq, adirtlamish nom- 22 larta yana kishī mänsüzün bilip nom mänsüz- 23 in bilmämäk m(ä)n tip atqanmaqig tarqarip, 24 nom tip atqanmaqig tarqarmamaq körmäk⁴³, 25 bishrunmaq yollarta yolugh ish-

мазмуни:

1 Ўша эзгу хатти-ҳаракатларни бўдисатвларининг ўзлари 2 қилмоқлари билан бу икки турли эзгу 3 йўлларни ўзларига очадилар, 4 Яна бошқаларга ҳам (шу йўлларни) қилдирмоқлари билан 5 бошқасига (йўли) очиб берган бўлади. Бу 6

⁴¹ уйғурча нашрида *birmamish*

⁴² уйғур нашрида *ornı yaratı*

⁴³ уйғур нашрида шу сүз уринида *tarqarip*

сингари ёмон одатлардан ўзи 7 тийилади. бошқаларни ҳам тияди. 8 яхши одатлардан ўзлари комил бўладилар. 9 бошқаларни ҳам комил қиладилар. ёмон йўллар дарвозасини 10 беркитадилар. яхши йўллар дарвозасини очиб берадилар. (Шу) 11 билан кейин ваъда саховатини бегуноҳ (холда) 12 ушлайди. муҳофаза қилади. Шудир 13 ёмон йўللارни беркигиб, яхши йўللарни очмокка 14 умид қилиб, ваъда саховатини амалга ошириш (дегани). 15 Тўртинчидан. “авлиё пратйикабутлар ўрин-жой 16 тайёрлашига (ўзлари) ишониб, ваъда саховатини 17 қандай ижро этадилар, авлиё пратйикабутларнинг 18 ўрин-жой тайёрлаши яна қайсидир?” 19 деб сўраса, авлиё пратйикабутлар 20 ўрин-жойни (шукни), жамини нўмни олти 21 (турди) билим билан фарқлайдилар. нўмларда 22 яна инсон “МЕН эмас”ни билиб, нўм “МЕН эмас”лигини 23 билмаётганиман, деб боғланганига барҳам берадилар. 24 нўм деб боғланмаганини бунатмасликни кўрадилар, 25 комиллик йўлида (шу) йўлдан

IV. 12a (noom törtünç iki ygrmî)

1 latmatin tarqarmaq yolugh işlätmäk, tar- 2 qarmaq yol içintä yana kkirlig 3 biligsiz biligig kitäröp, kkirsiz bilig- 4 siz biligig kitärmämäk, nizwanilar 5 adartmaqin tarqarip bilgüülük nomlar 6 adartmaqin tarqarmamaq ärür, inçip 7 budistwlar bu muntagh yangligh işlärtä, alqu 8 nomugh säkiz biliglar üzä adirtlamaq, 9 adirtlamish nomlarta yana kishî mänsizün 10 nom mänsizün ikägünî birlä bilip, bu ikägü- 11 nî adira biltäçi bilgä biligkä ymä ilimäk 12 yapshinmaq m(än) tip atqanmaqin ymä birlä 13 tarqarmaq, körmäk bishrunmaq yollar içintä 14 kävmäk yolugh, tarqarmaq yolugh birlä, ish- 15 lätmäk birlä işlätüdktä yana kkirlig 16 kkirsiz iki türüg biligsiz biliglarig 17 birlä kitärmäk, nizwanilar adartmaqin 18 bilgüülüg nomlar adartmaqin ikägünî birlä 19 birtäm tarqarmaqta ulati ädgü törülärtä 20 turmaqlari üzä ol ol kicig kölüglüg 21 tüzünlämng orunintin⁴⁴ ärtip 22 ötrü ç(a)hshap(ut)igh yazinçsiz arigh küzätür- 23 lar tutarlar. Bu ärür arhant pratyika but- 24 lar ornintin ärtmäkkä tayanip ç(a)hshap(ut) mазмуни:

1 фойдаланмасдан, йўқотип йўлидан фойдаланадилар. йўқотип 2 йўли ичида яна кир, 3 билимсиз ақлини йўқотадилар. (аммо) кир, билимсиз 4 ақлидан воз кечмайдилар. кучли хиссиётни 5 хавф—хатарга қўймоқлигини бартараф қилмайдилар, белгил нўмларни 6 хавф—хатарга қўймоқликни бартараф қилмайдилар. Шундай қилиб, 7 бўдисатвлар бу сингари ишларда, жамики 8 нўмни саккиз (турди) билимлар орқали фарқламоқни (қўнайтирадилар), фарқланган нўмларда яна инсон “Мен эмас”ни, 10 нўм “Мен эмас”ни — икковини бирга билиб, бу икковини 11 фарқлаб биладиган ақл—билимга яна 12 боғланганман, деб боғланганини ҳам бирга 13 тарқатмоқни (қўнайтирадилар), муноҳада қилмоқни, комиллик йўллари ичида 14 йўқотмоқ йўлидан, тарқатиш йўлидан бирга фойдаланмоқни (қўнайтирадилар), 15 бирга фойдаланганда яна пок— 16 попок — (бу) икки турли билимсиз ақлларида 17 бирга маҳрум қилмоқни (қўнайтирадилар), кучли хиссиётларини йўқотмоқни (қўнайтирадилар), 18 белгил нўмларини йўқотмоқни — икковини бирга 19 бутунлай

⁴⁴ yitir upshirida orin yatin

йўқотмокни (кўнайтирадилар), яна яхши коидалар билан 20 яшаётганлари учун ўша “кичик гилдиракли”⁴⁵ 21 асзодаларнинг ўринларини кўпайтирадилар. 22 кейин ваъдани бегунох, пок (холда) саклайдилар. 23 (унга) риюя қиладилар. Шудир авлиё пратийикабутлар 24 ўрин–жойини кўпайтиришга ишониб, ваъда

12b

1 bramitigh бүтүрмәк. Бйһинч алқу әдгү 2 номларigh толу тükäl қилмаққа таянип 3 ç(a)hshap(u)t bramitigh нәтәгін бүтүрүләр. 4 алқу әдгү номларigh толу тükäl қилмақ ymä 5 қайу әрүр тip тисәр, алқу әдгү номлар 6 әрсәр, икi түрлүг титүр. Бйр buyan әдгү 7 қилнч арқалigh әдгү номлар, икintі 8 билгә билigh арқалigh әдгү номлар, buyan 9 әдгү қилнч арқалigh әдгү номлар әрсәр, 10 қlti öngräkі бйш bramitlar әрүр. Билгә 11 билigh арқалigh әдгү номлар әрсәр, кінкi⁴⁶ 12 бis bramitlar әрүр. Азу ymä алқу әдгү 13 номлар әрсәр, бйр öz әт özkä asigh тусу 14 қилмақ tözлүг әдгү номлар, икintі adi- 15 naghugha asigh тусу қилмақ tözлүг әдгү nom- 16 lar әрүр. Oz әт özkä asigh тусу қилмақ 17 tözлүг әдгү номлар әрсәр, on bramitlar 18 yiti qırq түрлүг туйунмақ bölüglüg⁴⁷ номлар 19 әрүр. Adinaghuga asigh тусу қилмақ tözлүг 20 әдгү номлар әрсәр, tört түрлүг іçkärмәк- 21 lär, tört түрлүг ülgüsüz < әдгү>⁴⁸ köngüllär әрүр. 22 Іnçip bodistwlar бу мунтаgh янғлigh әдгү nom- 23 larigh алқуні толу тükäl қилмақлари üzä 24 ötrü ç(a)hshap(u)tigh yazınçısız arigh турurlar 25 күzätürlär.

мазмуні:

1 саховатини найдо қилмок (дегани). Бешинчидан, жамики яхши 2 нўмларни тўлик, тугал (ваъз) қилмокка умид қилиб, 3 “ваъда саховатини қандай ижро этадилар, 4 жамики яхши нўмларни тўлик, тугал (ваъз) қилмок қайсидир?” деб сўраса(лар), жамики яхши нўмлар 6 икки турлидир: биринчидан, ҳимматли, эзгу ишлари асосида(ғи) яхши нўмлар, иккинчидан, 8 ақл– билим асосида(ғи) яхши нўмлар; ҳимматли, 9 эзгу ишлари асосида(ғи) яхши нўмлар эса 10 қўйиладиқадир: олдинги бешта фазилатлардир, ақл–11 билим асосида(ғи) яхши нўмлар эса кейинги 12 бешта фазилатдир. Ё бўлмаса жамики яхши 13 нўмлар эса, биринчидан, ўз танасига фойда–манфаат 14 етказган, моҳияти бор яхши нўмлардир, иккинчидан, бошқаларга 15 фойда–манфаат келтирадиган моҳияти бор яхши 16 нўмлардир, ўз танасига фойда–манфаат келтирадиган 17 моҳияти бор яхши нўмлар эса ўн фазилат, 18 ўттиз етти хил билиш (қоидаси бор бўлган) бўлақли нўмлардир, 19 Бошқаларга фойда–манфаат келтирадиган моҳияти бор 20 яхши нўмлар эса тўрт турли (йўл билан) ўзига жалб қилмоқдир, 21 тўрт турли чексиз <яхши> қалблардир, 22 Шундай қилиб, бӯдисатвлар бу сингари яхши нўмларнинг 23 ҳаммасини тўлик, тугал (ваз) қилмоқлари билан 24 ваъдани бегунох, пок (холда) саклайдилар, 25 (унга) риюя қиладилар.

IV. 13a (noom törtünç üç ygrmī)

1 Bu әрүр алқу әдгү номларigh толу тükäl қилghu- 2 qa таянип ç(a)hshap(u)t bramitigh бүтүрмәк. 3 Bu титүр түзүнлар ogħliya, бйш түр- 4 лүг номларқа таянип

⁴⁵ “кичик гилдирак” – хинаяна таълимоти демақдир.

⁴⁶ уйғур наشريда *knit*

⁴⁷ уйғурча наشريда *bölüglüg*

⁴⁸ Туркия наشريда шу сүз қушилган.

ikintî ç(a)hshap(u) 5 bramitigh tükäl bütürmāk. Yana ymā bodistw- 6 lar bish (birinchi) nomlarqa tayanip üçünç 7 sārīnmāk bramitigh tükäl bütürürlār. 8 Qayulār ol tīp tīsār. İnçā qlti 9 āng ilki azli öwkālī nizwanilarigh 10 kävmäkkā tayanip, kntü inçip 11 māngīsīn tilāmādīn āt özlārīn īsīg öz- 12 lārīn īsīrkāmāmākkā tayanip üçünç 13 āngäkkā tostuqta öngrä azuntaqi 14 qilinçlarigh saqinip sārīngālī umughqa tayanip. 15 törtünç tinlgħlar ādgūsīn bütürkālīr üçün. 16 āng ögli yrliqançuçi köngül örītmäkkā 17 tayanip, bīshünç tārīngtä tārīng toghmaq siz nom taplaqin bulmaqqa tayanip. 19 Bu ārūr bīsh. Munta ymā budistwlar 20 ilki azli öwkālī nizwanilarigh 21 kävmäkkā tayanip sārīnmāk bramitigh nātāgīn bütürürlār. azli öwkālī nizwanilar- 23 igh kävmāk ymā qayu ārūr tīp tīsār. az- 24 öwkālī nizwanilarigh kävmāk ārsār.

мамзуни:

1 Шудир жамики яхши нўмларини тўлик тугал (ваъз) қилмоққа 2 умид қилиш ваъда саховатини ижро этмок (дегани). 3 Бу, (эй) аслзодалар үчүн, (биринчидан), беш турли 4 нўмларга умид қилиб, иккинчидан, ваъда 5 саховатини тугал ижро этмок (дегани). Яна бўдисатвлар 6 беш турли нўмларга умид қилиб, учинчидан, сабр қилмок фазилатини муқаммал (равнишда) пайдо қиладилар. 8 “Қайсилар ўша бешови?” деб сўраса(лар). (бу) қуйидагичадир 9 энг аввало, маккорлик ва газабланиш тўйгуларини 10 бартараф қилишга ишонадилар, иккинчидан, ўзининг шундай 11 шодлигини хохламасдан таналарининг хаёти учун 12 афеусланмасликка умид қиладилар, учинчидан, 13 азобга дуч келганда, илгариги оламдаги 14 қилмишларини ўйлаб, сабр қилишга умид (қилишга) ишонадилар. 15 тўртинчидан, жонзотлар эзгуликни тўғилганлари учун, 16 эзгу ниятли, меҳрибон қалбни намоен қилишга 17 ишонадилар, бешинчидан, ниҳоятда тирап туғмаксиз⁴⁰ 18 нўм уйғунлигини топмоққа умид қиладилар. 19 Шу(лар) дир бешови. Бу ерда яна бўдисатвлар, 20 энг аввало, маккорлик ва газабланиш тўйгуларини 21 бартараф қилишга умид қилиб, “сабр қилмок фазилатини қандай 22 пайдо қиладилар, маккорлик ва газабланиш тўйгуларини 23 бартараф қилиш яна қайсидир?” деб сўраса(лар), маккорлик ва газаб тўйгуларига барҳам бериш

13b

1 qlti āt özlī īsīg özlī üzākī 2 butulmaq yapshinmaqigh yana āngātūāçī- 3 lārķā qor qiltaçilarqa bulghanmaq 4 qaqimaqin basmaq küçsīrātūmāk ārūr. 5 İnçip bodistwlar bu muntagh yangīn 6 kntū āt özlārīn īsīg özlārī 7 üzākī azlanmaqin tutyaqanmaqin 8 özlārīnī özlātūāçī bulghadaçī- 9 larqa öwkālāmākīn qaqimaqin basmaq- 10 lari küçsīrātūmākīr üzā ötrū 11 öztā örūkilārning basinçin ayinçin 12 öztā qutiqlarning todin uçuzin 13 ayigh ögli yaghilarning örlātūmākīn 14 āngātūmākīn qor oghurin sārārīlār sārīnūr- 15 lār. Bu ārūr nizwanilarigh kävmäkkā 16 tayanip sārīnmāk bramitigh bütürmāk. 17 Ikintī kntū inçin māngīsīn tilāmā- 18 īn āt özlārīn īsīg özlārīn 19 īsīrkāmāmākkā tayanip sārīnmāk 20 bramitigh nātāgīn bütürürlār, kntū inç- 21 īn māngīsīn tilāmādīn, āt özlārīn 22 īsīg özlārīn īsīrkāmāmāk 23 ymā qayu

⁴⁰ туғмаксиз (санскр.) — бөрликда мавжуд булишдан маҳрум таълимот.

бу ир ўсәр. Kntü інчин 24 мәңгисін тиләмәдін. әт'өзләрін ісіг 25 өзләрін
сәрһәмәк әрсәр. қлти

мазмуни:

1 Ишдагича (юз беради): тана ва жонига 2 боғланиб, эһиниш олмоқни
сирриф килмок), яна азоб берувчиларга, 3 зарар келтирувчиларга исән
босмокка, 4 газабни босмокка бархам бермокдир. 5 Шундай килиб, будиставлар
тингари 6 ўз таналарига, жонларига боғлиқ очкузликларини, борликка⁴⁰
эһинишларини, 8 ўзларини хафа килувчи, газаблантйрувчиларга (исебатан) 9
бу газабларини тиймоқлари, 10 (газабларига) бархам бермоқлари билан,
11 ўзидан юкори булганларнинг зулмига, (улар келтирадиған) хавф-
жонига, 12 ўзидан қуйидагиларнинг ҳакоратига, 13 ёмон ниятли душманлар-
дан (берған) азобларига — 14 ҳамма сабабларга сабр киладилар, чилайдилар.
15 Шундир тўйгуларини босишга 16 умид килиб, сабр килмок фазилатини пайдо
кылмок (деғанни). 17 Иккинчидан, “ўзининг тинчлигини, шодлигини тиламасдан,
18 таналари, жонлари учун 19 ачимасликка умид килиб, сабр килмок 20
фазилатини қандай пайдо киладилар, ўзининг 21 тинчлигини, хурсандчилигини
тиламасдан, таналарига, 22 жонларига ачимаслик 23 яна қайсидир?” деб
сўраса(дилар), ўзининг тинчлигини, 24 хурсандчилигини тиламасдан, таналарига,
25 жонларига ачимайдилар. (бу) қуйидагича (юз беради):

IV. 14a (noom törtünç tört ygrmü)

1 беш азунтақи тинглар үчүн 2 өз әт'өзнүнг інчин⁴¹ мәңгисін інткi- 3 сін
үмәқин тутмадін, өзләрін баш- 4 ларин бүрү ісіг өзләрін тидә сәрмәк 5 сәрһәмәк әрүр.
Інчип будиствлар бу mun- 6 тағ әртүрн биліп кнтүләрі інчліг 7 мәңгіліг болғһулуқ
иллағһлarta әнг mintin 8 бiркiүә тингһ інчсiрәгүлүк әмгәнгүлүк 9 әрсәр. ОI інчiг
мәңгiг көзәмәзләр. 10 Kntü <lәri> өз әт'өзләri yoqadip адinлар 11 әдгүлүг
мәңгiлiг болғһулуқ әрсәр, ötrü 12 өз әт'өзләriн iсiг өзләriн аңақи- 13 ya үмә
iсiркәмәзләр. Munçulayu yangin 14 будиствлар кнтүләriнiң інчiн 15 мәңгiсiн
tilәмәдiн. әт'өзләriн 16 iсiг өзләriн iсiркәмәмәкләri üzә 17 öztä örukләriнiң
basinç- 18 in ayinçin. öztä qutiқilaming 19 todin uçuzin. ayiğһ öglі yaghilarning 20
örlätmәkin әmгәtmәkin qop түrlүgün 21 sәрәrlәr sәрinүrlәр. Bu әrүr kntü özlәр- 22
inиң інчiн мәңгiсiн tilәмәtin, әт'өз- 23 lәriн iсiг өзләriн iсiркәмәмәккә 24 tayanip
sәрһәмәк bramitigh бүтүrmәk.

мазмуни:

1 беш оламдаги жонзотлар учун 2 ўз танасининг шу тарика шодлигини,
хурсандчилигини, 3 озиқ-овқатини, қурол-яроғини (қўзда) тутмайдилар,
жонларини, бошларини фидо қилиб, 4 хаётини бериб, сабр қилиб, 5
чилайдилар. Шу тарика будиставлар бу сингари (вокеалар) бўлишини
билидилар, ўзлари тинч, 7 шод бўладиган сабаблар орқали ҳам энг (қаттиқ)
азобларни 8 тушуниб етадилар, жонзот безовғаланса, азобланса, 9 у тинчликни,
хурсандчиликни истамайди, 10 (Улар) ўзларининг таналарини фидо қилиб,
бошқалар (эса бундан) эзгулик, хурсандчилик тонадиган бўлса, кейин 12

⁴⁰ яъни моддий оламга

⁴¹ уйғурча наприда інчир

таналарини, ҳаётларини шунчалик 13 аямайдилар. Шундай қилиб, бу тахлиқ
 14 бўдисатвлар ўзларининг тинчлигини, 15 шодлигини тиламайдилар. (барқ)
 таналарини, 16 ҳаётларини аямайдилар, шу билан 17 ўзидан юкори турадиган
 ларининг кўрқув— 18 азобларини, ўзидан қуйидагиларининг 19 хўрликларини,
 ёмон ниятли душманларининг 20 азоб—уқубатга солишини (ва шунга ўхшаш) кун
 (азобларининг) турларига 21 сабр қиладилар, бардош берадилар. Шундай
 ўзларининг 22 тинчлигини, хурсандчилигини истамасдан, таналарини, 23
 жонларини аямасликка 24 ишониб, сабр қилмоқ фазилатига эришмоқ (дегани)

14b

1 Ҳеч қандай аҳамиятсиз нарсаларда бўлганда 2 азунтақи қилинчлариги сақиниб, саринкәли 3
 умаққа таяниб, саринмәк брамитиги нәтәғин 4 бүтүрүләр, аҳамиятсиз нарсаларда бўлганда 5
 азунтақи қилинчлариги сақиниб, саринкәли 6 умақ⁵² 7 умә қайу әрүр тәп тисәр, аҳамиятсиз
 7 тосдуқта бўлганда азунтақи қилинч- 8 лариги сақиниб саринкәли умақ әрсәр, 9 қити қайу
 қайу тинлғлар қайу қайу тилтағлар 10 ўзә кнтү әт-өзкә аҳамиятсиз кәлтүкдә, 11 ол
 кәлмәш аҳамиятсиз тәғинүр әркән, бу 12 мәннинг аҳамиятсиз тәғинмәким барқа бўлганда
 13 азунлортақи қилмиш айиги қилинчларимнинг 14 күчү күсүнү әрүр, нәнг кимкә умә
 15 ирингүлүк өвкәләгүлүк әрмәз тәп 16 мунқулайу көнү бўлганда бүкүнүп, 17 ол оқ
 аҳамиятсиз кәлмәш сүзүг кәнгүлүн 18 тәғинмәк ашамәк әрүр, Ичп 19 бодиствлар бу
 мунтағ янғин кнтү әт-өз- 20 ләрингә аҳамиятсиз кәлп, аҳамиятсиз тосдуқта 21 бўлганда
 22 азунлортақи қилинчлар- 22 иги сақиниб саринкәли умақлари ўзә 23 өзтә
 24 өгүкәләрнинг бәсинчн айнчн 25 24 өзтә қутқиларнинг тодин уқуз- 25 ин
 мазмуни:

1 Учунчидан, азобга дуч келганда, аввалги 2 оламдаги қилмишларини ўйлаб,
 сабр қилишга 3 эришиш учун умид қилиб, сабр қилмоқ фазилатини қандай 4
 амалга оширадилар, азобга дучор бўлганда олдинги 5 оламдаги қилмишларини
 ўйлаб, сабр қилишга 6 эришиш яна қайсидир, деб сўраса, азобга 7 дучор
 бўлганда, олдинги оламдаги қилмишларини 8 ўйлаб, сабр қилишга эришиш
 (қуйидагича юз беради): 9 қайсидир жонзотлар қандайдир сабаблар 10 билан ўз
 танасига азоб келтирганда, 11 ўша келган азобни тортар экан, “Бу 12 менинг
 азоб тортмоғим жамики бурунги замонларда қилган ёмон қилмиш(лар)имнинг
 14 кучидандир, кимгадир 15 яна газабимни сочаман”, деб 16 шу тарика
 чинакамига аңлайди, 17 ўша азобларини пок қўнгил билан 18 тортади,
 (азобларини яна) қўнайтиради. Шундай қилиб, 19 бўдисатвлар шу йўсинда
 ўзларининг 20 таналарига азоб келтириб, кийноқка тушганда, 21 бурунги
 замонлардаги қилмишларини 22 ўйлаб, сабр қилишга эришишлари билан 23
 ўзидан юкори турадиганларнинг зулмига, кўрқитишларига, 24 ўзидан
 қуйидагиларининг хор—зор қилишларига,

IV. 15a (noom törtünç bish yigirmä)

1 айиги оғли яғһиларнинг ө<r>lätmäk - 2 ин аҳамиятсиз бир йинтәм сәрәләр 3
 саринүләр. Бу әрүр аҳамиятсиз тосдуқларинта 4 бўлганда азунтақи қилинчлариги сақиниб 5
 саринкәли умаққа таяниб саринмәк 6 брамитиги бүтүрмәк. Төртүнч тинлғ- 7 ларнинг

⁵² уйғурча нашрида умаққа.

ädgüsün bütürkälir üçün 8 ädgü ögli yarliqançuçi köngül örümäk- 9 kä tayanip, särinmäk bramitigh nätägin 10 bütürürlär, tinlghlarning ädgüsün bütür- 11 kälir üçün ädgü ögli yrliqançuçi 12 köngül örümäk ymä qayu ärür tip tösär, tinlghlar 13 ädgüsün bütürkälir üçün, ädgü ögli 14 yrliqançuçi köngül örümäk ärsär, 15 qli qayu qilinçlarigh qilip, birök 16 adinlarning az öwkä bifiksiz 17 küni küwanc körtüm sizk ulatu niz- 18 wanilari täbräp tsuy alghuluq ärsärlär, 19 birtük yana ol ol qilinçlarigh qilturma- 20 din ol tinlghlarning bu bu nizwani- 21 lari boghup amrilip buyan ädgü alghuluq 22 ärsärlär, ötrü olarni trinçkäp 23 tsuyurqap buyan birgälir üçün, ol ol 24 qilinçlarigh qilmamaq ärür. Inçip

мазмуни:

1 ёмон ниятли душманлар (уларни) ўлдириб, 2 азоблашига бир(дай), доимо сабр киладилар, 3 бардош берадилар, Шудир азобга дучор бўлганларида 4 олдинги оламдаги ишларини ўйлаб, 5 сабр қилиш имкониятига умид қилиб, сабр қилмоқ 6 фазилатига эришмоқ (дегани), Тўртинчида, "Жонзотлар 7 эзулик(дан махрум бўлганини) бартараф қилиш учун 8 яхши ниятли, шафқатли кўнгил пайдо қилмоққа 9 умид қилиб, сабр қилмоқ фазилатига қандай 10 эришадилар, жонзотларнинг яхши(лиг)ига ишонин 11 учун яхши ниятли, шафқатли 12 кўнгил пайдо қилмоқ яна қайсидир?" деб сўраса, жонзотлар 13 эзулигига ишонини учун, яхши ниятли, 14 шафқатли кўнгил пайдо қилмоқ (шуқи), 15 шу тарика ҳар турли қилмишларни қилиб, 16 бошқаларнинг маккорлиги, ғазаби, билимсиз(лиги), 17 хасад(ғўйлиги), такаббур(лиги), хом хаёли, шубҳаси каби 18 хис-туйғулари (уларга ҳам) тарқалиб, гуноҳ орттирадиган бўлсалар, (аммо) 19 яна ўша қилмишларини қилмасдан, 20 ўша жонзотларнинг бу хис-туйғулари 21 босилиб, тинчланиб, савоб, эзулик орттирадиган 22 бўлсалар, кейин уларга шафқат кўрсатиб, 23 меҳрибонлик қилиб, савоб иш қилиш учун ўша 24 (ёмон) қилмишларини қилмасликдир. Шундай қилиб,

15b

1 bodistwlar bu muntagh yangin adinlar 2 künlägülik taplamaghuluq tsuy alghuluq 3 qilinçlarigh knü özläringä asigh tusu 4 bolghu ärsär, ymä adinlarqa buyan 5 birgälir ulugh yrliqançuçi köngül ör- 6 tip ol ol qilinçlarigh qilmamaqlari üzä 7 ötrü qor oghurin särärlär säri- 8 nürär. Kntüläringä ayigh qilineç 9 qilmish tinlghlarqa ymä yantut yawlaq 10 tüsh utli tägürmäzlär. Bu ärür tinlghlar 11 ädgüsün bütürkälir üçün ädgü ögli 12 yarliqançuçi köngül örümäkkä tayanip 13 särinmäk bramitigh bütürmäk. Bishinç 14 täringtä täring toghmaqsiz nom taplagh- 15 in bulmaqqa tayanip, särinmäk bramitigh 16 nätägin⁵¹ bütürürlär. Täringtä täring 17 toghmaqsiz nom taplaghin bulmaq ymä qayu ärür tip 18 tösär, täringtä täring toghmaqsiz nom taplagh- 19 in bulmaq ärsär, üç türlüç, toghmaq- 20 siz nom taplagh bulmaq ärür. Qlti üç 21 türlüç toghmaqsiz nom taplaghi bu tifr.22 Äng ilki kishilil nomli iki blgüläring 23 yoq qurugh tözin körtäçi töz üz- 24 äki toghmaqsiz nom taplagh- Ikinti adin- 25 lar

мазмуни:

⁵¹ уйғурча нашрида adgun

1 бўдисатвлар бу сингари бошқалар (каби) 2 хасал қиладиган, хурмат қилмайдиган, тупоҳ орттириб берадиган 3 қилмишларини ўз жонларининг фойда-манфаатига 4 бурадиган бўлсалар, яна бошқаларга савоб 5 ато қилиш учун буюк шафқатли кўнгил кўзатиб, ўша (ёмон) қилмишларини қилмайдилар, 7 кейин ҳамма замон(лар)да сабр қиладилар, бардон берадилар, 8 Ўзларига ёвузлик 9 қилган жонзотларга ҳам жавобан ёмон 10 тўлов ва мукофот етказмайдилар, Шудир 11 жонзотлар яхшилигига ишониш учун эзгу ниятли, 12 шафқатли кўнгил кўзатмоққа умид қилмоқ, 13 сабр қилмоқ фазилатига эришмоқ (дегани), Бешинчидан, 14 ниҳоятда теран, (кайта) тугилмайдиган нўм орзусига 15 эришмоққа ишониб, сабр қилмоқ фазилатига 16 қандай эришадилар, ниҳоятда теран, 17 қайта тугилмайдиган нўм орзусига эришмоқ яна қайсилар, деб 18 сўраса, ниҳоятда теран, (кайта) тугилмайдиган нўм орзусига 19 эришмоқ (шуки, у) уч турли, (кайта) тугилмайдиган 20 нўм орзусига эришмоқдир, Шундай қилиб, уч 21 турли (кайта) тугилмайдиган нўм орзусига эришиш) шу (йўллар билан пайдо бўлади), 22 Ўнг аввало, инсон ва нўм – иккала аломатнинг 23 бехуда илдивини кўрадиган моҳият юқоридан 24 (кайта) тугилмайдиган нўм орзусидир, Иккинчидан, бошқалар

IV. 16a (noom törtünç alti yigirmi)

1 tayaqninga turmish töznüñ näng 2 k(ä)ntün⁵⁴ toghdaçi ärmäzün, yilayu töz- 3 lüg awant tiltaqlarqa tayaqligh- 4 in körtäçi k(ä)ntün⁵⁵, toghmamaq⁵⁶ üzäki 5 toghmaqsiz nom taplagh, Uçünç çinsu ügm- 6 ä ärtüktäg töziä nizwanili ämgäk- 7 li toghmaçin körtäçi nizwani 8 ämgäk üzäki toghmaqsiz nom taplagh, Bu 9 üç türlüg toghmaqsiz nom taplaghin 10 on orunta öngtün körü 11 ögräfinü qaçan bashtinçi orunqa täg- 12 düktä oghrayu anta tanuqlayur bütürür, Ötrü 13 säkzinç orunqa tägi bu toghmaqsiz nom 14 taplaghin bulmaq ärür, Täringtä täring 15 tümäk ärsär, qti bashtinçi orun- 16 tin säkzinç orunqa tägi bu bilgä 17 bilik yinçülü üstäli⁵⁷ barir üçün anin 18 antagh tüür, Inçip bodistwlar 19 bu muntagh yangin toghmaqsiz nom taplaghi⁵⁸ 20 atlgħ tütrüm täring bilgä biliktä 21 turup ap ymä içün singlarqi nizwani- 22 ligh yaghilar tölükün, Ap ymä tashin 23 singlarqi ayigh ögli yaghilar örlät- 24 mäkin mazmun:

ёрдамига таянган моҳиятнинг ҳар қандай 2 ўзича (қайта) тугилишини менсимайдиган, ёлғон асосли сабабларга таянадиганини кўнглида ўйлайдиган, 4 (унга) итоат этадиган, ўзича (қайта) тугилмайдиган, юқоридан 5 (қайта) тугилмайдиган нўм орзусидир, Учинчидан, чинзу⁵⁹ деган 6 яширин моҳиятли, кучли хиссиёт ва азоб (билан), 7 (қайта) тугилишни кўнглида ўйлайдиган, кучли хиссиётли 8 азоб (билан), юқоридан (қайта) тугилмайдиган нўм орзусига эришишдир, Бу 9 уч турли (қайта) тугилмайдиган нўм орзусини 10 ўн ўрнида илгаридан кўриб, 11 таълим бериб, қачон биринчи ўринга етганда, 12 аини ўша

⁵⁴ ўйгурча нашрида kadun

⁵⁵ ўйгурча нашрида kadun

⁵⁶ ўйгурча нашрида toghmaq

⁵⁷ ўйгурча нашрида ushlau

⁵⁸ ўйгурча нашрида nomlaghi

⁵⁹ чинзу (хин) – муздак бордик мавжудот, жамини борлиқнинг илк маъна

ерда гувоҳлик беради. Кейин 13 саккизинчи ўрингача бу (кайта) тугилмайдиган нўм 14 орзусига эришмоқ (юз беради). Ниҳоятда теран 15 дейиладиган (нўм орзуси) эса шу тарика биринчи ўриндан 16 саккизинчи ўрингача – ақл–17 билим марварид(дан) устун бўлиб бораётгани учун. у 18 шундай дейилади. Шундай қилиб. бўдисатвлар 19 бу сингари (кайта) тугилмайдиган нўм севғиси 20 деган мазмуни (ва) теран ақл–билим билан 21 яшайдилар. яна ички тарафдаги кучли хиссиётли 22 душманлар кучини ёки ташки 23 тарафдаги ёмон ниятли душманлар азоб беришини.

16b

1 āngātākīn ikāgūnī barça angsiz kād 2 sārārlār sārīnūrlār. Bu ārūr tāring- 3 tā tāring toghmaqsiz nom taplagħin 4 bulmaqqa tayanip sārīnmāk bramitigh 5 bütürmāk. Bu tūtūr tüzūnlār oghli- 6 ya bīsh türüg nomlarqa tayanip 7 üçünç sārīnmāk bramitigh tükāl 8 bütürmāk. Yana ymā 9 budistwlar bīsh türüg nomlarqa 10 tayanip törtünç qatighlanmaq bramitigh 11 tükāl bütürūrlār. Qayular ol bīsh tūp 12 tūsār. İneç qlti āng ilki alqu 13 nizwanilar bīrlā... bīrlā ārmākīn 14 taplamamaqqa tayanip. ikīnti buyan- 15 larigh ādgūlārīg tükāt māgīneç iñç bolma- 16 maqqa tayanip. üçünç alp qatigh 17 āngākīg yoriqlarta yorigħali ārmāmāk- 18 kā tayanip. Törtünç ulugh yirliqançuçi 19 kōngūllārī üzā tinlghlarqa asigh tusu 20 qılmaqqa tayanip. Bīshīnç āwrīlinçsiz 21 yir orunugh kōsāmāk kākā tayanip. Bu ārūr 22 bīsh. Munta ymā bodistwlar āng 23 ilki alqu nizwanilar bīrlā... bīrlā ārmākīn 24 taplamamaqqa tayanip qatighlanmaq bramit- 25 igh nātāgīn bütürūrlār.

мамзунни:

1 кулфатга солишини (ўйлаб). икковига ҳам ақл бовар қилмайдиган даражада ниҳоятда 2 сабр қиладилар. бардош берадилар. Шудир ниҳоятда 3 теран. (кайта) тугилмайдиган нўм орзусига 4 эришмоққа умид қилиб. сабр қилмоқ фазилатига 5 эришмоқ (дегани). Шудир аслзодалар ўғлига. 6 беш турли нўмларга умид қилиб. 7 учинчидан. сабр қилмоқ фазилатига мукамал 8 эришмоқ (дегани). Яна 9 бўдисатвлар беш турли нўмларга 10 ишониб. тўртинчидан. тиришқоклик фазилатига 11 мукамал эришадилар. “Кайсилар ўша бешови?” деб 12 сўрасалар. (бу) қуйидагичадир: энг аввало. жамики кучли 13 хиссиётлар билан (найдо бўлган) борлиқни 14 севмасликка ишонади. иккинчидан. хайр–саховатларини. 15 яхшиликларини охирига етказмагунча хотиржам бўлмасликка 16 ишонади. учинчидан. оғир. қаттиқ 17 азобли ҳаёт тарзи билан умр кечириб. барбод бўлмасликка 18 ишонади. тўртинчидан. буюк шафқатли 19 қалб билан жонзотларга фойда–манфаат 20 келтирмоққа ишонади. бешинчидан. иккиланмасдан 21 ўринни истамоққа ишонади. Шудир 22 бешови. Бу ўринда яна бўдисатвлар “Энг 23 аввало. кучли хиссиётлар билан (найдо бўлган) 24 борлиқни севмасликка умид қилиб. интилиш фазилатига 25 қандай эришадилар.

IV. 17a (noom törtünç yiti yigrmi)

1 alqu nizwanilari bīrlā... bīrlā 2 ārmākīg taplamamaq ymā qayu ārūr 3 tūp tūsār. alqu nizwanilar bīrlā... bīrlā 4 ārmākīg taplamamaq ārsār. Qlti niz- 5 waniligh yaghilarigh birtām tarqarğhalī 6 kūtārgālī kōsāmāk ārūr. İneçp 7 bodistwlar bu muntagh yangin 8

nizwanilig⁴⁴ yaghilarigh k(ā)ntü köngüllärintä 9 turqurghali taplamamaqlari üzä ötrü 10 t(ä)rkün tawratı turmaduq yawlaq ayıgh 11 nomlarigh turqarmaghali törü tükätmiş 12 ärsär, öçürgäli turmaduq ädgü nomlarigh 13 yangirti turqurghali toru tükätmiş 14 ärsär taqı öklitkälı ashqali tawra- 15 nurlar qatighlanurlar. Bu ärür alqu nizwanilar 16 birlä, birlä ärmäkig taplamamaqqa 17 tayanıp qatighlanmaq bramitigh bütürmäk, 18 ikünı buyanlarigh ädgülärig 19 tükätmägінçä інç bolmamaqqa tayanıp 20 qatighlanmaq bramitigh nätägін bütürürlär. 21 buyanlarigh ädgülärig tükätmäk- 22 інçä інç bolmamaqqa tayanıp ymä 23 qayu ärür tıp üsär, buyanlar ärsär, buyan 24 ädgü qilinçliğ yiwäglär ärür. Ädgü-

мазмуні:

1 жамики кучли хиссиётлар билан 2 мавжуд бўлишни тапلامаслик яна қайсидир? деб 3 сўрасалар, жамики кучли хиссиётлар билан 4 мавжуд бўлишни тапلامаслик (шуки, у) кучли 5 хиссиётли душманларни тамомла таркатиб юбориниши, 6 бартараф қилишни истайди. Шундай қилиб, 7 бұдисатвлар бұ синғари кучли хиссиётли 8 душманларни ўз кўнгиллари буйича 9 қўзғатишни тапламайдилар, (шу) билан 10 тезда пайдо бұлмаган ёмон 11 нўмларни яратмаслик учун қонун қифоя қилган 12 бўлса, йўқотиш учун яратилмаган яхши нўмларни 13 қайтадан яратиш учун қонун қифоя қилган 14 бўлса, (яхши нўмларни) яна юксалтириб, қўпайтириш учун ҳаракат қиладилар, 15 (бу) йўлда сабот кўрсатадилар. Шудир жамики кучли хиссиётлар 16 билан бирга, мавжудликни тапلامасликка 17 умид қилиб, сабот кўрсатиш фазилатини пайдо қиладди (дегани), 18 Иккинчидан, савобларини, яхшиликларини 19 охирига етказмагунча хотиржам бўла олмаслиғига ишониб, 20 сабот кўрсатмоқ фазилатини қандай пайдо қиладилар, 21 муруватларини, яхшиликларини охирига етказмагунча 22 хотиржам бўла олмаслиғига ишониш яна 23 қайсидир, деб сўраса, муруватлари (шуки), муруват 24 эзгу иш(ни қиладиган) аслаҳа-анжомдир⁴⁵. Эзуликлар

17b

I lar ärsär, bilgä bilitk yiwäglär 2 ärür. Tükätmägінçä інç bolmamaq ärsär. 3 qiti bu iki türlüг yiwäklärig 4 toshqurmaqınçä tükätmägінçä burxan 5 qutin kösädäçi tüzünläriming 6 köngüllärig інç bolmamaq ärür. İnçip 7 bodistwlar bu muntagh yangin bu iki 8 türlüг yiwäglärin toshqurghali 9 tükätkälı ürük uzati kntü köngülläri 10 birlä söngishüp turmaduq yawlaq ayıgh 11 nomlarigh turqurmaghali törü tükätmiş 12 ärsär, öçürgäli amirturqurqali turmaduq 13 ädgü nomlarigh yangirti turqurghali törü 14 tükätmiş ärsär, öklitkälı ashqali 15 tawranurlar qatighlanurlar. Bu ärür 16 buyanlarigh ädgülärig tükätmägінçä 17 інç bolmamaqqa tayanıp qatighlanmaq bramitigh bütürmäk. Üçünç alp qatigh 19 ämgäklig yorighlarda yorighali irmä- 20 mäkkä tayanıp qatighlanmaq bramitigh 21 nätägін bütürürlär. Alp qatigh ämgäklig 22 yoriqlarda yorighali irmämäk ymä 23 qayu ärür tıp üsär, alp qatigh ämgäk- 24 lig yoriqlarda yorighali irmämäk

мазмуні:

⁴⁴ уйғурча наһрида nizwanilar

⁴⁵ «аслаҳа-анжом» сўзи ўз маъносидан қурол эмас, балки бұдисатнинг фикри ойдинлашуви учун зарур бўлган фазилатдир, бұдисатъ фикрларини юзга олиб чиқадиган омилдир

1 ка ақл–билим аслаха–анжомларидир. 2 (Муруватни) охирига етказмагунча хотиржам бўла олмаслик эса 3 куйидагичадир: бу икки турли аслаха–анжомларни 4 тўлдирмагунча, охирига етказмагунча бурхон 5 бахт–саодатини етказмагунча аслзодаларнинг 6 кўнгиллари хотиржам бўла олмаслигидир. Шундай қилиб, 7 бўдисатвлар бу сингари, ана шундай икки 8 турли аслаха–анжомларини тўлдириш учун, 9 охирига етказиш учун узок (вакт), доимо ўз кўнгиллари 10 (хоҳиш) билан курашадилар, пайдо бўлмаган ёмон 11 нўмларни арағмасликни бутунлай тугатган бўлса, 12 бартараф қилиб, хотиржам қилиб бўлмайдиган 13 яхши нўмларни бошқатдан пайдо қилишни бутунлай 14 тугатган бўлса, (яхши нўмларни) юксалтириб, кўнайитириш учун 15 ҳаракат қиладилар, (бу йўлда) сабот кўрсатадилар. Шунди 16 савобларни, яхшиликларни охирига етказмагунча 17 тинч, хотиржам бўла олмаслигига умид қилиб, сабот кўрсатмок 18 фазилатини пайдо қилмок (дегани), Учинчидан, кийин, қаттик, 19 азобли ҳаёт кечиргани дунёга келмаганига 20 умид қилиб, сабот кўрсатмок фазилатини 21 қандай пайдо қиладилар, кийин, қаттик, азобли 22 ҳаёт кечиргани мавжуд бўлмаслик яна 23 қайсидир, деб сўрасалар, кийин, қаттик, азобли 24 ҳаёт кечиргани мавжуд бўлмаслик

IV. 18a (noom törtünç säkiz ygrmī)

1 ärsär, üç asanqi içintäki alp 2 qilghuluq açigh ämgäklig çadiklig 3 işlärig işlägäli turitnamaq 4 turqighlanmamaq ärür. İnçip bodistw- 5 lar üç asanki yüz mxakalplar 6 içintä bushiçi qoltquçilarqa 7 bashlarin biçturu qaraqlarin ödürü 8 tärilärin soyturu söngüklärin 9 situru. Bu muntagh alp qatigh açigh tarqa 10 çadiklig işlärig bütürgäli ärmäk- 11 sızin yalqmaqszin uzun ödin 12 qatighlanmaqlari üzä ötrü ädgü 13 nomlarta tawranurlar qatighlanurlar. 14 Bu ärür alp qatigh ämgäklig yoriqlarta 15 yorighali ärmämakkä tayanip qatigh- 16 lanmaq bramitigh bütürmäk. Törtünç 17 ulugh yrliqançuçi köngül üzä tinlgh- 18 larqa asigh tusu qilmaqqa 19 tayanip qatighlanmaq bramitigh nätägin 20 bütürürlär. ulugh yrliqançuçi köngül 21 üzä tinlghlarqa asigh tusu qilmaq 22 ymä qayu ärür tıp tisär, ulugh yrli- 23 qançuçi köngül üzä tinlghlarqa asigh 24 tusu qilmaq ärsär, qiti tinlghlarning mazmunı:

1 шуки, (у) уч (карра) чексиз (вакт) ичида кийинчиликка 2 дучор қиладиган аччик, машаккатли чадиклик²⁴ 3 ишларни қилишдан (ўзини) тўхтатолмайди. Шундай қилиб, бўдисатвлар 5 бу уч (карра) чексиз (вакт), ўлчовсиз узок вакт 6 ичида тиланчию гадоёларга 7 бошларини кеснишга ижозат бериб, кўзларини ўйдириб, 8 териларини шилдириб, суякларини 9 парчалайдилар, бу сингари машаккату кийинчиликлар, аччик (ва) жуда оғир 10 чадиклик ишларни битиришда эътиборсизлик 11 билан узок замон 12 ҳаракат қиладилар, (шу) билан (бирга), кейин яхши 13 нўмлар билан интиладилар, ҳаракат қиладилар. 14 Шунди кийин, оғир, машаккатли йўл–йўриқлар билан 15 юргани чарчамасликка умид қилиб, ҳаракат қилиш 16 фазилатини пайдо қилмок (дегани), Тўртинчидан, 17 улуг шафқатли кўнгил билан жонзотларга 18 фойда–манфаат келтирмокка 19 умид қилиб, ҳаракат қилмок фазилатини қандай 20

²⁴ чадиклик – Будданинг аввалги қайта туғилиши ҳақидаги воқеа баёни, бу *жатики* деб ҳам айтилади

пайдо киладилар, улуг шафкатли кўнгил 21 билан жонзотларга фойда-манфаат келтирмөк 22 яна кайсидир, деб сўраса, улуг 23 шафкатли кўнгил билан жонзотларга фойда- 24 манфаат килмөк куйилагичадир: жонзотларнинг

18b

1 ач қис йг кәгән yoq çighay 2 ängäklärin tarqarghali taluy ögüz- 3 ka kili ärdinlig oturuqqa 4 barmaq. Qut qolunmaqligh küç küsün 5 üzä öz ärdinligin tinlghtarqa yim⁶² içim ot 6 äm qilmaq ärür. İncip budistwlar 7 bu muntagh yanma tinlghtar ängäkün 8 körü umatin, ulugh yrliqançuci köngül- 9 larä üzä asigh tın qilghali tüü 10 türlüg adruq adruq iş kötöklärtä 11 armaqsizin sünmäksizin yitir qinigh qatigh- 12 lanmaqin tawranurlar qatighlanurlar. 13 Bu ärür ulugh yrliqançuci köngül üzä 14 tinlghtarqa asigh tusu qilmaqqa tayanip 15 qatighlanmaq bramiti bütürmäk. 16 Bishinç äwrilinesiz yir orunugh köz- 17 ämakkä tayanip qatighlanmaq bramitiğ 18 nätägin bütürürlär. Äwrilinesiz 19 yir orunugh kösämäk ymä qayu ürür. 20 tip üsär, äwrilinesiz yir orun 21 ärsär, tögmis ädgülärinän 22 yanmamaq ärtür. Yanmamaq ymä tört 23 türlüg tütür. Qayular ol tört 24 tip üsär, inçä qiti äng ilki 25 kirtgünçintin yanmamaq.

мазмун:

1 очлиги(га), мухтожли(гига), хасталику огрикларига, кашшоклигу 2 азобларини бархам бергани дарёо денгизга 3 тушиб, хазинали оролга 4 бормоқдир, бахт сўрамоқ кучи билан 5 ўз тапасини жонзотларга емак, ичмак, дор-дармон билиб бермоқдир. Шундай килиб, бўдисатвлар 7 бу сингари жонзотлар азобини 8 кўриб, кутиб ўтирмасдан, улуг шафкатли кўнгиллари 9 билан фойда-манфаат келтиргани хар 10 турли меҳнатлардан 11 чарчамасдан, тўхтамасдан, жиддий коникиш (билан) 12 нишиладилар, ҳаракат киладилар. 13 Шудир улуг шафкатли кўнгил билан 14 жонзотларга фойда-манфаат келтирмөкка умид килиб, 15 ҳаракат килмөк фазилатини пайдо килмөк (дегани). 16 Бешинчидан, ўзгармас ўринни истамөкка 17 умид килиб, ҳаракат килмөк фазилатини 18 қандай пайдо киладилар. ўзгармас 19 ўринни истамөк яна кайсидир. 20 деб сўраса, ўзгармас ўрин 21 шуки, (у) эришган эзгуликларидан 22 (орта) қайтмасликдир. (Эзгуликларидан) қайтмаслик яна тўрт 23 турли дейилади. "Қайси ўша тўрт (турли орта қайтмаслик)?" деб 24 сўраса, (бу) қуйилагичадир: энг аввало, 25 чинакам имондан қайтмаслик.

IV. 19a (noom törtünç toquz ygrmi)

1 İktinli kâzikintin yanmamaq. 2 Uçünç ädgüsintin yanmamaq, törtünç 3 yoriqintin yanmamaq ärür. Kirtgünç- 4 intin yanmamaq ärsär, qiti burxan 5 ärdini, üzäki nom⁶² ärdini, üzäki 6 bursang, quwragh ärdini üzäki üzün- 7 lar säwmish ç(a)xshap(i)t, üzäki süzög 8 kirtgünç köngülün yanmamaq ärür. 9 Kâzikintin yanmamaq ärsär. 10 qiti on türlüg ornaqlarta 11 yitinesiz äwrilinesiz ornaqta turup, 12 on türlüg sawlarqa köngülü yanmamaq 13 ärür. Adgüsintin yanmamaq ärsär. 14 qiti bashtinqi oruntin yitinesiz 15 yitineç orunqa tägi orunlarta tanuq- 16 lamis bolmish orunlartin yanmamaq ärtür. 17 Yorighintin yanmamaq ärsär, qiti säkz- 18 inç oruntin inaru

⁶² уйгурча наширида tin

⁶³ Туркия наширида шу сүз кушилган.

чадир: энг аввало, жамики эзгу нумларни 17 бошка (томонларга) ёйиб юбормаликка умид килади. 18 Иккинчидан, икки турли асосларга 19 қушилмади, тамомила қутулмоқни 20 нетамоққа умид килади. Учинчидан, 21 бошқаларнинг эзгу асосларини 22 пайдо қилмоқ учун шуҳратга (лойик) фазилатларини 23 топишига ишонади. Тўртинчидан, кўнгилдаги 24 ғашликларни кутариб, нум мохиятини

IV. 20a (noom tortunch ulush ygrmi)

1 aritmaqqa tayanip, bishinç tinlgh- 2 larning nizvanilighi, ighaç sogutlari- 3 ning tözün yiltizin käsmäkkä 4 tayanip. Bu ärür bish. Munta ymä 5 budistwlar äng ilki alqu ädgü nom- 6 larigh öngi saçilturmaghugha tayanip 7 dyan bramitigh nätägin bütürürlär, 8 alqu ädgü nomlarigh öngi saçil- 9 turmamaq ymä qayu ärür tip 10 tisär, alqu ädgü nomlar ärsär, üç 11 türlüq qutrulmaqning tözi tup- 12 i üç türlüq tözlärtä 13 tolun bütmish körtü tözdä⁶⁶ tutul- 14 mish aqighsiz arigh köngül ärtür. Öngi 15 saçilturmamaq ärsär, ol antagh aqigh- 16 siz arigh köngülüg bütürkälin için 17 ötrü köngülüg basa basä üzüksüz 18 yighmaq turqurmaq ärür. Antagh ärsär, 19 nä için bu köngülüg alqu nomlar tip 20 tütür tisär, üç türlüq qutrulmaq bash- 21 lar qamagh ädgü nomlar barça köngülün 22 ötkürü bütärlär için, anin antagh 23 tütür. Inçip budistwlar bu muntaq yang- 24 in alqu ädgü nomlarning tözi mazmunı:

1 покламоққа умид қилади. Бешинчидан, жонзотларнинг 2 хиссиётларини, дова- дарахтларнинг 3 илдизини кесмоққа 4 ишонади. Шудир бешови. Бунда яна 5 будисатвлар энг аввало, жамики яхши нумларни 6 бошка (томонларга) тарқатиб юбормасликка ишониб, 7 мушоҳада қилиш фазилатини қандай пайдо қилдилар, 8 жамики яхши нумларни бошка (томонларга) тарқатиб 9 юбормаслик яна қайсидир, деб 10 сўраса, жамики яхши нумлар (шуки. у), уч 11 турли қутулмоқнинг илдизи, 12 уч турли илдиз туфайли 13 тўлик бўлган, қомил, мохиятга асосланган, 14 хотиржам, пок қалбдир. Бошка (томонларга) 15 тарқатиб юбормаслик эса (шуки), ўшандай хотиржам, 16 пок кўнгилни пайдо қилгани учун, 17 кейин кўнгилни аста-секин, узлуксиз 18 (равншда) йиғмоқ, қўзғатмоқдир. Ундай бўлса, 19 нима учун бу кўнгил ҳамма нумлар деб 20 айтилади, деб сўрасалар, уч турли қутулмоқни бошлагани (ва) 21 жамики яхши нумлар барча кўнгилдан 22 ўтиб, пайдо бўлгани учун шундай 23 дейилади. Шундай қилиб, будисатвлар бундай йўсинда 24 жамики яхши нумларнинг асоси.

20b

1 tüpi bolmish bu⁶⁷ köngül tigmä nomugh 2 öngi saçilturmamaqlari üzä, uzun 3 turquru dyanta ürükün anilin ärür- 4 lär. Bu ärür alqu ädgü nomlarigh öngi 5 saçilturmaghugha tayanip dyan bramit- 6 igh bütürmäk. İkinti iki türlüq 7 tüplärkä yapshinmatin ozati qutrul- 8 maqigh kösamäkkä tayanip dyan bramitigh 9 nätägin bütürürlär, iki türlüq tüp- 10 lärkä yapshinmatin ozati qutrulmaqigh köz- 11 ämäk ymä qayu <ärür>⁶⁸ tip tisär, iki türlüq 12 tüplär ärsär, bir yoq tözlüg nom- 13 larigh bir bar tip atqanmaqligh tüp. 14 ikinti bar tözlüg nomlarigh yoq tip atqanmaq- 15 ligh tüp ärtür. Yapshinmamaq

⁶⁶ уйгурча нашрида түзүн

⁶⁷ Туркия нашрида шу сүз қушилган.

⁶⁸ Туркия нашрида шу сүз қушилган.

17. ol yoq 16 tözlüg nomlarigh bar tip atqanmaqqa 17 yapshinmatin, yoq qurugh
 tözlügün bilmäk. 18 yana bar tözlüg nomlarigh yoq tip 19 atqanmaqqa yapshinmatin.
 qançigh barin 20 uqmaq ärür. Uzati qutrulmaqigh kösamäk 21 ärsär, bu iki türlüg
 anplugh atqagh 22 tözlüg nomlarğa yaqmatin yapshinmatin 23 çin kirtü köngülüg
 burxan 24 qutin kösamäk ärür. İnçip bodistwlar
 mazmuni:

1 илдизи бўлган кўнгил деган нўмни 2 бошка (томонга) таркатиб
 юбормасликлари учун узок. 3 доимий мушоҳада ичида муттасил сукутда
 бўлади. 4 Шудир жамки яхши нўмларни бошка 5 (томонга) таркатиб
 юбормасликка умид қилиб, мушоҳада (қилиш) фазилатини 6 пайдо қилмок
 (дегани). Иккинчидан, икки турли 7 асосга ёпишиб олмасдан, узок (вакт)
 қутулмокни 8 орзу қилмокка ишониб, мушоҳада (қилиш) фазилатини 9 қандай
 пайдо қиладилар, икки турли асосга 10 ёпишиб олмасдан узок (вакт)
 қутулмокни қўзламок 11 яна қайсидир, деб сўраса, икки турли 12 асос (шуки у),
 биринчидан, йўқ моҳиятли нўмларни 13 ягона, бор, деб боғланадиган асос, 14
 иккинчидан, мавжуд моҳиятли нўмларни йўқ деб боғланадиган 15 асосдир.
 ёпишиб олмаслик эса ўша йўқ 16 моҳиятли нўмларни бор деб боғланмокка 17
 ёпишиб олмасдан, йўқ, қурук моҳиятини билмок, 18 яна мавжуд моҳиятли
 нўмларни йўқ деб 19 боғланмок учун ёпишиб олмасдан, ўй-мушоҳадалари
 билан ҳаммасини 20 англаб етмокдир. Узок (вакт) қутулмокни орзу қилмок 21
 эса бу икки турли боғланадиган 22 моҳиятли нўмларга яқинланмасдан, ёпишиб
 олмасдан, 23 ҳақиқий, чинакам қалбга қулок солиб, бурхон 24 бахт-саодатини
 орзу қилмокдир. Шундай қилиб, бўдисаглар

IV. 21a (noom törtünç bir otuz)

1 bu muntagh yangin barli yoqli iki 2 türlüg tüplärkä ilimätin, bir 3 yüntäm köngülüg
 ök körü, köngülüg 4 ök köntürü, köngülüg ök särgürü. 5 köngülüg ök tarqaru, köngülüg
 6 ök amirtquru üzäliksiz üstünkü 7 yig köni tüz tuymaq burxan qutin. 8 kösamäklärü üzä
 tört türlüg 9 äriktä ürük uzati simtaqsizin 10 dyanta ürükün amilin äritlär. Bu 11 ärür
 iki türlüg tüplärkä yapshin- 12 matin uzati qutrulmaqigh kösamäk- 13 kä tayanip dyan
 bramitigh bütürmäk. 14 Uçünç adinlarning ädgü yiltiz- 15 larin bütürkäfir üçün, küü
 kälüg 16 ädrämlärig bulmaqqa tayanip dyan 17 bramitigh nätägin bütürürlär, adinlar-
 18 ning ädgü yiltizlarin bütürkäfir 19 üçün, küü kälüg ädrämlärig bulmaq yinä 20 qayu
 ärür tip tösär, ädgü yiltizlar 21 ärsär, azsiz öwkäsiz biliksiz bu üç 22 türlüg yiltizlar ärür.
 Azsiz 23 ümäk üzä nizvani |Y|gh⁶⁰ birtam

мазмунни:

1 бу сингари бор ва йўқ – икки 2 турли асосга боғланмасдан, бир (хилдаги) 3
 ўзгармас қалбга қулок солиб, кўнгилни 4 тўғри қилиб, кўнгилни бир жойга
 қўйиб, 5 кўнгилдан (шубхаларни) таркатиб, кўнгилни 6 тинчлантириб, доимий,
 юкори, 7 яхши, тўғри, ишончли, зехни очилган бурхон бахт-саодатини 8
 истаплари билан тўртта ҳар хил 9 жойда доимо тиришқоклик билан, 10
 мушоҳада (қилиш) билан доимо сукутда бўладилар. Шудир 11 икки турли
 асосга ёпишиб олмасдан, 12 доимо қутулмокни орзу қилмокка 13 умид қилиб,
 мушоҳада (қилиш) фазилатини пайдо қилмок (дегани), 14 Учинчидан,

⁶⁰ Туркия пашрида шу қушмача қушилган

бошқаларнинг яхши илдишларини 15 ўстириш учун, донг таратган 16 фазилатларга эришишга умид қилиб, мушоҳада (қилиш) 17 фазилатини қандай пайдо қиладилар, бошқаларнинг 18 яхши илдишларини ўстириш 19 учун, донг таратган фазилатларига эришини яна 20 қайсидир, деб сўраса, яхши илдишлар 21 (шуки, улар), макрепзлик, бегазаблик, билимлилик – мана шу уч 22 турли илдишлардир. Макрепзлик 23 демोक билан қучли хиссиётни бутунлай

21b

1 тарқармақ әрмәз. İncip turup kalmish 2 azigh ancaqaya tidip sargürüp ol. 3 azlanghuluq tiltaghlartin at'özüg 4 köngülüg yighinmaq ärür. Öwkäsiz 5 tümäk üzä öwkä nizwanigh bir- 6 tam tarqarmaq әrмәз. İncip turup kalmish 7 öwkäg²¹ ancaq(a)ya tidip sargürüp ol 8 öwkälängülük tiltaghlartin at'özüg 9 köngülüg yighinmaq ärür. Biligsizsiz 10 tümäk üzä biligsiz nizwanigh bürtäm 11 tarqarmaq әrмәз. İncip turup kalmish 12 biligsizig ancaq(a)ya tidip 13 sargürüp ol ymä biligsiz biligig 14 ishlätügülük tiltaghlär üzä at'öz- 15 üg köngülüg yighinmaq ärür. Bu üç 16 türlüg nomlar nä üçün ädgü yiltiz- 17 lar türlär tip tisär. bu üçügü 18 ap yirtinçülüg ap yirtinçülüg- 19 tä yig ädgü nomlarning tözi 20 yiltizi tip türlär. Küü kälüg 21 ädrämläriг bulmaq ärsär, qiti on 22 orunlar sayuqi adruq adruq küü 23 kälüg ädrämläriг bulmaq ärür. İncip 24 bodistwlar bu muntagh yangin on mazmun:

1 бартараф қилиб бўлмайли. Шундай қилиб, яшаб келган 2 гуноҳнинг дарҳол олдини олиб, қаршилиқ кўрсатишдир. 3 очқўзликка (олиб келадиган) сабаблардан танани. 4 кўнғилини тиймоқдир. Ғазабсиз 5 демок билан ғазаб хиссиётини бутунлай 6 тарқатиб бўлмас. Шундай қилиб, яшаб келган 7 ғазабнинг дарҳол олдини олиб, қаршилиқ кўрсатишдир. 8 ғазабланишга (олиб келадиган) сабаблардан танани. 9 кўнғилини тиймоқдир. Билимли 10 демок билан билимсизлик хиссиётини бутунлай 11 тарқатиб бўлмас. Шундай қилиб, яшаб келган 12 билимсизликнинг дарҳол олдини олиб, 13 қаршилиқ кўрсатишдир, яна билимсиз билимини 14 қўллайдиган сабаблар билан танани. 15 кўнғилини тиймоқдир. Бу уч 16 турли нўмлар нима учун яхши илдишлар 17 дейилади, деб сўрасалар, бу учови 18 ҳам (бу) оламга мансубдир, ҳам (бу) оламдаги 19 эзгу нўмларининг асос, 20 илдишдир, деб айтадилар. Донг таратган 21 фазилатларга эришмоқ эса ўнта 22 ўрнидаги ҳар турли донг таратган 23 фазилатларини тоимоқдир. Шундай қилиб, 24 бўдисатвлар бу сингари ўнта

IV. 22a (noom törtünç iki otuz)

1 orunlar sayuqi küü kälüg ädrämlär- 2 üg bulmaqlari üzä ol küü kälüg 3 ädrämläriг üntürüp qamagh tinghlar- 4 ning azsin öwkäsiz biligsizsiz²¹ 5 üç türlüg ädgü yiltizlarin örmäyük 6 ärsär. Ötürgäli örmish ärsär. büt- 7 ürgäli bishurghali tönlä kündüz ürük 8 ozati tört türlüg äriktä simtaq- 9 sizin dyanta ürükün amilin ärür- 10 lar. Bu ärür adinlarning ädgü yiltiz- 11 larin bütürgälir üçün küü kälüg 12 ädrämläriг bulmaqqa tayanip dyan 13 bramitigh bütürmäk. Törtünç köngül- 14 täki kkärläriг kütärip nom tözin 15 aritmaqqa tayanip dyan bramitigh 16 nätägin bütürürlär. köngültäki kkir- 17 läriг kütärip nom tözin aritmaq ymä 18 qayu ärür tip tisär.

²¹ уйгурча напирда öwkä
Туркия напирда biligsiz

köngültäki kkir- 19 lār ärsär. qlti bu köngül tēntā 20 ilksiztān bārūki tōz. tūp ornac
21 tutmish qamagh bīsh azun tinlgħlarigh ça- 22 shurdaçi bulghadaçi k(āntū)
köngülüg bushurdaçi 23 ämgättäçi az övčkä biliksiz küni
мазмуни:

1 Уриндаги хар турли донг таратган фазилатларга 2 эришмөк билан ўша донг
таратган 3 фазилатларни пайдо килиб, жамики жонзотларнинг 4 макрензлик,
газабсиз, билимли – 5 (мана шу) уч турли яхши илдизлари билан кўрилмаган 6
бўлса, (унинг илдизларини) кўрсатгани кўтарилган бўлса, комил бўлиш учун 7
кечаю кундуз доимо 8 тўрт турли куч–қудрат билан, тиришқоклик 9 билан
мушоҳада (килиш) билан доимо сукут саклайди. 10 Шудир бошқаларнинг яхши
илдизларини 11 етиштириш учун донг таратган 12 фазилатларига эришмөкка
умид килиб, мушоҳада (килиш) 13 фазилатни пайдо килмөк (дегани)
Туртинчидан, кўнгилдаги 14 кирларни кетказиб, нўм мохиятини 15 покламокка
умид килиб, мушоҳада (килиш) фазилатини 16 қандай пайдо қиладилар
кўнгилдаги кирларни 17 кетказиб, нўм мохиятини покламок яна 18 қайсидир
деб сўраса, кўнгилдаги кирлар 19 – бу кўнгили ичиде 20 ибтидои йўл
(замондан) бери мохият (билан), жой олган, жамики беш олам жонзотларини 22
хақорат қиладиган, булғайдиган, ўз кўнгилини газаблантирадиган, 23 азоб
берадиган, маккор(янги), газаби, билимсиз(янги), хасадгўйлиги.

22b

1 küwānç körüm sīziktā ulati qamagh 2 nizwanilar ärür. Qlti bu qamagh niz- 3
wanilar köngül tēntā turup çinsu 4 tēgmā köngülhug⁷² ärtüktāg çin 5 kirtü arigh
süsüg tōzīn örtār- 6 lār kkīrīktürürlār. Nāng y(a)rutqali 7 yasutqali imāzlar. Anin bu
niz- 8 wanilarning ati köngültäki 9 kkīrlār tūp tūtīrlār. Nom tōzīn 10 aritmaq ärsär
qlti ol çinsu tēgm- 11 ā çin kirtü arigh süzüg köngül tōz- 12 in örtäçi kösittäç
nizwani- 13 ligh kkīrlārīg tarqarmaq kütärmäk 14 ärür. İnçip budistwlar bu muntaç
15 yangin köngültäki kkīrlārīg körmäk 16 bishrunmaq yollar tēntā kävīp tarqarip 17
on orunlar sayutaçi 18 sirnayu yīnçkalāyü aritip āng ilki öz- 19 üg yatigh birtāg
[tāg] tūp tüz 20 körtäçi qamaghda yoridaçi atl(i)gh 21 ärtüktāg tōzüg, ikīnti ünüş-
22 lüg yolugh tüz bishruntaçi qamaghda 23 yīg atl(i)gh ärtüktāg tōzüg, üçünç 24 ā
özkā işig özkā qawinçsiz qilta- 25 çi
мазмуни:

1 такаббурлиги, хом хаёли, хуллас, жамики 2 хиссиётларидир. Шундай килиб
бу жамики кучли хиссиётлар 3 кўнгилда жойлашиб, Чинсу⁷³ 4 деган кўнгилини
яширин, чинакам, 5 хакикий, пок илдизини куйдирадилар, 6 кир қиладилар
(Ўша) парсани ялтиратмайдилар, 7 равшан қилмайдилар. Шунинг учун бу
кучли 8 хиссиётларнинг номи кўнгилдаги 9 кирлар деб аталади. Нўм мохиятини
10 покламок эса, ўша Чинсу деган 11 чинакам, хакикий, пок кўнгили мохиятини
12 куйдирадиган, тўсадиган кучли хиссиётли 13 кирларни кеткизмөкдир. 14
Шундай килиб, бўдисатвлар бу сенигари 15 кўнгилдаги кирларни кўрмөк, 16
(кўнгилини) комил қилувчи йўллар орасидан (уларни) йўқотиб, 17 унта
ўриндагиларга 18 амал килиб, гўзал килиб, поклайдилар, энг аввало, жонини

⁷² уйгурча нашрида köngülüg.

⁷³ Уйгурча нашрида бу сўз *Chinsu* деб ўқилиб, “хакикий” деб изоҳланган; бизнингча, бу хитойча *Chinzu* сўзида
бўлиб, “мутлак мавжудот, жамики борлиқнинг илк маъноси” деб изоҳлаш тўғри бўлади.

(ва) 19 бегонани бирдай (килиб), илдизу моҳиятни 20 кўрадиган, ҳамм (томонга) ҳаракат қилувчи деган 21 (қўнғилни) кетказгандай моҳиятни (пок киладилар), иккинчидан, юксалини 22 йўлини тўғри, комил қилувчи ҳамм (нарс)дан 23 яҳни деган яширин моҳиятни (пок киладилар), учинчидан, 24 танага, иссиқ жонга бепарқ киладиган

IV. 23a (noom törtünç üç otuz)

1 yığ sisdu atlgħ ärtüktäg töz- 2 üg, törtünç nom amranmaqin ymä 3 oçirtäç tutyäqsiz atlgħ ärtüktäg 4 tözüg, bishñeç on türlüg taplagħ- 5 ligh tüzülmäk üzä köngülüg 6 arittaçi ulalmishigh tüz körtäçi 7 atlgħ ärtüktäg tözüg, altineç 8 tiltagħdm toghmish nomlarning yoqlunmaq- 9 siz kkörkmäksiz tözin bultaçi yoq- 10 lunmaqsis kkörkmäksiz atlgħ ärtüktäg 11 tözüg, yüñeç nomnung b(ä)lgüsü töz- 12 in biltäçi nomta adirlamaqsiz 13 atlgħ ärtüktäg tözüg, säkizñeç 14 toghmaqsis nom taplagħin bütün tolu 15 tanuqlamaq üzä bir ymä kkürlüg 16 kkirsiz nomlarning azilmaqin qoramaq- 17 in körmädaçi b(ä)lgülü yirtinçü- 18 li ärkineçä tayagħ bultaçi atlgħ ärtüktäg 19 tözüg. Toqzunç tidighsiz ozmaqigh 20 tolu tükäl tanuqlamaq üzä bïlgä 21 bilig ärsinmäkingä tayagħ bultaçi 22 atlgħ ärtüktäg tözüg, onunç tap üyin asigh tusu 23 qiltaçi qilinc üzä ärsinmäkkä 24 tayagħ bultaçi atlgħ ärtüktäg tözüg mazmunı:

1 яҳни Снеду деган яширин моҳиятни (пок киладилар), 2 тўртинчидан, нўм севғисини яна 3 йўқотишга тарафдорлик деган яширин 4 моҳиятни (пок киладилар), бешинчидан, ўн турли қўллаб–қувватлаш, 5 мувофиклик билан қўнғилни 6 поклайдиган, боғланишни тўғри кўрадиган 7 деб аталувчи яширин моҳиятни (пок киладилар), олтинчидан, 8 сабабдан туғилган нўмларнинг 9 йўқотилмайдиган, кир бўлмайдиган моҳиятини топадиган, 10 йўқотилмайдиган деган яширин 11 моҳиятни (пок киладилар), еттинчидан, нўм аломатини, моҳиятини 12 билувчи, нўмдан айрилмаслик 13 деган яширин моҳиятни (пок киладилар), саккизинчидан, 14 тугмаксиз нўм севғисининг тамомила тўлик 15 тасдиқлаш билан, бири яна кир (ва) 16 тоза нўмларининг йўқолишини, кичрайишини 17 кўрмайдиган аломат ва оламнинг 18 қудрати бўйича асос бўлувчи деб аталадиган яширин 19 моҳиятни (пок киладилар), тўккизинчидан, қаринликсиз нажот топишни 20 тўлик–туғал тасдиқламок билан ақл– 21 билим ҳукмронлигига асос бўлувчи 22 деб аталадиган яширин моҳиятни (пок киладилар), ўнинчидан, етарли (даражада) яҳни фойда–манфаат 23 етказувчи ишлар билан ҳукмронликка 24 асос бўлувчи деган яширин моҳиятни –

23b

1 bu on türlüg çinsu tigmä ärtük- 2 täg çin körtü arigh süzüg köngül 3 tözin aritmaqlari üzä ürük 4 uzati simtaghsizin dyanta ürükün 5 amilin ärtürlär. Bu ätir köngültäkä 6 kkürläriç kitärüp nom tözin 7 aritmaqqa tayanip dyan bramitigh 8 bütürmäk, Bishñeç tinlghlarning 9 nizwaniligh igħaç sögütlärining²¹ 10 tözin yiltizin käsmäkkä tayanip 11 dyan bramitigh nätägm bütürülär, 12 tinlghlarning nizwaniligh i igħaç sögütlär- 13 ning tözin yiltizin käsmäk ymä 14 qayu ärrür tıp tısär, tinlghlarning 15 nizwaniligh i igħaç sögütlärining 16 tözin yiltizin käsmäk ärsär.

²¹ тугмаксиз – мавжудликка пуқликмаган, яҳни қайта туғилмайдиган қонун; бу қонун *оарма* ҳам дейилади. уйғурча нашрида i igħaçlarning

7 qlti m(ā)nli nomli ikī türlüg 18 atqanmaqlarigh bir ärsär kntü köngül- 19 lārıntün
 ölmäk, ikintü ärsär 20 adin tinlghlar köngülüntün kütämäk. 21 Nä üçün tip tīsār.
 li bu m(ā)nli 22 nomli ikī türlüg atqanmaqlar 23 ärsär, alqu nizwanilarning tözi 24
 ipi yiltizi ärürlär. Nätägim töz- 25 i tüpi yiltizi ärürlär tip tīsār.
 азмуни:

бу ўн турли Чинзу деган яширин 2 чинакам, хакикий, пок, гоza кўнгил 3
 охиятини пок киладилар. Ана шулар орқали доимо 4 тиришқоклик билан
 мушоҳада қилиш туфайли хотиржам 5 бўладилар. Шудир кўнгилдаги 6
 ирларни кетказиб, нўм мохиятини 7 пок қилмоққа умид боғлаб, мушоҳада
 қилиш фазилатини 8 пайдо қилмоқ (дегани). Бешинчидан, жонзотларнинг 9
 учли хиссиёти дов—дарахтларнинг 10 илдизини ҳам кесмоғига ишониб, 11
 мушоҳада қилиш фазилатини қандай пайдо қиладилар, 12 жонзотларнинг қучли
 хиссиётлари дов—дарахтларининг 13 илдизини кесмоғи яна 14 қайсидир, деб
 сўраса, жонзотларнинг 15 қучли хиссиёти дов—дарахтларининг 16 илдизини
 кесмоғи (шуки), 17 “мен” ва нўм — икки турли 18 боғланиши, биринчидан, ўз
 кўнгилларида 19 кетказмоқдир, иккинчидан, 20 бошқа жонзотлар
 кўнгилларида кетказмоқдир, 21 “Нима учун?” деб сўраса, мен ва 22 нўм —
 икки турли боғланиш 23 бўлиб, жамики қучли хиссиётларнинг 24 илдизларини,
 “Нима учун (қучли хиссиётларнинг) илдизи 25 бўлади?” деб сўрасалар.

IV. 24a (nom törtünç tört otuz)

7 qlti m(ā)n tip atqanmaqtin, m(ā)n 2 körüm bashlap yüz säkiz otuz türlüg 3 töz
 nizwanilar ulati kīçig niz- 4 wanilar birlä togharlar bīgürlär. 5 Nom tip
 atqanmaqtin nom köngül bas- 6 lap körüm sīsik biliksiz az öwkä 7 küwäñ togharlar
 bīgürlär. Anin 8 alqu nizwanilarning tözi 9 yiltizi tip titirlar. Inçip budistw- 10 lar
 muntagh yangin bu alqu nizwanilar- 11 ning tözi yiltizi bolmish m(ā)nli 12 nomli
 kī türlüg atqanmaqlarigh 13 bir ärsär k(ā)ntü köngüllärüntün kütär- 14 käl qinmaq,
 kintü ärsär adin tinlgh- 15 larning köngüllärüntün kütärkäl 16 qinmaqlari üzä türk
 izati 17 simtasizdin dyanta türk- 18 in aminin ärürlär. Bu ärür tinlgh- 19 larning
 nizwaniligh i ighaç sögüt- 20 lärining tözin yiltizin käsmäkkä 21 tayanip dyan
 bramitigh bütürmäk 22 bu titir. Tüzünlär oghliya, bish 23 türlüg nomlarqa tayanip
 bishinç dyan 24 bramitigh tükäl bütürmäk
 азмуни:

“мен” деган боғланишини, “мен” 2 (деган) тасаввурни бошқарадилар, бир юз
 йигирма саккизта турлича 3 мохият, қучли хиссиёт, шунингдек, қучсиз
 хиссиётлар 4 билан пайдо қиладилар. 5 Нўм деган боғланишдан нўм(га боғлик)
 кўнгилни эргаштирадиган 6 тасаввур, шубҳа, билимсизлик, гуноҳ, газаб, 7
 такаббурликни пайдо қиладилар. Шунинг учун 8 жамики қучли хиссиётларнинг
 мохиятидир, 8 илдизидир, деб айтадилар. Шундай қилиб, бўдисатвлар 10 мана
 шундай жамики қучли хиссиётларнинг 11 илдизи, мохияти бўлган “мен” ва 12
 нўмни — икки турли боғланиши, 13 биринчидан, ўз кўнгилларида бартараф
 қилишга 14 интиладилар, иккинчидан, бошқа жонзотларнинг 15 кўнгилларида
 бартараф қилишга 16 интиладилар, (шу) туфайли доимо 17 чин дилдан
 мушоҳада қилиш орқали 18 хотиржам бўладилар. Бу — жонзотларнинг 19 қучли
 хиссиёти дов—дарахтларнинг 20 асосини, илдизини қирқмоғига 21 ишониб,
 мушоҳада қилиш фазилатини пайдо қилмоқ 22 дейилади. Аслзодалар ўгли беш

23 турли нўмларга ишониб, бешинчи мушоҳада қилиш 24 фазилатини мукаммал (равнида) пайдо қиладилар.

24b

1 taqi y(ä)mä budistwlar bish türlüg 2 nomlarqa tayanip altinç bilgä 3 bilim bramiñigh tükäl бүтүрүләр. 4 Qayular ol bish tip tösär. inçä qlti 5 äng ilki burxanlarqa bodistwlarqa 6 бүтmiş işlīg bilgälärkä irmädin, 7 uzati yaqin tapinmaqqa tayanip 8 ikinti burxanlar yriqlamish 9 taring⁷⁶ nomlarigh irmädin uzati 10 ästügsämäk bilgä tayanip. üçünç 11 nomlugh⁷⁷ yürtünçlüg iki türlüg 12 yig bilgä biliklärig adirtlaghah 13 säwmäkkä tayanip. törtünç kör- 14 mäk bishrunmaq yollar üzä tarighu- 15 loq nizwanilarigh t(ä)rk tawraq tarqar- 16 maqqa tayanip. bishünç yürtünçü- 17 loq ädrämlärig bish türlüg bilgä bilik orun- 18 larin barçani ötkürmäkkä 19 tayanip. 20 ärrür bish. Munta y(ä)mä bodistw- 20 lar äng ilki burxanlarqa budistwlar- 21 qa bodistwlarqa 22 uzati yaqin tapinmaqqa tayanip 23 bilgä bilgä bilgä bramiñigh nätägin бүтүрür- 24 lar, burxanlarqa budistwlarqa 25 бүтmiş işlīg bilgälärkä irmädin

мазмуни:

1 Яна бӯдисатвалар беш турли 2 нўмларга ишониб, олтинчи ақл- 3 билим фазилатини мукаммал (равнида) пайдо қиладилар. 4 "Қайсилар ўша бешови?" деб сўрасалар. (бу) куйидагичадир; 5 биринчидан, бурхонларга, бӯдисатвларни б ишонган дўсту донишмандларни таъкиб қилмасдан, 7 узок (вақт) яқин(лашиб юриб) сажда қилишга умид қилади; 8 иккинчидан, бурхонлар марҳаматлаган 9 теран (мазмуни) нўмларни рад қилмасдан, узок (вақт нўмларни) 10 эшитишни исташга умид қилади; учинчидан, 11 бирин-кетин (бу) оламга тегишли икки турли 12 яхши ақл-билимларни фарқлашни 13 севишга умид қилади; тўртинчидан, синалган, 14 етук йўллар орқали йўқотиладиган 15 гуноҳларни тезда бартараф қилишга 16 умид қилади; бешинчидан, дунёвий 17 фазилатларни беш турли ақл-билим ўринлари орқали 18 ҳаммага талқин қилиб беришига 19 ишонади. Шудир бешови. Бунда(н кейин) яна бӯдисатвлар 20 энг аввало, бурхонларга, бӯдисатвларга 21 ишонган дўсту донишмандларни таъкиб қилмасдан, 22 узок (вақт) яқин(лашиб юриб) сажда қилмоққа умид қилиб, 23 ақл-билим саховатини қандай пайдо қиладилар, 24 бурхонларга, бӯдисатвларга 25 ишонган дўсту донишмандларни таъкиб қилмасдан.

IV. 25a (nom törtünç bish otuz)

1 uzati yaqin tapinmaq y(ä)mä qayu ärrür 2 tip tösär, burxanlarqa budistwlar- 3 qa bodistwlarqa 4 irmädin uzati yaqin tapinmaq ärsär, 5 qut qolonmaqligh ridi küü kälīg 6 ädrämlīg bu iki türlüg küç kösün 7 üzä ontin singarqi burxanlar 8 ulusin kätzä yapa yorip bodistw- 9 lar quwraqi birlä birlä bolup boshghunghu- 10 luq boshghut tözlüg nom, uqquluq 11 yürük tözlüg nom, yoriqligh yoriq 12 tözlüg nom, täggülük tüş tözlüg 13 nom, bu törä türlüg nomlarigh ötkü- 14 rü topulü bilmiş köngül tözin bish- 15 runmaq бүтmiş işlīg bilgälärkä 16 y(ä)mä yaqin barip qop türlüg tapiqin 17 uduqin äkstiksüz k(ä)rgäksüz 18 tapinmaq udunmaq aghir ayagh

⁷⁶ уйгурча нашрида тап уйғ.

⁷⁷ уйгурча нашрида ула оқ.

⁷⁸ уйгурча нашрида билга irmadin

иборатдир. (Бу нўмларни) рад қилмай. 16 доимо (уларни) тинглашга иста
пайдо қилмоқ эса, бу 17 нўмларнинг чуқур маъносини, нозик 18 фарқларнинг
эшитишни яхши кўрмоқ. тапламоқдир. 19 Шундай қилиб, бۇдисатлар бу
сингари 20 теран (маъноли) нўмларнинг усулларини 21 ўқитадиган
кўрсатадиган 22 биттадан шеър, биттадан қасида—нўмларни 23 эшитгани
(имконият) топадилар. (Бунинг) учун эса отларидан, 24 филларидан,
олтинларидан, 25 кумушларидан, мол—мулкларидан

IV. 26a (noom törtünç alti otuz)

1 ärdinilärin yünçülärin kántlär- 2 in soqaqlarin baliqlarin ulushlarin tol⁸⁰ 3 il
ulushlarin isig özläringä 4 tägi tidip idalap burxanlar y(ar)liq- 5 i iduq bu nom
ärdinig äshikälî bulup 6 ötü ⁸¹ nomtaqi yrliqqa bilgä bilik 7 içintä bishrunurlar
ögrätinür- 8 lar. Bu ärir burxanlar yrliqamish 9 täring nomlarigh irmädin uzati äshü-
10 ügsämäkkä tayanip bilgä bilig 11 bramitigh bütürmäk. Üçünç nomlugh 12
yirtinçülüg iki türlüg yig 13 bilgä biliglärig adirtlaghali 14 sävmäkkä tayanip bilgä
bilig 15 bramitigh nätägin bütürürlär. nom- 16 lugh yirtinçülüg iki türlüg 17 yig
bilgä biliklär y(ä)mä qayu ärir 18 tip üsär, nomlugh yirtinçülüg 19 iki türlüg yig
bilgä biliklärtä yana nom- 20 lugh bilgä bilik ärsär. qlti üç 21 türlüg tözlär⁸² içintä
tolun bütmiş 22 çin kirtü töztä tutulmiş, yana adin- 23 lar tayaqinga turmiş
töznüng 24 kkirsiz arigh aqighsiz bölükintä

мазмуни:

1 хазиналаридан, марваридларидан, кентларидан, 2 кўчаларидан, шахарлари-
дан, кишлоқларидан — жамики 3 эл—юртларидан тортиб иссиқ жонларигача 4
воз кечадилар, бурхонлар ёрлиги 5 (бўлган) мукаддас нўм хазинасини
эгаллайдилар, 6 кейин ўша нўм ёрлиги оркали, ақл—билим 7 оркали йўл
кўрсатадилар, (ундан) таълим оладилар, 8 Шудир бурхонлар марҳамат қилган 9
теран (маъноли) нўмлардан нафратланмасдан, доимо (ўша нўмларни) эшитиш
истаги йўлида 10 умид қилиб, ақл—билим 11 фазилатини пайдо қилмоқ (дегани).
Учинчидан, нўмли 12 (ва) дунёвий — мана шу икки турли 13 ақл—билимни
фарқлашни 14 ёктиришга умид қилиб, ақл—билим 15 фазилатини қандай пайдо
қиладилар, нўмли 16 (ва) дунёвий — икки турли 17 яхши ақл—билим қайсидир,
18 деб сўраса, нўм (ва) дунёвий — 19 икки турли яхши ақл—билимлардан яна
нўмли 20 ақл—билим қўйилагичадир: уч 21 турли моҳият ичнда мукамал пайдо
бўлган, 22 чиннакам, хақиқий моҳиятдан тугилган, яна бошқалар 23 таянчида
турган моҳиятнинг 24 тоза, пок, хаяжонга келтирмайдиган бўлагиди

26b

1 tutulmiş çin kirtü aqighsiz nomlugh 2 inanan bilgä bilik (ärir. Yirtinçulug bilgä
bilik)⁸³ ärsär. qlti 3 üç türlüg tözlär içintä alqu- 4 gha atqantaçi⁸⁴ tözdä⁸⁵ tutulmiş, 5
yana adinlar tayaqinga turmiş töznüng 6 kkirliğ aqighligh bölügintä tutulmiş 7
yirtinçülüg aqighligh bilgä bilik 8 ärir. Adirtlaghali sävmäk ärsär. 9 qlti bu iki türlüg

⁸⁰ уйғурча наширда тол, маъно эса бирдир

⁸¹ Туркия наширда шу сўз қушилган

⁸² уйғурча наширда tözlüg

⁸³ Кавс ичндаги жумла уйғурча наширда тикланган

⁸⁴ уйғурча наширда tatqantaçi.

⁸⁵ уйғурча наширда tozin

bilgä biliklär- 10 iğ adirtlıgh uqup kкіrsiz arıgh 11 arıghsiz çin kirtü bilgä biligüä 12 ögrätimäkning oghrayu qutulmaq 13 tüş birtäçisın. Kkirlig aqıghlıgh 14 yirtinçülüg bilgä biliktä ögrä- 15 ünmäknıng oghrayu çin kirtü bilgä 16 biligkä tögürmäk tüş birtäçisın 17 adira uqmaq ärür. İncip 18 bodistwlar bu muntagh yangın üç türlüg 19 tözläritg <bäkiz bälğitlük>⁴⁶ adirtlıgh uqurtaçı nomlugh 20 yirtinçülüg iki türlüg bilgä bilik- 21 lăritg adirtlaghali säwmäklări üzä 22 türüm tăring bilgä biliglar için- 23 tă ti uzati bishrunurlar ögrăti- 24 nŭrlăr. Bu ärür nomlugh yirtinçülüg

мазмуни:

1 сакланган чинакам, хакикий, хаяжонсиз, нŭмли, 2 ишончан акл-билимдир. (Дунёвий акл-билим) қуйидагича (пайдо бўлади): 3 уч турли мохият ичида ҳаммага 4 боғлиқ мохиятдан туғилган, 5 яна бошқалар таянчида турган мохиятнинг 6 қир, хаяжонли қисмидан туғилган 7 дунёвий, хаяжонли акл-билимдир. 8 Фарқлашни севмок 9 қуйидагича (юз беради): бу икки турли акл-билимларнинг 10 фарқига бориб, уқиб, тоза, пок 11 (ва) понок, чинакам, хакикий акл-билимини 12 ўрғанади, айниқса, нажот тошмок 13 патижасини беради, қир, хаяжонсиз, 14 дунёвий акл-билимини ўрғанади, 15 ҳусусан, чинакам, хакикий акл-16 билимга етишмақ самарасини бергувчининг 17 фарқига бориб, уқиб олади, Шундай қилиб, 18 бŭдисатвлар бу синғари уч турли 19 мохиятни <аъло даражада аниқлик (билан)> фарқловчи, уқидувчи нŭмли (ва) 20 дунёвий – икки турли акл-билимларни 21 фарқлашни севишларни билан 22 пихоятда теран акл-билимлар ичида 23 доимо қомил бŭлиб борадилар, ўрғанадилар. 24 Шундир нŭмли (ва) дунёвий –

IV. 27a (noom törtünç yiti otuz)

1 iki türlüg yig bilgä biliklarig 2 adirtlaghali säwmäkkä tayanip brati- 3 a bilgä bilik bramitigh bütürmäk. 4 Törtünç körmäk bishrunmaq iki türlüg 5 yollar üzä tariqghuluq nizwanilar- 6 igh t(ä)rk tawraq tarqarmaqqa tayanip bilgä 7 bilik bramitigh nătägın bütürŭrlăr, 8 körmäk bishrunmaq iki türlüg yol- 9 lari üzä tariqghuluq nizwanilarigh 10 t(ä)rk tawraq tarqarmaq y(ä)mä qayu ärür 11 tip tisär, körmäk yol ärsär, qli 12 birük näçätä atqanghuluq atqanghu- 13 larta adirtsiz körtäçi bilgä bilik 14 üzä ariti ilinçsiz bolup, bu adruq 15 adruq bashlagh sawlıgh blgŭlarig atqan- 17 maqtin ok turup ornanip atqantaçi- 18 li atqanghuluqli iki türlüg blgŭ- 19 lărtin öngi ŭdrälŭp çinsu tigmä 20 ärtüktăg tözüg uqtaçi qayu aqıgh- 21 siz bilgä bilik ärsär, ol ärür körmäk 22 yol. Bu körmäk yol yana iki türlüg 23 ütŭr. Bir ärsär qayu ol blgŭgä 24 ilinmäksiz adirtsiz körtäçi bilgä

мазмуни:

икки турли яхши акл-билимларни 2 фарқлашни яхши қўришга умид қилиб, братиа (?) 3 акл-билим фазилатини пайдо қилмок (дегани), 4 Туртинчидан, хаёлга чўмиш (ва) қомил бŭлиш – (бу) икки турли 5 йŭлларни азобга соладиган қучли хиссиётларни 6 тезда тарқатишга умид қилиб, акл- 7 билим фазилатини қандай пайдо қиладилар, 8 хаёлотга чўммок (ва) қомил бŭлмок – икки турли йŭллар 9 билан азобга соладиган қучли хиссиётларни 10 тезда тарқатмок яна қайсидир, 11 деб сўраса, хаёлга чўммок йŭли қуйидагичадир: 12 дарҳол бир-бирига туташ хиссий тасаввурларни 13 ажрасмас (қолда) қўрадиган акл-билим

⁴⁶ Қис қичидаги жумла Туркия шаҳрида тикланган

14 билэн бүтүнлий боғланмасдан, ана шу турли- 15 туман бошлангич сўли аломатларга 16 боғланмасдан, чинакам, хакикий доимий кўнгилига боғланмасдан, 17 тўхтаб яшаб, жойлашиб, боғланадиган ва 18 боғланганлигига алоқадорлик – (бу) икки турли аломатлардан 19 бошқа (томонга ҳам) кўпаядиган. Чинеу деган 20 яширин мохиятни идрок қилувчи бирор хаяжонени 21 ақл–билим бўлса, ўшадир хаёлга чўмиш 22 йўли (дегани). Бу хаёлга чўмиш йўли яна икки турли 23 дейилади. Биринчиси (шуки), алоҳида бир аломатга 24 мойиллик билдирмасдан, ажралмас (холда) хаёлга чўмадиган ақл–

27b

1 билік ўзә ікі түрлүг қуруғһлар- 2 ғиғ ғоғиғ қуруғһиғ қиғиғә билтәғи. 3 ікі түрлүг адиртағиларигһ қиғиғә 4 билтәғи. ікі түрлүг адиртағи- 5 ларигһ қиғиғә тарқатғи атлиғ кертү 6 түз төзлүг көрмәк yol. ікінтү 7 төрт кертү номларға yaғмадин тинғһлар 8 әзүкин билтәғи билгә билік ўзә <ғом әзүкин билтәғи билгә билік ўзә> тинғһ- 9 ли номли ікәғинүғ әзүкин бир- 10 гәрү билтәғи билгә билік ўзә көртәғи. 11 яна төрт кертү номларға кәрп 12 алтү yғми түрлүг көғгүл ўзә көр- 13 тәғи атлғһ блғү төзлүг көрмәк yol 14 әрүр. Bishrunmaq yol әрсәр. қлтү көрмәк 15 yolтін turup тағи қилмиш адиртағи- 16 ларигһ тарқарғһали тayaқин тәғшүрмәкиг 17 тануғлағһали ol oғ ashnuqi блғү- 18 гә йилмәксиз адиртсиз көртәғи билгә 19 билікиг basa basa bishrunmaqтін турмиш 20 on орунлар sayuғи өткүрү W(a)ғира- 21 opan dyaғқа тәғи qayу aqighsиз билгә 22 билік әрсәр. ol әрүр bishrunmaq yol. 23 Bu ікі түрлүг yollar ўзә tariғghu- 24 luғ nizwanilar әрсәр, kим ol kертү мазмун:

1 билім билән, икки турли бўшлиқни, 2 йўқинғини чинакамнига билувчи, 3 икки турли фарқлайдиганларни чинакамнига билувчи, икки турли фарқлайдиганларни 5 чинакамнига ёювчи деган хакикий 6 нишончли мохиятли хаёлотга чўмиш йўлидир, иккинчиси – 7 тўртта хакикий нўмларга яқинлашмасдан, жонзотлар 8 гуноҳини билнишга кодир ақл–билим билән жонзот 9 ва нўмининг – икковининг хатосини бирғалиқда 10 биладиган, ақл–билим билән кўрадиган, 11 яна тўртта хакикий нўмга кириб, 12 ўн олти хил кўнғил билән кўрувчи 13 деган белғи, асосли хаёлотга чўмиш йўлидир, 14 Комиллик йўли (шуки), хаёлотга чўмиш 15 йўлидан туриб, яна яратган фарқловчиларни 16 тарқатиш асосини ўзғартириш(дир), 17 гувоҳлик бериш(дир), ўша илғариги аломатга 18 боғланмасдан, бефарқ (холда) хаёлга чўмувчи(дир), итоат этувчи(дир), ақл– 19 билімни аста–секин мукаммал қилишдан тўхтаган 20 ўнта ўрин(нинг) хар бири орқали, Вчирпан² мушоҳадасига берилиш(дир), қандайдир хаяжонсиз 22 ақл–билим(дир) – мана шулардир комиллик йўли, 23 Бу икки турли йўллар билән азобга соладиган 24 қучли хиссиётлар (шуки), ким ўша чинакам

IV. 28a (noom törtünç säkiz otuz)

1 түз төзлүг көрмәк <yol> ўзә 2 tariғghuluғ ікі түрлүг арттағи- 3 lar яна блғү төзлүг көрмәк yol ўз- 4 ä tariғghuluғ адақтағи бөлүклүг 5 ortunғи бөлүклүг tolр бөлүклүг 6 qamagh yüz yғmi түрлүг nizwanilar 7 әрүр. T(ä)rk tawraq тарқарғһали säwmäk 8 әрсәр. қлтү bu ікі түрлүг yol ўзә 9 tariғghuluғ bu munça nizwanilarigһ tar- 10 qarғһali qinmaq

² Вчирпан – бундасавнинг номи.

ärür. Inçip budistw- 11 lar bu muntagh yangin bu yollar üzä 12 bu bu nizwanyilarigh tarqarghali qinmaq- 13 lari üzä ötrü tütrüm tärtig 14 bilgä biliklär içintä bishrunurlar 15 ögrätinürlär. Bu ärür körmäk bish- 16 runmaq ikî türlüg yollar üzä 17 tariqghuluq nizwanilarigh (ä)rk tawraq 18 tarqarmaqqa tayanip bilgä bilig 19 bramitigh bütürmäk. Bishinç yürtinçü- 20 lüg ädrämlärig bish türlüg Widyaastan 21 bilgä bilik orunlarin barçani 22 ötkürmäkkä tayanip bilgä bilig 23 bramitigh nätägin bütürürlär.
мазмуни:

1 түгри мохиятли хаёлга чүмиш йүлиши. 2 азобга соладиган икки турли йүлиши. 3 яна аюмат, мохиятли хаёлотга чүмиш йүлиши 4 азобга соладиган охирги булакни. 5 ұрғача булакни, түлик булакни – 6 жамики бир юз йигирма хилдаги кучли хиссиётлардир. 7 Тезда таркатиб юборишни севниш 8 – икки турли йүл билан 9 азобга соладиган шунча кучли хиссиётларни 10 таркатиб юборишга ҳаракат қилишидир. Шундай қилиб, бүдисатвлар 11 бу сингари йүллар билан. 12 бу кучли хиссиётларни таркатишга ҳаракат қилишлари 13 билан, кейин чуқур 14 ақл–билимлар билан етук бўладилар. 15 хаёл сурадилар, ўрғанадилар. Шундир хаёлотга чүмиш, қомил бўлиш – 16 (шу) икки турли йүл билан 17 бархам бериладиган кучли хиссиётларни тезлик билан 18 таркатишга умид қилиб, ақл–билим 19 фазилагини пайдо қилмоқ (дегани). Бешинчидан, дунёвий 20 фазилагларни, беш турли Видястан^{к*} (деган) 21 ақл–билим ўринларининг ҳаммасини 22 талқин қилишга ишониб, ақл–билим 23 фазилагини қандай пайдо қиладилар.

28b

1 yürtinçütlüg ädrämlärig bish türlüg 2 Widyaastan bilgä bilik orunlarin 3 barçani ötkürmäk y(ä)mä 4 qayu ärür tip üsär, yürtinçütlüg 5 ädrämlär ärsär, qiti ügülg 6 aqighligh bilgä biliklär ärür. Bish 7 türlüg bilgä bilig orunlari ärsär. 8 qiti äng ilki içtin singarqi 9 bilgä bilig orunun uqmaq. Ikinti 10 tiltagh bilgä bilig orunin uqmaq. 11 Üçünç on bilgä bilig ornin uqmaq. 12 Törtünç ot äm bilgä bilig ornin 13 uqmaq. Bishinç uzanmaq bilgä bilig 14 ornin uqmaq. İçtin singarqi bilgä 15 bilig ornin uqmaq ärsär, kntü 16 özi bishrunghuluq ögrätinçütlük 17 köni nomlarigh bilip ötkürü yana 18 adinlargha ymä biltürmäk ärür. 19 Tiltagh bilgä bilig ornin uqmaq 20 ärsär. (ä)rs tärtü sözçilärning 21 tärtü sözlärin uqghuluq köni ongaru 22 saw yolın uqmaq ärür. On bilgä 23 bilig ornin uqmaq ärsär, köni kirt- 24 künçlüg saw üzä tinghlarigh
мазмуни:

1 дунёвий фазилагларни, беш турли 2 Видястан (деган) ақл–билим ўринларининг 3 ҳаммасини талқин қилмоқ яна 4 қайсидир, дея сўрасалар, (бу) дунёвий 5 фазилаглар ҳаракатчан 6 тўхтовсиз ақл–билимлардир. Беш 7 турли ақл–билим ўринлари шуки, 8 биринчидан, ботиний 9 ақл–билим ўрини уқиб англамоқдир. Иккинчидан, 10 сабаб ақл–билим ўрини уқиб англамоқдир. 11 учинчидан, ўнга ақл–билим ўрини уқиб англамоқдир. 12 Тўртинчидан, шифолаш ақл–билими ўрини 13 уқиб англамоқдир. Бешинчидан, маҳорат ақл–билими 14 ўрини уқиб англамоқдир. Ботиний ақл–билим 15 ўрини уқиб англаш – ўз 16 вужудини қомил қилиш, билиш, 17–түгри нўмларни билиб, талқин қилиб, яна 18 бошқаларга қайтадан билдирмоқдир. 19 (Шу) сабабдан ақл–билим ўрини уқиб 20 англамоқ – ёлгон сўзловчиларининг 21 ёлгон

* Видястан – будисатвнинг номи

сўзларини укадиган чин 22 сўз усулини укиб англамоқдир. Ўнта ақл— 23 билим ўринини укиб англамоқ — чинакам, 24 хакикий сўз билан жонзотларга

IV. 29a (noom törtünç toquz otuz)

1 ögirtürüp yingaq (q bilgä) bilikig 2 bilmäk ärür. Ot (äm) bilgä bilig 3 orunin uqmaq ärsär. İg aghrigh- 4 İgh öngättürüp tinlghlarigh inç 5 mängilig qilmaq ärür. Uzanmaq bilgä 6 bilik orunin uqmaq ärsär, qlti 7 azqia küç közün yunglap 8 öküsh äd tawar qazghanip asigh tusu 9 qilmaq ärür. İnçip budistwlar bu muntaq 10 yangin adruq adruq ädrämlär bilgä 11 biliklär küçi üzä ötrü bir 12 yüntäm bilgä bilik inçintä ök bish- 13 runurlar ögrätinlär. Bu ärür 14 yürtinçülüg ädrämlärig bish türlüg 15 barça widyastan tigmä bish 16 bilgä bilig orunlarin barçani öt- 17 kürmäkkä tayanip bilgä bilig brami- 18 İgh bütürmäk bu titür. Tüzünlär 19 oghliya bish türlüg nomlarqa tayanip 20 altinç bratia tigmä bilgä bilig 21 bramitigh tügäl bütürmäk 22 taqi yana ymä budistwlar bish 23 türlüg nomlarqa tayanip yitineç mazuini:

1 таълим бериб, ҳар тарафлама ақл—билимини 2 билиб олмақдир. Дори—лармон ақл—билими 3 ўринини укиб—англамоқ — хасталиқ, оғрикни 4 шифолаб, жонзотларни тинч, 5 хотиржам қилмоқдир. Бегашвиш ақл— 6 билими ўринини укиб— англамоқ — 7 озгина куч—қувватни сарфлаб, 8 кўп мол—дупёни қўлга киритиб, фойда—манфаат 9 келтирмоқдир. Шундай қилиб, бۇдисатвлар бу сингари 10 турли—туман фазилатлар, ақл—11 билимлар кучи билан, кейин бир (хилда) 12 донмо ақл—билим ичидә комил бўладилар, 13 ўрганадилар, Шудир 14 дупёвий фазилатларни, беш турли 15 ҳамма Видястан деган бешта 16 ақл—билим ўринларининг ҳаммасини 17 талқин қилишга ишониб, ақл—билим фазилатини 18 пайдо қилмоқ (дегани). Аслзодалар 19 ўгли беш турли нўмларга ишонади, 20 олтинчидан, братия деган ақл—билим 21 фазилатини мукаммал пайдо қилади, 22 яна бۇдисатвлар беш 23 турли нўмларга ишонади, еттинчидан,

29b

1 al al (taq brami)igh tükäl bütürür- 2 lar. Qa(yular) ol bish tıp tısär. 3 inçä qlti äng ilki alqu tinlgh- 4 larning taplaghlarining nizwani- 5 laring köngültäki yorighlari- 6 ning adirlarin ötkürü bilmäk- 7 kä tayanip, ikinti ülgüsüz san- 8 siz yürüntäg baslaghlig nomlarigh 9 adirligh uqmaqqa tayanip, üçünç 10 ulugh ädgü ögli köngültä ulugh 11 yrliqançuçi köngültä ulugh dyanta 12 kirmäk ünmäktä ärsinmäkläringä 13 tayanip, törtünç qamagh bramitlarigh 14 tosqurmaqqa tayanip, bishinç burxan- 15 lar nomın qalisiz bilmäk uqmaqliq 16 kösüşkä tayanip. Bu ärür bish. Munta 17 ymä bodistwlar äng ilki alqu tinlghlarning 18 taplaghlarinig nizwanilari- 19 ning köngültäki yorighlarining 20 adirlarin ötkürü bilmäkkä 21 tayanip al altagh bramitigh nätägin 22 bütürülär, tinlghlarning taplagh- 23 laring nizwanilarining köngül- 24 täki yorighlarining adirlarin mazuini:

1 йўл, усуллар (фазилати)ни мукаммал пайдо қилади, 2 “Қайси ўша бешови?” деб сўрасалар, 3 (бу) қуйидагичадир: энг аввало, жамики жонзотлар 4 орзуларининг, кучли хиссиётларининг, 5 кўпгилдаги ҳаёт тарзининг 6 тафовутларини талқин қилиб, билишга умид қилади, иккинчидан, сон— 8 саноксиз воситаларининг моҳиятли нўмларини 9 тушуниб укиб олишга умид

ташдан, учинчидан, 10 буюк эзгу ниятли кайбада, улуг 11 мархамат килувчи
 12 улуг мушохада қилишга 12 киришинга 13 умид қилади, тўртинчидан,
 фазилатларни 14 кўпайтиришга умид қилади, бешинчидан, бурхонлар
 15 нумини мукаммал билиб, уқиб олмақлик 16 орзусига таянади. Шудир
 17 Шунда(н кейин) 17 яна бўдисатвлар, энг аввало, жамики жонзотлар 18
 орзуларининг, кучли ҳиссиётларининг, 19 кўнгилдаги ҳаёт тарзининг 20
 орзуларинини талқин қилиб билишга 21 умид қилиб, йўл, усуллар фазилатини
 22 пайдо қиладилар, жонзотлар орзуларининг, 23 кучли
 ҳиссиётларининг, кўнгилдаги 24 ҳаёт тарзининг фарқларини

IV. 30a (noom törtünç ulush (otuz))

1 Ölkürü bilmäk y(ä)mä qayu ärür tip üsär, 2 tinlghlarning tapaghlarning adirti 3 iki
 tirlig üür. Bir yirtinçü- 4 lüg taplagh, ikinti yirtinçüligdä 5 yig taplagh. Yirtinçülig
 taplagh ärsär, 6 sansarigh taplamaq ärür. Yirtinçülig- 7 dä yig taplagh ärsär. nirwanigh
 bulmaq 8 ärür. Qlti sansarigh taplantaçi- 9 larta bir antagh tinlghlar yalanguq aj- 10
 min taplataçi, bir antagh tinlgh- 11 lar t(ä)ngri azunin taplataçi, bir antagh 12 tinlghlar
 adin adin azunlarigh taplataçi, 13 İncip yalanguq ajunin taplataçilarta 14 yana bir antagh
 tinlghlar irkäk ät`özün 15 taplataçi, bir antagh tinlgh tishî 16 ät`özün taplantaçi, irkäk ät
 öz- 17 in taplataçilarta bir antagh 18 tinlghlar altum tilganlig çakrawart 19 älik qan
 bolghali tapladaçi, bir 20 antagh tinlghlar kuudaraça kicig 21 iliklar qanlar bolghali
 tapladaçi, 22 bar hayaghut bolghali, toyin braman 23 bolghali, alp atim bolghali,
 körklig 24 mängizlig bolghali, biliklig ädrämlig

мазмуни:

1 талқин қилиб, билмоқ яна қайсидир, деб сўрасалар, 2 жонзотлар орзуларининг
 фарқи 3 икки турлидир. Биринчиси – дунёвий 4 орзу, иккинчиси – дунёвий
 орзудан (ҳам) 5 аъло орзу. Дунёвий орзу (шуқи,) 6 (у) сансарани таплайди.
 Дунёвийликдан (ҳам) 7 аъло орзу (шуқи, у) кучли ҳиссиётга эришади. 8
 Шундай қилиб, сансарани орзу қилувчилардан 9 (баъзи) бир жонзотлар
 инсоният оламини (ҳам) 10 орзу қилади. (баъзи) бир шундай жонзотлар 11
 Тангри оламини орзу қилади. (баъзи) бир шундай 12 жонзотлар бошқа–бошқа
 оламларни орзу қилади. 13 Шундай қилиб, инсоният оламини орзу
 қилувчилардан 14 яна (баъзи) бир шундай жонзотлар эркак танасини 15 орзу
 қилади, (баъзи) бир шундай жонзот хотин киши 16 танасини орзу қилади.
 Эркак танасини 17 орзу қилувчилардан (баъзи) бир шундай 18 жонзотлар олтин
 гилдиракли Чакраварт 19 эликхон бўлишни орзу қилади. (баъзи) бир 20 шундай
 жонзотлар Қударача кичик 21 эликхонлар бўлишни орзу қилади, 22 (баъзи)
 бири бой бўлишни, роҳиб (ёки) брахмон 23 бўлишни, ботир, мерган бўлишни,
 чиройли 24 юзли бўлишни, билимли, фазилатли

30b

1 bolghali taplataçi, tishî ät`özün 2 tapladaçilarta²⁰ bar antagh tishî tinlgh 3 lar bir är
 üzä qanimligh bolup ät`öz- 4 in küzäkali tapladaçi, bar antagh 5 yana tishî tinlghlar
 öküş ärnig 6 kishisi bolup qamaghligh bolghali tapladaçi, 7 Tngri azunin
 tapladaçilarta bir antagah 8 tinlghlar amranmaq oghushqa sanligh tngri 9 bolghali

²⁰ уйғурча паширида taplanchilarta.

tapladaçi. bar antagh tinlgh- 10 lar önglög oghusqa sanligh tigrī 11 bolgh tapladaçi. bar antagh tinlghlar 12 öngsüz oghushqa sanligh tigrī bolgali 11 tapladaçi. Adin adin azunlarigh 14 tapladaçilarta bar antagh tinlghlar 15 nayray subradishtitta ulati 16 yangalar iliki bolghali tapladaçi. 17 bar antaq tinlghlar nı adin bagh- 18 ligh tinlghlar bolghali tapladaçi. Bu 19 ärür sansarigh tapladaçilarning 20 adirti. İknıti nirwanigh tapladaçi- 21 larta bar antagh tinlghlar arxant qut- 22 bulghali tapladaçi, bar antagh tinlgh- 23 lar pratyika but qutin bulqali tapladaçi. 24 bar antagh tinlghlar üzäliksiz üs- 25 tünki

мазмуни:

1 бұлишни орзу қилади. Аёл киши танасини 2 орзу қилувчилардан (баъзи) бир жонзотлар 3 бир эркак (танасинга эга бұлиб) коникиш хосил қилиб, танасини 4 химоя қилишни орзу қилади. (баъзи) бир 5 аёл жонзотлар қўп эркакнинг 6 аёл бұлиб коникишни орзу қиладилар. 7 Илоҳий оламни орзу қилувчилардан (баъзи) бир 8 жонзотлар севикли табақага мансуб Тангри 9 бұлишни (хам) орзу қилади. (Баъзи) бир шундай жонзотлар 10 рангли тоифага (мансуб деб) ҳисобланадиган Тангри 11 бұлишни орзу қилади. (Баъзи) бир шундан жонзотлар 12 рангсиз тоифага (мансуб) бұлишни 13 орзу қиладилар. Туран-туман оламларни 14 орзу қилувчилардан (баъзи) бир шундай жонзотлар 15 Найраян Субрадиштитта (деган) 16 филлар хони бұлишни орзу қилади. 17 (Баъзи) бир шундай жонзотлар яна бошка боғловда турадиган 18 жонзотлар бұлишни орзу қиладилар. Шудир 19 сансарани орзу қилувчиларнинг 20 фарқи. Иккинчидан, нирвонни орзу қилувчилардан 21 (баъзи) бир шундай жонзотлар авлиё бахт- 22 саодатиға эришишни орзу қиладилар, (баъзи) бир шундай жонзотлар 23 пратйикабут бахт-саодатиға эришишни орзу қилади. 24 (Баъзи) бир шундай жонзотлар туганмас, 25 юкори

IV. 31a (noom törtünç bir qırq)

1 yig köni tüz tuymaq burxan qutin 2 bulqali tapladaçi. Bu ärür nirwanigh 3 tapladaçilarning adirti. tinlghlarning nizwanilarinining adirti⁹⁰ ärsär, tört 4 türlüg tütür. Bar antagh tinlghlar az- 5 i küçlüg, bar antagh tinlghlar öwkä- 6 si küçlüg, bar antagh tinlghlar bilig- 7 sizi küçlüg, bar antagh tinlghlar 8 qati qari nizwanilari küçlüg. Bu 9 ärür tinlghlarning nizwanilarining adir- 10 ti. Köngültäki yorighlarining adirt- 11 i ärsär, üç türlüg tütür. Bar antagh 12 tinlghlar ädgü köngültä yoridaçi. 13 bar antagh tinlghlar ayigh köngültä 14 yoridaçi, bar antagh tinlghlar yrligh- 15 siz köngültä yoridaçi. Bu ärür 16 tinlghlarning köngültäki yorighlari- 17 ning adirti. İncip bodistwlar 18 bu muntagh yangin taplagharining niz- 19 wanilarining köngültäki yorighlari- 20 ning adirtlarin ötkürü bilip ol 21 ol tunlighlarning yorighinça yiqinça 22 alin altaghin olarni ädgügä 23 mängigä yaratmaqlari üzä

мазмуни:

1 яхши, тугри, туймак бурхон бахт-саодатини 2 тонишни орзу қиладилар. Шудир нирвонни 3 орзу қилувчиларнинг фарқи. Жонзотларнинг кучли хиссиётлари фарқи эса түрт 4 турли дейлади. (Баъзи) бир шундай жонзотларнинг маккорлиги 5 кучли. (баъзи) бир шундай жонзотларнинг газоби 6 кучли, (баъзи) бир шундай жонзотларнинг билимсизлиги 7 устун, (баъзи) бир

⁹⁰ tinlghlarning nizwanilarinining adirti – Туркия нашрида шу сўзлар йўқ

Шундай жонзотларнинг 8 изчил кучли хиссиётлари устун. Шудир 9 жонзотларнинг кучли хиссиётлари фарқи. 10 Кўнгилдаги хаёт тарзининг фарқи 11 эса уч турлидир. (Баъзи) бир шундай 12 жонзотлар эзгу кўнгили билан фарқланади. 13 (баъзи) бир жонзотлар ёмон кўнгили билан 14 юрадилар. (баъзи) бир шундай жонзотлар кўрсатмаси йўқ 15 кўнгили билан юрадилар. Шудир 16 жонзотларнинг кўнгилдаги хаёт тарзининг 17 фарқи. Шундай килиб, 18 бу синари орзуларининг, кучли хиссиётларининг, 19 кўнгилдаги хаёт тарзининг 20 фарқларини талкин килиб, билиб, 21 уша жонзотларнинг хаёт тарзи бўйича, 22 усуллари бўйича уларни яхшиликка, 23 шадликка эриштиришлари билан

31b

1 ötrü al altagh bramitigh uz бүтү- 2 rürlär. Bu ärür⁹¹ alqu tinlghlarning taplaghlar- 3 ning nizwanilarining köngültäktä 4 yorighlarining adirtlarin ötkü- 5 rü bilmäk uqmaq>qa⁹² tayanip al altagh brami- 6 tigh бүтүrmäk. İktinti ülgüsüz 7 sansiz yürüntäg bashlaghligligh nomlarigh 8 adirtligligh bilmäk uqmaqqa tayanip 9 al altagh bramitigh nätägin бүтүtrürlär. 10 ülgüsüz sansiz yürüntäg bashlaghligligh 11 nomlarigh adirtligligh uqmaq y(ä)mä qayu 12 ärür tip tısär. ülgüsüz sansiz yürün- 13 täg bashlaghligligh nomlarigh adirtligligh 14 uqmaq ärsär. qiti sansiz⁹³ saqinç 15 az amranmaqning yürüntägi ärür. Tin 16 tura⁹⁴ ök öküş⁹⁵ saqinçning yürün- 17 tägi ärür. ädgü öglä köngül övkä 18 saqinçning yürüntägi ärür. Oghush- 19 larigh y(ä)mä körmäk m(ä)n mäning körum- 20 nüng yürüntägi ärür. Tiltaghtin turmish 21 nomlarigh körmäk biliksiz bilikning 22 yürüntägi ärür. Ufati qurugh dyan 23 yoq tözlig nomlarigh bar tip atqanmaq- 24 ning yürüntägi ärür. Köşüşsüz dyan mазмуни:

1 усул брамитини муваффақиятли амалга оширадилар. 2 Шудир жамики жонзотлар орзуларининг, 3 кучли хиссиётларининг, кўнгилдаги 5 хаёт тарзининг фарқларини талкин килиб, билишига ишониб, усул брамитини 6 амалга оширмоқ (дегани). Иккинчидан, сон- 7 саноксиз воситалар (орқали) моҳиятли нўмларни 8 фарқлаб билиб, укиб олишга умид килиб, 9 усул брамитини қандай пайдо қиладилар. 10 сон-саноксиз воситалар (орқали) моҳиятли 11 нўмларни фарқлаб укмоқ яна қайсидир. 12 деб сўраса, сон-саноксиз воситалар (орқали) 13 моҳиятли нўмларни айириб 14 укиб олмоқ шуки, (у) бехисоб ўй. 15 ноетук севгининг воситасидир. Жон 16 қалъасигина кўп ўйларнинг воситасидир. 17 яхши ниятли кўнгили (ва) ғазабли 18 ўйнинг воситасидир. (Уша) авлодларни 19 ўйламоқ эса ўзини севишдан (кайтарадиган) чорадир. Сабабдан пайдо бўлган 21 нўмларни мушоҳада қилмоқ ақлсизликка 22 чорадир. Яна бехуда мушоҳада 23 моҳияти йўқ нўмларни (моҳияти) бор деб маҳкам ёпишиб олишга 24 чорадир. Орзусиз мушоҳада (билан)

⁹¹ уйгурча нашрида arsar.

⁹² Туркия нашрида шу сўз қўшилган.

⁹³ Туркия нашрида шу сўз ўрнида aqighsiz.

⁹⁴ уйгур нашрида toraning

⁹⁵ ok öküş ўрнида уйгур нашрида öküsh

IV. 32a (noom törtünc İki qırq)

1 İtİglİg nomlarqa İlnmāk yapshınmaq- 2 ning yürüntägi ärür. Bİgüsüz dyan
nirwanİgh kāsānmāmāknfng yürüntägi 4 ärür tİp bİlnİsh krgāk. İncİp bodİstw- 5 lar
muntagh yangın İlgüsüz sansız 6 yürüntäg bashlaghlıgh nomlarİgh adİrt- 7 lİgh İll
qltı bİrük qayu qayu 8 tİnİghlarınİg tözlärİngä qayu qayu nom- 9 lar yürüntäg
bolghuluq ärsärlär. ol ol 10 nomlarİgh. ol ol tİnİghlarqa körkütü 11 boshghuru İll
ädgügä mängİlgä yarat- 12 maqları üzä ötrü al altagh bramİt- 13 İgh uz bütürürlär.
ärür İlgüsüz 14 sansız yürüntäg bashlaghlıgh nomlarİgh 15 adİrtlıgh bİlmāk uqmaq
tayanİp 16 al altagh bramİtİgh bütürmāk. Üçünç 17 ulugh yrliqançuçİ köngültä, ulugh
ädgü öglİ köngül -18 tä, ulugh < yrliqançuçİ köngültä, ulugh>⁹⁶ dyanta kİrmāk İnmāk
üzä 19 İrksİnmāklärİngä tayanİp al altagh bra- 20 mitİgh nätäğİn bütürürlär. ulugh ädğ
21 öglİ köngültä ulugh yrliqançuçİ 22 köngültä ulugh dyanta kİrmāk İnmāk 23 ög
İrksİnmāk y(ä)mä qayu ärür tİp tİsär. ulugh ädgü 24 öglİ köngül ärsär.

мазмуни:

1 амалдаги нўмларга боғланиб қолишга 2 чорадир. Аломатсиз мушоҳада қилиш
3 нирвонни кўзламасликка чорадир. 4 деб билиш керак. Шундай қилиб
бўдисатвлар 5 бу сизгари сон—саноксиз 6 чоралар (орқали) моҳиятли нўмларни
фарқлаб 7 билиб, агар бирорта қандайдир жонзотларнинг моҳияти учун қайси
бир 9 чоралар (лозим) бўлса, ўша 10 нўмларни ўша жонзотларга кўрсатиб. 11
(улар тўғрисида) таълим бериб, эзуликка, хурсандчиликка етказадилар. 12
кейин усул брамитини 13 кўнгилдагидек пайдо қиладилар. Шудир 14 сон
саноксиз чоралар (билан) моҳиятли нўмларни 15 фарқлаб билгани, уқиб олгани
умид қилиб. 16 усул брамитини пайдо қилмоқ (дегани). Учинчидан, 17 улуг,
шафқатли кўнгил билан, улуг эзгу ниятли кўнгил билан, 18 улуг <шафқатли
кўнгил билан улуг> мушоҳада қилишга киришиш, униб—ўсиш орқали 19 кучга
тўлишларига ишониб, усул брамитини 20 қандай пайдо қиладилар, улуг, эзгу 21
ниятли кўнгил билан, улуг шафқатли 22 кўнгил билан улуг мушоҳада қилишга
кириш, униб—ўсиш, 23 кучайиш яна қайсидир, деб сўрасалар, улуг эзгу 24
ниятли кўнгил

32b

1 üç türlüg tİtir. İnçä qltı äng 2 İlkİ tİnİgh atqaqlİgh ulugh ädgü 3 öglİ köngül. İkİntİ
nom atqaq- 4 lİg ädgü öglİ köngül. üçünç tİnİgh atqaq- 5 siz ädgü öglİ köngül.
Tİnİgh atqaq – 6 lİgh ädgü öglİ köngül ärsär. qltı 7 bİs azun tİnİghlarİgh tükäl
saqİnİp tүү 8 türlüg açİgh tarqa ämgäk- 9 lärİn köngül kārİp, ol qamagh tİnİghlarİgh
10 adİrtsız tүү tüz köngülİN bİrtäk 11 mängİllİg qİlmaq ärür. Nom atqaqlİgh 12 ädgü
öglİ köngül ärsär. qltı ol 13 qamagh bİsh azun tİnİghlarİgh nom qulu- 14 sİnçä
körüp, m(ä)nsİz mäningstz 15 tözlügİN bİlİp tİnİgh tİgmä at- 16 ning yİlayu tözlügİN
uqup, tāk 17 ärsär öng tözlügİN köngül- 18 nüng bari üzä ötrü tİnİgh tİgmä 19 at
bulurİN bİlmāk uqmaq ärür. 20 Atqaqsız ädgü öglİ köngül ärsär, 21 qltı qamagh
nomlarda adİrt ödürt 22 saqİnç bİgüsİntİN öngİ ödrülüp 23 tāk İtİgsız nom tözün körü
mängİllİg 24 qİlmaq ärür. Ulugh yrliqançuçİ köngül

мазмуни:

1 уч турли, дейилади. Шундай қилиб, 2 биринчиси — жонзотга мансуб улуг эзгу 3
ниятли кўнгил, иккинчиси — нўмга мансуб 4 эзгу ниятли кўнгил, учинчиси —

⁹⁶ кавс ичидаги сўз Туркия нашридан.

(жонзотга) алоқаси йўқ 5 эзгу ниятли кўнгил. Жонзотга мансуб 6 эзгу ниятл. кўнгил эса қуйидагичадир: 7 беш олам жонзотларини бутунлай ўйлаб, ҳар 8 хил оғир азобларни 9 англаб етиб, ўша жамики жонзотларни 10 айрилмас тўғри кўнгил билан бирдай 11 хурсанд қилмоқдир. Нўмга мансуб 12 эзгу ниятли кўнгил эса қуйидагичадир: у 13 жамики беш олам жонзотларини нўмнинг қули 14 сифатида кўриб, "Мен эмас" 15 мохиятини билиб, жонзот деган унвоннинг 16 мохиятини уқиб, фақат 17 олдинги мохиятни кўнгилнинг 18 (бутун) борлиги билан, (ундан) кейин жонзот деган 19 унвонни билмоқ, уқмоқдир. 20 (Бу оламга) боғланмаган эзгу ниятли кўнгил эса 21 қуйидагичадир: жамики нўмларда ҳар турли 22 ўй-фикр аломатларидан фарқли бўлиб, ажралиб, 23 фақат "хотиржам" нўм мохиятини кўриб, мамнун 24 қилмоқдир. Улуғ шафқатли қалб

IV. 33a (noom törtünç üç qırq)

1 (a)mä üç türlüg tüür. İnçä 2 qlti äng ilki tinlgh atqaqligh 3 ulugh yrliqançuçi köngül, ikinti nom 4 atqaqligh ulugh yrliqançuçi köngül, 5 üçünç atqaqsız 6 ulugh yrliqançuçi köngül. Tinligh at- 7 qaqligh ulugh yrliqançuçi köngül 8 ärsär, qlti bu qamagh bish azun tinlgh- 9 larigh açigh tarqa ämgäkläräntin 10 örü tartmaq ätür. Nom atqaqligh 11 ulugh yrliqançuçi köngül ärsär, qlti 12 qamagh tinligh oghlanin nom qulusinça 13 körüp, mänsiz mäningisiz tözlägün 14 bilip tinligh ügmä¹⁷ atning yila- 15 yu tözlägün uqur irinçkämäk 16 tsuyurqamaq ätür. Atqaqsız 17 ulugh yrliqançuçi köngül ärsär, 18 qlti qamagh tinlgh oghlani üzäk¹⁸ 19 öz ol yat ol, ädgü ögl¹⁹ ol ayigh 20 ögl²⁰ ol tip saqinghuluq atqaq 21 bglüläräntin öngi ödrülüp 22 yalanguz kirtü töz üzä adirt- 23 siz körüp irinçkämäk tsuyurqamaq 24 ätür. Ulugh dyan ärsär, bu oq üçär

мазмуни:

1 ҳам уч турли бўлиб, (булар) қуйидагичадир: 2 биричиси – жонзотга мансуб бўлган 3 гоят шафқатли қалб, иккинчиси – нўмга 4 мансуб бўлган гоят шафқатли қалб, 5 учинчиси – (бу оламга) боғланмайдиган 6 гоят шафқатли қалбдир. Жонзотга мансуб 7 гоят шафқатли қалб 8 қуйидагичадир: бу жамики беш олам жонзотларини 9 аччиқ азобларидан 10 (қутқариб), юксақликка кўтармоқдир. Нўмга мансуб 11 гоят шафқатли қалб эса қуйидагичадир: 12 жамики жонзот боласини нўмнинг қули 13 сифатида кўриб, "Мен эмас" 14 мохиятини билиб, жонзот деган унвоннинг 15 мохиятини уқиб, раҳм қилмоқ, 16 шафқат кўрсатмоқдир. (Бу оламга) боғланмайдиган 17 гоят шафқатли қалб эса 18 қуйидагичадир: жамики жонзот боласининг мавжудлиги 19 мохиятдир (ёки) ундан айридир, яхши ниятлидир (ёки) ёмон 20 ниятлидир, деб (бу оламга) боғланганлик 21 аломатларидан бутунлай халос бўлади, 22 ёлғиз ҳақиқат (ва) тўғрилиқни ажралмас 23 (ҳолда) кўриб, шафқат (ва) меҳрибонлик кўрсатади, 24 Буюк мушоҳада эса бу уч

33b

1 türlüg adruqqa tükällig ulugh 2 ögrünçü köngüllü ulugh täng köngül- 3 li ikägü ätür. Tinligh atqaqligh ög- 4 rünçü köngül ärsär, qlti ulugh ädgü ögl¹⁹ 5 köngül küçü üzä mängällig bolmish 6 tinlighlarning özalâyü ögrünçlä- 7 in säwünçlärin ashmaq

¹⁷ Туркия нашрида titma

üstämäk 8 ärür. Nom atqaqlıgh ögrünçü 9 köngül ärsär. qlti öngräkî täng 10 qolusınça körüp ögrütmäk säwîn- 11 türmäk ärür. Atqaqsız ögrünçü 12 köngül ärsär. qlti yalanguz kırtü 13 töz üzä adırsız körüp ögrü- 14 türmäk säwintürmäk ärür. 15 Tinlıgh atqaqlıgh täng 16 köngül ärsär. qlti ämgäksız mängî- 17 stä tinlıghlar üzä bilıksız 18 saqınçın kütärıp. ämgäklıg tinlıghlar 19 üzä öwkä saqınçın kütärıp. mängilıg 20 tinlıghlar üzä azlanmaq saqınçın 21 kütärıp qamaghuni birtäk täng tüz 22 alqu ämgäkläritün özghurghalı 23 kösämäk ärür. Nom atqaqlıgh täng 24 köngül ärsär. qlti bışh azun tinlıgh- 25 larıgh mazmunı:

1 турли удуғворликка (етказувчи) комил. гоят қувонча (тўла) қалб. гоят тенг (қўрадиған) қалб – 3 (ана шу) икковилр. Жонзотга боғлиқ шод 4 кўнгил эса қўидағичадир: удуғ эзгу ниятли 5 кўнгул қучи туғайли шод бўлған 6 жонзотларнинг энг олий қувончларини. севишчларини қўнайтириб, оширади. 8 Нўмга боғлиқ шод 9 кўнгул эса қўидағичадир: олдингидай 10 қараб. (уни) даражада шод қилади. севиштиради. 11 (Бу оламга) боғлиқ бўлмаған шод 12 қалб эса қўидағичадир: (қалбни) фақат хақиқий 13 мохият билан ажралмас (холда) қўриб. 14 шод қилади. севиштиради. 15 Жонзотга боғланған (ва) тенг (қўрадиған) 16 қалб эса қўидағичадир: азобсиз (ва) шод бўлмаған 17 жонзотларда аксиз 18 ўйна бархам беради. азоб тортувчи жонзотларда 19 газабли ўйларга бархам беради. шод 20 жонзотларда очқўзлик ўйларига 21 бархам беради. ҳаммасини бирдай 22 жамики азобларидан халос қилишни 23 кўзлайди. Нўмга боғлиқ тенг (қўрадиған) 24 қалб эса қўидағичадир: беш олам 25 жонзотларини.

IV. 34a (noom törtünç tört qırq)

1 barçanı nom qolusınça körüp. 2 mänsiz mäningsiz tözlügin bilip 3 tinlıgh tıgmä atning 4 yilay tözligin uqur tıp tüz 5 tükäl tängin ärmäk ärür. At- 6 qaqsız täng köngül ärsär. qlti 7 yalanguz kırtü töz üzä 8 nägük ärsär. y(ä)mä näng İdi tüz atqanmatin 9 saqınmatin inçip ärmäk ärür. Nä 10 üçün bularnı ulugh ädgü öglı 11 köngül. ulugh yrliqançuçi köngül. ulugh 12 dyan tıp tıyür tısär. ülgüsüz 13 sansız tinlıghlarigh saqınip. ülgüsüz 14 sansız ulugh buyanlarigh qazghanip 15 ülgüsüz sansız ulugh tüsingä ut- 16 lisinga täğrlär üçün, yana 17 ulugh budistwlarıning köngülüntä 18 öritgülik bütürgülik üçün 19 anin antagh tıtır. Bırük antagh ärsär. 20 ashnuçi ikigünı tüz atları 21 üzä atap. kınkı ikigünı nägülik 22 ulugh dyan tıp dyan at²³ üzä 23 körkütür tıp tısär. ashnuçi ikägü 24 üzä bodistwlar tinlıghlarigh inç mazmunı:

1 ҳамманн нўм вақти бўйича қўради. 2 “Мен эмас” нинг мохиятини билади. 3 жонзот деган номнинг 4 ёлгон мохиятини уқиб олади. тўша–тўғри (қилиб), 5 тўлик бараварлаштиради. (Нўмга) боғланмаған 6 тенг кўнгил эса қўидағичадир: 7 фақат хақиқий мохият 8 қандай бўлса, яна ҳар қандай нарсага тўғри боғланмасдан. 9 ўйламастан, шундай ҳолича эргашмоқдир. Нима 10 учун булар гоят эзгу ниятли 11 кўнгил. гоят шафқатли кўнгил. гоят 12 мушоҳада (қиладиған кўнгил) деб айтилади. деб сўрасалар. сон–санокенз. 13 бехисоб жонзотларни ўйлаб. сон–санокенз. 14 бехисоб удуғ савобларга сазовор бўлиб. 15 сон–санокенз. бехисоб удуғ самарага. муқофотга 16 етиштиридиған (бўлған)н учун. яна 17 удуғ

²³ уйғурча нашрида ul.

Будисатвларнинг қалбида 18 яширин (равинида) пайдо қиладиган (бўлгани) учун 19 ана шундай дейилади. Агар шундай бўлса, 20 (нима учун) олдинги икковини тўғри номлар 21 билан атайдилару кейинги икковини нима учун 22 узат мушоҳада, деб “мушоҳада” номи орқали 23 кўрсатади, деб сўраса, олдинги иккови 24 орқали будисатвлар жонзотларни хотиржам.

34b

1 māngīlīg qilurlar üçün, kīnkī 2 ikāgūsi ūzā ōgīrtūrūp sāwīntū- 3 rūp ūç aghu nīzwanīlarīgh tarqarīp 4 ulugh asīgh tusu qilurlar. Ashnuqī 5 ikāgūnī tūz atlarī ūzā 6 atar, kīnkī ikāgūnī ulugh dyan tīp 7 dyan at ūzā kōrkītmīsh boltī. 8 Kīrmāk ūnmāk ūzā ārksīnmāk 9 ārsār. qīti bularnī ārkīnçā tapīnça 10 ōrtmāk bīshrunmaq ārūr. İnçīp 11 bodīstwlar bu muntaq yangīn ulugh ādgū 12 ōglī kōngūltā, ulugh yrīqançūçī 13 kōngūltā, ulugh dyanta kīrmāk 14 ūnmāk ūzākī ārksīnmāklārī ūz- 15 ā ōtrū tīnīghlarqa ulugh asīgh tusu 16 qīlīp al altaq bramītīgh uz bütürtūr- 17 lār. Bu ārūr ulugh ādgū ōglī kōngūl- 18 tā, ulugh yrīqançūçī kōngūltā 19 ulugh dyanta kīrmāk ūnmāk ūzā 20 ārksīnmāklārīngā tayanīp, al altaq 21 bramītīgh bütürmāk. Tōrtünç qamagh 22 bramītlarīgh toshqurmaq tükātümāk- 23 tīk kōsūshkā tayanīp, al altaq brami- 24 tīgh nāāgūn bütürülār, qamagh

мазмуни:

1 хурсанд қилади, (шунинг) учун кейинги 2 иккови орқали хурсанд қилиб, севиштиради, 3 уч агу⁹⁹ (дегани) кучини ҳиссёлларини тарқатади, 4 кўн фойда-манфаат келтиради. Олдинги 5 икковини “тўғри” ном билан 6 атаб, кейинги икковини “буюк мушоҳада” деб 7 “мушоҳада” (дегани) ном билан кўрсатади, 8 Кирмок (ва) чикмок орқали ҳукмронлик қилиш 9 эса қўйидагичадир: буларни ўз хоҳиши, иродаси бўйича 10 кўтармок, қонил қилмокдан иборатдир. Шундай қилиб, 11 будисатвлар бу сизгари гоят эзу 12 ниятли кўнгилда, гоят шафқатли 13 кўнгилда юкори мушоҳада қилишга кирмок (ва ундан) 14 чикмок орқали ҳукмронлик қиладилар, 15 кейини жонзотларга кўн фойда-манфаат 16 келтириб, усул-чора фазилатини маҳорат (билан) етиштирадилар, 17 Шундир гоят эзу ниятли кўнгилда, 18 гоят шафқатли кўнгилда, 19 юкори мушоҳада қилишга кирмок (ва ундан чикмок) орқали 20 ҳукмронлик қилишларига умид қилиб, усул 21 фазилатини етиштириш (дегани), Гўртинчидан, жамики 22 фазилатларини мукаммал қилиш 23 орзусига умид қилиб, усул-чора фазилатини 24 қандай етиштирадилар, жамики

IV. 35a (noom törtünç bish qırq)

1 bramītlarīgh toshqurmaq tükātümāklīg 2 kūsūs y(ā)mā qayu ārūr tīp tīsār. 3 qamagh bramītlarīgh toshqurmaq tükāt- 4 māklīg kōsūsh ārsār. qīti bu bīsh buyan 5 ādgū qīlīnç arqalīq, bīsh bīlgā bīlīk 6 arqalīq qamagh sanī on bramītlar- 7 īgh toshqurqalī tükātākālī 8 qīnmaq tawranmaq sāwmāk taplamaq 9 ārūr. İnçīp bodīstwlar bu muntaq yangīn 10 on bramītlarīgh qamaghunī bīr tāk 11 t(ā)rk tawragh toshqurqalī tükātākālī

⁹⁹ уч агу – буддавийлик ақидасига кура, бахар деб ҳисобланадиган нарса – очкузлик, тасав, шайтонларнинг қўли иборат учта кучини ҳиссёлларини кўрсатади. Буддавийликда бу учала ҳиссёл жонзотларга энг кўп зарар келтирувчи, азоб берувчи воситалар деб қаралади. Шунини учун бу учта зарарли ҳиссёллар қавқон ҳиссёлларининг асоси дейилади.

12 kösämäklärä üzä ötürü al altaq 13 içintä yorip. al altaq içintä qa- 14 tighlanip, al altaq içintä içänip. 15 al altaq içintä uzanip al altaq 16 bramitigh uz bütürülär. Bu ärür 17 qamagh bramitlarigh toshqurmaq 18 tükätmäklärig küsüşkä tayanip 19 al altaq bramitigh bütürmäk. 20 Bïshñeç burxanlar nomin qalisiz 21 bilmäk uqmaqqa tayanip al altaq 22 bramitigh nätägm bütürülär. 23 burxanlar nomin qalisiz bilmäk uqmaq 24 y(ä)mä qayu ärür tïp tïsär.

мазмуни:

1 фазилатларни мукаммал килиш 2 орзуси яна кайсидир, деб сўрасалар. 3 жамики фазилатларни мукаммал килиш 4 орзуси қуйидагичадир: бу бешта савоб. 5 эзгу ишларни, бешта ҳақиқий билимни 6 – жамики миқдори ўнни (бўлган) фазилатларни 7 мукаммал қилмоқ. 8 (ўшаларга) интиломқ. севмоқ. иззат қилмоқдан иборатдир. Шундай қилиб, бўдисатвлар бу сингари ўнни фазилатнинг ҳаммасини бирдай. 11 тезда тўлиқ қилишни (ва) охирига етказишни 12 исташиари билан, 13 усуллар ичида юрадилар, усуллар ичида ҳаракат қиладилар. 14 усуллар ичида эҳтиёт бўладилар. 15 усуллар ичида эътиқод қиладилар, усуллар 16 фазилатини яхши найдо қиладилар. Шудир 17 жамики фазилатларни мукаммал қилиш 18 орзусига умид қилиб. 19 усул фазилатини етилтирмоқ (дегани). 20 Бешинчидан, бурхонлар нўмини (хеч) қолдирмай 21 билмоқ, уқмоққа таяниб, усул 22 фазилатини қандай етилтирадилар. 23 бурхонлар нўмини (хеч) қолдирмай билмоқ, уқмоқ 24 яна кайсидир, деб сўраса(лар).

35b

1 burxanlar nomi ärsär. qlti üç 2 aghiliq iki yigirmi bölük nomlar 3 ärtür. Qalisiz bilmäk uqmaq ärsär. 4 qlti bu üç aghiliq iki ygmä bölük 5 nomlarigh yiti türlüg oghurin tükäl 6 bilmäk uqmaq ärtür. Qayular ol 7 yiti türlüg tïp tïsär. inçä qlti 8 äng ilki atin bilmäk üzä. ikinti 9 tözün bilmäk üzä. üçünç 10 aghiliqlarning bölüklärning 11 adirtin bilmäk üzä. törtünç til- 12 taqin bilmäk üzä. bïshñeç öd- 13 lärig tuta uqitmaqin bilmäk üz- 14 ä. altinç tayshing shawshing 15 kölungülärkä¹⁰⁰ sanlighin bilmäk üz- 16 ä. yitñç kirishmäklärin tutul- 17 maqlarin bilmäk üzä. Bu ärür 18 yiti türlüg. munta ymä äng ilki 19 atin bilmäk üzä qalisiz bilmäk 20 uqmaq nätäg ol tïp tïsär. inçä 21 qlti bu sutur aghiliq ol. <bu winay aghiliq ol >. bu abidarim 22 aghiliq ol. bu sutiran tigmä töz- 23 gä yarashi atlg bölük ol. bu 24 ikiläyü sözlämish bölük ol. bu

мазмуни:

1 бурхонлар нўми қуйидагичадир: (улар) уч 2 хазинали, ўн икки бўлак нўмлардир. 3 (Хеч) қолдирмай билиб олмоқ, уқмоқ эса 4 қуйидагича: бу уч хазина. ўн икки бўлак 5 нўмларни етти турли сабаб билан мукаммал 6 билиб олмоқ, уқмоқдир. “Қайсилар ўша 7 етти турлиси?” деб сўраса, (булар) қуйидагилардир: 8 энг аввало, номини билмоқ билан, иккинчидан, 9 моҳиятини билмоқ билан, учинчидан, 10 хазиналарини, бўлақларини 11 аниқ билмоқ билан, тўртинчидан, сабабини 12 билмоқ билан, бешинчидан, замонларга риоя қилмоқни уқтиришни билиб олмоқ билан, 14 олтинчидан, махаяна ёки хинаяна 15 мазҳабларига мансублигини билмоқ билан, 16 еттинчидан, пайдо

¹⁰⁰ уйғурча нашрида kolungullari

Одмоклари, берилмоқларини 17 билмоқ билан. Шудир 18 етти турлиси. Шунингдек, яна бириичидан, 19 исмини билмоқ орқали мукаммал билиб олмоқ. Буқмоқ қандай (булади), деб сўрасалар, (бу) қуйидагичадир: 21 бу – сутра хазинасидир, <бу – виная хазинасидир>, бу – абидарим 22 хазинасидир, бу – сутра деган асосга мувофиқ келадиган” номли бўлақдир, бу 24 иккинчи марта қўлланган бўлақдир, бу (бир–биридан)

IV. 36a (noom törtünç alti qırq)

1 Adira yrliqamish bölüg ol. Bu uz 2 yürüklärin ütgülig alp shlöklüg 3 bölüg ol. Bu künün yrliqamish 4 bölüg ol. Bu tiltaqlarin yrliqamish 5 bölüg ol. Bu yöläshürüg bölüg ol. 6 Bu tüzün tilsilarning öngrä 7 azunlartaqi sawlarin uqıtu 8 yrliqamish bölüg ol. Bu tükül bilgä 9 ngrı ngrısi burxan kntü öz- 10 ining öngrä öngrä azunlar- 11 taqi çadik qilmishlarin nomlayu 12 yrliqamish bölüg ol. Bu köni yürük- 13 lar tözün kingärü uqıtacı 14 bölüg ol. Bu mungadinçigh tanglan- 15 çigh bölüg ol. Bu yörä sözlänmiş 16 bölüg ol tip munçulayu yangin 17 atlarigh tuta käsikçä sashurma- 18 [M¹⁰¹]tin üksüksüz tükül bilmäk 19 uqmaq ärür. İkimti tözün bilmäk 20 üzä qalisiz bilmäk uqmaq nätäg 21 ol tip tisär, inçä qiti bu oq 22 üç aghiliq iki ygrmı bölüg nom- 23 larigh blgülarin ymä kütärıp tözkä 24 iltmäkig tutmaq üzä ärtüktäg kirtü mазмуни:

1 фарқлаб марҳаматлаган бўлақдир. Бу – яхши 2 маънолар билан безалган, пазик шеъри бор бўлақдир, 3 бу – кейин марҳамат қилинган бўлақдир. Бу сабабларни марҳаматлаган 5 бўлақдир, бу қиёсланган бўлақдир, 6 Бу –аслзода шоғирдлар олдинги 7 оламлардаги сўзларни тушунтириб, 8 марҳамат қиладиган бўлақдир. Бу – комил, доно 9 Тангри(лар) тангриси бурхон ўзининг 10 қадим–қадим оламлардаги 11 қайта тугилишларини ваъз қилиб, 12 марҳаматлаган бўлақдир, бу – тўғри маънолар 13 мохиятини кенгайтириб уқтирадиган 14 бўлақдир. Бу – ажойиб, қойил қолдирадиган 15 бўлақдир. Бу – изохланиб айтилган 16 бўлақдир, дейилади, шу тариқа янги 17 номларга эга бўлиб, изчил, йўлдан озмай, 18 бекаму кўст, мукаммал билиб, 19 уқиб олмоқдир. Иккинчидан, мохиятни билиш 20 орқали тўлиқ билимоқ, уқиб олмоқ қандай (булади), 21 деб сўраса, (бу) қуйидагичадир: бу – 22 уч хазинали, ўн икки бўлақ нўмларнинг 23 аломатларини яна йўқотиб, мохиятга 24 бошламоқ, роя қилмоқ орқали яширин, хақиқий

36b

1 tözlügün bilmäk. Köngültä 2 tashdaqı nomlarigh kütärıp inçıp 3 köngül tözün tutmaq üzä 4 yalanguz tözlügün bilmäk, yilayu 5 tözlüg nomlarigh kütärıp çinlayu 6 tözlüg nomlarigh tutmaq üzä 7 yalanguz ön(g) tözlügün bilmäk, 8 Yana çinlayu tözlüg nomlar- 9 igh kütärıp yilayu tözlüg nomlarigh 10 tutmaq üzä at tözlügün üjik 11 tözlügün bölüg tözlügün bilmäk, 12 yilayu tözlüg çinlayu tözlüg 13 nomlarigh ikägünı birgärü tutmaq 14 üzä nom tözlügün at tözlüg- 15 in üjik tözlügün bölüg tözlügün 16 bilmäk. Uqıttaçisin uqquluq ikägü- 17 nı birlä tutmaq üzä üjik 18 tözlügün yöruk tözlügün bilmäk, 19 tözli körkdäshli iki blgülarig 20 tutmaq üzä töz

¹⁰¹ Туркия нашрида шундай.

blgü tözlügün 21 körkdash blgü tözlügün bilmäk bish 22 türlüg nom blgü tözlügün
uqıtmaqın 23 tutmaq üzä öng tözlügün 24 köngül tözlügün köngültäkî nomlar
мазмуни:

1 келиб чикишини билмоқдир. Кўнгилдан 2 ташкари нўмларни кетказиб, ич
тариқа 3 кўнгил мохиятига риоя қилмоқ билан 4 яғона мохиятни билмоқдир. Ёш
асосли нўмларни бартараф қилиб, чинакам 6 асосли нўмларга риоя қилиш
туфайли 7 яғона, илгариги асосли (нўмлар)ни билмоқдир. 8 яна чинакам асосли
нўмлардан 9 воз кечиб, ёлгон асосли нўмларга 10 риоя қилмоқ туфайли ном
асосини, бўгин 11 асосини, бўлак асосини билмоқдир. 12 ёлгон асосли (ва)
чинакам асосли 13 нўмларга – икковига барабар риоя қилмоқ 14 туфайли нўм
асосини, ном асосини. 15 бўгин асосини, бўлак асосини 16 билмоқдир, укмаслик
(ва) уқиш – икковига 17 барабар риоя қилмоқ билан бўгин 18 мохиятини, изохлиш
мохиятини билмоқдир. 19 мохият (ва) қиёфа – икковининг белгисига 20 риоя
қилмоқ билан мохият аломатининг келиб чикишини, 21 қиёфа аломати мохиятини
билмоқдир, беш 22 турли нўм аломатларини укқирмоққа 23 риоя қилмоқ билан
олдинги мохиятни, 24 фикр мохиятини, кўнгилдаги нўмлар

IV. 37a (noom törtünç yiti qırq)

1 tözlügün köngültä (tashtinqi) tözlüg- 2 in üigsiz tözlügün bilmäk, asu- 3 ça ymä qılı
at tözlügün blgü 4 tözlügün adirtlamaq tözlügün bilgä 5 bilik tözlügün kirtüdä kirtü
töz- 6 lügün bilmäk, asu ymä ulugh tägi- 7 rni közün'gü bilgä tözlüg- 8 in,
tüzülmäk tözlüg bilgä bilig 9 tözlügün, ädgüt adirtlayur bilgä 10 bilig tözlügün,
bütmiş işhlig bilgä 11 bilig tözlügün, arigh süzüg nom 12 uqushi bilgä bilig
tözlügün bilmäk. 13 aqighligh aqighsizigh tutmaq üzä 14 aqighligh tözlügün aqighsiz
tözlüg- 15 in bilmäk, bish türlüg köngül tırgün- 16 i blgürmäkin tutmaq üzä täng 17
köngül tözlügün, yınçürtäçî 18 köngül tözlügün, odghuraq qiltaçî 19 köngül tözlügün,
kkırlig kкіrsiz. 20 köngül tözlügün, sisdu köngül töz- 21 lügün äksüksüz tükäl bilmäk
uqmaq 22 ärür. Üçünç aghiliqlarning bölüklär- 23 ning adirtin bilmäk üzä qalisiz
мазмуни:

1 мохиятини, кўнгилдан (ташкаридаги) мохиятни, 2 тургун мохиятни
билмоқдир ёки 3 яна қуйидагиларни: ном мохиятини, хақикий билим 5
мохиятини, энг чинакам мохиятни 6 билмоқдир ёки катта, думалок 7 кўзгу
(қабі тишиқ) билим мохиятини (билмоқдир), 8 мувофиклашши асосига эга
(бўлган) хақикий билим 9 мохиятини (билмоқдир), яхшилаб фарқлайдиган
хақикий 10 билим мохиятини, охирига етган иш билан хақикий 11 билим
мохиятини (билмоқдир), пок, тоза нўм(ни) 12 идрок (қилиш билан) хақикий
билим мохиятини аңгламоқдир, 13 хаяжонга тушишга ва хаяжонга
тушмасликка риоя қилиш орқали 14 хаяжонли мохиятни (ва) хаяжонсиз
мохиятни 15 билмоқдир, беш турли қалбнинг (бир жойга) йиғилишини 16
қўришга ишониб, бир хил 17 кўнгил мохиятини, хақир 18 кўнгил мохиятини,
очик 19 кўнгил мохиятини, кир (ва) тоза 20 кўнгил мохиятини, сисду¹⁰² кўнгил
мохиятини 21 тўлиқ, тугал билиб, уқиб олмақдир, 22 Учинчидан, хазина-
ларнинг, бобларнинг 23 (бир–биридан) фарқли билиш орқали тўлиқ

¹⁰² сисду – маъносини аниқлаш имкони бўлмади.

11 ol (māk uqmaq nā) t̄āg t̄ip t̄isār. 2 inçā q̄lti üç aghiliqlar içintäkî 3 sudur aghiliqlı iki
 12 bölük- 4 lār içintäkî sudur bölüklār bular 5 ikägünî bir qamaghlıgh blgü üzä 6
 7 aghiliqlıgh bilmäk uqmaq ärür. Qamagh- 7 lıgh blgü üzä sudur aghiliqlıgh bilmäk ärsär. 8
 9 üç t̄ürlüg boshghut t̄öz- 9 lug nomlarıgh yumqı uqıttaçısın 10 tutmaq üzä sudur
 11 aghiliqlı ol t̄ip 11 bilmäk ärür. ängäyü blgü üzä bilmäk 12 ärsär. q̄lti¹⁰⁴ ol oghrayu
 13 öwänıgh oq 13 uqıttaçı ab uzun kâzıklıg ab 14 ymā shlok üzäkî qayu nomlar ärsär. 15
 16 ularnı sudur aghiliqlı ol t̄ip bilmäk ärür. 16 Yana qamaghlıgh blgü üzä sudur bölü- 17 küg
 18 bilmäk ärsär. iki ygrmî 18 bölüklār barça t̄özü sudur oq ol 19 t̄ip bilmäk ärür. Ängäyü
 20 blgü üzä 20 bilmäk ärsär. q̄lti bu oq iki ygrmî h̄ölk- 21 lürtä tutlmaqın oghrayu
 22 yapıghlar- 22 ıgh uqushlarıgh örünlarıgh nomladaçı 23 shlokin nomlamaqta öngî üç
 24 t̄ürlüg 24 boshghut t̄özlüg nomlarıgh uqıttaçı 25 qayu uzun kâzıklıg nomlar ärsär.

мазмуни:

1 бил(иб, укиб олмок) кандай (буладн), деб сўраса(лар), 2 (бу) кўйндагичадир: уч
 хазина ичндагн 3 сутра хазинаси. ўн икки булак 4 ичндагн сутра булакларини – бу
 5 икковини бир (хилда), хаммага (бирдай) тегшилн аломати оркали 6 аниқ билнб,
 укиб олмок(дан иборат)дир. Хамма (бирдай) тегшилн 7 аломати оркали сутра
 хазинасини билмогн эса 8 кўйндагичадир: уч турли ўгит берадиган мохиятта эга 9
 нўмлариниғ жамики маънолари 10 тақинини эгаллаш билан сутра хазинаси
 ўшалдр, деб 11 билмоқдир. Олдинги белгилари оркали билмоқ 12 эса
 кўйндагичадир: ўша афнан муноҳаданиғина 13 аңлатадиган хам катта хажмли
 (булак), хам 14 шеър парчаси кайси нўмлар булса, 15 уларни сутра хазинаси деб
 билмоқдир. 16 Яна жамики белги оркали сутра булагини 17 билни эса
 кўйндагичадир: ўн икки 18 булакнинг хаммаси сутралдр. 19 деб билмоқ керак.
 Бундан танкари, белги оркали 20 билни эса кўйндагичадир: бу ўн икки булакдан
 иборат 21 катламларни, 22 заковатини, ўринларини ваъз килувчи, 23 шеърни ваъз
 килганда бошка уч турли 24 таълим берадиган мохиятта эга нўмларни
 тушунтирувчи 25 (хар) кандай катта хажмли нўмлар булса.

IV. 38a (noom törtünç sikiz qırq)

1 ularnı suður bölük¹⁰⁴ ol t̄ip ulati 2 kâzıkçä äksüksüz tükäl bilmäk uqmaq 3 ärür.
 Törtünç tiltaqın bilmäk üzä 4 qalisiz bilmäk uqmaq nātäg ol t̄ip 5 t̄isär. inçā q̄lti üç
 aghiliqlarta 6 sudur aghiliqlıgh az nizwanıgh tarqarghu 7 oghurinta yrliqayuq ol. 8
 winay aghiliqlıgh öwkä nizwanıgh öçür- 9 gü¹⁰⁵ oghurinta yrliqayuq ol. abidarim 10
 aghiliqlıgh biliksüz biliklig boghurghu oghu- 11 rinta yrliqayıq ol. iki ygrmî 12
 bölüklärıg iki ygrmî orunlarqa 13 yürüntäg bolghu oghrunta yrliqayuq ol 14 t̄ip
 tükäl bilmäk ärür. Bishünç 15 üç ödlärıg tuta uqıtmaqın 16 bilmäk üzä qalisiz bilmäk
 uq- 17 maq nātäg ol t̄ip t̄isär. inçā q̄lti 18 bu qamagh nomlarıgh uqıttaçısın¹⁰⁶ oq 19
 tutmaq üzä yalanguz közünür ödkî 20 ünük atıgh üzükıg bölüküg uqıt- 21 taçi ol t̄ip

¹⁰⁴ Шу сўз Туркия наприда нук

¹⁰⁵ Шу сўз Туркия наприда бор

¹⁰⁶ уйгур наприда оғитгн

¹⁰⁶ уйгур наприда uqıttaçısiz

bilmäk ärür. Bütük uqqu- 22 lughin tutsar çidikli tözün 23 titsilarning öngri
saw- 24 larigh yrliqamish bölüklü bular ikägü
мазмуни:

1 уларни сутра бұлагидир, деб яна 2 изчил, кам-күстесиз, мукаммал билиб, ук
олмоқдир. 3 Түртинчидан, сабабларини билиш оркали 4 тугал билиб укиб ол
кандай (бұлади), деб 5 сұраса, (бу) күйидагичадир: уч хазинада 6 сутра хазина
чалгитадиган бир оз кучли хиссиётни таркатувчи 7 вазиятда мархамат қилади
винай¹⁰⁷ хазинасига. (чалгитувчи) ғазаб хиссиётнига бархам берадиган 9 вазия
мархамат қилади, абидарим¹⁰⁸ 10 хазинасига, нохақиқий билимлига гов бұлади
вазиятда мархамат қилади, үн икки 12 бұлаққа үн икки ўринга 13 дори қилади
вазиятда мархамат қилади, 14 деб мукаммал билмоқдир. Бешинчидан, 15 уч
замонда бұлиб, тушунтиришни 16 билмак оркали тугал билиб укмоқ 17 қандай
(бұлади), деб сұрасалар, (бу) күйидагичадир: 18 бу жамики нұмларни
тушунтиришлареиз 19 риюя қилиш оркали хозирги замонда 20 мавжуд бұлишни,
овозни, номни, услубни, бұлақни изоҳлайди, 21 деб билмоқдир. Агар маъносига
риоя қилиш бұлса, чадик¹⁰⁹ ва түгри (кўнгил) 23 шоғирдларнинг бугунги оламдаги
сўзлари 24 битилган бұлақ – бу иккови

38b

1 yüntäm (öngri) ärtmiş ödkî sawlar- 2 igh uqittaçi ärtür. Yalanguz adira 3
yrliqamish bölük kîn kälîgmä ödkî 4 sawlarigh munga tägürü uqittaçi 5 ärür. Köni
yörüklär tüzün kîngürü 6 uqittaçi bölük üç ödlärtä 7 öngi nomlarigh uqittaçi ärür.
Bular- 8 ta öngi säkiz bölük üç ödkî 9 sawlarigh yumqi qati qari uqittaçi 10 ärür tip
muni munçulayu yangin tükäl 11 bilmäk uqmaq ärür. Altinç tayshing 12 sawshing
kölün gülärkä sanlighigh bilmäk 13 üzä qalisiz bilmäk uqmaq nätäg 14 ol tip tösär.
tört türlüg tütür. İnçä 15 qiti sadarmapundarik atlgħ sudur- 16 taqi yrliqigh tutmaq
üzä tayshing- 17 ta iki ygrmî bölük tükäl tütür. 18 Sawshingta üç äksük toquz bölük
19 tütür. Nä üçün tip tösär. sawshing 20 yoltaqi kîçig kölüglüglär qamaghda 21 yig
üstünkî burxan qutin kösämäz- 22 lär üçün anin burxan qutinga alqish 23 birmäk
atlgħ adira bölük yoq. Yana 24 nom yörükîn nomlaghuluq nomugh baqshili
мазмуни:

1 доимо қадим ўтган замондаги сўзларни 2 изоҳлайди. Факат аниқ қилиб 3
битилган бұлақни, кейин келажак замондаги 4 сўзларни бу (замон)га етказиб
изоҳлайди. 5 Тўғри талқинларни ишончи, батафсил 6 изоҳлайдиган бұлақ уч
замонда 7 бошка нұмларни изоҳлайдиган бұлади. Булардан 8 бошка саккиз бұлақ
уч замондаги 9 сўзларни тугал (ва) изчил ўргатади, 10 деб буни шу йўсида
мукаммал 11 билиб, укиб олмоқдир. Олтинчидан, махаяна, 12 хинаяна
мазхабларига мансублигини билиш 13 оркали тугал билиб, укиб олмоқ қандай
(бұлади), 14 деб сұраса, (бу) түрт турли дейилади. Шундай қилиб, 15
Садарманрундачик деган сутра– 16 даги амрларга риюя қилиш оркали махаянада
17 үн икки бұлақ тугалдир, дейилади. 18 Хинаянада учта кам – тўккиз бұлақ 19

¹⁰⁷ винай – Тринитакнинг учта қисмидан биттаси бўлиб, будда жамоатига қабул қилиш қондалари ва будда
монахларининг хулқ-атвори мезонлари баен қилинади

¹⁰⁸ абидарим (саискр.) – будда қончиларининг учинчи қисми

¹⁰⁹ чадик (саискр.) – олдин қайта тўғилган буддалар тўғрисидаги воқеалар баени; *жатиака*.

(бор) дейилади. "Нима учун?" деб сўрасалар, хиаяна 20 маънабидани "кирик пидираклар" ҳаммасидан 21 яхши, юкори бурхон бахт-саодатини истамадилар. (шунинг) учун унда "бурхон бахт-саодатига ҳамду сано 23 айтмоқ" деган алоҳида бўлак йўқ. Яна 24 маъносини ўргатадиган нўмин устоз

IV. 39a (noom törtünç toquz qırq)

1 tıtsili tayaqınga (ärtükt)äk 2 uqqalı bılğalı oyurlar üçün 3 anin kändün¹¹⁰ yrliqamish bölük yoq boshghut- 4 lari yorighlari tar üçün anin köni 5 yörükler tözin kınğärü uqıttaçı 6 bölük yoq tıp munçulayu bılmäk uqmaq 7 ärür. Bırük mıxaparı nırwan 8 sudurtaçı yrliqıgh tutmaq üzä 9 sawshingta ikı yermı bölük 10 tükäl tıtır. Tayshingta üç äksük 11 toquz bölük tıtır. Qayular ol toquz 12 bölük tıp tısär. İneçä qltı bodıstwlar 13 bashtınçıda bashtınçı yınçkä köngülkä 14 tükällıglär üçün (ç(a)xshapıt törtüg artıp)¹¹¹ ç(a)xshapıt baghuluq 15 tıltaqıgh qılmazlar. Anın tıltaghlıgh- 16 in yrliqamish bölük tayshingta yoq 17 üçün yana nom tözin uqmıshlari 18 üçün näng ularqa yöläshürüg üzä 19 nom yörükın uqıtmaqning işhi yoq. 20 Anın yöläshürüklär bılıglıg ymā yoq. İneçp 21 bılğā bılıklıg közlärı üzä özlärı äng 22 öngrä sızıg ayıtıp yanturu yörä 23 sözlämäkıntün bılğürmısh ärmäz üçün mızmunı:

1 va şogırd moxıyıtıga әrınıgandıäı 2 ukıb bılınıdırdı deb üyıläıdırlar. (Şunıng) uçuın 3 undın keıın kūrcaıma beradıgın bülak ıyık. (Şu sababın) mäsalahtırları. 4 ıyıl-ıyırıkırları tor (bülğanı) uçuın. unıng tıtırı 5 ıyıl-ıyırıkırlar asosını çar tomonıama ўrgatadıgın 6 bülak ıyık. deb şu ıyıl (bılın nūmın) bılıb. ukıb olmoqdır. 7 Amıo Mıxaparı nırwan 8 sұtraınları әrıkka rınoı kılış orkalı 9 xııayınada ўn ikkı bülak 10 tuğadırdı. deb aıtıdırlar. Mıxayınada uçta kam – 11 tükkız bülak (bor) deb aıtıdırlar. "Kayırlar ўşa tükkız 12 bülak?" deb sұrasa(lar, bu) kuyıdagıçadırdı: būdıscaıtlar. 13 avıalo. nozık künğıl bılın 14 komıl (bülğanı) uçuın nazr konınlarını mұkammal kılıb. nazrın tūxtatıb kūyadıgın 15 sababın ıjro kılmaıdırlar. Unıng sababını 16 marçamatlaıdıgın bülak mıxayına (māxābın) da ıyık. 17 (şunıng) uçuın. yān nūm asosını bılıb olıgınları 18 uçuın. çar kandıäı narıanı ularga kılēslab şu orkalı 19 nūm māyūsını ўrgatışıga asos ıyık. 20 Şunıngdek. kılēslab beradıgın bılınmırlar çam ıyık. Şunıday kılıb. 21 çakıkıy bılınmı kūzları bılın ızları 22 olđın fıkrırlarını aıtıdırlar. kayığadan ızohlab sūzlab. şu tuğayılı kūrınmaıdıgın bülğanı uçuın

39b

1 anın (yöläshür)mäk bölük yoq tıp 2 bılmäk uqmaq ärür. Bırük yoq¹¹² şastır- 3 taçı yörüküg tutmaq üzä tayshing- 4 ta ikı yermı bölük tükäl tıtır. 5 Sawshingta bır yermı bölük tıtır. 6 Nā üçün tıp tısär. qltı köni yörük- 7 lār tözin kınğürü uqıttaçı atłgh 8 bölük yangın bodıstwlar aghılıq- 9 i nomta tatulup qalmısh bır yermı 10 bölüklärı şrawaklar aghılıqı nomta 11 tutulmısh üçün anın anta ikı yermı 12 tıtır. munta bır yermı tıtır tıp 13 bılmäk uqmaq ärür. Bırük tüz qatıq- 14 siz yörüküg

¹¹⁰ уйгурча наشريда kadın

¹¹¹ уйгурча наشريда шу сўзлар кушилган

¹¹² уйгурча наشريда ok

tutmaq üzə yalanguz 15 köni yörüklär tözin kingürü uqit- 16 taçi atlg̃h bölük tayshing tıp tütir. 17 qalmish bir ygrmī bölüklär sawshing 18 tütir tıp bilmäk uqmaq ärür. 19 Yütinç k̃r̃ishmäklär̃in tutulmaqlarin 20 bilmäk üzə qalisiz bilmäk uqmaq 21 nātāg ol tıp t̃sar. b̃ñök bu ik̃i 22 bölüklär̃ig̃ üç aghiliqlar birlä 23 k̃r̃ishmäkin tutulmaqin tutsar. 24 q̃lti ik̃i ygrmī bölüklär̃ sudur 25 aghiliqta tutulur.

Мазмуни:

1 уни (кўлайдиган) булак йүк. деб 2 билиб, укиб олмоқдир. Аммо тўпلامдаги 3 кўрсатмага риоя қилиш орқали махаянада 4 ўн икки булак тугалдир. дейилади. 5 Хинаянада ўн бир булак (бор), дейилади. 6 “Нима учун?” деб сўраса(лар, бу) қуйидагичадир: “Тўғри маънолар 7 мохиятини изчил ўргатадиган” номли 8 бўлакка ўхшаш бўдисатвлар хазинаси (деган) 9 нўмдан иборат бўлган ўн бир 10 бўлаги “Шраваклар хазинаси (деган) нўмдан 11 иборат бўлгани учун ўн иккита 12 дейилади. (аммо) бу ерда ўн битта дейилади. деб 13 билиб, укиб олмоқдир. Тўғри, қийин бўлмаган 14 талқинга риоя қилмоқ орқали фақат 15 тўғри маънолар мохиятини изчил ўргатадиган” 16 номли бўлак махаяна деб айтилади. 17 қолган ўн бир булак хинаяна 18 дейилади. деб билиб укиб олмоқдир. 19 Еттинчидан, қўшилишларини, бирлашишларини 20 билмоқ орқали мукамал билиб, укиб олмоқ 21 қандай (бўлади) деб сўраса(лар), бу икки 22 бўлакни учта хазинага 23 қўшиб бирлаштиришига риоя қилса. (бу) 24 қуйидагича (бўлади): ўн икки булак сутра 25 хазинасида бўлади.

IV. 40a (noom förtünç ulush qirq)

1 yalanguz tiltaqlighin yrliqamish 2 bir bölük winay aghiliqta tutulur 3 yörä sözlämäk atl(i)gh bir bölük 4 abidarim aghiliqta tutulur. Bu 5 tütir yit̃i tür̃lüg oghurin burxanlar 6 nom̃in qalisiz bilmäk uqmaq. 7 İnc̃ip bodistwlar bu muntagh yangin 8 üç aghiliq ik̃i ygrmī bölük nomlar- 9 igh k̃z̃ik̃çä t̃zik̃çä ötkürü 10 tobulu yruq yashuq açuq adirligh 11 b(ä)k̃iz blg̃ülüg bilmäk uqmaqlari üzä 12 ötrü al altaq bramit̃iç̃intä 13 yurup öküsh t̃l̃im̃ tinlighlarqa ulugh asigh 14 tusu q̃ilu al altaq bramit̃igh uz 15 bütürülär. Bu ärür burxanlar nom- 16 in qalisiz bilmäk uqmaqqa tayanip 17 al altaq bramit̃igh tükäl bütürmäk. 18 Bu t̃it̃ir t̃üz̃ünlär oghliya bish 19 tür̃lüg nomlarqa tayanip yütinç 20 al altaq bramit̃igh tükäl bütürmäk. 21 Bu tiltaqin bodistwlar üç asanki- 22 larigh ärtürüp alti bramit̃larigh 23 toshghurup yütinç Raçabumi atlg̃h 24 orunqa aghdinip ötrü yangirti

мазмуни:

1 “Фақат сабаблари баён қилинган” 2 (деган) бир булак винай хазинасида сақланади. 3 “Изоҳлаб сўзламак” деган бир булак 4 абидарим хазинасида бўлади. Шудир 5 етти турли вазиятда бурхонлар 6 нўмини мукамал билиб, укиб олмоқ (дегани). 7 Шундай қилиб, бўдисатвлар бу сингари 8 уч хазинали. ўн икки булак нўмларни 9 изчил равишда талқин қиладилар. 10 юқори (даражада) очик. 11 аниқ, белгилари билан билиб, укиб оладилар. 12 Ундан кейин усул–чора фазилати ичида 13 юриб, бир талай жонзотларга кўп фойда– 14 манфаат келтирадилар, усул–чора фазилатини маҳорат (билан) 15 пайдо қиладилар. Шудир бурхонлар нўмини 16 мукамал билиб, укмоққа умид қилиб. 17 усул–чора фазилатини тугал найдо қилмоқ (дегани). 18 Шудир аслзодалар ўғли беш 19 турли нўмларга ишониб, еттига 20 усул–чора фазилатини тугал

пайдо қилади (дегани). 21 Шу сабабли бӯдисатвлар учта сон–саноксиз замонни 22 утказадилар. олтига фазилатни 23 мукамал қиладилар. еттинчи рачабуми¹¹¹ деган 24 ўринга чиқадилар, кейин яна

40b

1 abi|Y|jishi (k qi)lmaq yugarañ oghul 2 ilik mx(ar)añ bodistw yoriqinta 3 tururlar. Taqi y(ä)mä bodistwlar bish 4 türlüg nomlarqa tayanip säkzinç qut qolon- 5 maq bramitigh tükäl bütürülär. Qayu- 6 lar ol bish tip täsär. inçä qlti äng 7 ilki alqu nomlarning süvtin bärü toghmaq- 8 siz öçmäksiz bar ymä ärmäz. 9 yoq ymä ärmäz tözintä köngüllärin 10 turghurmaq ornatmaqqa tayanip. İkin- 11 ti alqu nomlarning äng bashtinçi 12 tüz yörükün körüp kkirlärtin öngi 13 ödürülmish arigh süzüg tözintä köngül- 14 lärin turghurmaq ornatmaqqa tayanip. 15 üçünç alqu saqinçlartın ärtip qilmaq- 16 siz yorimaqsiz adinsighsiz täbränşsiz 17 çinsu tigmä ärtüktäk kirtü 18 tözdä¹¹² köngüllärin turghurmaq ornatmaq- 19 qa tayanip. törtünç ünlightarqa 20 asigh tusu qilmaq kösüshlärin yirtinçü- 21 lüg kirtütä köngüllärin turghurmaq 22 ornatmaqqa tayanip. bishinç samat 23 wipasyan tigmä dyanli bilgä bilik- 24 li ikigünü tüz yoritmaqta köngül- 25 lärin turghurmaq ornatmaqqa tayanip. mazuни:

1 ёг суртиш¹¹³ (маросимини) қиладилар. (Шулар) орқали югаранч ўғил 2 подшоҳ – буюк ҳукмдор бӯдисатвининг ҳаёт тарзига 3 риоя қиладилар. Яна бӯдисатвлар беш 4 турли нўмларга ишониб, саккизинчи – бахт сўрамок 5 фазилатини тугал пайдо қиладилар. “Қайсилар 6 ўша бешови?” деб сўрасалар, бу) куйидагичадир: 7 биринчидан, ҳамма нўмлар азалдан буён тўғмакениз¹¹⁴, йўқолмасдан бор ҳам бўлмас, 9 йўқ ҳам бўлмас (деган) мохият билан истақларни 10 кўзгатишга (ва) мустаҳкамлашга умид қилади: иккинчидан, 11 ҳамма нўмларнинг энг олдинги 12 ишончли маъносини кўриб, қирлардан 13 холи бўлган, тоза, пок мохият билан истақларни 14 кўзгатишга (ва) барқарор қилишга умид қилади; 15 учинчидан, ҳамма ўй–хаёллардан холи бўлиб, (хеч нарса) 16 қилмайдиған, ҳаракатсиз, ўзгармайдиған, қимирламайдиған, 17 чинсу деган яширин, ҳақиқий 18 мохиятдан истақларини кўзгатишга (ва) мустаҳкамлашга 19 умид қилади: тўртинчидан, жонзотларга 20 фойда–манфаат келтирмок орзуси билан, дунёвий 21 ҳақиқат билан истақларни кўзгатишга (ва) мустаҳкамлашга умид қилади; бешинчидан, самат 23 винасина¹¹⁵ деган мушоҳада ва ҳақиқий билим – 24 икковини бир хил қилиб яратин билан истақларини 25 кўзгатишга (ва) мустаҳкамлашга умид қилади:

IV.41a (noom törtünç bir älik)

1 Bu ärtir bish. Munta ymä bodi- 2 stwlar äng ilki alqu nomlar- 3 ning süütin bärü toghmaqsiz öçmäk- 4 siz bar y(ä)mä ärmäz, yoq ymä ärmäz 5 tözintä köngüllärin turghurmaq ornat- 6 maqqa tayanip qut qolonmaq bra- 7 mitigh nätägin bütürülär. 8

¹¹¹ рачабуми – бӯдисатвининг буддага айвониш йулидаги даражалардан биринчи номи

¹¹² уйгурча нашрида tozün

¹¹³ ег суртиш – шоҳнинг тахтта чиқиб маросимида қўлланадиган одат; ег суртиш – шоҳни муқаддас қилишни билдирган, бу одат факат буддавийликда эмас, балки иуданизмда одаглардан бўлиб, қадимги Иеронда бунга изчил риоя қилинган

¹¹⁴ тўғмакениз – мавжудликка дуч келмаган асос, элемент.

¹¹⁵ самат винасина – диний мушоҳада турининг номи.

alqu nomlarning süütin bärü toghmaqsız 9 öçmäksız bar ymä ärmäz yoq 10 tözintä köngüllärin 11 turghurmaq ornatmaq 12 ymä qayu äritir tip üsär. alqu 13 nomlar ärsär. üç türlüg tözlär 14 äritir. İncü qlti äng ilki alqu- 15 qa atqanghuluq töz. ikintä adin- 16 lar tayaqinga turmish töz. üç- 17 üçcä tolun bütmiş çin kirtü töz. 18 Süütin bärü toghmaqsız öçmäksız ärsär. 19 qlti bu üç türlüg tözlär üçintä 20 alquqa atqanghuluq tözdä y(ana) 21 adinlar tayaqinga turmish töz(ün) 22 awantsızın tillaqsızın mazmunı:

1 Шу дир бөнови. Бу билан яна будисатвлар 2 энг олдинги жамики нұмларни. 3 азатлан буюн тугмакениз. йўқолмасдан 4 бор хам бўлмас. йўқ хам бўлмас (деган) 5 мохиятта кўра истакларни кўзгатишига (ва) мустақкамлашига умид килиб. қайта туғилишни сўраш 7 фазилатини қандай пайдо қилдилар. 8 жамики нұмлар азатлан буюн тугмакениз. йўқолмасдан бор хам бўлмайди. йўқ 10 хам бўлмайди (деган) мохиятта кўра истакларни 11 кўзгатиши (ва) мустақкамлаш 12 яна қайси дир. деб сўрасалар. жамики 13 нұмлар уч турли асос(дан ниборат) дир (дейилади): 14 шуңдай килиб. биринчидан. ҳаммага алоқадор асос. иккинчидан. бошқалар 16 таянадиган асос. 17 учинчидан. тўлик тугалланган. ҳақиқий асос. 18 Азатдан буюн тугмакениз. йўқолмаслик эса 19 қуйидагича дир: бу турлича мохиятлар ичидә 20 ҳаммага алоқадор мохиятдан. яна 21 бошқалар таянадиган мохиятдан 22 сабабениз

41b

1 toghmaqi iliksizdin bärü idl yoq 2 titür. İncip yana tolun büt- 3 mish çin kirtü tözdä nom tözlüg 4 önglä ulati nomlar birtäm 5 öçmäki ymä yoq titür. Anin 6 toghmaqsız öçmäksız tip titür. 7 Bar ymä ärmäz ümäk ärsär. qlti 8 bu üç türlüg tözlär üçintä 9 alquqha atqanghuluq tözdä yana 10 adinlar tayaqinga turmish töznüing 11 kkirliig aqighliig bölükintä tutlish 12 qayu m(än)li nomli bu iki türlüg 13 nomlar ärsär. incip bular ikägü 14 tözintin bärü yoq tözlüglär üçün. 15 anin bular bar ymä ärmäzläär tip titür- 16 lar. Yoq ymä ärmäz ümäk ärsär. 17 qlti bu m(än)li nomli iki 18 türlüg nomlarigh yoq qurugh ol tip 19 biltäçi bilgä biliktin bilgürnüş qayu 20 (tol)un bütmiş çin kirtü tözdä yana 21 (adin)lar tayaqinga turmish töznüing 22 (kkir)siz aqighsiz (bölükintä tutul- 23 (mish)...

мазмунин:

1 туғилиши ҳукмдори бўлмаган замонлардан буюн эғасиз дир. 2 дейилади. Шуңдай килиб. яна тўлик тугалланган. ҳақиқий 3 мохиятдан нұм мохиятли 4 ранг (қуриниши) ешиғари нұмларнинг бутуңдай 5 йўқолиб кетиши хам юз бермайди. дейилади. Шунинг учун 6 (бу нұмлар) тугмакениз. йўқолмаслик. деб айтилади. “Бор эмас” демаклик эса қуйидагича дир: 8 бу уч турли мохиятлар ичидә 9 ҳаммага алоқадор мохиятнинг. яна 10 бошқалар таянишига боғлиқ мохиятнинг 11 кир. ҳаяжонли бўлагидә сақланган 12 ўша “мен” ва “нұм” – булар турли 13 нұмлар дир. Шу тарика бу иккала 14 мохиятдан йўқ мохиятлар (найдо бўлади. шунинг) учун 15 уни “булар бор эмас” деб айтадилар. 16 “Йўқ эмас” демаклик эса 17 қуйидагича дир: мен ва нұм – бу икки 18 турли нұмларни йўқ. асосиз дир. деб 19 билади. ҳақиқий билимдан аломат берадиган қайси бир 20 тўлик тугалланган ҳақиқий. чинакам мохиятнинг. яна 21 бошқалар таянишига боғлиқ мохиятнинг 22 кирсиз. ҳаяжонсиз бўлагидә сақланган

IV. 42a (noom törtünç iki älik)

1 ol nāng yoq tözlüg ärmāz töz- 2 üntin bārū bar tözlüg üçin, anin 3 yoq y(a)ma
nāmāz tīp tūtūr. Köngül- 4 üg¹¹⁸ turghurmaq ornatmaq ärsār. qlti 5 at tözlüg nomlar
alqugha 6 atqanghuluq töz tūtūr. Bīlgā töz- 7 lüg nomlar adinlar tayaqinga turmish 8
üz tūtūr. Atli bīlgūlī 9 ikāgūdīn öngī kītürmāk bu 10 toluu butmish çin kītū töz tūtūr
11 tīp munçulayu bīlīp uqup nom töz- 12 intā köngüllārīn sārgürüp turqurmaq 13
ärür. İncīp bodistwlar bu muntagh 14 yangin üç türlüg tözdā tutulmish 15
nomlarning toghmaqsiz tözīn 16 öçmāksiz tözīn bar ymā ärmāz- 17 in, yoq ymā
nāmāzīn adirt- 18 ligh tükāl bīlīp uqup, ol bīlmish uq- 19 mish nom tözlārīntā
köngüllārīn 20 öngī saçmatin sārgürnāklārī turqur- 21 maqları üzā ötrū qut qolun-
22 maq bramitigh uz bütürürlār. 23 Bu ärtür alqu nomlarning süütin 24 bārū
toghmaqsiz öçmāksiz bar ymā
мазмуни:

1 уша нарса “йүк мохиятли эмас” (деган) мохиятдан 2 бир мохият (пайдо
килади, шунинг) учун, уни 3 “йүк эмас” деб айтилади. Истаklarини 4
күзгатмок, мустахам килмок эса қуйлагичадир: 5 ном мохиятли нұмлар
хаммага 6 алоқадор мохиятдир, дейилади. Билим мохияти бор 7 нұмлар
бошқалар таянип турган 8 мохиятдир, дейилади. Ном ва аломат – 9 бу
икковидан бошқасини йүкотмок 10 тўлик (холда) пайдо бўлган ҳақиқий,
чишакам мохият дейилади. 11 деб (билиш керак.) Шундай билиб, укиб, нұм
мохиятидан 12 кўнгилларига сабр бериб, (фикрларини) күзгатмокдир. 13 Шу
тариха бұдисатвлар бу сингари 14 уч турли мохиятни сақлаган 15 нұмларнинг
тўғмаксиз мохиятини, 16 йўқолмайдиган мохиятини, (нұмларнинг) “бор
эмас”лигини (ва) 17 “йүк эмас”лигини аниқ, 18 мукамал билиб, укиб
оладилар, уша билган, укиб олган 19 нұм мохиятларидан фикрларини 20 ҳар
томонга сочмасдан, сабр қиладилар, (фикрларини) күзгатмоқлари 21 билан
кейин қайта тугилишни сўрамок 22 фазилатини маҳорат (билан) пайдо
қиладилар. 23 Шудир жамики нұмларнинг азалидан 24 буён тўғмаксиз,
йўқолмайдиган, “бор ҳам эмас.

42b

1 yoq ymā ärmāz nom tözintā köngül- 2 lārīn turqurmaq ornatmaqqa tayanip 3 qut
qolunmaq bramitigh bütürmāk. 4 İkintī alqu nomlarning äng 5 bashtinqi töz yörükīn
körtüp kkīrlārīn 6 öngī ötrülmish arigh süzüg 7 tözintā köngüllārīn turqurmaq 8
ornatmaqqa tayanip qut 9 qolunmish bramitigh nātāgīn bütürürlār. 10 alqu
nomlarning äng bashtinqi 11 töz yörükīn körtüp kkīrlārīn 12 öngī ötrülmish arigh
süzüg töz- 13 intā köngüllārīn turqurmaq or- 14 natmaq ymā qayu ärtür tīp tīsār, 15
alqu nomlarning äng bashtinqi 16 töz yörükīn körmāk qlti ärtüktāg 17 çinsu tözüg
körmāk ärür. 18 Kkīrlārīn öngī ötrülmish arigh 19 süzüg tözi ärsār. qlti ol çinsu 20
tīgmā ärtüktāg töz bīr ärsār. 21 nizwanilar adarmaqintin, ikintī 22 ärsār. bīlgülük

¹¹⁸ уйгур паири köngülün.

номлар адармақтин 23 бу ікі түрлүг ккirlärtin öngi 24 ötrülüg¹¹⁹ on орунлар
25 ариу сүзүлү артуфрақ ариг сүзүг

мазмуни:

1 йук ҳам эмас" (деган) нұм мохиятидан истакларни 2 кўзгатмок (ва) мустаҳкамламокка умид килиб, 3 қайта туғилишни сўрамок фазилатини паидо қилмок (дегани). 4 Иккинчидан, жамики нұмларнинг энг 5 биринчи мохияти маъносини кўриб, кирлардан 6 бутунлай халос бўлган, тоза, пок 7 мохиятдан истакларни кўзгатмок (ва) 8 мустаҳкамламокка умид килиб, қайта 9 туғилишни сўрамок фазилатини қандай паидо қиладилар. 10 жамики нұмларнинг энг биринчи 11 мохияти маъносини кўриб, кирлардан 12 бутунлай халос бўлган, тоза, пок мохиятдан 13 истакларни кўзгатмок (ва) мустаҳкамламок 14 мустаҳкамламок қайсидир, деб сўраса, 15 жамики нұмларнинг энг биринчи 16 мохияти маъносини кўрмок қуйидагичадир: бу яширин. 17 мутлак ҳақиқий мохиятти кўрмақдир. 18 Кирлардан бутунлай халос бўлган, тоза, 19 пок мохиятдан кўриб қуйидагичадир: ўша мутлак ҳақиқий 20 деган яширин мохиятнинг биринчиси – 21 кучли хиссиётлар зарар бермаслигидан, иккинчиси – 22 аломати бор нұмлар зарар бермаслигидандир. 23 Бу икки турли кирлардан бутунлай 24 халос бўлган ўнта ўринда 25 тозаланиб, покланиб, ниҳоятда тоза, пок

IV. 43a (noom törtünç üç älik)

1 болмақ әрүр. Көнгүлүг анта турқур- 2 мақ орнатмақ әрсәр, қлти бу мунтағһ çинсу тиг- 3 мә әртүктәг төзтә алқу әдгү 4 номлар барча сийгмish үчүн бурханлар 5 ағһилиқи титір. Qamağһ көнгүл атқа- 6 қи болмақтин öngi ötrülmish 7 үчүн әwürilñesiz титір. On түрлүг 8 блгүләртin öngi күтmiş үчүн блгү- 9 сүз титір. Ämgäk төзлүг 10 көсүsh анта yoq үчүн, көсүshsiz титір. 11 Toğhmaq блгүдin иraq тариқmiş үчүн 12 тоғhmaqsiz титір. Öçmäк блгүдin 13 иraq тариқmiş үчүн öçmäksiz титір. 14 Bیلgä билік төзі үчүн билтәçi титір. 15 Алқу номлар тилтақи үчүн nom oғһush- 16 i титір. Ulğütin тәngütin öngi 17 күтmiş үчүн сақинғһuluqsuz титір. 18 Burxan болмақning тилтақи үчүн 19 бурхан төзі титір. Алқу қутрулмақ- 20 larning түpi үчүн улugh көлünгү титір 21 тip муңçуlayu yigün аdrughin тükäl билip 22 uқup иңçip көngүlün сақинça 23 öngi атқаққа idmadin үrük 24 uzati tidmaқ särgürmäк әrür.

мазмуни:

1 бўлмақдир. Истакни бу ерда кўзгатмок 2 (ва) мустаҳкамламок эса қуйидагичадир: бу синғарни мутлак ҳақиқий 3 деган яширини мохиятда жамики яхши 4 нұмларнинг ҳаммаси жойлашгани учун, (у) бурхонлар 5 хазинаси дейилади. Жамики қўнғил дунёга боғлиқликдан 6 бутунлай халос бўлгани 7 учун (у) ўзгармасдир, дейилади. Ўш турли 8 аломатлардан бошқаси йук бўлгани учун, 9 (у) белгисиз дейилади. Азоб келтириб чиқарадиган 10 орзу у ерда йук бўлгани учун, (у) орзусиз дейилади. 11 (Қайта) туғилиш аломатидан йирок бўлгани учун, 12 (у) тўғмаксиз дейилади. Йуқолиш аломатидан 13 йирок бўлгани учун, (у) ўчмайдиған дейилади. 14 Ҳақиқий билим мохияти (бўлгани) учун, (у) биландиган дейилади. 15 Ҳамма нұмларнинг асоси бўлгани учун, (у) нұм қавми 16 дейилади. Ўлчов (ва) ҳажмдан бошқаси йук 17 бўлгани учун, (у) ҳаёлга келтирилмайдиған

¹¹⁹ уйғурчада ötrülüg

18 Бурхон бўлмоқнинг асоси (борлиги) учун, 19 (у) бурхон моҳияти бўлади. Хамма наҳот топишнинг 20 асоси (борлиги) учун, (у) катта пилдирак бўлади. 21 деб шу тарика (нўмларнинг) яхшилигини, аъло эканини тугал билиб, Шундай килиб, кўнглини хаёлга, 23 бошқа (нарсаларга) бинамасдан, доимо 24 (ўзини) тийиб туради.

43b

1 inçip budistwlar bu muntagh yangin 2 qamagh nomlarning çin kirtü tözi 3 tüpü çinsu tïgmä ärtüktäk töz- 4 üg adirtligh bilip, ol töz tçintä 5 köngüllärin bürümäklärï turqur- 6 maqlari üzä ötrü köni ongaru 7 qut qolonmaq bramitigh nikil bütü- 8 rürlär. Bu ärtür alqu nomlarning 9 äng bashtinçï töz yörükïn körüp 10 kairlärin öngi örtülmish arigh¹²⁰ isüz- 11 üg tözintä köngüllärin turqurmaq 12 ornatmaqqa tayanip qut qolonmaq 13 bramitigh bütürmäk. Üçinç 14 alqu saqinçlartin ärtip qilmaq- 15 siz yorimaqsiz adinsighsiz täbränçsiz 16 çinsu tïgmä ärtüktäg kirtü töz- 17 tä köngüllärin turqurmaq ornatmaqqa 18 tayanip qut qolonmaq bramitigh 19 nätägïn bütürürlär, alqu saqinçlar- 20 tin ärtip qilmaq^{siz} yorimaqsiz adin- 21 sighsiz täbränçsiz çinsu tïgmä ärtük- 22 täg kirtü töztä köngüllärin tur- 23 qurmaq ornatmaq umä qayu ärrür tïp 24 tïsär, alqu saqinçlartin äri(t)imäk mazmun:

1 Шундай килиб, будисатвлар бу сингари 2 хамма нўмларнинг чинакам, хакикий моҳияти, (яъни) асоси мутлақо хакикий деган яширин моҳиятни 4 аниқ билиб оладилар. Уша моҳият ичида 5 хохишларини тийиб турадилар (ва) 6 шундан кейин чинакам 7 қайта тугилишни сўрамоқ фазилатини мукаммал (равишда) пайдо қиладилар. 8 Шундай жамики нўмларнинг 9 äng аввалги моҳияти талқинини кўриб, 10 қирлардан бутунлай халос бўлган, тоза, пок 11 моҳиятдан истақларни кўзгатиб, 12 мустаҳкамламоққа умид килиб, қайта тугилишни сўрамоқ 13 фазилатини пайдо қилмоқ (дегани). Учунчидан, 14 жамики ўй-фикрлардан холи бўлиб, (хеч нарса) қилмасдан, 15 ҳаракат қилмасдан, ўзгармасдан, тебранмасдан, 16 хакикий деган яширин, чинакам моҳиятда 17 истақларини кўзгатиб, 18 умид килиб, қайта тугилишни сўрамоқ фазилатини 19 қандай пайдо қиладилар, жамики ўй-фикрлардан 20 холи бўлиб, (хеч нарса) қилмасдан, ҳаракат қилмасдан, 21 ўзгармасдан, тебранмасдан, хакикий деган яширин, 22 чинакам моҳиятдан истақларни кўзгатиб, 23 мустаҳкамламоқ яна қайсилардир, деб 24 сўрасалар, хамма ўй-фикрлардан холи бўлмоқ

IV. 44a (noom törtünç tört älik)

1 ärsär, qti blgü tona saqinç 2 saqinmaqigh kitärmäk ärrür. 3 Qilmaq^{siz} yorimaqsiz ärsär, qti 4 ol blgü tuta saqinç saqinmaqigh 5 qilmatin, ol saqinçlarta umä yori- 6 matin. Tëgüt saqinç turmishta anta- 7 q(a)ya oq tuyunup barli yoqli 8 atqanmaqigh ikägünï birlä kitärüp 9 yalanguz köngülüg ök körmäk ärrür. 10 Adinsighsiz täbränçsiz ärsär, qti bu 11 yalanguz köngülüg ök körmäk atl(i)gh 12 iduq nomta inçip çinsu tïgmä 13 ärtüktäg töz näng öngi ärmäz, 14 qayu öngi ärmäz nom ärsär. täbrämäz 15 qamsamaz täbränçsiz atl(i)gh çinsu tïgmä 16 ärtüktäg kirtü töz kntü ol oq ärrür tïp 17

¹²⁰ уйгурча нашрида arighl

bilmäk ärür. Köngüllärin turqur- 18 maq ornatmaq ärsär, qlti bu nomugh munçulayu bilip uqur köngülüg anta 20 särgürmäk ärür. İnçip bodistwlar 21 muntagh yangin alqu saqinçlighigh kitarip 22 yalanguz çinsu tigmä ärtüktäg 23 ki töztä köngüllärin turqurmaq ornatmaqlari 24 üzä ötrü qut qolonmaq bramitigh mazmunı:

1 куйидагичадир: (бу) – аломату нишонга, Ұй–фикрларга 2 бархам бермоқдир. (Хеч) нарса килмаслик, харакат килмаслик эса куйидагичадир: 4 Ұша аломат нишон, Ұй–фикрларга 5 бархам бермасдан туриб, Ұша Ұй–хаёллар билан яна харакат килмасдан, 6 сохта Ұй–фикр күзгалганда, шуннигина 7 хис килиб, бор и йүкниң (Узаро) 8 алокадорлигини – икковини биргаликда йүкотиб, 9 фака истакнигини кўрмақдир, 10 Ұзгармаслик, тебранмаслик эса куйидагичадир: 11 икки ёлғиз истакнигини кўрмак деган 12 мукалдас нўмда шу тарика хакикий дейиладиган 13 яширин мохият, кандайдир “бошка эмас”, 14 кайсидир “бошка эмас”, нўм эса тебранмасдир, 15 “харакат килмайдиган, тебранмайдиган” номин хакикий деган 16 яширин, чинакам мохиятнинг узидир, деб 17 билмоқдир. Кўнгиллари күзгатмоқ 18 (ва) мустахкамламоқ эса куйидагичадир: бу нўмин 19 шу тарика биллиб, укиб олиб, истакни шу ўринда 20 тиймоқдир, Шундай килиб, бундасатвар 21 бу сингари хамма Ұй–фикрларни кетказиб, 22 фака хакикий деган яширин, 23 чинакам мохиятдан кўнгиллари күзгатмоқ (ва) мустахкамламоқ 24 билан кайта тугилиш фазилатини

44b

1 uz бүтүрүлär. Bu ärür alqu saq- 2 inçartin ärtip qilmaqsiz 3 yorimaqsiz adinsighsiz täbräncsiz 4 çinsu tigmä ärtüktäg kirtü 5 tözä köngüllärin turqurmaq or- 6 natmaqqa tayanip qut qolonmaq 7 bramitigh бүтүрмäk. Törtünç tinlg- 8 larqa asigh tusu qilmaq 9 kösüşin yirtinçülüg 10 kirtü nomta köngüllärin turqur- 11 maq ornatmaqqa tayanip qut qolonmaq 12 bramitigh nätägin hütürülär, alqu 13 tinlighlarqa asigh tusu qilmaq kösüş- 14 in yirtinçülüg kirtü nomta köngül- 15 lärin turqurmaq ornatmaq ymä qayu 16 ärür tip üsär yirtinçülüg kirtü 17 ärsär, qlti çin kirtü tözkä tägürtäçi 18 itiglig aqighligh üjik bitik 19 bilgä bilik, yiwik tözlüg bilgä 20 bilik, bilgülüg tözlüg bilgä bilik 21 ärür. Ükik bitik bilgä bilik ärsär, 22 qlti üç aghiliq iki ygmä bölük 23 nomlarigh bilmäk uqmaq ärür. Yiwik 24 tözlüg bilgä bilik ärsär, qlti yüz

мазмунı:

1 маҳорат билан пайдо киладилар, Шудир хамма Ұй–2 хаёллардан холи булиб, (хеч) нарса килмайдиган, 13 харакат килмайдиган, узгармайдиган, тебранмайдиган, 4 хакикий деган яширин, чинакам 5 асос оркали кўнгиллари күзгатмоқ (ва) мустахкамламоққа ишониб, кайта тугилиши сўрамоқ 7 фазилатини пайдо килмоқ (дегани), Тўртинчидан, жонотларга 8 фойда–манфаат етказмоқ 9 орзуси билан дунёвий 10 хакикий нўм оркали кўнгилини күзгатмоқ 11 (ва) мустахкамламоққа ишониб, кайта тугилмоқ 12 фазилатини кандай пайдо киладилар, хамма 13 жонотларга фойда–манфаат келтирмоқ орзуси билан 14 дунёвий чинакам истакларни 15 күзгатмоқ (ва) мустахкамламоқ яна кайсидир, 16 деб сўрасалар, дунёвий хакикий нўм 17 куйидагичадир: чинакам, хакикий мохиятга етказувчи 18 харакатчан, хаяжонли харф–битиг (ва) 19 хакикий

билимдир. "аслаха—анжом"¹²¹ мохияти хақикий 20 бидимдир. белгилн асосга эга хақикий билимдир. 21 Харф—битиг (ва) ақл—билим эса 22 қуйидагичадир: уч хазинали ўн икки бўлак 23 нумларни билмок, уқиб олмақдир. "Аслаха—анжом" 24 мохиятига эга хақикий билим эса қуйидагичадир: юз

IV. 45a (noom törtünç bish älik)

1 kalp üç asanki içintäki yorighlarta 2 yorimaq ärür. Bilgülik tözlüg bilgä 3 bilik ärsär. qti buyanli bilgä bilik- 4 li birli bishrunmaq. barli yoqli ikägü- 5 ni tüz körmäk ärür. Köngüllärin tur- 6 qurmaq ornatmaq ärsär. qti bu üç 7 türlü bilgä biliklar içintä köngülüğ 8 yaratmaq ornatmaq ärür. inçip bodistw- 9 lar bu muntagh yangin tinlghtarqa asigh 10 tusu qilghalir üçün. kntü köngüllärin bu bu 11 bilgä biliklartä särgürüp ornatip 12 özlärä tägmish ädgüsün ädrämün adin- 13 larqa ymä tägürmäklärä ulamaqlari üzä 14 ötrü qut qolonmaq bramitigh tükäl 15 bütürürlär. Bu ärür tinlghtarqa asigh 16 tusu qilmaq kösüşin yirtinçülüğ 17 kirtüdä köngüllärin turqurmaq ornat- 18 maqqa tayanip qut qolonmaq bramitigh 19 bütürmäk. Bishinç samat wipas- 20 yan tigmä dyanli bilgä bilikli 21 ikägünü tüz yoritmaqqa tayanip qut 22 qolonmaq bramitigh nätägin bütürürlär. samat 23 wipasyan tigmä dyanli bilgä bilikli ikägü- 24 ni tüz yoritmaq ymä qayu ärür tip üsär. inçip alqu mазмуни:

1 калп, уч (карра) сон—саноксиз (вакт) ичидаги хулқ—атвор билан 2 ҳаракат қилмокдир. Белгилн асосга эга хақикий 3 билим эса қуйидагичадир: савобғалаб, хақикий билимли (бўлиш) 4 билан комилликка эришмокдир. бор (ва) йўқ — икковини 5 асос деб мушоҳада қилмокдир. Истақларни кўзгатмок 6 (ва) барқарор қилмок эса қуйидагичадир: бу уч 7 турли хақикий билимлар ичида истақни 8 пайдо қилмок (ва) мустаҳкам қилмокдир. Шундай қилиб, бӯдисатвлар 9 бу сингари жонзотларга фойда— 10 манфаат етказгани учун, ўз кўнгилларига шу 11 хақикий билимлар билан сабр бериб, (ўзларини) тўхтатиб, 12 ўзлари эришган эзгуликка, хислатга бошқаларни 13 ҳам эриштирадилар, қўллаб—қувватлайдилар. 14 қайта тугилиш фазилатини мукамал 15 пайдо қиладилар. Шудир жонзотларга фойда—16 манфаат келтирмок орзуси билан дунёвий 17 хақиқат орқали истақларини кўзгатмок (ва) барқарор қилмокка 18 ишониб, қайта тугилиш фазилатини 19 пайдо қилмок (дегани). Бешинчидан, самат випасина¹²² 20 деган мушоҳадани ва хақикий билимни — 21 икковини тўғри йўлга солмокка умид қилиб, қайта 22 тугилиш фазилатини қапдай пайдо қиладилар, самат 23 випасина деган мушоҳадани ва хақикий билимни — икковини 24 тўғри йўлга солмок яна қайсидир, деб сўрасалар, шундай қилиб жамики

45b

1 bashligh sawlarning atqanghuluq uqush- 2 larining oçmäki amrilmäqi ol 3 dyan tütür. Awantlarning tüz¹²³ 4 tillaqlarining tözlärin blgülarin 5 bilmäk uqmaq ol bilgä bilik tütür. 6 ikägünü tüz yoritmaq ärsär, qti 7 bular ikägünü tüz bishrunmaq ärür. 8 Nä üçün tüz bishrunurlar tip üsär. 9 birük bodistvlar yalanguz dyan- 10 igh oq bishrunup inçip

¹²¹ аслаха—анжом— фикр ойдинлашуви учун зарур бўлган бӯдисатвларнинг сифатлари

¹²² самат випасина — диний мушоҳаданинг бир тури номи.

¹²³ уйғурча наприза tush

bilgä bilikig 11 bishrunmasar, ötrü köngüllärñi çökür 12 batar, irinçang ärmägü bolur. Ulugh yrli- 13 qançuçi köngültä ymä irayur yati- 14 qayur, birük yalanguz bilgä bilikig 15 ök bishrunup dyanigh bishrunmasar, 16 ötrü köngüllärñi amrilmaz turulmaz, 17 ikiräçgü süziglig bolur. Ulugh bilgä 18 bilikün ymä irayur yatiqayur, 19 Ani üçün budistwlar dyanli bilgä 20 bilikli ikägünñi tüz qoshup tüz bish- 21 runurlar, Tüz bishrunmaqlari üzä 22 ötrü dyanigh bishrunmaqlari küçintä 23 qlti qut bulmaduq yalanguqlarning 24 täk sansarqa ilintäçi yapshintaçi
мазмун:

1 озор берувчи сўзларнинг, хиссий кечинмали заковатнинг 2 йўколиши, бархам топиши 3 мушоҳада дейилади, Сабабларнинг, тўғри 4 сабабларнинг моҳиятини, аломатларини 5 билиб, укиб олмок – бу ҳақиқий билимдир, 6 Икковидан тўғри фойдаланмок эса қуйидагичалир: 7 бу – икковини баравар мукамал қилмокдир, 8 Пима учун баравар мукамал қиладилар, деб сўрасалар, 9 агар бӯдисатвлар фақат мушоҳаданигина 10 мукамал қилиб, шу тарика ҳақиқий билимни 11 мукамал қилмасалар, кўнгиллари чўкади, 12 совукқон бўлиб қолади, Ғоят 13 шафқатли кўнгилдан яна йироқлашади, бегоналашади, 14 Агар фақат ҳақиқий билимнигина 15 мукамал қилиб, мушоҳадани (хам) мукамал қилмасалар, 16 кўнгиллари хотиржам бўлмайди, 17 (кўнгилда) шубҳа, гумонлар бўлади, Улуг, ҳақиқий 18 билимдан яна юз ўгиради, бегоналашади, 19 Шунинг учун бӯдисатвлар мушоҳада ва ҳақиқий 20 билим – икковини бир хилда бирлаштириб, мукамал қиладилар, 21 (Билимни) мукамал қилмоқларидан, 22 кейин мушоҳадани мукамал қилмоқларидан 23 қуйидаги (ҳолат юз беради): бахтга эришмаган инсонларнинг 24 фақат сансарага кўнгил кўядиган,

IV. 46a (noom tötünç alti älik)

1 atqanmaq yapshinmaq köngüllärñi amirt- 2 qururlar, qut bulmish kicig kölüg- 3 lüg tüzünlärning täk sansarqa 4 qorqaçi ürktäçi qorqmaq ürkmäk 5 köngüllärñi boğhururlar, bilgä 6 bilikig bishrunmaqlari küçintä <qalti>¹²⁴ qut 7 bulmaduq yalanguqlarning täk ädgü 8 yiltizlarigh bishrunup umadaçi ärinçang 9 ärmägü köngüllärñi kitärürlär, qut 10 bulmish kicig kölüglüg tüzünlärning 11 täk ulugh yrliqançuçi köngülüg turquru 12 umadaçi siq yuqa köngüllärñi tarqa- 13 rurlar, anta yana bodistwlar dyanigh 14 bishrunuqlarinta blgüg tutmazlar, 15 blgügä atqanmazlar, Qayu blgüga 16 atqanmamaq ärsär, ol çinzu tigmä 17 ärtüktäg kirtü töz ol oq ärür, 18 Qayu ärtüktäg kirtü töz ärsär, ömä- 19 mäk ymä ol oq ärür, Nägüg ömäz- 20 lär tip tisär, qlti barigh yoqugh 21 <arighligh>¹²⁵ ömäzlär, Tüplügüg tüpsüzüg ömäz- 22 lär, ürlüglügüg ürlügsüzüg 23 ömäzlär, bodili bodi ärmäzlig ömäzlär, <sansarli siqighligh ömäzlär >¹²⁶ 24 Qayu ömämäk ärsär, bilgä bilik bramit
мазмун:

1 (унга) боғланиб қолган кўнгилларини хотиржам қиладилар, 2 бахтга эришган, “кичик гилдирак”ка 3 мансуб аслзодаларнинг фақат сансарадан 4 қўрқадиган, чўчийдиган қўркмок, чўчимок (деган) 5 кўнгилларини хотиржам қиладилар, Ҳақиқий 6 билимни мукамал қилишлари кучидан <шу тарика>бахтга 7

¹²⁴ Туркия нашрида шу сўз қушилган.

¹²⁵ Туркия нашрида шу сўз қушилган.

¹²⁶ Туркия нашрида кавс ичидаги сўзлар қушилган.

эришмаган инсонларнинг фақат эзгу 8 илдиэларини мукаммал қила олмайдиган, ялқов. 9 совуққон хисларини таркатадилар, бахтга 10 эришган “кичик гилдирак”қа мансуб аслзодаларнинг 11 ниҳоятда меҳрибон кўнглини қўзғата олмайдиган, аҳамиятсиз, 9 бекарор хисларига барҳам берадилар, 13 Ундай ҳолда яна будисагвлар мушоҳадани 14 мукаммал қилганлариди, аломатга риоя қилмайдилар, 15 аломатга боғланиб қолмайдилар, қайсиниси аломатга 16 боғланиб қолмаса, у ҳақиқий деган 17 яширин, чинакам моҳиятдир, 18 Қайсиниси яширин, чинакам моҳият бўлса, 19 (у тўғрида) мушоҳада қилиш ҳам бўлмайди, Пимага мушоҳада қилмайдилар, 20 деб сўраса, (бу) қуйидагичадир: (улар) бор–йўқни 21 мушоҳада қилмайдилар, аслзодалик (ва) зотсизликни мушоҳада қилмайдилар, 22 собитлик (ва) ўткинчилиқни 23 мушоҳада қилмайдилар, бўди бўлиш (ва) бўди бўлмасликни мушоҳада қилмайдилар, сансарали мушоҳада қилмайдилар, 24 Қайси бири (тўғрисида) мушоҳада қилинмаса, ҳақиқий билим фазилати

46b

1 ymā ol oq ārūr. Qayu bilgā bilik 2 bramit ārsār, ötrü bir yorighligh 3 samati dyan ymā ol oq tütir. Bu <ārūr>¹²⁷ 4 dyanigh bishrunmaq bilgā bilikig bishrunduq- 5 larinta yana muntagh bishrunurlar. Qlti 6 alqu ülgüg <yaratighligh>¹²⁸ nomlarning toghmaq 7 öçmāk törü üzä bir ksanti artuq 8 turmazin sārilmāzin <ürülüksüzin>¹²⁹ körürlär. 9 Ürlügsüz üçün ämgäkïn ämgäk üçün 10 mänsizin mänsiz üçün qurughin körürlär. 11 Taqj ymā qlti tül täg yilwī täg 12 köyik täg köligä täg salqim täg 13 yashin täg bulit täg közdäki kök 14 täg yula täg b(ä)ksizin y(a)rpsizin 15 körürlär. Yana ät öznüing arighsiz 16 qadghular birlä qatiglihgin tüpingä tägi 17 çinsizin kirtü töztä köngülünüg 18 yoli ärmāzin körürlär. Yana 19 qamagh bish azun tinligh oghlani biliksiz 20 basitip ät özin köngülün ülgüsüz 21 qolusuz açigh tarqa ämgäklär ämgäm(ä)nishlärin, 22 ani yana bilinmälin tuyunmatin ärtüngü 23 irinçkänçig tsuyurqançigh yorimishlarin 24 körürlär. Munçulayu körüp yana bu muntagh 25 körmäkläringä kütü ilinmäzlär.

мазмун:

1 яна ўшадир, Қайси бири ҳақиқий билим 2 фазилати бўлса, кейин бири (хилдаги) хатти–ҳаракатга эга 3 самаги мушоҳада ҳам ўшадир, дейилади, Шудир 4 мушоҳадани мукаммал қилиш (билан) ҳақиқий билимни мукаммал қилганлар 5 шу тарика қомил бўладилар (дегани), Шундай қилиб, 6 ҳамма амалий натижа берадиган нўмларнинг (қайта) туғилмок (ва) 7 йўқолмок қонунияти бўйича бири (марга) тавба (қилмасдан) ортик 8 турмайди, сабр қилмайди, (оқибатда) <ўткинчилигини> кўрадилар, 9 Ўткинчи (бўлгани) учун азобни, азоб учун 10 “мен эмас”ликни, “мен эмас”лик учун хафсаласизликни бошдан кечирадилар, 11 Яна шу тарика тушдай, афеунгарликдай, 12 қуйикдай, қўлапқадай, салқиндай, 13 яшиндай, будутдай, кўздаги нурдай, 14 машъаладай барқарор эмаслигини, қучли эмаслигини 15 кўрадилар, Яна тананинг тоза эмаслигини, 16 қайғу билан аралашганини, иядизгача 17 ҳақиқий эмаслигини, чинакам асосда кўнглининг 18 йўли эмаслигини кўрадилар, Шунингдек, 19

¹²⁷ Туркия наширида шу сўз қўшилган.

¹²⁸ Туркия наширида шу сўз қўшилган.

¹²⁹ Туркия наширида шу сўз қўшилган.

жамики беш дуненини жонзоти боласи билимсиэлик 20 (окибатидан) маэлуб булаши тана кунгил 21 бехисоб огир азоблар тортишларини. 22 уни яна билмасдан, хис килмасдан, гоят 23 мехрибонлик (ва) шафкат билан юриниларини 24 мушохада киладилар. Шундай мушохада килиб, яна бу сингари 25 мушохада килишларига эса узлари боэганиб колмайдилар.

IV. 47a (noom to'rtünç yiti älik)

1 atqanmazlar. Muntagh körmäkläräntin 2 ötkürü täringtä täring nom töz- 3 in uqarlar ötkürürlär, otquraq 4 bilgä bilikläri toghar. Ulugh yrli- 5 qançuçi köngülläri turur. Ötrü öz- 6 kä adinaghuqa asigh tusu qilmaqligh 7 ulugh bädük kösüshtä turup 8 tört türlüg äriktä turqaru bilgä 9 bilikig bishrunurlar. <ögrätinürlär>. Bu ärir bilgä 10 bilikig bishrunmaqlari. Ikägünü 11 tüz yoritmaqlari ärsär. inçip bodistw- 12 lar bu muntagh yangin tolq qamagh bögüsüg 13 saqinçigh turqurmamaqtin barli yoqli 14 atqanmaqligh birlä kütürmäklärü üzä 15 dyanigh bütürü turmish igit yanglugh 16 saqinçlarigh tuyunmaqdin ötkürü 17 bilgüligli biltäçili bilgülarig ikägü- 18 ni tarqarmaqlari üzä bilgä bilikig 19 bütürü köngüllärin ädgügä ayighqa 20 ilintürmätin yabshinturmätin atqaq- 21 sizin ar arigh süp süzüg tüp tüz 22 qilurlar. Muntagh qilmaqlari üzä 23 ötrü qut qolunmaq içintä yorip mazmunü:

1 махамкениниб олмайдилар. Бундай мушохада килиш 2 оркасида энг теран пум асосини 3 англаб, галкин киладилар, тушунарли. 4 хакикий билимларни пайдо киладилар. Гоят 5 шафкатли кунгил (шу)дир. Кейин узига, 6 бошқаларга фойда— манфаат келтириб, 7 гоят улуг орзулар билан яшайдилар, 8 турт турли куч—кудрат билан донмо хакикий 9 билимни мукамал киладилар. Шудир хакикий 10 билимни пайдо килиш (дегани). Икковини 11 тугри харакатга келтириб, шу тарика будисатвлар 12 бу сингари тулик, хамма тушунчани, 13 уй—фикрни пайдо килмасликни, бор ва йукка 14 боэганишни баравар йукотадилар, (шу) билан 15 мушохадани мукамал килиб, янаб турган ёлгон сингари 16 уй—фикрларни хис килиш билан талкин киладилар, 17 аниқ ва билишчи аломатларни — икковини 18 йукотишлари билан хакикий билимни 19 пайдо киладилар, кунгилларини эзуликка, ёмонликка 20 мойил килмасдан, мутлако 21 тоза, ниҳоятда аниқ, гоят тугри 22 киладилар. Бундай килишлари оркаси 23 кайта тугилиш ичида юрадилар.

47b

1 burxan qutin tiläyü tinlghlarqa 2 asigh tusu qilqali kösäyü qut 3 qolunmaq bramitigh uz bütürürlär. 4 Bu ärir samat wipasyan tigmä 5 dyanli bilgä biligli ikägünü tüz 6 yoritmaqqa tayanip qut qolunmaq 7 bramitigh bütürmäk. (Bu titür bish türlüg momlarqa tayanip säkzinç qut qolunmaq bramitigh tükäl¹²⁰ bütürmäk). Taqi ymä bodistw- 8 lar bish türlüg nomlarqa tayanip toquzunç 9 küç kösün bramitigh tükäl bütürürlär. 10 Qayular ol bish tüp tösär, inçä qiti äng 11 ilki köni bilgä biliglig küç <küsün>¹²¹ üzä 12 tinlghlar köngülüntäki yorighlarining 13 ädgüsün ayighin adira bilmäkkä tayanip, 14

¹²⁰ Уйгурча нашрида шу сүз күшилган.

¹²¹ Туркия нашрида шу сүз күшилган.

ikinti tinliglarigh taringtä taring yinç- 15 kä nomlar içintä kigürmäkkä tayanip. 16 üçünç tinlighlarning sansarta täğ- 17 süngülüg tiltaqlari iyünki qiline- 18 larin çinınça bilmäk uqmaqqa tayanip, 19 törtünç tinlighlarning üç türlüğ 20 oghushlarin tözlärin adira bilmäkkä 21 tayanip, bishinç tinlightar tözünçä nom 22 nomlap tarimaduq ädgü yiltizligh uruq- 23 larin taritip tarimish yiltizligh

мазмуни:

1 бурхон бахт-саодатини тилайдилар, жонзотларга 2 фойда-манфаат келтиришни истайдилар, қайта 3 тугилиш фазилатини муваффакият билан пайдо қиладилар. 4 Шудир самат випасина деган 5 мушохада ва хакикий билимни – икковини тўғри 6 ҳаракатга келтиришга ишониб, қайта тугилиш 7 фазилатини пайдо қилмоқ (дегани). [Шудир беш турли нўмларга ишониб, саккизинчи қайта тугилиш фазилатини тугал пайдо қилмоқ]. Яна бұдисатвлар 8 беш турли нўмларга ишониб, тўккизинчи 9 куч-қудрат фазилатини тугал пайдо қиладилар. 10 “Қайсилар ўша беш тури?” деб сўраса, (бу) қуйидагичадир: 11 бириинчидан, тўғри, хакикий билимбилан, куч-қудрат билан 12 жонзотлар қўнглидаги хатги-ҳаракатнинг 13 яхшисини, ёмонини фарқлаб, билиб олишга умид қилади. 14 Иккинчидан, жонзотларни энг терап, нозик 15 нўмларга киргизмакка умид қилади. 16 Учинчидан, жонзотларнинг сансарода ўзгарниш сабабларига мувофик қилган ишларни 18 чинакамига билиб, уқиб олмоқка умид қилади. 19 Туртинчидан, жонзотларнинг уч турли 20 уруғларнинг келиб чиқишини фарқлаб, билиб олмоқка 21 умид қилади. Бешинчидан, жонзотлар келиб чиқишига қўра, нўмни 22 ваъз қилиб, ёйилмаган яхши илдизли уруғларни 23 ёйиб, ёйилган (яхши) илдизли

IV. 48a (noom törtünç säkiz älik)

1 uruqlarin bishurup ädgügä mängigä 2 yaratmaqqa tayanip. Bu ärür bish. Munta 3 ymä bodistwlar äng ilki könü bilgä 4 biliklig küç üzä tinlightar köngülün- 5 täki yorighlarining ädgüsün ayighin 6 adira bilmäkkä tayanip küç kösün 7 bramitigh nätägin bütürürlär. 8 könü bilgä biliklig küç üzä tinlightar 9 köngülüntäki yorighlarining ädgüsün 10 ayighin adira bilmäk ymä qayu ärür 11 tip tisär, könü bilgä biliklig küç 12 ärsär, qiti (ä)rs tätrü yangilmaqlarintin öngü 13 ötrülmish, igit saqinçligh kkürlär- 14 tin öngäräräk ök tariqa tükätmiş 15 toquzunç oruntaqi tidighsiz uqmaqigh 16 tolu tükäl tanuqlamaq üzä bilgä 17 bilik ärkünmäkingä tayagh boltaçi atlgħ 18 çinsu tiğmä ärtüktäg kürtü töztün 19 blgürmiş bilgä bilik ärür. Tinlightar 20 köngülüntäki yorighlarining ädgüsün 21 ayighin adira bilmäk ärsär, qiti ol çin- 22 zu tiğmä ärtüktäg kürtü töztün blgürmiş 23 bilgä bilikning küçi üzä inçip

мазмуни:

1 уруғларни мукамал қилади (ва) яхшиликка, хурсандчиликка, 2 яратишга умид қилади. Шудир бешови. Бунда 3 яна бұдисатвлар, аввало, тўғри, хакикий 4 билимга эга куч-қудрат орқали жонзотлар қўнглидаги 5 пиятларининг яхши-ёмонлигини 6 (бир-биридан) фарқлаб билиб олишга ишониб, куч-қудрат 7 фазилатини қандай пайдо қиладилар. 8 тўғри, хакикий билимга эга куч-қудрат орқали жонзотлар 9 қўнглидаги пиятларининг яхши- 10 ёмонлигини (бир-биридан) фарқлаб билиб олмоқ яна қайсидир, 11 деб сўрасалар, тўғри, хакикий билимга эга куч-қудрат 12 қуйидагича: тесқари, янглишишлардан холи бўлган.

ёлгон уй-фикрли килларни 14 олдидан таркатиб битирган (хақикий билимдир), 15 туккизинчи уриндаги қаршилликсиз укиб олишни 16 тўлтирига тасдиқлаш орқали “хақикий 17 билим ҳукмронлиги учун” (хақикий) асос бўлувчи” номли (моҳиятдир), 18 чинсу деган яширин, чинакам моҳиятдан 19 пайдо бўладиган хақикий билимдир. Жонзотлар 20 кўнглидаги шиятларинини яхшилигини (ва) 21 ёмонлигини (бир-биридан) фарқлаб, билиб олмоқ эса қуйидагича: ўша чинсу 22 деган яширин, чинакам моҳиятдан пайдо бўлган 23 хақикий билимининг кучини

48b

1 (yūrtin)çüdākī tintighlarning kōngül- 2 ĩnĭn ötkürü ädgü qilinç qilmishlar- 3 in, qilmish ädgü qilinçlarintin yana 4 sansarqa tayaqligh ädgü qilinçlarin 5 (nirwanqa tayaqligh ädgü qilinçlarin)¹² qilmish ayigh qilinçlarintin ymä üç 6 yawlagh yollarta ämgäk tüşhĭn biltäçĭ 7 ayigh qilinçlarin birtäm qutrulmaq, 8 uqushsuz qiltaçlarin b(äkĭz blgülg 9 tözü tükätĭ bĭlmäk uqmaq ärtür, 10 İncĭp bodistwlar bu muntagh yangĭn kōnĭ 11 ongaru bilgä bilĭklĭg küç kĭsünlärĭn 12 üntürüp tinlighlar qilinçin adirtlĭgh 13 bĭlmäk uqmaqłari üzä qayu tinlĭgh- 14 lar bĭrük qutrulmish uqushsuz bolghuluq 15 ayigh qilinçlarigh qilghali oghramish ärsär- 16 lär, ĩncĭp ularni ol ayigh qilinçlarintin 17 tida, qayu tinlighlar bĭrük 18 üç yawlagh yollarta toghquluq ayigh 19 qilinçlarigh qilu tükätmĭsh ärsärlär, 20 ĩncĭp ularni ol qilinçlarintin 21 öküntürü kshanti qilturu, qayu tinlĭgh- 22 lar bĭrük yĭntäm sansarqa tayaqligh 23 ädgü qilinçlarigh qilmish ärsärlär, 24 ĩncĭp ularni nirwanqa tayaqligh
мазмун:

1 дунёдаги жонзотларнинг кўнглиларидан 2 ўтказадилар, яхши иш қилганларини, 3 қилган яхши ишларидан яна 4 сансарага асосланган ишлари билан, 5 (нирванга асосланган яхши ишлари билан) қилган ёмон ишларидан яна уч 6 ёмон йўлларда азоб самарасини билувчи 7 ёмон қилмишларидан тамомила ҳалос бўлиб, 8 билимсизлик (билан) қиладиган ишларини аниқ, 9 белгилари билан тўлик билиб, укиб олмоқдир, 10 Шундай қилиб, бўдиқатвлар бу сингари тўғри, 11 хақикий билимга таянган куч-қудратини 12 ошириб, жонзотлар қилмишларини аниқ 13 билиб, укиб оладилар, (шу) билан қайси бир жонзотлар 14 агар ўзбошимчалик (билан), идроксизлик (билан) қиладиган 15 ёмон қилмишларини қилгани киришган бўлсалар, 16 шу тарика уларни ўша ёмон қилмишларидан 17 юз ўғиртирадилар, қайси бир жонзотлар 18 учта ёмон йўлда пайдо бўладиган ёмон 19 қилмишларини қилиб, охирига етказган бўлсалар, 20 шу тарика уларни ўша қилмишларидан 21 пушаймон қилдирадилар, тавба қилдирадилар, қайси бир жонзотлар 22 доимо сансарага таянадиган 23 яхши ишларни қиладиган бўлсалар, 24 шу тарика уларга нирванга таянадиган

IV. 49a (noom törtünç toquz älik)

1 ädgü qilinçlarqa yĭrçiläyü, qa(yu tinlĭgh)- 2 lar bĭrük nirwanqa tayaqligh ädgü qilinç- 3 larigh qilmish ärsärlär, ĩncĭp ularni 4 kōnĭ kĭrtü burxanlar yorighi iduq 5 tayshĭng yolqa

¹² Кавс ичидаги сўзлар уйғурча нашрида қушилган.

udusu. Ötrü küç 6 küsün bramitigh tükäl bütürülär. 7 Bu ärür <köni>¹³³ bilgä bilgilig küç üzä 8 tinlghlar köngülintäki yorighlarining 9 ädgüsün ayighin adira bilmäkkä 10 tayanip küç küsün bramitigh bütürmäk. 11 İkinti tinlghlarigh täringtä täring 12 yinçkä nomlar içintä kigürmäkkä tayanip küç 13 küsün bramitigh nätägin bütürülär. 14 tinlghlar täringtä täring yinçkä 15 nomlar içintä kigürmäk ymä qayu 16 ärür tip täsär. täringtä täring 17 yinçkä nomlar ärsär, on türlüg 18 süzülmäklär, on türlüg ornaqlar. 19 on türlüg yorighlar, on türlüg buyan 20 äwira bilmäklär, <on türlüg orunlar...üç türlüg ...¹³⁴ on türlüg tözlär, 21 säkitz türlüg biliklär, iki türlük 22 mänsizlär, tört türlüg ulugh bilgä 23 biliklär, üç ät özlär, arigh süztüg

мазмун:

1 яхши килмишлари учун йўл кўрсатадилар, кайси жонзотлар 2 нирвонга таянадиган яхши ишларни 3 киладиган бўлсалар, шу тарика уларни 4 тўғри, хакикий бурхонлар йўл-йўриги (бўйича) мукаддас 5 махаяна йўлига бошлайдилар, сунгра куч- 6 қудрат фазилатини тугал пайдо киладилар, 7 Шудир хакикий билимга таянадиган куч билан 8 жонзотлар кўнглидаги ниятларининг 9 яхши-ёмонини фаркига бориб билишга 10 ишониб, куч-қудрат фазилатини пайдо килмоқ (дегани), 11 Иккинчидан, жонзотларни ниҳоятда теран, 12 нозик нўмлар ичига олиб киришга умид қилиб, куч- 13 қудрат фазилатини қандай пайдо киладилар, 14 жонзотларни ниҳоятда теран, нозик 15 нўмлар ичига олиб кириш яна қайсидир, 16 деб сўрасалар, энг теран, 17 нозик нўмлар – ўн турли 18 покланиш, ўн турли ўрин, 19 ўн турли хатти-ҳаракат, ун турли моҳият, 21 саккиз турли билим, икки турли 22 “мен эмас”, тўрт турли улуг хакикий 23 билим, уч тана, тоза, пок

49b

1 nom oghushi bular ärürlär. Täringtä 2 täring yinçkä nomlar içintä tinlghlar- 3 igh kigürmäk ärsär, qiti bu muntagh täring- 4 tä täring yinçkä tä yinçkä tütürüm 5 täring yörüklüg nomlarta adinlarigh 6 yaratmaq ögrätümäk boshqurmaq biltür- 7 mäk ärür, inçip bodistvlar bu 8 muntagh yangin bu qamagh nom tözlärin kntü- 9 läri yangluqsuzin könsinçä bilip 10 ötkürü yana adinlarqa ymä 11 biltürmäkläri uqurmaqlari üzä 12 ötrü küç küsün bramitigh tükäl 13 bütürülär. Bu ärür tinlghlarigh täring- 14 tä täring yinçkä nomlar içintä kigürmäkkä 15 tayanip küç küsün bramitigh bütür- 16 mäk. Üçinç tinlghlarning sansar- 17 ta tägzingülük tiltaglari iyinki 18 qilinçlarin çininçä bilmäk uqmaq- 19 qa tayanip küç küsün bramitigh nätäg- 20 in bütürülär, tinlghlarning 21 sansarta tägzingülük tiltaglari 22 iyingi qilinçlarin çininçä bilmäk 23 uqmaq ymä qayu ärür tip täsär. 24 tinlghlarning sansarta tägzingülüg

мазмун:

1 нўм қавми шулардир, Энг 2 теран, нозик нўмларга жонзотларни 3 олиб кириш эса қуйидагичадир: бу сингари энг 4 теран, нозикдан ҳам нозик, (ниҳоятда) мазмунли (ва) 5 чуқур талқинли нўмлардан бошқа (нўм)ларни 6 пайдо қилиш, (нўмларни) ўргатиш, (жонзотларга) йўл-йўриқ кўрсатиш, 7 гувоҳлик беришдир.

¹³³ Туркия нашрида шу сўз қўшилган

¹³⁴ Туркия нашрида шу сузлар қўшилган.

Шундай килиб, бӯдисатвлар бу 8 сингари ҳамма нум мохиятини ўзлари 9 хато килмай, тўғрисини билиб, 10 тушутирадилар, яна бошкаларга ҳам 11 билдириб, уктирадилар. (Шу) билан 12 куч–қудрат фазилатини мукамал 13 пайдо киладилар. Шудир жонзотларни ниҳоятда 14 теран, позик нумларга олиб киришга 15 умид килиб, куч–қудрат фазилатини пайдо килмок (дегани). 16 Учинчидан, жонзотлар сансарада 17 айланиб чиқиш сабабларига кўра, 18 килган ишларини чинакамига билиб, укиб олишга 19 умид килиб, куч–қудрат фазилатини қандай 20 пайдо киладилар, жонзотларнинг 21 сансарада айланиб чиқиш сабабларига 22 кўра, килган ишларини чинакамига билиб, 23 укиб олиш яна қайсидир, деб сўрасалар, 24 жонзотларнинг сансарада айланиб чиқиш

IV. 50a (noom törtünç ülüsh (älik))

1 tiltaghari ärsär, qlti ol ymä 2 nizawanilar iyn äwrilip adruq ad- 3 ruq qilinçlarigh qilmaq ärtir. (çinñçä bilmäk uqmaq ärsär)¹³⁵, qlti 4 bu qamagh tinlgħlarigh az saran nizwani 5 tiltaghinta üç yawlagħ yolta togh- 6 duqta (açyak bolmishlarin, yilqi azuninta)¹³⁶ angit kögürçkän körpi 7 bolmishlarin, kişii azuninta toghduq- 8 ta yoq çighay irinç yrliğ 9 bushiçi qoltuçi bolmishlarin, tngri 10 azuininta toghduqta çoghşuz yalin- 11 siz tirinsiz quwraqşiz bolmishlarin, 12 yana öwkä mizwani tiltaghinta 13 üç yawlagħ yolta toghduqta tamu- 14 lugh brit bolmishlarin, yilqi azunin- 15 ta toghduqta boy tilar qayir yilan 16 bolmishlarin, qaçan kişii azuninta 17 toghduqta öngşüz qirtishşiz 18 sawiğşiz taplagħşiz bolmishlarin, tngri 19 azuninta toghduqta asuri bolmishlar- 20 in, inçip bilğşiz nizwani tiltagh- 21 inta üç yawlagħ yolta toghduqta 22 örtlüğ buzluğ tamuluğ bolmishlarin, 23 yilqi azuninta toghduqta ot mazuini:

1 сабаблари қуйидагичадир: 2 ҳиссиётлар атрофида айланиб, турли–туман 3 ишларни қилишдир. (Ҳақиқий 3 билиб, укиб олмок эса) қуйидагича: 4 бу жамики жонзотлар хатоликлар, очқузлик ҳиссиётлари 5 сабабидан учта ёмон йўлда тугилганда (оч алвасти бўлганларини, ҳайвонот оламида) ангит¹³⁷, каптар, қирпи 7 бўлганларини, инсоният оламида тугилганда 8 камбағал, кашшок, бахтсиз, 9 бечора бўлганларини, Тангри 10 оламида тугилганда, чўғсиз, алангасиз, 11 ёлғиз бўлганларини, 12 яна газаб, қучли ҳиссиёт сабабидан 13 учта ёмон йўлда тугилганда дўзахи 14 шайтон бўлганларини, ҳайвонот оламида 15 тугилганда уругни тиладиган ёвуз илон 16 бўлганларини, қачон инсоният оламида 17 тугилганда, киёфасиз, 18 ёқимсиз, жирканч бўлганларини, Тангри 19 оламида тугилганда иблис бўлганларини (укиб, билиб олмокдир). 20 Шундай килиб, билимсиз, қучли ҳиссиёт сабабидан 21 учта ёмон йўлда тугилганда 22 алангали (ва) музли, дўзахи бўлганларини, 23 ҳайвонот оламида тугилганда от.

50b

1[āshgāk kā]tir tonguz bolmishlarin, qaçan 2 kisi azuninta toghduqta tömkä 3 bilğşiz mürkü bolmishlarin, tngri 4 azuninta toghduqta ärtä simtaq 5 qoghşaq köngüllüğ bolmishlarin ulati 6 küwānç nizwani tiltaghinta burxan nom 7 bursang quwraq üç

¹³⁵ Уйғурча нашрида кавс ичидаги сўзлар қушилган.

¹³⁶ Туркия нашрида кавс ичидаги сўзлар қушилган.

¹³⁷ ангит – урдакка ухшаш кизил рангли сувда сузувчи парранда.

ärđinig 8 ägüg qangigh baqshilarigh ulughlarigh 9 ät özin aghir ayagh qilmayuq tiltagh-
 10 inta ingräy bätäy aqsaq çolaq köz- 11 süz täglük bolmishlarin, köngül- 14 m t(ä)rs
 çulwu sözlämäklärä¹³⁸ tiltaghinta 13 yüz aghin kävgäk bolmishlarin, köngül- 14 m t(ä)rs
 tätrü yanglugh saqinmaqlari 15 tiltaghinta ögsüz köngülsüz qal 16 tälwä bolmishlarin
 munçulayu açuq 17 adirligh tükäl bilmäk uqmaq ärtür. 18 inçip bodistwlar bu muntagh
 yangin 19 tinlghlarning tüü түrlüg öngi öngi 20 adruq adruq nizwanilarining tüü 21
 түrlüg öngi öngi adruq adruq qilinç- 22 lar qilip ol nizwanilar ol qilinçlar 23 tiltaghinta
 ötkürü bu sansarligh 24 tilgän içintä tägzimishlarin
 мазмуни:

1 (эшак, хачир), тунгиз булганларини, качон 2 инсоният оламида туғилганда
 ахмок, 3 идроксиз, нодон булганларини. Тангри 4 оламида туғилганда, ожиз,
 кунгли буш 5 булганларини, яна 6 магрурлик хиссиёти сабабидан бурхон, нум,
 монахлар жамоати – (бу) уч хазинани, 8 онасини, отасини, устозларини,
 улугларини, 9 танасини хурмат қилмагани сабабидан 10 майиб– мажрух, оксок,
 күзи ожиз 11 булганларини, тилни 12 тескари нотўғри (қилиб) гийбат (қилиб)
 сўзлаганлари сабабидан 13 кулок оғриги, соков, дудук булганларини, ниятини
 14 тескари, нотўғри (қилиб) ўйлашлари 15 сабабидан аксиз, кунол, телба 16
 булганларини шу тарика аниқ, 17 түдик билиб, укиб олмақдир, 18 Шундай
 турли–туман хиссиётларининг хар қандай, бирин–кетин, 20 турли–туман ишлар 22
 қилиб, ўша ишлар, ўша хиссиётлар 23 сабабидан бу сансарали 24 гилдирак
 ичида айланиб юришларини.

300a¹³⁹

1 Y'K üç törlüg ughushlarin [tözlärin] ad[r]ja... 2 ymā qayu ärür tıp üsär tinlghlarning üç
 tö[r]lüg ugush]- 3 lari tözlärä çqalti bashdinqi ortunqı... 4 bu üç türüg ärsinmäklärkä
 [tägmäk]... 5 ärsinmäkkä tägmäk ärsär kirtgünc ärkligtä... 6 L'R tözi üzä ärtä y(t)ü
 köngüllüg bolmaq ärür]. 7 ...ortunqı ärsinmäkkä tägmäk [ärsär] 8 köngüllüg bolmaq
 [ärür]. Adaqtaqi ärsin[mäkkä tägmäk] 9 ärsär sikh tükä köngüllüg bolmaq ärür]. 10
 Adira bilmäk ärsär qti bu tinlgh ärtä yit köngül- 11 lüg ol bu tinlgh ortun täng
 köngüllüg ol...bu [tinlgh sikh] 12 tükä köngüllüg ol...bu yit köngüllüg tinlgh[larqa
 bish] 13 yapighlar tözin nomlaghuluq ol...bu ortun täng köngüllüg tinlgh[larqa
 [ki] yigirmä orunlar tözin nomlaghuluq ol] 15 bu sikh tükä köngüllüg tinlghlarqa
 [säkiz yigirmä] 16 ughushlar tözin nomlaghuluq ol täng köngüllüg tinlgh[larqa] 17 bilmäk uqmaq
 ärür... inçip bodisatwlar bu muntagh 18 tinlghlar täng köngüllüg tinlgh[larqa] 19
 ärsinmäkkä tägmish yit köngüllüg tinlghlarqa bish yapigh]-20 larigh tuta öngnüg
 ürlüksüz tözlügün [täginmäknig] 21 ängäk tözlügün...saqinçning bälgüdä [tözlügün] 22
 qilinçning qadal sögüt täg çinsiz yarp[siz tözlügün] 23 [bi]lginig y[iv] kömän täg tisiz
 ornahsiz [tözlügün] 24 ortunqı [ärsin]mäkkä tägmish täng köngül[üg] [tinlghlarqa] 25
 iki yigir[mä] orunlarlgh tuta içdin singlarqlı köz q ulghaq] 26 b[uru]n tıl...ät [öz köngü
 bu altighi turqaru tash[đin singlar] 27 yügürtäç q açdaçi tözlügün tashdin [singarqi öng
 28 ün ...yid ...täigh...bü[r]üg...nom törü türüg] 29 uzati adin nomlarqa atqaq bolup...

¹³⁸ Уйгурча нашрида sozlamäklärin

¹³⁹ уйгурча нашрида 50b саҳифадан кейин 53a саҳифа бошланиши кетган. Туркия нашрида 51 ва 52 саҳифаларнинг ўчиб кетган жойлари маълум даражада тикланган. ан ҳолда берилган. Биз Туркия нашрини олдик.

30 tæg yangqu tæg yoq qurugh tözlügün adaqd[aqi ärksinmäkkä] 31 tægmiş tükmä köngüllüg (släkiz y[(i)girmü uqüşlarigh] 32 tuta alti kaçighlarning .. alti atq[anghularning alti] 33 bilüglärning mänsüz m[äningsüz tözlügün] 34 oqitu biltürü bilmäkläri üzä [küç] 35 küsün p(a)ramit[igh büt]ürtülär. Bu ärür tinlighlar[ning] 36 tözlärin [adira bil]mäkkä tayanip küc [küsün] 37 p(a)ramitigh bütürmäk. Üçünçä ... 38 tarumaduq ädgü yultiz[li]gh ur[u]gh] ... 39 yultizligh urughlarin... 40 yaratmaqqa taramip... 41 bütürülär. Tinlighlar tözünçä... 42 yultizligh urughlarin taritip... 43 urughlarin bishurup ädgükä mängikä... 44 ärür tıp tısär. tinlighlarning... 45 qalti öngräki tæg WY... 46 nomlamaq ärür.. tarimad[uq] ... 47 taritmaq ärür.. qalti tinlighlarn[ing]... 48 yarashi nom nomlap yangir[ti] burqan...

мазмун:

1 яхши. уч турли уруғларининг [илдизларининг] фарқлаб...2 яна қайсидир. деб сўрасалар. жонзотларининг уч турли уруғи. илдизи кўпайди(?). Олдинги, ўрта (ва охириги) – 4 бۇ уч турли улғайишга [етишмак] ...5 улғайишга етишмак эса ишончга тўла қудратдан...6 моҳиятини четлаб ўтиб, етти (қарра) истакли бўлишди. 7 ...ўрта улғайишга етишмоқ (эса) 8 истакли бўлмоқдир. Сўнги улғайишга етишмоқ 9 эса бир оз идроксиз қалбли бўлмоқдир. 10 Фарқлай билмоқ эса қуйидагичадир: бу жонзот четлаб ўтиб, етти (қарра) истакли 11 бу жонзот ўртача даражадаги истакли... бу жонзот бир оз 12 идроксиз, қалбсиз ...бу етти (қарра) истакли жонзотларга беш 13 хусусият моҳиятини ваъз қиладиган...бу ўртача даражадаги истакли 14 жонзотларга ўн икки ўрин моҳиятини ваъз қиладиган 15 бۇ бир оз идроки кам жонзотларга ўн саккиз 16 уруғ моҳиятини ваъз қилади. деб шу тарика ...17 билиб, уқиб олмақдир. Шундай қилиб, бўлишатлар бۇ сингари 18 жонзотларнинг улғайишини фарқлай билиб...19 улғайган етти (қарра) истакли жонзотларнинг беш хусусиятига 20 риоя қилиб, рангнинг бекарор моҳиятини, ҳиссиётнинг 21 азоби моҳиятини ... ўй–фикрнинг аломатидан (пайдо бўладиган) моҳиятини, 22 ишнинг қадат¹⁴⁰ дарахтидай ҳаёлий моҳиятини, 23 билимнинг сеҳр–жодудай бекарор моҳиятини, 24 ўртача ҳукмронликка етган бир хил истакли жонзотларга 25 ўн икки ўринни саклаб, ички томондаги кўз, қулоқ, 26 бурун, тил ...тана, кўнгил – бۇ оловини доимо ташқарига 27 югуртирадиган, қочирадиган, моҳиятини, ташқи томондан бошқа рангини 28 ...хил...маза...бўридай...нўм, қонун–қоида доимо 29 бошқа нўмларга мансуб бўлиб...30 дай, аке садодай беҳуда моҳиятини, охириги эрқакка ўхшаган 31 (бўлишга) етишган аҳмоқона истакли ўн саккиз (даражадаги) заковатини 32 саклаб, олти сезги аъзоларининг.... олти ҳиссий кечинмаларининг, олти 33 билимнинг “мен эмас” моҳиятини 34 ўргатиб, билдириб, англамоқлари билан. 35 куч–қудрат фазилатини пайдо қиладилар. Шундир жонзотларининг 36 моҳиятини фарқлаб, билиб олишга ишониб, куч–қудрат 37 фазилатини пайдо қилмоқ (дегани). Учинчилан, ...38 эқилмаган яхши илдизли уруғ...39 илдизли уруғларни...40 яратилшга умид қилиб, 41 пайдо қиладилар. Жонзотлар моҳиятига кўра...42 илдизли уруғларни эқдириб...43 уруғларни етиштириб, фаровонликка, хурсандчиликка 44 (етишади) деб сўрасалар. жонзотларнинг ...45 қуйидагича: олдиндагичадай ...46 ваъз

¹⁴⁰ қандай турдаги дарахт эканини аниқлаш имкони бўлмади.

килмок дир... экилмаган... 47 экмок эса... куйндагичадир: жонзотларнинг... 48
яраша нум ваъз килиб, яна бурхон (бахт-саодатини)

V. 53a (noom törtünç üç altmış)

1 birmäklärtä yaratip tash 2 yorighligh tüzünlär kâzik- 3 intä turqurmaq, tash yorigh-
4 ligh tüzünlär kâzikintä 5 turmish tinlighlarqa nom nomlap on türlüg 6 yir orunlarta
bashtinqi orunta yarat- 7 ip iç yoriqligh tüzünlär kâz- 8 ikintä turqurmaq, iç
yoriqligh 9 tüzünlär kâzikintä bashtinqi orunta 10 turmish bodistwlarqa nom nomlap
ikintä 11 orunta yaratip qilmaqligh simäk- 12 lâmäklig kâziktä turqurmaq, qilmaq-
13 ligh simäklämäklig kâziktä turmish bodistv- 14 larqa nom nomlap qilmaqsiz
simäklämäksiz 15 kâziktä turqurmaq, qilmaqsiz simäklämäksiz kâz- 16 iktä turmish
bodistwlarqa nom nomlap 17 qilmaqsiz simäklämäksiz kâziktä ök 18 turqurmaq
ärür. Inçip bodistwlar bu 19 muntagh yangin qamagh tinligh oghlanlaringa 20
yarashi nom nomlap ädgügä mängigä 21 yaratmaqlari üzä ötrü küc küsün 22
bramitigh uz bütürürlär. Bu ärür alqu 23 tinlghlarning tözlärinçä nom nomlap 24
tarimaduq ädgü yiltizligh uruqlarin

мазмунни:

1 бермок билан пайдо килишдир, зохиран ҳаракат киладиган аслзодалар
каторига 3 кутарилишдир, зохиран ҳаракат киладиган 4 аслзодалар каторида 5
бўлган жонзотларга нумни ваъз килишдир, ўн турли 6 юреларда биринчи
ўринни пайдо килиб, 7 ботинан ҳаракат киладиган аслзодалар 8 каторига
кутарилишдир, ботинан ҳаракат киладиган 9 аслзодалар каторида биринчи
ўрида 10 бўлган бўдисатвларга нумни ваъз килишдир, иккинчи 11 ўринни
пайдо килиб, вужудга келтирмок (ва) дафи килиш маросимини бажо килмок 12
каторига кутарилишдир, вужудга келтириш (ва) 13 дафи килиш маросимини
бажо килиш каторида бўлган бўдисатвларга 14 нумни ваъз килиб, вужудга
келмайдиган (ва) дафи килинмайдиганлар 15 каторига кутарилишдир, вужудга
келмайдиган (ва) дафи килинмайдиганлар каторида 16 бўлган бўдисатвларга
нумни ваъз килиб, 17 вужудга келмайдиган (ва) дафи килинмайдиганлар
каторига 18 кутарилишдир. Шундай килиб, бўдисатвлар бу сингари 19 жамики
жонзот болаларига 20 мос нумни ваъз килиб, (уларга) шодлик, хурсандчилик 21
келтиришлари сабабли куч-қудрат 22 фазилатини маҳорат (билан) пайдо
киладилар. Шудир жамики 23 жонзотларнинг моҳияти бўйича нумни ваъз
килиб, 24 экилмаган яхши илдизли уруqlарини

53b

1 taritip tarimish ädgü yiltizligh 2 uruqlarin bütürüp bishurup ädgügä 3 mängigä
yaratmaqqa tayanip küc 4 küsün bramitigh tükäl bütürmäk 5 bu titür. Bish türlüg
nomlarqa tayanip 6 toquzunç küc küsün bramitigh tükäl 7 bütürmäk taqi ymä
budistwlar bish 8 türlüg nomlarqa tayanip onunç 9 bütümish bishmish bilgä bilig
bramit- 10 igh tükäl bütürürlär, qayular ol bish 11 tip täsär, inçä qilti äng ilki alqu 12
nomlarning ädgüsün ayighin adirt- 13 lamaqqa tayanip, ikintä qara nom- 14 lartin
iraq külp yürüng nomlarigh tut- 15 maqqa tayanip, üçünç sansarigh ir- 16 mämäk
nirwanigh säwmämäkkä tayanip, 17 törtünç buyauli bilgä bilikli yorighlar- 18 igh
töbüktürmäkkä tayanip, bishünç 19 abisisk qilmaqligh törü üzä burxan- 20 lar saninga

kirmakkā tayanip. Bu ärür 21 bish, munta yana bodistwlar äng ilki 22 alqu nomlarning ädgüsïn ayighin 23 adirtlamaqqa tayanip bütmiş bishmiş 24 bilgä bilik bramitigh nätägin bütürür- 25 lar, alqu nomlarning ädgüsïn

мазмун:

1 экиб, экилган яхши илдизли 2 уругларни ундириб, етилтириб, шодлик (ва) хурсандчилиكنи пайдо килишга умид килиб, куч- 4 кудрат фазилатини мукаммал пайдо килмок 5 (дегани). Беш турли нумларга ишониб, 6 туккизилчи (уриндаги) куч-кудрат фазилатини мукаммал 7 пайдо килмок, яна будисатвлар беш 8 турли нумларга таяниб, уиничи (уринда) 9 пайдо булиб етилган хакикий билим фазилатини 10 мукаммал пайдо киладилар. “Кайсилар уша бешови?” 11 деб сурасалар, бу куйилагичадир: энг аввало, жамики 12 нумларнинг яхшисини, ёмонини ажратиб олишга 13 ишонади, иккинчидан, кора нумлардан ийроқ кетади, ок нумларга риюя этишга харакат 15 килади, учинчидан, сансарадан юз 16 угирмасликка, бирвонни севмаслигига ишонади, 17 туртинчидан, рохатбахш ва хакикий билим фаолиятини 18 юкорилатинишга ишонади, бешинчидан, 19 (тахтга чикиш учун) ёг суртиш конуни оркали бурхонлар 20 каторига киришига ишонади. Шудир 21 бешови. Бунда яна будисатвлар, энг аввало, 22 хамма нумларнинг яхшисини, ёмонини 23 ажратиб олишларига ишониб, пайдо булиб етилган 24 хакикий билим фазилатини кандай пайдо киладилар, 25 хакикий нумларнинг яхшисини

IV. 54a (noom törtünç fört altmış)

1 ayighin adirtlamaq ymā qayu ärür 2 tıp fısār, alqu nomlar ärsär, bish 3 türlüg bolur. İncä qlti äng ilki 4 at tözülüg nomlar, tkintü blgü 5 tözülüg nomlar, üçünç adira biltäçi 6 nomlar, törtünç köni bilgä bilig tözülüg nom- 7 lar, bishünç kirtüdä kirtü tözülüg 8 nomlar ärür. At tözülüg nom- 9 lar ärsär, yörügüg uqittaçi nomlar 10 ärür. Blgü tözülüg nomlar ärsär, uq- 11 ghuluq tözülüg nomlar ärür. Adira 12 biltäçi nomlar ärsär, säkiz biliglar 13 ärür. Köni bilgä bilik tözülüg nomlar 14 ärsär, yirtünçülüg yirtünçülügdä yig 15 nomlarqa ilininämäk yapshinmamaq 16 ärür. Kirtüdä kirtü nomlar ärsär, 17 qut bulmaduq yalanguqlar tözinli 18 qut bulmiş tüzünlar tözinli 19 ikigünü tüptüz biltäçi ärtüktäg 20 kirtü töz ärür. Adgüsïn ayighin ad- 21 irtlamaq ärsär, qlti bu bish türlüg 22 nomlarigh aqighligh aqighsiz üzä 23 adirtlap aqighsiz tözülüg nomlar- 24 ning yüntäm arighin ädgüsïn, aqighligh

мазмун:

1 ёмонини ажратиб олиш кайси дир, 2 деб сурасалар, хамма нумлар беш 3 турли булади. Бу куйилагичадир: биринчиси – 4 ном мохиятига эга нумлар, иккинчиси – белги 5 мохиятига эга нумлар, учинчиси – ажратувчи 6 нумлар, туртинчиси – гугри, хакикий билим мохиятига эга нумлар, 7 бешинчиси – энг хакикий мохиятга эга 8 нумлар дир. Ном мохиятига эга нумлар 9 эса маънони ургатадиган нумлар дир, 10 Белги мохиятига эга нумлар эса 11 тез тушуниладиган мохиятга эга нумлар дир, Фарқлаб 12 биладиган нумлар эса саккиз (турли) билим дир, 13 Гугри, хакикий билим мохиятига эга нумлар 14 эса дунёвий, бу дунёдан (хам) яхши 15 нумларга илнимаслик, боғланиб колмасликдан (иборат) дир, 16 Энг чинакам нумлар эса 17 бахт топмаган инсонлар мохиятини, 18 бахт топган асизодалар мохиятини – 19 икковини

теппа—тепг биладиган, яширин, 20 хакикий мохиятдир, Яхисини, ёмониш 21 фаркламок эса қуйидагичадир: бу беш турли 22 нўмларнинг хаяжонлантирувчилигини (ва) хаяжонлантирмаслигини (бир—биридан) 23 фарклаб, хаяжонлантирмайдиган мохиятга эга нўмларнинг 24 доимо поклигини, яхшилигини, хаяжонлантирувчи

54b

1 tōzlūg nomlarning kkīrlīgīn 2 ayighin adirtlīgh bīlmāk uqmaq 3 ārūr. İncīp bodistwlar bu muntagh 4 yangin bu nomlarigh on orunlar- 5 ta ōngtūn aqīghlīgh ūzā īshlatū 6 bastinqī oruntin yūñç orunqa 7 tāgī, aqīghlīgh aqīghsiz qatī qarī 8 īshlatū sāikīzīnç oruntin burxan 9 qutīn bulqīnçagha tāgī yīntām 10 aqīghsiz nomlarigh oq īshlāmāklārī 11 ūzā ōtrū bütmiş bīshmīsh bīlgā 12 bīlik bramītīgh bütürürlār. Bu ārūr 13 alqu nomlarning ādgūshn ayighin 14 adirtlamaqqa tayanīp bütmiş bīsh- 15 mīsh bīlgā bīlīg bramītīgh bütürmāk. 16 İkūntī qara nomlartīn iraq kītūp 17 yūrūng nomlarīgh tutmaqqa tayanīp 18 bütmiş bīshmīsh bīlgā bīlīg bramī- 19 tīgh nātāgīn bütürürlār, qara nomlar- 20 tīn iragh kītūp, yōrūng nomlarīgh tut- 21 maq yīmā qayu ārūr tīp tūsār, qara 22 nomlar ārsār, qltī tīnlīghlarīgh bu 23 toghmaq ōlmāk sansar īçīntā tāgīzīn- 24 tūrtāçī āmgākīg tāgīzīnçtīn tashqaru

мазмуни:

1 мохиятга эга нўмларнинг қирлигини, 2 ёмонлигини фарклаб билиб, укиб олмоқ(дан иборат)дир, 3 Шундай қилиб, бўдисатвлар бу сингари 4 нўмларни ўнта ўрнида 5 илгаридан хаяжон билан ишлатиб келади, 6 биринчи ўридан еттинчи ўрингача 7 хаяжонлантирувчилигини (ва) хаяжонлантирмаслигини изчил (равнишда) 8 ишлатади, саккизинчи ўридан бурхон 9 бахт—саодатини қўлга киритгунча бутунлай 10 хаяжонлантирмайдиган нўмларнигина ишлатадилар, (Шу) ишлари 11 билан олдин пайдо бўлиб, етилган хакикий 12 билим фазилатини пайдо қиладилар, Шудир 13 жамики нўмларнинг яхисини, ёмониш 14 ажратиб олишга ишонч ҳосил қилиб, етилган 15 хакикий билим фазилатини пайдо қилмоқ (дегани), 16 Иккинчидан, қора нўмлардан йироқ бўлиб, 17 оқ нўмларга риоя этишга ишонч ҳосил қилар экан, 18 етилган, хакикий билим фазилатини 19 қандай пайдо қиладилар, қора нўмлардан 20 йироқлашиб, оқ нўмларга риоя қилмоқ 21 яна қайсидир, деб сўрасалар, қора 22 нўмлар қуйидагичадир: жонотларни 23 тугилмоқ (ва) ўлмоқ сансараси ичида айлаштирувчи, 24 (уларни) азоблан гирдоб (ичи)дан ташқарига

IV. 55a (noom tōrtūnç bīsh altmīsh)

1 itmadaçī īgīt āsūk atqanghular 2 ārūr. Yōrūng nomlar ārsār, qltī 3 bu īgīt āsūk atqanghularning āsūk- 4 īn armaqīn çīnīnça kīrtūsīnçā bīltāçī 5 çīn kīrtū tūz bīlgā bīlik ārūr. Kītār- 6 māk tutmaq ārsār, qltī bu īkī tūr- 7 lūg nomlarta āmgākīg tāgīzīnç- 8 tīn tashqaru ūntūrū itmadaçī īgīt 9 āsūk atqanghularīgh qodup olarnī 10 oq çīnīnça kīrtūsīnçā bīltāçī bīlgā 11 bīlikīg almaq ārūr. İncīp bodistw 12 bu muntagh yangin tīnlīghlarīgh yangilturtaçī 13 āmgākīg tāgīzīnçā tāgīzīntūrtāçī 14 īgīt āshūk nomlartīn iragh tāshīp 15 bularnī oq çīnīnça kīrtūsīnçā bīltāçī 16 çīn kīrtū tūz bīlgā bīlikīg bākārū 17 tutup nom tōzīn adirtlamaqlarī 18 ūzā ōtrū bütmiş bīshmīsh 19 bīlgā bīlīg bramītīgh uz bütürür- 20 lār. Bu ārūr qara nomlartīn iragh 21 kītūp

yörlüng nomlarigh tutmaqqa 22 tayanip bütmiş bishmish bilgä bilig 23 bramitigh bütürmäk. Üçünç 24 sansarigh irmämäk nirwanigh säwmä- 25 mäk-mazmuни:

1 чикармайдиган ёлгон, хаго боғланишлардир. 2 Ок нўмлар эса куйидагичадир: 3 бу ёлгон, хаго боғланишлариниң хағолиниңи. 4 ёлгонлиғини хақиқатан ҳам биледиған. 5 чинакам, тўғри, ишончли билимдир. Ыўкотмок, 6 эрғашмок эса куйидагичадир: бу икки турли 7 нўмларда азобли гирдоб (ичи)дан 8 ташқарига чикаролмайдиган ёлгон. 9 хаго боғланишлардан юз ўғириб, уларни 10 чинакамага биледиған хақиқий 11 билимни олмокдир. Шундай килиб, бўдисатлар 12 бу синғари жонзотларини шундан оздирувчи, 13 азобли гирдоб (ичи)да айлантирувчи 14 ёлгон, хаго нўмлардан узоклашадилар. 15 буларни хақиқатан ҳам биледиған. 16 чинакам, тўғри, ишончли билимга қатъий 17 рюя киладилар. нўм мохиятини фазилатини муваффақият билан пайдо киладилар. 19 хақиқий билим фазилатини муваффақият билан пайдо киладилар. 20 Шудир қора нўмлардан узоклашиб, 21 ок нўмларга рюя этмокка 22 умид килиб, (олдин) пайдо бўлиб етилган хақиқий билим 23 фазилатини пайдо килмок (дегани). Учинчидан, 24 сансарадан юз ўғирмаслик, нирвонни севмасликка

55b

1 ká tayanip bütmiş bishmish bilgä 2 bilik bramitigh nātāgīn bütürürlär. 3 sansarigh irmämäk nirwanigh säwmä- 4 mäk ymä qayu ätür tıp üsär. 5 sansarigh irmämäk ärsär, qlti 6 tört toghum bish azun tinligh oghlan- 7 inga asigh tusu qilghu üçün. sansar- 8 tin täzmämäk ätür. Nirwanigh 9 säwmämäk ärsär, qlti öz ät öz- 10 nüng inçin mängisün kösäp nirwanqa 11 kirmämäk ätür. Inçip bodistwlar 12 bu muntagh yängün tinlghlarqa asigh tusu 13 qilghali ulugh yarliqançuçi köngül tur- 14 qururlar. Ol ulugh yarliqançuçi 15 köngülläri küçintä tört toghum bish 16 azun tinlgh oghlanin bir yangligh oq- 17 shayu amrayu sansarta oq yorip 18 asigh tusu qilurlar. Inçip yana 19 sansarigh irmäzlä. Ulugh bilgä 20 biliklig közin körürlär. Ol 21 ulugh bilgä biliklig közin körmäk- 22 läri küçintä nirwanigh ymä tütädin 23 sansarqa ymä yapshinmadin ötü 24 tütürüm täring yorighda yoriyur- 25 lar. Inçip yana nirwanigh säwmäzlä.

мазмуни:

1 ишониб, (олдин) пайдо бўлиб етилган хақиқий 2 билим фазилатини қандай пайдо киладилар. 3 сансарадан юз ўғирмаслик, нирвонни севмаслик 4 яна қайсидир, деб сўраса. 5 сансарадан юз ўғирмаслик куйидагичадир: 6 тўрт қайта туғилиш, беш оламнинг жонзот боласига 7 фойда келтиргани учун, сансарадан 8 узоклашмасликдир. Нирвонни 9 севмаслик эса куйидагичадир: ўз танасиниң 10 хурсандчилиғини истаб, нирвонга кирмасликдир. Шундай килиб, бўдисатлар 12 бу синғари жонзотларга фойда-манфаат 13 келтириб, гоят марҳаматли кўнғил(ларини) кўзгатадилар. 14 Гоят меҳрибонлик киладиган 15 кўнғиллари қудрати билан тўрт қайта туғилишнинг, беш 16 оламнинг жонзот боласига бир хилда 17 қарайди, (жонзот боласини) яхши кўриб, сансарادا юрадилар (ва) 18 (уларга) фойда-манфаат келтирадилар. Шундай килиб, яна 19 сансарадан юз ўғирмайдилар, гоят хақиқий 20 билимни кўз билан кўрадилар. Ўша 21 хақиқий билимни кўз билан кўргашлари 22 кучи туғайли, нирвондан

юз ўғирмай. 23 сансарага ёпишиб олмасдан. 24 теран мазмуни йўл-йўрик бўйича юрадилар. 25 Шундай қилиб, яна нирвонини севмайдилар.

IV. 56a (noom törtünç alti altmış)

1 munçulayu yangin bodistwlar ulugh 2 yrliqançuçi köngüllüg ulugh bilgä 3 bütüklüg bu iki türliüg qanatlari 4 üzä sansarlıgh kök qaliq içintä 5 ridighsiz uçıp tinlıghlarigh ozghurghuluq 6 qutgharghuluq ulugh ish kötüklärig ish- 7 layurlar bütürürlär. Bu ulugh 8 ish kötüklärig bütürmäkläri üzä 9 ötrü bütümish bishmiş bilgä bilik bra- 10 mitigh ymä birlä bütürürlär. Bu 11 ätür sansarigh irmämäk nirwanigh¹⁴¹ säw- 12 mämäkkä tayanip bütümish bishmiş bilgä 13 bilik bramitigh bütürmäk. Törtünç 14 buyanli bilgä bilikli yorighlarigh tüp ög- 15 türmäkkä¹⁴² tayanip bütümish bishmiş bilgä 16 bilik bramitigh nätägin bütürürlär. buyan- 17 li bilgä bilikli yorighlarigh tüp ög- 18 türmäk tüp ög- türmäkkä ymä qayu ärür tip tösär. buyanli 19 bilgä bütüklüg yorighlar ärsär. qiti 20 bish buyan ädgü qilinç arqaligh qamagh 21 on bramitlar ärür. Tüp ögtürmäk tüp ögtürmäk 22 ärsär. qiti bu iki türliüg yorighlarigh 23 äksügsüz krgäksiz tolu tükäl qilmaq 24 ärür. İnçip bodistwlar bu muntagh mазмуни:

1 Шу йўсинда бўдисатвлар гоят 2 марҳаматли кўнғил билан. гоят хакикий 3 билим билан. бу икки қаноти 4 билан сансарали кўк осмонда 5 қаршиликка учрамай учадилар. жонотларни қутқаралиған 6 буюк ишларни бажариб. 7 охирига етқан. етук хакикий билим фазилатини 10 яна бирғалашиб мукаммал қиладилар. Шундир 1 сансаралан юз ўғирмасдан. нирвонни 12 севмасликка ишониб. бажарилған. тугал хакикий 13 билим фазилатини пайдо қилмоқ (дегани). Тўртинчидан. 14 савоб ва хакикий билим йўл-йўриқларининг илдинини 15 мактамоқка умид қилиб. тугал. хакикий 16 билим фазилатини қандай пайдо қиладилар. савоб 17 ва хакикий билим йўл-йўриқларининг моҳиятини 18 мактамоқ яна қайсидир. деб сўрасалар. савоб ва 19 хакикий билим йўл-йўриқлари 20 бешта савоб эзу иш таянадиған жамики 21 ўнта фазилат(дан иборат)дир. Моҳиятни мактамоқ 22 эса қўйиңдағичадир: бу икки турли йўл-йўриқларини 23 бекаму кўст. чекеиз (равнишда) тўлик. тугал бажармоқдир. 24 Шундай қилиб. бўдисатвлар бу снғигари

56b

1 yangin bu iki türliüg yorighlarigh äksük- 2 süz krgäksiz tolu tükäl qilmaqlari 3 üzä ötrü bütümish bishmiş bilgä bilik 4 bramitigh uz bütürürlär. Bu ärür buyan- 5 li bilgä bilikli yorighlarigh tüp ögtürmäk- 6 kä tayanip bütümish bishmiş bilgä bilik 7 bramitigh bütürmäk. Bishinç 8 abisik qilmaqligh törü üzä 9 burxanlar saninga kirmäkkä tayanip 10 bütümish bishmiş bilgä bilik bramitigh 11 nätägin bütürürlär. abisik qilmaqligh 12 törü üzä burxanlar saninga kirmäk 13 ymä qayu ärür tip tösär. abisik 14 qilmaqligh törü üzä burxanlar saninga 15 kirmäk ärsär. qiti bu üç oghush yir- 16 tinçuda öngi akanishtaparwan atligh 17 öng üzlünçüsü tngri yirintä 18 üstün¹⁴³ alqu Gang ögüz içintäki qum 19 saninça bütümish buyanligh tolmish ädgülüğ 20 onunç orunça tägmish bodistwlarıning 21 äng ashnu olurup burxan qutin

¹⁴¹ уйғурча наشريда nirwanta.

¹⁴² Туркия наشريда түпүктүрмәккә. әммо бу сүз лугатларда учрамади. 18.21-мисраларда ҳам түпүктүрмәккә.

¹⁴³ üstün - уйғурча наشريда шу сүз ўрнида üstün.

bulghuluq 22 ulugh ärdinlärin ütgüg linxua 23 çäçäk iliki atlgħ iduq orunta 24 abisik qilip burxanlar saninga 25 kirmäk ärür. Inçip bodistwlar mазмуни:

1 ikki xil йўл-йўриқни бекаму 2 кўст, тўлик, тугал қиладилар. (Шундан) 3 кейин мукамал, ҳақиқий билим 4 фазилатини яхшилаб пайдо қиладилар. Шудир барака ва 5 ҳақиқий билим йўл-йўриқларининг моҳиятини мақташга 6 умид қилиб, мукамал, ҳақиқий билим 7 фазилатини пайдо қилмоқ (дегани). Бешинчидан, 8 ёғ суртишни ижро этиш қонуни бўйича 9 бурхонлар қаторига киришга умид қилиб, 10 мукамал, ҳақиқий билим фазилатини 11 қандай пайдо қиладилар, ёғ суртишни 12 амалга ошириш қонуни бўйича бурхонлар қаторига кириш 13 яна қайсидир, деб сўраса, ёғ суртишни 14 амалга ошириш қонуни бўйича бурхонлар қаторига кириш 15 қуйидагичадир: бу уч тоифа 16 оламда бошка Акаништапаван деган 17 илгариги (тангри), охириги тангри ерида 18 юқори (бўлган), жамики кенг денгиз ичидаги кум 19 микдорича мўл-кўл яхшилик (билан) 20 ўнинчи ўринга етган бўдисатвларнинг 21 энг олдида ўтириб, бурхон бахт-саодатини тошган, 22 улуг хазиналари билан безалган нилуфар 23 гул подшоҳи деган мукалдае ўринда 24 ёғ суртишни ижро этиб, бурхонлар қаторига 25 киришдир. Шундай қилиб, бўдисатвлар

IV. 57a (noom törtünç yiti altmish)

1 bu muntagh yangin bu abisik qilmaqligh 2 törü üzä kntü ät'özlärin burxan- 3 lar saninga kigürmäklärä üzä ötrü 4 bütmiş bishmiş bilgä bilik bramitigh 5 uz bütürülär. Bu ärür abisik qilmaq- 6 ligh törü üzä burxanlar saninga 7 kirmäkkä tayanip bütmiş bishmiş bilgä 8 bilik bramitigh bütürmäk. Bu tüir 9 bish türlüq nomlarqa tayanip onunç bütmiş 10 bishmiş bilgä bilik bramitigh äksügsüz 11 krgäksüz tolu tükäl bütürmäk. 12 Bu ärür tüzünlär oghliya, bu bodi 13 tigmä tuyunmaq köngülüg bolghugħa 14 bütürgügä awant tiltaq boltaçi öng türlüq 15 bramitlar. Tüzünlär oghliya, 16 bramitümäk sawning yürüki nägü 17 bolur tip tısär, qiti yig atqagh 18 asighlarigh bishrunmaq ögrätinmäk bramit 19ümäk sawning yürüki ärür. Ulgülänç- 20 siz tänglänçsiz ulugh bädük täring bilgä 21 biliklarig toshqurmaq tükätmäk bramit 22ümäk sawning yürüki ärür. Yorighu- 23 luq yorimagħuluq nomlarta köngülün 24 ilinmäksüz yapshinmaqsiz qilmaq bramit mазмуни:

1 бу сингари ёғ суртишни ижро этиш 2 қонуни орқали ўз таналарини бурхонлар 3 қаторига киритадилар, (шу) билан, етук, ҳақиқий билим фазилатини 5 маҳорат (билан) пайдо қиладилар. Шудир ёғ суртишни амалга ошириш 6 қонуни орқали бурхонлар қаторига 7 киришга умид қилиб, етук, ҳақиқий 8 билим фазилатини пайдо қилмоқ (дегани). Мана шу 9 беш турли нўмларга ишониб, ўнинчи (ўриндаги) мукамал, 10 ҳақиқий билим фазилатини нуқсонсиз, 11 ғоят тўлик, тугал пайдо қилишдир (дейиладн). 12 Шудир (эй) аслзодалар ўғли, буди 13 деган мукамал билимга эришув амалга ошишига, 14 мукамаллигига сабаб бўладиган ўн турли 15 фазилат (дегани). (Эй) аслзодалар ўғли, 16 "фазилат" деган сўзнинг изоҳи қандай 17 бўлади, деб сўрасалар, (бу) қуйидагичадир: яхши тасаввурнинг 18 фойдасини қомиллик ва ўзлаштириш билан боғлаш – фазилат 19 деган сўзнинг шарҳидир. Бехисоб (ва) 20 бекиёе, ғоят катта, теран, ҳақиқий 21 билимларни мукамал қилиш – фазилат 22 деган

сўзининг шарҳидир. Фаолиятдаги 23 (ва) фаолиятда бўлмаган нўмларга кўнгилли 24 боғламаслик – фазилат

57b

1 timāk sawning yūrūki ārtūr. Sansar- 2 ning mūnin qadaghin nirwanning 3 yīgūn ādgūsūn kōnīsīnčā tuymaq 4 kōnīsīnčā kōrmāk bramit timāk 5 sawning yūrūki ārtūr. Bilīksīz 6 tinlghlarigh bilgā yalanguqlarigh barča- 7 ni sighurmaq ičkārmāk bramit timāk 8 sawning yūrūki ārtūr. Adruq 9 adruq yīg bashtinqi nomlugh ārdānūlār- 10 nī blgūrtkālī umaq bramit timāk 11 sawning yūrūki ārtūr. Tidighsīz bilgā 12 bilik qutrulmaqin bütürkālī umaq 13 bramit timāk sawning yūrūki 14 ārtūr. Nom tözin tinlgh tözin 15 kōnīsīnčā adira bilmāk bramit timāk 16 sawning yūrūki ārtūr. Bushi bashlap 17 bütümīsh bishmīsh bilgā bilīkkā tāgī nom- 18 lar ūzā āwrīlānčsīz gā tāgmāk 19 bramit timāk sawning yūrūki ārtūr. 20 Toghmaqsīz nom taplaqin bütürkālī 21 umaq bramit timāk sawning yūrūki 22 ārtūr. Tinlghlarning ādgūtlūg ādgū 23 yiltizlarin bütürmāk bishrunmaq 24 bramit timāk sawning yūrūki 25 ārtūr. Bodi tūgmā tuyunmaq kōngūltā

мазмун:

1 деган сўзининг шарҳидир. Сансарнинг 2 камчилигини (ва) гуноҳларини. нирваннинг 3 яхшилигини, эзулигини тўғрилиқча фахлаш ва 4 тўғрилиқча мушоҳада қилиш – фазилат деган 5 сўзининг шарҳидир. Билимсиз 6 жонзотларнинг, билимли инсонларнинг ҳаммасини 7 жойлаштириш, олиб кириш – фазилат деган 8 сўзининг шарҳидир. Турли– 9 туман яхши, юқори (даражадаги) нўмли хазиналарини 10 очгани имконият (топиш) – фазилат деган 11 сўзининг шарҳидир. Чексиз, ҳақиқий 12 билимни овоз қилишни амалга ошириш имконияти(ни топиш) – 13 фазилат деган сўзининг шарҳидир. 14 Нўм моҳиятини, жонзот моҳиятини 15 тўғрилиқча фарқлай билмок – фазилат деган 16 сўзининг шарҳидир. Садақа қилиб, 17 мукаммал, ҳақиқий билимгача (етишган) нўмлар 18 орқали барқарорликка етишмок – 19 фазилат деган сўзининг шарҳидир. 20 Қайта тугилиш (билан) нўм мактовига имон келтириш имконияти(ни пайдо қилиш) – фазилат деган сўзининг шарҳидир. 22 Жонзотларнинг ғоят эзу 23 илдизларини мукаммал қилиш – 24 фазилат деган сўзининг шарҳидир. 25 Бўди деган тўйунмак кўнгилда¹⁴⁴

IV. 58a (nom törtünč säkiz altmish)

1 burxanlarning on küč tört tür- 2 lūg qorqīnčsīz bilgā bilīktā ulatī 3 qamaghlighsīz nomlarigh qalisīz bütürmāk 4 bramit timāk sawning yūrūki ārtūr. Sansar- 5 li nirwanli ikāgūnī ikī ārmāz tözlūg- 6 in bilmāk bramit timāk sawning 7 yūrūki ārtūr. Alqu tinlgh oghlanin ozghu- 8 rmaq qutqarmaq bramit timāk sawning yūrūki 9 ārtūr. Alqu (t)ars tātrū asigh nomlughlar 10 kālīp sizik ayitip ol ayitmiş sizik- 11 lārīn ūz ača adira yōrā birīp olar- 12 ni utmaq yīgātīnāk bramit timāk saw- 13 ning yūrūki ārtūr. İki ygmī bölük- 14 lūg soghančigh titiqligh nom tūlgānīn 15 āwirkalī umaq bramit timāk sawning 16 yūrūki ārtūr. İlmāksīz yapshinmaqsīz 17 kōrmāksīz bolmaq bramit timāk 18 sawning yūrūki ārtūr. İndīn 19 qidighqa yuquč kākmaq ymā

¹⁴⁴ тўйунмак кўнгул – санскритча bodhi нинг эквиваленти бўлиб, “мукаммал билимга эришилган” маъносини билдиради.

20 bramit timäk sawning yürüki 21 ärür. Bu tüitir tüzünlär oghli- 22 ya, bramit timäk sawnng yürük- 23 i. Muni munçulayu bu muntagh yangligh bramit- 24 lar yoriqin bramitlar yürükün hütürtäçi

мазмун:

1 бурхонларнинг үн куч¹⁴⁵, түрт турли 2 кўркувсиз хакикий билимин, яна жамики алоқаси бўлмаган нумларин тугал ижро этмоги – 4 фазилат деган сўзинин шарҳидир. Сансара ва 5 бирвоннинг – икковининг “йүк эмас” моҳиятини 6 билмок фазилат деган сўзининг 7 шарҳидир. Жамики жонзот боласига нажот бериш – 8 фазилат деган сўзининг шарҳидир. 9 Хамма тескари, хато нумли (жонзот)лар 10 келиб, шубҳасини айтганда, айтган шубҳаларини 11 яхин, аниқ фарқлаб, тушунтириб берилганда, уша нумлар (устидан) 12 голиб келиш – фазилат деган сўзининг 13 шарҳидир. Ҳн икки бўлакки 14 чиройли, ажоийб нум гилдирагини 15 айлагтиргани қодир бўлмак – фазилат деган сўзининг 16 шарҳидир. (Бирон нарсага) боғланмаслик, 17 (уша нарсага) маҳлиё бўлиб қолмаслик фазилат деган 18 сўзининг шарҳидир. Парини 19 киргоқта булганшидан кўрмай кечиб ўтин хам 20 фазилат деган сўзининг шарҳидир. 21 Шудир (эй) аслзодалар ўгли, 22 фазилат деган сўзининг шарҳи, 23 Шудай килиб, бундай фазилатлар 24 хатти–харакатини, фазилатлар маъносини юзга чиқарадиган.

58b

1 bodistwlarning yana on orunlar 2 sayu közüngülüg körklüg irü blgü- 3 läri bar ärür. İncip ol irü blgülär 4 ymä nätag ärür. Orunlar sayu közündükläräntä 5 ymä nätag yangligh közünlär ärki 6 tpr tfsär, ani ymä incü uqmish krgäk. 7 Tüzünlär oghliya, ymä äng ilki 8 wasanabaki atlg ärmäk ulushlug 9 bashtinçi oruntaçi bodistwlarqa bu üç 10 mïng ulugh mïng yirtünçü yir süw içi 11 sansiz saqishsiz üçsüz qidighsiz tüü 12 türlüg öngi öngi adruq adruq ärdini- 13 lig aghilighlar top tolu közünr. 14 İkinü moksanabaki atlg qutrulmaq 15 ülüshlüg oruntaçi bodistwlarqa bu üç 16 mïng ulugh mïng yirtünçü yir suw 17 ülgüsüz öküş uçsuz qidighsiz öngi 18 öngi adruq adruq soqançigh körklä 19 arigh süzüg ärdini yncular üzä 20 ütlig yaratighligh aya tag yapyazi 21 tüp tüz közünr. Üçünç adiqarmiçi 22 atlgigh yangirti ögrätintäçi oruntaçi bodistwlarqa 23 kntü öz ät özläri yaruq yashuq¹⁴⁶ ütüg 24 tümäg üzä itünip tumanip alpal- 25 mishlari kädlänmishläri ymä yana

мазмун:

1 бӯдисатвларнинг яна ўнта ўрин 2 томонда кўзга ташланадиган чиройли аломати, белгилари 3 бор. Шундай килиб, уша аломати, белгилари 4 яна қандай бўлади. (ўнта) ўрин томонда кўринганда 5 яна қай тарзда намоен бўлади. 6 деб сўрасалар, бунин куйидагича тушуниш керак: 7 (эй) аслзодалар ўгли, энг аввало, 8 Васанадаки деган мавжудлик улушига эга 9 биринчи ўриндаги бӯдисатвларга мана шу уч 10 минг, бир неча минг олам ичи 11 сон–саноксиз, туганмас, 12 турли–туман, чекеиз, хар хил бойлик билан 13 тўла хазиналари (бўлиб) кўрилади. 14 Иккинчидан, Моксанабаки деган кутулмок 15 улушига эга ўриндаги бӯдисатвларга мана шу уч 16 минг, бир неча минг олам 17 сон–

¹⁴⁵ Ҳн куч – бурхонларга ҳос Ҳн турли аклий кучини билдиради.

¹⁴⁶ yashuq – хибурча шайрида узик.

саноксиз, туганмас, чексиз, 18 турли-туман, чиройли, куркам, 19 соф, кимматбаҳо марварид билан 20 безатилган, кафтдек текис 21 булиб кўринади. Учничидан, Адикармики 22 деган янги ўрганувчи ўридаги бۇдисатвларга 23 ўзларининг гавдаси, нури, зеб-зийнатлари билан 24 безатилган, қаҳрамонларга хос кийинган, шунингдек,

IV. 59a (noom törtünç toquz altmish)

1 alqu yaghi yawlaghlar barça adaq asra 2 bolmishlari köziñtür. Āwīwārdāk 3 atligh āwriññsiz törtünç oruntaqi 4 bodistwlarqa tört yangaqtin yuñlig 5 tilgānlār tüü türlüg adruq adruq 6 tütsüg xua çaçāklārīg saça tökā 7 kālīp tolu yaghiz yir yūüzīñ xua 8 çaçāklār üzā toshqurmishlari 9 köziñtür. Awawana shanbrashditi 10 atligh yanmaqisizda turmish bīshīñç orun- 11 taqi bodistwlarqa köri qanīñçsiz. 12 kōrkla¹⁴⁷ qiz ardinisi tolu āt öziñ 13 öküsh türlüg ārdinīlig yīwīk 14 tizīklār üzā tüp yaratip töpāshīn- 15 tā yana xualigh didim kādmishlari 16 köziñtür. Asanka wibakabumi atligh 17 asankilarigh bülüp ārtürmāk orun- 18 lugh altīñç oruntaqi bodistwlarqa 19 törtđīñ yingaq tāgīññīlāyü lanxualigh 20 taptulugh yūti ārdīññ tūglīg altun 21 qumin töltāglīg sāktiz türlüg 22 adruqqa tükāllīg nosh¹⁴⁸ tatiqligh 23 süziğ suwin top tolu utpal 24 kümüt buntarikta ulati linxua

мазмун:

1 жамик душманларнинг ҳаммасини оёк 2 ости килган (ҳолатда) кўринади. Авнивардак 3 деган мустаҳкам тургинчи ўридаги 4 бۇдисатвларга тўрт томондан кучли шамол 5 турли-туман, ҳар хил 6 ҳунбўйи нилуфар гулларни (ҳар томонга) сочиб, 7 бутун кўнғир ер юзини нилуфар 8 гуллар билан тўлдирган (ҳолда) 9 кўринади. Ававана Шанбрашдити 10 номли қайтмайдиган (ҳолатда) турган бешинчи ўридаги 11 бۇдисатвларга қараб тўймайдиган, 12 чиройли, кимматбаҳо хазина тўла тана 13 кўн турли хазинаси бор безаклар билан безатилган, бонига 15 яна нилуфар гулчамбар кийган (ҳолда) кўринади. Асанка Вибакабуми деган 17 бехисоб кўн (нарсалар)га ўришадиган ўрин - 18 олтинчи ўридаги бۇдисатвларга 19 тўрт томон нилуфар гул билан, 20 ялтироқ етти хазина билан безатилган, олтин 21 кум билан сурати солинган саккиз турли 22 ажойиботларга, мукамал, ажойиб, ширин, 23 тоза сувга тўла, нилуфар гул, 24 кумут, бунтарикта¹⁴⁹, яна нилуфар

59b

1 çaçāklārīñ yaratighligh ilinçü māñgī 2 qilghughā artughraq yaraghligh sū- 3 zūktī soghiqi üzā oqshatquluqsuz 4 kölmān sular köziñtür. Raçabumi 5 atligh artugh tlik qan oruni 6 yitīñç oruntaqi bodistwlarqa 7 yūğārū tüzūklārīñtä tamughā tūshā 8 turur tinlighlar köziñtür bodistw- 9 ning küçimtä yana tamughā tūshmāññ 10 baligh bashligh ymā bolmatin qorqīñçsiz 11 īñç bolmishlari köziñtür. Qaruna 12 awaqira-ma>ntiq¹⁵⁰ atligh ulugh yrliqançuçi 13 köngülkū īmāklīg sāktizñç oruntaqi 14 bodistwlarqa kntū āt özlārīññ 15 ikitūñ yanlarīñtä kisari arslanlar 16 qani köyü köziñtür tutup qamagh

¹⁴⁷ kōrkla - yūğurçā nāshridā kōrk

¹⁴⁸ nosh - yūğurçā nāshridā uz.

¹⁴⁹ kumut, buntarikta - bu sūzlarīññ māñnosīññ atīklāsh imkōni bōlmādi

¹⁵⁰ awaqira-ma>ntik - Turkiya nāshridā shūñdāy, yūğurçā nāshridā awāqirāntik

kāyīk- 17 lār quwraqi qorqinu ayinu turnish- 18 lari közünür. Çarambawiki 19 atlıgh äng kīnki bir toghum azun- 20 lugh ikīnti orunluğ toqzunç orun- 21 taqi bodistwlarqa altun tilgānlig 22 Çakrawart ilik qan ülgüsüz 23 kolti saninça tirini quwraqi birlä 24 tägrīklāp tapigh udugh qilu sansiz 25 saqishsiz ärdinlār üzä itiglig

мазмун:

1 тулар билан безатилган. доимо сайру саехат 2 килишга мос. тоза. муздай сувлари бекиёс 4 қўл сувлари (ҳолида) кўринади. Рачабуми 5 деган кучли хоннинг ўрнидаги – 6 еттинчи ўрнидаги будисатвларга 7 югуриб, узилиб. дўзахга тушаётган 8 жонзотлар кўринади. (аммо) будисатвнинг 9 куч–қудрати туфайли дўзахга тушмасдан. 10 зиён–захматга учрамай. кўркувсиз. 11 тиш. хогиржам бўлганлари (ҳолида) кўринади. Каруна 12 авакирамантик деган гоят меҳрибон 13 қалбга эришини (деган) саккизинчи ўрнидаги 14 будисатвларга ўз таналарининг 15 икки ёшида кисари арслонлар 16 хони (ўзларини) асраб тургани. жамики ёввойи хайвонлар 17 тўдаси (улардан) кўркиб турганлари 18 кўринади. Чарамбавики 19 деган энг охириг битта қайта туғилиш дунёсига мансуб. 20 иккинчи ўринга мансуб тўккизинчи ўрнидаги 21 будисатвларга олтин гилдиракли 22 Чакраварт хон соң–сапоксиз. 23 кўлти миқдорича жамоат билан 24 (ўзини) қуршаб олиб. (уларга) хизмат қилаётгани. 25 соң–сапоксиз хазиналар билан безатилган

IV. 60a (noom törtünç ülüsh altmış)

1 yürüñg kuzatri töpüsintä tuta türür 2 közünür. Wayrakiabumi atlıgh 3 wayrik barmish öngi orunluğ onunç 4 oruntaqi bodistwlarqa supaq <altun önglüg ätözlüg> altun 5 önglüg ök yruqlar ät özintä saçırayu 6 ünä turur. körü qanıçsiz körklä 7 burxan<lar> körkü ülgüsüz öküsh kolti 8 saninga Azrua tngilār quwraq- 9 i üzä tägrīklāp tapigh udugh aghir 10 ayagh alu üzälliksiz üstünki yig 11 soğhancigh nosh¹⁴ tatiqligh nom tilgānin 12 äwirä nom nomlayu yrliqamishlari köz- 13 ünür. Bu tür tüzünlär oghliya. 14 on orunlar sayuqi trü blgular 15 közünmäki. İnçip bu trü blgular 16 közüngülük on türüg orunlar ymä 17 qayu ärür tip tisär. <inçä kalti> äng ilki bash- 18 tinçi bramutit ärtüngü ögrünçü 19 atlıgh orun ol kim ol bu orunta bodistw- 20 lar öngrätin bärü bulmayuq yirtinçü- 21 lügä yig köngülüg munta yängirtü 22 bulup ulugh bädük ish kötüklärig 23 taplarinça bütürüp yitinsiz ulugh 24 ögrünç säwınçlārī toghar anin

мазмун:

1 ок минора тепасида маҳкам тургани 2 кўринади. Вайракиабуми помли 3 тез(?) борган бошка ўринлардаги – ўнинчи 4 ўрнидаги будисатвларга ялтирок. олтин 5 рангли нурлар тападан таралиб 6 тургани кўринади. гоят нафосат билан 7 бурхон киёфасида соң–сапоксиз. бир талай. кўлти 8 миқдорича Азруа тапгилар жамоати 9 билан қуршаб олингани кўринади, (уларга) сажда қилиб. иззат–хурмат 10 кўрсатиб. чексиз. юксак. яхши. 11 кадрли. асалдай нўм гилдирагини 12 айлангириб. нўм ваъз қилиб марҳамат қилганлари 13 кўринади. Шудир аслзолалар ўлига. 14 ўнта ўрин(дагилар)нинг хар бирига аломатлар 15 кўринади (дегани). Шундай қилиб. бу аломатлар 16 кўринадиган ўн турли ўринлар яна 17 қайсидир. деб сўрасалар. <бу қўй.дагичдир>: 18 биринчиси – брамутит, яъни гоят бахтиёр

¹⁴ nosh – уйғур тилида уз

19 degan ўриндирки, бу ўринда бӯдисатвлар 20 азалдан бӯси эриша олмаган оламда. 21 яхши хиссиётларга бу (олам)да кайтадан 28 эришадилар, гоят катта ин-амалларини 23 истаклари бӯйича амалга оширадилар, бенихоя улуг 24 шод-хуррамликка бурканадилар. Шунинг (учун)

60b

I bu orunning ati aringü ögrünçü atligh atligh 2 orun tıp tütür. İkinti wimali 3 kkirsiz arigh atligh orun ol. Kim 4 ol bu orunta bodistwlar çaqshapit 5 ärtgülik yünçkä uwshaq kkirliḡ mün 6 qadagharigh barçani kütürülär. 7 Anin bu orunning ati kkirsiz arigh 8 atligh orun tıp tütür. Üçünç 9 prabangkari yaruttaçi yash- 10 uttaçi atligh orun ol kım ol bu 11 orunta bodistwlar äshütüp 12 tuttaçi ädrämläri üzä darni tığ- 13 mā nomlarigh tüz. tıp shadki qilip 14 sansiz saqışsiz dyanligh bilgä 15 biliklig yruqlarigh anta ornatiḡ 16 otunçsuz täbränçsiz bolurlar. 17 Anin bu orunning ati 18 yashuttaçi atligh orun tıp 19 tütür. Törtünç ärcismäti yalinayur 20 bilgä bilik atligh orun ol. Kim ol bu 21 orunta bodistwlar bilgä bilik 22 oot yalini üzä nizwani qadghu- 23 larigh örtäp köyürüp¹⁵² tuyunmaq bölük- 24 lüg nomlarigh bishrunmaqligh yruqin 25 artughraḡ yalinayurlar yaltriurlar.

мазмун:

I бу ўриннинг номи ниҳоятда шодлик деган 2 ўриндир, деб айтилади. Иккинчиси – вимали, яъни 3 тоза, пок деган ўриндирки, 4 ўша ўринда бӯдисатвлар амрни 5 четлаб ўтадиган, нозик, (аммо) бир оз кир гуноҳ (ва) 6 айбларнинг ҳаммасини кеткизадилар, 7 Шунинг учун бу ўриннинг номи тоза, пок 8 деган ўрин деб айтилади. Учинчиси – 9 прабаңкари, яъни нур сочувчи 10 деган ўриндирки, бу 11 ўринда бӯдисатвлар итоаткор бўладилар, 12 риоя қилувчи фазилатлари билан дуо деган 13 нўмларга тўпна-тўғри шадки¹⁵¹ қиладилар, 14 соң-саноксиз, мушоҳадали, ҳақиқий 15 билимли йўл-йўриқларини у ерда жорий қиладилар, 16 ўтқицайдиган, ўзгармайдиган бўладилар, 17 Шунинг учун бу ўриннинг номи нур сочувчи 18 деган ўрин деб 19 айтилади. Тўртинчиси – арчисмати, яъни алаңгаланувчи 20 ҳақиқий билим деган ўриндирки, бу 21 ўринда бӯдисатвлар ҳақиқий билим(нинг) 22 алаңгаси ёлқини билан кучли хиссиётдан пайдо бўлган) кайғу-ғамларини 23 қуйдириб ташлайдилар, тўйунмақ қисмига оид 24 нўмларни мукамал қилиш йўл-йўригини 25 яна ҳам алаңгалатиб, ёлқинлатадилар.

IV. 61a (noom törtünç bir yitmish)

I anin bu orunning ati yalinayur bilgä 2 bilik atligh orun tıp tütür. Bishünç 3 sudurçaya alpta yigättäçi atligh 4 orun ol kım ol bu orunta bodistw- 5 lar bishrunmaqligh al altaqlari üzä 6 yigättäçi bilgä bilik ärsinmäkläri 7 üzä körmäk bishrunmaq atligh yollar- 8 taçi alp kävgülik nizwanilarigh 9 kävgäli basqali uyurlar. Anin bu 10 orunning ati alpta yigättäçi 11 atligh orun tıp tütür. Altünç abimuki 12 yüz yügäri boltaçi atligh orun ol 13 kım ol bu orunta bodistwlar yori- 14 ghuluḡ nomlar käzikin üzügüsüz sabça 15 uqarlar. Blgüsüz köngül kärmäkig 16 alqu öddä yügäri qilurlar. Anin

¹⁵² köyürüp – уйғурча нашрида көгүр

¹⁵¹ шадки – бу сўзнинг маъносини аниқлаш имкони бўлмади, бизнингча, қадимги туркийча shat сўзидан булиб, “қатъийлик” маъносини билдирса керак.

17 bu orunning ati yüz yügärü boltaçı 18 atlıgh orun tıp tütür. Yitiñç turangh- 19 gamı singarqı yoriqlıgh atlıgh orun 20 ol kım ol bu orunta bodistwlar aqıgh- 21 sizıñh işlahğüstüzüg blğüstüz köngül 22 kärmäkig qutrulmaqıgh artughraq agh- 23 ladı bishrunup tidighsiz tutughsiz 24 arıgh süzüg bolurlar. Anın bu
мазмуни:

1 Шунинг учун бу ўрининг номи алапталанаётган хакикий 2 билим деган ўрин деб айтилади. Бешинчиси – 3 судурча. (яъни) кийинчиликини енгиб ўтувчи номли 4 ўриндирки. бу ўринда. бӯдисатвлар 5 мукамал усул–чоралари билан, 6 енгиб ўтадиган хакикий билим қудрати 7 билан мушоҳада қилмоқ (ва) қомил бўлмоқ деган йўллардаги 8 машаққатли. қайғу олиб келадиган қучли хиссиётларни 9 йўқотадилар. бартараф қиладилар. Шунинг учун бу 10 ўрининг номи кийинчиликини енгиб ўтувчи 11 номли ўрин деб айтилади. Олтинчиси – абиमुқи. 12 (яъни) юзи зоҳир бўладиган номли ўриндирки. 13 бу ўринда бӯдисатвлар ҳаракатдаги 14 нўмлар бирин–кетинлигини донмий равинда 15 уқиб борадилар. аломатсиз қалбни юмшатиб. 16 ҳамма замонларда (уш) юкори (даражада) кўрсатадилар. Шунинг учун 17 бу ўрининг номи юзи зоҳир бўладиган 18 номли ўрин деб айтилади. Еттинчиси – ҳар томонга 19 йўл–йўриғи бор деган ўриндирки, 20 бу ўринда бӯдисатвлар ҳаяжонсиз. 21 фойдаланиб бўлмайдиган, аломатсиз қалбни 22 раҳм–шафқатли қилишни гоят даражада мукамал қилади. (ҳеч қандай) қаршиликсиз 24 тоза. пок бўладилар. Шунинг учун бу

61b

1 orunning ati singarqı yoriqlıgh 2 atlıgh orun tıp tütür. Säkizıñç açala 3 tabrançsiz atlıgh orun ol. Kım ol bu 4 orunta bodistwlar blğüsüz köngül kār- 5 mäkig bishrunup ārksınmäkkä tägmäklārī üz- 6 ā nizwaniligh qadghularigh tābrātškālī 7 umazlar. Anın bu orunning ati 8 tābrāñsiz atlıgh orun tıp tütür. 9 Toquzıñç sadumati bilgā biliktā usan- 10 maq atlıgh orun ol. Kım ol bu orunta 11 bodistwlar alqu nomugh nomlamaqta 12 adruq adruq adirtlarinta ārksınmäk- 13 kā tägip iliksiz tutughsiz bolmaqları 14 üzä bilgā bilik ārksınmäkintā tidighsiz 15 bolurlar. Anın bu orunning ati 16 bilgā biliktā usanmaq atlıgh orun 17 tıp tütür. Onıñç darmamik nom bulit 18 atlıgh orun ol. Kım ol bu orunta 19 bodistwlar nomlugh āt özlüg kök 20 qalıqıgh bilgā biliklig yürtıng bulit 21 üzä yapa örtärlār. Anın bu 22 orunning ati nom bulit atlıgh 23 orun tıp tütür. Taqı ymā tüzün- 24 lār oghliya. bu on türlüg yir 25 orunlarqa tägtürkālī itmadaçı
мазмуни:

1 ўрининг номи ҳар томонга йўл–йўриғи бор 2 деган ўрин деб айтилади. Саккизинчиси – ачама. (яъни) ўзгармас деган ўриндирки. бу 4 ўринда бӯдисатвлар аломатсиз қалбни шафқатли қилишга 5 йўналтириб, ҳукмронликка етишадилар. (аммо) 6 қучли хиссиётли қайғуларини тарката 7 олмайдилар. Шунинг учун бу ўрининг номи 8 ўзгармас номли ўрин деб айтилади. 9 Тўққизинчиси – садумати. (яъни) хакикий билимни 10 истамок деган ўриндирки. бу ўринда 11 бӯдисатвлар ҳамма нўмларни ваъз қиладилар 12 (ва) (уларнинг) турли–туман фарқларини (билиб), ҳукмронликка 13 етишиб. илинмайдиган, гутилмайдиган бўладилар. 14 (Шу) билан хакикий билим ҳукмронлиғи туфайли машаққат(га дуч келмайдиган) 15 бўладилар. Шунинг учун бу ўрининг номи 16 хакикий билимни истамок деган ўриндир. 17 деб

айтилади. Учинчиси – дармамик. (яъни) нўм булути 18 деган ўриндирки, бу ўринда 19 бўдисатвлар нўми, танали кўк 20 осмонни хакикий билимли ок булут 21 билан беркитиб, ўрайдилар. Шунинг учун бу 22 ўриннинг номи нўм булути 23 деб айтилади. Яна (эй) аслзодалар 24 ўгли, бу(лар) ўн турли мамлакатларга 25 етиб боришга имкони бўлмайдиган

IV. 62a (noom törtünç ikî yitmîsh)

1 ygrmî túrlüg yinçkâ uwshaq bilik- 2 siz biliklâr ol. Kim bu bodistw- 3 larigh bu muni tâg orunlarqa 4 tâgürkâli itmâslâr. Qaçan ol 5 biliksiz biliklârîg tarqarqali 6 usarlar. tûmîn ök bu yir 7 orunlarqa sapça kâzikçâ tâggâli 8 uyurlar. Ol ygrmî túrlüg 9 biliksiz biliklâr ymâ qayular ârür tûp 10 tûsâr. inçâ qlti blgügâ ilünmâk- 11 lig m(â)n tûp nom tûp atqataçi 12 biliksiz bilik sansarli üç yawlagh 13 yollarqa qorqataçi biliksiz bilik 14 bular ikâgü bashthinçi orunqa 15 tâgürkâli itmâslâr. Yinçkâ uwshaq 16 çaqshapitlarigh yangilip sîdâçi bilik- 17 siz bilik adruq adruq qilinçlarigh 18 turqurtaçi biliksiz bilik 19 bular ikâgü ikintî orunqa 20 tâgürkâli itmâslâr. Bulmayuqugh 21 bulqali azlantaçi biliksiz 22 bilik. yig adruqh dyanlarigh 23 bilmâk uqmaqqa tidigh ada qil- 24 taçi biliksiz bilik bular ikâgü mазмуни:

1 йигирма хил майда, ноҳакикий 2 билимлардирки, бу (билимлар) бўдисатвларга 3 ана шундай ўринларга 4 етишгани имкон бермайди. Қачон 5 уша ноҳакикий билимларини (ўзларидан) баргараф қилиб юбориш 5 имкониятига эга бўлсалар, ўша зоҳоти бу 7 мамлакатларга навбати билан 8 етишадилар. Ўша йигирма хил 9 ноҳакикий билимлар қайсиدير, деб 10 сўрасалар, бу қуйидагичадир: аломатга боғлиқ, 11 “мен” деб, нўм деб боғланиб оладиган 12 ноҳакикий билим (билан), сансарга тегинши учта ёмон 13 йўллардан кўрқадиган ноҳакикий билим (билан) – 14 бу иккови билан биринчи ўринга 15 етиша олмайдилар. Майда–чуйда 16 амрларни (бажаришда) янглишиб (уларни) йўлдан урувчи ноҳакикий 17 билим (билан), турли–туман қилмишларини 18 пайдо қилувчи ноҳакикий билим (билан) 19 – бу иккови (билан) иккинчи ўринга 20 етиша олмайдилар. Амалга ошмайдиганини 21 оширишни қаттиқ истайдиган ноҳакикий 22 билим (билан), яхши, ниҳоятда зўр мушоҳада 23 қилиб, уқиб олмокка ҳалақит берадиган 24 ноҳакикий билим (билан) – бу иккаласи (билан)

62b

1 üçtünç orunqa tâgürkâli 2 itmaslar. Öngsüz dyanlarqa 3 atqanmaq üzâ ögirtâçi bilik- 4 siz bilik. yinçkâ arigh nomlar ol 5 tip atqantaçi biliksiz bilik bular 6 ikâgü törtünç orunqa tâgürkâli 7 itmâslâr. Sansarqa arqa birmâk 8 biliksiz bilik. nirwanqa arqa 9 birmâk biliksiz bilik bular ikâgü 10 bîshinç orunqa tâgürkâli itmâslâr 11 qilinç üzâ tâgzînmâkîg körmâktâ 12 yangiltaçi biliksiz bilik. 13 yoqun blgülârîg yügârü qilmaqta 14 yangiltaçi biliksiz bilik bular 15 ikâgü altinç orunqa tâgürkâli 16 itmâslâr. Yinçkâ blgülârîg yügâ- 17 rü qilmaqta yangiltaçi biliksiz bil- 18 ik blgüsüz köngül kârmâktâ 19 yangiltaçi biliksiz bilik bular ikâgü 20 yitünç orunqa tâgürkâli itmâs- 21 lâ. Blgüsüz köngül kârmâkîg simâk- 22 lâmâktâ yangiltaçi

biliksiz bilik... 23 blgüg tutmaqta ärkünmäkiğ 24 yangiltaçı biliksiz bilik bular 25 ikägü säkzine orunqa täğürkäli

мазмун:

1 учинчи ўринга етиша 2 олмайдилар. Заиф мушоҳадаларга 3 тобе бўлиш (билан) хурсанд бўладиган ноҳакикий 4 билим (билан), позик, тоза нўмлар ўшадир, 5 деб (унга) боғланувчи ноҳакикий билим (билан) – бу 6 иккови (билан) тўртинчи ўринга етиша 7 олмайдилар. Сансарага оркасини ўгирадиган 8 ноҳакикий билим (билан), ширвошга оркасини 9 ўгирадиган ноҳакикий билим (билан) – бу иккови (билан) 10 бешинчи ўринга етиша олмайдилар. 11 Қилмишлари туфайли азоб тортинини кўришдан 12 хайратланидиган ноҳакикий билим (билан), 13 йўқ аломатларини юкори баҳолашдан 14 янглишадиган ноҳакикий билим (билан) – бу 15 иккови (билан) олтинчи ўринга етиша 16 олмайдилар. Позик аломатларини юкори 17 баҳолаш туфайли янглишадиган ноҳакикий билим (билан), 18 аломатсиз кўнгилга хамдардик қилиш туфайли 19 янглишадиган ноҳакикий билим (билан) – бу иккови (билан) 20 еттинчи ўринга етиша олмайдилар. 21 Аломатсиз (равншда) шафқат қилишни унутишдан 22 янглишувчи ноҳакикий билим (билан), 23 аломатни тутиш орқали ҳукмронлик қилишни 24 янглиштирувчи ноҳакикий билим (билан) – бу 25 иккови (билан) саккизинчи ўринга етиша олмайдилар.

IV. 63a (noom törtünç üç yitmish)

1 itmaslar. Sözlägülik yürüklü 2 at üzük bölüklü bu iki türlüğ 3 ülgülänçsiz nomlarning usanmaqinta 4 yangiltaçı biliksiz bilik, tillärtä 5 tilangurmaq üzä tap iyün 6 bulmaqta yangiltaçı biliksiz bilik 7 bular ikägü toqzunç orunqa 8 täğürkäli itmaslar. Ulugh küü kälüg 9 ädrämärig ärkünçä blgürtkäli umamaq- 10 ligh biliksiz bilik, yünçkä uwshaq kiz- 11 läklüg batutlugh yürüklärig uqqali 12 umamaqligh biliksiz bilik bular ikägü 13 onunç orunqa täğürkäli ümäsär. 14 Alqu bilgütlüg nomlarning yünçkädä 15 yünçkä tözlärin bilu umatın tidilmaq- 16 ligh biliksiz bilik nizvani qadghu- 17 larning ärtün'gü yünçkä uwshaq 18 yidin yuqin tarqaru umamaqligh biliksiz 19 bilik bular ikägü burxanlar orun- 20 inga täğürkäli ümäsär. Bu ärir 21 ygrmä türlüğ biliksiz biliklär on 22 türlüğ yir orunlarqa täğürkäli üm- 23 ädäçi. Taqi ymä tüzünlär oghli- 24 ya, bodistwlar mxastwlar qaçan bu

мазмун:

1 Сўзлаш учун маъно ва 2 нем учун бўгин (билан) – бу икки турли 3 бехисоб нўмларнинг бепарволиги сабабли 4 йўлдан оздирувчи ноҳакикий билим (билан), тил 5 потиклиги билан орзусига етишишда 6 янглишадиган ноҳакикий билим (билан) – 7 бу иккови (билан) тўққизинчи ўринга 8 етиша олмайди. Улуг, ниҳоятда машҳур 9 фазилатларини ўз ихтиёри бўйича кўрсата олмайдиган 10 ноҳакикий билим (билан), жузъий, яширин 11 маъноларини уктира олмайдиган 12 ноҳакикий билим (билан) – бу иккови (билан) 13 ўнинчи ўринга етиша олмайдилар. 14 Жамки белгили нўмларининг ниҳоятда 15 позик мохиятини билиб олмасдан, тугайдиган 16 ноҳакикий билим (билан), кучли ҳиссиёт (ва) кайғуларининг 17 гоят жузъий, арзимас 18 хидини, юқини тарката олмайдиган ноҳакикий 19 билим (билан) – бу иккови (билан) бурхонлар ўринга 20 етишишга қодир эмаслар. Шудир 21 йигирма турли ноҳакикий билимлар

(билан) ўнта 22 турли ўринга етиша олмайдн 23 (дегани). Яна (ой) асизодалар ўгли. 24 бӯдисатвлар. мағаствилар қачон ўша

63b

1 yir orunlarqa tãgsãrlãr, anta yana 2 bashtinqi orunta dana bramit 3 tigmã bushi bramit içintã qatigh- 4 lanurlar. İkintî orunta shila bramit 5 tigmã çaxshapit bramit içintã 6 qatighlanurlar. Üçünç orunta 7 kshanti bramit tigmã sãrînmãk 8 bramit içintã qatighlanurlar. 9 Törtünç orunta wirya bramit tigmã 10 qatighlanmaq bramit içintã qatighlanur- 11 lar. Bîshîñç orunta dyan bramit 12 tigmã dyan bramit içintã qatigh- 13 lanurlar. Altîñç orunta pratya 14 bramit tigmã bilgã 15 bilîg bramit içintã qatighlanurlar. 16 Ytîñç orunta upaya bramit tigmã 17 al altaq bramit içintã qatighlanur- 18 lar. Sãkzîñç orunta pranidan 19 bramit tigmã qut qolonmaq bramit 20 içintã qatighlanurlar. Toqzunç 21 orunta bali bramit tigmã küç kûsün bramit 22 içintã qatighlanurlar. Onunç 23 orunta kirtã anustana- 24 inyana bramit tigmã bûtmîsh bîsh- 25 mîsh bilgã bilîg bramit içintã

мазмунн:

1 ўринга етнсалар, у ерда яна 2 биринчи ўринда *дана* фазилат 3 деган садака фазилатига интиладилар. 4 Иккинчи ўринда *шила* фазилати 5 деган ваъда фазилатига 6 интиладилар. Учинчи ўринда 7 *кшанти* фазилати деган сабр-тоқат 8 фазилатига интиладилар. 9 Тўртинчи ўринда *wirya* фазилати деган 10 тиришқоқлик фазилатига интиладилар. 11 Бешинчи ўринда *dian* фазилати 12 деган мушоҳада қилиш фазилатига интиладилар. 13 Олтинчи ўринда *pratiya* 14 фазилати деган ҳақиқий 15 билим фазилатига интиладилар. 16 Еттинчи ўринда *upaya* фазилати деган 17 усул-чора фазилатига интиладилар. 18 Саккизинчи ўринда *pranida* 19 фазилати деган қайта туғилиш фазилатига 20 интиладилар. Тўккизинчи 21 ўринда *bali* фазилати деган куч-қудрат фазилатига 22 интиладилар. Ҳининчи 23 ўринда *kirtia anustana* 24 *inyana* фазилати деган муқаммал. 25 ҳақиқий билим фазилатига

IV. 64a (noom törtünç tört yitmîsh)

1 qatighlanurlar. Yana ymã bodistw- 2 lar bashtinqi orunqa kõngül örî- 3 mîshlãrîntã soqançigh ärdîni atligh 4 samati dyanigh örîtürlãr. İkintî 5 orunqa kõngül örîtmîshlãrîntã 6 sävîklîg bolmaq atligh samati dyanigh 7 örîtürlãr. Üçünç orunqa kõngül 8 örîtmîshlãrîntã bilgã bilîklîg 9 yula yorughin yalîtridaçi atligh samati 10 dyanigh örîtürlãr. Törtünç orun- 11 qa kõngül örîtmîshlãrîntã äwrîlîñçîs 12 bolmaq atligh samati dyanigh örîtür- 13 lãr. Bîshîñç orunqa kõngül örît- 14 mîshlãrîntã ärdîni çãçãk atligh samati 15 dyanigh örîtürlãr. Altîñç orunqa 16 kõngül örîtmîshlãrîntã Kün tãngri 17 mândãlîhãg tãgîrmî yruq aligh 18 samati dyanigh örîtürlãr. 19 Ytîñç orunqa kõngül örîtmîsh- 20 lãrîntã qut kõsüshüg kõngül iyin 21 qanturtaçi atligh samati dyanigh örî- 22 türlãr. Sãkzîñç orunqa kõngül 23 örîtmîshlãrîntã tanuqlamaqin yügãrü 24 turqurtaçi atligh samati dyanigh örî- 25 türlãr.

мазмунн:

1 интиладилар. Яна бӯдисатвлар 2 биринчи ўринини истаганларида. 3 ажойиб хазина деган 4 самати мушоҳадасини пайдо қиладилар. Иккинчи 5 ўринини истаганларида, 6 севиқли бўлмок деган самати мушоҳадасини 7 пайдо қиладилар.

Учинчи ўринни 8 истаганларида, хакикий билими, 9 маъжал(дай) йўлни ёриувчи деган самати 10 мушоҳадасини пайдо қиладилар. Тўртинчи ўринни 11 истаганларида, хузур-ҳаловатда 12 бўлмок деган самати мушоҳадасини пайдо қиладилар. 13 Бешинчи ўринни истаганларида, 14 қимматбахо гул деган самати 15 мушоҳадасини пайдо қиладилар. Олтинчи ўринни 16 истаганларида, Қун тангри 17 сеҳрли доирадай думалок ёруғлик(дир) деган 18 самати мушоҳадасини пайдо қиладилар. 19 Еттинчи ўринни истаганларида, 20 бахт(га эришини) орзусини (ўз) хохинлари бўйича 21 қондирувчи деган самати мушоҳадасини пайдо қиладилар. 22 Саккизинчи ўринни истаганларида, 23 гувохликни кўрсатмок 24 деган самати мушоҳадасини пайдо қиладилар.

64b

1 Тоқузунч орунча көнгүл өрүт- 2 мшләрәнтә бйгә бйлк аghилиқ 3 атлиғ samati dyanigh öritürlär. 4 Onuñ орунча көнгүл öritüñsh- 5 lärüntä tölükin qatighlanmaq атлиғ 6 samati dyanigh öritürlär. 7 Taqi ymā bodistwlar mxasatwlar 8 pradamabumi атлиғ bashünqi орунта 9 ädgü ädrämlärñ tayaqi атлиғ d(a)r(a)ni nom- 10 ugh bulurlar. Tuvudiyabumi атлиғ ikin- 11 ti орунта inçip mäñgilligin ärmäk 12 атлиғ d(a)r(a)ni nomugh bulurlar. Tirdiya- 13 bumi атлиғ üçünç орунта yigünçesiz 14 küç атлиғ d(a)r(a)ni nomugh bulurlar. Çatur- 15 tabumi атлиғ törtünç орунта ulugh asigh 16 tusu qilmaq атлиғ d(a)r(a)ni nomugh bulurlar. 17 Pañçamabumi атлиғ bishünç орунта adrugħ 18 adrugħ ädgü ädrämlärñg itilmish атлиғ 19 d(a)r(a)ni nomugh bulurlar. Shashtamabumi 20 атлиғ altinç орунта tolu tükäl bйgä 21 bйlk атлиғ d(a)r(a)ni nomugh bulurlar. 22 Shashtamabumi атлиғ yütinç орунта 23 yig nomlarta yorimaq атлиғ d(a)r(a)ni nom- 24 ugh bulurlar. Ashtamabumi атлиғ 24 säkzinç орунта alqinçesiz

мазмуни:

1 Тўққизинчи ўринни истаганларида, 2 *ҳақиқий билим хазинаси* 3 деган самати мушоҳадасини пайдо қиладилар. 4 Учинчи ўринни истаганларида, 5 *масорат кўрсатмок* деган 6 самати мушоҳадасини пайдо қиладилар. 7 Яна бўдисатвлар, мағаствлар 8 прадамабуми деган, биринчи ўриндаги 9 *яхши фазилатлар асоси* деган сеҳр-жоду нўмига 10 эришадилар. Туйудийабуми деган иккинчи 11 ўрида *хотиржам, шод бўлмок* 12 деган сеҳр-жоду нўмига эришадилар. Тирдийабуми 13 деган учинчи ўрида *мағдуб бўлмайдиган* 14 *куч* деган сеҳр-жоду нўмига эришадилар. 15 Чатуртабуми деган тўртинчи ўрида *қун фойда*— 15 *манфаат келтирмок* деган сеҳр-жоду нўмига эришадилар. 17 Папчамабуми деган бешинчи ўрида *турли*— 18 *туман яхши фазилатларини эгаллаган* деган 19 сеҳр-жоду нўмига эришадилар. Шаштамабуми 20 деган олтинчи ўрида *мукамал, ҳақиқий* 21 *билим* деган сеҳр-жоду нўмига эришадилар. 22 Шаштамабуми деган еттинчи ўрида 23 *яхши нўмлар бўйича юрмок* деган сеҳр-жоду нўмига 24 эришадилар. Аштамабуми деган 25 саккизинчи ўрида *йўқолмайдиган*

IV. 65a (nom törtünç bish yütinç)

1 aghiliq атлиғ d(a)r(a)ni nomugh bulurlar. 2 Nowamabumi атлиғ тоқузунч орун- 3 та ўлгүстüz bashlagħligh атлиғ d(a)r(a)ni 4 nomugh bulurlar. Tashamabumi атлиғ 5 onuñ орунта wzir tagħigh sidaçi 6 атлиғ d(a)r(a)ni nomugh bulurlar. Tüzün- 7 lar oghliya.

bashtinқи orunta bulghuluq 8 ädgü ädrämlär tayaқи atligh 9 d(a)r(a)ni nom bu ätür: tadinta burana manu 10 rati tuxu tuxu tuxu yaya suryu 11 prabasa danti yaya çabtırä atiyu 12 danti tabatı uruksana tanta pra 13 sarana kuru swaxa. Bu d(a)r(a)nigh öngrä 14 ätmış ödkı bir Gang ögüzdäki 15 qum sanınça burxanlar bashtinқи orun- 16 taқи bodistwlarigh köyü közätü tutqa- 17 li nomlayu yrliqadilar. Anin 18 kim qayu tinlghlar bu d(a)r(a)ni nomugh tutsar- 19 lar sözläsärlär ötrü bars ırbız 20 arslan böridä ulati qadir 21 yawlagh käyiklär adasintin yaghi 22 yawlagh yäk çekäklär kishili kishi 23 ärmäslidä ulati tinlghlar adasin- 24 tin yaghi yawlagh adasintin ada tuda mазмуни:

1 хазина деган сеҳр-жоду нүмига эришадилар. 2 Увамабуми деган тўққизинчи ўрида 3 ўлчовсиз асос деган сеҳр-жоду 4 нүмига эришадилар. Ташмабуми деган 5 ўнинчи ўрида олмас тоғни парчаловчи 6 номли сеҳр-жоду нүмига эришадилар. Аслзодалар 7 ўгли биринчи ўрида эришадилар 8 яхши фазилатлар асоси деган 9 сеҳр-жоду сўзлари шудир: tadinta burana manu 10 rati tuxu tuxu tuxu yaya suryu 11 prabasa danti yaya çabtırä atiyu 12 danti tabatı uruksana tanta pra 13 sarana kuru swaxa. Бу сеҳр-жоду сўзларини аввал 14 ўтган замондаги бир катта дарёнинг 15 куми миқдорича бурхонлар биринчи ўридаги 16 бўдисатларни асраб, (уларни) сақлаб туриш учун 17 ваъз айтганлар. Шунинг (учун) 18 қайси жонзотлар бу сеҳр-жоду сўзларига риоя қилсалар, 19 (улар хақида) сўзласалар, сўнгра йўлбарс, қоплон, 20 арслон, бўри (ва) бошқа ваҳший, 21 ёвуз хайвонлар балосидан, душман, 22 шайтон, арвоҳлар, инсон ва инсон 23 бўлмаган бошқа жонзотлар балосидан, 24 душман балосидан, хавф-хатар

IV. 65b

1 adasintin yala yangqu adasintin 2 bu bish türlüg adalartin qorqinçlar- 3 tin ozar qutrular. Bashtinқи 4 orunugh unıtmaqısz bolur. İkinți 5 orunta bulghuluq inçin mängin ärmäk 6 atligh d(a)r(a)ni nom bu ätür. Tadinta 7 urusu urusu ari ari çili çili 8 urusura suranan santu santu 9 urusu ari xuru swaxa. 10 Bu d(a)r(a)ni nomugh öngrä ätmış ödkı iki Gang 11 ögüzdäki qum sanınça burxanlar ikın- 12 ti oruntaқи bodistwlarigh köyü közätü 13 tutqali nomlayu yrliqadilar. Anin 14 kim qayu tinlghlar bu d(a)r(a)ni nomugh tutsar- 15 lar sözläsärlär ötrü bars ırbız 16 arslan böridä ulati qadir yawlagh 17 käyiklär adasintin yaghi yawlagh yäk çekäklär 18 kishili kishi ärmäslidä 19 ulati tinlghlar adasintin yaghi yawl- 20 agh adasintin ada tuda adasintin yala 21 yangqu adasintin. Bu bish türlüg ada- 22 lartin qorqinçlartin ozar qutrulur. 23 İkinți orunugh unıtmaqısz bolur. 24 Uçünç orunta bulghuluq yığä- 25 ünçsiz küç atligh d(a)r(a)ni nom bu ätür.

мазмуни:

офатидан, ўт-ёнгни балосидан – 2 шу беш турли балодан, қурқувлардан 3 халос бўладилар, қутуладилар. Биринчи 4 ўринни унутмайдиган бўладилар. Иккинчи 5 ўрида тонадиган хотиржам, маъмур бўлмоқ 6 деган сеҳр-жоду сўзлари шудир: Tadinta 7 urusu urusu ari ari çili çili 8 urusura suranan santu santu 9 urusu ari xuru swaxa. 10 Бу сеҳр-жоду сўзларини илгарин ўтган замондаги иккита катта 11 дарёнинг куми миқдорича (бўлган) бурхонлар иккинчи 12 ўридаги бўдисатларга асраб, 13 (уларни) сақлаш учун ваъз қилиб, марҳамат қилганлар. Шунинг (учун) 14 қайси бир жонзотлар бу сеҳр-жоду сўзларига риоя 15 қилсалар, (у хақида)

сўзласалар. шуида йўлбарс. конлон. 16 арслон. бўри (ва) бошка ваҳший. 17 ёвуз хайвонолар балосидан. душман. 18 шайтон. арвоҳлар. инсон ва инсон 19 бўлмаган бошка жонзотлар балосидан. 20 душман балосидан. хавф-хатар 21 балосидан. ўт-ённин балосидан – 22 шу беш турли балолардан. кўркувлардан 23 халос бўладилар. кутуладилар. 23 Иккинчи ўринни унутмайдиган бўладилар. 24 Учинчи ўринда тонадиган енгилмас 25 куч-қудрат деган сеҳр-жоду сўзлари шудир:

IV. 66a (noom törtünç alti yitmish)

1 Tadinta tantaki bantaki karati 2 kawrati kwauri tantara swaxa. 3 Bu d(a)r(a)ni nomugh öngrä ärtmiş ödkî 4 üç Gang ögüzdäkî qum saninga burxan- 5 lar üçünç oruntaqi bodistwlarigh 6 koyu küzätü tutqali nomlayu yrli- 7 qadilar. Anin kim qayu 8 tinlghlar bu darni nomugh tutsarlar 9 sözläsärlär ötrü qadir yaw- 10 lagh käyiklär adasintin yak içkäk- 11 lär adasintin yaghi yawlagh adasintin 12 yala yangqu adasintin ada tuda adasin- 13 tin bu bish türlüg adalartin 14 qorqinçlartin ozar qutrulur. Üçünç 15 orinugh unitmaqsiz bolur. Törtünç 16 orunta bulghuluq ulugh asigh tüsü 17 atligh darni nom bu ärtür. Tadinta 18 shiri shiri darmini drmini dari 19 darini shiri shirini pasin pasin 20 paswini yandamiti swaxa. Bu darni 21 nomugh öngrä ärtmiş ödkî tört 22 Gang ögüzdäkî qum saninga burxan- 23 lar törtünç oruntaqi bodistwlar- 24 igh köyü küzätü tutqali nomlayu mazmunih:

1 1 Tadinta tantaki bantaki karati 2 kawrati kwauri tantara swaxa. 3 Бу сеҳр-жоду сўзларини илгари ўтган замондаги учта 4 кенг дарёнинг куми микдорича (бўлган) бурхонлар 5 учинчи ўриндаги бўдисатвларни 6 асраб, сақлаш (учун) ваъз этиб, марҳамат қилганлар. Шунинг (учун) қайси бир 8 жонзотлар бу сеҳр-жоду сўзларига рияз қилсалар. 9 (у ҳақда) сўзласалар. ўшанда бошка ваҳший, 10 ёвуз хайвонолар балосидан. шайтон. арвоҳлар 11 балосидан. душман балосидан. 12 хавф-хатар балосидан. ўт-ённин балосидан – 13 шу беш турли балолардан, кўркувлардан 16 халос бўладилар. кутуладилар. Учинчи 15 ўринни унутмайдиган бўладилар. Тўртинчи 16 ўринда тонадиган катта фойда-манфаат 17 деган сеҳр-жоду сўзлари шудир: Tadinta 18 shiri shiri darmini drmini dari 19 darini shiri shirini pasin pasin 20 paswini yandamiti swaxa. Бу сеҳр-жоду 21 сўзларини илгари ўтган замондаги ўрта 22 кенг дарёнинг куми микдорича (бўлган) бурхонлар 23 тўртинчи ўриндаги бўдисатвларни асраб, сақлаш (учун) ваъз этиб.

66b

1 yrliqadilar. Anin kim qayu tinlgh- 2 lar bu darni nomugh tutsarlar söz- 3 läsär(sar) ötrü bish turlug adalar- 4 tin qorqinçlartin ozar qutrulur. 5 Törtünç orunugh unitmaqsiz bolur. 6 Bishinç orunta bulghuluq adrugh adrugh 7 ädgü ädrämlärin üilmish atligh darni 8 nom bu ärtür. Tadinta xari 9 xarini çiri çirini karamini sangra 10 pramani sama santi çamtari 11 ...mtiri mutani suyawambuyi. swaxa. 12 Bu darni nomugh öngrä ärtmiş ödkî bish 13 Gang ögüzdäkî qum saninça burxanlar 14 bishinç oruntaqi bodistwlarigh köyü 15 küzätü tutqali nomlayu yrliqadi- 16 lar. Anin kim qayu tinlghlar bu darni 17 nomugh tutsarlar sözläsärlär. qiti 18 öngräkî bish türlüg adalar- 19 tin qorqinçlartin ozar qutrulur. 20 Bishinç orunugh unitmaqsiz bolur. 21 Altinç orunta

bulghuluq tolu 22 tükäl bılğa¹⁵⁴ bılğe atlgħ darnı nom bu 23 ärür. Tadinta wıturi wıturi mara- 24 ni kari kari wıturaanti uru 25 uru uru uru çuru çuru duru duru мазмуни:

1 мархамат қилганлар. Шунинг (учун) қайси 2 бир жонзотлар бу сеҳр—жоду сўзларига риюя қилсалар, (у ҳақда) сўзласалар, 3 ўшанда (юкоридагидай) беш турли баюлардан, 4 қўркувлардан халос бўладилар, қутуладилар, 5 Тўртинчи ўринни унутмайдиган бўладилар, 6 Бешинчи ўринда топадиган турли—туман 7 яхши фазилатлари билан безалган номли сеҳр—жоду 8 сўзлари шудир: Tadinta хари 9 харини çiri çirini karamini sangra 10 pramani sama santi çamtari 11 ..... mtiri mutani suyawambuyi, swaxa. 12 Бу сеҳр—жоду сўзларини илгари ўтган замондаги бешта 13 кенг дарёнинг қуми миқдорича бурхонлар 14 бешинчи ўриндаги бўдисағварини 15 асраб, сақлаш (учун) ваъз этиб, мархамат қилганлар, 16 Шунинг (учун) қайси бир жонзотлар бу сеҳр—жоду 17 сўзларига риюя қилсалар, (у ҳақда) сўзласалар, ўшанда 18 юкоридаги(дай) беш турли баюлардан, 19 қўркувлардан халос бўладилар, қутуладилар, 20 Бешинчи ўринни унутмайдиган бўладилар, 21 Олтинчи ўринда топадиган 22 мукаммал, хақикий билим деган сеҳр—жоду сўзлари шудир: 23 Tadinta wıturi wıturi mara- 24 ni kari kari wıturaanti uru 25 uru uru uru çuru çuru duru duru

IV. 67a (noom törtünç yiti yitmiş)

1 paysaçia barisu suwasti sirin 2 sadwarañ sidiratu mantura padani swaxa. 3 Bu darnı nomugh öngrä ärtmiş ödkī 4 alti Gang ögüzdäkī qum saninça 5 burxanlar altinç oruntaqi bodistw- 6 larigh köyü közätü tutqali nomlayu yrliqadi- 7 lar. Anin kım qayu tinlghlar bu 8 darnı nomugh tutsarlar sözläsärlär 9 öngräki bışh türlüg adalartin qor- 10 qinçlartin ozup qutrulup altinç orun- 11 ugh unitmaqşiz bolur. Yütinç orunta 12 bolghuluq yig nomlarta yorimaq atlgħ darnı 13 nom bu ärür. Tadinta çaxi çaxa 14 çaxa çaxaru çawruki yawruki amirta 15 uwani bari sari wirudaki maruwadi 16 yanidikika binda yawrani amirdaki 17 muxachuyu swaxa. Bu darnı nomugh 18 öngrä ärtmiş ödkī yiti Gang 19 ögüz içintäkī qum saninça burxanlar yütinç 20 oruntaqi bodistwlarigh köyü küzätü 21 tutqali nomlayu yrliqadilar. Anin 22 kım qayu tinlghlar bu darnı nomugh tutsarlar 23 sözläsärlär, qti öngräkitäg 24 bışh türlüg adalartin мазмуни:

1 paysaçia barisu suwasti sirin 2 sadwarañ sidiratu mantura padani swaxa. 3 Бу сеҳр—жоду сўзларини илгари ўтган замондаги 4 олти катта дарёнинг қуми миқдорича (бўлган) 5 бурхонлар олтинчи ўриндаги бўдисатварини 6 асраб, (уларни) сақлаш (учун) ваъз этиб, мархамат қилганлар, 7 Шунинг (учун) қайси бир жонзотлар бу 8 сеҳр—жоду сўзларига риюя қилсалар, (у ҳақда) сўзласалар, 9 юкоридаги(дай) беш турли баюлардан, қўркувлардан 10 халос бўлиб, қутуладилар, Олтинчи ўринни 11 унутмайдиган бўладилар, Еттинчи ўринда 12 топадиган яхши нўмлар билан юрмок деган сеҳр—жоду 13 сўзлари шудир: Tadinta çaxi çaxa 14 çaxa çaxaru çawruki yawruki amirta 15 uwani bari sari wirudaki maruwadi 16 yanidikika binda yawrani amirdaki 17 muxachuyu swaxa. Бу

¹⁵⁴ шу сўз Туркия нашрида йук.

сеҳр—жоду сўзларини 18 илгари ўтган замондаги еттинчи кенг 19 дарёнинг куми миқдорича (бўлган) бурхонлар еттинчи 20 ўриндаги бўдисатвларни асраб, (уларни) 21 сақлаш (учун) ваъз этиб, марҳамат қилганлар. Шунинг (учун) 22 қайси бир жонзотлар бу сеҳр—жоду сўзларига рноя қилсалар, (у ҳақда) 23 сўзласалар, юқоридагидай 24 беш турли батолардан

67b

1 қорқинчлартин озар қутрулурлар. Ҳўтнч 2 орунugh unitмақсиз болур. Сākzīнч 3 орунта bulghuluq алқинчсиз аghилиқ 4 атлиgh darnи ном бу әртүр. Tadinta shiri 5 shiri sharina witi witi kiri kiri 6 xuru xuru çuru çuru yandamiti swaxa. 7 Бу darnи номugh öngrä әrtmiş ödkī 8 sākiz Gang ögüz içintākī qum saninça 9 burxanlar sākizнч орунтақи bodistw- 10 larigh köyü küzätü tutqali nomlayu yrli- 11 qadilar. Anin kīm qayu tinlghlar bu darni 12 nomugh tutsarlar sözläsärlär, öngräkī- 13 (täg bīsh) түrlüg adalartin қorқinч- 14 lartin озар қutруlурлар. Sākzīнч орунugh 15 unitмақсиз болур. Тоқзунç орунта 16 bulghuluq ülgüsüz bashlaqligh атlgh darnи 17 ном бу әртүр. Tadinta xari çandaraki 18 kurimba rati durasi bata bata- 19 si shiri shiri kusiri kisiri karpa 20 siri sawasdi sarin sa tinanaça swaxa. 21 Бу darnи номugh öngrä әrtmiş ödkī 22 тоқuz Gang ögüz içintākī qum saninça 23 burxanlar тоқzунç орунтақи bodi- 24 stwlarigh köyü közätü tutqalir üçün nom- 25 layu yrliqadilar. мазмуни:

1 қўрқувлардан халос бўлиб, қутуладилар. Еттинчи 2 ўринни унутмайдиган бўладилар. Саккизинчи 3 ўринда топадиган туғанмас хазина 4 деган сеҳр—жоду сўзлари шудир: Tadinta shiri 5 shiri sharina witi witi kiri kiri 6 xuru xuru çuru çuru yandamiti swaxa. 7 Бу сеҳр—жоду сўзларини илгари ўтган замондаги 8 саккизта катта дарёнинг куми миқдорича (бўлган) 9 бурхонлар саккизинчи ўриндаги бўдисатвларини 10 асраб, (уларни) сақлаш (учун) ваъз этиб, марҳамат 11 қилганлар. Шунинг (учун) қайси бир жонзотлар бу сеҳр—жоду 12 сўзларига рноя қилсалар, (улар ҳақида) сўзласалар, юқоридагидай 13 (беш) турли батолардан, қўрқувлардан 14 халос бўладилар, қутуладилар. Саккизинчи ўринни 15 унутмайдиган бўладилар. Тўккизинчи ўринда 16 топадиган чексиз (равинида) муҳим деган сеҳр—жоду 17 сўзлари шудир: Tadinta xari çandaraki 18 kurimba rati durasi bata bata- 19 si shiri shiri kusiri kisiri karpa 20 siri sawasdi sarin sa tinanaça swaxa. 21 Бу сеҳр—жоду сўзларини илгари ўтган замондаги 22 тўккизта катта дарёнинг куми миқдорича 23 (бўлган) бурхонлар тўккизинчи ўриндаги бўдисатвларга 24 асраб, (уларни) сақлаш (учун) ваъз этиб, 25 марҳамат қилганлар.

IV. 68a (noom törtünç sākiz ytmish)

1 anin kīm qayu tinlghlar bu darni nomugh 2 tutsarlar sözläsärlär, öngrä 3 sözlämish bīsh түrlüg adalartin қorқinчлартин 4 озар қutруlур. Тоқзунç орунugh unit- 5 мақсиз болур. Onunç орунта 6 bulghuluq wzir taghigh sidaçi атligh darnи 7 ном бу әртүр. Tadinta siddi 8 susiddi moңçani moksani wimukti 9 amali wimali timili, manggali kiraya- 10 karbi ratankarbi samantabadri 11 sarinarta sakdani manasi mxam..... 12 ni archidi amirti arasi wirasi 13 buddi isibuddi arasi wirasi 14 warambi waraxma sinsi burani ba...yanturadi swaxa. Бу darnи ном әrsär, 15 әbīsik қilmaqligh ат

manggal 16 atligh padak tiftir. Bu darni nomugh 17 öngrä äri(t)tmish ödkî on Gang ögüz 18 içintäkî qum sanınça burxanlar 19 onuñ oruntaqi bodistwlarigh köyü 21 közätü tutqalı nomlayu yrliqadilar. 22 Anin kîm qayu tinlghlarigh bu darni nomugh 23 tutsarlar sözläsärlär. bars irbiz 24 arslan bürädä ulati qadir yawlagh 25 käyiklär adasintin yawlagh yäk içkäklär

мазмуни

1 Шунинг (учун) кайси бир жонзотлар бу сеҳр-жоду сўзларига 2 рия килсалар. (у ҳақда) сўзласалар. юкоридагидағи 3 беш турли балолардан. кўркувлардан 4 ҳалос бўладилар. кутуладилар. Тўққизинчи ўрини унутмайдиган 5 бўладилар. Ўнинчи ўринда 6 эришадиган олмос тоғни синдирувчи деган сеҳр-жоду 7 сўзлари шудир: Tadinta siddi 8 susiddi moñçani moksani wimukti 9 amali wimali timili. manggali kiraya- 10 karbi ratankarbi samantabadi 11 sarinarta sakdani manasi niham..... 12 ni archidi amirti arasi wirasi 13 buddi isibuddi arasi wirasi 14 warambi waraxma sinsi burani ba..... 15 yanturadi swaxa. Бу сеҳр-жоду сўзлари 16 ёғ суртиш (маросимини) адо этиш бахти 17 деган қасидадир. Бу сеҳр-жоду сўзларини 18 илгари ўтган замондағи ўнта катта дарёнинг 19 куми миқдорича (булган) бурхонлар 20 ўнинчи ўриндағи бўдисатвларни асраб. 21 (уларни) саклаш (учун) ваъз этиб. марҳамат қилганлар. 22 Шунинг (учун) кайси бир жонзотлар бу сеҳр-жоду сўзларига 23 рия килсалар. (у ҳақда) сўзласалар. йўлбарс. қонлон. 24 арлон, бурдан (ва) бошқа ваҳший. ёвуз 25 хайвонлар балосидан. ёмон шайғону арвоҳлар

68b

1 adasintin kîshîlî kîshî ärmäslidä 2 ulati tinlghlar adasintin üz büz 3 ödçkâk tüttäçî yaghi yawlagh ada- 4 sintin aç qis qurt qonguz ig kâgän 5 adasintin yoq qurugh yala yangqu 6 adasintin bu biñh türlüg adalartin 7 qorqinçlartin ozar qutrulur. 8 Aghulugh ada tudalari barça 9 öçär amrilur. Onuñ orunugh unit- 10 maqsiz bolur tip yrliqadi. 11 Tükäl bîlgä tängri tängriñsi burxan 12 munçulayu nomlayu yrliqaduqta 13 ötrü. ol ödüñ sinxaimita prabang- 14 kari atligh bodistw bu muntagh saqinu 15 sözläyü yitñesiz tütrüm täring 16 yürüklüg nomlugh¹⁵³ yrliqigh äñitü tägi- 17 nüp. ötrü olurmish orunintin ötrü 18 turup birtün singlar ong ängin- 19 täki tonin açinip ong üzñ çökütüp 20 ayasin qawshurup aghir ayamaq- 21 in töbüñ yirkä tägürtip tängri 22 tängriñsi burxan adaqinta yinçürü 23 töbün yükünüp shlok taqshutin¹⁵⁴ inçä 24 tip ötünti. Aghir ayamaqin

мазмуни:

1 балосидан, инсон ва инсон бўлмаган 2 бошқа жонзотлар балосидан. нафрат. 3 қасос. кек сакловчи ёвуз душман балосидан. 4 очлик. мухтожлик. қурт. қумурска. хасталик 5 балосидан, қурғоқчилик. ёнгин 6 балосидан – мана шу беш турли балодан. 7 кўркувлардан ҳалос бўладилар. кутуладилар. 8 Заҳарли бало-офатларнинг ҳаммаси 9 йўқолади. (бўдисатвлар) хотиржам бўладилар. Ўнинчи ўрини 10 унутмайдиган бўладилар. деб жавоб берди. 11 Қомил. доно Таңгри(лар) таңғриси бурхон 12 шу тарнка ваъз этиб. марҳамат қилгандан 13

¹⁵³ уйғурча нашрида nomugh.

¹⁵⁴ уйғурча нашрида taqshut

кейин. Уша зохоти Синхамига прабангкари 14 деган будисатв шундай ўйлаб, 15 сўлаб, гоят мазмундор (ва) терап 16 маъноли нўмли ёрликни эшитиб англади. (Шундан) 17 кейин. (у) ўтирган ўридан 18 туриб, жануб томонга (карата) ўнг елкасидаги 19 тўнни очиб, ўнг тиззаси билан тиз чўкиб, 20 кафтларини ковуштириб, юксак ҳурмат билан 21 бошини ерга тегизиб, Тангри(лар) 22 тангриси бурхоннинг оёғига бош уриб, 23 таъзим қилиб, шеър орқали шундай 24 деб жавоб берди: "(Сизга бўлган) юксак ҳурмат билан

IV. 69a (noom törtünç toquz yitmish)

1 ratnawaçir yökünürmān¹⁵⁷ yöläshürüksüz- 2 kâ. Täringtä täring bğüsüz 3 nom tözینگä tägmishkä tinğhlar 4 içqinmiş ärürlär köni bilik 5 uqmaqigh. Yalanguzin tngürmsüz 6 undunguz ozghali ozghurqali. Kirtü- 7 dîn kâlmish tngürmä, bilgä bilik- 8 lig közüngüz üzä körü yrli- 9 qamazsiz birkiya ymâ nomnung 10 bğüsün. Yana tngürm, köni (nomlugh) 11 yruq yashuq közüngüz üzä qoptin 12 sîngär köürsüz saqinghuluqsuz söz- 13 läğülüksüzüg. Toghmaqsiz bir nomnung 14 çin tözin ädgütü bilip, öçmäksüz 15 bir nomnung tüpün tîtrü çinqaru uqup 16 bular ikägünü tüp tüz iççip körmäk- 17 ingüz oghrinta bultunguz tägkâki üzä- 18 lîksüz yig iduq bu orunqa. 19 Toghmaq ölmäk sansariğh idi ymâ 20 artatmadin, mängü mängü nirwanta. Yämâ 21 näng särlmädin urnanmadin yapshinmadin, 22 ikülünki iki tüz tüplärkä. Ani 23 üçün tanuqlatingiz ulughdi inçkük¹⁵⁸ 24 amrilmaqigh, kkürlüglî kksüzslî mazuini:

1 Ратнавчир(га) таъзим қиламан киёслаб бўлмайдиган (даражада), 2 Гоят терап, аломатсиз 3 нўм мохиятига етишган тангрилар 4 маҳрум бўлгандирлар тўгри билимни 5 уқиб олишдан! Танҳо тангримсиз (сиз) 6 уларга нажот беришга қодир бўлган! (Эй) ҳақиқатдан 7 яралган Тангрим! (Факат) ҳақиқий билимли 8 кўзингиз билан кўриб, марҳамат қилмасиз 9 битта нўмнинг 10 аломатини! Яна (эй) тангрим, тўгри (нўмли), 11 пурли кўз(лар)ингиз билан ҳамма 12 томонини кўрасиз, ўйлаб (охирига) етмайдиган, сўлаб 13 (тугатиб) бўлмайдиган (нарс)ларни (кўрасиз)! Борликда (мавжуд) бўлмайдиган бир нўмнинг 14 чинакам асосини яхшилаб билиб олиб, йўқолмайдиган 15 бир нўмнинг илдини хар томонлама уқиб олдингиз, 16 Бу икковини тўпна-тўгри шундай кўрганингиз 17 учун эришдингиз юксак, 18 аъло, муқаддас бу ўринга! 19 Тугилмоқ (ва) ўлмоқ сансарасини асло 20 ҳалокатга олиб бормасдан, абадий шодлик бирвонида 21 қандай қилиб (бўлса ҳам) қаршилиқ қилмасдан, ёпишиб олмасдан 22 бу икки асосга, шунинг 23 учун эришдингиз гоят қатта 24 хотиржамликка! Қир ва тоза –

69b

1 iki türlüğ bölükläriğ, biltüingiz 2 ati kötrülmish tngürm, siz bir 3 tatighligh ärtükün, adirt ütürt 4 körmäküingüz oghrinta tängürm, anin 5 täği yrliqadingiz ärtüingü arinmaq 6 süzülmäkkä. Ulush ulughî tängürmä. 7 üçsüz qidiqsüz ät özüngüz üzä 8 birkiya ymâ üzük akshar 9 sözlâyü yrliqamadın, alqu tîsi- 10 (lar) tîrin quwraqaringizni yana

¹⁵⁷ уйғурча наشريда үкүнүгма.

¹⁵⁸ уйғурча наشريда ич өк.

nom- 11 lugh yaghmurin barçani toshqurur, 12 tükätürsüz, tängrim. Siz körü yrliqap
13 tinligh tımänning bälgülärin alqu 14 oghurin barçani yoq qurugh tip 15 bilip ök
İncip alp aghir ada- 16 ligh açigh ämgäkläräntin yana ürük 17 özäti ara körü yrliqap
umugh inagh 18 bolursiz ämgäklärängi- 19 li yämä ürlüklü ürlüksüzli, incip 20
mänli mänsizlidä ulati, öküsh 21 tälüm nomlarning bir yämä ärmäzin, 22 incip öngi
yämä ärmäzin 23 toghmaqşizin yämä ök öçmäksizin 24 örü munçulayu tälüm öküsh
nom 25 yürüklär adirtin nomlamaqingiz iyin

мазмун:

1 ikki turli bulakni bildingiz, 2 (эй) номи улуғланган Таңғрим! Сиз буларни
3 фарқлаб, айириб 4 била олганлигиниз учун, (эй) Таңғрим, унга 5 мархамат
килдингиз (у) гоят тоза бўлиб, 6 пок бўлмоғига! (Эй) эл-юртларнинг улуғи
Таңғрим, 7 абадий танангиз билан (хатто) 8 бир бүгин ҳам 9 гап ганпирмай,
хамма шогирд(ларингиз) 10 жамоатини, яна нум 11 ёмири билан хаммани
тўлдиридингиз, 12 эй Таңғрим! Сиз назар солиб, мархамат килиб, 13 жонзот
аломатларининг хаммаси 14 бўшлиқдир, деб 15 биласиз. Шу тарика (уларнинг)
огир, хавfli, 16 аччик азоблари туфайли яна доимо 17 (уларнинг) орасига
кириб, шафкат кўрсатиб, (уларга) умид-ишонч 18 бўлурсиз. Азоб ва шодлик, 19
абадийлик ва ўткинчилик, яна 20 “мен” ва “мен эмас”лик ва бир талай 21
нумларнинг бир эмаслигини, 22 шунингдек, (бир-биридан) айри хам
эмаслигини, 23 борликка келмаслигини (ва) йўқолиб кетмаслигини, 24 шу
тарика кўп нум 25 маъноларининг фарқини ваъз килишингизга кўра,

IV. 70a (noom törtünç ulush yitmiş)

1 aça adira uqitursiz, ançulayu 2 oq qlti tagh qisil yangqusi täg- 3 in yalanguzin tängrim
siz yämä 4 udunguz bilgäli uqqali. Nom tözin- 5 tä incip yoq titir adirmaq öd- 6 ürmäk,
ani üçün birtä adin öngi 7 kölungü yoq titir täk tinlgh- 8 larigh ozghuru qutqaru
yrliqaghalir 9 üçün¹⁵⁹. Anin öngi adirip üdürüp 10 üç tip yrliqadingiz tängrim tip 11
shlok taqshutin munçulayu (tip) 12 ötünti. Ol ödün 13 ulugh ärklig Azrua tngri ötrü 14
kntü olurmish orununtin örü turup 15 birtin singar ong ängintäki ton- 16 in aç<ni>ip¹⁶⁰
ong tizin çökütüp 17 ayasin qawshurup aghir ayamaqin 18 töpüsün yirkä tägürüp tängri
19 tängrişi burxan adaghinta yinçürü 20 töpün yükünüp tängri tängrişi burxan- 21 qa
inçä tip ötünti, Ati 22 kötürülmish ayaqqa tägümlig tängrim 23 bu altun önglig yruq
yaltrıqlıgh 24 qopta kötrülmish nom itiki aligh

мазмун:

1 фарқларини (айтиб) уқтирасиз. Шундай килиб, 2 тоғу даралар акс садосидай 3
танхо Таңғрим, сиз 4 кодирсиз (ўзингиз) билишга, уқиб олишга! Нум
мохиятида 5 бундай айириб фарқлаш йўқ, дейилади, 6 Шунинг учун бундан
бошка 7 гилдирак йўқ дейилади жонзотларни 8 кутқариб, (уларга) шафкат
киладиган, 9 Шунинг учун бошка(тдан) айириб, танлаб, 10 учта деб мархамат
килдингиз, Таңғрим”, дея 11 касида билан шундай деб 12 ганпирди. Шу пайт 13
улуғ, қудратли Азруа таңғри 14 ўтирган ўрнидан туриб, 15 бирдан ун
елкасидан тўнини 16 ечиб, ўнғ тиззаси билан тиз чўкиб, 17 кафтларини
ковуштириб, иззат-ҳурмат билан 18 бошини ерга тегизиб, Таңғри(лар) таңғриси

¹⁵⁹ уйғурча наширида udun

¹⁶⁰ Туркия наширида шундай

бурхон оёғига бош уриб. 20 таъзим қилиб. Тангри(лар) тангриси бурхонга 21 шундай деб гапирди: "(Эй) номи 22 дуғлашган. хурматга сазовор Тангрим! 23 Бу олтин рангли. ёруғ. ялтирок. 24 ҳамма (нарс)дан устуи нум подшоҳи деган

70b

1 ном ардини артингү танглахулуқ мунгад- 2 ghuluq alp tänglägülik alp ülgü- 3 lägülik bashtinқи ortunқи adaqtaқи 4 ädgüläringä tükällig üzikü yörük- 5 i üzlünçülüğ burxanlar ädgüsingä 6 tolu tükäl qilghali udaqı tüür. Anin 7 kım qayu tinlghlar bu nom ärdinig tutsar- 8 lar täginsärlär. ol yalanguqlar 9 ötrü alqu burxanlarqa utli säwinc 10 täginmiş bulghaylar ingrim tıp ötüntü. 11 Azrua tängrining bu ötükin äshidü 12 yrliqap ötrü tükäl bilgä tängri 13 tängriä burxan Azrua tängriğa inçä 14 tıp yarliqadi: antagh ol antagh ol 15 ulugh Azruaya. qiti sän ötünmiş- 16 täg birük kım qayu tinlghlar bu nom 17 ärdinig boshghunsar tutsar oqisar nom- 18 lasar, süzüg kirtkünç köngülün 19 tinglasar äshitsärlär. ötrü ol 20 tinlighlar üzäliksiz üstünkü yig 21 könü tüz tuymaq atligh burxan qutin¹⁶¹ 22 aghinçsiz äwrilnçsiz bulghaylar. Nä 23 üçün tıp tisär. ulugh Azruaya. 24 bu nom ärdinü äwrilnçsiz oruntaқи 25 bodistwlarning yig bashtinқи ädgü

мазмун:

1 нум хазинаси гоят хайратланарли. 2 киёслаб бўлмайдиган. бехисоб. 3 биринчи. ўрта ва юкори 4 эзуликлардан мукаммал (бўлган) ҳижо. маънолари 5 билан. энг сўнида (турадиган) бурхонлар эзулиги билан 6 тўлиб—тошгандир. Шунинг (учун) 7 қайси бир жонзотлар бу нум хазинасини (маҳкам) ушласалар. 8 (унга) етишсалар. ўша инсонлар 9 кейинчалик ҳамма бурхонларга мукофот (ва) севинач 10 келтирган бўладилар. Тангрим". деб гапирди. 11 Азруа тангрининг бу ганини эшитиб. 12 меҳрибонлик кўрсатиб. қомил Тангри(лар) тангриси бурхон Азруа тангрига шундай 14 деб гапирди: "Шундай. шундай. 15 улуг Азруа! Худди сен айтгандай. 16 агар қайси бир жонзотлар бу нум 17 хазинасини ўргансалар. (унга) рию қилсалар. ўқисалар. ваъз қилсалар. 18 пок. содик ният билан 19 тингласалар. кейин ўша 20 жонзотлар туганмас. юксак. яхши. 21 тўғри. текис туймоқ деган бурхон бахт—саодати билан 22 қатъиятди. саботли бўладилар. "Нима 23 учун?" деб сўраса(лар. эй) улуг Азруа. 24 бу нум хазинаси ўзгармас ўрнидаги 25 бўдисатварларнинг яхши. биринчи. эзгу

IV. 71a (noom törtünç bir säkiz on)

1 yiltizligh uruqlarin bütürtäçi bish- 2 urtaқи qamagh nomlarning iliki 3 qani qamaghda bashtinқи nomlugh 4 tamgha ärür. Ani üçün bu nom 5 ärdinig boshghunmiş tutmiş äshitmish 6 tinglamish krgäk. Ulugh Azruaya 7 birük kım qayu tinlghlar öngrä az- 8 unlarta burxanlarqa yaqin tapin- 9 maduq ärsärlär. asu yämä nomlugh shasinta (ädgü) 10 yiltizligh uruq tariq saçmaduq t(ari-) 11 maduq bütürmäyük bishurmayuq ärsärlär. 12 ötrü ol tinlighlar bu soqançigh tati(ghligh) 13 nom ärdinig süzüg kirtkünç köngülün 14 äshitkälli yinçkä täring yürüklärin köngül- 15 läringä kigürkälli umazlar. Anin sü- 16 süg kirtkünç köngüllüg tüzünlär oghli¹⁶².

¹⁶¹ уйғур наширида қитиға

¹⁶² Түркия наширида шу сүз бор.

17 tüzünlär qizi bu ärdinäg äshütä- 18 li tinglaghali ögrätüg qilmish- 19 lari krgäk. Birkük bu nom ärdinäg süz- 20 üg köngülün ashitsar tinglasar qop 21 isuy irinçü aghir ayiğh qilinç adasi 22 öçär alqinur. Bashtinqi yig arin- 23 maqin bulur. Azun azunta burxanlarigh 24 tushar, ädgü ädgü ögli yolçi yirei mazuini:

1 il dizli uruglarini etiliradigan 2 jamiki nümLARININg HOINI. 3 hammasidan oldinda turadigan nüm 4 tamgasidir. Shuning uchun bu nüm 5 hazinasini urганинн. (unga) rioya kiliش. (uni) tinglash. 6 anglash kerak. (Öi) ulug Azrua. 7 agar kайеи бир жонзотлар илгари 8 замонларда бурхонларга якин келмаган 9 булсалар ёки нүм таълимотида (эзгу) 10 илдизли уруг сеимаган, эмаган. 11 парварини килмаган. етилгирмаган булсалар. 12 уша жонзотлар бу азиз (ва) кимматли 13 нүм хазинасини пок, имонга тула кунги билан 14 тинглагани, нүмнинг позик, чуқур маъноларини 15 юракларига жойлагани муяссар булмайдилар. Шунинг (учун) 16 пок, имонга тула кунги билан асздодалар ули. 17 асздодалар кизи бу хазинани тинглагани, англагани (уэларини) ургатишлари 19 керак. Агар (улар) бу нүм хазинасини пок 20 кунгил билан тингласалар, англасалар, (уларининг) кун 21 айбу килмишлари, оғир гунох (келтирадиган) кулфатлари 22 бархам тонади. олдинги(дай энг) аёло покликка 23 эришади. кайта тутилиши оламида бурхонларини 24 кўриб туради, яхши ниятли йулбошчи(лар).

71b

1 bilgälär birlä soqushur. Ürük 2 üzätü ädgü nomlarigh äshütü aghinç- 3 sız äwrilinchisiz orunta turup bu muntagh 4 yig adrugh darni nomlarigh biltäçi bolur. 5 Inçä qti alqinmaqsis äksümäksis 6 ädgü ädrämläriğ üntürtäçi taluy ögüz 7 tamgha atligh darni nom. alqinmaqsis isilmäksis 8 tinligh köngülün äriğün ötkürtü 9 (köñ) saw söz atligh darni nom. alqin- 10 (maq) siz isilmäksis Kün tängri tilganität 11 kkirsiz (arigh) yruq yaltrigh atligh darni nom. alqin- 12 (maq)siz isilmäksis tolun ay tängri 13 (yar)uqlugh atligh darni nom. alqin (maq)siz. 14 isilmäksis nizwani qadghularigh käyir 15 ädgü ädrämläriğ uqittaçi atligh darni 16 nom. alqinmaqsis isilmäksis wzir tagh- 17 igh sidaçi atligh darni nom. alqinmaqsis. 18 isilmäksis kirtü sawigh ötkürtäçi 19 nomlugh ün atligh darni nom. alqinmaq- 20 siz isilmäksis kök qaliqtag kkirsiz arigh köngül 21 yoriqining tamghasi atligh darni nom. 22 alqinmaqsis isilmäksis uçsuz qidiqsiz 23 burxanlar ät özin blgürtäçi atligh 24 darni nom. alqinmaqsis isilmäksis alqu 25 nomlarning tutruqi atligh darni nom. mazuini:

1 донолар билан учрашади. Доимо 2 эзгу нүмларини тинглаб, 3 баркарор ўрида туради, бу сингари 4 яхши, турли-туман сеҳрли нүмларини биласинган бўлади. 5 Шу тарика йўқолмайдиган, ўлмайдиган, 6 яхши фазилатларини пайдо қиладиган, денгиз, дарё 7 тамгаси деган сеҳрли нүм (шудир), йўқолмайдиган, камаймайдиган 8 жонзот кўнглига, хулқ-атворига таъсир этадиган 9 тўтри ган-сўз номли сеҳрли нүм (шудир), 10 йўқолмайдиган, камаймайдиган. Кун тангри гилдирагидай 11 пок, ёруг, ялтирок номли сеҳрли нүм, 12 йўқолмайдиган, камаймайдиган, тўлини Ой тангри 13 нури номли сеҳрли нүм (шудир), йўқолмайдиган, 14 камаймайдиган, кучли хиссиёт(дан пайдо бўладиган) кайгуларни йўқотиб, 15 яхши фазилатларини ургатувчи номли сеҳрли 16 нүм (шудир), йўқолмайдиган, камаймайдиган, олам

тоғни 17 парчаловчи номли сеҳрли нўм (шудир), йўқолмайдиган, 18 камаймайдиган, чин сўзга таъсир этувчи 19 нўми бор номли сеҳрли нўм (шудир), йўқолмайдиган, 20 камаймайдиган, кўк осмон сингарни мусаффо, пок кўнгил 21 хатти-харакатининг тамгаси номли сеҳрли нўм (шудир), 22 йўқолмайдиган, камаймайдиган, туганмас 23 бурхонлар танасини кўрсатувчи номли 24 сеҳрли нўм (шудир), йўқолмайдиган, камаймайдиган, жамики 25 нўмларнинг таялчи номли сеҳрли нўм (шудир) –

IV. 72a (noom törtünç iki säkiz on)

1 bu tütür nom ärdin küçintä 2 kin kin azunlarta bolghuluq büt- 3 ürgülük darni nomlar. Bırük kım kayu 4 tüzünlär qutlughlar näçädä bırük 5 bu darni nomlarqa tükällig bolghali 6 usarlar. Ötrü ol tüzünlär 7 qutlughlar ançada tımın on- 8 tin singarqi burxanlar ulushinta 9 bälgürtinä burxanlar ät özın q[amaghdal] 10 üzälksız adruğh adruğh köni (tüz) 11 nomlarigh nomlap nom kırtüsü [çinzu] 12 tıgmä ärtüktäg kırtü töztä 13 tabramadin ornanmadin kälmäksızın 14 barmaqsızın alqu tinlghlarning ädgü 15 ıiltizlıgh uruqlarin bütürüp bishurup 16 inçip kırtü tözdä öngi bir yämä 17 tinlghda tımın blgüg körmädin atqanmadin 18 adruğh adruğh nomlarigh nomlasarlar. 19 yämä inçip ol sawta sözdä täbräm- 20 ädin ornanmadin kälmäksızın barmaqsız- 21 in toghmaq öçmäk nomlarta toghmaqsız- 22 ıgh öçmäksızıg tanuqlayurlar. 23 Nä üçün nä tiltaqın nomlamish nom blgü- 24 larıntä kälmäksız barmaqsız bolurlar 25 ärkı tip tısär. inçip alqu nom-mazmunı:

1 mana шулар нўм хазинаси куч–қудратидан 2 кейин оламларда (пайдо) бўладиган, юз берадиган 3 сеҳрли нўмлардир. Агар қайси бир 4 аслзодалар, муқалласлар ўша пайтда 5 бу сеҳрли нўмларга етишиш имкониятига 6 қодир бўлсалар, кейин ўша аслзодалар, 7 муқалласлар дарҳол ўнта 8 тарафдаги бурхонлар юртида 9 белгүртма бурхонлар танасига айланади, 10 туганмас, турли–туман, тўғри 11 нўмларни ваъз қилади, нўмнинг ҳақиқийси (бўлган чинсу) 12 номли яширин, чинакам илдизда 13 қимирламасдан, иккиланмасдан, бормасдан, 14 мулоқот қилмасдан, жамики нўмларнинг яхши 15 илдизли уруғларини ундиради, етилтиради, 16 Шундай қилиб, чинакам илдиздан бошқа бирор 17 жонзотнинг аломатини ўшанда қўрмайди, (жонзотларга) боғланиб қолмайди, 18 Турли–туман нўмларни ваъз қилсалар, 19 шу тарика ўша гап–сўзлардан қимирламасдан, 20 иккиланмасдан, бормасдан, мулоқот қилмасдан 21 (қайта) туғилиш, йўқолиш қонунларида қайта тирилмасликка, йўқолмасликка гувоҳлик берадилар, 23 “Нима учун, нима сабабдан ваъз қилинган нўм аломатларидан 24 қимирламайдиган, иккиланмайдиган бўладилар?” деб сўрасалар, жамики нўмларнинг

72b

1 larning tözintä öngi adin 2 töz yoq üçün anin antagh bolarlar 3 tip yrliqadi. Bu nomugh nomlamish 4 öddä üç tımän kolti bodıstw- 5 lar mxastwlar toghmaqsız nom tap- 6 laqin bultilar. Yana ülgüsüz 7 sansız bodıstwlar burxan qutinga 8 aghinesız äwrılneşiz köngüllüg 9 (bolti)lar. Sansız saqıshsız toyin- 10 (lar) shamnançlar bu nomta nomlugh köz- 11 (in tükä) di öçilti. Näçä näçä tinlgh- 12 (lar

bojdistwlar köngülin örütü- 13 (lär). Otrü ol ödün tükäl bilgä tängri 14 tängrişi burxan inçä tip shlok söz- 15 läyü yrliqadi. Yığ nomlar ärsär. 16 sansarligh atizta¹⁶⁴ ütrü bartaçi 17 titir. Täringtä täring yinçkä töz- 18 lüg nomlarin yana alp körgülük 19 äritr. Tinlighlar az amranmaq üzä 20 örtülüp tangilmishlar üçün körmämäklärü 21 oghrinta anin täginürlär alqu äm- 22 gäklärig tıp yrliqadi. Ol 23 ödün ol orunta ärikmä tängriädäm 24 ulugh tirin quwraq qamaghun öz 25 öz orunlarintin örü turup mazmuни:

1 илдиздан бошка 2 илдиз йук булгани учун шундай булади. 3 деб гапирди. Бу нумни ваъз қилган 4 пайтда уч туман кўлти будисатвлар. мағаствилар тўғмасизлик конунини 6 маъқуладилар. Яна сон- 7 саноксиз будисатвларнинг бурхон бахт-саодатига 8 кўнгиллари содик. ўзгармас 9 бўлди. Сон-саноксиз рохиблар ва 10 рохибаларнинг бу нумдан нумли кўзи 11 бутунлай очилди. Қапча-қанча жонзотлар. 12 будисатвлар (бу нумга) истақларини пайдо қилдилар. 13 Кейин ўша онда комил. доно Тангри(лар) 14 тангриси бурхон шундай деб қасида ўқиб. 15 жавоб берди: “Яхши нумлар 16 сансара бор майдонга пешвоз чиқиб боради. 17 дейди. Ниҳоятда чуқур. позик моҳиятли 18 нумларнинг яна қийин (томони уларни) кўришдир. 19 Жонзотлар орзу-ҳавасга 20 кўмилиб. боғланиб қолганлари учун. уларни кўра олмаганлари 21 сабабидан, жамики азобларини 22 бошдан кечирадилар”. деб жавоб берди. Шу 23 зоҳоти ўша жойда ўтирган Тангрининг 24 улуг эл-жамоатлари ҳаммаси 25 ўринларидан туриб.

IV. 73a (noom törtünç üç säkiz onta tolu tükäl)

1 tängri tängrişi burxan adaqinta töbü- 2 läri üzä yinçürü töbün yükünüp 3 ötrü tängri tängrişi burxanqa inçä 4 tıp ötüntilär: ati kötrülmüş 5 ayaqqa tägimlig tängrim. <birök>¹⁶⁴ qayu yir 6 orunta bu altun önglög yruğh 7 yaltraqligh qopta kötrülmüş nom 8 iliki atligh nom ärdinög oqi (sar) 9 oqitsar. bitisär bitisär. no(mlasar) 10 nomlatsar. ötrü biz qamagh (tängri) 11 lar quwraqi ol yir orunta ba(rip) 12 nomladaçi nomçi açarigh tingl(adaçi) 13 äshütäçi tüzünlär quwraqin ul(ugh) 14 asighqa tusugha inçkä mängigä 15 tägürtüp ät'özlärin iğsiz adasiz 16 köngüllärin ögrünçlög säwinçlög 17 bay mängilig qilghay biz. Nom- 18 lamish yir orunta aç qiz iğ 19 kägän yaghi yawlagh adasiz tägür- 20 mäğäy biz. Yana bu nom ärdinög nom- 21 lamish <yir>¹⁶⁵ tawçu qilmish yir orunugh 22 kishi yilqi üd äshkäktä ulati 23 tinlighlar täbgülük satghaghuluq 24 qigh yam arighsiz üzä ilighdurghu-mazmuни:

1 Тангри(лар) тангриси бурхон оёғига бош уриб. таъзим қилдилар. 3 кейин Тангри(лар) тангриси бурхонга шундай 4 деб гапирдилар: “(Эй) номи улуғланган, 5 хурмагга сазовор Тангрим! (Агар) қайси бир 6 жойда бу олтин рангли, ёруғ, 7 ялтироқ, ҳамма (нарсалдан) устун нум 8 подшохи деган нум хазинасини (кимдир) ўқиса, 9 ўргатса, кўчирса, кўчиртирса, ваъз қилса, 10 ваъз қилдирса, ўшанид биз – ҳамма (тангри)лар 11 жамоати ўша мамлакатга бор(иб), ҳамма 12 воизлар – нум воизлари муаллимини, тингловчи. 13 (унга) кулок солувчи аслзодалар жамоатини улуг 14 фойда-манфаатга, тинчиликка.

¹⁶⁴ уйгурча наврида адина

¹⁶⁴ Туркия наврида шу сўз кўшилган

¹⁶⁵ Туркия наврида шу сўз кўшилган

хурсандчиликка 15 етказамиз, таналарини соғлом, бехатар, 16 кўнгилларини шод-хуррам, 17 сахий, бахтиёр қиламиз. (нўм) ваъз 18 қил(ин)ган мамлакатни очлик, мухтожлик, хасталик, 19 душман офатидан халос қиламиз, 20 Яна бу нўм хазинасини ваъз қилган, 21 (унга) рию қилган мамлакатни 22 одам, хайвон, сугир, эшак каби 23 жонзотларга оёқ ости (қилдирмаймиз), 24 гўнг, чанг-гўзон, ифлос (нарсалар) билан булгантиришга йўл қўймаймиз.

73b

1 luq ärmâz. Nä üçün tîp tîsâr, bu 2 nom nomlanmish <yîr¹⁶⁶ orun <ârsâr¹⁶⁷ çayti tîgmâ qut- 3 lugh yîr orun tîfir. Tâgîmlîg ol 4 bu yîr orunugh yîdin yîparin xua 5 yavîshqun pra kusatîrî üzâ tapiq 6 uduq aghir ayaq qilqali. Bîz qamagh- 7 un ürük uzatî köyü küzâtü tutup 8 qoor qoquz qilmaghay bîz tângrîm tîp 9 (ötün) tîlâr. Ötrü tükâl bîlgâ 10 (bîlîg)îg tângrî tângrîsî burxan ol 11 [qamagh tângrudâ]m quwraqîgh ögâ alqayu 12 (yrli)qap taqi ädgütî tutushu y(a)r- 13 (liqa)di. Sîzlâr qamaghun tângrîdâm 14 (q)uwraq artughraq yîçanîp saqlanîp 15 köngül tâgürüp, bu mâning ädgü tîyüük 16 nomlugh shasinîmîz ür kîç turqurghughâ 17 awant tiltaq boltaçi bu nom ärdînîg 18 îsîg özüngüzlâr tîdâ qatîgh- 19 lanîp köyü küzâtü tutunglar tîp 20 <tutuzu>¹⁶⁸ yrliqadi. Atun önglüg 21 yruq yaltrîqlîgh qopta kötrülmîsh nom 22 îlîkî atlîh nom bîtîktâ arîgh yîr 23 orunlar sayuqi darnî tîgmâ tutruq 24 nomlarîgh bodî tîgmâ tuyunmaq köngütlîg 25 uqitmaq atlîh altnîç bөлük törtün 26 tâgzînç, at manggal bolsun...

мазмуни:

1 “Нима учун (шундай булади)?” деб сўрасалар, бу 2 (шунинг учундирки) нўм ваъз қилинган жой Чайти деган муқаддас 3 мамлакатдир. Ёқимли 4 бу мамлакат хушбўй хидлар, гулчамбарлар, 5 туғу байроқ билан безанишга, 6 иззат-хурмат кўрсатилишга лойиқдир. Биз ҳаммасини 7 доим муҳофаза қилиб, сақлаб, 8 уларга зиён-заҳмат етказмаймиз. Тангрим”, деб 9 жавоб бердилар. Шундан кейин қомил, ҳақиқий 10 билимли, Тангри(лар) тангриси бурхон ўша 11 (ҳамма илохий) жамоатни мактаб, 12 (уларга) марҳамат қилиб, яна яхшилаб 13 мурожаат қилди: “Сизлар ҳаммангиз – Тангрининг 14 жамоати кўн эҳтиёткорлик билан, 15 чин кўнгилдан мен сўзлаган бу яхши 16 нўм ақидаларимни, узок замонлар сақлашга 17 сабаб буладиган бу нўм хазинасини 18 иссиқ жонингизни фидо қилиб, қатъиятли бўлиб, 19 қўриқланглар, сақланглар”, деб 20 жавоб берди. Олтин рангли, 21 ёруқ, ялтироқ, ҳамма (нарсалардан) устун нўм 22 подшоҳи деган нўм битигининг “юк юртларга 23 ҳар бири сехри деб аталадиган таянч 24 нўмларни (ва) бўди деган муқаммал билимга эришишни 25 ўргатмоқ” номи олтинчи бўлак, 26 тўртинчи тўплам (туғади.) Ном шухратли бўлсин...

IV. 74a (noom törtüñç tört säkîz onta tolu bolti)

1 (ädgü lîghsu) 2 yämâ qutlugh öngdîn ulugh tawghaç îlîntäkî) 3 (tayshîng shawshîng alqu sastîrlarîgh nom-) 4 (larîgh qalisîz ötkürmîsh bodîstw) 5 (ghîtsu samatso atlîgh açarî ânâtkâk) 6 (tîlîntîn tawghaç tîlîñçâ aghdarmîsh-) 7 (tâ yana bu

¹⁶⁶ Туркия нашрида шу сўз қўшилган.

¹⁶⁷ Туркия нашрида шу сўз қўшилган.

¹⁶⁸ Туркия нашрида шу сўз қўшилган.

bish çöbdiĭ) 8 kälyük bulghanyuq yawiz öddä 9 qoluda kënkï boshghutlugh 10 bïsh baliqligh Sïngqo salï tutung 11 tawghaç tïlïntïn türk 12 uyghur tïlinçä Ykïläyü Awïrmïsh 13 altun önglög yruq yaltriq- 14 lïgh qopta kötrülmïsh nom tïkï 15 atlih nom bitik bitïyü 16 oqiyy yadilti. Satu ädgü. 17 Yämä qutlugh bolsun. 18 Bu törtünç tägzïnç nom ärdinög irinç ç(a)xshapit 19 mänggäl toyin awqyang ismïn radna wçir ikägü- 20 nüng ötügingä Sin taghïqu kün tolu bolti. 21 Kängshï yigirmï altinç yil altinç ayning 22 säkiz yangisi çï tïgmä tutmaq kün zim siçqan mazmunï:

1 Яхши! Яхши! 2 (Муқаддас шарқдан, улуг Табғач давлатидан) 3 (махаяна ва хинаяна мазхабига онд жамики рисолаларни, нўмларни) 4 (тўлик талкин қилиб берган бўдисатв.) 5 (“учта омбор”¹⁶⁹ деган устоз хинд) 6 (тилидан табғач тилига таржима қилган.) 7 (Яна бу беш турли заифликдан 8 булганган, ёвуз замонда ўзи олим бўлган 9 Бешбалиқлик Сенгу Сели Тутунг 11 табғач тилидан турк- 12 уйгур тилига иккинчи марта ағдарган 13 олтин рангли, ёруг, ялтирок. 14 ҳамма (парса)дан устун нўм подшоҳи 15 деган нўм битиги ёзилиб, 16 ўқилиб, ёйилди. Яхши! Яхши! 17 Қутлуг бўлсин! 18 Мазкур тўртинчи тўплам нўм хазинасини ожизона ваъда (билан) 19 бахтли роҳиб Авканг Исмин (ва) Раднавачир – икковининг 20 илтимосига қўра, саккизинчи – товук қупи¹⁷⁰ тўлик тамомлади. 21 Кангши(нинг) йигирма олтинчи йили олтинчи ойининг 22 саккизинчи куни – чи¹⁷¹ деб аталадиган кун, зим¹⁷² – сичкон куни

74b

23 kün üzä baslayu bitip säkzïnç ayning 24 ay toluni bïsh ygrmïsäntä bitïyü tdu qiltim. 25 Kïnkïlärkä ulanmaqi bolsun. Sadu ädgü. 26 Noom supratistida wçira yï swaxa. mazmunï:

23 кўчиришга бошлаб, саккизинчи ойнинг 24 ой тўлган куни – ун бешинчисида тўлик кўчириб бўлдим. 25 Кейингиларини давом эттириш насиб бўлсин. Яхши! Яхши! 26 Noom supratistida wçira yï swaxa.

¹⁶⁹ учта омбор – уч қисмдан иборат буддавийлик қанон адабиётларининг умумий номи.

¹⁷⁰ товук қуни – ун икки қунлик буржнинг унинчи қуни

¹⁷¹ чи – хитойча сўз булиб, “битирмок, тугатмок” маъносини билдиради

¹⁷² зим – ун икки қунлик буржнинг тўққизинчи қуни

Мирзо Улугбек помидога Ўзбекистон миллий университети
Илмий–техникавий кенгашининг 2009 йил 5 февралдаги
йигилишида нашрга тавсия этилган

Мухарррир	М. Содикова
Техник мухарррир	О.Исмоилов
Мусаххих	С. Ҳамрокулова

Нашриёт раками: 3–27. Босишга рухсат этилди 25.02. 2009. Қоғоз бичими 60x84 ^{1/16}
Офсет босма. Офсет қоғози. Ҳисоб нашриёт т.18.0. Шартли босма т 15.5. 1000 нусхада.
Келишилган нархда.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси
“Фан” нашриёти, 100170, Тошкент. И. Муминов кўчаси, 9

“Сапо–Стандарт” МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Тошкент шаҳри. Широк кўчаси, 100.